

DIETSCHE WARANDE EN BELFORT

DIETSCHE WARANDE

EN

BELFORT

EERSTE HALFJAAR — 1909

ANTWERPEN
Drukkerij J.-E. BUSCHMANN, Rijnpoortvest

1909

EEN EN ANDER OVER DE CHRISTELIJKE VEREENIGING VAN NATUUR- EN GENEESKUNDIGEN IN NEDERLAND

't Is een heuglijk verschijnsel dat nu, ook de geloovige beoefenaars der natuurlijke wetenschappen, van tijd tot tijd, hun gewoon neutraal standpunt verlaten om vrij en vrank voor hun wijsgeerig-godsdienstige overtuiging uit te komen.

Dit placht zoo niet te zijn, en er zijn nog zooveel jaren niet achter den rug, toen katholieke geneesheeren weigerden geneeskundige attesten te teekenen voor zieken die naar Lourdes gingen.

De noodlottige misgreep van wijlen Prof. Dr Lefebvre (Leuven) — die de hysterische kenmerken van de beruchte Louise Lateau voor bovennatuurlijke verschijnselen hield — en de daarop volgende scherpe critiek van spottende positivisten, hadden, schijnbaar voor lang, den mond onzer katholieke geleerden gesnoerd. Sproot dit stilwijgen uit louter menschelijk opzicht, of uit onvoldoende voorbereiding tot een grondzakelijk redetwisten over aanknoopingspunten of over tijdelijke geschillen tusschen geloof en wetenschap, of was de last dezer enkele dwaling, hoe grof ook, zoo zwaar dat ze jaren lang op de katholieke wetenschappelijke werking moest wegen?

Wij laten dit liever aan een ieders oordeel over, doch voegen er aanstonds bij dat onze tegenstrevers noch zoo verlegen, noch zoo kieskeurig zijn. Zonder kompas, noch bepaalde richting voor hun gedachten, zijn ze 't nu eenmaal gewoon geworden te struikelen en te vallen over allerlei onverwachte hindernissen die noodzakelijkerwijze in hun

onbestemd ronddwalen voorkomen. Zij stapelen veronderstellingen op veronderstellingen; wat nu wetenschappelijk is en zelfs als luidruchtige proef tegen 't geloof aangevoerd wordt, blijkt aanstaande jaar een dwaling. Voor die ééne misgreep door een katholiek geleerde gedaan en die zulk een opschudding verwekte, wat al dwalingen sedert dien tijd aan den man gebracht, wat onhebbelijke misbakken produkten, en dit niet op louter speculatief, maar wel op positief terrein van de meest tastbare waarnemingen en door de prinsen der proefondervindelijke wetenschap!

Er is dan een omkeer gekomen, niet alleen omdat de geloovige geleerden het beslist *willen*, zóó voor hun private godsdienstige overtuiging te strijden, doch ook nog omdat er op de wijsgeerig-wetenschappelijke markt inderdaad meer vraag naar spiritualistische waar komt.

Een tijd lang was het « mode » buiten de wijsgeerig-godsdienstige gedachten, in de empirische wetenschap alleen, de oplossing te zoeken, niet enkel van de physische, maar ook van de moreele verschijnselen. Brunetière mocht later spreken over *la faillite de la science*, want de experimenteele wetenschap, zooverre wij ze nu kennen, heeft ons over het eigenlijke wezen der dingen niets geleerd, ons geen nieuwere basis van moraal bezorgd, en ons niet wijzer over ons eigen leven gemaakt. Wij dringen dieper in de kennis der toevallige verschijnselen die ons omringen, wij onderscheiden beter den vorm der verschillende voorwerpen die onze zinnen raken, wij kennen trouwer eenige der wetten die den gang der natuur beheerschen en maken daar weer gebruik van om de wilde natuurkrachten tot ons eigen voordeel te doen dienen, maar de knoop die alles samenbindt, die werd nog niet ontward!

Wie zijn gedachten een span hooger verheft dan 't oogglas van zijn mikroskoop, of de roerlepel van zijn smeltkroes, die *tast* een leemte — ja tastbaar is zij — en die gaat op zoek, uitziende en hunkerend naar breeder waarheid, naar voller begrip. De louter materialistische opvatting der wereld, zelfs in de oogen der meest positieve geleerden, begint er al te simplist, al te naïef uit te zien. Er ligt nog iets buiten de onmiddellijke, materieële wereld, en wat daar buiten ligt, laat zich voor de jongere denkers niet meer

wegcijferen met het gemakkelijk, doch niets beduidend, *ignoramus*, *ignorabimus* van professor Dubois-Raymond. *Zij willen weten.*

Zoo komt er weer meer waardeering voor een godsdienstige wereldbeschouwing, en klimt overal de belangstelling in de pogingen die aangewend worden om de stellige uitslagen der moderne wetenschap in overeenstemming met het voorvaderlijk geloof te brengen. Want, op zijn ergste genomen en sprekend als een volbloed positivist, — hypothese tegen hypothese — schijnt het eindelijk toch wel het meest geraadzame bij al de wisselvallige stelsels die elkander opvolgen en verdringen, zich op díe basis te steunen waarop eeuwenlang het menschdom zijn weten en zijn hopen bouwde !

***

Wie iets voor deze gedachtenstrekking gevoelt, zal het genoegen doen een en ander over *de christelijke vereeniging van natuur- en geneeskundigen in Nederland* te vernemen.

Deze vereeniging werd den 20 Dec. 1895 gesticht.

« Duidelijk werd uitgesproken :

1° Dat de wetenschap, gave Gods, ook als einddoel de eere Gods moet beoogen ;

2° dat de ware wetenschap zonder God onbestaanbaar is ;

3° dat de dusgenaamde wetenschap, wier betrekkelijke waarde niet wordt ontkend, niet als zoodanig met bewustheid anti-christelijk behoeft te zijn ;

4° maar dat zij beslist tegen God ingaat en daarom zeer stellig dwaalt.

.... De Christelijke Vereeniging van Natuur-en Geneeskundigen in Nederland stelt zich ten doel, de natuur- en geneeskundige wetenschappen in haren geheelen omvang te beoefenen bij het licht van Gods woord.

De grondslag der Vereeniging is het onvoorwaardelijk gezag van de gansche Heilige Schrift (vervattende al de kanonieke boeken des Ouden- en Nieuwen Testaments) als Gods woord. » (1)

(1) Orgaan van de Chr. Vereen. van Nat. en Geneesk. in Nederl. — jaargang 1906-1907 — Nederbragt en C°, 's Gravenhage. — Verslag van den heer Secretaris, Dr Bouman, blz. 29.

De Vereeniging gaat van Protestanten uit, doch op haar grondslag daareven omschreven, kunnen ook de Katholieken mêe helpen opbouwen, althans, kunnen zij voor die vereeniging een warme sympathie gevoelen, te meer daar « discussies over dogmatische onderwerpen tot hiertoe nooit voorkwamen, zoodat het gelukkig feit valt te constateeren, dat in onze Vereeniging de Christusbelijders broederlijk kunnen samenwerken, ook al verschillen ze individuëel, wat hunne godsdienstige opvattingen betreft. » (1)

De oude godsdienstige veeten, ten minste onder de gewoon geloovigen, zijn uitgestreden en behooren tot het verleden. Tegenover de rechtzinnig-geloovende Protestantsche en Katholieke schaar, staat het leger der geloof-ontkenners, der Godloochenaars. In politieke aangelegenheden, zie b.v. het conservatief Hollandsch ministerie, en in de maatschappelijke werken, zoo onder meer in Duitschland, reiken de Katholieken en de oprecht geloovige protestanten elkander de hand en strijden zij tegen den gemeenschappelijken vijand die samenleving en Staat buiten God wil inrichten. Op 't rein wetenschappelijk gebied, waar geen minste bijbelang, noch bijbedoeling in 't spel kunnen zijn, daar zal hun samengaan in 't licht van het geopenbaarde woord, nog eendrachtiger en nog vruchtbaarder zijn.

De tien eerste jaren van haar bestaan, van 1895 tot 1905, hield de Vereeniging 22 Vergaderingen, en werden de volgenden onderwerpen tot discussie ingeleid :

1° *Over Krankzinnigheid en Bezetenheid,* door Dr J. H. A. van Dale.

2° *De facultatieve steriliteit in verband met de sexuëele kwestie,* door Dr den Houter.

3° *Algemeene Praedispositie*, door Dr Bouman.

4° *Verantwoordelijkheid*, door Dr D. Schermers.

5° *Over onze beginselen*, door Dr L. Bouman.

6° *Over den Abortus provocatus,* door Dr J. Versteeg.

7° *Het levensrecht der ongeboren vrucht*, door Prof. Dr Bavinck.

8° *Genezing van ziekte op gebed*, door Dr P. Wieringa.

9° *Critiek op de theorie Hamburger*, door Dr Rijk Kramer.

(1) Idem, blz. 31.

Het aantal der leden groeide gestadig aan en was, bij het tienjarig bestaan, tot zestig geklommen. Een zeker aantal mededeelingen en voordrachten der leden verschenen in druk, doch bleven grootendeels in den beperkten kring der Vereeniging zelve. Bij het tienjarig bestaan werd er besloten 't orgaan der Vereeniging openbaar te laten verschijnen, « want 't is verkeerd », meenden zeer te recht de voorstanders dezer verandering, « dat we ons licht onder de korenmaat houden ; als goede Christenen moeten we ook getuigen. »

't Orgaan verschijnt bij J. H. Kok, te Kampen, in onbepaalde afleveringen tegen fl. 2.50 per jaargang.

In den eersten jaargang 1906-07, verschenen :

1° *Over den grondslag der Wetenschap*. Openingsrede door Dr Hermanides.

2° *Verslag van den Secretaris, over de eerste 10 jaren van het bestaan der Vereeniging*, door Dr L. Bouman.

3° *Iets over de doelmatigheid in de organische schepping*, naar aanleiding van onze betere kennis der klieren zonder uitloozingsbuis, door Dr van Staveren.

4° *De verhouding van de ziel tot het lichaam*, door Dr Wieringa.

5° *Eenige fragmenten uit den strijd over de Causae finales*, door Dr Kramer.

6° *Aphasie*, door Dr Bouman.

7° *Anthropologische beschouwingen*, door Dr Schuurmans-Stekhoven.

8° *Creatianisme of Generatianisme*, door Dr Kramer.

9° *Een wetenschappelijke Puzzle*, door Dr Rijk Kramer.

10° *Beperking van vivisectie*, door S. R. H.

11° *† Prof. Dr H. W. Bakhuis Rooseboom*.

In den tweeden jaargang 1907-08 verschenen :

1° *De biogenetische grondwet*, door Dr Rijk Kramer.

2° *Haeckel's grondwet*, door Dr J. H. Schuurmans-Stekhoven.

3° *Over photographische afbeeldingen*, door Dr W. H. Nieuwenhuis.

4° *Iets over « Moral Insanity »*, door H. Sap.

5° *De mechanische levensopvatting*, door Dr D. Schermers.

6° *De nevelbolhypothese van Im. Kant*, door Dr Nieuwhuis.

7° *Het Neo-Malthusianisme en het beginsel der Revolutie*, door Dr Ryk-Kramer.

8° *Iets over de moderne behandeling van Zenuwlijders*, door Dr Deenik.

9° *De vorming van ons planetenstelsel volgens P. S. Laplace*, door Dr Nieuwhuis.

Verders recensies en referaten.

De opsomming dezer verschillende studiën geeft genoegzaam aan in welke richting de Christelijke Vereeniging werkt. De onderwerpen zijn gekozen onder de netelachtigste vragen onzer tijden, en behandelen de meest betwiste aanknoopingspunten tusschen geopenbaarden godsdienst en stellige wetenschap. Niet alleen vormen die diep bestudeerde monographieën belangrijke bijdragen tot de geschiedenis der wijsbegeerte ten overstaan van de wisselvallige wetenschappelijke ontdekkingen eener bepaalde beschaving, maar zij zijn bovenal een leiddraad voor den rechtzinnigen uit één stuk gebouwden Christen, die zelfs geen schijn van tegenstrijdigheid duldt tusschen zijn van kindsbeen verworven godsdienstige overtuiging en zijn wetenschappelijke kennis.

't Spijt ons over al die studiën geen nauwkeuriger verslag te kunnen geven : wij moeten ons hij eenige « snippertjes » bepalen ; zij zullen trouwens een goede gedachte over de degelijkheid van 't geheele geven.

Vooreerst een en ander uit de openingsrede *Over den grondslag der wetenschap* door Dr Hermanides. 't Is een prachtige redevoering — een der grondigste die ik ooit las — over de verhouding van godsdienstige wijsbegeerte en wetenschap.

« Wij hebben geen vrede met den tegenwoordigen gang van wetenschappelijke zaken hierom, wijl wij meenen dat de wetenschap die God aan de menschen gegeven heeft ter beoefening, rekening hebbe te houden met den Gever, d. i. met Diens geopenbaarden wil.

Daardoor krijgt men een anderen blik op het geheel der wetenschap ; zóó bekomt men wetenschap met een degelijken vasten ondergrond, de christelijke wetenschap....

.... Wij noemen onze wetenschap de christelijke, om-

dat zij rekening houdt met de leer van Christus in Wien alle schatten der wijsheid verborgen zijn. Wij noemen haar « geloovige wetenschap » omdat wij onze wetenschap op het geloof baseeren.

De studie van Gods woord en het geloof aan Zijne waarheid zijn ons geen beletsel om de natuur zuiver te beoefenen, integendeel zij komen ons in de natuurstudie te hulp; evenals omgekeerd de ware studie der natuur niet van God afleidt, maar juist omgekeerd tot God henenvoert....... ...... Gods woord bewaart in de natuurstudie tegen dwalingen, gelijk er in den loop der eeuwen zoovele zijn gezien, en wij in onzen tijd nog waarnemen.

Hiermede willen wij niet zeggen dat wij Gods woord als een speciaal leerboek van natuurkunde of van natuurlijke historie hebben te beschouwen.

Dat zij verre; wij vinden, wat de natuur betreft, in Gods woord slechts algemeene, maar eeuwig ware wetenschappelijke beginselen vastgelegd.......

.... Ook de mensch wordt uit zijne philosophie gekend. Zeg mij iemands philosophisch beginsel en ik zal u zeggen wie hij is....... De philosophie vormt het fundament der wetenschap. En toch hoe weinige wetenschappelijke mannen bekreunen zich tegenwoordig om het fundament !....... Onze Vereeniging hoopt rekening te houden met het fundament waarop het gebouw kan worden opgetrokken. Immers waar dat niet deugt, is van de degelijkheid van het gebouw niet veel te wachten.

Het is ons niet enkel te doen om de vruchten, wij wenschen den geheelen boom, zijn wortels zoowel als zijn takken te kennen. « Il est impossible de demander des fruits à un arbre dont on a coupé la racine (Leo XIII)......

.... Men kan de verschillende philosophieën tot een tweetal terug brengen, namelijk tot de empirische en de bespiegelende wijsbegeerte......

...... De bespiegelende wijsbegeerte heeft ontegenzeggelijk groote gedachten voortgebracht, doch de wijsgeer die zich van deze methode bedient, wordt wel voortdurend in dialectische beweging gezien, doch hij komt niet van zijn plaats; hij rijdt wel, maar op een hobbelpaard, zooals Opsoomer het geestig uitdrukt......

...... Wij zien in de eenvoudige oude philosophie van den vader der natuurkunde, Aristoteles, de ware wijsheid, nl. zooals zij door de scholastiek is gelouterd — eene philosophie die — eenmaal aan alle Roomsche en Protestantsche Universiteiten onderwezen — tot aan Cartesius het onwrikbaar fundament der wetenschap was, doch wier licht sedert door het idealisme en het skepticisme en ten slotte door het materialisme is overschaduwd.

In de laatste decennia van de 18e eeuw, toen de historische zin ontwaakte, ging men de werken van Aristoteles weder hooge waarde toekennen en beschouwen als een monument van den ontwikkelingsgang van de philosophie. In de 19e eeuw is de belangstelling al meer en meer geklommen, en thans meenen wij te mogen voorspellen dat het de philosophie der toekomst is......

...... Waar wij hier ons philosophisch standpunt aanduiden, versta men ons niet verkeerd. Standpunt in de philosophie is geen stelsel. Het staan op den bodem van het gelouterd Aristotelisme maakt ons nog niet tot philosophische reagenten. Noch Aristoteles, noch Thomas ab Aquinis, noch eenig ander philosoof heeft een philosophie voor de eeuwigheid gecreëerd...... De philosophie van Aristoteles is voortgekomen uit de gegeven kennis van zijn tijd; zij past op zijn eeuw en de eeuwen die volgen totdat de wetenschap een hoogere vlucht nam. Zoo drage ook de philosophie van onzen tijd haar eigenaardig karakter.......

.,.... De geschriften van Aristoteles dragen een beslist theïstisch karakter. Uit ons tijdschrift zal, hopen wij, geen andere geest ademen. Ons beginsel is : alle wetenschap uit God ; ons doel : alle wetenschap tot God ; onze leuze : in *Majorem Dei gloriam*, die ons alle wetenschap toevertrouwt als een heilig kleinood......

...... Onze taak is geen gemakkelijke. Wij hebben strijd, zwaren strijd te wachten...... Nu wij vreezen dien strijd niet, niet omdat wij ons sterk wanen of omdat wij ons tien jaren geoefend hebben. Wij kennen onze zwakheid, maar ook Gods kracht, en bidden dat de laatste in de eerste volbracht worde...... »

Aan deze hoofdgedachten uit de openingsrede van Dr Hermanides knoopen zich een menigte hoogst belang-

rijke beschouwingen vast over de wijze waarop een wetenschappelijk Christen zijn werkkring moet opvatten, en hoe men, over 't algemeen, wetenschappelijk werk moet uitvoeren. 't Aristotelisme, gelouterd door de scholastiek en aangepast aan de immer hoogerstaande vereischten der verstandelijke ontwikkeling, is de philosophie der toekomst, zegt Dr Hermanides, en een volgeling der Neo-scholastiek uit het St Thomas-instituut van Leuven, zou deze gedachte niet kernachtiger, noch christelijker kunnen omschrijven hebben dan deze Protestansche geleerde het deed. De Neo-scholastiek ook door de Hervormden gehuldigd en aangeprezen, is wel geen banaal verschijnsel, en 't bewijst eens te meer hoe de oproep van Leo XIII tot het beoefenen der scholastiek, aan de algemeen behoefte van heel het intellectuëel Christendom beantwoordde.

Ziehier nu — om nog een kijkje in het belangwekkend Orgaan der Christelijke Vereeniging te nemen — in welke verhouding de geloovige Protestanten uit Nederland, tot het Darwinisme en aanverwante stelsels staan.

« Wie het scheppingsverhaal verwerpt, geeft daarmêe prijs den vasten ondergrond van het Christelijk geloof; de Heilige Schrift toch is een organisch geheel, dat in al zijn hoofdstukken uitgaat van en zijn kracht ontleent aan die scheppingsdaad Gods; en hoe is het mogelijk te blijven gelooven in het Evangelie van de komst van Gods Zoon in het vleesch, Zijn lijden en sterven voor arme zondaren, maar ook in Zijn opstanding, en hemelvaart en eenmaal te wachten wederkomst, als die mensch voor wie dat alles geschied is, niet anders zou zijn als een hooger ontwikkelde diersoort? (Uit Dr van Staveren's *Iets over de doelmatigheid in de organische schepping*. »

« De evolutieleer is een nieuw uitgedacht stelsel, een nieuw geijkte leer, een nieuw gevormd dogma, een nieuw opgekomen geloof dat zich, heel ons leven omvattend en beheerschend, regelrecht tegen het Christelijk geloof over stelt en niet dan op den puinhoop van onze Christelijke belijdenis zijn tempel stichten kan. Geen ingenomenheid met, noch waardeering van het vele schoone en rijke, dat de studiën waartoe ze prikkelde, ons in den schoot wierp,

mag ons met dit stelsel als stelsel ook maar één enkel oogenblik vrede doen hebben. Dat stelsel blijft kwaad, al is ook hier uit het kwade, in tal van opzichten, het goede voortgekomen. En daarom tegen dat stelsel van den zonder doel mechanisch opgebouwden kosmos moet ons verzet in alle kringen gaan. Tegenover de besteklooze mechaniek der evolutie, stellen wij het geloof in dat eeuwig Wezen dat alle ding gewerkt heeft en nog werkt naar den raad Zijns willens » (Uit Dr Schermers' studie : *Over de mechanische levensopvatting*, en naar de woorden van Dr A. Kuypers' evolutierede).

* * *

Daaruit mag blijken dat het Orgaan der Christ. Ver. van natuur- en geneesk. in Nederland, de belangstelling van ieder geloovige, van welke belijdenis ook, overwaardig is. Meer nog, 't ware wenschelijk dat ook van katholieke zijde iets even degelijk en stichtend in Nederlandsche taal mocht verschijnen. In Vlaamsch België zijn, gelukkiglijk, 't meerendeel der natuur- en geneeskundigen overtuigde katholieken, en verkeeren in gunstiger omstandigheden dan wel in Nederland waar, volgens Dr Hermanides, op drie geneesheeren twee ongeloovigen zouden zijn. Wij beschikken verders over twee degelijke tijdschrifien : *La revue néo-scolastique*, et *les Annales de la Société scientifique*. Doch, *la Revue néo-scolastique* is al te speculatief, en de *Société scientifique* doet meer aan gewone wetenschap — welke wetenschap katholieken even goed in neutrale bladen kunnen behandelen — dan wel aan wetenschap speciaal beschouwd in haar betrekkingen met het geloof.

Beide tijdschriften verschijnen uitsluitend in 't Fransch en zoo dit vroeger zeer natuurlijk kon schijnen, kunnen er nú de Vlaamsche katholieke geleerden volstrekt geen vrede meer mede hebben.

Wij zijn nu eenmaal overtuigd dat welke pogingen wij ook aanwenden, het Fransch voor ons blijft een vreemde taal die wij verminken en verknoeien, en, die dan weder van haren kant, als wederwraak, onze gedachten verdraait, verbastert en verraadt. Wij staan daar niet op natuurlijken

bodem en kunnen er geen wortel schieten. Zoo komt het waarschijnlijk ook dat de Belgische geleerden zoo weinig in de wereldlitteratuur bekend zijn, daartegenover reeds een drietal Nederlandsche geleerden een Nobelprijs veroverden en anderen als hoogleeraren bij vreemde natiën fungeeren.

Wij zijn nu ook meer bewust over de verplichtingen die wij, hooger ontwikkelden, tegenover hebben, ons volk dat geen Fransch verstaat en dat wij moeten voorlichten. Van uit de Hoogescholen en hare kweekelingen gaat een beschavende invloed over het land. In Vlaamsch België mag, kan, en moet die invloed geen andere zijn dan een ntellectueel-Vlaamsche en een ethisch-godsdienstige.

Voor « l'âme belge », « l'expansion mondiale » en andere nieuwigheden waarmêe men al te vroegtijdig de Vlamingen een loopje wil doen nemen, zullen wij maar iets gaan gevoelen, wanneer wij in ons eigen land, ons eigen stambroeders, tot een modern-beschaafd volk opgeleid hebben. Intusschen moeten al onze verstandelijke en zedelijke krachten op dat eenige doel gevestigd zijn. Als we dien slag t'huis gehaald hebben, kunnen we ook eenige onzer krachten buiten uitwerken. Ons volk verheffen toch, het veredelen, en in voeling brengen met de gedachtenstroomingen onzer eeuw, dat is nog werken voor 't geen men noemen wil « l'âme belge et l'expansion mondiale ».

Met andere woorden, wij Vlaamsche katholieken, wij moeten ons ontwennen hooger geestesvoedsel te zoeken uitsluitend in Fransch-Belgische geschriften, en trachten ons alzijdig, in eigen taal, op natuurlijken bodem, te ontwikkelen. Zoo houden wij ons ook door de taal, in innig verband met het volk, en zal de hoogere ontwikkeling die 't lot ons schonk, ook ten goede van dat volk komen. Daarom zij het hier nogmaals herhaald : een vereeniging van Vlaamsche katholieke natuur- en geneeskundigen, schijnt langs om meer een behoefte te worden en zou aan taal en godsdienst de grootste diensten bewijzen.

Wij zetten eenvoudig deze gedachten vooruit, doch vertrouwen ze, hoopvol, aan de toekomst.

Gheel, 1908. Dr FR. MEEUS.

O GA HIER STIL VOORBIJ

O ga hier stil voorbij
en trap niet op de blaren,
die vallen van mijn boom,
waar ze eens zoo groen op waren.

O laat ze heel alleen
deez' droeve winterdagen,
ik kan dat scherp gerucht
van 't ritslen niet verdragen.

Heel lijzig door mijn boom
alleen de winden zuchten,
in ver alleenigheid
der nevel-bleeke luchten.

Ach ga dan stil voorbij
en trap niet op de blaren,
die liggen naast mijn boom,
waar ze eens zoo groen op waren.

GUST. HENS.

IK ZOU WEL WILLEN

Ik zou wel willen vluchten
ver van de menschen heen,
naar andre blauwe luchten
en zijn daar héél alleen !....

O 'k zou wel willen vluchten
ginds naar een stille steê :
hier uit dees schijn-genuchten
vol grimmend valsche wee.

Ik zou wel willen vluchten
ver van dit nauwe land :
ginds schei mij 't zeeëzuchten
van dit zoo enge strand.

O 'k zou zoo gaarne vlieden
ver van de menschen heen....
Maar wat toch zal 't mij bieden ?....
— Licht dat ik ginds nog ween....

GUST HENS.

GUIDO GEZELLE'S DICHTWERK VAN 1861 TOT 1891

Door A. De Ridder's boek over Hugo Verriest, en de jongste voordracht van dezen laatste te Hilversum, is weder Gezelle's zwijgen ter sprake gekomen.

Volgende bladzijden geven eerst eene reeks *feiten* op, die men wel zal doen in aanmerking te nemen eer men omtrent dat *zwijgen* een besliste meening vormt, en daarna trachten zij uit deze feiten de gevolgtrekkingen af te leiden.

Het eerste deel vraagt van den lezer wat geduld. Cijfers en datums zijn niet aantrekkelijk, maar leeren soms meer dan vele woorden.

I

Gezelle werd uit Roeselare weggeroepen den 16n Oogst 1861, en ging naar Brugge, waar hij leeraar in de Wijsbegeerte werd aan het Engelsch Seminarie, en tevens in de eerste maanden beproefde eene Engelsche school te stichten in de Wijnzakstraat. Toen deze school verdween, bleef hij als Onder-Rector in het Engelsch Seminarie.

In 1862 verscheen de eerste uitgave van *Gedichten, gezangen en gebeden*, verzameld door Hugo Verriest. Het zijn *bijna* alle stukken uit den leeraarstijd, vele verzen door den Meester op de werken der leerlingen geschreven; zij staan in deze eerste uitgave doormengd met stukjes die later in de *Kleengedichtjes* (sedert de 2e uitgave van deze) hunne plaats krijgen. (Zoo zijn b.v. *De gol, de gol gedachten*, *Ach mijn bietje, o Lied, o lied* enz.)

Maar zelfs in de uitgave van 1862 staan er eenige gedichten, gedurende dat eerste jaar gemaakt.

Zoo : **Gelukkig kind.** (Ged., gez. en geb. bl. 48.) (1)

Zie den « Reynaert De Vos » van *November* 1861.

(1) De nummers der bladzijden, voor de aanhalingen, verwijzen naar de uitgave De Meester 1893, zoo 't niet anders gezeid is.

Non prævalebunt, (Id.) is onderteekend, in een handschrift bewaard door Kanonik Duclos, te Brugge, in festo Sti Gregorii Thaumati '62.

Blijde kinderen, aan Klaus Groth (Id. bl. 128) is in het handschrift geteekend : S. Marcellini 2 Junii 1862. (1)

Super flumina is gemaakt door den leeraar of Onder-Rector van het Engelsch Seminarie, gelijk het de ondertitel uitwijst. Dus in 1861 of 1862. (Id. bl. 138). (2)

In 1864 stichtte Gezelle het weekblad : *'t Jaar 30*, dat bestond tot 1870, en in 1865 begon hij met James Weale *Rond den Heerd,* dien hij welhaast bijna alleen te bezorgen had. Halve nachten zat hij eraan te schrijven, zoodat hij soms erbij in slaap viel, en zijn penne een langen kras over 't blad maakte. Dat is te zien in menig bewaard handschrift voor *Rond den Heerd*. Deze vermoeinis, met al zijn ander werk maakte hem ziek. (3) Hij was sedert 1865 onderpastoor van Ste Walburgis te Brugge, en ging nu, in 1872 (20n September) naar Kortrijk als onderpastoor van O.-L. Vrouwkerk.

In 1878 begon de nieuwe uitgave zijner dichtwerken te verschijnen. De 2e uitgave van *Gedichten, gezangen en gebeden* kwam in 1879.

Onderaan den bladwijzer van dezen bundel, in de uitgave Veen, staat volgende nota : « De gedichten, geteekend met een *, en staan in de uitgave van 1862 niet, maar wel, en alle, in de uitgave Fonteyn, Leuven 1879. »

Er staat een * aan 29 gedichten.

(1) De handschriften, waarvan spraak is, werden mij goedjonstig geleend door Juffr. C. Van de Wiele, te Kortrijk, de trouwe helpster van den Dichter in zijn schrijfwerk. — Klaus Groth, volgens een brief van hem in de Nederl. Dicht- en Kunsthalle, Ve jaar, ontmoette Gezelle voor 't eerst te Brugge, in 1861.

(2 Waarschijnlijk, maar 'k ben 't niet zeker, behoort ook het gedicht : *Pro Christo legatione fungimur*, herinnering aan 't Congres van Antwerpen 1861, tot dezen eersten Brugschen tijd, vóór de uitgave 1862 van Ged., gez. en geb.

(3) Op zijn ziekbed, den 13n Februari 1871, schreef hij het dichtje : *De macht ontvalt den mensch*, waarvan verder spraak is. Kanonik Duclos, te Brugge, bewaart het oorspronkelijke dierbare handschrift van dat stukje.

Deze zijn niet alle na 1862 gemaakt. Eenige waren het reeds in den leeraarstijd, doch werden in de 1e uitgave vergeten.

Zoo zijn, ongetwijfeld :

Zoo welkom als de bie... aan K. de Gheldere.

Dien avond en die rooze, aan E. Van Oye. (1858).

Pas op Mon, aan Edmond Van Hee.

Misschien ook wel weinige andere.

Hier zijn datums van eenige uit de 26 overblijvende :

O Dichtergeest, 1877. Zie G. Verriest, in de *Dietsche Warande en Belfort* I, nr 2.

Ergo erravimus, 1866. Zie R. d. H. I.

Onendig Wezen, 1866, ontstond in R. de H. I met de eerste stroof.

Tot de mane, 1873. R. d. H. (geteekend).

Hulpe, 1871. R. d. H. bij een prentje.

Ach ! 1878, Id.

Het Meezennestje, 1866, ontstond eerst met ééne stroof, dan geheel, in jaar I van R. d. H.

Morgenstond, 1870. Zie uitgave Van Veen.

Hangt nen truisch, 1866, ontstond gedeeltelijk in R. d. H. I.

Taalgeleerdheid, aan De Bo, gedagteekend in R. d. H: 17/12/'77.

Priester, 1879. R. d. H.

Aan Am. Vijncke, 1876, het jaar dat Vijncke priester werd.

Aan E. Van Oye op zijnen boek, 1874. Van Oye's eerste boek « Morgenschemer » verscheen dat jaar. Misschien is het gedicht op het 2e boek ? Dan nog later.

Aan E..., 1878. R. d. H.

Aan Gabrielle, en :

Eerste communie, Gabrielle, 1873, Id.

Eerste communie, Joseph, 1876, Id.

Samen 17, met de hooger vermelde, uit 61 en 62 : 21.

Misschien zijn er nog onder de overige van tusschen 1862 en 79.

Sedert de eerste uitgave is deze bundel dus merkelijk vermeerderd.

In 1880 komt daarbij : *Liederen, eerdichten et reliqua*, waarvan G. Verriest schrijft in *Dietsche Warande en Belfort* I, 2, bl. 168 :

« Van de stukken, in dezen nieuwen bundel verzameld, dagteekenen twee derde van vóór 1860. Daartoe komen gelegenheidsverzen, meest zonder bedied, en, als dicht, uit eigen wezen gesproten, de zoo innig en diep *Gewijde Klok*, en drie, vier andere stukken. Geheel het werk van twintig jaren ! »

Deze eerste uitgave bevat 57 gedichten. In de tweede, (1893) kwamen er de 10 laatste bij, van af : *Driekoningenlied*.

Datums :

Kruislied, 1880. R. d. H.

Goeden dag, 1868. Id.

Gewijde klok, na 1862 (zie de aanhaling hierboven). Het werd gemaakt te Kortrijk, dus na 1872, Gezelle zette er zang op, en Raph. De Bo de begeleiding.

Athalie, 1879. Voor eene uitvoering van Mendelsohn's muziek te Kortrijk, dat jaar.

Bethel, 1864. Zie *'t Jaar 30*.

Baron Van Zuylen, 1864. Van Zuylen werd pastoor in 't Hospitaal te Brugge Sept. 1839. Hier bedicht G. zijn 25-jarig pastoorschap. Dus 1864.

Groeninghe, 1874. Zie aanteekeningen aan 't einde van 't boek.

St Josephs leere, 1868. R. d. H.

O Maria die daar staat. Is jonger dan 1866. Dat jaar van *Rond den Heerd*, 6en October, leest men in « Waar 't vliegen wilt » : « Onder een O. L. V. beeld vond ik : Ik groet U Maria die daar staat, gij zijt goed... » enz. (1e stroof). 't Overige is er later door ingegeven.

Harlebeke. Uit den Kortrijkschen tijd, na 1872.

Bruiloft, 1874. Gevonden in 's dichters handschriften. De bruiloft is die van Pieter Dewachter en Prudence Dublicquy, 16 Sept. 1874.

Jong Bloed. Voor de « Cathrintjes » te Kortrijk. Dus, na 1872.

Lampernesse. De inhaling van dien pastor, E. H. Scherpereel, was in 1872.

E. H. Evarist Priem. Eerste mis in 1874.

Aan Edmond. 1876. R. d. Heerd.

Drank, 1866. R. d. H.

Over tafel, bij A. V. dat is Ad. Verriest, te Kortrijk, heel waarschijnlijk na 1872.

Dank na de H. Misse. Begonnen met 3 strofen, in 1871 ; zij zijn, alzoo gedagteekend, te vinden in R. d. H. '81.

Torrebrand, 1863. Zie « Reynaert de Vos.

Joufvrouw Picqueu, 1878. R. d. H.

O. L. V. van Vlanderen, te Kortrijk, 1873, Juni. Voor de wijding van het beeld.

Boerke Naas, 1868. R. d. H. Ingegeven door een vertelsel dat Gezelle hoorde uit den mond van Card. Wiseman, toen hij hem te Londen bezocht tusschen 1861 en 1865 ('s Cardinaals dood.)

Viva Maria, 1875, gedagteekend uit Kortrijk in R. d. H. Het is ingegeven door een liedje van dezelfde mate, opgenomen in R. d. H. II.

Jam lucis, 1871. R. d. H.

Heidensch lied, gemaakt voor het verhaal : St Theodotus in R. d. H. 1866.

Niepoort, 1863. Die pastor kwam te Niepoort dat jaar. Het was E. H. Aug. Van den Berghe.

Doctor Waffelaert, 1880.

Komt Kameraden. Na 1877, want het is op een zangwijze uit Benoit's Rubenscantate, die 1877 werd gecomponeerd.

Engelendale I, 1871 ; het gedicht zegt het zelf.

Engelendale II, 1879. Item.

Totaal : *30*, van de 57, zijn na 1860 gemaakt, en er zijn er wel meer. Daarbij niet gerekend : *Niet !* 1860 (Reynaert) *Die varende vroue ; Heete pootjes* en *De Viervlaghe* uit 1861 (Reynaert) omdat ze waarschijnlijk alle, 't eerste zeker, behooren tot den leeraarstijd.

Over de waarde van dezen bundel spreken wij verder. Uit hetzelfde tijdperk, voor 1880, zijn nog :

In de uitgave 1893 van Kerkhofblommen : **Het Kruis**

(bl. 36). Het is te vinden in R. d. H. 1870, en erbij staat: *Om op een kerkhof.*

Uit *Tijdkrans*, reeds:

Bl. 77: **Zoo hond en kat,** een van de stukjes uit de Zeven Hoofdzonden. Het komt voor in R. d. H. 1871, als uitleg van een houtprentje met vechtende hond en kat. Waarschijnlijk is het over 't hoofd gezien en zoo niet opgenomen in de 2e uitgave van *Ged. gez. en geb.* of in den volgenden bundel, zoo is het ook met: **De macht ontvalt den mensch** (*Tijdkr.* 366), dat in R. d. H. 1871 geteekend staat van 13 Februari, en met: **Ha wangedierte,** *onmenschlijk iets*, (*Tijdkr.* 73) dat stamt uit 1879, zie *de Vlagge*, Paaschnummer van dat jaar.

***

Hier is het nu de plaats om eenige gedichtjes uit hetzelfde tijdperk meê te deelen; welke in geen eenen der bundels werden opgenomen, maar nog hier en daar verspreid staan in tijdschriften. Gelegenheidsverzen, niet door den dichter in zijne uitgaven toegelaten, worden niet vermeld, maar er zijn eenige andere stukjes, die beteekenis hebben.

Z. E. H. kanonik Ad. Duclos bewaart het volgende dichtje, gemaakt op denzelfden datum als het reeds vermelde « Non prævalebunt ». Het is onderteekend: *Eng. Sem.* (Engelsch Seminarie) *Brugge, feest van St Greg. den Wonderdoener. '62.*

Rust in vrede, rust in vrede,
Gij die weg zijt, en van hier
Voorwaarts en voorbij getreden,
Onder Christi kruisbanier;
Die naer 't land zijt, het gedoken,
Waar de koninklijke staf
Ligt in 't nederig stof gebroken,
Van 't onedel werkmansgraf.
Waer geleerdheid niet kan baten,
Weet men Christi lessen niet;
Waer men geld en goed moet laten,
Waer geen schoonheid overschiet.

Rust, die 't zelve bloed in de aderen
Draegt, als ik, misschien, als gij,
Rust, o zielen onzer vaderen,
Dat u rust en vrede zij!
Rust in vrede, rust in vrede,
Al die mensch waart, en geleid
In het graf, nu zijt verleden,
Hebbe u God in de Eeuwigheid.
Amen.

Wij vinden in R. d. H. 1866 een versje, als verklaring bij het prentje van eenen waterval. Het is nog geheel in Gezelle's eersten, losloopenden trant :

Ik hoorde een water gieten
zijn baren van de rots,
en in de leegte schieten
met wonderbaar geklots.

'k En wist niet hoe 't mij aankwam
noch wie den raad mij gaf,
maar 'k moest er achterna gaan
al met den pelgrimstaf.

Hoe verder ik, hoe verder
— al langs de beke heen —
gegaan kwam, al zoo helderer
mij 't zoet geruchte scheen.

O waar, o waar, o beke,
hebt gij mij heengehaald?
Uw murmelen ben ik zeker
al wandelen meêgedwaald.

Wat zeg ik? Murmelen, ai, dat
en kan geen murmelen zijn;
het is de zang, de taal van
het water cristalijn.

Hier rust ik van de reize,
En schoon ge mij niet ziet,
daar ben ik, ende peize
op u, die leest dit lied.
G. G.

Gansch in den trant der oudste gedichten aan zijne leerlingen, is het hiervolgende versje, « *Aan mijnen vriend* ».

Verkwist
en is 't,
noch leed mij niet,
zooals ge ziet,
— al ben ik moe, —
hetgeen ik doe
voor hem die mij
met verzen blij
en welgezind
wil maken, kind!
Doe voort, doe voort
en leg aan boord
de kracht van ziel
die u beviel
uit Godes hand :
de dichterbrand
zoekt spijze, en blaakt,
hoe meer gij maakt
dat naar omhoog
uw blinkend oog
recht opgericht,
aan Hem de plicht
der dichters kwijt,
van wien gij zijt
het welbemind,
het dankbaar kind!
(*R. d. H.*)

't Volgende staat in de *Vlaamsche Vlagge*, 1879, en vinde ik nergens elders:

AAN EENEN KLAGER

Ge en weet niet waar 't u houdt
en klagen
dat doet gij duizendvoud:
het is te heet, het is te koud,
de dagen
zijn kort of lang; 't en gaat u niet.
't is altijd iet
dat hapert, en 't verdriet
u langer 't lijf te dragen.
Dan ankert ge in dien boek
om mij nog meer te plagen,
en zit in uwen hoek
daar niet meer uit te jagen:
't zij late of vroeg.
Ik wete wat u let: *ge en trappelt niet genoeg!*

Schooner dan al de Nieuwjaarliedjes uit *Tijdkrans* is 't volgende dichtje in de *Vlagge*, 1880:

NIEUWJAAR

Het jaar vernieuwt, de tijd veroudt,
En altijd meer vermenigvoudt
den uittrek van mijn leven:
den eersten en den laatsten dag
dat ik na Gods wil leven mag,
o, blijft mij dat gegeven!
Dan, komt er wel of komt er wee,
het is mij eender welk van beê
staat op het blad geschreven,
dat, onbelet, uw hand, o Heer,
in mijnen boek, den jongsten keer
heeft schielijk omgedreven!

Eindelijk, ook in de *Vlagge*, 1880:

GEBED

O God, temmer van de woede
't zij van luipaard, 't zij van beer,
maak ons (herten) vroom en vroede

als wij strijden tot den bloede
onder 's werelds geeselroede :
God, mijn toevlucht, mijn begeer!

Wil in mijne woorden spreken
opdat ik in uwen naam
al de valsche leugenstreken
die mij de afgodisten preken
moge met hun beelden breken :
God, maak mij daartoe bekwaam!

't Geen des werelds dienaars achten,
keer daaraf mijn herte en zin,
en laat mij allen verwachten
't gene ik weerdig mag betrachten :
geen bedrog van donkre nachten
maar Uw licht, o Albegin!

Gaat dit laatste niet naar den dieperen toon van *Tijdkrans ?*

* * *

Een feit, van bijzonderen aard, dat in 1880 plaats greep, is, dat de Meester, die nog op het einde der jaren 70 aan G. Verriest vriendelijk weigerde te komen voordracht houden te Leuven, en verklaarde dergelijke uitnoodigingen te hebben afgewezen uit Thielt, Brugge, Oostende en Kortrijk, nu dit jaar als spreker optrad in het Davidsfonds te Thielt :

« Verleden Dinsdag, 5 October, gaf de Thieltsche afdeeling van het Davidsfonds eene voordracht in de zale van *de Got vrienden.*

De spreker was eerw. Heer « Guido Gezelle.. »

(*Rond den Heerd.* 1880, bl. 366).

Hij sprak er over de Vlaamsche tale, en hoe men erin weerspiegeld ziet het land en 't verleden, heidensch en christen, van Vlaanderen. Om te eindigen, las hij er openbaar zijn Eerdicht aan Doctor Woffelaert,

Dat beteekent iets.

Van 1880, of van het begin der jaren 80 toch, misschien wel van 1879, is de klare zinspeling op de schoolwet van 1879, in *Tijdkrans* 125, na de Eerste-Communiedichtjes :

O HEERE, O HEERE!...
en spaart ze toch
de blomkes en de blaren
die, vroeg in 't jaar
uw teergelief-
de bruid u kwam te baren.

Herodes roept
met felle stem :
« Verdelgt ze en doet ze sterven... »

En voor die blomkes, de kinderen, vraagt hij :

De vrijheid van
door U gevoed
geveiligd, op uw stappen
te volgen, zoo
ze nu zijn, en
Herodes' volk te ontsnappen ! (1)

Uit dit jaar is ook (*Tijdkrans* 22) :

O HEERLIJK HANDGEDAAD
van hoogst eerweerde handen,
o zonne, ziende alom,
doorpeilende al de landen,
doorwerkende allerfijnst
de fijnste wasdomwanden
met leven, licht en groei !....

(*Vl. Vlagge*, 1880, II, afl.)

Een gedicht van prachtige, vaste taalvormen, reeds geheel de Gezelle van het tweede tijdvak.

Uit 1880 is : *De brave Maarten* in de 2e uitgave der *Liederen, eerd. et rel.* bl. 174. En, nauwelijks was deze bundel verschenen, in 1e uitgave, of de Dichter zond reeds aan K. de Gheldere, « als Kerstgeschenk », het Mariagedicht :

O ALTIJD ONBEVLEKTE VROUWE
Ik ben onweerd, helaas, dat ik uw licht aanschouwe.....

Het staat in « Laatste Verzen » onder de niet-gedagteekende stukken. Gezelle dagteekent het in R. d. H. : 20 /XII/ '80.

1881. Stichting van *Loquela*, dat, vooral in het begin,

(1) Op dien tijd van den school- en godsdienststrijd verschenen nog in de *Vlagge*, 1881, bl. 12 een lied : *School-enkwest*, en bl. 70 : *Beati mortui*. Dit laatste slaat op de bloedige gebeurtenis, voorgevallen bij de Kerkhofschennis te Heule, 1 October 1880.

veel en tijdroovend werk vroeg, en vermeerderde uitgave der *Kleengedichtjes*. (1)

Toch dicht Gezelle voort.

Hij dagteekent : Lauwe 1881, het later ingezonden vers voor *de Vlagge*, te vinden in *Tijdkrans*, 231 :

Achtien vrome mannenkeesten,
zoo de minsten, zoo de meesten...

En in de *Tassche*, het tijdschrift te Leuven gesticht door de wakkere Vlaamsche studenten : Lauwers, Adriaans, Depla, zendt hij in Februari 1881 het leutig gerythmeerde **Beeksala**, opgedragen aan Pastor De Bo, zeker om den zoetvloeienden name van het kruid waarvan erin spraak is ; een vriendschap voor den taalkenner en den plantenminnaar : (2) *Tijdkrans* 139).

Hier is de man,
uit Vlanderlan'
met, om U dienst te doene,
beeksala,
met beeksala, kersoene :
't is 't beste groen, gelooft mij, dat,
van al dat groene is, koopt mij wat
beeksala, beeksala.

(1) In het Handschriften-album waarvan ik hooger gewaagde, is een gedeelte te vinden van het eerste ontwerp voor het stukje *Voorhang* aan het begin van *Tijdkrans*. Het gaat tot 3e stroof : *En is mijn stemme u weerd te hooren*
belooft mij welgezind,
eer gij begint.

Op de keerzijde staat met potlood geschreven : « Uit de nageldichten zijn uitgelaten nos 14, 15, 17, 18, 19 en 30. » Dit was een aanwijzing, geschreven gedurende de heruitgave der *Kleengedichtjes* in 1881 ; dus bestond dit ontwerp voor het gedichtje in 1881 ; het staat ten andere geplakt nevens stukjes die dat jaartal dragen, en is met denzelfden blauwen inkt geschreven. Misschien is het van 't einde van 1880, en was het eerst bestemd om vooraan in *Liederen, eerd. et rel.* te staan, waar nu *Kruislied* is ; misschien wilde Gezelle het voorop in de nieuwe *Kleengedichtjes* zetten, die aanvangen : *Met 't Kruis in top*.... Het versje is immers ook tot het *Kruis* gericht. Bemerkt dat alle bundels, sedert Dichtoefeningen, beginnen met een stuk op het Kruis of het Kruisteeken. Vermoedelijk zal *dit* onafgewerkt zijn gebleven, (de maat verschilt, en vele woorden) en zal G. het voor *Tijdkrans* hebben omgewerkt, later.

(2) *Beeksala* en *Kersoene* zijn twee Vlaamsche namen van het *Nasturtium officinale*, Witte waterkers. Fr. : *cresson*.

De volgende maand krijgt de Tassche, aan Em. Lauwers:

O zaarde blomke
'et moederhert
der aarde eerst uit-
gekropen,
hoe heerlijk hangt
uw halssieraad
vol morgendauw
gedropen !

Zie *Tijdkrans*, bl. 91. Het eerste vers is geworden: **O lenteblomke,** en het heele dichtje gaat onmiddellijk de Eerste-Communiedichtjes vooraf. Waarom het daar geplaatst is? Denkt aan wat ik hooger zei van het stukske dat de reeks sluit. Alles heeft bij Gezelle zijn reden.

De *Vlaamsche Vlagge* geeft, geteekend: 4 April 1881, nr 5 van de Zeven Hoofdzonden, uit *Tijdkrans* (bl. 65):

O MENSCHENETEND STEÊGEDROCHT,
gij slindt, bij honderdduizenden
den onbekenden levenstocht...

't Is in Meie van dat jaar, gelijk men weet, dat de twee nachtegalen De Gheldere en Gezelle over Vlaanderen hun liedje deden helmen:

NACHTEGALE, SCHUIFELARE,
Meester van het machtig lied.....

Met de 6 strofen van even rang, door Gezelle:

Laat mij naderen
en de bladeren
eens doorkijken waar gij zit...

Den 12n Oogst zond hij aan zijnen vriend M. Rembry-Bart, die hem zijn boek over de Geschiedenis van Meenen had hulde gedaan, een lief gedicht, in *Rond den Heerd* opgenomen en 12 Aug. geteekend:

't Zijn blommen, zegt men, hier en daar...

Nummer 6 (III, 2) van de « Hoofdzonden » stond in 1881 in de *Gazette van Kortrijk*:

KINDERMAARTEN

Een witte schorte en binders,
een wagentje en twee kinders,
zoo voert ze alhier, aldaar
heur mutse en heur schoon haar...
(*Tijdkrans*, 69).

Eindelijk, in November, het diepe, uit *Eeuwkrans*, (T. 384):

O ONGEWORDEN, EEUWIG WEZEN,
al 't uitgelezendste uitgelezen
dat Gij niet zijt, is onbekwaam
van nóg zoo verre, U aan te raken....
(*Vlagge*, Nov. 1881).

Het jaar 1882 is een wonderjaar in Gezelle's dichterschap. Vele gedichten moeten uit dit jaar zijn; ik ken de volgende, die ongemeene macht verraden, en niet allééén kunnen voortgebracht zijn in zulke kunstbewustheid.

Uit dat jaar is vooreerst het gedicht in *Tijdkrans* 167:

ZE LAGEN OP HET STIK
terwijl de mannen kozen;
ze trokken strange aan 't wied
met gerte en hand tegaêr;
ze speurden naar de lucht
die, waar 't dat ze verlozen,
zou treuren, dachten ze, en
't was helder zonneklaar.

Dat is gemaakt op een verkiezingsdag, of korts daarna. De « mannen » wonnen het nog niet, dien keer:

't en zal
vandage niet geschieden,
want nog en is het hert
van God niet wachtensmoe.

Maar er moest hoop zijn, dat jaar. De hoop werd verwezenlijkt in de volgende verkiezing 1884; het stuk is van den 13n in Wiedmaand (Juni) 1882, en verscheen toen in de *Gazette van Kortrijk*.

De rythmus van dat stuk verschijnt in drie prachtwerken van dat jaar. Eerst :

Andleie.

Andleie, dat is op zijn Kortrijksch, in één loopende, vlottende uitspraak, niets anders dan : *aan de leie.* Het gedicht is van Juni, opgedragen aan Pastor De Bo, en eerst verschenen in Loquela :

Jordane van mijn hert
en aderslag mijns levens,
o Leije, o Vlaamsche vloed,
lijk Vlanderen onbekend ;
hoe overmachtigt mij
de mate uws vreudegevens,
wanneer ik sta en schouwe
uw' vrijen boord omtrent !

Een gedicht, zei mij Pastor Verriest, dat « positief, van brons » is. Vol, overvloedig vol beeld en klank, gedicht uit een volle, trillende ziel, machtig en zeker van haar stuk.

Diezelfde maand Juni, in denzelfden rythmus, die hem diep moet bewogen hebben, draagt hij aan Adolf Verriest zijne **Broeltorren** op. (Zie *Rond den Heerd*, 1882).

O machtig voorgeslacht,
wat hebt gij wondere daden
gestapeld op den weg
dien ge ons zijt voorgegaan !
Hoe groot is uw gedacht,
hoe, langs de wereldpaden
al dat gij doende waart,
hoe is het groot gedaan !

En, nog diezelfde maand... Ja, dat was een wondermaand ; schoon weer moet het geweest zijn, sedert een tijd, en licht in 's dichters herte. — Nog diezelfde maand dan, kwam het allerdiepst gevoelde : *Gods eerstigheid.* Lees daarover, bid ik u, (*Biekorf*, 1905, bl. 397) het bewonderend en dichterlijk verhaal van Dr Em. Lauwers, die het ontstaan van dat gedicht bijwoonde en mededeelt :

« Mijn leven lang zal ik dat onthouden !

» Ik was, een zieken bezoekend, op wandel boven Heule, als ik Eerw. Guido Gezelle in 't gemoet kwam, die,

gelijk ik, verdoold ging in dat net van kruisende, keerende landsche wegelingen.

» Heer ende Meester zag er mij welgezind uit. Misschien wel dat het weder op zijn gemoed vrocht. Want het was een allerschoonste, allerzoetste lente-namiddag... *Zoo*, wij stapten en gingen, God weet waar naartoe....

» Maar dicht bij den spoorweg zagen wij de zomerblomkes van langs om dikker staan... de gerskant en het water lagen gruisdikke van hagelwitte bloesems, en 't was al dat er... een plekske of een striepke helderblauw water te bespeuren was....

» Ik bezag Mr Gezelle : hij was bleek en diep getroffen.

» Heer ende Meester, dacht ik bij mijn zelven, wij hebben u vast, en 't zou mij danig verwonderen dat ik van u, ont hier en twee drie dagen, wegens de zomerblomkes geen nieuw gedicht en vernam.

» Hij was dan *in zijn volle overheerlijke dichtermacht* en aan 't verveerdigen dier twee prachtige boeken : *Tijdkrans* en *Rijmsnoer*....

» 's Anderendags 's morgens na de wandeling, onving ik een briefke, waarvan het welgekend, lijzig geschrift in mijn oogen sloeg en in mijn herte.

» Haastig opengedaan, en 't dierbaar dicht gelezen » :

O WILDE EN ONVERVALSCHTE PRACHT
der blommen, langs den watergracht. (T. 162).

Dat wonder gedicht staat, geteekend : St Norbertusdag (6 Juni) 1882, in *Rond den Heerd* van dat jaar, en opgedragen aan Adolf Duclos.

« *Hij was dan in zijn volle, overheerlijke dichtermacht !* »

Onthouden wij dat, 't is Em. Lauwers die het zegt, Gezelle's vriend, die dagelijks met hem leefde te Kortrijk, en zijn toestand wel kende.

De maand Augustus brengt ons, nog eens of daaromtrent, op den zang van *Jordane* en *Broeltorren*, dat gedicht, te Roeselare opgevat op eene vergadering van oud-leeraars en studenten :

HŒC OLIM... *Rousselare, 3 Oogst. 1882.*

Wij warender vereend
zoo wij te voren plagen,
het hert, de hand, den wille
en de ooge in 't zelfde doel;
wij stonden, scheen het ons,
gelijk bij vroeger dagen
nog in den leeraarstoel.

De jongens waren daar,
als eertijds, even vreugdig:
zij, onveranderd, wij,
integendeel... maar toch,
ons grijs geworden hoofd
beneên, daar klopte jeugdig
het kinderherte nog....

Wel verouderd van hoofd en lijf... wel door den levensstrijd heengegaan, maar nog jeugdig van hart, nog een kinderhart.

De vriendelijke toezendingen stoppen niet, dat jaar. Den 21 October zendt hij « aan Johan Winkler, den vrijen Fries » het lied van :

DE VLAAMSCHE ZONEN zingen vrij
en blij, zoo mannen plegen
hun eigen lied, noch vreezen zij
al die hun zingen tegen!
Kloek aan dan, vrome heldendiet,
Het Vlaamsche lied!...

Wij vinden het in *Rond den Heerd*, 1882, bl. 5, en in de *Nieuwjaarsvlagge* van 1883.

En, voor één eergedicht, hier is er een van December, aan den honderdjarigen Willem Van Renterghem, o. a. :

Een honderdjarig man te zien, het is een wonder
dat zeldens voorenvalt, ook onder
den zoelen hemel van ons vaderland;
toch is er hier of daar temets nog een te melden,
die, vromer als de vroomste helden
spijts al dat tegenwilt, houdt steke en stand....

Gedankt zij God, die ons, in uwe honderd jaren
Eerweerde, wilde een voorbeeld sparen,
hoe dat het waar' gegaan, had zijn gebod
g'eerbiedigd en bewaard, aan allen kracht gegeven
om langer nog als gij te leven
en zonder sterven weer te gaan bij God !...

Leest het geheel, in *de Vlagge* van 1884, en in *R. d. H.* 1882, gij zult zeggen : het mag er zijn, het zingt.

Uit dit jaar zijn nog :

Gouden roozen. Kerkhofblommen (uitgave 1893) bl. 46.

Ad multos annos. Liederen, eerd. et rel. 2e uitgave (1893 bl. 167.

Lied. Id. 158.

en de volgende, bij mijn weten, uit de *Dertig geestelijke liederen* verschenen met muziek van R. Ghesquière, te Gent bij Siffer in 1891 :

Nr 16 : **Sa komt**, 't is Meidag morgen.

Nr 25 : Kerstnacht ! Eerst gemaakt op de zangwijze : *Minuit Chrétiens*, van Faure, maar geene vertaling van de Fransche woorden. Hier op andere wijze.

Deze *Dertig geestelijke liederen* worden al te veel over 't hoofd gezien.

Daaruit zijn ons reeds bekend, uit andere bundels :

Nr 10 : O Maria die daar staat. (*Lied. eerd. et rel.*)

Nr 24 : Jesu, allerliefste kind. (Id.)

Nr 28 : Jam lucis orto sidere. (Id.)

Al de andere, 26 in getal zijn uit de jaren 1880-1890, behalve een van 1891 : **O Jesu vol genaden**, een allerschoonste gebed (nr 18). Het werd gedicht op aanvraag van R. Ghesquière.

't Zijn maar geestelijke liederen ! En zelfs maar geestelijke liederen *voor het volk*. Niets anders willen ze zijn ; maar perelen zijn eronder, meer dan één :

Nr 2 : Hoe zal ik de listen en lagen
ontgaan, die de vijand mij stelt,
vergete ik Maria te vragen,
om hulpe in dit dwingend geweld ?..,

Nr 9: Maria, milde en machtig,
vereerd bij God en mensch,
weest, Moeder mij indachtig,
die mij te beteren wensch.
Ik heb mijn schoonste dagen
verroekloosd en verdaan,
en kom, o Moeder, klagen,
bij u voortaan....

Nr 14: Zij sterft van niet te sterven
zij sterft van liefde en leed,
van 't zweerd dat zeven werven
dwers door haar herte sneed!
komt allen, komt en ziet,
die weent en hebt verdriet....

Nr 16: Op « Harba, lorifa »:

Sa komt, 't is Meidag morgen,
al vroeg eens opgestaan-gestaan
voor blomkens wil ik zorgen
om naar de kerk te gaan.

De blomkes langs de beken
vertoogen hun fatsoen-fatsoen;
en 'k hoor ze schoone spreken
om mij nen dienst te doen.

Met Meigroen en laurieren
met leliën liefgetal-getal
wil ik Maria vieren
de schoonste blom van all (1882)

Nr 27. Paaschlied.

't Is Paschen, en de zonne zendt
weer levendoende kracht,
het nieuwgeboren groen omtrent
dat in de weiden wacht.
Geen oude wet, geen zurend brood,
geen zonde meer die 't leven doodt.
't is Paschen, 't Paschen, verrijzen wij!
Met God verrijzen wij!

't Is vooral sedert 1883, dat Gezelle met deze liederen begint. Hij had, dat jaar, « het zingen van het volk in de kerke ingebracht », schrijft ons de oude, trouwe helpster van den Meester, « en dan nam hij alle gelegenheden te bate om te doen zingen en alle plechtigheden op te luisteren door woord en gezang. »

En Mr Remi Ghesquière, te dien tijde orgelist in O.-L.-Vrouwe, getuigt :

« De Meimaand door, » b.v., « na het lof, zong men alzoo, 10 dagen in O.-L.-V. kerke, 10 in St Maartens en 10 in de Jesuietenkerke. Die liedjes waren door Gezelle's zorg op losse blaadjes gedrukt om uitgedeeld te worden. »

Ook zong het volk daarbij de Latijnsche lofzangen en versetten mede, en op het bladje werd dat al medegedrukt, met, daaronder :

« qui bene cantat, bis orat. »

Zoo was hij alweer een voorlooper van een hedendaagsch streven.

De volgende nummers van de 30 geestelijke liederen zijn uit 1883.

Nr 3. O Moeder Gods.
Nr 5. Christene zielen.
Nr 13. O Roozenkrans.
Nr 17. O Heilig Hert.
Nr 21. H. Katharina.
Nr 23. 't Is middernacht ! (ander Kerstlied).
Nr 26. Langs den weg van Jesus lijden. (Kruisweglied).

Daarbij het beevaardersliedje, te vinden in *Rond den Heerd*, 1883 :

In Vlaanderen
geen strate
geen huis, of men vindt
er 't beeld van Maria
vereert en gepint....

Andere gedichten uit dat jaar :
Halfmei 1883 :

ALLEENE, UIT ALLER OOGEN
zitte ik in den hoogen
hemel kijkend, sterrenvol ;
alle ding is duister,
uitgeweerd den luister
van 't verheven stergerol....

(*Tijdkrans*, 29).

22 Mei, het lustig leutige, ronkend en stootend-vliegende:

O GIJ DIKKE, welgekleede, welgevoede
vliege, die
'k daar zoo dikkens om end wederom wij
hoore en zie
vliegen, varen, vederen, ruischen in den
zonnestraal
met uw' ronkend. hoog- en leeggevooisde
vedertaal!....
(*Tijdkrans*, 184).

's Anderdaags, 23 Meie, gaat het:

MIJN HERTE IS ALS EEN BLOMGEWAS
dat, opengaande of toegeloken,
de stralen van de zonne vangt
of kwijnt en pijnt en hangt verbroken....

Mijn hert, mijn hert is krank en broos
en onstandvastig in 't verblijden,
maar, als 't hem welgaat éénen stond,
't kan dagen lang weer honger lijden!
(*Tijdkr.* 373).

De datum van deze beide gedichten is te vinden in de handschriften van den Meester.

Voor de Gulden Misse, December: (*Tijdkrans* 334.)

KOMT, KOMT, KEERSELICHT ONTSTEKEN
eer de nacht aan 't wijken gaat.
Hoort gij 't haantje lustig preken:
Komt, staat op, de klokke slaat! (id.)

En in October, dat jaar:

ROOZENKRANS! De blaren vallen;
laat ons, zoo de Paus vermaant,
beevaart doen en boeten allen,
't is de kranke Octobermaand!.. (id.)

Het schoone Rozenkransgedicht, aan 't begin van Bedemaand (*Tijdkr.* 289.)

Eindelijk, uit *Tijdkrans* 251:

Gelukkig zijn die al, die God den Heere vreezen...

voor het 50-jarig priesterschap van Pastor Nisse, te Desselghem.

1884.

De *geestelijke liederen* worden dat jaar vermeerderd met :

Nr 1. O Eene uit al...

Nr 7. **O Maria, onbevlekte**...

Nr 11. In 't herte geboren,,. (Rozenkranslied).

Nr 15. (1e uitgave). Vervaarlijke rotsen (in de 2e uitgave) vervangen door : O Blijde maand van Mei.

Voorts, het elders niet te vinden Kleengedichtje :

't Aprilt alreë
bij lande en zee
bij locht- en wolkenwegelen, wee
die nu den tijd vergapen :
vroeg opgestaan,
vroeg uitgegaan,
de trom en al de vogelen slaan ;
geen moeite om nog te slapen.
het roept nu al
met blij geschal
op, op, gij heer van 't schepselental
en koning, vrij geschapen :
die voor u leed,
die voor u streed
den doodstrijd, Hij nu vinde g'reed
te were U en te wapen.

(*Vlagge*, 1884).

7) Goede redenen heb ik om te gelooven dat het fabeldicht uit *Liederen, eerdichten & reliquat* (2e uitgave) : **De Puid**, zoo geestig op den grootsprekenden *Staat* toegepast, uit dit jaar is. 't Is de fabel van *den Os en den Kikvorsch :*

. . . . la chétive pécore
s'enfla si bien, qu'elle creva.

Zie liever :

Zoo doet de Staat,
hij zal, hij wilt, hij gaat,
hij moet, al kan hij niet, God, Kerk en al vervangen,
de scholen, dat is hij, het Recht, 't is hij.....
. . . .
. . . . Dan, elk verwondert :
het springt een bliksem, en de god ligt afgedonderd.

Denk aan den 10[n] Juni 1884.

8) Het gedichtje uit *Tijdkrans*, 295 :

DE LEYE WENTELT rond en blond
haar waterkonkelen henen
totdat schier erve en huis en al
omblankt is en verdwenen...

De eerste, ietwat andere vorm komt voor in de *Vlaamsche Vlagge* met het opschrift : *Vloed te Kortrijk.*

9) En onder den titel : **Gulden Woensdag,** en gedagteekend « Gulden Woensdag 1884 », het schoone liturgische spel, (in *Tijdkrans*, bl, 335), ingegeven door den Dagwijzer van *Rond den Heerd*, IIe jaar :

S. LUCAS EVANGELISTA :

In dien tijden, in die stonden,
kwam van Godswege afgezonden,
Gabriël . . . . . .

Het spel van de Boodschap des Engels ! Zie daarover den *Ring van 't kerkelijk jaar*, bl. XVII en 11.

(Vervolgt.) AL. WALGRAVE.

VERZEN

I. — AAN MIREILLE

Open de poorten van Uw weidsch paleis
en laat de dragers mijner zielsgeschenken,
(o! wilde Uw mildheid nog de blooden wenken!)
Uw zalen binnen, dat ze, elk op zijn wijs,

de diamanten van mijn zuiverst denken,
moeizaam gevonden langs mijn levensreis,
U bieden, schoone Koningin! — Maar, rijs
dan van Uw troon, en wil mijn boden drenken,

met vonkelende teugen van Uw woord,
en van Uw lach en edele gebaren —
o, laaf hun lippen, vóór Gij ze uitgeleidt; —

want elken avond sta ik aan mijn poort,
of ik de keerenden nog niet ontwaren
en vragen kan, wat Gij hun hebt gezeid.

A. L.

II. — AAN EEN DIE VOORBIJGING

O! toen uw licht-doorglansde lach
mij in de ziel mocht gloren,
toen is, wat daar te wachten lag,
dit nieuwe Lied geboren;
en zong me een weelderig geluid
de lang-verleerde longen uit:
toen in mijn ziel, mijn droevige ziel,
de zonne van uw glimlach viel,
toen in mijn ziel, mijn droevige ziel,
uw óógen-glimlach viel.

Ik lag gelijk een donker woud
vol licht-verlangende veugels
daar roerden liedren in het hout
die sloegen met de vleugels....
Ik was gelijk een zomernacht
die 't kleuren van den oosten wacht :
toen in mijn ziel, mijn wachtende ziel,
de zonne van uw glimlach viel,
toen in mijn ziel, mijn wachtende ziel,
uw óógen-glimlach viel.

Ik was een knaap die hield alleen
van dichten en van zingen,
die droomde door de dagen heen
van verre, mooie dingen,
tot plotseling en heel nabij
de Poëzie verscheen aan mij :
toen in mijn ziel, mijn droomende ziel,
de zonne van uw glimlach viel,
toen in mijn ziel, mijn droomende ziel,
uw óógen-glimlach viel.

Die schoone dag is doodgegaan.
Nu vlammen de stille sterren,
mij zal de Poëzie voortaan
enkel toelachen van verre ;
maar nooit vergeet mijn herinnering
het lied dat ze uit uw oogen ving,
toen in mijn ziel, mijn droevige ziel,
de zonne van uw glimlach viel,
toen in mijn ziel, mijn droevige ziel,
uw óógen-glimlach viel.

A. L.

III. — VOOR DAT GIJ WAART GEKOMEN

Mijn liefde woonde in een donkere stad
vóór dat Gij waart gekomen ;
de nachten lagen kil en nat
zonder sterren en droomen;

en zelfs in mijn traagste dagen hing
een loome nevel, die niet verging;
de hemel scheen te weenen.

Maar plotseling felle zwaarden van vuur
sloegen door den nevelmuur
en geharnaste stralen, die zongen,
door een bres in de straten drongen :
    Toen waart Gij mij verschenen !

Mijn liefde doolde in een doode hei,
vóór dat Gij waart gekomen ;
geen leven roerde rondom mij,
geen vogels en geen boomen,

en 't schaarsche heikruid stond in 't zand
door wreede zonne doodgebrand
met alle bloemen gebroken :

Daar werd een machtig tooverwoord
over de doode heide gehoord :
en ze werd een tuin vol boomen en vruchten :
een Paradijs vol zomergeruchten :
    Toen hadt gij mij gesproken !

Mijn liefde treurde in een eenzaam huis
vóór dat Gij waart gekomen,
de stilte had er geen ander geruisch
    dan van tranen vernomen,

en van een klok die kapte den tijd
in regelmaat en eentonigheid
    en gelijke stonden.

Daar klonk een geluid, ... langs de stille laan
kwam druk gewemel van kleuren aan :
met feestlijke vanen mijn zingende gedachten
U in haar midden tot mij brachten :
    Toen hadden we elkaar gevonden !

A. L.

OVER LETTERKUNDE

Menig lezer zal kwaad zijn op de *Warande* omdat ze nog niets gaf over een boek zoo schoon als Cæsar Gezelle's « Uit het Leven der Dieren » (1); en ik ben nog kwader op den tijd, wijl hij mij zoo ongenadig door de vingers glipt, dat er telkens uitstel komt meer dan mijn eigen geweten verdragen kan. Eindelijk nu heb ik hem liggen, den haastigaard, zoo goed en zoo kwaad als 't gaat.

* * *

Men moet maar enkel Gezelle's boek in handen nemen om te zien dat men ditmaal iets buitengewoons heeft gekregen, iets dat men in Vlaanderen althans niet alle dagen krijgen kan. Ik doel hier in de eerste plaats op de verdiensten van uitgever en verluchter. 't Is een statig boek van omvang, een voornaam boek van papier, een zuiver-verzorgd boek van letter, met een woord, een boek blijkbaar door Vermaut als een lievelingskind gekoesterd. En de verluchter? Zijn naam ken ik niet, maar 't zal wel Cæsar's broer wezen; en al heeft hij nu wellicht in deze penteekeningen niet altijd gegeven de volle maat van zijn kunst, die groot is, de meeste zijn toch verrassend fraai getroffen; en zijn er in technisch opzicht minder verzorgde bij, alle toch zijn ze gepend onder den meest ontvankelijken zin voor den tekst, in de volmaaktste gevatheid voor des dichters stemming en in eendere voeling met de dingen als die van den teekenaar met woorden.

Want vooral een teekenaar met woorden is Cæsar Gezelle, een wondere. Lees om 't even welke bladzijde van 't boek, de uitwendigheid van zijn dieren en de lappen lucht of water of grond waarin en waarop ze leven, zijn allemaal tooveringen van natuurtrouw. Hij behoort wel degelijk tot de familie die daarvan in onze letterkunde de groote specialiteit heeft. Het beschrijvende beeldwerk herkent men dadelijk; 't zit in 't Gezelle-bloed. Zooals deze jongste Gezelle de Lente ziet, ziet ze ook Streuvels, enkel zegt Gezelle het met fijnere stem en minder breed gebaar. En als neef spreekt van « de zonne die in heur renbane geschoten was »

(1) « Uit het Leven der Dieren », door Cæs. Gezelle, Jul. Vermaut, Kortrijk, 164 blz. 2.50 fr.

is dat bijna letterlijk het vers van oom : « Als weer de zonne in de renbane schiet ».

Ooms vaderzorg voor 't Westvlaamsch is ook op neef overgegaan. Een zorg des harten, maar ook een verstandige zorg : de gouwspraak koesterend en louterend met een liefde gesterkt in algemeene taalkennis, een liefde die haar woorden weegt op de juweliersschaal van 't meest verfijnde taalinzicht. Zoo werd in haar vorm ieder van Cæsar Gezelle's vertellingen, als een processie van rozenmaagdekens ; en zoo werd Cæsar Gezelle, door dit boek, een ideale volksschrijver, een levende les voor de modernen, want deze aristocraat in de kunst is genietbaar voor den eenvoudigsten Vlaamschen daglooner.

Om zoo maar iets aan te halen, wilt ge de biggetjes zien ringen ?

« Op 'nen koelen morgen kwam er, daar ze nog allen in den bocht te wachten zaten om uit te breken, een man, en hij miek jacht op hen, den eenen na den anderen. Ze schormden en snorden en liepen 't kot in en 't kot weêr uit, met veel schampschoten tegen berdels en de metserij, en schuilden ten lange laatste, al met de schuwe koppen bijeen, in den hoek, geen een meer die nog dorst uitkijken. Een voor een werden ze, lijk jongens van kwaad bedrijf, uit een hoek gesleurd bij hunne oorvendels. Ze vonden in hunne gapende kele eene schorre vervaarlijke scheurstemme om hunnen schrik uit te moorelen, maar 't was al ten onnutte, elk op zijne beurt werd eene koorde om 't bovenste bekkeneel gesnoerd, bachten de tanden, en trekt gij nu maar, en schoort u onwillig achteruit, hoe meer ge trekt, hoe meer de koorde nijpt, en, wat wilt men gaan trekken aan eenen muur.

» Met vrij onzachte bepooteling, onhebbelijk geduwd en gestooten, werden ze in hunne wroete twee kopertjes geboord, die, van boven toegewoeld en afgenepen, pinsten als twee gloeiende ringeltjes.

» Heere der heeren, wat een grievende, snerpende wee, en hoe ze gekermd hadden en getierd in de lucht, en tegengestribbeld, maar ze hadden de moeite van hun moorelen en tegenstribbelen aan hun eigen gehad, en 't was gebeurd : ze liepen daar nu al lijk veronrechte lierelouws die 't niet verhelpen kunnen, te schudden hunnen gekwetsten neuspunt. 't Was in eenen keer uit met hunne leute van 't wroeten, en als ze met hunnen snuit nog ievers aan roeren dorsten, hadden ze evengauw het nijpende vermaan in hunnen domper, dat 't stille te blijven was en niet te wroeten » (blz. 52-53).

Dat is Gezelle in de volle scherpte van zijn schildersoog, de speurder naar woorden die kleuren ; maar, telkens is 't daar

weer, de tonen van zijn taal, de lijnen van zijn teekening rijzen en dalen met de golvingspelingen van zijn fijn-trillend gevoel; overal vindt men terug onder de twijning der zijïge epiek het hart, het stil-zingende zacht-kreunende hart van dezen geboren lyrieker. Altijd echt-oorspronkelijke natuur-indrukken, altijd, zonder bijwerk, frisch-warm eenvoudig weergegeven 't gevoelde bij 't geziene, in woorden wier beweeg wordt gedragen op de polsing van 't levende bloed. En voel na wat uitslag van ontroering hij met die ongedwongen oprechte onmiddelbaarheid in eenvoud des harten bereikt :

« En nu lag het daar, sprekend van bevallige kleinkoddige schoonheid, het muizeke op zijn doodberdeke. Zijn spits voorname lieflelijke snoetje nog rustend in de halfrond uitgepeuterde holte die het in de verraderlijke kaasbrok had uitgevreten en smakelijk ten deele verorberd. Nog priemden de blinkende haarpijlekens al weerkanten weg van zijn snuitje in de lucht; beide zijne groote ronde oorlapkes stonden van weerzijden zijn driekante kopje, en de lucht speelde erdoor, dat men de aderkens kon zien zitten lijk de ribbekes in een blad. Open stonden ze, wijd open, lijk ten tijde dat alle geruchte was een nakende doodsgevaar; welke vreemde geluiden had het wel vernomen in zijne stervensstonde, dat het in gruwzame luisterende houding versteven was? In zijn bevallig, schijnbaar verrast, doch niet pijnlijk omhoogstaande kopke blonken nog de twee gitzwarte pereltjes, zijn pierende oogskes, even levendig, schalkschdeugenietachtig, net als wanneer de kleine schurk den grooten mensch zat aan te staren en scheen te vragen van op den vensterbank, of hij hem zou 't plezier doen of niet van hem eenige zaadtjes uit het vogelbakje te komen ontleenen. — Och! waar zijn nu die heerlijke dagen naartoe! Wat lag het daar nu star te kijken, vervaard, in de eeuwige duisternis op de eendlijkheid van zijne donkere dood? 't Lag, met uitgestrekter pootjes, de vorenste nog op 't beweeglijke valletje in den kaas die 't in zijne dood had gelokt, de achterste uitgerokken in den gruw van zijn laatste stuipen, en 't geheele had wel 't uitzicht van een klein edeldrachtig muizeke, te vierklauwe op de vlucht, zoo 't zoo dikwijls gevlucht had.

» Maar dat berdtje, en dat afgrijselijke doodsnoer in zijn lenden, die gedwongene vereeniging van den gevallene bij de verbodene vrucht, die witte tandjes die niet beten in dien kaas, dit alles taalde zoo duidelijk in zijne stomme welsprekendheid, dat het muizeke nooit, maar nooit meer vluchten zou. » (blz. 104-105).

Niet overal is het schreien. Guitig zelfs kunnen Gezelle's

woorden u toelachen ; hij durft weleens onder 't vertellen zich aan een ondeugend pinkje wagen, en een enkele maal zelfs voelt hij zich vaardig den lof der zotheid te verkonden.

Maar de overheerschende stemming in dit boek is treurnis. En waarom zou 'k het zwijgen : het spijt mij. Om twee redenen : Ten eerste, omdat er in dit opzicht een pijnlijke tegenstelling bestaat tusschen hetgeen beloofd wordt in de Verantwoording en hetgeen het boek zelf ons biedt ; ten tweede, en vooral natuurlijk, omdat we, onder 't gesternte van onzen tijd, meenen recht te hebben om ons te richten tot de priesters-dichters met de bede, die soms een kreet dreigt te worden : « Redt ons uit de literaire ellende, uit de literaire droefheid, uit de literaire wanhoop », en wijl deze er juist een is die ons gemakkelijk redden kan en die het niet doet.

Il stel hier de bemerking voorop dat deze bezwaren niemendal afdoen van Gezelle's kunst, *in se*, nog minder van zijn eigenlijk talent ; het blijft staan dat deze wonderlijke teekenaar zoo fijn is van oogen als teer van ziel. Maar dit bedoel ik : dat deze godsgave, deze kunst, hare hooge zending beter zou vervullen, — of is die zending niet altijd het brengen van levensvreugde in den reinsten en hoogsten zin ? -- moest ze onder een andere stemming zijn gekweekt, moest ze worden bestuurd door een hoofd, open voor andere ideeën.

Maar hier komen we staan voor een vraag wier oplossing heel en al afhankelijk is van 's eenlings aanleg en karakter : de vraag van 't pessimisme of 't optimisme in 't leven. Fetichist of deïst, ketter of katholiek, christen of mahomedaan — allen behalve de boeddhisten staat het volkomen vrij, het aardsch bestaan met rozerood of met rouwzwart te kleuren. Meer nog : men kan een priester zijn, zoo edel-rein, zoo diep-vroom en zoo vast-gelukkig als deze Cæsar Gezelle er een is, en toch droefgeestig, melancholisch wezen ; zooveel schakeering kan in denzelfden persoon wel samenliggen tusschen christelijk-opbeurende hoop en menschelijke weemoedigheid.

Maar heb ik het mis als ik het gelukkiger heet, blijheid en troost en vrede te vinden in de doening van Gods uitverkorenen, in hun kunst zoowel als in hun leven ; als ik meen dat er voor hen, boven en buiten al de anderen, redenen bestaan om zich hoog te heffen uit al de miseries die de wereld brengt — wijl toch altijd, in de zwartste nacht op dezen kleinen aardbol de troost van den hemel in oneindigheid boven hun hoofden hangt te blauwen en te stralen.

Och, niemand is van zijn eeuwigheid zeker. Maar als de besten en de begenadigsten in een hoekje moeten zitten schreien,

wat moeten de anderen dan doen? En dit is toch stellig dat er objectief in Gods boeken meer Sions-beloften dan Gehenna-dreigingen te lezen staan: en dit is even zeker dat men zich subjectief beter, deugdzamer, heiliger voelt als men bidt: Mijn God, ik bemin U en ik betrouw op U, dan als men schreit: Mijn God, ik vrees U en ik mistrouw mijzelven.

Och ja, we hebben 't hier op aarde, in onze eerste ouders, heel verkeerd aan boord gelegd; maar Onze Lieve Heer zelf, die kwam lijden en sterven voor ons, heeft gemaakt dat het een *felix culpa* werd. Nu vergeet ik niet dat de smart, voorheen en nadien, groote, ontzaglijke dingen in de kunst heeft gedaan; « j'en sais d'immortels qui sont de purs sanglots », en die weer bronnen zijn van 't hoogste genot; maar dit neemt niet weg dat een christen vooreerst is geroepen dank te zingen aan den God, die in Zijn schepping Zijn schoonheid en in der menschen geschiedenis Zijn goedheid zoo heerlijk heeft veropenbaard.

En hebben de ongodsdienstige modernen al geen wanhoop genoeg in de literatuur gebracht? Staan daar op de bibliotheekschappen sedert '80 geen myrialiters wanhoopstranen tegen centilitertjes levenselixir? Moeten zij die tot priester en tevens tot kunstenaar werden gewijd, zij die ons in 't blijde licht van Gods goedheid de vreugde in den Heer moeten brengen, dan nog afkomen met boeken *sicut cæteri qui spem non habent?*

En om nu speciaal tot Cæsar Gezelle terug te keeren, zijn « Verantwoording » zegt beter onze bedoeling met twee woorden dan wij in twee bladzijden. Al wat we gaan zien en hooren in het leven der dieren « maakt en zal immer maken zoolang als 't staat, de glorie en de grootheid van Hem, die 't heeft geschapen, zoo wonderbaar en zoo heerlijk, met éenen wenk van Zijnen aanbiddelijken wil... ». « Der Naturen Bloeme », zoo ze vader Maerlant hiet, bloeit in 't aanzijn Gods haar eigen schoonheid uit die de koninklijke harpzanger heeft vertolkt met te zeggen: « Alle des Heeren werken loven den Heer », en 't is al veel als iemand bij 't aanschouwen van een zijnder werken den Schepper looft en zucht in hertelijken dank: « God is groot! »

Welaan! en welnu?

We lezen van 't paard « in zijn ouden dag ». En we worden er bij geroepen om het te zien sterven.

We lezen van 't konijntje in al zijn jolyt. En we worden er bij geroepen om het te zien sterven.

We lezen van « Bontekraaie ». En we worden er bij geroepen om ze te zien sterven.

We lezen van 't zwijntje. En we worden er bij geroepen om het te zien sterven.

We lezen van ouden Sam, den jachthond. En we worden er bij geroepen om hem te zien sterven.

We lezen van 't muizeke. En we worden er bij geroepen om het te zien sterven.

We lezen van de eendkiekentjes. En we worden er bij geroepen om ze een voor een te zien sterven.

't Lijkt waarachtig een litanie van Allerzielen.

De enkele beestjes die niet sterven, staan met de kunst op min goeden voet, behalve de groote uitzondering van « 's Levens lust » te groot om er straks niet op weer te keeren.

In al die lieve, onvergelijkelijk-fraaie verhaaltjes moeten wij ze zien rondspoken, de leelijke prij op loer om alles op te vreten, het 't beste 't eerst. Het leven schijnt enkel schoon om de tragiek van den dood te verhoogen. Telkens is de bouw van 't verhaal aangelegd op de perspectief der vernietiging. En waar die vernietiging niet komt is dat een fout van techniek. Want zooals de laatste anders zoo heerlijke vertelling is opgevat en gebakend, moest poes dat vogeltje krijgen.

Welnu, ligt de levensles van dier en plant niet juist aux antipodes van deze voorstellingen? Waar is hier 't *Laudate omnia opera Domini Domino?* Keurig-passende motto's heeft Gezelle gezet boven elk verhaal, maar voor de heele verzameling kon geen beter kenspreuk worden gevonden dan de leading-truths van Gautama's Boeddha-leer: Existence is pain and sorrow; sorrow and suffering cease by the extinction of desire, by *Nirvâna.*

En hier schiet ons de « Verantwoording » weer te binnen. Besefte de zoo fijne voeler die er over denkt lijk zijn eigen reiger: « om te lachen is hem 't leven veel te treurig », besefte hij de noodwendigheid, den indruk die zijn kunst in haar ontmoedigende schoonheid moet maken, te vervagen door de verzoenend-wijsgeerige beschouwing uit der Naturen Bloeme?

Gelukkig breekt Gezelle zijn eigen neiging in 's Levens Lust en 's Levens Wijsheid. Want al is de factuur van dat prachtstuk ermee gekwetst, gelijk ik daareven aanduid, toch noemen we 't nogmaals gelukkig dat de dichter hier treedt voor ons in 't volle besef van zijn idealistisch blijde levenszending, in de zielsechte overtuiging dat zijn gave een genot is voor hemzelf en dat ze ook moet wezen een genot voor al wie hem hooren. Luister naar den nachtegaal, dien hij daar zet op een boom maar die eigenlijk woont in Gezelle 's hart en die langs zijn toovergorgel laat uitstroomen wat ook deze pessimist in zijn beste dichters-oogenblikken verrukt: « Wat scheelt mij, ten anderen, zoo ik maar zingen mag, de heele wereld? Dat ik leve is mij genoeg: God schenkt mij de milde gunst van zijn lucht

en zijn licht. Hij weigert mij mijn nooddruft niet en hij laat me helder water vinden om mijnen dorst te lesschen en mijn kleed te spoelen. Dat is me voldoende. Maar ik heb lust aan 't leven want binnen mij daar drage ik iets waarvan ik nooit verzadigd ben; het lied, het machtig roerende lied, de volheid ervan en de diepe diepe oerbron, de gloei, o die gloei! van mijn hert; daar welt het uit naar boven en stort het neder in 't wijde van de vriendelijke lentenachten.

» De merel schuifelt wel en de vinken slaan; de lijsters orgelen zoet, zoo zoet, maar ik schuifel, ik sla en ik orgel, neen, ik zing! Mij alleen werd de gave Gods gegeven, ik heb ze van mijn eigen niet, noch ben ik er verwaand meè: daarom, uit ermeê, 'k gebruike ze als een kwistekind, en eerder zal de nacht van luisteren zijn moe, dan mijn schelle keel wordt wers van storten; hebt daar, allen nu in 't ronde, en luistert. »........

« Smaakt nu hier alles mij rondom, laat zinken, stil in u, ik late u tijd, en geniet al 't vervoerlijke van mijn zang die me zelf vervoert, al 't heerlijke dat ge komt te vernemen. Hoort, het golft nog op de lucht, het zweeft nog om de stammen en 't beeft nog om het luisterend gelooverte. Ja, lentelucht, manelicht en loovergroen, voor wie is 't dat ik zing? Luistert, en 'k zal wachten van u te overgieten met nieuwe klankgenot en u tijd laten om t' overwegen en op te zuigen al het zoete van dezen mijnen eersten zangstroom. Daarna verlangt ge en begeert ge weêr nieuw, en misschien zal 't u dezen keer geheel voldoen, zooniet wil ik u iets schenken dat even schoon is als 't voorgaande en dat uw verlangen weêr zal rekken om nieuw.

» O dat lied, en dat brandend verlangen, zoo sterk dat 't mij wee doet somtijds om te zingen.

» Gij, goede boomen, hebt uw kalm geruisch, gij, blijde beken, babbelt om den kei die in uw schoot ligt; de wind die weent woe! woe! en hij ruischt in het treurige riet. Klokken bangelen op de lucht en de menschen laten hun stemgeluid gaan over het veld. Het vee loeit in den avond en de krekels kriepen: dat komt alles t' huis bij mij, hier binnen; ik grijpe het al bijeen, en 'k rijge 't aan een band, aan een gouden band uit mijn liefde en levenslust geweven en ik werpe 't vóór uw voeten, daar, en ik werpe 't in gouden ranken vóór den troon van Hem die alles zoo schoon miek en mij leven laat daarbij en lieven. »

'''t Was een waagstuk na Guido Gezelle en na Streuvels zoo gauw den nachtegaal in de letterkunde weer te laten zingen. Maar Cæsar wist wat hij waagde, en over den uitslag mag hij gerust wezen.

Die met zulk een stroomval van schoonheidswonderen zijn

leven kan overgieten, bezit, in al zijn melancholie, redenen genoeg om in 't diepste van zijn ziel, blij en gelukkig te wezen. En ik blijf meenen dat hij die Gods lieveling is door geloof en door kunst genoeg heeft in zich aan zaligenden gloed om er mee te overglansen al de levensellenden, die hem in haar onverbiddelijke fataliteit al zoo wonder-kunstvaardig konden stemmen.

* * *

Hoe men 't ook neme, Gezelle's boek, echt en oprecht, eenvoudig, natuurlijk, is er een en blijft er een « pour se reposer des autres. » En dit zal nooit worden getuigd van « Janus met het dubbele voor-hoofd. » (1) God Janus was een heele rare god; getuige een Romeinsche tempel kan Janus zelfs « quadrifrons » wezen; en in zoover hij den geest van dit boek moet symboliseeren, hoe meer gezichten hoe liever, want allicht kon in de heele geschiedenis geen beter peter voor Van de Woestijne's jongste werk worden gezocht. Ten ware de schrijver zijn boek « de Mensch » had geheeten. De mensch zooals elke denker hem ziet, en zooals b. v. Pascal in zijn Apologie de la Religion dat binnen een paar bladzijden uitspreken kon.

Maar hoeveel gezichten deze Janus ook heeft, toch blijven er hoofdzakelijk twee: twee die malkander nooit zullen bekeeren, twee, die hoe dicht ook bijeen, malkander nooit kunnen zien: *Jean qui rit* komt nooit lachen onder den neus van *Jean qui pleure*. Voor dezen is dat misschien jammer, voor zijn gezondheid vooral; maar de toeschouwers blijven kijken met prettig-kittelende belangstelling.

Zoo geeft ons dit boek de meest ernstige vraagstukken die wegen op der menschen geest en hart in den vorm van akelig-koddige keuvelarijen, zoo makaber als de griezeligst-grijnzende doodendansen.

Van de Woestijne weet u te vertellen over dingen die door vleesch en beenderen rillen, maar Pietje Snot zou 't niet onschuldiger-onnoozeler doen. En telkens als ge gevoelt dat de plecht van 't oogenblik aan 't heilige grenst, laat de verteller u staan, met een: wacht even, 'k moet eerst eens een boodschapje doen.

Van de Woestijne is een groot kunstenaar en een groot goochelaar.

Een groot kunstenaar: Een groot voeler, een groot ziener.

(1) Bij C. A. J. Van Dishoeck, Bussum, 310 blz. fl. 2.90.

Wij hebben in dit boek vijf lange en drie korte verhalen: De groote heeten: « Romeo of de Minnaar der Liefde », « de Vrouw van Kandaules ». « de Zwijnen van Kirke », « Blauwbaard of het zuivere inzicht », « Christophorus ». De drie kleinere zijn Evangelische parabelen.

Men ziet het, de stof waarmee Van de Woestijne werkt is dezelfde die al door zoovele handen — en door de beste — is gegaan. Het verhaal is gebleven, maar niet alleen heeft hij de oude deeg op zijn wijze gekneed — een wijze die we straks zullen nagaan — ook de nieuwe gist is van hem. Een gist die maakt dat deze verhalen iets heel anders zijn dan verhalen; dat ze worden zelfbekentenissen over de verhevenste dingen geduwd en gedompeld in de intenst-mogelijke satire.

Zoo hooren we Benvolio bezig over al de personen uit Bandello's novelle en Shakespeare's drama, tot over Julia's voedster toe die met al den Engelschen humor is nageschetst; over Romeo natuurlijk vooral, die de liefde te goed uit de boeken kende en te slecht uit het leven, om geluk te hebben en te geven. — Zoo hooren we den dichter aan « melieve » vertellen van de zoete zedigheid en veile geilheid van γυνη, tot melieve aan 't krijschen valt. — Zoo hooren we Kirke, het vergode vrouwenvleesch, op hare beurt over de mannen-zwijnen. — Zoo hooren we de geschiedenis van Blauwbaard verhalen die zeven vrouwen, ieder een vleeschgeworden hoofdzonde, doodkittelt in 't bed puur uit « zuiver inzicht » om er eindelijk eens een goede te krijgen. — Zoo hooren we Christophorus uiteendoen hoe hem alle grootheid teleurstelling werd, tot hij eindelijk de grootheid vond, die meester werd over hem, de liefde van 't Kindeke, dat ook in de « drie gevoelerige parabelen de poort van de hemelen is ».

We noemden Van de Woestijne een groot kunstenaar. En waarlijk: al de elementen zijn aanwezig in Van de Woestijne om een *zeer* groot kunstenaar te vormen. Enkel niet: de rust, de karaktervolle rust; de wil die de woelingen der dichterskoortsen brengt tot bedaren. Van de Woestijne is een mensch waarin de stormen loeien, een kunstenaar is een mensch waarin de stormen loeien, maar die ze beheerscht. En dat kan — of misschien beter: dat wil — Van de Woestijne niet, althans op dit oogenblik nog niet. 't Bruischt alles nog troebel dooreen; hij is in 't eerste stadium van de schepping; er is nog niet bezinking, nog niet klaring, en die moet er zijn eér men meesterstukken schrijft.

Hij meent het zelf waarschijnlijk anders: voor hem is het hoogste genot allegaar te wezen: dwepende Christen, dwepende

Griek, dwepende Middeleeuwer, dwepende aristocraat, dwepende democraat: omnia in uno; en vóór alles dwepende eclectieker. Zoo ziet hij zich zelf. Hij meent dat hij door samenvoeging van al 't geen hij in wijsbegeerte en letterkunde vindt naar zijn gading, iets kan samenstellen dat hem geheel voldoet; hij meent dat de fragmentarische waarheden van al dezen die meenden de waarheid te spreken, en werkelijk voor hun tijd de waarheid spraken, kunnen worden versmolten tot éen synthesis van waarheid. Feitelijk was dit hier, althans voor mijn oogen, niet de uitslag, want « das geistige Band », zooals Goethe het noemde, is er nog niet.

Met verbazende gevatheid en met onverdroten studie-ijver heeft Van de Woestijne zich ingewerkt in tal van filosofenstelsels en in tal van dichters-temperamenten: zoo kwam hij uit op een mengeling van subjectivismen in plaats van op een vaste basis van objectivitief. Het kost hem immers geen moeite na een uurtje Stoïeker, een uurtje Epicuriër te spelen. Tusschen de boterhammetetjes van zijn ontbijt in zal hij u Plato's bespiegelingen hermaken uit den zuiveren morgen der tijden; maar 's middags, onder 't gala-dîner, zal hij schitteren in de rol van Petronius; en 's avonds, na een zuinig patersmaaltje, zal hij eventjes den geest van Thomas à Kempis halen in zijn over- en toch onverzadigde ziel. 't Is hem natuur geworden, uit louter kunstvermei zich de natuur van de meest soortverscheiden grooten in te spelen. Nu, in deze virtuositeit staat hij bepaald eenig. Want — 'k heb al even mijn meening gezegd — er steekt een goochelaar in dezen kunstenaar. Kunstenaar blijft hij overigens altijd. Hoe meer ik hem lees, hoe meer ik geneigd ben een metrisch-ongeoorloofde variante te maken op een beroemd vers: Même quand l'oiseau *culbute*, on sent qu'il a des ailes. Dat geldt voor zijn ideeën, dat geldt ook voor zijn stijl. Want merk wel dat die stijl, geprezen als de persoonlijkste stijl in Vlaanderen, eigenlijk weeral niet is de uiting van een gaaf-natuurlijke oorspronkelijkheid, maar 't karakteristiekste bijeen, van al wat van Van de Woestijne aan woorden en beelden en wendingen bij de meesters vond. Zijn oorspronkelijkheid is er misschien eene, maar de kunstmatigste van heel Vlaanderen, een oorspronkelijkheid hem niet ingeboren, maar gekweekt door veel studie en door buitengewone inspanning.

In zijn stijl liggen te verbroederen de kleurigste epitheta van Homeros, de scherpzinnigste antitheses van Augustinus, de gezochtste allegorieën van Hildegaersberch, de zinnelijk-ritsige Renaissance van Boccaccio, de item vlammen-gothiek van Barbey, de hoogste verrukkingen van Vondel, en de lollepret van

een gestampten Genteneire. Maar meest van al komt het schouwspel terug van den rijk-ontwikkelden klassieker, die bij onze middeleeuwers hun lastigst doorzwoegde symbolen gaat afbedelen.

In al die overdaad van rhetoriek uit de vier windstreken liggen als zuiverste elementen van den echt-eigen kunstenaar te zwemmen die wonderbare fijnheden van karakteristiek, waarvan men er een schat uit Blauwbaard, dien Heer Halewijn-wijsgeer, en uit Christophorus, dien christelijk-heidenschen heilige, kan opvisschen; en evenzeer is van hemzelf dat soort galgenhumor dat met zijn zetten vol levenswijsheid als met electrisch gevonk telkens knetterspat uit de heterogene massa kunst- en levensinzichten in deze archaïstisch-modern grübelnde ziel opgetast.

Ook aan de oppervlakte van zijn woorden hangen de grillen van zijn vreemde doening. Niet enkel smakt hij de reinste ideeën neer in de zwoele zinnelijkheid van zijn rhythmenreeksen, maar wat heeft hem onze lieve Vlaamsche taal toch misdaan dat hij zoo al haar geledingen wringt en kneust in het barathron van zijn stijlsmidse. Ik daag u uit, als ge geen Duitscher zijt, aan Schnitzler, of geen Franschman, thans bij de decadenten aan van alles gewend, éen Van de Woestijnsche periode te lezen zonder kramphoest te krijgen. Een precieuse spitsvondigheid, een decoratieve « Schwelgerei » van styliseering, die als 't ware de barre naaktheid van zijn naam wil te schande maken. Hier hebben we den man, die puur principieel, uit loutere kunstpret, wil doen 't geen men Ganghofer's naiefheid verweet: de lompste meerschkoeien zijden kousen aantrekken.

't Raadselachtigste van alles nog is dat al die vervaarlijke zinsgedrochten ten slotte toch neerkomen op een paar stevige pooten. Want Van de Woestijne kent zijn taal, en teert op haar rijkdommen. Hij heeft ze lief, zijn taal, maar met de liefde van iemand die fel kastijdt. (1)

Nu moet ge toch zelf eens iets proeven : Hier is hij op zijn simpelst :

« Onze nieuwsgierigheid groeide aan met onze verwondering, en onze red-vaardigheid, reeds moe, ging weer overeind, als wij den daarop-volgenden avond met den in zwijgen-gehulden Romeo door oude en verlaten straten, na doode zon, tusschen de

(1) Waarom echter nutteloozе aanrandingen tegen de spraakkunst als : bij 't nedertreden *der* wit-blauwende trappen? Waarom onzin als : « een *lang-gedoofden gloed verslijten* in de luie kussens van een armstoel ? »
Evenmin bestuurt hij logisch zijn neiging van kappen en kerven in samengestelde woorden : Waarom b.v. *inzicht* en *onder-grond?*

koelte van tuin-muren wandelend, hem in eens verloren, daar hij even achter-gebleven was. Wij gingen terug, zochten hem, riepen hem, bezwoeren hem bij 't oog van Rosaline; Mercutio had geen woord te kort om een bits antwoord te lokken dat ons de schuil-plaats wijzen zou; maar... wie zich niet vinden laat, wordt niet gevonden. — Wat geschiedde dan toch alweêr met iemand die vermocht zoo opeens te verdwijnen?..... »

En lees ik dingen, als 't volgende, dan kan ik uit mijn hoofd niet jagen het beeld van dien Perzischen genius, die daar zweeft met een fakkel op zijn hoofd, en die zich telkens bukt naar den vuurpot in zijn rechterhand om de toorts aan te steken en dan weer naar den wateremmer in zijn linker- om 't vuur weer te blusschen:

« Noch en verhale ik u van vrouwe Intemperentia, vijfde opvolgster: eene oúde, ditmaal, gekozen met de hoop dat grijsheid vroede gedachten weet te waardeeren; vroegere kamermaagd overigens van zijne moeder uit haren roodsten tijd, en, in hare vale knokeligheid, mager als 't gebleekt geraamte van een hazewind-, of van een winter-padde; maar zij toonde weldra eene eigenschap onpleizierig: van gaarne te meten de gehalte der tonnen aan de korstige graagheid van hare draadjes-keel! — en, een avond, te huis gekomen van een wél-voldaan drinkfeestje, vond hij ze liggen onder de tafel, zeer zat aan Oudenaerdsch bier; de armen lam, de beenen bloot waar de knieën bochelden als eiken tronk-koppen tusschen de pijpestelen van dij en kuit, en haar tandlooze mond grof-valsch zingend, energiek, van: « Leven de bulten, leven de bulten, leven de bulten uit de Lepelstraat! (En mocht hij dat gedoogen?) »

Langer blijf ik niet in dezen letterkundigen doolhof, waarin te dwalen toch een zeer bijzonder, een zeer zeldzaam plezier is. En 'k red mij er uit met een beeldspraak, waarin ik de stof zoowel als den vorm, ons hier door dezen « raren » literator geschonken, betrekken wil. Van de Woestijne schenkt altijd wijn, versneden wijn, koppigen wijn, nooit klaren wijn: maar altijd wijn, fellen wijn; en in al zijn mengeling onvervalschten. Van al onze schrijvers kunnen we dat helaas niet zeggen. En de lezers, die voor hun gezondheid water behoeven, weten thans waaraan zich te houden.

***

Les paroles sont des femelles, les actions sont des mâles. 'k Zou bezwaarlijk een tweeden inval treffen zoo goed geschikt

om uit Van de Woestijne naar Van Cauwelaert over te stappen. (1) Maar daarmee is ook dadelijk de afstand overschreden. Want niet minder dan Karel Van de Woestijne is Frans Van Cauweiaert een dichter. Een dichter niet, als de meeste, van kusjes en vergeet-mij-nietjes, maar van vaderlandsliefde en rassentrots; een dichter die, waar de anderen zich een hartziekte zitten te treuren in de prieeltjes hunner nooit voldane verlangens, het lied opvangt dat de eeuwige Noordzee zingt aan onze kusten en dat ruischt door de eiken die in hun jonge jaren de grootheid van Vlaanderen zagen.

Geloof, liefde, geestdrift: 't zijn de drie bestanddeelen, eigenlijk éen, van alle hare poëzie. Niet enkel van de poëzie der woorden, evenzeer van de poëzie der daden. Aan de poëzie der daden denken we minder. Dat is geen goed teeken voor de geschiedenis van 't menschelijke karakter. Groote, sterke menschen zijn op de poëzie der daden altijd bedacht. De zwakkeren vergeten die poëzie of beseffen ze niet. Onze daden zijn doorgaans onze plicht, onze taak; en de groote hoop is nu eenmaal niet geneigd schoone kanten te waardeeren aan 't geen men aanziet als een last. Toch is en blijft er een poëzie der daden. En schitterend schiet zij op uit de « voordrachten en verhandelingen » van Prof. Frans Van Cauwelaert.

Frans Van Cauwelaert, al die hem kennen weten het, is een kostelijk man voor Vlaanderen, voor ons volk, voor onze beschaving, voor onze taal. Niet ieder tijdsgewricht schenkt een natie de geest die woont en werkt in hem. Er zijn volkeren die op dit oogenblik vruchteloos wachten naar het bezoek van dien geest.

Telkens als ik hem hoor, telkens als ik hem lees, denk ik aan den Duitschen levenwekker Fichte, die een eeuw geleden in zijn « Reden an die deutsche Nation » voor zijn volk heeft gedaan wat nu Van Cauwelaert voor Vlaanderen doet.

Ons worden in dit boek, me dunkt, juist als in dat van Fichte drie vragen gesteld: 1) Ob es wahr sei oder nicht dasz es eine deutsche Nation (resp. Vlaamsche volk) gebe; 2) Ob es der Mühe wert sei oder nicht sie zu erhalten; 3) Ob es irgend ein sicheres und durchgreifendes Mittel dieser Erhaltung gebe, und welches dieses Mittel sei. »

Overbodig is 't hier mee te deelen hoe Van Cauwelaert zijn drie vragen zelf beantwoordt. Mocht dit boek heeten, in plaats van een oproep naar onze volksidealen, een beschrijving van

(1) Frans Van Cauwelaert. Verhandelingen en Voordrachten, Leuven, Vlaamsche Drukkerij, 1908, 154 blz. Pr. 2 fr. — De 1e uitgave is al uitgeput. Binnen kort verschijnt de 2e.

't huidige Vlaamsche volk, dan waren we veruit het beste en het grootste volk der aarde.

En toch wil Van Cauwelaert van ons het onmogelijke niet, toch is hij geen louter idealistisch droomer, geen romantisch verzuchter naar Eldorado's, geen dweper zelfs ; hij voelt in zich de poëzie der daad ; ik heb het al gezegd : hij roept ons toe : weest mannen van de daad ; en zelf is hij een prachtman van de daad. Zijn dichtersblik, die stralen-schietend naar de toppen schouwt, doorvorscht met kalme scherpte de nuchterheden van 't practische leven, en zijn laaiende geestdrift draagt in haar kern het kloekste gezond verstand.

De enthousiast van Strijdt, studenten, blz. 114, is dezelfde als de « realpolitiker » van de Redevoering op 't 1e Congres van het Davidsfonds, in 1905 blz. 139.

In Van Cauwelaert bewonder ik vooral de gave van zijn hart zoo warm te houden en zijn hoofd zoo koel als hij maar wil, een ideaal-menschelijke uitrusting, die hij misschien meekreeg in zijn wieg, maar die stellig tot sterkte, tot veerkracht, tot bloei gedijde door zijn wijsgeerige neo-scholastieke studiën. Die geven kloekte en warmte het heele leven door. De school van Mercier, waarvan hij een der schitterendste kweekelingen is, schenkt aan al wie haar binnentreedt een wijding van karakter en geest, die den bevoorrechte onder honderden erkennen laat. Zoo kregen we onzen Van Cauwelaert, een idealist van 't echte soort, een die niet leeft enkel van woorden, enkel van gedachten, enkel van gevoelens, een die menner is van het « driespan der kracht », een intellectueele keurmensch van hoog karakter en van koenen moed.

En hier legt hij weer beide zijn handen verbroederend in die van Fichte : Want beiden zijn het eens over 't verband van eigen taal met eigen aard : Wat kan dat voor een letterkunde zijn, de letterkunde van een volk zonder zelfstandigheid ? En weerkeerig : Als een volk opgehouden heeft zichzelf te regeeren moet het ook zijn taal opgeven.

Eveneens is 't besluit van beiden hetzelfde ; de opvoeding van alle geledingen des volks door eigen taal in alle vakken der menschelijke beschaving, elke eenling naar zijn aanleg.

En toch ligt er een onmetelijke afstand tusschen beider inzicht : Alles bij Fichte komt uit op geloof en op hoop in den Staat ; alles bij Van Cauwelaert komt uit op geloof en op hoop in God. Fichte gaf aan zijn volk den weg naar de grootheid, och, voor zoo klein een deel en voor zoo kort een tijd ; Van Cauwelaert geeft aan zijn volk den weg naar de grootheid, in alles en voor altijd.

'k Heb deze bladzijden gevuld met de onmiddellijke opwelling mijner diepste overtuiging; en 'k heb misschien gesproken, naar de meening van sommige wijzen, met te schellen klank. Maar om mij zelven te verdedigen moet ik mij enkel wenden tot hen die Van Cauwelaert hebben gehoord. Want om Van Cauwelaert te genieten in zijn geheel, om te beseffen wat hij is, moet men hem hebben *gehoord*. Van Cauwelaert op zijn best is de redenaar Van Cauwelaert: dan spreekt hij dat prachtig Vlaamsch, beschenen met den flikkerglans van zijn schoone oogen, gedragen op de krachtig-zingende golfslagen van zijn forsige stem, geheven door zijn edel gebaar uit de diepten van ons verdrukte volksgemoed naar de kimmen van de blijde dageraden der verlossing van Vlaanderen in Christus.

Zeker is 't gelukkig dat Van Cauwelaert 't vervluchtigend woord in dit zijn boek heeft vastgelegd. Maar, nog eens, Van Cauwelaert die *schrijft* is toch niet Van Cauwelaert die *spreekt*; zijn pen heeft niet de fijnheid ván sier, den rijkdom van schakeering waarover zijn spraak beschikt. Door zijn lange Duitsch-getimmerde volzinnen, langs zijn weerbarstige woordwendingen, over de stronkel-tronken zijner taal-oneigenheden moet hij zijn bezieling meesleepen naar omhoog, tot de krachtige borst wel eens aamechtig begint te hijgen. In zijn schrijfkamer loopt hij op stelten; op zijn vaste voeten staat hij in 't spreekgestoelte.

Maar de stijlvitter kieze tot zijn bedrijf de oogenblikken van koele kalmte en van droge bezadigdheid. Straks wordt zelfs hij warm bij den gulfstream losschietend uit deze bladzijden dwars door de koude wateren der onverschilligheid die onze lage landen liggen te verzuren tot onvruchtbaarheid.

Zie, 'k bewonder als weinigen Aug. Vermeylen. Maar als men vraagt welke Vlaming voor zijn volk de wijdste horizonten heeft opengezet, dan aarzel ik niet te wijzen op Van Cauwelaert.

Vlaamsche jongens en Vlaamsche meisjes, allen, koopt dit boek, want het is als niet één het uwe; 't is boek der hoop, die God geve 't, nooit ijdel zal worden, 't is 't boek van een dichter die met staalvaste vingeren de harpe bespeelt der eeuwige jeugd van Vlaanderen.

J. PERSYN.

PHILOSOPHISCHE KRONIEK

(*Vervolg*) (1)

EMILE BOUTROUX. — *De l'idée de loi naturelle*, Paris. F. Alcan.

Evenmin als het voorgaande, is dit werk een nieuwe verschijning. Maar ik vind een aanleiding tot zijn bespreking in het uitkomen van een duitsche vertaling. (2)

Boutroux is van 't jaar 1845. Van 1877 tot 1885 was hij professor in de geschiedenis der wijsbegeerte bij de Ecole normale supérieure en later bij de Universiteit te Parijs. Zijn meest bekende werken zijn de volgende : *De la contingence des lois de la nature* (1874 ; 6e uitg. in 1908) ; *De l'idée de loi naturelle* (1895) ; *Questions de morale et de pédagogie* (1896) ; *Etudes d'histoire de la philosophie* (1897) ; *Pascal* (1900) ; *la Psychologie du mysticisme* (1902).

Boutroux is, zooals ge reeds weet, niet zoo'n eigenaardige en ook wel zoo'n krachtige persoonlijkheid niet als Bergson. Daar is in zijn werk niet die vindingrijkheid, niet dat gedachtengeweld, niet die woordkracht, maar zijn betoog- en schrijftrant is rustig, helder en vol orde ! Hij leest gemakkelijk.

Ook hij is een beslist vijand van een stalen en alles omvattende natuurnoodwendigheid. Niet enkel verdedigt hij tegen dezelve de menschelijke handelingen, maar hij bestrijdt haar bestaan zelfs op het veld der stoffelijke verschijnselen. De natuur zelf is, volgens hem, aan toevalligheden onderworpen, die niet strooken met de heerschappij van algemeene en ondoorbreekbare wetten en daarom heeft men zijne leer als contingentisme bestempeld. Het feitelijk bestaan van dergelijke toevalligheden te bewijzen was het doel van zijn doktoraatswerk « De la contingence des lois de la nature ». In zijn besluit, schreef hij toenmaals : « De leer der toevalligheid houdt zich niet tevreden met aan de vrijheid, buiten de wereld, een onbeperkt, maar ledig, gebied open te stellen op hetwelk ze zich kan werpen. Zij valt het postulatum aan, dat de tusschenkomst van de vrijheid

(1) Zie November-nr, bl. 380-391.

(2) E. BOUTROUX. *Ueber den Begriff des Naturgesetzes* in der Wissenschaft und in der Philosophie der Gegenwart. Uebersetzt von J. Benrubi. Bei Eugen Diederichs. Jena, 1907.

in den loop der verschijnselen wil ondenkbaar maken, namelijk het beginsel volgens hetwelk niets geschapen en niets vernietigd wordt. Zij toont aan dat dit postulatum — moest het absoluterwijze worden opgevat — eene zuiver abstrakte wetenschap zou voortbrengen. Zij maakt, in de bizonderheden zelf van de wereld, teekens openbaar van schepping en verandering. Zij vindt dus vrede met de gedachte van eene vrijheid die uit het rijk der bovenzinnelijkheden zou nederdalen om zich met de verschijnselen te vermengen en ze in onvoorziene richtingen te bewegen. » Tot dusverre, kan deze opvatting doorgaan voor zuiver positivisme, of kan evengoed overeengebracht worden met onze christelijke wereldbeschouwing, die de mogelijkheid der inwerking van vrije krachten op den gang der natuur moet voor mogelijk houden. Maar in datzelfde besluit laat schrijver nog eventjes een metaphysisch grondbeginsel van belang doorblikken : « Zelfs in de onbewuste wezens, zegt hij, moet een zekere oorspronkelijke vrijheid voorhanden zijn : spontaneiteit. Maar zooals bij den mensch de eens volbrachte handelingen in 't automatisme overgaan, zoo heeft bij hen de opslorping der spontaneiteit door de voltrokken daad nog in veel hoogere mate plaats..... Zoo zijn deze gewoonten bijna onoverwinbaar geworden; van buiten gezien, komen ze voor als noodzakelijke wetten; nochtans deze noodwendigheid ligt niet in den aard van het wezen, maar is bijkomstig ». Ten slotte dus de harmonie tusschen vrijheid en natuurdwang, op grond van panpsychisme.

Doch hoe het bestaan van deze zichtbare uitzonderingsverschijnselen overeenbrengen met de wetenschappelijke behoefte om de wetten, die we ontdekken, als algemeen en noodwendig geldig te denken? Deze vraag verplaatst de vrijheidstwist op het terrein der kennisleer en 't was daar dat Boutroux zijn standpunt zocht voor zijn lessen van 't jaar 1892-1893, die de stof van onderhavig werk hebben geleverd. (1)

Algemeene en toch op de werkelijkheid toepasselijke wetten te willen vaststellen, zooals Descartes en Bacon dat droomden, is volgens Boutroux vergeefsche moeite. « Als we de Universaliteit hebben gevat, ontsnapt ons de werkelijkheid en omgekeerd. » (bl. 8). Toch zoekt elke wetenschap het empirisme der feiten met het rationalisme der wetten te vereenigen.

Geene wetenschap omvat de werkelijkheid met haren volledigen inhoud; elke legt als 't ware een doorsnee door de

(1) Ik verwijs terloops naar de studie van F. Pillon, over Boutroux, in het laatste nummer van *L'année philosophique.* (1908). p. 77-139.

werkelijkheid, en het artificieel beeld dat ze aldus verkrijgt laat min of meer trekken van de werkelijkheid erkennen. Want elke wetenschap bezit een bizonderen trek — een onherleidbaar beginsel — dat hare zelfstandigheid tegenover de lagere wetenschappen waarborgt. En 't is de bedoeling van den schrijver de wetten van elke wetenschap in hun wezen of begrijpbaarheid, hunne objektiviteit en hunne beteekenis voor den natuurloop te onderzoeken.

De wetten der zuivere denkleer, of de beginselen der eenzelvigheid, der tegensprakelijkheid en van het uitgesloten midden, zijn nog volledig doorzichtig en a priori, maar ook ze gaan niet de werkelijkheid, doch enkel wezensmogelijkheden aan.

« De eigenlijke wetten van het syllogisme integendeel zetten reeds het onderscheid tusschen het impliciete en het expliciete vooruit, en dit is reeds niet meer zoo klaar in zichzelf. » (bl. 14). De oorsprong dezer wetten is dan ook noch geheel a priori, noch geheel a posteriori ; maar zij zijn een vermenging van a priorisme et en a posteriorisme. — Naast de logische wetten zijn de algemeenste de mathematische ; ook deze zijn weeral geen eenvoudige toepassing van de eerste. Zij hebben in zich een onherleidbaar plus opgenomen : de aanschouwing, en deze beperkt nogmaals hunne begrijpbaarheid. Ook hier dus, een deel a priori en een deel a posteriori. « 't Verstand brengt ze voort, maar niet willekeurig, doch naar aanleiding en met het oog op de ervaring. » (bl. 22). Tot hier toe schijnt de noodzakelijkheid der wetten nog absoluut, maar daarom staan ze ook zoover van de werkelijkheid der dingen af.

De mechanische wetten staan weer een trap hooger. Het nieuwe element dat ze invoeren is het denkbeeld der kracht of der physische oorzakelijkheid. Dan volgen de natuurkundige wetten, met het denkbeeld der hoedanigheid. De scheikunde voert het begrip in der specifieke lichamen. En zoo gaat de toenadering tot de werkelijkheid en gelijktijdig de ingewikkeldheid der wetten stapwijze verder. Daar ze echter nog geen zuiver ervaring zijn, zoo kan ook de noodzakelijkheid, die ze in zich dragen, geen gevaar beteekenen voor onze vrijheid want ze bewijzen geenerlei dat de werkelijke ondergrond der verschijningen van mechanischen aard en het determinisme onderworpen is.

De biologische, de psychologische en de sociologische wetten vormen de hoogste sporten van de wetenschappelijke ladder. Geen van deze wetten kan met natuurkundige noodwendigheid overeengebracht worden. Namelijk de menschenzielkunde

en de leer der samenleving moeten in het opmaken hunner wetten, den mensch, met zijnen geest en zijnen wil, als werkenden faktor onvoorwaardelijk mederekenen.

Het begrip der wetmatigheid is dus lang niet eensluidend voor alle wetenschappen. Volkomene noodzakelijkheid sluit het in zich, alleen in de logiek, doch naar gelang het voorwerp der wetenschappen de waarachtige gesteldheid der dingen nader komt beperkt zich de algemeene geldigheid hunner uitkomsten.

Wat volgt daaruit voor de objectiviteit der wetten en voor de menschelijke vrijheid? Schrijver legt er herhaaldelijk nadruk op, dat we niet *a priori* uitmaken kunnen in hoever de noodzakelijkheid der wetten met de werkelijke natuur der dingen overeenstemt. Daar echter de mensch oogenzienlijk geene uitzondering uitmaakt in de natuur, zoo moet men wel aannemen, dat hetgene hem bevredigt de andere dingen niet geheel vreemd kan zijn. « Op slot van rekening is het bewustzijn voor ons toch de eenige veropenbaring, van wat bestaan heeft. Nu zijn echter, bij den mensch, de doeningen die de nauwste vereeniging van geest en lichaam verraden, de gewoontedoeningen, en men zou wel zeggen dat hun verloop eenige gelijkenis heeft met de mechanische kausaliteit. » (bl. 39). Hoe het ook zij « het onderscheid tusschen wetten en verschijnselen, is een nabootsing van het zedelijke onderscheid tusschen gebiedende voorschriften en gehoorzamenden wil; het is dus een kunstgreep van onzen geest, om een zoo groot gedeelte mogelijk van de gegevene werkelijkheid in begrippen omtezetten. Doch in het zijnde zelf valt dit onderscheid en meteen het determinisme weg » (bl. 45). Dus kunnen de natuurwetten der moderne wetenschap de wilsvrijheid geene hinderpalen zetten. « Verre van eene noodwendigheid te zijn, bevrijen ze ons; ze laten ons toe, bij de beschouwing, tot dewelke de ouden zich beperken moesten, eene wetenschap te voegen van de daad. » (bl. 131).

Met deze laatste woorden sluit schrijver zijn betoog, en bekent meteen nogmaals uitdrukkelijk zijn pragmatisch standpunt en de prioriteit der vrijheid. In criteriologisch opzicht tracht hij zich tusschen het aprioristisch criticisme en het Empirisme te houden, en — zijn volontarisme daargelaten — zou ik in 't geen hij zegt over het schematisme van onzen geest en de onherleidbaarheid der wetenschappen tot elkaar veel willen onderschrijven. Of nu de persoonlijke vrijheid best daardoor gediend wordt dat we ze, in mindere of meerdere mate, in alle verschijnselen der natuur gaan veronderstellen, is wat anders. Deze niveleering is m. i. een gevaar, al gebeurt ze in tegenoverstelde richting als deze van het natuurkundig determinisme

of van het materialisme. De noodwendigheid der stoffelijke natuurgebeurtenis dringt zich bijna onweerstaanbaar aan onzen geest op. Het ontdekken van hier en daar een toevalsuitzondering — met voorbehoud van positief bovennatuurlijke tusschenkomst — vermag daar niets tegen, want de vooruitgaande ervaring der wetenschap bewijst dat deze schijnbare afwijkingen der natuurwetten doorgaans maar op rekening kwamen van onze voorloopige onwetendheid. Te erkennen dus dat mensch en lagere natuurwezens, in den grond, gelijkaardig zijn is onvermijdelijk den weg naar het determinisme voorbereiden. Wij houden het er integendeel voor dat zooals er een hierarchie der wetenschappen bestaat, er ook een hierarchie is der wezens, en door zijn vrijen wil staat de mensch op eene door de overige natuurwezens onbereikbare hoogte. Ik wil niet loochenen dat men zich op dit standpunt aan menige natuurwetenschappelijke bezwaren blootstelt, doch verschillige dezer moeilijkheden liggen niet in de onmiddelijke ervaring, maar wel in de mechanistische vooronderstellingen der natuurwetenschap en haar principieel streven naar algemeenheid en vereenvoudiging. En in zooverre Boutroux deze tendens is in den weg getreden en aangetoond heeft dat ze niet op zuivere ondervinding berust, is zijn leerrijk, helder en methodisch boek een verdienstelijke bijdrage tot het vrijheidsprobleem.

* * *

Fr. W. Foester. — *Christentum und Klassenkampf.* Zurich, Schulthess en C°, 1908. 295 blz.

Onwillekeurig verheugt ge u in den aanblik van een man van karakter en zijn handdruk maakt u grooter en sterker. Zijn invloed is verkwikkend gelijk de eerste zomerwarmte, want ge voelt u werkelijk open gaan in de atmospheer van vrijheid, van onbedwongenheid, van hooger vertrouwen die hem omgeeft, en de dadendrang die van hem uitgaat neemt u mee in zijn strooming.

Ook van boeken kan dat soms gezegd worden en hun weldoende werking is dan destegrooter dat ze gelijktijdig dringt in alle verten. Legt het geluk u zoo'n boek in de hand, ge voelt het onmiddelijk. Niet aan zijn roekelooze stellingen, noch zijn dikke taal. Van kranige kerels, en mannen die 't durven zeggen, loopen de straten vol. « Het echte integendeel zult ge steeds daaraan erkennen dat het spreekt in de taal der onvermoeibare zelfbeheersching en grenzenlooze bescheidenheid. » (1) Het

(1) F. W. Foerster. *Sexualethik u. Sexualpädagogik.* Eine Auseinandersetzung mit den modernen, s. 97.

boek, dat getuigt van karakter, is niet geschreven om den bijval van de menschen, maar uit gewetensplicht, omdat de schrijver zich tot spreken genoodzaakt voelde door den drang eener rijpe overtuiging en omdat de liefde voor de waarheid hem innerlijk had verheven boven alle bijkomstige voor- of nadeelen, die zijn openhartigheid hem zou berokkenen. Van daar dat gevoel van zekerheid, die wijding in de taal, die verhevene stemming en dat gebonden geweld, die een rechtgeaarden lezer onweerstaanbaar aandoen.

Maar het verschijnen van zulke boeken is zelden, zeldener dan men denkt, want de onbeperkte openbaarheid en de beslissende gevolgen voor den schrijver, die de geschrevene gedachte met zich kan brengen, vermenigvuldigen onafzienbaar de verleidingen tegen een volmondigen waarheidszin. En ik spreek daarbij niet eens van de gevaren die in dit opzicht de eigenlijke woordkunst bedreigen, want die durft wel eens gladweg te bekennen dat ze voor leugen en zedeloosheid niet altijd hoeft om te gaan; ik spreek alleen van de wetenschap en de wijsbegeerte, die tegenwoordig zoo hoog roemen op hunne vooroordeelloosheid en onbeperkte geestesvrijheid. Daar is karakter van noode om zich met vrij gemoed kritisch tegenover zijn eigene verstandelijke ontwikkeling te stellen en zich in het wargaren der vooroordeelen zijner omgeving niet te vernestelen; er hoort moed toe, eerlijkheid en levensernst om zich nooit veroordeelend uit te laten over zaken die men niet voldoende betrouwbaar kent, en het vereischt ware zelfverloochening om op gevaar af zijn eigen gedachtenbouw te zien bezwijken het gewicht en het getal der tegenovergestelde meeningen niet te verkleinen. Maar grootere wilskracht vergt het om louter uit waarheidsliefde zijne eerste grondbeginselen te verlaten en eene nieuwe levensopvatting te huldigen wanneer we daardoor, voor onze geleerde tijdgenooten, onze wetenschappelijke persoonlijkheid schijnen te schenden en onze wetenschappelijke carrière in gevaar te brengen. En nochtans dat alles mag men met recht van een waren dienaar der wetenschap verwachten. Daarom hadden de ouden gelijk: wie de waarheid wil dienen moet er zich door een zielsloutering de *κάθαρσις*, op voorbereiden; voor wie ze met een zuiver hart betracht is de *φιλοσοφια* een weg ter heiliging, want ware wijsheidsbegeerte is « bevrijding en afzondering der ziel van het lichaam. » (1) En 't is waarheid gebleven. Hoe de wetenschap ook gevierd weze op onze dagen, er wordt nu niet minder karakter vereischt om

(1) Platon's Phädon. Reklam-Ausg. s. 24.

in volle onafhankelijkheid de waarheid te zoeken en te zeggen dan vroegertijd. Want waarheid en wetenschap zijn immer twee. De waarheid is mild en rechtvaardig, maar het is ons zelden beschoren met haar gezag rechtstreeks te kunnen handelen, voor al 't overige hebben we te doen met de wetenschap, haar hofmeier, en de wetenschap is zeer menschelijk. Ze heeft haar stokpaardjes, haar koppigheden en haar luimen en zij is zeer gevoelig aan 't geen de menschen van haar zeggen. Op stuk van hare laatste lievelingsideeën is ze uiterst bezeerig, maar veel nijdiger nog is ze om elk goed woord, dat gericht wordt tot het voorwerp harer toevallige anthipathieen. Over de Roomsche Kerk b.v. is ze niet te spreken. 't Is immers en uitgemaakte zaak : De Kerk is een hoop van onwetenden, zedeloozen en huichelaars ; haar apostelen waren vulgaire mediums, haar propheten epileptiekers en haar heiligen hysterische ziekelingen (1), en Christus moet veel te verstandig en te humaan geweest zijn om al den onzin te hebben ingegeven die later over hem is uitgekraamd en de tergende middelen te wettigen die voordurend in zijnen naam gebruikt worden. En ga gerust je gang, jonge schrijver ; laat u ditmaal aan objektieve bronnenstudie niet te veel gelegen : de Kerk is vogelvrij, en aan haar te misdoen, waagt ge niet uw eerlijken naam.

En zoo heeft de vooroordeellooze wetenschap de oude vooroordeelen door nieuwe vervangen, en daar ze meer dan ooit beschikt over aanzien, invloed en geldvermogen werkt de aantrekking van hare modegedachten op den aankomenden geleerde des te meesleepender. Men zou bij het hooren en lezen van sommige jongeren en ook wel eens van beroemde ouderen op de gedachte komen « dat heden de wetenschap niets meer is dan een bedrijf. » (2)

Dit laatste mag niet gezegd worden van de werken van Foerster. Zij treden op en spreken u aan als mannen met hoogen en zekeren levenszin, en op hun waarheidsliefde ligt geen smet.

In zijn prachtig werk « Schule und Charakter » heeft Fr. W. Foerster (bl. 11-12), eene strengere ethische opleiding ook

(1) Zie b. v. hoe « selbstverständlich » dit laatste is, in 't art. van Dr R. Hennig. Beiträge zur Psychologie des Doppel Ichs. Ztschr. f. Psychologie. Bd. 49. Hft 1. 1908. Ook de zoo snel toenemende godsdienstpsychologie is, in dit opzicht, over 't algemeen stichtende lektuur.

(2) Dr Fr. W. Foerster, « De moderne Student en Geleerde ». Met aanteekeningen van H. E. Banning door de R. K. Studentenvereeniging St. Virgilius te Delft in het Nederlandsch uitgegeven, bl. 8.

in naam der wetenschap voor de jonge akademiekers vereischt maar de deontologie van den geleerde ook predikend door het voorbeeld, heeft hij in zijn « Moderne Student en Geleerde » en doorgaans in al zijn laatste werken, de christene geloofs- en zedenleer, in naam der hoogere menschenrechten, vrijmoedig in bescherming genomen en zich aldus op de dankbaarheid aller Katholieken een hoog recht verworven. Want hij zelf behoort niet tot de Katholieke Kerk. « Ik ben zelfs », zoo schrijft hij in zijn « Moderne Student en Geleerde » (bl. 7), « vele jaren achtereen haar verbitterde tegenstander geweest, wijl ik gedurende een langjarig verblijf in katholieke streken overvloedig gelegenheid had, een reeks van zeer onaangename misbruiken, mismaaktheden en zwakheden op het gebied der katholieke zielzorg en propaganda te leeren kennen. Uit gebrek aan levens- en menschenkennis legde ik toen de instelling, de Kerk als zoodanig, ten laste, hetgeen voortkomt uit de algemeene onvolmaaktheid van het menschelijk materiaal, waarvan nu eenmaal in deze wereld elke idee, hoe verheven ook, en elke instelling, hoe hoog ook gedacht, zich bedienen moet. De studie echter der *voornaamste ethische vragen der menschelijke maatschappij* evenals de theoretische en practische studie over *het probleem van de vorming des karakters* heeft mij langzamerhand gezichtspunten geopend van waaruit mij de beteekenis der kerkelijke instellingen voor de beschaving (Kulturbedeutung) zich in een geheel nieuw licht vertoonde. En het staat thans bij mij vast, volkomen aansluitend aan eigen ervaring, dat de hartstochtelijke vooringenomenheid van zoovele modernen tegenover de Katholieke Kerk ten slotte hieraan toe te schrijven is, dat hun gelegenheid en ledige tijd ontbraken zich jarenlang in geconcentreerde waarneming en overdenking met de *werkelijke ziel* des menschen, hare krachten en zwakheden, hare behoeften en omstandigheden bezig te houden. »

Zoo spreekt alleen een man van karakter en dezelfde openhartigheid en hoogere levensernst spreekt uit al de werken van Foerster, die, ook waar we hunnen inhoud niet bijstemmen, eerbied afdwingen voor hun mannelijke woorden. Het hoogstijgende ideale Ethicisme van Foerster, schreef Prof. Dr Max Schneidewin (Tag. 22 Okt. 1907) herinnert onmiddellijk aan den ouden Fichte, en deze samenvoeging schijnt me niet ongewettigd al jaagt in Foerster's verhandelingen niet het prophetisch geweld dat waait door de « Reden an die Deutsche Nation ». Het zou trouwens niet passen bij de didaktische doeleinden die hij vervolgt. Maar voor 't overige diezelfde ridderlijke vroomheid, dat levendige verantwoordelijksgevoel, die zucht naar geestelijke verheffing van het leven, dat betrouwen in de kracht van onzen

hoogeren wil, terzelfdertijd met meer zin voor de werkelijkheden.

Zooals blijkt uit zijn hooger aangehaalde woorden, is Foerster hoofdzakelijk ethieker, en meer bepaaldelijk karakterpædagoog. Hij is met eerbied vervuld voor de zelfstandigheid van de individueele persoonlijkheid en dringt bij de leeraars aan dat ze elke schennis van het kinderlijk self-respect, het ontwakend eergevoel zouden vermijden. Maar niet op de wijze der modernen, die met een onbegrijpelijke luchthartigheid, tot zelfs in de geslachtelijke dingen de involging van de natuurlijke kinderneigingen verlangen. De erfelijke tweespalt tusschen het hoogere en het lagere « ik » en de soms tragische strijd tusschen beiden is Foerster volkomen bewust, en zijn opvoedkundig ideaal bestaat juist in de taktische bemeestering van de lichamelijke natuurdrift door den geestelijken mensch : in de zelfbeheersching. Zelfbeheersching is eigenmachtige onderwerping aan de wet, voornaamlijk aan de goddelijke wetten van het zedelijk leven. Gehoorzaamheid is dus de ware weg der zelfontwikkeling. Doch niet een slaafsch, een vernederend bukken voor overmacht, maar een onderwerping die onze wil zich uit eigen beweging oplegt, als de geest zegt dat het zoo betaamt; een gehoorzaamheid, die niet is een gevlecht van hinderende banden, maar door het ontwikkelen der gewoonte of der deugd langzaam de menschwording van het goddelijk gebod in ons inwendig leven bewerkt. Bezielde gehoorzaamheid! Deze en geene andere moge ook de schooltucht bedoelen.

Willensvorming is voor Foerster de hoogste zending die de leeraar te vervullen heeft, en het karakter dezer taak, een rechtstreeksche medewerking met de goddelijke genade, stelt aan den opvoeder zelf groote ethische eischen, die hij alleen in een geest van gebed en zelfversterving kan volbrengen.

De pædagogische gedachten van Foerster hebben niettegenstaande hun strengen adel. eenen wereldinvloed; (1) met tienduizenden worden zijne boeken gelezen. Ik zou dan ook breeder over dezelve hebben gehandeld, ware het niet dat ik er in dit tijdschrift, in den loop van dezen jaargang nog hoop op terug te komen.

Over de levensgeschiedenis van Fr. W. Foerster kan ik voorloopig niet veel mededeelen. Hij is de zoon van W. Foerster, (2) Prof. der sterrenkunde te Berlijn en medestichter

(1) Van « Schule u. Charakter » werd het 10e duizend bereikt op min dan één jaar.

(2) Hij is o. a. de schrijver van « Lebensbilder en Lebensfragen » 2 Bde. Berlin, Verlagshaus Vita.

der « Deutsche Gesellschaft für ethische Cultur », en werd geboren in het jaar 1869. Het is zeker dat zijne voorliefde voor ethische problemen door den geest van zijn vader werd opgewekt en zooals deze streefde hij er aanvankelijk toe, de ontwikkeling der moreele kracht, van elken godsdienst onafhankelijk te maken. Maar bij dieper inzicht, werd het hem weldra duidelijk dat de zedeleer alleen in den godsdienst, eenen onbeweeglijken ondergrond kan vinden en hij heeft in Christus de ware belijviging van God erkend. Het kon niet anders ; door zijn edelen levenszin was hij in den vollen zin een anima naturaliter christiana. Tot nog toe heeft Foerster nog geene bepaalde geloofsbelijdenis afgelegd. Laten we nochtans hopen dat weldra de begonnen bekeering, naar de Katholieke Kerk toe, zal voltrokken worden.

Tot zijn belangrijkste werken behooren : *Jugendlehre* (1904 ; 8-/10 duizend in 1805). 724 ss. in-8°, Berlijn, Georg Reimer. — *Lebenskunde.* Ein Buch für Knaben und Mädchen. Ibidem. — *Schule und Charakter.* Beiträge zur Pädagogik des Gehorsams und zur Reform der Schuldisziplin. Zürich. Schulthess u. C° 1907. 213 ss. — *Psychologische und pädagogische Gesichtspunkte für den religiösen Jugendunterricht.* Referat i. d. Schweiz Predigergesellschaft. Aarau. Sauerländer. 1906. 82 ss. — *Aufgaben u. Methoden der Charakterbildung in der Schule.* Aarau. Villiger. 1906. — *Sexualethik und sexualpädagogik.* Eine Auseinandersetzung mit den Modernen. Kempten. Jos. Kösel. 1907. 97 ss. — *Der moderne Student und die katholische Kirche.* (Jahrbuch moderner Menschen, 1907), van hetwelk ik hooger de Nederlandsche vertaling geciteerd heb. Op dit oogenblik is Foerster nog altijd privaat-docent bij de hoogeschool en het federaal polytechnicum te Zurich. Gedurende den laatsten zomer werd hem door de hoogeschoool te Praag den leerstoel van opvoedkunde aangeboden. Hij heeft echter gemeend niet te kunnen aannemen. Doch het blijft voor Zurich weinig eervol dat ze voor een man van die waarde nog geenen professortitel vrij hebben.

Met zijn jongst verschenen boek, *Christentum und Klassenkampf*, begeeft zich de schrijver op het gebied der sociale ethiek en der sociale pædagogiek. De titel zelf dekt niet den geheelen inhoud, maar strengst genomen alleen de eerste verhandeling : » Die Stellung des Geistlichen zur sozialen Frage. » (blz. 7-52). De volgende hoofdstukken luiden : « Soziale Arbeit der Studierenden Jugend in England und in Amerika. » (bl. 53-102) ; « Klassenkampf und Ethik. » (bl. 103-154) ; « Psychologische und pädagogische Gesichtspunkte für Unternehmer und Betriebsleiter » (bl. 155-196) ; « Können Attentate den gesellschaftlichen Fortschritt befördern ? » (bl. 197-224) ; « Die Dienstbotenfrage

und die Hausfrauen. » (bl. 225-264); « Der Bildungswert des häuslichen Berufes. » (bl. 265-292).

Met al deze verscheidenheid wordt het boek toch niet onsamenhangend. Dezelfde idee beheerscht elk gedeelte : de onbehaaglijkheid die hangt over het handwerkersleven in 't algemeen is niet door stoffelijke toestandsverbeteringen alleen te verdrijven, maar vergt tevens verpleging van den inwendigen mensch, een evenredige zielzorg. Daarom ook moet eene beweging, die de maatschappij of een volk tot een hoogeren levensvorm wil opvoeren, uit hoofde van haar ideaal zelf, zich van elke handeling onthouden die niet strookt met de algemeene wetten der zedelijkheid en der rechtvaardigheid ; want de waan der uitzonderingsmoraal brengt niets dan onheil en verwildering van het volksgeweten. In den grond, een sociale toepassing van de hoofdgedachte zijner geheele opvoedkunde : het uiterlijke leven hervormen door de ontwikkeling van het innerlijke.

In het eerste hoofdstuk zegt hij eens duidelijk zijn meening aan geestelijken en predikanten, die in hun verregaanden volks iever het Christusevangelie tot een partijmanifest vervormen en in het politiek gewoel boven de hoofden der erveloozen als een vloekvaandel tegen het kapitalisme uitdragen. Elk land heeft zijn eigen voorbeelden. Dergelijke eenzijdigheid is den geest van Christus vreemd. De kracht en de zending van het Christendom is de vernieuwing van den inwendigen mensch. « Seine Pädagogik für diese Welt ruht ganz und gar auf der Erziehung für die andere Welt » (s. 16). Indien deze geestelijken terecht aan vele hunner konfraters verwijten, dat ze zich graag met de *woorden* der Christenleer vergenoegen, ze zijn toch zelf den waren weg niet ingeslagen, want die zou ze enkel dieper geleid hebben in den oogst der zielen. Groote zielzorgers hebben we voor den socialen vrede duizendmaal meer noodig als nationaalœkonomen, sociaalhervormers en agitatoren (cf. s. 23). Schrijver ziet ook in het mangel aan zedelijke hefkracht, het hoofdgebrek van het socialisme en de oorzaak zijner fatale onvruchtbaarheid. Met al de ontstemming die het verwekt, brengt het ons geen stap verder, want de Mammondienst, die het op de overzijde wil verdelgen, predikt het voortdurend op den eigenen oever. Van de Christene Kerk en hare groote heiligen integendeel kunnen we leeren : « Dass vor allem die Tyrannei der Bedurfnisse im einzelnen Menschen gebrochen werden muss, wenn man dem Götzendienst des Goldes an die Wurzel gehen will » (bl. 34). « Het ontzaglijke van het Evangelie is, dat Christus zich niet tot den arme en niet tot de klas richt, maar tot den mensch (bl. 46). « De sociaaldemocratie integendeel is

enkel vereering der massa, maar onteering van den enkeling door aanbidding van de macht des milieus en der materie » (bl. 47).

Schrijver is niet tegen een stevige werkliedenorganisatie, maar tegen de begoocheling dat uiterlijke dwangmiddelen en verbeteringen alleen de verzoening der standen onder malkaar en van de handwerkers met hun eigen beroep kunnen bewerken, of onder welken vorm ook een vredige inrichting der maatschappij bijbrengen. En daarin heeft hij volkomen gelijk. Wie de verwachtingen die hij, in œkonomisch en politiek opzicht, op de hervormingskracht der zedelijke invloeden legt als te hoog gespannen mocht aanzien, denke aan de geschiedenis der eerste christen eeuwen. Misschien zijn wij nu te veel « menschen van klein geloof » om nogmaals dezelfde kracht te ontwikkelen, dat is mogelijk, maar dan moeten wij de verantwoordelijkheid ook van ons niet wegwerpen. Doch zelfs indien we de sociale hervormingen door 't geweld laten veroveren, kunnen ze enkel dan een volle weldaad wezen indien wij hun door evenredige zielzorg volle zegenskracht verleenen. Grooter geldwinst stilt niet de behoeften, indien we innerlijk op zijn gebruik niet zijn voorbereid. De oorzaak daarvan ligt niet in de maatschappelijke organisatie, noch in den tijdgeest, maar in den mensch zelf.

Doch verder nog gaat de sociale behoefte aan volksontwikkeling. De ziel van het volk is ledig geworden, omdat het voorwerp zijner dagelijksche belangstelling, zijn werk, hem onbegrijpelijk en zielloos voorkomt, zijne handen bewegen maar hij ziet het doel niet van hunne beweging ; en daarom ook heeft hij de liefde voor zijn arbeid verloren. En nochtans het fabriekwerk en ook de huiselijke zorgen en het dienen — zijn menschwaardige bezigheden, en in sommige opzichten, meer dan de intellektueele beroepen geschikt om den innerlijken opbloei van onze menschelijkheid te bevorderen. Dat moeten wij, gestudeerden, het volk en ook de rijke standen doen begrijpen en door onze onverholen achting voor het lichaamlijke werk, zijne bedienaars schadeloos stellen voor de verstandelijke vreugden, die zij door hun beroep moeten derven. Daarenboven moeten wij ze in de grootst mogelijke maat van onze kennissen deelachtig maken.

Al sprekend over den inhoud van het eerste hoofdstuk, heb ik opzettelijk met hetzelve de grondgedachte versmolten van de twee volgende en de twee laatste, omdat ik, wegens plaatsgebrek, op een ontleding van elk afzonderlijk niet ingaan kan. Dit wil ik enkel nog bijvoegen : Uit de gestelde beginselen

volgt onmiddelbaar de noodwendigheid in de hoogere, en voornamelijk in de geleerde standen het bewustzijn hunner sociale zending en verantwoordelijkheid op te wekken. Ook in dat opzicht sluit de Vlaamsche Beweging passend aan bij de actueele volksbehoeften. Moge weldra de mond onzer volksonwetendheid aan de vervlaamschte hoogere gedachte van onzen groeienden stam een borst van milde kennissen en zedelijke beleering vinden, en zich, uit die voeding, van beneden naar boven en omgekeerd een waar gevoel van huiselijke gehechtheid ontwikkelen!

Het kapittel over « psychologische und pädagogische Gesichtspunkte für Unternehmer und Betriebsleiter » handelt over de œconomische gevolgen die de zedelijke verhouding van werkmeester tot werkman, ook in groote ondernemingen, meebrengt. Het is namelijk niet alleen op het verstandelijk maar ook op het zedelijk overwicht hunner werklieden terug te voeren dat landen met hoogeren loonstandaard, zooals Engeland, toch dikwijls beterkoop kunnen voortbrengen dan landen met een geestelijk minder begoede volksklas. Een zeer te behartigen overweging. Doch men moet, om de gedachte van den schrijver niet overdreven op te vatten, in 't oog houden dat hij niet een boek over nationaal œkonomie doch over sociaal ethiek schrijft, en zich dus aan eenzijdigheid in die richting schuldig moet maken, omdat hij de andere faktoren noodzakelijkerwijze onverlet moet laten.

De studie over de sociale werking van politieke aanslagen is vooral gericht tot de Russische studenten; de beginselen blijven echter geheel, ook voor de onwettige geweldplegerij in andere landen.

Dit boek van Foerster getuigt dus weer van het verheven standpunt van den schrijver, van zijn karaktervolle onafhankelijkheid in den dienst zijner overtuiging en — wat uit mijn bespreking niet blijken kan — van de gloedvolle en krachtige taal op dewelke zijn gedachten worden gedragen. Ook ditmaal heeft Foerster zijn godsdienstige gezindheid niet verborgen, zoodat men het geheele werk als motto dit heerlijke woord mocht geven van Koning Gustaaf van Zweden : « Men zoekt vele veranderingen en verbeteringen; de gewichtigste verandering, de noodwendigste verbetering, zou een algemeene bekeering tot God zijn. » (1)

Moge zich de schrijver nu weer onverwijld aan zijn opvoed

(1) Uit het *Centrum*, 3 Oct. 1908.

kundige studiën begeven en ons binnen kort een boek brengen over « Moraalpædagogiek en Godsdienst ».

* * *

Wijzelf keeren nog eens even terug naar de eigenlijke philosophen. Men ontmoet ze niet alleen op hun katheders meer of achter lijvige folio-banden, ze gaan ook — teeken des tijds — onder het gewone publiek rond, om het in algemeen verstaanbare taal over hunne gedachten te onderhouden. Dat zien we vooral in Duitschland, waar zelfs de beste krachten er den tijd aan af willen doen om het volk eens een goedkoop werkje over hun vak te schenken. Ook aan U, lezers, die niet altijd meer dan een kuieruurtje aan de philosophie van de buitenlanders te besteden hebt, is alzoo dikwijls een goede gelegenheid geboden om met deze vreemde denkers in aanraking te komen. Daarom zal ik mijn besprekingen ook wel eens gaarne aan zulke kleinere werkjes aanknoopen.

Zoo hebt ge b. v. in de Teubner'sche verzameling « Aus Natur und Geisteswelt », — een reeks van door den band degelijke werkjes aan 1 Mk. — een boekje van L. Busse, « Die Weltanschauungen der grossen Philosophen der Neuzeit » en een van Fr. Paulsen, « Das deutsche Bildungswesen in seiner geschichtlichen Entwickelung ». En daar beide schrijvers in de laatste tijden gestorven zijn, gaan we in 't kort van hen afscheid nemen.

* * *

Ludwig Busse. Busse is overleden den 12n September 1907.

Hij was geboren in Brunswijk, den 27 September 1862. Van af 1887 was hij gedurende vijf jaar professor aan de Universiteit te Tokio. In 1893 keerde hij terug naar Duitschland, werd in 1894 privaat-docent te Marburg, en in 't jaar daarop professor ord. te Rostock. In 1898, ging hij over naar Königsberg, in 1904 naar Münster i. w. en in 1907 naar Halle, waar hij slechts één semester mocht doceeren.

Onder zijne voornaamste werken dienen vermeld : Philosophie u. Erkenntnistheorie. (Leipzig, 1894) en vooral zijn « Geist und Körper, Seele und Leib » (1), eene ietwat breedsprakige, kritische en opbouwende studie over de tegenwoordig weer

(1) Leipzig. Dürr'sche Buchhandlung, 1902, 488 p. in-8°, Prijs 8 M 50 Pf.

veel omstreden vraag naar de verhouding tusschen ziel en lichaam. Hij had eindelijk nog een omvangrijk werk beloofd over Lotze, dat een voortzetting moest worden van Kuno Fischer's Geschichte der neueren Philosophie, maar de dood verbood hem de uitvoering. L. Büsse was tevens sedert 1902 hoofdopsteller van het oude « Zeitschrift f. Philosophie u. philosophische Kritik » waarvan de leiding nu is overgegaan aan Herman Schwarz, prof. in Halle a. S.

Hij noemde zijne wereldbeschouwing zelf eene idealistisch-spiritualistische. In menige problemen was hij een volgeling van H. Lotze. Alles wat is, de dingen en de physische of de zedelijke wetten van hun optreden zijn in den absoluten Geest ontstaan en gegrondvest. De absolute Geest is God en God is de hoogste persoonlijkheid. De inwerking van God in de wereld der verschijnselen is de grond hunner objektieve werkelijkheid. Deze inwerking heeft een ondergrond van pantheisme. Een eigenlijk stoffelijke wereld bestaat voor zijn metaphysische beschouwing niet : de lichaamlijkheid der dingen is in den grond slechts een verschijningsvorm voor den waarnemenden geest. « Alle Realiteit is van geestelijken aard. » (1) Toch blijft er voor Busse een wezenlijk onderscheid bestaan tusschen de bestanddeelen van wat we lichaam noemen en onze ziel. De geestigheid van beide is niet van hetzelfde slag. Het lichaam bestaat uit een systeem van « Dingmonaden », de ziel is eene « Zielenmonade ». Tusschen beide orden bestaat geen overgang, zoodat de laatste niet uit de eerste ontwikkeld is, maar nadat de ontwikkeling van het systeem der dingmonaden door de geleidelijke omvorming van lagere gelijksoortige systemen was afgeloopen, werd hem door de goddelijke scheppingskracht eene « zielenmonade » toegevoegd. Doch niettegenstaande deze onoverkomelijke wezensverscheidenheid, heerscht er tusschen ziel en lichaam doorloopende wisselwerking. Om dus met eenige slagwoorden Busse's wereldopvatting te kenmerken, mogen we zeggen : Busse is idealist en spiritualist, deïst en dogmatist, dualist en interactionist.

***

Friedrich Paulsen. Het heengaan van Paulsen is nog van veel jongeren datum als dat van Busse : hij stierf te Steglitz den 14 Aug. ll. Hij was 62 jaar oud. In 1875 werd hij tot het privaat hoogleeraarschap toegelaten aan de Universiteit te Berlijn, die

(1) Leib u. Seele, p. 479.

hem — later als gewoon professor — tot aan zijnen dood ononderbroken behield. Paulsen behoorde tot de gezaghebbendste mee. Daartoe droeg zeker zijn ongemeen schrijverstalent, dat zijn boeken zoo begeerd maakte, niet weinig bij.

Tot zijne meest gekende publicaties mogen gerekend worden: zijn standaardwerk of *Die Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten,* (2 Bde., 1885, 2e uitg. 1897, Leipzig, Veit.) Buitengewoon zaakrijk en betrouwbaar, maar eilaas ook enorm duur (42 Mk). Van vroeger, een *Versuch einer Entwicklungsgeschichte der kantischen Erkenntnisstheorie* (1875). Later: *System der Ethik* (1889; 8e uitg. 1906); *Einleitung in die Philosophie* (1892, 19e uitg. 1907); *Immanuel Kant* (1895, 5e uitg. 1904); *Philosophia militans*, gegen Klerikalismus und Naturalismus (1901, 2e uitg. 1907), in hetwelk hij Hæckel vreeselijk over den hekel haalt maar ook tegen het Thomisme te velde trekt; *Das Leben nach dem Tode* (1902); *Schopenhauer, Hamlet, Mephistopheles.* Drei Aufsätze zur Naturgeschichte des Pessimismus (1900), enz.

De wereldbeschouwing van Paulsen is idealistisch Pantheism. Door zijn idealism gaat hij op Kant terug, ofschoon zijne verklaringen der Kantische idee niet algemeen zonder tegenspraak aanvaard worden. Ook van Schopenhauer is hij zichtbaar beïnvloed. Doch het interessantste is zijn nauwe samenhang met G. Th. Fechner, den vader der psychophysiek, want Paulsen is het gelukt ongehoorden bijval te oogsten met gedachten die de halfblinde Professor van Leipzig al mijmerend in het Rosental uitspon, maar van hem zelf weinig ernstig werden opgenomen. Doch, 't is waar ook; het rad der philosophie heeft sederdien bijna een halven omdraai ondergaan. Paulsen heeft echter aan zijnen voorzaat niet in 't geniep ontleend. In zijne « Philosophia Militans » zegt hij zonder voorbehoud: « Man muss entweder zum reinen Materialismus zurückkehren, oder sich entschliessen, vorwärts zu gehen zu einem objektiven Idealismus, der die physikalische Weltanschauung nicht überhaupt verwirft, aber als eine einseitige Betrachtung der allgemeinen philosophischen Weltansicht ein- und unterordnet, *vorwärts zu Fechner.* »

Hij deelt den afkeer van Fechner voor het doode en doodende materialisme. De behoefte aan een alles omvattend wereldbegrip vindt hare voldoening alleen in een idealistische theorie « die in dem Seelisch-Geistigen das wahrhaft wirkliche sieht ». (1) Deze idealistische opvatting sluit een zeker onderscheid tusschen lichaamlijke en geestige verschijnselen niet uit. Physisch en psychisch zijn twee afzonderlijke denkvormen van het

(1) Einleitung i. d. Philosophie. 11e Aufl. s. 82.

werkelijke : de eerste wordt ons gegeven in de uiterlijke, de tweede in de innerlijke waarneming. Tusschen beide soorten van verschijnselen is geene wisselwerking mogelijk, ze loopen malkander trouw parallelel, zonder invloed of overgang van het eene naar het andere. Ook Fechner was parallelist, en indien we de gemeenschap hooger op wilden vervolgen zou beider geestelijke afkomst van Spinoza, in dit opzicht, gemakkelijk zijn na te wijzen.

Een konsequent parallelisme eischt albezieling (panpsychisme), en Paulsen onttrekt zich aan dit gevolg niet. Nogmaals een voortzetting van de kosmologie van Fechner, die geheel berust op de algemeene natuurbezieling. (Z. b. v. Nanna of het leven der bloemen ; en Zend-avesta). « Der alte Gedanke der Weltseele ist der natürliche Schlussstein dieser ganzen Weltbetrachtung, jedes körperliche system Träger oder Leib eines Innenlebens, das Weltsystem Leib oder Erscheinung Gottes (1) ». Door de overname van dit beginsel, moest de toepassing van de « Stufenbautheorie » van Fecher van zelf meevolgen. Zooals de zieleverschijnselen accidenten zijn van het bewustzijn als geheel, zoo is het individueel bewustzijn weer een accidens van den volksgeest en zoo verder op, tot in God, de ziel van het heelal, de eenige en allesomvattende zelfstandigheid.

Dit zijn niet de eenige familietrekken tusschen de leering van Paulsen en die van Fechner, maar de voornaamste. Wie zonder te veel inspanning met beider stelsel kennis wil maken, leze de « Einleitung in die Philosophie » van Paulsen en « Die Tagesansicht gegenüher der Nachtansicht » van Fechner. Ook om den vorm mogen deze werken naast elkaar gelegd worden : beide zijn kunstwerken van denkers.

* * *

VARIA.

Onder de dooden van 't laatste jaar, weze nog vermeld : Eduard Zeller, Prof. bij de Universiteit te Berlijn en de beroemde schrijver van de « Philosophie der Griechen » (5 Bd.) Zeller was niet minder dan 94 jaar oud en stierf den 19n Maart. Eenige dagen later, den 8n April, overleed E. P. Coconnier O.P., Pater Coconnier was indertijd professor in de wijsbegeerte bij de Faculté Catholique te Toulouse en later Professor in de Godsgeleerdheid bij de Universiteit te Freiburg. Hij laat ons

(1) Loc. cit. s. 125.

o. a. een werk na over « l'Hypnotisme franc » en « l'Ame humaine ». Hij redigeerde ook de Revue Thomiste (1)

Over het internationaal Kongres der wijsbegeerte te Heidelberg, in 't vorig zomerverlof, moet ge het gevuld verslag raadplegen van Prof. L. Noel in het laatste nr van de Revue Néo-Scolastique. Lees meteen het merkwaardig artikel van Prof. De Wulf over « le mouvement philosophique en Belgique. »

FRANS VAN CAUWELAERT.

Freiburg, den 25n November 1908.

---

(1) Wie in P. Coconnier belang stelt leze : le Père CAZES, O. P. *Le T. R. P. Coconnier,* Quelques notes sur sa vie, ses œuvres et sa mort. 1 fr. Librairie St Paul, Fribourg, 1908.

MAGNA PECCATRIX

Roman aus der Zeit Christi
von
Anna Freiin von Krane.

Toen onlangs dit boek van de pers kwam, werd er in Duitschland heel wat gewag over gemaakt, en de Kranten-Kritiek hief het met eenen schouderstoot boven « Quo Vadis » en « Ben-Hur ». Kranten-Kritiek komt ons niet gelegen, en vergelijkingstrappen timmeren waarop ge kunstwerken uitstalt van deze gehalte is wel ecns gevaarlijk spel, daar dikwijls de oorzaak van de voorkeur steekt in 't heel onderwerpelijke, en ge, bij staving verschillender meeningen, ten slotte maar liefst zulke boeken op de bovenste schap zet zonder meer.

« Magna Peccatrix » is een bellettristisch prachtwerk, en 'k wil ten minste medegelooven, Anna von Krane, die geene vreemde is in de literatuur, neemt er om eene plaats in bij Sienkiewiez, Wiseman en Lewis Wallace.

De schrijfster wil ons doen kennen of juister, ontleden eene der belangrijkste en hoogste figuren van Christus' tijd en omgeving, eene waarvan zal verhaald blijven tot het einde der dagen wat ze was en deed. En zij heeft niet noodig om dat wezen in klaren dag te brengen, en den benieuwden lezer het te doen bekijken heel den duur door der vertooning, van maantje-zietalles te laten loeren binnen een heimzinnig boudoir, en elastiek te spelen met spijtige feiten waar ge genoeg afweet met een paar lijnen ; zij geeft u de « Magna peccatrix » maar welke reeds is, vast voorschrijdend goddelijke liefde te gemoet. Ze schrijft, in 't volle bewustzijn van hare roeping, om deugend werk aan den man te brengen, niet om boeiende tafereelen en mooie beschrijvingen, al krijgt ge die te grabbelen ; — en gaande door de rozenlanen, voelt ge weelderig het lokkend-schoone binnenstroomen onder het bewonderen der innemende hoofd-heldin.

En wie nu eens wat beters wil nagaan dan den dood-banalen gang en afloop eener koeiersliefde, of 't aanstootelijk konkelfoezelen van verdachte avondwandelaars, — steke 't dan ook in een modern bovenkleed — wie eens wil belangstellend volgen de innerlijke werking eener hoogere liefde in een hoogst

beminnend en beminnelijk wezen, zal zich de lezing en herlezing getroosten van « Magna Peccatrix » en 't boek niet toeslaan zonder vredebrengende voldoening ; en te wenschen ware 't, dat dit werk ook eene nederlandsche vertaling hebben mocht en ons volk werd in de hand gestoken, dat wel gezonde lezing wil en noodig heeft.

* * *

Maria Magdalena huist in eene villa te Magdala, en ze is er het zedelijk slavinneleven doodmoede. Prokulus, de schaker, een roomsche legaat die van hare zielsstemming niets afweet, komt op 'nen schoonen dag aangebold met heel een tal uitgenoodigden, waaronder Fabius, met welken hij eene wedding sloeg dat zijne Magdalena dezes Helena zou kloppen in de danskunst. Hij gebruikt alle denkelijke middelen om Magdalena over te halen haar meesterschap eens flink te bewijzen. Gedwongen stemt ze toe, maar « es soll eine Busse sein » zegt ze Samaritana die haar opsmukte. In het triklinium gekomen, treedt ze na 't gastmaal 't verhoog op, en zingt onder begeleiding « einer unirdischen dämonischen Tanzmuzik » haar spel « eine Seele in der Qual ». De dischgenooten zeggen ze bezeten — septem dœmonia habebat — en vluchten. Daarop komt een afgezant van Keizer Augustus Tiberius kond doen dat Prokulus naar Rome kan optrekken om rekenschap te geven over zijne afpersing van 't Joodsche volk. Fabius wil Magdalena's hart bemeesteren ; onmogelijk ; en zijne lieflodderende woorden verklinken eindelijk in een haatvol : hinaus auf die Strasse. Ze vlucht naar Kapharnaüm waar ze Maria weet de moeder van Jezus dien ze opzoekt, maar de nacht overvalt, en in de donkere eenzaamheid komt ze te recht bij Dismas den roover, die Miriams vroegere milddadigheid beloont met gastvrijheid en vervoer naar de stad. Bij Maria stort ze hare heetboetende klachten uit, ze zal den Meester zien. Ze hoort zijne bergrede, en korts daarop valt ze hem te voet bij Simon den Phariseër. Nu is ze weerom bij Lazarus en Martha de goede Miriam van vroeger. Jezus heeft bij hen zijn te huis waar Hij rusten komt na 'nen vermoeienden dag. Dan komt de balseming — bij Simon den leproos, — Jezus' blijde intrede binnen Jerusalem. Den dag van 't groote passiespel gaat Miriam met anderen Jezus te gemoet, en volgt Hem tot onder het Kruis. Den eersten nacht na de Godsmoord ziet ze in extase Jezus' nederdaling ter hel en de verdeeling van 't onderrijk, tot ze eindelijk de verschijning heeft van den Rabboni. In Kapitel XII verhaalt de schrijfster ons de bekeering van Fabius door Prokulus die, christen ge-

worden, te Rome het ambt uitoefent van exorsist, en den boozen geest verjaagt uit Fabius' eenig kind, den jongen Fabiolus. Kapitel XIII plaatst Magdalena te Marseille. waar ze 't bezoek krijgt van Christus die haar uitnoodigt « zum Hochzeitsfest des Lammes ». Maximinus. de bisschop van Marseille vindt ze 's avonds dood in de spelonk.

***

Maria Magdalena is eene heerlijk oprijzende figuur, en tot in de diepste zielsplooien wordt ze ons meesterlijk en naar waarheid afgeteekend. Geene « Schwärmerin » die de wijvelijke gevoelerigheid maar uitzet en leven laat om een paar lieve oogen, en 's avonds op den kijk-uit zit of hij niet komen zal; geene uitmiddelpuntige Magdalena à la Strauss die de zuivere bovennatuurlijke liefde schendend neerkletst tot de burgerlijke en allerdaagsche, en waarom ge 'nen schrijver van dit kaliber zoudt in de ooren razen : Best houdt gij uw pollen er af; — de Magdalena der Schriftuur.

Liefde heeft ze, dat is haar noodzakelijk als lucht en longen, uit gansch haar wezen straalt de liefde geweldig, ze moet iemand weten dien ze beminnen kan, en door welken ze zal bemind worden en begrepen, maar onder de menschen... Zij heeft bemind op zijn Magna peccatrix'sch, doch dat heeft haar heel wat gekost : 't ouderlijk dak en het stil genot er onder, de verdrukking van haar volk, angst en wroeging; en weet ze haar zelve schoon, rijk en aanbeden, en bedeeld met kunstgevoel en wetenschap, dàt liefdeleven is ze bui, en ze voelt honger « nach eine Liebe, stärker wie der Tod, reiner wie der Schnee, höher wie der Himmel und endlos wie die Ewigkeit ».

— « Was liebst du an mir, o Prokulus? » vraagt ze, en deze mag schoon en geslepen spreken van hare mooie haartressen, van hare lieve stem en wat al meer, — en kan een mensch al beters bezitten dan dat alles?

— « O ja... eine Seele »! en dit gedacht is vergroeid met haar wezen, — eene ziel die niet leeft van platlandsche liefde, maar die hooger moet en óm hooger beminnen, daar ze is uit goddelijken oorsprong, — en ze heeft den Heer gezien, en Samaritana heeft er haar over ingelicht, ze wil Hem volgen en beminnen, dien, want bij dezen moet en kan maar de echte liefde wezen, en ze moet weg te Magdala of men ook bergen moeilijkheden opstapele.

Nu begint de strijd om buiten. Prokulus wordt makkelijk van kant geholpen, doch eerst heeft ze hem haar vast voor-

nemen 'lijk nen zweepslag doen voelen in den duivelschen dans en dat afgrijselijk klagend lied :

hinfliegen muss ich
im Sturme unendlicher Pein.
weh' mir, weh' !

Maar Fabius is nog een dam dien ze geweldig doormoet. Verklikt door Marduk bij hare poging tot ontvluchten, ziet ze Fabius, plots aankomend, de deur versperren.

— « Und wohin führen dich deine Wege » ?

— « Wohin der Geist mich ruft. »

Wat zal ze ? Stoutweg nu toebijten dat ze van hem niet wil heeft geen baat. Ze vlucht naarboven en hangt aan de borstweer van 't dak, dreigend beneden te ploffen zoo hij haar niet vrij laat heengaan. « Dir, Herr, getreu bis in den Tod ! » Deze schier uitzinnige heldendaad krijgt de bovenhand op het eergevoel van den romein, die weer met vleierij begint, schoone beloftens en voorstellen tot van bekeeren toe, maar in dien boeienden tweestrijd weet Magdalena alle mogelijke kunstgrepen van Fabius' worstelende liefde af te weren, tot ze hem zachtjes vermanend zegt « unsere Pfade sind getrennt », en dan — Fabius' liefde bots in haat veranderd — wordt buitengeschopt onder het gejauw en gevloek der bijstroomende slaven- en slavinnenbende. Dat geeft niet, ze is vrij, vrij, en de stilte van den avond hoort haar het vrijheidslied aanheffen, dat ge meezingt, verheugd om deze ontlasting.

De eerste slag is geslagen, de lievende liefde ontschakeld en op vrije voeten. Nu zal die liefde uitwerken altijd inniger en breeder ; verlangend denkt ze slechts op den Geliefde, ze wil maar Hem bezitten, Hem wezen geheel, en met apostolischen gloed zal zij, die om verzoening uitgaat, Dismas die hardop droomt van kruisen, willen verzoenen met den Jezus wiens speelgenoot hij was te Nazareth. Haar mogen Deborah en Nathan de deur wijzen midden een afgrijselijk onweder, ze heeft toch vóór Maria gezegd en bewezen dat ze boetend Jezus opzoekt en « wenn mich da draussen der Blitz erschlägt, so sage deinem Sohn, dass ich ihm bis zum Tode treu gewesen bin. »

Christus gaat in 't huis komen waar ze verblijven mocht, en hier staan we voor een spannend hoogtepunt. Christus spreken en handelen doen zelfs op scripturistieke basis is gewaagd spel, en nu blijven we daarenboven nog in eene niet historische samenkomst heel een eind van de openbare verzoening. Menig ander schrijver hadde denkelijk hier geene lawaaiende liefdescène gespaard, ten minste van Magdalena's kant. Anna

von Krane geeft niets van dat al, en is ze niet ten volle bevredigend in deze moeilijke omstandigheid, toch gaat ze wel diep de psychologie in van Magdalena's stille evangelische liefdc. Jesus spreekt Miriam niet aan, doch zijn kleed raakt eventjes de neergeknielde, en zegenend steekt Hij de hand over haar hoofd, weze 't dan om belooning of aanmoediging. Miriam heeft hem gezien, en nu bespiedt ze Hem door den voorhang der eetzaal waar Hij met zijne moeder avondmaalt, en *zij* heeft het graan gemalen en 't brood gebakken welk Hij eet. En als ze 't de verbaasde ouden vertelt, die meenden te bemerken dat Jezus haar wel kende toen ze Hem van haar spraken, is ze er vol van « dass er mehr von ihr und ihrer Seele und ihrem Leben wusste, als sie selber » ; en « er würde schon zu seiner Zeit sich ihrer annehmen, wenn es ihm gut dünkte ».

Tot hiertoe nochtans is Magdalena's liefde meest op den lijdenden kant gebleven ; wel heeft ze haar losgewrongen van de buiten-wereld, wel bemint ze Hem, en heeft ze de volle verzekering der komende verzoening, — 't is makkelijk alles verlaten, lastig toch zich zelf ontzeggen, — het innerlijke der hoogste liefde ligt nog ongeploegd, en daar moet het kouter door der zelfverloochende liefde met machtige snede.

Zij die den wil mijns Vaders volbrengen komen maar in het rijk Gods, heeft ze gehoord, en « nicht für Träumer war die Botschaft am Berge erklungen, sondern für Handelnde. » Ze moet onder de menschen vrij, spontaan hare schuld bekennen, smaad en schande met al de gevolgen ervan dragen, en toch boomvast verbonden blijven met den beminde. En ze durft openlijk de voetwassching aan bij Simon den Phariseër waar tal uitgenoodigden zaten, en schimp- en lasterwoorden haar in de ooren tuitten. Wat scheelt het « wenn mich nur der eine nicht verachtet, auf den es einzig ankommt, der eine, der meine Sünde kennt, aber auch meine Liebe ! » En ze voelt van Jezus' lippen vergiffenis neervallen over hare ziel en stillen vrede.

Doch hier in het tafereel der verzoening blijft spijtiglijk de schrijfster beneden hetgene we verwachtten en verwachten mochten. Zoo schoon had ze ons tot nog toe de opzoekende Magdalena ontleed en beschreven, zoo machtig wist ze ons belangstellend meê te drijven overal waarheen de heldin keerde, tot we komen op 't hoogste waar de liefde ze afwacht, en we krijgen dat te weten lijk we 't op ons duimken wisten, in het bijna letterlijk verhaal der schriftuur, zoodat we dit oogenblik de zielsaandoeningen der vergevene Magdalena niet vatten mogen, en niet meêvoelen den jubel om eene geestelijke verrijzenis.

Nu toch bloeit de liefde op tot eene stille schoone zonbloem, die aldoor keert naar den wentel van haar voedend Licht, en hier schrijf ik een woord over uit P. Lacordaire : « l'amitié... son aliment est une convenance immatérielle entre deux âmes, une ressemblance mystérieuse entre l'invisible beauté de l'une et de l'autre, beauté que les sens peuvent apercevoir dans les révélations de la physionomie, mais que l'épanchement d'une confiance qui s'accroît par elle-même manifeste plus sûrement encore, jusqu'à ce qu'enfin la lumière se fasse sans ombres et sans limites, et que l'amitié devienne la possession réciproque de deux pensées, de deux vouloirs, de deux vertus, de deux existences libres de se séparer toujours et ne se séparant jamais. L'âge ne saurait affaiblir un tel commerce, car l'âme n'a point d'âge... á mesure que les évènements passent sur la vie de deux amis, leur fidélité s'affermit par l'épreuve » (1). Miriams leven is versmolten met Jezus'leven, heelemaal een, zijn gedacht is haar gedacht, 't mag onduidelijk zijn en niet te vatten voor anderen, wee doen en tranen kosten, zijn wil is haar wil. Lazarus sterft, « der Herr kan helfen trotz allem », zegt ze tegen Martha, « er weiss was er zu tun hat, er wird uns helfen ! » Maria, die met Nathan en Deborah te Bethanië is aangekomen, zegt dat Jezus gaat doodgebeuld worden voor 't menschdom, en na vruchteloos liever gedachten en middelen gegrepen te hebben, zucht Magdalena ook het « Vater im Himmel, dein Wille geschehe ! » Wanneer de Apostelen, na Jezus'blijde intrede, over diepzinnige woorden redekavelen en luidop droomen van een tijdelijk Messiasrijk, weet zij tot hoogen uitleg en blijde opbeuring woorden te vinden welke maar alleen de liefde kan ingeven.

Nu licht de groote dag aan van Christus' dood, en Magdalena's karakter stijgt tot de hoogste uitdrukking. Ze hoort van verre 't geroep en 't gehuil boven Jerusalem weerklinken, ze verstaat niet eerst dat « crucifige » doch na uitleg, vliegt ze de stad binnen, 't gedrang in, en of ze geschopt en gestooten wordt, of 't bloed van haar voorhoofd druipt bij'nen zweepslag, hare liefde staat boven dat alles sterk, getrouw, onwetend het om-en buitenstaande, en verlangend slechts het wederzien van dien eenen — ze wil vooruit ! en ze volgt den triestigen stoet, en onder het Kruis ligt ze, zijnde daar het volle wezen van boetende liefde, erbarmend medelijden, en de hooge instemming in 't offer onder hartroerend scheiden.

En nu « der Friede des Todes liegt über Golgotha. »

(1) P. Lacordaire : Vie de Ste-Marie-Madeleine.

Doch hare liefde wanhoopt niet. Christus heeft voorspeld te zullen verrijzen, dat is haar genoeg. Petrus mag jammeren, Lazarus in moedeloosheid verzinken, Martha mistrouwen, de Heer heeft geruststellend gesproken, en ze weet maar één antwoord : « Lass uns hoffen, beten und vertrauen. » En in den geest ziet en volgt ze immer den geliefden Doode, ze dringt met Hem het onderrijk Satans binnen, waar ge bij hoogst ingrijpende samenspraak en beschrijving de verdeeling bijwoont van het land der dooden, tot ze na het grafbezoek, Hem op het ééne woord : Maria! lijvelijk nabij vindt, en aan zijne voeten neervalt ; en met vreugdebevende lippen gaat ze 't rondzeggen : derr Herr ist auferstanden !

Dat is de bescheiden analysis der prachtige onphantastische maar scripturistische « Magna Peccatrix », de psychologie eener die over alle berghooge moeilijkheden in 't bezit gekomen van den Beminde, geen stond meer faalt of twijfelt, doch immer met stijgenden gloed bemint, van ziel tot ziel, zonder noodwendigheid van uitertijke betooning, en gereedelijk aanvaardt en deelt elke teleurstelling, elk offer, al naar eisch van den Beminde.

Maar ik begrijp niet waarom de schrijfster ons in een afzonderlijk volgend kapitel op de hoogte moet brengen van het latere der twee bijhelden Prokulus en Fabius.

Vast, wij hadden recht op volledige inlichting over deze twee die zulken rol speelden bij den beginne, — en ze geeft ons hunne bekeering; — recht ook te weten dat Magdalena in eene vervolging op een schip zonder stuur werd de zee ingezet, te Marseille aanlandde, en daar het beschouwend leven voortleidde, intusschen Lazarus ter geloofsverkondiging uittrok, — en dat vermeldt ons Prokulus, en zoo wordt de hoofdpersoon niet weggemoffeld. Maar omdat we na Magdalena's vlucht geen woord meer hooren over hen, geen enkel, komt me dit gedeelte wel historisch-supplementachtig voor, en kalmpjes neergeschreven tot bevrediging van den benieuwden lezer. Prokulus ook, maar Fabius vooral, scheen zoo een echt Romeinsche type, breed genietend wat de omstandigheden te genieten aanbrachten, groothartig soms, ook wel vrouwelijk teeder, en zoo zot verliefd op Magdalena dat hij de vindingrijkste voorstellen wist te doen om ze toch tot blijven om te praten, en zelfs ten einde aller poging, beloven durfde met haar tot den Nazarener te gaan « ihm nachfolgen als Bettler... aber Hand in Hand mit dir », — en wel liever zagen we dezen, ook Prokulns, bedrijvend weerkomen in den loop van 't verhaal, b.v. den passie-tijd of -dag. 't Geheel had er zekerlijk bij gewonnen in boei en belangstelling, en we waren ontlast geweest van die lange soms wel-wat-vervelende

tweespraak, waar dan ook nog, en schier noodzakelijk, zoovele retrospectieve zinsneden tusschen dringen.

Weerom prachtig is het eind-kapitel. Magdalena te Marseille ziet in 'nen nachtelijken droom Nero's hoven, en de lijven der opgebonden christenen verkronkellen in den knetterenden pekbrand, ze hoort het volk 't Ave Cesar uitjubelen, en gemartelde kinderkens noodschreien tot hunne moeders, die 't vlammend hoofd wenden en zuchten : Christe eleison.

's Anderendaags treedt hare spelonk binnen een vreemdeling, die zijne christelijkheid aflegt in den vredegroet. Ze bevraagt hem over de broeders te Rome, hij vraagt haar uit over haar leven.

— « Und was dünkt dich um deine Sünde? »

— « Sie brennen mich ewig, aber ich weiss, dass sie abgewaschen sind im Blute des Lammes. »

— « Amen. »

Es wurde abermals still...

Magdalena konnte die Augen nicht von dem Fremden lassen. Da fielen ihre Blicke auf seine nackten Füsse.

— « Bist du verwundet? Das rote Blut rinnt von deinen Füssen! »

— « Ich bin durch die Dornen gegangen. »

Sie wustte nicht, wie ihr geschah. Hastig nahm sie den Wasserkrug, um die Verletzungen zu kühlen. Sie kniete nieder, und weil sie kein Tuch hatte, um das Blut zu stillen, tauchte sie ihr langes weisses Haar ins Wasser und legte es auf die hellschimmernden Füsse.

Da gewahrte sie, dass sie durchbohrt waren......

— « Rabboni...! »

— « Maria...! »

Der dunkele Mantel fiel —, vor ihr stand der Herr der Herrlichkeit im Strahlenglanz. »

Eene heerlijke verschijning, en de englenkoren zingen den lofzang van 't Lam.

— « .... Ach Herr, mein Gott, da sehe ich die lilienglänzende Schar deiner Jungfrauen... und ich Arme habe keine Lilien für dich! »

— « Du brachtest mir die rote Rosen der Busse! »

De engelen naderen en kronen Magdalena. « So schmücken wir dich zum Hochzeitsfest des Lammes. »

Jezus spreekt de evangelische woorden uit over haar. — « Damit neigte sich der Herr über Magdalena und seine Lippen berührten ihre Stirne..... »

Anna Freiin von Krane weet heel haar inboeiend verhaal te

sieren met verrassende tafereelen wier tragischen gang ge volgt, belust op nieuw komende, en beschrijvingen die hoog boven 't allerdaagsche wegdrijven, — en ten klare legt ze, eene rijke inbeelding nevens voorzichtige behandeling der schriftuurfeiten, eene diepe zielekennis en een meesterschap over woord en gedachtenvloed. Zoo hebt ge tusschen het schoonste nog de feestdans, de vlucht, de aankomst bij Maria die Magdalena met barmhartige armen ontvangt, en haar onder het weven van een rood koningskleed een smartliedeken zingt over haren Zoon, Christus' dood en nederdaling ter hel. De twee tortelduiven welke Miriam te Magdala uitzendt naar Jezus, en die haar op de schouders vallen onderweg, spelen wel een vroom intermezzo, maar ik weet juist niet waarom de Meester dat nutteloos wonder doet der plotse heeling van 'nen doorschoten vleugel, aan iets dergelijks apocrief-evangelisch werden we in 't verhaal niet gewoon gemaakt, en men kon het wel te gezocht-teeder vinden.

Het karakter der bijpersonen is ook goed weergegeven en volgehouden. De lieve Samaritana is de Miriam in Fabiola; Marduk, een doortrapte jood, die met zijne hoffelijke en onderdanige asjebliefjes steeds baatzuchtig elkeen in de hand werkt om geld te scharrelen ; Judas is in lange de Judas niet dien ge steken zoudt in aureool van medelijden, maar wel deze dien de Meester bedoelde in zijn « mundi estis sed non omnes » en in welken hij zijnen verklikker voorspelde, de Judas der Evangeliën « qui abiit in locum suum. »

En ik heb dit heel schoon boek gesloten na stil genot en hooge voldoening, en ten volle overtuigd dat het, om de tegenstelling van een leven als dit, hoogst kleurig en aanlokkelijk af te schilderen, en den strijd uiteen te zetten eener hoog opwillende ziel, hoegenaamd niet noodig is voor te komen met tastelijke walgelijkheden, en ook dat men tot machtige compositie, in de Schriftuur onderwerpen bij de vleet kan vinden, die niet noodzaken de evangelische waarheid te kortvleugelen of te verminken om de inbeelding volle vlucht te laten. Zulks heeft Anna Freiin von Krane eens te meer bewezen.

En « Magna Peccatrix « is eene mooie brok hooge romanliteratuur.

Westerloo, IX-08. JOZ. DE VOGHT.

EEN KUNSTAVOND

Den 28n December l.l. werd een gansch eigenaardig feest gegeven in het fraai Beethoven-zaaltje der De Bomstraat, te Antwerpen. Pastoor Aug. Cuppens en toondichter Lodewijk De Vocht droegen er hun gezamenlijk werk voor : eenige liederen uit den Jaarkrans der geestelijke liederen voor den huiskring.

Wie kent er August Cuppens niet, den ronden, gullen dorpspastoor, die onder een eenvoudig en gemoedelijk uiterlijke een der fijnste kunstenaarsnaturen verbergt die misschien ooit bestonden ? Overal is zijn optreden welkom, en zooveel vrienden telt hij als kennissen.

Lod. De Vocht is te jong om zulk een bekend figuur te zijn, maar wanneer was de jeugd een gebrek ? Elders heb ik gesproken van die ranke, slanke gestalte, van 't edele, bezielde voorhoofd, de fonkelende oogen, het gitzwart haar, heel het rijzige naar boven trachten van den « jongen god » — geen ander woord komt hier te pas.

Bezwaarlijk zou men grootere tegenstelling kunnen uitdenken dan deze twee samenwerkers, zoowel naar het geestelijke als naar het lichamelijke : de eene reeds van rijperen leeftijd, open, vroolijk en argeloos gelijk een kind ; de andere in den eersten roes der jeugd, onstuimig, lichtgeraakt, de schaduwzijden zoo ras opnemend als het rooskleurige. En nochtans beiden, langs hunne zijde, droomden van 't zelfde ideaal : geestelijke, bijna liturgische, liederen schrijven voor het volk. En hunne collaboratie is uitgeloopen op een kunstwerk zoo één, zoo innig versmolten, zoo oorspronkelijk fijn, dat zij voortaan als onafscheidbare kunstbroeders door 't leven zullen moeten gaan. — Wie kan Heine's poëzie lezen, zonder Schumanns weemoedig-streelend of tintelend-schertsende klanken te hooren ? Zoo ook zal het zijn met Cuppens' gedicht. Men moet deze liederen hooren, zoo zinzwanger in hunne bondigheid, zoo ingehouden in hunnen gloed, zoo diep-vroom in hunnen eenvoud, om te weten wat twee kuntenaarszielen, enkel verwant door den godsdienst, kunnen voortbrengen ten gunste van hun volk.

De poëzie vooreerst : dat Cuppens een dichter bij Gods genade was, een dezer blij-kwinkelerende, lustig-gebekte vogelen onzer Vlaamsche Kempen, dat wist iedereen ; maar dat hij

een werk kon leveren van bijna klassieke schoonheid, door de samentrekking der gedachte, door de dracht der zwaar-beladen woorden, dat heeft hij nu, eens en voor altijd, bewezen. Hier geldt het weer de wet van 't sacrificie. Ter wille van de muziek, moest de dichter snoeien en snijden, weelderige woordenpraal en sierlijke beeldenranken slachtofferen, en het bloedige offer bracht zijne gewone vruchten voort van rijper leven en bloeiende liefde.

En de muziek, hoe wist zij te bevleugelen en te verdiepen te omstreelen en tot luister te brengen het geringste der meest verborgen inzichten en gevoelens van den dichter! Zang tegen het drooge woord, is dat niet bijna als leven nevens den dood? Poëzie is de ziel van het woord, maar muziek is nog eene ziel in die poëzie.

Eere dan aan dit vrome kunstenaars- en broederpaar, dat op zoo schitterende, aangrijpende wijze den luister bezong onzer liturgische feesten, en ze deed dalen uit de hoogte der plechtige kerkgewelven tot den gezegenden heiligdom van den huiskring!

Aan dichter Cuppens, aan Lodewijk De Vocht, den innigsten dank van allen die ze aanhoorden op dien onvergetelijken avond gewijd aan de hoogste kunst, de kunst die voert tot God.

In 't Driekoningen-octaaf 1909. M. E. BELPAIRE.

Eenige perelen uit dit rijmsnoer laten wij volgen :

ADVENT.

EERSTE ZONDAG. (*Ad Te levavi*).

Tot U heb ik mijn ziel geheven
in hoop van blijden dageraad,
o God! mijn eenig Licht en Leven,
o Zonne die niet ondergaat!

Ik heb, na eeuwen, eeuwen treuren
de mare van uw komst gehoord....
Ach! wil de Heem'len openscheuren
en nederstralen, lichtend Woord!

Ik roep op U in liefdesmachten
o Kom toch! zoete Dageraad!
Neen, laat niet langer op U wachten
o Zonne die niet ondergaat!...

TWEEDE ZONDAG. (*Popule Sion*).

Gij, Sions Volk, beklim de bergen!
Verhef u, adem nieuwe lucht!
En laat geen wee u langer tergen:
het einde naakt van 't droef gezucht.

Zie! ginder, in de verte, komen
de Koningen in grootschen stoet!
Zij hebben ook het Licht vernomen
en rijden, in Zijn glans, met spoed.

O Volk'ren! groet dan 't nieuwe Leven
als kind'ren doen in 't lentetij,
een eeuw'ge vreugd wordt U gegeven
want God, uw Heiland, is nabij!

DERDE ZONDAG. (*Gaudete*).

Wij wachten U in stil verblijden
o Maagdekind, o Lelieblom,
o Vreugdewel voor alle tijden,
o Schoone Heiland, kom toch, kom!

Hoe liefelijk zijn Uwe voeten
terwijl Gij van de bergen spoedt,
o Bode van Gods liefdegroeten
o Gij die vrede brengen moet!

Zoo welkom als de lenteregen
die de aarde drenkt en welig maakt,
zoo welkom zijt Gij, Hoogste Zegen,
o Vruchtbaar Woord, wiens komste naakt.

VIERDE ZONDAG. (*Rorate cæli*).

Dauwt, Heem'len, dauwt van uit den hoogen,
Zendt, wolken, den Gerechten af!
Heb deernis, Heer, heb mededoogen!
Verlicht onze al te lange straf!

Wij zuchten onder 't juk der zonden
en liggen neêrgedrukt door 't wee,
voor eeuwig aan de dood verbonden,
verzonken in de tranenzee...

o Heem'len dauwt van uit den hoogen
en geeft ons koelen morgentroost,
dat Hoop de lang-verduisterde oogen
herleven doe van Adams kroost!

ONS-HEEREN BESNIJDENIS.

(*Wiegelied*).

Kindje lief, ik ben zoo arm,
heb geen wiegske dan mijn arm,
heb geen heul voor uwen nood
dan mijn boezem en mijn schoot...
Slaap nu, slaap nu, slaap nu maar,
Slaap nu maar.

Ach! dat ge onder droef geschrei
't merk ontvingt der slavernij,
ach! dat ik uw jeugdig bloed
al te vroeg zien vloeien moet!
Slaap nu, slaap nu, slaap nu maar,
Slaap nu maar.

Moog' uw lijden, moog' uw pijn
de arme zondaars batig zijn!
Moog' uw bloed en uw getraan
alverzoenend Opwaarts gaan!
Slaap nu, slaap nu, slaap nu maar,
Slaap nu maar...

DRIEKONINGENLIED.

Vredekoning, Albeheerscher,
Vorst Wiens Rijk zal eeuwig staan,
uit de verre Morgenlanden
kwamen wij tot U gegaan.

Wij, de vóórwacht aller Volk'ren,
bieden U den koningsgroet,
spreiden onze weidsche mantels
vóór Uw goddelijken voet.

Schooner dan de wondersterre
die ons heeft tot U geleid,
zult Gij zonneglanzend stralen
over tijd en eeuwigheid!

BOEKENNIEUWS

DE SCHOOLMEESTER, door ALF. SEVENS. —
BAREND WELS, door TH. THYSSEN. C. A. J. Van Dishoek, Bussum, 1908.

In den laatsten tijd las ik twee romans van onderwijzers. En hoewel de eene « De Schoolmeester » heet is hij al even weinig schoolmeesterachtig als de andere. De schrijver van « De Schoolmeester » bezit zooveel talent dat hij alle redenen heeft om het meer te eerbiedigen dan hij tot nog toe deed. Mocht hij dus algauw aan wezenlijke letterkunde beginnen. Wie een roman-karkas als dit van « De Schoolmeester » kan samenstellen, wie over gezonden humor beschikt in de mate waarvan het tooneeltje bij schepen Van de Voorde getuigt, moet wroeging gevoelen als hij over zichzelven nadenkt. De zelfde uren die nu worden vergooid in herbergwelsprekendheid en in demagogengeschreeuw konden in studie-stilte door den begaafden Sevens heel anders worden besteed.

— « Barend Wels » is het werk van een schoolmeester, die met zijn kunstenaars-ingetogenheid heel wat verder komt dan Sevens met al zijn lawaai. Als men de onderwijzers aanhaalt die zich in den laatsten tijd opmerken in de letterkunde, zal men nevens Van Groeningen, Eigenhuis enz., ook Theo Thyssen niet mogen vergeten.

Dit is er een die zichzelf heeft doorkeken, en die vertelt wat hij heeft gezien, zoo bedaard-bezonken, zoo vinnig-vrank en zoo leuk-lollig soms dat men zou gaan denken : Hier is 't opschrift van den Delphi-tempel zoo goed als vervuld.

Barend Wels is onderwijzer, maar vindt bitter weinig voldoening in 't vak, dat hij zoo hoog had opgevat. en dat eigenlijk op niets anders neerkomt dan te beproeven alle menschelijke middelen en middeltjes om stilte te verkrijgen in zijn klassen.

Zijn beste uren zijn hem nog zijn blokkersuren. Want zijn wil, zijn koorts, zijn nachtmerrie is omhoog te gaan in zijn ambt. Eerst is 't het hengsten aan de hoofdakte ; dat loopt goed af, en nu wil hij de akte fransch aan. Dat gebeurt allemaal terwijl zijn broer Henk het leven pakt gelijk het zakt. en terwijl collega Paul die kuiert en flirt even goed als Barend zelf door 't examen sparteli.

Op den duur is hij doorgeblokt. Hij voelt het in zijn kop : gek zal hij worden. Maar de uitbarsting wordt volkomen. Hij vindt nog in een ongeschonden hersenhoekje gezond verstand genoeg om te beseffen dat er geen uiteinde is aan die officieele ladder, waarop het zoo pijnlijk valt te stijgen. Hij wil eindelijk genieten vrij licht en vrije lucht. Zijn brood zal hij verdienen als onderwijzer. Maar hij zal het eten zonder meer bekommering om den dag van morgen, en het hygienischer verteren voortaan. Hij zal zijn ziel rekke-wijd openzetten voor 't schoone leven dat al zoo dikwijls heeft aangeklopt zonder te mogen binnenkomen.

Hij liet het dus binnen; en hij is meteen kunstenaar geworden. Er zijn bladzijden in zijn boek, waarover Hildebrand peter mocht zijn. Want — 'k herhaal het Theo Thyssen is een schoolmeester, die, ondanks de vooroordeelen tegen zijn ambt, geen moeite zal hebben om talrijke lezersharten te veroveren.

J. P.

X HET VONDELJAARBOEK VOOR 1908, uitgegeven door de Vondelvereeniging te Amsterdam. Redakteur : Dr H.W.E. Moller. — E. Van der Vecht, Amsterdam, 153 biz.

Dat stelt uitstekend in, zoo'n eerste jaarboek van de Vondelvereeniging. Degelijk van de eerste bladzijde van het jaarverslag der Vereeniging over 1907 tot den laatsten titel van de Vondeluitgaven in het jaar 1907. Tusschen dat begin en dat slot liggen, studiën over Vondel's leven, zijn werk en zijn tijd. *Facile princeps* is dat model van gewetensvolle vorsching en schrandere redeneering : Vondel en de gouden eeuw (door Hendr. C. Diferce). Die twee zijn één. « Neem den dichter weg en de eeuw is dor en hard geworden ». Na dien eersten prijs is 't voorzichtigst er geene meer uit te deelen. Pater van Mierlo geeft twee bijdragen : « De Idee van Vondel's Lucifer » en de « Heerlyckheit der Kercke ». « In werkelijkheid beeldt Vondel in « Lucifer » uit : den innerlijken strijd tegen het kwade, met al zijn heen- en weergeklets, zijn her- en dergeslinger, heviger, geweldiger steeds, naar het noodlottig-tragische heen, waar het kwade de schoonheid doodt ». Hierin ligt het menschelijke van dit treurspel, waarvan het tooneel in den hemel is. Van Mierlo's 2e stuk wil nogmaals Van Lenneps vraag beantwoorden : « waarom Vondel in bedoeld werk het protestantisme niet heeft uitgebeeld ? » Vondel gaat immers niet verder dan de eerste tien eeuwen der kerk. In dit onderzoek zoowel als in de andere desaangaande sluipen spitsvondigheden waarbij de dichter zelf wel zou hebben geschuddebold. Steviger is, me dunkt, de proeve van verklaring der eerste rei uit Lucifer (door Dr P. Leenaerts Jr) waarmee stellig onze humaniora-professors hun voordeel kunnen doen. Wellicht het eigenaardigste van 't heele boek is « de Geesten bij Vondel » door J. J. G. Boelen, dezelfde wiens flinke Vondel-boeken verleden jaar in *Dietsche Warande* werden besproken. Zijn belang heeft ook Pat. Salsmans' onderzoek over « De eenheid van plaats in Vondel's treurspelen » ; maar 't zelfde kon wel met minder woorden gezegd. Verder krijgen we nog : van Corn. Gimpel « Aanteekeningen op Vondel », enkele curiosa ; van Dr Moller « Vondel's Wiltzangk » vooral wijzende op de technische mooiheid van 't gedichtje ; en van Sterck, notarieele bescheiden door den onvermoeiden snuffelaar opgedolven. Zijn de jaarboeken die volgen zullen dezen eersteling waard, dan mogen we zonder blozen een plaatsje vragen nevens de « Jahrbücher » over Engelsche en Duitsche grooten. J. P.

LA LITTÉRATURE FRANÇAISE AU XIXe SIÈCLE, *par l'abbé* PAUL HALFLANTS, 1re Partie : *Le Romantisme* (1800-1850), 2e édit. Librairie, Albert Dewit, Bruxelles, 306 blz. tr. 3.50.

Iets heel nieuws en iets heel goeds. Een letterkundige geschiedenis van die eeuw, juist de belangrijkste voor onze

studenten en juist de meest verwaarloosde. En een *letterkundige* geschiedenis : d. w. z. een grondige aesthetische bestudeering en een smaakvolle portretteering naar een gewetensvol en een kunstrijk plan van de dezen die door hun pen in de eerste helft der 19e eeuw tot onsterfelijken roem zijn gekomen. Met voorbeeldige kritiek zijn de genieën in proza en poëzie met de hun eigen kenmerken in langere of kortere studiën gevat, met een of meer teekenende aanhalingen uit hun werk: 17 blz. voor Chateaubriand, 5 voor Madame de Staël, 5 voor Jos. de Maistre, 1 voor de Bonald, 11 voor Lamennais. 2 voor Guizot, 2 voor Thiers, 3 voor Aug. Thierry, 4 voor Miehelet, 1 voor Berryer, 10 voor Montalembert. 9 voor Lacordaire, 35 voor Lamartine, 10 voor de Vigny, 88 voor Hugo, 20 voor de Musset, 11 voor Th. Gautier, 11 voor André Van Hasselt, 11 voor Al. Dumas, père, 15 voor H. de Balzac, 15 voor George Sand. Dat heet ik : stout — maar ook kloekmoedig groote kuischhouden in de letterkundige litanie van alle heiligen en onheiligen die anders in haar namenzondvloed de beste geheugens rampzalig versmoort. Uit de massa der opruiming moesten echter, naar mijn bescheiden meening, worden gered : Ozanam, Gerbet en Stendhal ; wijl er voor hen geen kans is een plaats te krijgen in den bundel over de tweede helft der 19e eeuw, dien we overigens met alle reden reikhalzend verwachten. J. P.

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE, door A. CORTHALS. Casterman, uitgever, Parijs-Doornik, 1908, 157 blz.

Met de beste hoop dat zoo weinig mogelijk menschen de dwaasheid zullen begaan dit zeer dwaze boekje te koopen.

J. P.

DE BELGISCHE WETTEN OP HET GEBRUIK DER NEDERLANDSCHE TAAL VOOR HET VOLK, toegelicht door heer DOSFEL, advocaat te Dendermonde. Vlaamsche Boekhandel, Eikstraat, 18, Brussel 1998. — 242 blz.

Mr Dosfel, reeds zoo gunstig gekend door zijne « Kern van Burgerlijk Recht », bezorgt ons ditmaal nog een degelijk wetenschappelijk volksboek : zijn jongste rechtwerk dient immers om het Vlaamsche volk te onderwijzen in de kennis van zijn recht en het is bevattelijk voor eenieder, ook voor hem, die vreemdeling is in den doolhof van de wetgeving.

Dit sluit niet uit dat onze advocaten, rechterlijke en bestuurlijke magistraten Mr Dosfel's toelichting onzer taalwetten een paar maal met diepe aandacht moesten lezen. Zij zouden daarin die wetten van naderbij leeren kennen en een hooger besef krijgen van de plichten, die zij jegens ons volk te vervullen hebben.

Het werk van Mr Dosfel werd ingegeven door gezonde, beredeneerde en warme liefde voor zijn volk en zijne taal. Op elke bladzijde gevoelt men bij den schrijver de kalme bewustheid, dat hij de waarheid verdedigt en het goede recht op zijne zijde heeft.

Het geschiedkundig overzicht, dat de schrijver maakt bij den aanvang van zijn werk over de taalwetgeving in België vóór

de Fransche omwenteling, gedurende de Fransche overheersching en onder het bewind der Vereenigde Nederlanden, is, niettegenstaande de beknoptheid, zeer merkwaardig. Het beslaat dertig bladzijden druks. 't Is geen eenvoudige inleiding, hoewel de schrijver het zoo heet, maar een onmisbaar en uiterst belangwekkend gedeelte van zijne studie. Verscheidene min gekende wetenswaardige dingen komen daarin voor; b.v. op bl. 9: het beroep der Gentenaren bij den Paus tegen het geestelijk hof, dat hunne taalrechten had gekrenkt; eene bulle van Paus Alexander IV liet hun recht weervaren.......

Ook in de voortzetting zijner studie, bij de behandeling der Belgische taalwetten na 1830, geeft Mr Dosfel, te rechte, de korte geschiedenis van elke wet: de gebeurtenissen, die de openbare meening in opschudding brachten en den wetgever tot handelen noopten, het voordragen, bespreken, verschuiven, verminken en stemmen van de wetsvoorstellen, de inkrimping der wetsbepaling later, in de toepassing, door allerhande onwillige ambtenaren.

Eene drukfeil (blz. 13): Het besluit van 24 prairial jaar XI (13 Juni 1809) lees: 13 Juni 1803.

Over sommige stellingen zijn wij het met den schrijver niet volkomen eens. Wij zien niet in, b.v., dat in 1830 het Nederlandsch eene taal was, die slechts eene arme letterkunde had en weinig onderwezen werd (blz. 47). Integendeel, wij zijn van oordeel dat van 1815 tot 1830 het Nederlandsch beter onderwezen werd in de scholen dan in onze hedendaagsche college's. Genoten onze goede Vlaamsche schrijvers uit het eerste tijdperk na de Belgische omwenteling hunne opleiding niet juist in de onderwijsinrichtingen van de Vereenigde Nederlanden?

Nog een paar opmerkingen wezen ons toegelaten.

Tot verduidelijking der wet van 17 Augustus 1873 over het taalgebruik in strafzaken wijdt Mr Dosfel zeven bladzijden aan de eerste beginselen van ons strafrecht. Voor rechtsgeleerden zal deze leergang wel overbodig zijn; voor anderen is hij zoo veelomvattend en zoozeer ineengedrongen dat de gewone lezer, niettegenstaande de klaarheid der voorstelling, er zonder grondige studie wel niet wijzer zal door worden.

Waarom laat Mr Dosfel rechtstermen varen, die na een veertigjarig gebruik in België geijkt zijn en zich mogen beroepen op de langste verjaring van het burgerlijk recht? Misdrijven worden verdeeld, naar de in België heerschende rechtstaal, in misdaden, wanbedrijven en overtredingen. Deze vakwoorden, die tot het wezen van ons strafrecht behooren, hebben eene vaste beteekenis gekregen niet alleen door het gebruik maar uit kracht van de wet. Zij maken immers deel uit van de rechtstaal in al de wetten, die na de gelijkheidswet van 18 April 1898 in België ingevoerd werden en waarvan de Nederlandsche tekst niet meer eene officieele vertaling, maar de wetstekst zelve is. Dezelfde drieledige verdeeling van misdrijven in misdaden, wanbedrijven en overtredingen vormde ook de grondslag in het vorig Hollandsch Strafwetboek en verviel slechts bij onze Noorderburen tengevolge der invoering van het nieuw Wetboek van strafrecht van 3 Maart 1881, dat enkel eene tweeledige verdeeling erkent en waarbij misdaden en wanbedrijven onder de eene benaming van misdrijven versmolten worden. (Zie: Ontwerp

van het Wetboek van Strafrecht met memorie van toelichting ingezonden aan de tweede Kamer der Staten-Generaal, bl. 6 v.)

Mr Dosfel vervangt het woord *misdrijf* door « strafbaar feit » en *wanbedrijf* door « misdrijf ».

Zal deze in België nieuwe spreekwijze, mocht zij eenigen ingang vinden, bij de gemeente tot geene groote verwarring in de rechtstaal aanleiding geven? Er bestaat nu in België, op het gebied van het strafrecht, eene betrekkelijke taaleenheid, met moeite en door jaren arbeid tot stand gebracht. Mogen wij deze prijs geven uit zucht naar verhollandsching, zelfs dan wanneer verschil van rechtsinstituten tusschen Noord en Zuid volkomene eenheid in de uitdrukking uitsluit?

De beschouwingen, die voorafgaan, zijn slechts de uiting van eene persoonlijke opvatting en kunnen met evenveel recht bestreden worden. Zij nemen niets weg van de degelijkheid van Mr Dosfel's werk.

Indien Mr Dosfel eene evenwaardige studie in de Fransche taal had laten verschijnen, zou zijn lof door al onze fransche rechtskundige tijdschriften uitgebazuind worden. Nu zal de schrijver zich moeten tevreden stellen met de erkentelijkheid van hen, die het goed meenen met ons vlaamsch volk en met de bewustheid als baanbreker op te treden voor de verheffing van dat volk.

Wij wenschen hem geluk met het slagen zijner onderneming en verbeiden met ingenomenheid het verschijnen van het tweede deel zijner studie. PAUL BELLEFROID.

WIJSHEID. Drie Sermonen uitgesproken te Leuven voor het St Thomasgenootschap. Kan. Dr. Ch. CAEYMAEX. A. Siffer, Gent.

Jezus nastreven, Jezus aankleven, met Jezus leven, zijn de 3 voordrachten door den E. H. Caeymaex in het St Thomasgenootschap dees jaar gehouden.

Poetisch aangelegd, maar toch nog niet bevrijd van sommige verouderde wendingen en gewone kanselmachtspreuken, geeft de gewijde spreker ons een rei frissche beelden (soms niet al te juist echter) gepaard aan droge weinig belangwekkende gedachten. Met den stijl kunnen wij geen vrede hebben; op vele plaatsen, al te vele plaatsen is hij stroef en slordig. Toch zegt de spreker nuttige waarheden, groote waarheden, en het is te hopen dat onze universiteitsjeugd die gulden raadgevingen zal volgen. Als overweging, kan eenieder er het zijne uithalen, ja zelfs niet studeerende aan onze hoogescholen, en daarom dienen die voordrachten aangeprezen te worden.

NATUURBOEKJES van HEIMANS en THIJSSE, 6 deeltjes, elk 3 fr.; de 6 gezamenlijk fr. 16.50. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen. X

Heimans en Thijsse zijn onderwijzers; menschen die 't verstaan na de bezigheden van hun ambt hun vrije uren te besteden aan iets anders dan roestige rust of ellendig tijdmoorderij. Ze wandelen buiten, ze wandelen met heel hun geest, met heel hun ziel, ze weten dat ze hun oogen en hun ooren hebben om te zien en te luisteren naar 't geen omgaat boven en nevens en beneden

hen, in de lucht, op den grond, in het water. 't Is hun beste vreugde ; en 't zal hopen we van velen de beste vreugde worden ; want deze eenvoudige onderwijzers hebben aan hun pen vertrouwd het genot van hun wandelingen door Gods blijde en schoone natuur ; ze hebben geschreven op een onweerstaanbaar boeiende wijze, op een verwonderlijk aangenaam-leerende wijze, op een ongeëvenaard kleurige en verrassende wijze, zoo dat al wie maar één bladzijde meegaat met hen, zal blijven meegaan, zonder één oogenblik te aarzelen, door alle de zes boeken : bij *Vlinders, Vogels en Bloemen*, langs *Sloot en Plas*, *door het Riesland*, naar *Hei en Dennen*, *In de Duinen, In het Bosch.* Niets pedant in deze werkjes, geen zweem van dorre geleerdheid ; de wetenschap, zooals de natuur ze zelf geeft, badend in zonneblijheid, in versche gezondheid van waaiende lucht, in lachend geschater van vogels en bloemen en groen.

Wat ware 't een zegen, zoo al onze menschen beseften dat ze behoefte hebben aan zulke lezing, wie ze ook wezen ; van wat jaren, wat geslacht, wat rang, wat ambt, wat opvatting ook ! Want deze boekjes hebben een veel breedere zending dan men vooreerst wel beseft : ze hebben opvoedende kracht voor den geest, maar evenveel voor het hart. Meest allen kunnen er in leeren *wijs* te worden, allen kunnen er in leeren *goed* te blijven, zoo goed en zoo gelukkig als ze waren in hun besten kindertijd. In 't laatste deeltje geven de schrijvers een bladzijde ten beste, die we niet aarzelen hier en gansch over te nemen, met de volle beäming, zoo is 't :

Meermalen is ons na het verschijnen van het eerste en het tweede deeltje van deze reeks de vraag gedaan, voor wie wij toch eigenlijk onze boekjes bestemd hadden ; op onze wedervraag : voor wie men ze geschikt achtte, antwoordde de één : voor kinderen van een jaar of tien twaalf ; een ander : voor half en heel volwassenen.

Eerlijk gezegd, doet het ons groot genoegen, dat het oordeel over den leeftijd, voor welke deze boekjes nuttig kunnen zijn, zoo verschillend is. Dit toch is ons, in verband met 't succes en het oordeel der pers een bewijs, dat wij vrij wel geslaagd zijn in ons voornemen : stof en vorm zoo te kiezen, dat onze werkjes zoowel voor jongelieden als voor volwassenen leesbaar zijn en dat het lezen er van ouders en opvoeders een middel aan de hand kan doen, huu kinderen op de wandeling en in huis prettig en nuttig bezig te houden.

Dat ook volwassenen door onze boekjes opgewekt zijn tot een grondige studie en tot liefde voor onze schoone en wonderlijke natuur is ons herhaaldelijk tot onze groote blijdschap en voldoening gebleken. Evenzeer verheugt het ons, dat ons werk als kinderlectuur met succes de concurrentie heeft doorstaan met Roodhuiden- en Indianen-romans en andere door macht van avonturen spannend gemaakte kinderboeken. Deze echter te vervangen beoogen ze niet en behoeven ze niet, dat zou zelfs niet goed zijn. Naast kinderboeken van ander even goede soort hebben de onze hun plaats veroverd, en dat is ons genoeg.

Voor hen, die aan hun kinderen of leerlingen deze serie ter lezing willen geven, diene nog het volgende :

Wij geven aan onze eigen kinderen en leerlingen onze boekjes niet in handen voor hun elfde of twaalfde jaar. Voor

zeer bevattelijke kinderen kan 't een jaartje vroeger. In de volgorde waarin ze geschreven zijn, eerst : *Van Vlinders, Vogels en Bloemen* (Langs Dijken en Wegen) en *In Sloot en Plas;* daarna *Door 't Rietland* en *Hei en Dennen*, ten slotte *In de Duinen* en *In 't Bosch*.

Deze volgorde dunkt ons vooral wenschelijk, omdat de stof in elk volgend boekje een uitbreiding is van die in de vorige, en wij vaak verwijzen naar een vroeger, nooit naar een volgend deeltje. Heeft de jeugd dan de lust voor zelfstandige natuurstudie of ook maar voor natuursport gekregen, dan is dit vooral voor de volgende drie of vier kritieke jaren, een voor lichaam en geest gezonde bezigheid en tijdverdrijf. Juist in deze jaren is de aard van bezigheid in de vrije uren zoo vaak in zedelijken en lichamelijken zin beslissend voor het verder leven. Daarom liever wat later dan te vroeg met het lezen der boekjes begonnen.

Onze hoofdtaak in 1893 begonnen, hebben wij hiermede volbracht, naar ons beste weten en kunnen. E. D. G.

BEKNOPT HANDBOEK DER BIJBELSCHE ARCHEOLOGIE, ten dienste van Christelijke kweekscholen, normaallessen, Christelijke onderwijzers, godsdienstonderwijzers en huisgezin, door J. Gras, directeur der Chr. Kweekschool te Groningen, en Ds. A. De Visser, Ned. Herv. Predikant te Groningen. 270 bladzijden. — Groningen, J. B. Wolters, 1908.

Dit is in werkelijkheid een allernuttigst boek, minder geschikt, ingezien onze toestanden voor de studenten onzer gestichten van middelbaar onderwijs, maar wel voor de leeraars van godsdienst die er voor den uitleg van de Bijbelgeschiedenis velerlei kennissen zullen opdoen om hun onderwijs levendig en aantrekkelijk te maken. Het boek is verdeeld in zeven hoofdstukken met achteraan een uitgebreid alphabetisch register, die hoofdstukken zijn : Het land Palestina ; het huiselijk leven, landbouw en veeteelt ; handwerkersleven ; kunsten en wetenschappen ; het godsdienstig leven der Israëlieten, *a*) eenige plaatsen ; *b*) eenige tijden ; *c*) eenige personen ; *d*) godsdienstige handelingen ; ten laatste het staatsburgerlijk leven der Israëlieten. Om te toonen wat in het boek te vinden is, schrijven we de inhoudstafel af van het tweede kapitel, het huiselijk leven : « Het leven in de tent ; bouw en inrichting van huizen ; steden en dorpen ; bronnen en putten ; meubelen en huisgerief ; spijze en drank ; kleeding ; verzorging van het lichaam ; ziekten en kwalen ; dood en begrafenis ; het Israëlietische huwelijk ; verboden huwelijk ; echtscheiding ; de plaats van de vrouw in het echtelijk leven ; de verhouding tusschen ouders en kinderen ; de opvoeding ; lijfeigenen ; bruiloft en gezellig verkeer ; gastvrijheid ; beleefdheidsvormen ; gezellig leven. » J. L.

SUPPLEMENT VIVAT'S GEILLUSTREERDE ENCYCLOPEDIE. Aflevering 109 en 110.

Hier hebben we de twee laatste afleveringen van het supplement. Wij merkten daarin op de artikelen : Hersenvliesontsteking ; hysterie ; huwelijksstatistiek ; ingewandsbreuk ; kinderziekten ; kolonisatie ; landverhuizing ; luchtscheepvaart ; modernisme (dit artikel is toch werkelijk modernist) ; onderzeesche

booten; Oost-Indië; paleographie; Querido (waarvan nu toch wel een beetje al te veel goed gezeid wordt); renterekening; rijwiel; sociale kwestie; statistiek; tooneel; vredesbeweging.

E. VL.

DE WARE KLOOSTERLING, VOLGENS DE LEER VAN DEN H. FRANCISCUS VAN SALES, door E. J. B. JANSEN ORD. PRÆD. L. C. C. Malmberg, Nijmegem, 527 blz. Pr. fl. 2.25.

Dit boek draagt goed zijn titel. 't Is vooral voor kloosterlingen bestemd; en 't is een beste wegwijzer naar de ware volmaaktheid. Zij die den schrijver kennen uit zijn vroeger werk, ook naar de leer van St. Franciscus van Sales, maar voor een ruimer publiek, weten hoe diep pater Jansen is doorgedrongen in den geest van den grooten Salesius en hoe voorbeeldig methodisch hij de beschouwingen ordent, die hij vindt in de rijke bronnen van zielsgeluk immer nog spruitend uit de werken van den heiligen bisschop.

Om deze bloemlezing voor kloosterlingen samen te stellen heeft pater Jansen hoofdzakelijk geput uit Franciscus' « Verhandeling over de liefde Gods », uit zijn Conferentiën voor de zusters der Visitatie, uit zijn toespraken tot kloosterlingen en uit zijn brieven, vooral aan St. Johanna Francisca de Chantal.

Wij meenen wel te doen met de hoofd-titels uit het boek over te schrijven:

Grondslag van het kloosterleven. — Over de roeping tot het kloosterleven. — Doel en wezen van het kloosterleven. — Over de bijzondere Orden. — Over de kloostergeloften in het algemeen. — Over de Regels. — De Armoede. — De Gehoorzaamheid. — De Zuiverheid. — De Nederigheid. — De Zedigheid. — De Wil Gods. – De Gelijkheid van geest. — De Versterving. — Broederlijke Liefde. — De dagelijksche Oefeningen. — De Oversten. — Oefeningen voor de Meditatie. — Andere Overwegingen. — Oefeningen voor het gewesensonderzoek. — Oefeningen voor de geestelijke lezing. — Kloosterregels volgens den h. Franciscus van Sales. — Morgengebeden. — Avondgebeden. — Gebeden onder de H. Mis. — Biechtgebeden. — Communiegebeden. — Overwegingen en gebeden over de geheimen van Christus' leven, lijden en verheerlijking.

« Mijn God, zei St. Vincentius van Paulo, wat moet hij toch goed zijn, daar de bisschop van Geneve zoo goed is ». Deze die dit boek lezen en gebruiken zullen dikwijls den kreet van St. Vincentius herhalen.

L. V.

GELOOF EN WETENSCHAP, Serie V, nr 1. Een parel die de Protestanten verloren, naar L. Von Hammerstein, door R. BOUMAN. Prijs 50 cent. — Haarlem, « de Spaarnestad ».

Een reeks brieven gewisseld tusschen een Protestantsch Dominee in Pommern, en zijn zoon Theobald, student in de philologie te Bonn. Theobald spreekt er zijn katholieke neigingen uit en stelt er een onbevangen onderzoek in nopens de waarde en de waardigheid der Eucharistie en der H. Mis.

Wij, ontwikkelde katholieke leeken in België, die door den band veel te weinig vertrouwd zijn met de grondleer van onzen

godsdienst, kunnen in dit « grijze boekje » menige kennis opdoen. Degelijke wetenschap in gedegen Nederlandsch, een taal die niets gemeen heeft met het onhebbelijk koeterwaalsch waarin dergelijke werkjes bij ons — dank zij onze amphibie-opleiding — doorgaans geschreven worden. D. L.

UIT ONZEN TAALSCHAT. III. *Het eerste Stelboek* enz. M. J. KOENEN. Groningen bij J. B. Wolters, 1908.

Koenen is reeds een oudbekende. Hij gaf ons zijn « Verklarend Handwoordenboek der Nederlandsche Taal », werk dat in de bibliotheek van iederen Vlaming zou moeten staan. Het stelboek, hierboven vermeld, is een 2de vervolg op *Kennen en Kunnen* en *Het Admissie-examen* twee werkjes van zelfden schrijver. Die drie boekjes zijn uitnemend geschikt tot het aanleeren van onze taal en van de juiste beteekenis der woorden, tot de kennis van den zinsbouw en het ontleden van stukken. Indien meer zulke werken in onze onderwijsgestichten gebruikt werden, zou het in Zuid-Nederland zoo ellendig niet gesteld zijn met de taalkennis.

THEORIE EN PRACTIJK. Kleine practische spraakkunst, enz. I. VAN GELDEREN. Groningen bij J. B. Wolters, 1908.

THEORETISCHE EN PRACTISCHE HANDLEIDING, ten gebruike bij het Onderwijs en de Nederlandsche taal, J. L. PH. DUYSER. Groningen bij J. B. Wolters, 1908.

Twee kleine spraakkunsten met dezelfde indeeling. De eerste, dienende als handboek gedurende de overgangsperiode van het lager tot het middelbaar ouderwijs is een weinig minder volledig dan de tweede, maar is minder beknopt in haar uitleg. Goed gekozen oefeningen volgen na elke les in beide boekjes. Het zijn zeer nuttige werkjes, ook voor Zuid-Nederland. Alleen ware het in dit geval beter de les over het gebruik der voorzetsels enz. een weinig meer uit te breiden. J. F.

DE NEDERLANDSCHE TAAL. Een studie en repetitieboek voor candidaat-hoofdonderwijzers, L. RIJPMA. Groningen bij J. B. Wolters, 1908.

Boek, uitstekend geschikt tot het herhalen van spraak- en stijlleer, en tot het oefenen in gedachtenontleding. L. Rijpma geeft uittreksels uit verschillende schrijvers en laat daarop een reeks vragen volgen, dienende tot het ontleden van het stuk, het aangeven van taal- en stijlregels, herzien van vaderlandsche geschiedenis enz. Achteraan in het boek vinden wij een reeks verklaringen van woorden en uitdrukkingen, mythologische namen. een korte verhandeling over de versmaat en de verschillende dichtsoorten.

Zulk een boek kan onze leeraren en onderwijzers zeer te stade komen. J. F.

BEKNOPTE NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST, Dr K. HOLTVAST. Groningen, Noordhoff, 1908.

Wel is het taal-onderwijs in de laatste jaren zeer gevorderd op onze Zuidnederlandsche leergestichten. Men heeft het gelukkig ingezien dat er waarheid stak in Vermeylen's verzet tegen

de uitsluitend luidschreeuwende vlaamschgezindheid van weleer : die geestdrift was er toch noodig om de beweging haar tweede stadium, van ernstige door voorliefde onderhouden taalstudie, te bereiden. De heerlijkste vruchten zijn hiervan steeds zichtbaarder : men begint bij ons zijn moedertaal te kennen. Het geschreven en gesproken woord der jongeren getuigt het heel Vlaanderen door : de juiste uitspraak en het beredeneerd taalgebruik beginnen er nu eerst te komen en dit is vooral te wijten aan eenigen : Verwey, Den Hertog, Koenen, Bauwens, De Boeck e. a. Meer bepaald in Holland is Dr Holtvast om zijn spraakkunst bekend, maar de tweede druk, die onlangs verscheen, toont dat zijn degelijk en methodisch werk ook in Vlaamsch België niet nutteloos zal worden geraadpleegd.

ARTH. COUSSENS.

NOVELLEN UND ERZAEHLUNGEN, OTTO ERNST. Groningen, Noordhoff, 1908.

De heer Kuiper, leeraar in de Duitsche letterkunde te Rotterdam, laat nu samen met een daar medewerkers een reeks Duitsche prozawerken verschijnen te Groningen. Vroeger bezorgde hij reeds : P. Rosegger, Acht Erzählungen, G. Keller, Drei Novellen, W. Raabe, Drei Erzählungen, K Meyer, Zwei Novellen en thans kwam Otto Ernst aan de beurt. Gij ziet dat hij tot nog toe de mannen zoo slecht niet uitkiest.

Hier hebt ge van Otto Ernst : eerst een portret met een kort voorbericht over zijn leven en zijn kunst, dan acht meestal humoristische vertellingen en daarop de noodige uitlegnota's. Het is een boekje waar een Duitscher over allerlei dingen nogal geestig praat. « Humoristische Plaudereien, worden ze dan ook door den uitgever betiteld : Otto Ernst komt er wel niet vóor met die fijn-schalksche pittigheid van Twain, Dickens en Daudet, maar geeft meer dan men van het stoer Duitscher-temperament zou vermoeden.

ARTH. COUSSENS.

ENGELSCH LEESBOEK, C. GRONDHOUD en P. ROORDA. Deel I, 7e druk, 96 bl., fr. 0,70. Deel II, 4e druk, 183 bl., fr. 1,00. P. Noordhoff, Groningen, 1907.

De twee deelen van dit Engelsch leesboek schijnen bijzonder geschikt om aan het middelbaar onderwijs grooten dienst te bewijzen. Het eerste deel bevat 44 stukken proza en 18 gedichten, die alle gémakkelijk genoeg zijn voor beginnelingen. De inhoud is zeer aantrekkelijk en vooral gewijd aan de natuur en aan de geschiedenis ; men vindt er tevens enkele heel nette anecdoten in. Hier en daar, waar de schrijvers het volstrekt noodig achtten, werd de uitspraak, de klemtoon aangeduid of de verklaring van een moeilijk woord gegeven.

Het tweede deel bestaat uit 25 prozastukken en 27 gedichten, doch het proza bekleedt het grootste aantal bladzijden. Het was trouwens het doel der schrijvers « den lust der leerlingen op te wekken tot het ter hand nemen van eenvoudige Engelsche lectuur ». Het is ook noodzakelijk dat de leerlingen « zich goed iu het Engelsch weten uit te drukken », daarom werden er vele verhalen en gesprekken opgenomen. Daar de leerlingen, die het 2e deel zullen gebruiken verondersteld worden het eerste vlot te

kunnen lezen, hebben de schrijvers hunne stukken ontleend aan de beste hedendaagsche roman- en tijdschriftschrijvers. Een enkel komt mij minder gepast voor nl. Our friemd the Enemy, eene episode uit den Fransch-Duitschen oorlog. Me dunkt dat wij vooral moeten trachten het Engelsch leven te leeren kennen en dat een dergelijk verhaal beter in het Duitsch leesboek thuis behoort. Daarom ook wenschen wij dat nog meer aardige stukken van denzelfden aard als an English School, the Battle of Hastings, Advertising in America zouden opgenomen worden.

J. K.

INGEKOMEN BOEKEN TER BESPREKING:

Uitgaven van H. A. M. Roelants-Schiedam.

Piet Paaltjens, *Snikken en Grimlachjes*, 9e druk, 132 blz. Prijs fr. 0.60, geb. fr. 0.85.

Fr. Haverschmidt, *Familie en Kennissen*, 5e druk, 235 blz. Prijs f. 0.60, geb. f. 0 85.

Dr Johs Dyserinck, *Fr. Haversmidt*, (Piet Paaltjens) 174 blz. Prijs f. 2.50, geb. 2.90.

Uitgaven van P. Noordhoff, Groningen.

R. Bos, *Op reis door Europa*, Geïllustreerd Aardrijkskundig Leesboek voor de Lagere School, in 2 deelen elk 127 blz. 2e druk. Prijs per deeltje 30 cent.

J. E K. Van Wynen, *Methode van grammatica*, studie tot grondig taalinzicht, 1e deeltje 196 blz. 2e deeltje 135 blz. Prijs: compleet in 2 deeltjes f. 1 25, geb. in 1 deel f. 2.75.

C. A. Oliemans en W. Den Hoed, *Enkel Boekhouden*. Handleiding ten dienste van het onderwijs in het boekhouden aan Herhalingsscholen en Handelscursussen en voor zelfonderricht, voorzien van een aantal voorbeelden en formulieren ter opheldering. II Cursus voor meergevorderden. 275 blz. Prijs f. 1.75, geb. fr. 2.00.

A. N. Wind, *Beknopte Handleiding tot het Projectieteekenen*, voor Teekencursussen, ambachtsonderwijs en zelfstudie, 63 blz. Prijs f. 0.50.

Id. *Geometrische Motieven* als vooroefeningen bij het rechtlijnig teekenen, 24 platen. Prijs f 0 35.

Dr Vitus Bruinsma, *Uit de Kennis der Natuur*, Leesboekje voor de lagere school door H. Hemkes Kz. geheel nieuw bewerkt. 112 blz, 7e druk. Prijs f 0.35.

S. Van Milligen, *De Kerkzang van de eerste Christelijke periode tot onzen tijd* (voorstel tot invoering van een nieuwen Rythmus bij de Protestantsche Koralen). 124 blz. Prijs f. 1 50.

Dr D. Van Gulik, *Onweders en Onweerverschijnselen* 82 blz.

C. Grondhoud en P Roorda, *Engelsch Leesboek*. Deel I, 8e druk, 96 blz. Prijs f. 0.70, geb. f. 1.00.

J. Veldkamp en K. De Boer, *Kun je nog zingen, zing dan mee!* 81 algemeen bekende schoolliederen, 239 blz.

J. N. Valkhoff, *Volledige Leercursus der Engelsche taal*, 1e stukje, 13e herziene druk, 156 blz. Prijs f. 0.90.

H. Forchhammer en W. R. Ott de Vries, *Het Deensch voor Nederlanders*, met een voorwoord van Dr Otto Jespersen, 95 blz. Prijs f. 1.30.

Uitgaven van W. L. & J. Brusse, Amsterdam.

HANS MARTIN, *Bekentenissen*, 72 blz.
THEOD. ISLEES, *Recitatieven*, 168 blz. Prijs f. 2,50.
COMMt DRIANT, *De Schipbreuk van de Libellule*, A. W. Bruna & Zoon, Utrecht, 320 blz. Prijs f. 1.40, geb. f. 1.90.
AUGUST CUPPENS, *Liederen uit den Jaarkrans van geestelijke Liederen voor den Huiskring*, muziek van Lodewijk de Vocht. M. Ceysens, Hasselt, 20 blz.
HERMAN BROECKAERT, *Dit zijn gedichtjes van* —, getoonzet door Franz Thuysbaert. J. Boucherij, Antwerpen. Prijs voor België 6 fr. — Prijs voor Holland f. 3.00.

Uitgaven van J. B. Wolters, Groningen.

G. KALFF, *Geschiedenis der Nedertandsche Letterkunde*, 4e deel, 608 blz. Prijs fl. 6.50.

B. VALK. *Leed*, oorspronkelijke Roman. D. Bolle, Rotterdam, 424 blz. Prijs ingenaaid fl. 3.90.
JOH. JÖRGENSEN, *J. K. Huysmans*. No IX *von Kultur und Katholizismus*. München. Prijs Mark 1.00.
J. R. VAN DER LANS, *De gouden Dubloen*- C. L. Van Langenhuysen, Amsterdam. 280 blz., geb. f. 1.—, ingen. f. 0.75.
E. P. J. VAN MIERLO Sr, S. J., *Een opwerping tegen de Schepping weerlegd*. Reeks B. Nr 3 van het Geloofsonderricht, Brugge. Bureel van Geloofsonderricht, Klein Seminarie, Rousselare.
J. JÖRGENSEN, *U. L. Frau von Dänemark*. Jos. Kösel, Kempten, München. 351 blz.
Prof. Dr J. V. DE GROOT, *Levenswijding*, *Wedergeboorte*. Amsterdam, C. L. Van Langenhuysen. Inéén f. 1.50, afzonderlijk f. 0.60 per deeltje ingenaaid.
J. TE WINKEL. *De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde*, 8e aflev., De Erven F Bohn-Haarlem.
SAMUEL FALKLAND (Herman Heijermans Jr.) *Gevleugelde daden*, avonturen der eerste Hollandsche Luchtschippers, 2e goedkoope druk, 19 blz., ing. f. 0 90, geb. f. 1.25.
PARABELLUM. *Bansai !* Naar het Duitsch door — A. W. Bruna en Zoon Utrecht. 264 blz. Prijs, ing. f. 1.75.
J. K. RENSBURG. *De Goddelijke Komedie*, van Dante Alighieri, *Het Paradijs*, vertaald door — De Nederlandsche Boekhandel. Antwerpen, 494 blz. Prijs, 6 00.
A. H. L. VAN HOUCKE. *De Bruggen van ouds tot heden*, no 105 der Verhandelingen van de Algemeene Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding, 44 blz.
A. FRESON. *Het Boeddhisme*, No 106 der Verhandelingen van de Algemeene Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding, 56 blz.
KANUNNIK J. LAENEN. *Joseph II en zijne regeering in de Nederlanden*, No 107 van de Verhandelingen van de Algemeene Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding, 40 blz.
DOCTOR FR. NUIJENS. *Auguste Comte en zijn Positivisme*, No 108 van de Verhandeligen van de Algemeene Katholieke Vl. Hoogeschooluitbreiding, 42 blz.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

☞ ONZE KUNST, Januari 1909. — *Lucas van Leyden* (Dr. Franz Dülberg. — *Jan Stobbaerts* (Georges Eekhoud). — *Damasten van Chris Lebeau* (W. van Diedenhoven. — *Kunstberichten*, uit Amsterdam, Brussel, den Haag, enz. — *Boeken & Tijdschriften.* — Van dezen jaargang af verschijnt een genummerde *Prachtuitgave* à *f.* 25 per jaargang. Nadere inlichtingen verstrekken de uitgevers.

☞ DE GIDS. Dec. 1908. — *Reisherinneringen uit Noorwegen.* (Prof. R. C. Boer) : goed beschreven stad- en landgezichten door iemand die daarbij de Noorsche letterkunde kent. — Tien vergeten Liedjes (Dr P. C. Boutens) : omdat ze alle van Boutens zijn, daarom zijn ze nog niet alle even schoon als het 1e. — *Speer en Schild.* (H. P. Staal) : legerstudies door den oud-Minister van Oorlog. — *Prof. Bolland en de metaphysica* (J. de Jager) : Wij begrijpen niet hoe iemand, die zoo duidelijk de gebreken van Bolland inziet, hem anderzijds nog zoo hoog waardeeren kan. — *Dialogen* (Joh. De Meester). De Meester schrijft te veel. — *Holland onder de regeering van Graaf Floris V, 1256-96.* (Dr O. Oppermann) : de dageraad van Holland's ontwikkeling. — *De Berner Conventie te Berlijn herzien* (H. Robbers) : een duidelijke uiteenzetting, hoe het nu staat met de bescherming der rechten van scheppers op hun geestelijken arbeid. — *Darwinisme contra Wallaceïsme* (A. Hubrecht) : Een De Vriesiaan die Darwin verdedigt tegen diens eigen vrienden. — *Hooger Landbouwonderwijs* (P. Van Romburgh) : *Buitenlandsche Letteren* (J. N. Van Hall) : over Paul Flat's boek : Nos femmes des lettres. — Buitenlandsch Politiek Overzicht. — Parlementaire Kroniek.

☞ DE XXe EEUW, December 1908. — *Verzen uit het boek « Jeugd »* (Fr. Bastiaanse) : weer heel schoone dingen daarin. — *De Vervolgde* (H. Van Booven) allicht teert de schrijver op den bijval van zijn vroeger werk. — *Gedichten* (A. Roland Holst) : Wie zoo natuurlijk kan zijn moest zich nooit forceeren. — Uit « *Het Leven van Frank Rozelaar* » (L. Van Deyssel) : slot, tot het einde toe gehouden in de fijn- wijsgeerige gevoels-gedachtensfeer. — *Nazomer* (H. Lysen) : vervolg van de novelle. — *De Louteringsberg*, vervolg van Boeken 's proza-vertaling. — *Zij moeten* (P. H. Ritter Jr.) : over Herman Kutter's strijdschrift « Zij Moeten » een sociaal democratische open brief aan de christelijke samenleving. — Buitenlandsch Staatkundig Overzicht.

☞ DE NIEUWE GIDS, Dec. 1908. — *Modelletje* (M. Verster-Bosch Reitz) : een goed-gevoelde schets. — *Dramatische problemen* IIa (H. De Boer) : vooral over Verkade en Roijaards, waarbij Verkade het bij Roijaards aflegt. — *Vereeniging « Kunst voor het Volk » : Tentoonstelling van platen ter wandversiering, stedelijk Museum te Amsterdam.* (N. Van Middelhoven) : een goede bespreking van een goed werk. — *Gedichten* (J. Reddingius) : zijn gewone hup-

pelingetjes. — *Niestera* (M. Van Maanen) : « Grazie, grazie per la mia Calabria ! » vooral thans klinkt het aandoenlijk. — *De Dichters bij Feirero* (Dr Boeken) : over Lucretius in « Rome's Grootheid en Verval ». — *Verzen van Giza Ritsch* : kinderlijk als naar gewoonte en iets min kinderachtig. — *De Resultaten van de interparlementaire Conferentie te Berlijn en de tweede Vredes-Conferentie* (H. Van der Mandere) : over de eerste zie ook 't breedvoeriger Gids-artikel ; en de tweede, daarvan moet de Geschiedenis de uitslagen afwachten. — *In Memoriam* (W. Kloos) : voor Hans Kollewijn, den 20-jarigen dichter in een storm op de Waal verdronken ; en daarachter enkele schoone gedichtjes en een vreeselijk sprookje van dien Hans Kollewijn. — *Literaire Kroniek* (W. Kloos) : over A. Goekoop's « *Ithaque la Grande* ».

ONZE EEUW, Dec. 1908. — *Uit kleinen kring voor honderd jaar* (Ignat. Lubeley) slot ; 't blijft het vorige waardig. — *De internationale rechtspraak en het Prijzenhof* (Mr. T. Asser) : « Het eenige besluit van groote beteekenis door de tweede Vredesconferentie genomen is dat tot instelling van een internationaal Hof, dat in zaken van prijs en buit, tot dusver uitsluitend aan de rechtspraak der nationale rechters van den nemer onderworpen in het hoogste ressort zal beslissen. Maar uit dit artikel blijkt dat al de Mogendheden daarmee niet even haastig zullen zijn. — *De Aanvulling van ons korps beroepsofficieren* (W. van Dam van Isselt) : Daar ook zoekt men naar middelen ter versterking. — *Christelijk Sociaal* (Prof Dr P. Chantepie de la Sausaye) : Zaakrijke bespreking over een merkwaardig boek ; Dr Slotemaker de Bruine's : « Christelijk-sociale Studiën ». — *Het Sultanaat van Boston* (Dr E. Kielstra). — Buitenland. — Onze Leestafel.

DE BEWEGING, Dec. 1908. — *Het al-eenig Leven* (Nico Van Suchtelen) : « Een dichterlijk-wijsgeerige geloofsbelijdenis » 'k ben curieus om te vernemen hoeveel jaren die zal steekhouden. — *Elementen* (Verwey), daarin verzen van Verwey op zijn best. — *Shelley's Prometheus ontboeid*, een lyrisch drama in vier bedrijven, vertaald door Alex. Gutteling. — *De Positie van Nederland in de internationale Politiek* (L. Van Outhoorn) : Holland schijnt den schrijver, in zijn huidige politiek niet goed te weten waar het heen wil. — *Sociale Hygiëne* (Is. P. De Vooijs) : over de 5e Vergadering der internationale Vereeniging voor Wettelijke Bescherming der Arbeiders, gehouden Sept. 1908 — *Boeken, Menschen en Stroomingen* (Alb. Verwey) met veel sympathie over zijn vriend Jan Van Hout van zijn vriend Dr Prinsen. — Boekbeoordeelingen.

VRAGEN VAN DEN DAG, Dec. 1908. — *Duitschland en Engeland* (Fred. Rompel), leerrijk voor de Duitsche politiek tegenover de Boeren. — *Staatkundige en ekonomische Vraagstukken van het Balkanschiereiland* (Dr H. Blink) wel degelijk « een vraag van den dag », methodisch en ernstig voorgesteld. — *Onze gevleugelde Noordzee-eilanden-bewoners in September* (J. Daalder). — *Een nieuw plan voor Landbouwongevallenverzekeringen* (Dr G. Bruinsma). *De Maatschappelijke Steunsels der zedelijkheid* (naar Alfr. Fouillée) : de openbare meening, de egoïstische en altruïstische neigingen, gerechtigheid en christelijke liefde, Nietzsche's theorie omtrent de opvoeding, dit alles verkort naar het boek : La morale des idées-

iorces. — *In Van Maand tot Maand* o. a. Japans toekomst en de Poolreizen in de 19e eeuw.

ÉTUDES, 5 novembre. — *Pie X, Pape* (L. de Grandmaison): een heldere samenvatting van 't geen de Paus hervormd heeft binnen de Kerk, van zijn buitenlandsche politiek, van zijn strijd tegen 't modernisme. Dit schoon portret, door den nieuwen bestuurder en hoofdopsteller van 't tijdschrift geteekend, wordt den paus aangeboden ter gelegenheid van zijn jubelfeest. — *La Constitution « Sapienti Consilio » de Pie X et la Réorganisation de la Curie romaine* (Lucien Choupin): die heeft er wezenlijk een handje van om de meest ingewikkelde zaken recht duidelijk uiteen te zetten. — *Le deuxième Congrès international des Sciences historiques à Berlin* (5-12 août 1908) (H. Lammens): gunt een kijk in zoo'n bijeenkomst van voorname heeren, meest Duitschers. — *Saint Cyprien et la Papauté. D'après un ouvrage récent* (Yves de la Brière): bezadigd zaakrijke weerlegging van Turmel's opvatting. — *Luther intime* (Paul Bernard)? toont aan dat een levensschets van Luther nog te schrijven is. — *L'Ile de Jen. Impressions d'Islande* (Jôn Svensson). — *Les Papyrus araméens d'Eléphantine* (Joseph Brucker): onze lezers weten dat reeds uit de artikels van Prof. Van Hoonacker. — *Bulletin social* (Ch. Auzias-Turenne).

— 20 novembre, 1908. — (Het beste nummer sedert lang. Te danken waarschijnlijk aan den nieuwen hoofdredacteur, E. P. L. de Grandmaison S. J., voor velen geen onbekende). — *La Morale scientifique et la Morale de l'Evangile devant la Sociologie* (Dr J. Grasset): aan den eenen kant geen verplichtingen noch plichten, geen verantwoordelijkheid, geen ander doel dan ons eigen welzijn, de strijd om het leven: *Utilisons-nous les uns les autres*; aan den anderen kant zelfverloochening, ootmoedigheid, offer, sociale vrede en bijstand: *Aimez-vous et aidez-vous les uns les autres.* — *L'Histoire comparée des Religions. Comment elle se fait et se défait* (Frédéric Bouvier): voor 't Congres te Oxford. — *Le Dogme de la Transsubstantiation et la Christologie antiochienne du Ve siècle* (Jules Lebreton): kort, kloek, klaar. — *Les Fouilles de Crète* (Gaston Sortais): men heeft het uit den grond gehaald dat de mycenische beschaving van daar uitging. — *Le Prix de la Vie d'après le Roman contemporain* (Pierre Suau): hoogst lezenswaard, alhoewel doodeenvoudig. 't Gaat over romans die wij allen gelezen hebben. Ze worden gerangschikt onder volgende benamingen: degenen die zich om geen zedenwet bekommeren, de slechte pessimisten, de goede pessimisten, de moedigen. — *Poésies* (Joseph Boubée). — *Correspondance à propos des Missions* (Chanoine Joly et Pierre Suau).

— 5 décembre 1908. — *Le Cœur maternel de Marie* (Jean Bainvel): theologische studie. — *Le Centenaire de la Fondation de l'Université* (1808-1908) (Paul Dudon): wat zou Napoleon zijn neus opsteken moest hij uit zijn graf opstaan en zien hoe men zijn schepping misbruikt tot doodens toe van godsdienst, zedeleer, vaderlandsliefde, drie dingen die hij wilde bevorderen. — *L'histoire comparée des Religions* (vervolg) (Frédéric Bouvier): toont aan hoe koel Goblet d'Alviella en Cie door ware geleerden ontvangen werden op het Congres te Oxford. — *La Constitution « Sapienti Consilio » de Pie X et la Réorganisation de la Curie romaine* (2e artikel) (Lucien Choupin): een overzicht zoo helder als 't eerste. — *Luis*

Coloma et ses « Babioles » (Pierre Lhandi) door hun Fransche vertalers en omwerkers worden de romans van P. Coloma doorgaans verminkt, opzettelijk beroofd van 't geen hun zedelijke waarde uitmaakt. Zoo kwam hij niet onder de oogen der Franschen zooals de Spanjaards hem liefhebben en waardeeren. Den 6n December moest hij plaats nemen in de Spaansche Academie, wat aanleiding gaf tot dit belangrijk opstel. — *Correspondance* (J. Turmel en Eugène Portalié) : de afval van Turmel schijnt door hemzelf bevestigd. — *Bulletin biblique. Nouveau Testament* (Jean Calès) : 't gaat over negen boeken, meest alle voor vakmunnen.

OMROEPER

DE OUDE « NIEUWE GIDSERS » komen weer, na zoolange scheiding, broederlijk huizen onder éen dak. Enkel Verwey, met zijn schildknapen, blijft in eigen tent « De Beweging ». Maar « XXe Eeuw » en « Nieuwe Gids » zijn thans bijeen onder titel « De Nieuwe Gids, mede nieuwe serie van de « XXe Eeuw », en het Tweemaandelijksch Tijdschrift — Maandschrift voor Letteren, Kunst, Wetenschap en Wijsbegeerte. »

Onder redactie van Dr A. Aletrino, Dr H. J. Boeken, Lod. Van Deyssel, Mr Fr. Erens, Willem Kloos, Jac. van Looy, Frans Netscher. — W. Kloos blijft Secretaris.

Zoo zal voortaan elke maand een zwaar nummer verschijnen en, blijft elk nummer zoo degelijk als 't Januari-nummer 1909, dan is de toekomst veel beter dan 't jongste verleden.

GODSDIENSTIGE TOESTANDEN IN BRAZILIË

Te onzent wordt er nogal over godsdienstige toestanden in Brazilië gesproken, en dat gewoonlijk in een minder gunstigen zin. Het artikel van E. P. Carl Schlitz, S. J. *Die Folgen der Trennung von Kirche und Staat in Brasilien*, verschenen in *Die Stimmen aus Maria Laach*, (70er Band, 1906, bladz. 531 en vlg.) dat nogal optimistisch gekleurd is, heeft weinig of niets aan dien naam kunnen veranderen. Is die slechte faam gegrond? Daarop zouden we, in de volgende bladzijden, willen antwoorden.

* * *

Sedert zijne ontdekking tot in het begin der voorgaande eeuw was Brazilië eene Portugeesche kolonie. Hoe 't er toen uitzag met godsdienstzaken is nogal licht te raden: de oorspronkelijke bevolking van Midden-Amerika had eene tamelijk ver gevorderde beschaving (1), maar de Indianen van Zuid-Amerika waren wilden en de eerste Europeanen die naar gindsche streken trokken waren wel niet altijd van de beste.

Twee feiten uit den kolonialen tijd zijn het onthouden waard: In den loop der 17e eeuw zijn de Hollanders meester geweest van Noord-Oost-Brazilië. Graaf Johan Maurits van Nassau († 28 December 1679) was er als « gouverneur-capiteyn ende admiral-generaal oever de platsen by de West-Indische Compagnie in Brasyl ». Het ware belangrijk moest een Nederlandsch-kennende geschiedkundige van dichtbij onderzoeken of de Hollanders 't zoo gauw hadden moeten opgeven, zoo men tegen hen hun protestantisme niet had kunnen inroepen. (2)

(1) Zie o. a. *América Precolombiana. Essayo etnologico* por el Dr. Mariano Soler (eenige maanden geleden als aartsbisschop van Montevideo gestorven). Montevideo, 1887.

(2) Zie het bekende sermoen van Pater Antonio Vieira: « Sermâo pelo bom successo das Armas de Portugal contra as de Hollanda, prégado na Egreja de Nossa Senhora d'Ajuda da cidade da Bahia, no anno de 1640 ».

Het Braziliaansche volk is, over 't algemeen, zeer onwetend in godsdienstzaken, maar er moeten daar, binst den kolonialen tijd, goede missionnarissen geweest zijn, want missionnarissen uit het binnenland vertelden me dat het volk daar nu nog vele oude liedjes kent waarin de hoofdwaarheden van den katholieken godsdienst voorkomen. Was dat niet een geschikt middel om den godsdienst aan te leeren?

In 1815 werd Brazilië onafhankelijk van Portugal, maar vereenigd onder dezelfde kroon. In 1822 werd het Braziliaansch keizerrijk uitgeroepen en in 1824 kreeg dat keizerrijk zijne grondwet.

Wie heeft er niet hooren spreken over den markgraaf de Pombal en zijn invloed in de Portugeesche staatkunde, voornamelijk in de betrekkingen van den Portugeeschen Staat met de Kerk?

In opzicht van vrijheid der Kerk heeft Brazilië bij zijne onafhankelijkheid niet veel gewonnen. Hetzelfde regaliaansch en Pombaliaansch stelsel was er voort in gebruik. Naar luid van het art. 5 der grondwet « blijft de Katholieke, Apostolieke, Roomsche godsdienst de godsdienst van het keizerrijk. Alle andere godsdiensten worden toegelaten met hun huiselijken of bijzonderen eeredienst, in gebouwen die daarvoor geschikt zijn, maar zonder dat zij van buiten op eene kerk gelijken ».

Feitelijk lag de katholieke Kerk geheel en gansch onder den hiel van den Staat en 't ergste van al was dat de Staat hier gewoonlijk vertegenwoordigd was door vrijmetselaars, of, in elk geval, toch door personen slecht gesteld jegens al wat niet rechtstreeks van den Staat afhing.

Zoo, om maar eenige voorbeelden te geven, beweerde de keizer het recht te hebben van *placet* over de decreten der conciliën, de apostolische brieven en alle kerkelijke voorschriften, met andere woorden, hij zou mogen beslissen of die in Brazilië ja, dan niet, van kracht waren; daar bestond de *toevlucht tot de kroon*, dat wil zeggen dat men van de beslissingen der kerkelijke rechtbanken en overheden in beroep kon komen bij de burgerlijke rechtbanken; de keizer benoemde de bisschoppen; kloosterlingen mochten geene rechtstreeksche betrekkingen hebben met hunne

overheden wanneer die in 't buitenland verbleven; in de kloosters mochten geene novicen aangenomen worden en dit dood-eenvoudig opdat de kloosters alzoo zouden uitsterven en de Staat hunne goederen zou kunnen inpalmen; wanneer een pastoor een priester aanstelde om in zijne plaats een sacrament te bedienen, moest er daarvoor eene volmacht zijn, geschreven op zegel, zelfs wanneer het er op aan kwam de laatste sacramenten te bezorgen; de handboeken van theologie, gebruikelijk in de seminariën, moesten voorafgaandelijk door de burgerlijke overheid goedgekeurd worden enz.

Had de Kerk nu waardige, geleerde en werkzame priesters gehad, dan bleef er ten minste nog hoop dat het volk beter zou ingelicht worden en dat er een tijd zou komen waarop men heel dat regaliaansch en hinderlijk stelsel zou kunnen omverwerpen.

Wel zeker zijn er in Brazilië binst heel den loop der verleden eeuw waardige, geleerde en werkzame priesters geweest, maar dat was de kleine hoop. De priester werd aangezien als zijnde een burgerlijk ambtenaar; als ambtenaar overigens werd hij zeer slecht betaald. (1) Dikwijls was de priester eerst Braziliaan en dan katholiek; gewoonlijk was hij weinig geleerd en zeer weinig werkzaam. En wilt ge u een juist denkbeeld vormen over den erbarmelijken toestand in godsdienstig opzicht, dan kunt ge er nog bijvoegen dat sommige priesters vrijmetselaars waren en dat vele pastoors, in zedelijk opzicht, aan hunne parochianen geen goed voorbeeld gaven. (2)

* * *

(1) Een bisschop in Brazilië had 285 milreis per maand; een pastoor die niet kon verplaatst worden 600 milreis per jaar en een pastoor die kon verplaatst worden 300 milreis per jaar. Een milreis is nu, volgens den wisselkoers, iets meer dan 1.50 fr., maar onder het keizerrijk was de wisselkoers gunstiger voor Brazilië.

(2) Wie hierover nadere inlichtingen begeert leze de ernstige werken van Auguste de Saint Hilaire, in de eerste helft der verledene eeuw geschreven, namelijk zijn « Voyage dans l'intérieur du Brésil, 2e partie, Voyage dans le district des Diamans et sur le littoral du Brésil », Paris, Gide, 1833, en zijn « Voyage aux sources du Rio de S. Francisco et dans la province de Goyaz », Paris, Bertrand, 1847.

Over den godsdienstigen toestand in Brazilië werd in Europa het meest gesproken in den loop der jaren 1870, ten tijde van den Braziliaanschen *Kulturkampf*. Twee bisschoppen, de Minderbroeder-Capucien Mgr Vital Gonçalves d'Oliveira, bisschop van Olinda, en de bisschop van Para, Mgr Antonio de Macedo Costa, werden beschuldigd van vijandschap jegens de vrijmetselaars; ze wilden de vrijmetselaars verwijderen uit de kerkelijke broederschappen of *Irmandades;* ze wilden de broederschappen opschorsen die de vrijmetselaars als leden behielden; ze wilden de kerken en kapellen sluiten toebehoorende of beheerd door die broederschappen. Ge moet weten dat er in Brazilië, in bijna alle kerken, broederschappen bestaan, broederschappen die soms eigenaars zijn van de kerk, ofwel in de kerk eene kapel of een autaar hebben. Er waren zeer veel vrijmetselaars in die broederschappen en daartegen wilden onze twee bisschoppen ingaan.

Maar zij hadden gerekend zonder het regaliaansch stelsel. Die broederschappen, zoo werd er beweerd, waren geen zuivere godsdienstige genootschappen, de Staat ook had zijn woord daarin te zeggen, ten andere de getroffene broederschappen hadden een beroep gedaan op de kroon; en de pauselijke voorschriften over de vrijmetselarij, voorschriften die de bisschoppen hier wilden toepassen, waren voor Brazilië van geen tel, vermits nooit het *placet* verleend geworden was om ze daar af te kondigen. De twee bisschoppen werden gedaagd voor het opperste gerechtshof van Brazilië en veroordeeld tot elk vier jaar dwangarbeid, maar die straf werd vervangen door vier jaren gevang in eene versterking. Over dit berucht proces werd veel geschreven, te meer daar het Braziliaansch Ministerie een gezant naar Rome stuurde om daar eene afkeuring van de handelwijze der twee bisschoppen te bekomen. (1)

(1) Die gezant, Baron de Penedo, heeft in een werk *Missão especial a Roma em 1873*, London. Kingdon & C°, 1881, willen uiteenzetten hoe hij in zijne zending gelukte, maar hij had gerekend zonder den bisschop van Para, die in 1886 te Lissabon, bij de gebroeders Lallemant, een uitgebreid werk liet verschijnen *A Quaestão religiosa do Brazil perante a Santa Sé ou a Missão especial a Roma em 1873 a luz de documentos publicados e ineditos*, 390 bladz. waarin hij heel de toedracht geeft der zaak. Baron do Penedo

Er wordt verteld dat de keizer, tijdens eene reis in Europa, bevel gekregen had in Brazilië met den *Kulturkampf* te beginnen; 't was immers ook in dien tijd dat deze aanvang nam in Duitschland en in Zwitserland. Is dat werkelijk zoo? De geschiedenis, waarschijnlijk, zal dat later uitwijzen. Wat er ook van zij, eenige maanden daarna kwam een nieuw ministerie aan het bewind en een decreet van amnestie of ongelijkvergeting werd uitgevaardigd om, zoo mogelijk, deze betreurenswaardige bladzijde uit de geschiedenis van Brazilië te rukken.

Wij zullen seffens eenige woorden zeggen over den val van het keizerrijk in Brazilië, in 1889. Eenige maanden later, in Maart 1890, gaven de bisschoppen van Brazilië een gezamenlijken brief uit waarin de toestand van den godsdienst onder 't keizerrijk in de volgende bewoording geschilderd wordt: « We zullen geene ministers meer zien die, in plaats van zich uitsluitend bezig te houden met burgerlijke zaken, zich belachelijk maken met aan de bisschoppen het onderhouden der decreten van het concilie van Trente in het beheer der parochiën te bevelen; die hun verbieden hun bisdom te verlaten zonder de toestemming van het Staatsbestuur op straf den bisschopzetel ledig te zien verklaren en het Staatsbestuur te zien overgaan tot de benoeming van eenen opvolger; die de leerboeken van theologie, dienstig voor de studiën in het seminarie, onderwerpen aan de goedkeuring van het Staatsbestuur; die de verordeningen van sommige kapitels te niet doen en hun eene stipte toepassing van het Heilig Concilie van Trente bevelen; die verklaren dat, bij het openstaan van een bisschopzetel, geheel de bisschoppelijke macht overgaat aan den vicaris capitularis en die, bij welwillendheid van den keizer, aan het kapitel der hoofdkerk het recht toekennen

antwoordde daarop met het boek *O Bispo do Para e a Missão a Roma.* (Lisboa, Imprensa nacional 1887). Maar de bisschop van Para liet een wederantwoord verschijnen *O Barão de Penedo e a sua missão a Roma* (Rio de Janeiro, Leuzinger, 1888). Zie ook *Processo e julgamento do Bispo do Para D. Antonio de Macedo Costa perante o supremo tribunal de justiça nas sessões de 27 de Junho e 1 de Julho* (Rio de Janeiro 1874), waarin al de processtukken, de pleidooien, het arrest, enz. van het geding tegen den bisschop van Para voorkomen.

een opvolger te benoemen na het verstrijken van den tijd door het concilie gevorderd; die de militaire kapelaans ontslaan van het bezoek der bisschoppen en hun het recht geven de calotte en den ring te dragen; die aan de geestelijke orden verbieden novicen aan te nemen; die aan de oversten macht geven om hunne kloosterlingen gedurende 6 maand buiten het klooster te laten verblijven; die de capitulaire besluiten der Franciscaansche kloosterlingen goedkeuren; die aan de domheeren van Para het dragen toekennen van den rooden singel en de roode baret (1852) »..... (1)

En hier willen we, om den toestand te schetsen onder het keizerrijk, een klein historieke vertellen, waar gebeurd: Een heer, die vroegertijd, zooals vele Brazilianen, enkel katholiek was met den naam, maar het sinds dien ook geworden is met de daad, had, eenige maanden geleden, een redetwist met een republikeinsch-gezinde, om te weten welk stelsel, in godsdienstig opzicht, het beste was, ofwel het vroegere keizerrijk, ofwel de tegenwoordige republiek, en ze konden malkander maar niet verstaan. Ten langen laatste kwamen ze overeen hun geschil te onderwerpen aan een hooggeplaatst geestelijke; ('t is hij zelf die 't me vertelde). En weet ge wat het voornaamste argument was van onzen monarchist : « Ja maar, ging de keizer niet altijd ter kerk, wanneer er een Te Deum gezongen werd? »

* * *

In 1889 werd, door eene militaire omwenteling, een einde gesteld aan het keizerrijk en de republiek werd uitgeroepen. De geschiedenis zal later waarschijnlijk beter kunnen uiteendoen hoe het keizerrijk eigenlijk gevallen is. Het voorloopig bewind der republiek vaardigde, den 7en Januari 1890, een decreet uit waarvan we hier drie artikelen vertalen.

Art. 1. — « Het is verboden aan de bondsoverheid (het keizerrijk Brazilië was nu de Bond der Vereenigde

(1) *O Episcopado Brazileiro ao clero e aos fieis da egreja do Brazil.* (Rio de Janeiro, Typographia d'O Brazil, 1890), bladz. 47.

Staten van Brazilië geworden) alsook aan de overheid van de verbondene Staten, wetten, reglementen of eenige beheerverordeningen te maken waarbij een welkdanige godsdienst ook bevoordeeligd of verboden wordt, alsmede om reden van geloofsbelijdenis of wijsgeerige of godsdienstige meening, een verschil te maken onder de bewoners van het land of onder de diensten die ten koste van de begrooting leven. »

Art. 3. — « De vrijheid die hier toegestaan wordt is niet alleen voor de bijzonderen in hun bijzonder leven, maar ook voor de kerk, voor de vereenigingen en inrichtingen in welke de bijzonderen bijeen zijn of die ze samen brengen in een zelfde gemeenschap. Het recht zich te vereenigen en samen te wonen volgens een credo en een regeltucht behoort uit volle recht aan allen, zonder tusschenkomst van een openbaar bestuur. »

Art. 4. — « Het beschermrecht (van den Staat over de katholieke Kerk) met al zijne instellingen, toevlucht (tot de kroon) en voorrechten is afgeschaft. »

Ten gevolge van dit decreet verscheen de gezamenlijke brief van de Braziliaansche bisschoppen, waar we, daar zoo even, eenige woorden over zeiden. Dit decreet bracht vrijheid, daar waar vroeger voor de Kerk enkel en alleen slavernij was, en zoo komt het dat de bisschoppen zoo rap — want de republiek werd uitgeroepen den 15n November 1889, den 7n Januari 1890 werd het decreet van het voorloopig bewind uitgevaardigd en de gezamenlijke brief van de bisschoppen is gedagteekend 19n Maart 1890 — het republikeinsch stelsel en de scheiding van Kerk en Staat aannamen. Volledigheidshalve moeten we hier bijvoegen dat de gezamenlijke brief van de bisschoppen *in princiep* tegen de scheiding van Kerk en Staat opkomt, maar geenszins de vereeniging van Kerk en Staat zooals die onder 't keizerrijk bestond, voorstaat.

Dit decreet ging echter uit van een voorloopig bewind en dat zouden de katholieken spoedig ondervinden. Nauwelijks waren ze verzoend met de scheiding van Kerk en Staat of daar verscheen het ontwerp van grondwet der republiek. Dit ontwerp was veel minder vrijzinnig : het bepaalde o. a. dat het burgerlijk huwelijk verplichtend zou

zijn en het kerkelijk huwelijk zou voorafgaan, dat de priesters niet kiesbaar waren, dat de Jezuïeten uitgedreven werden, dat het verboden was kloosters en geestelijke orden te vestigen, enz.

Die onder de katholieken het meest leed door het verschijnen van het ontwerp van grondwet was Mgr Antonio de Macedo Costa, een van de twee bisschoppen die, om hun strijd tegen de vrijmetselarij, gevangen werden gezet tijdens den *Kulturkampf*: hij was het immers die de andere Braziliaansche bisschoppen had overgehaald om het nieuw stelsel zoo maar seffens te erkennen en den gezamenlijken brief, waarover we gesproken hebben, te schrijven. Ook kwam hij in verontwaardigde bewoordingen op tegen die anti-katholieke voorschriften van het ontwerp, en zoo de wetgever in alles geen gelijk gaf aan den bisschop, de bepalingen die rechtstreeks de katholieken troffen en die we daar zooeven hebben aangehaald werden uit het ontwerp geschrapt.

De grondwet van Brazilië, van 24ⁿ Februari 1891, voorziet dat « het verboden is aan de Staten evenals aan den Statenbond godsdienstige eerediensten in te richten of te ondersteunen of de uitoefening ervan te belemmeren » (1), dat « al de bijzonderen en al de godsdienstige belijdenissen openlijk en vrij hun eeredienst mogen uitoefenen, zich mogen vereenigen met dit doel en goederen mogen verwerven, mits de bepalingen van het gewoon recht na te leven », (2) dat « geen enkele eeredienst of kerk openbare hulpgelden zal genieten en betrekkingen zal hebben van afhankelijkheid of verbintenis met het bestuur van den Bond of met dat van de Staten » (3)

De eigenlijk katholieke volksvertegenwoordigers waren niet zeer talrijk in de constitueerende Kamer en zij alleen zouden volstrekt onmachtig geweest zijn om de anti-katholieke bepalingen uit het ontwerp te weren, maar zij werden geholpen door eene groep positivisten — nu nog hebben de positivisten te Rio de Janeiro een tempel en zijn ze er vrij talrijk — ingenomen met de vrijheidsgedachte en innig

(1) Art. 11, 2°.
(2) Art. 72 § 3.
(3) Art. 72 § 7.

overtuigd dat de katholieke Kerk uitgeleefd was, dat de tijd was gekomen waarop ze door den godsdienst van August Comte zou vervangen worden. Vermits het nu toch zoo was, waarom, voor de laatste jaren, aan de katholieken die vrijheid weigeren waar ze zoo naar snakten!

***

Tot hiertoe spraken we over den vroegeren tijd en over de bepalingen der grondwet, nu in gebruik. Welk is op den dag van vandaag de toestand van den katholieken godsdienst in Brazilië?

Hadden we, in België, de Braziliaansche wetgeving wat aangaat godsdienstzaken, de katholieken van hier zouden er mee over de baan kunnen, omdat ze ingericht zijn en werken, maar dat is het nu juist wat ginds ontbreekt. In Brazilië is er geen katholieke politieke partij; ontegensprekelijk zijn er daar innig overtuigde en werkzame katholieken, maar ze zijn er in kleine minderheid. Alleman in Brazilië of bijna alleman, is katholiek; hij is het althans bij name, maar gewoonlijk blijft het hierbij.

De hoogere geestelijkheid is goed, is godsdienstig en zedelijk, maar waarheidshalve moet ik toch zeggen dat er mij feiten werden verteld waaruit blijkt dat apostolische ijver, het aandurven of de initiatief soms ontbreken.

Vroeger waren er ongezonde toestanden bij de wereldlijke geestelijken en het gebeurt dat ge die nu nog aantreft: priesters, die niet genoeg onderwezen zijn, priesters met weinig ijver, priesters die zich veel te veel bezig houden met plaatselijke personenpolitiek, priesters, die voor eene heele familie moeten zorgen, voor vader, moeder, broeders en zusters en die daardoor geld *moeten* winnen; er zijn nu nog priesters die, wat hun zedelijk leven betreft, niet altijd het goed voorbeeld geven, het ware kinderachtig zulks te loochenen; maar algemeen wordt erkend dat, in deze jongste tien, vijftien jaar, voornamelijk in het laatste opzicht, merkelijke verbetering kwam. De Braziliaansche priester is nog te veel bureelman, een droevig overblijfsel van zijn toestand onder het keizerrijk; in algemeenen regel is hij niet hoog genoeg geacht; hij wordt niet genoeg gewaardeerd, omdat hij niet uitblinkt

door zijne studiën of door zijn werk of ook door den stand der samenleving waaruit hij is gesproten. En werkelijk dit is een groot kwaad en in bijna alle landen van Zuid-Amerika kunt ge u daarvan overtuigen : de burgerij en de hoogere standen van de samenleving leveren tot hiertoe zeer weinig jongelingen voor het priesterschap.

De wereldlijke geestelijkheid is dus nu nog niet alles wat ze zou moeten zijn, maar het ware onrechtvaardig geen rekening te houden met de verzachtende omstandigheden. Ge moogt niet vergeten dat vele pastoors afgezonderd leven op den buiten, zonder veel geleerdheid, verre van alle gemeenschap, in parochiën die dikwijls zoo groot zijn als een half bisdom hier, zonder werkelijk toezicht van hunne overheid of van de medegeestelijken. —

« Wilt ge weten », zei me een Braziliaan, « welke de » innige gevoelens zijn, in godsdienstig opzicht, van de » menschen hier ? Spreek hun over de vreemde klooster- » lingen. Zeggen ze er goed over, dan is 't wel, dat is het » bewijs dat ze de zaken inzien zooals ze zijn, want wij » moeten het wel bekennen, Brazilië heeft vreemde priesters » noodig, en weet wel dat het voor ons, Brazilianen, nog al » hard is te moeten bekennen dat we een vreemdeling » noodig hebben ! Zeggen zij, met wie ge daarover spreekt, » kwaad van de vreemde kloosterlingen, spreken ze met » een zekere minachting over den *frade estrangeiro*, dan weet » ge met wie ge te doen hebt. »

Er zijn in Brazilië nogal veel vreemde kloosterlingen en dít feit heeft ons getroffen : de Braziliaan is, over het algemeen gesproken, schrikkelijk ingenomen met zijn land en nochtans zijn de vreemde kloosterlingen in de familiën die werkelijk katholiek zijn, zeer wel gezien. Ik herinner me dat een geneesheer uit Minas me sprak over eene missie in zijne stad gepredikt door twee Hollandsche Redemptoristen, en dat hij nadruk legde op den buitengewonen bijval dien ze hadden bekomen. « Werkelijk », zei hij, « men zou geloofd hebben dat die paters echte Brazilianen waren, zoo hadden ze het volk met hen. »

't Is maar spijtig dat die kloosterlingen bijlange niet talrijk genoeg zijn. Waar er nu tien zijn zouden er schaars vijftig

volstaan. Tot hiertoe levert Brazilië hun heel weinig roepingen. —

Het volk is zeer onwetend in zake van godsdienst. Wilt ge daarvan een bewijs dat ik ginder vernam : « De H. Drievuldigheid, dat is wel Jezus, Maria en Jozef, nietwaar? » En die vraag kwam van een heer, die door zijnen maatschappelijken stand geroepen was, als dagbladschrijver, om de godsdienstige belangen der katholieken te verdedigen!

Maar hoe zou het ook anders kunnen zijn? Vele menschen hebben nooit den catechismus geleerd, en als ze nog in hunnen jongen tijd iets daarvan geleerd hebben — want, bemerk wel, dat ze ginds voor de Eerste Communie doorgaans zooveel niet eischen als er hier gevergd wordt — en als ze regelmatig naar de kerk gaan en daar sermoenen hooren, uit die sermoenen zullen ze gewoonlijk ook niet veel meedragen, als grondwaarheden van den godsdienst wel te verstaan, want dikwijls zijn de predikanten er eerst en vooral op uit om te bewijzen dat ze welsprekend zijn, dat ze de oude schrijvers nog niet heel en gansch vergeten hebben en min of meer op de hoogte zijn van de hedendaagsche letterkunde.

En zooals het altijd gaat, daar waar er geen echte kennis is, komt bijgeloof hare plaats innemen.

Het volk is dus onwetend, het is ook onverschillig voor den godsdienst en zelfs neemt het dien niet al te ernstig op; eigenlijke tegenstand dat vindt ge niet te veel.

Ons Vlaamsche volk is zoo godsdienstig, maar meer dan eens heb ik me afgevraagd of het bij ons niet veel slechter zou gaan, had ons volk de weinig stichtende voorbeelden onder oogen gehad, waarvan de Brazilianen toch zoo dikwijls de getuigen waren. Te onzent ware het gevolg daarvan waarschijnlijk vijandschap geweest in plaats van onverschilligheid. Dít is wel wonderlijk : meer dan eens heb ik hooren zeggen dat in Brazilië het volk nog niet te veel verergerd is over verkeerde toestanden die het onder oogen krijgt, wanneer de priester maar de laatste heilige sacramenten aan de stervenden gaat toedienen. De parochianen vergeven veel aan niet-voorbeeldige pastoors als ze daar maar voor zorgen!

We handelen hier nu over godsdienstige gevoelens bij

het Braziliaansche volk. We moeten natuurlijk onderscheiden tusschen de steden en het platteland. Onverschilligheid vindt ge veel meer in de steden; te lande, waar de pastoor goed is en ijverig, is het hem niet al te moeilijk het volk met hem mee te hebben, maar meer de vrouwen dan de mannen.

We spraken reeds over de broederschappen ten tijde van het keizerrijk, die *irmandades*, ten deele bestaande uit vrijmetselaars, tegen dewelke de bisschoppen van Olinda en Para opkwamen.

Nu nog zijn er van die broederschappen in bijna alle Braziliaansche kerken en 't is indrukwekkend op sommige feestdagen de leden daarvan te zien, met hunnen rooden zijden mantel aan, den dienst in de kerk bijwonen, het H. Sacrament vergezellen, met den predikant meegaan tot aan den kansel of de wacht houden voor het autaar. Maar de toestand van overouds is niet altijd verdwenen. Nu nog zijn er van die broederschappen die volstrekt niet pastoorsgezind zijn en willen baas spelen in de kerk. Het gebeurt meer dan eens dat de kerk het eigendom is van de broederschap en dat de pastoor aan den beheerder hiervan den sleutel van de kerk en zelfs den sleutel van het tabernakel zou mogen gaan vragen.

Er zijn nog broederschappen die ten grootendeele bestaan uit vrijmetselaars. Deze zullen, gehuld in hunnen rooden mantel, de voornaamste kerkelijke diensten bijwonen, maar hunnen Paschen houden, dat is heel wat anders!

Het is wel waar, de Braziliaansche vrijmetselarij is niet zoo boos als de onze. In Brazilië zijn de vrijmetselaars nogal dikwijls erg onwetend in zake vrijmetselarij, maar dat onderscheid tusschen de vrijmetselarij in Brazilië en onze vrijmetselarij moogt ge nu toch niet te scherp maken. Ten tijde van den Braziliaanschen *Kulturkampf* was het daar ook de bewering van de vijanden der bisschoppen van Olinda en Para. De bisschop van Para had bevel gegeven aan de derde orde van St. Franciscus de vrijmetselaars te weren uit haren schoot en op de weigering van deze derde orde had de bisschop ze opgeschorst. Daartegen kwam de derde orde in beroep bij den keizer en in dit beroep lezen

we woordelijk : « Reeds geruimen tijd, Heer, wordt er van uit den kansel en in de bladen van deze hoofdstad (het beroep is gedagteekend Bellêm do Para, 17ⁿ April 1873) eene propaganda gevoerd tegen de vrijmetselarij, propaganda die ergernis verwekt en de harten van de goede en ware katholieken van dit bisdom met droefheid vervult ; zij waren immers gewoon in hen, die openlijk bekend staan als vrijmetselaars, zooveel zonen te zien van de katholieke apostolieke roomsche Kerk » en verder staat nog in het beroep « ... zoodanig dat nu in den laatsten tijd, Heer, er om zoo te zeggen geen dag was waarop niet van uit den kansel of de *Boa Nova*, blad van het bisdom, een nieuwe en verwoede aanval gedaan werd tegen de vrijmetselarij die werd voorgesteld, voor de lichtgeloovige christenen, als de gezworen vijand van het katholicisme » (1). In den brief van Zijne Heiligheid Pius IX, gedagteekend den 29ⁿ November 1875 en gezonden aan dames van Rio de Janeiro die zich eens verklaard hadden met de twee gevangen genomen bisschoppen, verwierp Zijne Heiligheid dit onderscheid tusschen de Braziliaansche en de Europeaansche vrijmetselarij (2). Zoo het waar is dat over 't algemeen gesproken de Braziliaansche vrijmetselaars niet altijd het ware doel van de vrijmetselarij kennen, hunne inrichting en hare geldmiddelen dienen toch om de besluiten der Europeesche vrijmetselarij te helpen uitvoeren (3).

* * *

Waarin bestaat nu eigenlijk het katholicisme van de algemeenheid der Brazilianen ?

Ze laten hunne kinderen doopen : voor het doopsel moet er immers een peter zijn en nu moet ge weten dat peter zijn in Brazilië op hoogen prijs gesteld wordt. De Braziliaansche peter heeft ook veel meer aan zijn petekind te

(1) *Processo e julgamento do Bispo do Para D. Antonio de Macedo Costa*, bl. 10.

(2) Zie *A Quaestão religiosa do Brazil* door den bisschop van Para, reeds vermeld, bl. 257 en 258.

(3) Over de Braziliaansche vrijmetselarij, zie : *Constituição e regulamento geral da Ordem maçonica do Brazil*. Rio de Janeiro, Schmidt, 1902.

zeggen dan de peter bij ons en zijn titel van « medevader » is voor hem ernstig : dikwijls komt het voor dat een petekind, wees geworden, opgenomen wordt door zijnen peter en groot gekweekt nevens zijne kinderen als ware het petekind werkelijk van den huize.

Lang vóór de geboorte van 't kind is 't peterschap geregeld : is voor de eene of de andere reden de peter afwezig, zoo zal er gewacht worden op zijne terugkomst en zoo komt het dat het soms maanden en maanden aansleept, zelfs in katholieke familiën, vooraleer het kind gedoopt wordt. Is het volstrekt onmogelijk dat de peter aanwezig zij, zoo zal hij gewoonlijk bij een notaris gaan en volmacht geven om zich bij den doop te laten vertegenwoordigen.

Ook het Vormsel wordt bij de Brazilianen in eere gehouden. Daar immers moet er nog eens een peter zijn en 't gebeurt dikwijls in de groote steden, dat het kind gevormd wordt vooraleer het zijne eerste communie gedaan heeft en zelfs zonder dat het kind zijne eerste communie zal doen, want aan de eerste communie wordt minder belang gehecht dan aan het Doopsel en het Vormsel.

Te lande gewoonlijk en in de stad dikwijls trouwt men voor den priester. Geldt het rijke familiën, zoo zullen de priester en de ambtenaar van den burgerlijken stand naar het huis gaan van den toekomende en daar heeft het huwelijk plaats. De minder bemiddelde personen gaan naar de kerk en trouwen 's namiddags.

Als ge nu daarbij de mis voegt van den zevenden dag na het afsterven, « missa de setimo dia », eene mis van officieel rouwbeklag, waar de Brazilianen veel belang aan hechten en waar ge moet naartoe gaan wanneer ge eenigszins in kennis waart met den afgestorvene; dan ook de mis van den dertigsten dag « missa de trigesimo dia » — maar deze wordt veel minder bijgewoond — en ten langen laatste er nog bijdoet de vuurpijlen die opgestoken worden vóór de kerk ter gelegenheid van sommige feesten als St. Jan en St. Antonius, dan hebt ge daar om zoo te zeggen het katholicisme van den gewonen Braziliaan, ten minste in de steden.

Aan tafel, vóór of na het eten, zelfs in de goede katholieke familiën, wordt niet gebeden. Veel volk is er 's Zon-

dags niet in de mis, voornamelijk als ge van de steden spreekt, en die naar de mis komt heeft gewoonlijk noch gebedenboek, noch paternoster.

De drie laatste dagen van de Goede Week gaan er veel menschen naar de kerk, maar het meerendeel onder hen vergeten te biecht te gaan en hunnen Paschen te houden.

En hier vertellen we nog een historieken, aangaande de biecht : Den eersten Vrijdag van Juli l.l. waren we in eene stad van Minas en na de mis gingen we juist uit de kerk samen met den pastoor der parochie. We vroegen hem hoe 't kwam dat hier en daar vrouwen bijeen neergehurkt zaten op den vloer in de kerk en schenen met elkaar te praten. « Ze doen samen hun dankgebed », antwoordde de pastoor. « ze zitten daar in groepjes van vier, vijf, er is maar eene onder hen die lezen kan en die een gebedenboek heeft. Zij leest voor.

» Maar 't is spijtig dat ge gisteren avond hier niet waart, wanneer ze te biechten kwamen. »

Hij zag dat ik vreemd opkeek : « ja », ging hij voort, « dat is werkelijk belangrijk voor een vreemdeling. Ze zitten daar ook zoo in groepkes en helpen malkander voor 't gewetensonderzoek. De eene ondervraagt de andere. En 't gebeurt wel, wanneer ik in mijn biechtstoel zit, dat ik in 't een of 't ander groepke hoor lachen ; dat is het teeken dat ze daar, in dat groepke, bij eene onder hen iets buitengewoons gevonden hebben ! »

In een college deden ze me opmerken dat de studenten, wanneer ze naar de biecht gaan, er niet veel mee inzitten dat een ander zou weten waarvan zij zich moeten beschuldigen. De bewaker is gewoon aan de studenten boekjes ter hand te stellen waarin een uitgebreid onderzoek van geweten voorkomt en meermalen gebeurt het dat hij, na de biecht, die boekjes weerkrijgt met een kruiske gemerkt nevens de zonden waarvan de biechteling zich moest beschuldigen.

* * *

Om te eindigen nu, enkele woorden nog over de vermoedelijke toekomst van het katholicisme in Brazilië.

Profeet zijn is altijd lastig. En wanneer ge spreken moet over de toekomst van het katholicisme in Brazilië, is die moeilijkheid er niet minder om.

Een der voornaamste redenaars van Brazilië, Ruy Barbosa, ook te onzent gekend sedert de jongste vredesconferencie van den Haag, waar hij op luisterrijke wijze Brazilië vertegenwoordigde, een republikein van over ouds, zei in een van zijne voordrachten, kort na de Braziliaansche omwenteling van 1889 : « Met het aankomen der republiek hebben we de hygiène veranderd, maar we veranderden niet ons bloed. De ziekten van het bloed kunt ge niet geheel genezen gedurende het eerste geslacht. » (1)

Die woorden bedoelden wel eerst en vooral de politieke en bestuurlijke toestanden, maar ze zijn ook waar voor de godsdienstige. Het oude regaliaansch stelsel had het geweten geheel en gansch terneergedrukt en doen ontaarden en ge moogt niet zeggen dat, tenware op eenige uitzonderingen na, de gewetens reeds herboren zijn. Zoo, op het katholiek Braziliaansch congres in de maand Juli l.l. was er geestdrift genoeg, maar die geestdrift houdt geen stand en, zoo luiden toch de brieven die ons van ginder toekwamen, ge ziet nog geen enkel praktisch gevolg van deze grootsche katholieke plechtigheid.

En toch gelooven we aan de toekomst van het katholicisme in Brazilië en ziehier waarom :

Tot hiertoe wordt er te weinig gewerkt onder de Braziliaansche katholieken, maar ge zoudt zeggen dat er verbetering op handen is : de studiën, in de seminariën, worden ernstiger ; den 15n Juli l.l. werd te S. Paolo de openingsles gehouden van een leergang in de Thomistische wijsbegeerte (2) en ook te Rio, ter gelegenheid van het katholiek congres, was er sprake over hooger katholiek onderwijs. Is dat niet de voorbode van de verbetering die zal komen in de achting voor de katholieken in 't algemeen en voornamelijk voor de geestelijkheid ?

We zeiden het reeds, verscheidene Europeesche kloosterorden zijn in Brazilië vertegenwoordigd ; zij doen er

(1) *Discursos e Conferencias*. Porto, Empresa literaria e typographica 1907, bl. 310.
(2) Een Vlaming, E. H. K. Sentroul, geeft die lessen.

deugdelijk werk alhoewel, tot hiertoe, het getal der kloosterlingen volstrekt ontoereikend is.

De kloosterlingen hebben dit voor, zelfs bij de best gestelde wereldlijke geestelijken : deze laatste leven gewoonlijk alleen, ver afgelegen, terwijl de kloosterlingen in gemeenschap zijn.

Eene andere reden om te hopen : dank zij den ijver van Zijne Excellentie den Nuncius, Mgr. Alessandro Bavona, zijn er verleden jaar vijf nieuwe bisdommen gesticht, zoodat er nu al 29 zijn. 't Is nog weinig voor een uitgestrekt land als Brazilië en we gelooven dat het vermenigvuldigen der bisdommen moet bijdragen tot verbetering van de godsdiensttoestanden daar. Deze moeilijkheid hebt ge er : in vele streken zijn er, om zoo te zeggen, geene priesters, maar zouden er geene priesters zich daar rond den bisschop komen scharen? De bisschoppen, in die streken waar weinig of geen priesters zijn, zouden er natuurlijk voor zorgen om priesters te hebben!

En nu nog een laatste reden om hoop te hebben : Overal, in de katholieke gymnasiën, zijn er veel leerlingen. Zelfs niet godsdienstige ouders zenden er hunne jongens naartoe, omdat ze wel zien dat, in algemeenen regel, de studiën er ernstiger zijn dan in de officieele scholen. Ge moet nu niet gaan denken dat al die jongens die uit de katholieke gymnasiën komen later tijd vurige katholieken zullen zijn, maar ze zullen ten minste de grondwaarheden van den katholieken godsdienst kennen en alzoo zal een der groote ongelukken van den tegenwoordigen tijd, de grove onwetendheid in godsdienstzaken, stilaan verdwijnen.

Die katholieke colleges bewijzen, wat de studiën aangaat, aan Brazilië een overgrooten dienst; maar hunne verdienste is wellicht nog grooter wijl ze meewerken tot de vorming van 't karakter. Want dat is het grootste gebrek van het Braziliaansche volk : het heeft veel te weinig karakter. Welnu, in de katholieke scholen leert men de voornaamste vijand van het karakter overwinnen, namelijk het eigen ik.

Er is dus reden om te hopen. In bijna alle Braziliaansche steden wordt er veel propaganda gemaakt door de protestanten van Noord-Amerika. Geld hebben die met

de macht, maar toch valt er niet aan te denken dat Brazilië ooit een protestantsche natie zal worden. De bisschop van Para, Mgr. de Macedo Costa, schreef met reden in de inleiding van zijn boek *A Quaestão Religiosa do Brazil* « de katholieke Godsdienst zal niet verdwijnen uit Brazilië tenzij om plaats te maken voor het ongeloof »; de Braziliaan houdt veel te veel aan het uiterlijke, aan de plechtigheden van den eeredienst om het protestantisme te kiezen vóór het katholicisme.

Maar de katholieke herleving van Brazilië zal jaren duren. Die voor den oogst moeten zorgen zijn hier immers in klein getal. Maar 't is te hopen dat de Voorzienigheid werklieden vinden zal en hun werk zal zegenen, want is Brazilië niet het uitgebreidste « katholiek » land der wereld ?

E. VLIEBERGH.

GOEDHEID

I

De middag brandt op 't land. De herfst ruischt door de
[boomen.
De blaren zwaatlen traag en dwarrlen neer, vergeeld,
gelijk eens 't stervend groen van al mijn jonge droomen,
waarmee nu dwaas de wind der koude ontgoochling speelt.

De schaûwen weemlen vreemd op zonbelichte paden,
als grepen ze angstig naar den zomer, die verdwijnt.
Het is of in 't gewaai, dat zwelt en dan weer kwijnt,
iets zucht, als vrouwkens die in donkre kerke baden.

Een groote ernst groeit stil op alles wat in toover
van lente en zomer praalde, of 't nimmer sterven kon.
Er sluiert als een doom van jonge liefde over
de weemoedsteere lucht en moegegloeide zon.

Er hangt iets in het ruim gelijk een Godsontfermen,
een deernis met hetgeen vergaan zal in den dood,
een meewaren voor 't hart dat luttel vreugd genoot,
een meelij voor de ziel die ongetroost blijft kermen.

O, goedzijn in het leven, iedereen te minnen,
te gaan met graan en mutsaards door 't geteisterd land,
of voor de naakten 't warm bewolligd kleed te spinnen,
en wonde' omzwachtlen met den balsem-zwaren band,

te buigen naar de beedlaars langs beslijkte wegen,
de vrouw te lieven, door geen man of maag bemind,
de vader worden van 't geschuwd, verlaten kind,
en dooden nog te heilgen met herinringszegen.

O, goedzijn, goedzijn! Al wat in mij leeft en steigert
te wenden langs dien weg, die naar 't oneindge leidt,
een broêr te zijn voor hen, wien men den vreekus weigert,
en weenen met de wees die op de graven schreit.

Een licht zijn in den nacht voor dolers door de heide,
een hoop voor hen wier mond verkrampte bij 't gevloek,
een plaats te ruimen in mijn warmen kamerhoek
voor hem, die nooit zijn hoofd op donzen peluw vleide.

O, waar' 'k zóó rijk, dat al 't barmhartge áller harten
besloten was in mij, die nu gelukkig ben,
om 't uit te storten in den afgrond aller smarten,
waarvan ik óok de diepte en 't aaklig duister ken!

Ik opende al de aders van mijn offrend wezen
om 't wee te overstelpen met mijn heelend bloed,
zóo, dat de vreugd zou zwelle' als onbedijkbren vloed,
en 't peil zou overklotsen van 't gerezen vreezen.

Nu kan ik niet dan gaan met de armheid mijner gaven,
en nu en dan een brok meebreken van mijn brood,
en nu en dan een dorstge met een teuge laven,
en nu en dan den strijd verzoeten van den dood.

Het wroegt me soms dat ik zoo heerlijk durf genieten
als ik aan andren denk die in gebrek vergaan;
en bij de zoetste vreugd welt vaak een zerpe traan,
die dauwt op 't zaad waaruit barmhartigheid zal schieten.

II

Wees goed. Zie hoe de dag na donkren nacht weer groeit.
Zie hoe de hemel blauwt na sombren rouw der dood,
hoe dof-verzonken zon weer warm het land begloeit,
en oogst en vruchten rijpt voor strengen winternood.

Wees goed. Want zie hoe lief, dien lach van 't argloos kind,
of hoor hoe schoon, dien zang der meisjes in de laan,
of voel, hoe koel 't gewuif van weel'gen avondwind.
Wees goed, opdat uw hart wat minder woest zou slaan,

opdat ge vrede vinde' alom waar ge ook mocht gaan,
en vreugde zaamlen op het noestbezwoegde land,
gezegend door de beedlaars langs uw lange baan,
wijl nooit een doornenkroon om uwe slapen spant.

Want goed-zijn is het duurst, maar ook het hoogst genot.
Al wat bij andren wrangt wordt zoet dan voor uw mond.
Nóg plukt ge een deernisbloem op stengel van den spot,
nóg eet ge een sapge vrucht waar ge anders distels vondt.

Wees goed in vreugde, en deel met schaamlen uw bezit.
Wees goed in smart, en straal een lach nog, wen ge weent.
En zoo de lente juicht, of zoo de winter bidt,
blijf goed, en váster steeds met al wat leeft vereend.

Want al wat leeft is goed. Smaadt u soms lagen haat,
eisch nimmer oog voor oog, eisch nimmer bloed voor bloed.
De schoonste bloem die in de hemeltuinen staat
is de barmhartigheid. Wees goed. Want God is goed.

Melsele. CONSTANT EECKELS.

IN MOE GETREUR...

Troost, oude, goede man, wiens handen donzig zijn,
gelijk van jonge maagd die wonden wil verbinden,
troost, teer-bescheiden vriend, wiens windsels streelend
[winden
rond iedre schorre smart en vin'ge prikkelpijn,

kom! Breng weer balsem voor dat korzlig leedgeschrijn,
en laat ons in uw kus den kalmen vree hervinden.
Schenk voor de schaam'len, wien geen zusterzielen minden,
den koelen teuge van uw zoeten liefdewijn.

O troost, ò Vader van wie schreien, gij, die prevelt
van licht der dagen als reeds de avond somber nevelt,
we wachten 't woord, dat weer den moeden moed herbeurt.

Neur nog eens 't zeurig lied bij trage wagend wiegen,
om met berusting al onze onrust te bedriegen,
wijl walm van dood gebloemt' bedwelmend-zwoelig geurt.

CONSTANT EECKELS.

Dr SCHAEPMAN

8 OCTOBER 1868-18 JULI 1870.

Ter zalige gedachtenis van
Aartsbisschop A. I. Schaepman.

I

De reis ging over Keulen ineens tot Freiburg-in-Breisgau. Alles was poëzie, natuurlijk. Maar de levenslustige geestdriftigaard voelde thans iets in zich dat hij nooit had gevoeld. Om het zoo uit te snikken. Want het deed hem geweldig pijn. Nu werd hij voor 't eerst goed gewaar wat Arnhem en Utrecht waren voor hem. Hij ging naar zijn Rome, ja, en bij zijn Paus; maar hij was toch zoo gewoon 't verwende kind van 't gezelschap te zijn, en hij had vergeten te beproeven hoe 't hem gaan zou, eenzaam en alleen.

En onder de korte wandeling in Freiburg welde 't heimwee-liedje op (1):

« Er hangt iets in de lucht
Dat tranen drijft in de oogen
En uit het hart een zucht,
. . . . »

Echte stemmingspoëzie, sober-gedempt in haar weemoed. 't Voelt alles met Schaepman mee: de wind, de wolken, de bloemen, en, 't schoonste van Freiburg, de heerlijke dom. Fijn, zacht-hel klinkt het liedje voort, met iets dat kropt, als 't ware, achter ieder vers van die rijmrijke strofen. Hier kon een roerende verzoening tusschen den « oude » en de jongeren worden gevierd, ware 't niet van die « Avebel », die elke omhelzing weer komt verbruien: Want zoomaar ineens vallen haar « zilvren klanken » in Schaepman's treurende ziel; het uur van bidden en danken is

(1) Opgenomen in den *Almanak voor Nederl. Kath.* 1870: later in *Vers. Dichtw.* 5e uitg., blz. 155.

daar ; en uit de gedruktheid van 't Hollandsch vaarwel is 't weer een stijgen :

« Tot waar der Moeder hand,
Wier borst het zwaard doorgriefde
Ons opvoert naar de liefde
Voor 't eenig vaderland. »

Ziet ge 't ? Zoo wordt de stemming verbrod. En 's meesters les luidt :

Ich ging im Walde
So für mich hin
Und nichts zu suchen
Das war mein Sinn. (1)

Nu, *etwas* « zu suchen » is altijd de « Sinn » van dichter Schaepman. Op dat « etwas » juist weegt het moderne raca.

Na de enkele peisteruurtjes te Freiburg, voort naar Luzern, en verder per postkar de Alpen over naar Milaan. Noch vers noch proza liet hij ons om te getuigen dat hij 't slekkengetrek zoo plezierig vond als Alban Stolz het roemde. Van Milaan weer per spoor tot Florence. Daar toch eventjes rondgezien : in de stad waar Hooft had gedicht ; waar Potgieter en Huet pas drie jaar te voren Dante kwamen meevieren ; waar thans de troon van dien treurigen Victor Emmanuel stond, de koning-roover die Rome lag te beloeren.

Maar de rust was niet in Schaepman om Florence's kunst te genieten. Goethe zelf schreef aan zijn vrienden dat hij, gedreven door de begeerte om Rome te zien, enkel drie uren aan Florence gaf, (2) — zal men dan verwachten dat Schaepman het er langer uithield ? Den nachttrein dus in, die met hem naar zijn Rome zou zoeven. Een van zijn Romeinsche brieven vertelt ons wat gezelschap hij vond in zijn coupé (3). Een Duitscher, een professor in de medicijnen aan een Zwitsersche hoogeschool. Maar « was de geneeskunde zijn beroep, de wijsbegeerte was zijn hartstocht » ; hij had o. a. een heele nieuwe logica gemaakt, eigenlijk de eenige die ooit gemaakt was, « die erste

(1) Goethe.
(2) *Italienische Reise*, blz. 12.
(3) *De Tijd*, 25 Aug. 1869.

naturwissenschaftlich-begriffliche Denklehre... » Ze stegen waarempel de hoogste sferen van Minerva in, en zoo waren ze natuurlijk algauw in die van Morpheus overgeschommeld. Toen Schaepman ontwaakte, schoof de trein door den ochtendluister van de Campagna romana. En 't heerlijkste morgengebed van zijn leven schoot op uit zijn ziel onder 't aanschouwen van 't wonder gezicht dat ginder achter de golvingen van Monte Rotondo hing aan den hemel.

« In de stralen der rijzende zonne
Baadt St. Pieter haar koepel vol glorie. »

Langs om luider jubelde zijn geestdrift, tot ze op den duur den professor zelf loskreeg uit zijn logische droomen. De wijsgeer knorde om de ontijdige wekstem,.... hij kwam niet eens aan 't raampje kijken... Schaepman bleef zijn heele leven voor de slachtoffers van 't ontilbaar gewicht der Duitsche wetenschap een onuitsprekelijk medelijden gevoelen.

Eindelijk raasde de trein het Stazione della Ferrovia binnen. In 't welkom van een heerlijken October-dag, den 15en, spoedde onze Hollander dwars door de stad, langs den weg dien hij sinds jaren had van buiten geleerd, naar de plaats waarheen zijn hart hem joeg. Hij stond vóór Sint Pieter. « De kolonnade hield hare reuzenarmen uitgestrekt om ons te ontvangen. Wij naderden voortdurend meer en meer onder den betooverenden indruk... dier onweerstaanbare schoonheid. Trap na trap werd bestegen, langzaam, eerbiedig als werd onze geestdrift getoomd door de gedachte dat wij opgingen tot een koning. Eindelijk, daar sloegen wij de deuren open ... ja, dat was St. Pieter — St. Pieter geen droom meer, maar werkelijkheid. » (1)

Huiverend onder den greep van 't geweldigst-heiligste op aarde, nam hij zijn eerste les in 't geen voor hem, gelijk voor zoovele der besten onder de menschen, de groote school van 't leven werd. Voor 't eerst knielde hij, met in zijn handen het offer van zijn heele wezen, onder den glorieuzen koepel aan 't graf van den Man met de sleutels en den Man met het zwaard, zijn oudste patroons van 't *Credo, pugno;* voor 't eerst koelde hij den brand van zijn machtig voorhoofd aan den bronzen Sint Pietersvoet, door

(1) *De Tijd*, 25 Aug. 1869.

Charlemagne en door de armste bedelares van Rome met dezelfde godsvrucht gekust; en de stortvloed van ontzaglijke emotie gudste uit zijn ziel :

« Reuzige dom die uw golvende lijnen,
Hoog in de lucht langs het uitspansel trekt,
Die als een koning voor 't oog komt verschijnen,
Vlakten en heuvlen doet slinken, verdwijnen,
En slechts één kreet op de lippen verwekt.
Dat zijt Gij !

't Rijzen der zon dat met zwevende stralen,
Lichtende glanzen uw grootheid omspon,
Doet Gij voor 't oog van den pelgrim weer dalen,
Gij, met uw tintlende, gloênde metalen,
Zelf voor zijn blikken de heerlijkste zon.

. . . .

Kroon van den Visscher, dien Rome zag sterven,
Dien het bewaarde in de sombere grot,
Kroon, als slechts smaadheid en lijden verwerven
En, nu de goden als ballingen zwerven,
Petrus gegeven door de almacht van God. » (1)

Wat Rome was voor Schaepman weten we uit zijn vroegere poëzie; wat Rome ging worden voor hem gisten misschien en paar oudere vrienden die, toen hij heenreisde, 't zoo halveling waagden te vermoeden dat deze jonge priester zijn taak ging aanleeren om drager van de toekomst der Hollandsche katholieken te worden. Maar geen mensch, die niet dag voor dag heeft doorvorscht wat Herman Schaepman te Rome in minder dan twee jaar heeft verricht, kan bevroeden wat Rome feitelijk voor dezen gods-bevoorrechte is geweest. En stellig heeft Schaepman zelf in zijn stoutste verwachtingen nooit zulk een werkelijkheid durven droomen. Deze Twentsche buitenjongen, die gaven vond in zijn wieg als misschien in eeuwen geen zijner landgenooten vond of zal vinden, voelde zich te Rome opnieuw geboren worden met verdubbelde talenten.

« Rom ist der Sammelplatz alles Schönen und Vortrefflichen, die hohe Schule für alle Welt.... mein wahres

(1) In Thijm's jaarboekje voor 1870, blz. 110-111, deels overgenomen in *Menschen en Boeken* III, blz. 197.

Vaterland. » 't Zijn woorden van Winckelmann, maar met een zin door den Duitschen Griek nooit beseft, passen ze hier.

Toch scheerde ook langs dezen uitverkorene iets van den eersten indruk die valt op elk gewoon sterveling die Rome bezoekt. Een sufheid, een beduusdheid waarmee de geweldige grootheid van die stad u slaat als lam, uw zinnen verbijstert, uw gestel ontwricht, u blind maakt voor haar schittering en doof voor haar glorie. Iets als een ontgoocheling, die naarmate ge uw kleinheid voortdringt in de straten, de grootheid van Rome verder doet wijken van u, ze in onmeedoogende ongenaakbaarheid doet vluchten voor uw aanraking; ze doet opgaan, onvatbaar voor uw nietige handen, in den tijd en in de ruimte. Rome is zoo grootrustig in de eeuwigheid van haar macht; en bij 't aanschouwen van zooveel inéens is voor den kleinen eenling vooreerst geen rust te vinden.

« Rome is in zekeren zin als het gesluijerde beeld te Saïs; niet gemakkelijk, soms gevaarlijk is het den sluijer op te ligten.... Huldigend moet men tot haar naderen, vol eerbied en schroom, en toch met den warmen aandrang der kinderlijke liefde. Dan heft zij zelve den sluijer op, en welzalig hij die haar aanschouwt. Niet hem, als den jongeling van Saïs zal een straal harer schoonheid dooden; hier geldt de wet: Rome zien — en leven » (1).

* * *

Herman had van zijn neef-Aartsbisschop de opdracht meegekregen zich voor de stoffelijke aangelegenheden van zijn Romeinsch verblijf aan te melden in 't Jezuïeten-klooster. Daar moest hij vragen naar Pater Wilde, een vriend van Monseigneur. Die bracht zijn jongen landgenoot bij een familia nobilis, aan lager wal geraakt en zoo goed als 't ging door de paters recht gehouden. 't Was in de Via del Sudario, nr 35, achter de Kerk van St. Andrea della Valle, vlak neven den huidigen Corso Vittorio Emmanuele.

't Viel Herman mee. De menschen waren braaf, de vlooien minder; maar aan dien geesel kon hij ook elders,

(1) *De Tijd*, 25 Aug. 1869.

zelfs in 't Vatikaan niet ontsnappen. Ook in de Italiaansche levenswijze kon hij zich voorloopig schikken : 's Morgens ontbijt met cafe nero of mischio, en ongeboterd brood, aleens met ham daarbij ; 's middags soep, vleesch en groenten met olie doorbakken en gebalsemd en met look gekruid : 's avonds kastanjes met wijn. Dat heette wel zeker vasten voor zijn Hollandsche maag. En 't kan best wezen dat onder alarmgeklep van daarbinnen de volgende regelen werden geschreven :

« Waartoe het ontkend ? Rome legt soms ontberingen, onaangename, stoffelijke ontberingen op.... Maar zoudt gij het vleijend vinden, zoo men van u zeide, dat gij door een stoffelijke ontbering u het genot van het hooge en het heilige liet bederven ? » (1)

De Romeinsche burger naar Gods roeping, moest zich ook heel braaf voor den Staat gaan aanmelden bij baron du Chastel, den Hollandschen ambassadeur, broeder van den bekenden katholieken werker, die zooveel had gedaan voor 't herstel der Nederlandsche hiërarchie (2). Deze jongere du Chastel, ook een verdienstelijk man, was echter te zeer ge- en verwikkeld in de diplomatie om zich naar wensch met Schaepman in te laten. Toch ontmoetten ze malkander dikwijls en hartelijk.

Een van Herman's eerste uitstapjes was voor Mgr Darauni, abt van 't Maronitenklooster bij de basiliek van S. Pietro in Vinculis, 't zelfde klooster dat Veuillot zoo liefhad om den palmboom die den gescheurden muur beschermde. (3) Hij ging daarheen met de complimenten van Mgr Schaepman en van kapelaan Van Heukelum. Twee jaar te voren, op een bedelreis voor zijn berooide orde, logeerde Darauni een tijdlang bij den Utrechtschen plebaan. Darauni was een dankbaar hart ; hij toonde het toen Mgr Schaepman en Van Heukelum in 1867 Rome bezochten ; hij toonde 't weerom toen de neef van zijn weldoener, te Rome verscheen. Elken Zondag was Herman de vaste gast van Mgr Darauni en bij elke andere gelegenheid kwam hij eventjes

(1) *De Tijd*, 25 Aug. 1869.
(2) Over de du Chastel's zie Albers, *Geschiedenis van het Herstel der Hierarchie*, II, blz. 46.
(3) *Parfums de Rome*, 1.

aanloopen. Darauni was de eerste de beste niet; een echte Maroniet. Uit zijn Libanon had hij meegebracht zijn christelijke begrippen van eer, van trouw, van moed; te Rome zelf had hij opgedaan de meest verfijnde beschaving en de breedste geestesontwikkeling. De geleerde man bleef in 't later leven een van Schaepman's getrouwste vrienden. En toen 's Doctors eigen leven ten einde liep zag zijn dankbare herinnering nog altijd staan op den kloosterdrempel :

« De krachtige, rijzige gestalte van don Ambrogio Darauni met den fraaien Oosterschen kop, de trouwe, stralende oogen, den golvenden baard in het lange, zwarte kleed met den lederen gordelriem. Don Ambrogio droeg Holland in zijn hart en aan den jongen student heeft hij.... in vroeger jaren ruim vergolden wat ouderen en beteren hem hadden geschonken. Nu is ook hij heengegaan, om in volle, altijddurende heerlijkheid te aanschouwen het licht dat voor ons in het Oosten daagt. » (1)

Er was nog wat anders dan eten 's Zondags aan tafel bij Mgr Darauni :

« Met Oostersche gulheid had de abt op iederen Zondag een soort van internationalen maaltijd ingesteld. Aan dien maaltijd ontmoette men allerlei doortrekkende vreemdelingen en ook vaste gasten. Onder die vaste gasten behoorden de Kanunnik Barnabo, een jongere broeder van den Kardinaal Alessandro, prefect der Propaganda, Don Antonio Cataldi, Ceremoniemeester van den Paus, en de Vicomte de Maguellone, correspondent van den Univers. » (2)

Deze komt meer in Schaepman's Romeinsche jaren te voorschijn. Voorloopig blijven we bij Barnabo en Cataldi. Een van Herman's eerste vragen aan die benijdenswaardige habitués van 't Vatikaan was natuurlijk of ze niet algauw konden zorgen voor hem om een verhoor bij Paus Pius.

De tweede Romeinsche week was nog niet heen of het ging. Kardinaal Barnabo had er voor gezorgd. Maar met Herman mochten nog drie andere Hollanders

(1) *Menschen en Boeken*, 5e deel, 161.
(2) Schaepman's inleiding bij de « Gedichten van Leo XIII » in 't Nederlandsch vertolkt door A. N. Mutsaers.

mee. In bedevaart naar Rome waren ze Schaepman achterna gereisd, en Pater Wilde had ze in 't zelfde familiepensioen als Herman ingekwartierd. 't Was goed gemeend, maar niet slim. De pelgrims praatten graag en tot praten vond Schaepman te Rome geen tijd. Kon hij het helpen, de gezellige gast van Utrecht, dat hij landgenooten die te Rome kwamen kletsen liever verloren dan gevonden had ?

« 's Avonds (vóór de audientie) vertelde mij N... dat de (andere twee) plan hadden om den h. Vader elk een pond snuif aan te bieden. Ik vond het akelig, en kreeg als het land aan mijne audiëntie. 's Morgens zei ik dat ik nogal tegen die audiëntie opzag, dat de Paus Christus' Stedehouder was en ik het zoo geen ligte zaak rekende... Kort, ik zag er mooi tegen op, altijd in het idee dat wij samen bij den h. Vader zouden gaan.

» Daar komen wij aan het Vaticaan. X (een der drie) had een boel praats. Hij moest den Paus dit vragen en dat. Eindelijk kwam Mgr Ricci... en riep Signore Abbate Schaepman! Goddank, ik ging alleen, en heb alleen een kwartier lang den Paus genoten, ja, het genot opgeslurpt. Niets kon mij meer schelen, ik had den Paus — geen lief man, dien men snuif aanbiedt — Godlof!

» Hoe het met de anderen gegaan is weet ik niet — de snuif is aangeboden en aangenomen. Maar X... wil nog een audiëntie hebben. Hij moet ook den h. Vader alleen spreken. » (1)

In zijn plaats deed Schaepman het aldra een tweeden keer. Zoowat een week na dit verhoor kwam de Paus den Hoogdienst bijwonen in St. Carolus op den Corso.

« Tot groote verbazing mijner dierbare landgenooten ben ik daar weer bij den Paus geweest.... Toen wij eens in de kerk waren, zei ik, om van de anderen af te komen, dat ik wegging, maar liep eenvoudig achter naar de kerk om een betere plaats alleen te zoeken. Daar kwam ik Madame du Chastel tegen, die, na de eerste complimenten, mij vroeg of ik ook na de mis in de sacristij ging om tot den voetkus te worden toegelaten. Ik dacht dat dit niet gaan zou, maar Madame bracht mij bij Mgr de Mérode die het verdere bezorgde, zoodat ik na de mis heel plechtig met de overige autoriteiten meeging en bij den h. Vader kwam die mij waarachtig erkende : « Ah, mi buono Ollandese, che fui con me il venerdi passato, come sta? » (2)

(1) Uit Schaepman's briefwisseling met Mgr Van Heukelum.
(2) Idem.

Ge zult niet verder vragen wat het was voor Schaepman den Paus te zien als ge hebt gelezen de herinnering aan dat eerste bezoek die hij meedroeg in zijn hart door al de stormen van zijn leven :

« Over de hooge, dichterlijke waarde van een persoonlijkheid als die van Paus Pius den IXe zou een verhandeling te schrijven zijn. Naar mijn meening heeft men van dien Paus wel wat te zeer een « lieven » Paus gemaakt, een ietwat goedhartigen grootvader. De eigenaardige vorm, dien de vroomheid hier en daar in onze eeuw soms aannam, de zoetelijke gemeenzaamheid met het ernstige en het hooge heeft ook de geschiedenis van dezen grootschen Paus vervalscht. Ik aanvaard zonder eenig voorbehoud de goede trouw, maar de vervalsching is er. Het heldhaftige, het heilige, het hoogepriesterlijke heeft men, ik zal maar zeggen : verzacht. Het is alsof men van den geweldigen Christ de Thérouanne een crucifixjen maakte voor een vroom boudoir. Of men den bronzen Petrus uit het Vatikaan wegnam en in de plaats stelde een bloemzoet abbeetjen met Engelenkrulletjes, alles in natuurlijk geschilderde was. Neen, Pius de IXe is een souverein, een echte souverein van het hoofd tot de voeten in geheel zijn bestaan, in ieder element, in ieder atoom ! Gemeenzaam is hij, schertsen kan hij, vroolijk kout hij, zeg wat gij wilt, hij blijft altijd de Souverein. Souverein zich wel bewust van zijn afhankelijkheid van God, van zijn plicht en van zijn recht tegenover de menschen, van zijn onafhankelijkheid van de wereld, die niets op hem vermag, die niets tegen hem kan. Zoo heb ik hem mij voorgesteld uit zijn woorden en daden, zijn Encyclieken en protesten, zoo heb ik hem gezien in 1867. In 1868 knielde ik voor 't eerst aan zijn voeten; ik kan aan het oogenblik niet denken zonder de schoone huivering te gevoelen, die door de ziel gaat bij het aanschouwen van het onbegrijpelijke dat het verhevene is. Want hier is het onbegrijpelijke : deze man de plaatsbekleeder Gods. Het eerste aanschouwen van den Paus is een geweldige akt van geloof, misschien nog geweldiger dan die in het :

Credo quidquid dixit Dei filius
Nil hoc verbo veritatis verius,

ligt opgesloten, geweldiger omdat het bovenmenschelijke onzichtbaar is en het menschelijke zooveel zichtbaarder blijft. Maar de akt van geloof, eerlijk volbracht, wordt een akt van liefde tot God, die aan de wereld den Paus gelaten heeft. Die beide akten, die daden waar geheel het menschelijk bestaan in leeft, werden gemakkelijk door de souvereine majesteit, de

drievoudige, van heldenmoed, heiligheid en priesterschap, die Pius den IXe omgaf. Hij had de majesteit van het kind en de majesteit van den man. Hij was de spreker Gods in de wereld, omdat hij, in de wereld, de ziener was van God. Hij zag de wegen Gods en bewandelde ze als Gods wegen, het hoofd hoog.

Het is onnoodig te zeggen, dat voor mij de werkelijkheid den droom, de waarheid de verbeelding overtrof. (1)

Dit zijn niet de woorden van den dwependen Romeinschen student; dit zijn de woorden, bid ik u, van den grijzen vijf-en-vijftiger, van den reus die bukken moest onder de drukte van 't leven; van hem die meer dan iemand, onder zijn land- en tijdgenooten, door werkkracht en genie de hoogste genietingen had geperst uit het menschelijk bestaan. Waar is hij, de sterveling, die buiten Gods genade, op zijn ouden dag zoo te spreken vermag over zijn jongensidealen? Want zoo sprak Schaepman 't leven door over zijn Paus, altijd met dezelfde geestdrift, altijd met nieuwe ideeën, met nieuwe beelden, met nieuwe tonen, altijd in verjongde verrukking met denzelfden heerlijken hartstocht. Honderden malen had hij het over Pius, bij rampspoed en bij zegepraal, bij jubelfeest en bij rouwbeklag, in oden, breedruischend als niet te stelpen stroomen, in sonnetten fijntjes geweven als keurige kant, in verhalen die aanzwollen tot epiek, in liederen die steigerden tot dithyramben, in redevoeringen die openvlamden tot apotheosen. En ook dezen die niet gelooven maar die gaarne geestdrift zien was 't altijd een lust, en soms een heilzame ontroering, te hooren naar de Pausliederen in vers en in proza die vloeiden of schoten als vuur uit dat *pectus*, wiens liefde nooit verouderde.

***

Ook de Hollandsche zouaven bracht hij algauw een bezoek. Ze waren daar met 1500, de landgenooten van Schaepman — evenredig het sterkste contingent van de heele wereld — altijd gereed om op kosten van hun lijf te beschermen wat hun ziel geloofde, om zich te rijen als een levende vesting rondom het stuk Patrimonium Petri, dat na

(1) *Vers. Dichtw.*, 5e uitg. Inleid. blz. XXX-XXXI.

Castelfidardo nog aan den Paus was gebleven; om Rome te verdedigen tegen de roode roovers gelijk ze hun vader en hun moeder zouden hebben verdedigd. Ze legerden in de stad zelf, of te Monte Rotondo, te Tivoli, of te Monte Libretti; ze zaten er verre van best; maar ze zaten er samen, en hun armoe benijdde aan de Franschen het veiliger en lekkerder Civita Vecchia niet.

Ook te Braake's broer was bij de Hollanders; en dien zocht Schaepman het eerst.

« Braak, schreef hij zijn Utrechtschen nachtgezel, uw broer is een flinke vent hoor, met een prachtigen baard, in alles aan u gelijk, behalve dat hij een mooie vent is. » (1)

In alle richtingen door de stad gingen de verkenningstochten van den verschen Romein, en den 5n November kon hij al in zijn eersten brief aan Van Heukelum en te Braake 't volgende schrijven:

« Ik heb tot nu toe nog geen kracht gevonden om U na ons hartverscheurend afscheid eenig bericht te doen toekomen, bevreesd als ik was dat mij dit bij het herdenken van ons hoogst aangenaam samenwonen in eene onherstelbare melancholie zou storten. Nu ga ik het evenwel wagen.

» Rome, het eeuwige Rome is al geheel en al mijn lievelingstad. Ik ken niets wat er mede in vergelijking komen kan. Het bemeestert u zoo geheel, het slaat zoo volkomen al uw trotsche ideëen neer dat ge in het eerst niet weet wat naam aan deze werkelijke idealiteit te geven. Praktische menschen noemen mij een geestdrijver, een idealist, omdat ik bij de bronze-statue van St. Pieter niet zien wil naar het oude wijf, dat op den grond neergehurkt zit, haar keel schraapt en het effekt van dat schrapen in vloeibare substantie op den boden stort. Maar wat maakt dit aan iemand die oogen heeft om naar boven te zien? Zoolang er in Rome menschen wonen zal het wel geen Aardsch Paradijs wezen, maar het maakt ook niet de minste pretensie het te zijn. Anders met de aardsche menschen die zich als Paradijswezens beschouwen.

» Rome is toch waarlijk een eeuwige stad. Er ontbreekt hier niets. Waarheid, Heiligheid en Schoonheid stralen nergens in één punt zoo heerlijk te samen. Altijd suppleert het een het andere. — Van kunstkritiek is ook in strikten zin geen spraak.

(1) Uit de briefwisseling met Van Heukelum en te Braake.

Want het leelijkste in vorm is dikwijls het heiligste in wezen. Ik ben zoo gelukkig nog geen mijner idealen in Rome te niet te zien gaan. »

Ook hier laat hij niet weg wat hij nooit vergeet :

« De Paus is het schoonste van Rome. »

* * *

Schaepman's leeren bleef geen spelen. Hij was immers gezonden om in de godgeleerdheid te studeeren ; maar hij was toch gekomen voor iets anders nog ; en hij kende van toen afaan zichzelf al genoeg om voor eigen rekening vooruit te weten dat hij te Rome gelijk overal elders zou zijn in de eerste plaats Pausklant, in de tweede boekenvriend, in de derde dichter, in de vierde kunstgenieter, in de vijfde gezellig man, in de zesde en laatste student-in-den-engsten zin, — in den « blok »-zin.

In Gods naam dus. Den 5n November begonnen de lessen op de Hoogeschool — het Collegium Romanum. En hij trok er heen.

« Er zijn professoren die magnifiek spreken, in heerlijk Latijn, vol gloed.... Pater Franzelin, een Tyroler, is een uitmuntend dogmaticus. » (1)

En Franzelin's colleges verschenen toen juist in boekvorm : *de Sacramentis in genere, de Sta Eucharistia, de Deo trino, de divina Traditione et Scriptura.* Wel vond hij de scolastische wijze van voorstelling vreemd, die redeneering eeuwig en ervig met syllogismen van « atqui », « ergo », maar algauw had hij de logica van St. Thomas zoo stevig beet dat hij zelf bij die opkoepelende sorites-gevaarten geen de minste duizeling kreeg. Zijn heele leven door lag zijn godgeleerde wetenschap zoo aan Franzelin vastgeankerd, dat hij nooit de noodwendigheid voelde iets nieuwers te verkennen.

Voor de moraal had hij Ballerini. Dezen ook schatte hij hoog ; hij bewonderde 't Opus morale, en nog meer de betoogkracht en de critische vinnigheid die staken in 't Commentarius op 't Compendium morale van Gury.

Aldra had hij een wit voetje bij Perrone : 't Bleek den

(1) Uit briefwisseling met Van Heukelum.

rector algauw dat Schaepman zich niets liet afschrikken door de negen deelen der Prælectiones theologicæ, en dat het eene na 't ander werd opgenomen in dat heerlijk uitgerust intellekt.

Ook bij Palmieri, die zoo schitterend wijsbegeerte en dogmatiek aan de Gregoriana doceerde, wist Schaepman binnen te dringen. Later zou hij den welsprekenden geleerde nog als professor van Bijbelkunde in Holland ontmoeten.

Maar onder de hoogleeraars bleef Franzelin toch de eerste plaats in Schaepmans hart bewaren. Ze leerden malkander kennen als echte vrienden; en ook Franzelin's vriendschap steunde op bewondering. Zelden had de professor zoo'n kop onder handen gehad; door Pater Wilde wist hij dat zijn leerling al een heel man was in Holland als dichter. Dat vond hij anders jammer; en hij zou zijn best doen om het heele hoofd voor de dogmatiek te veroveren. Had de jonge priester naar den ouden pater geluisterd, in plaats van veel strijd in zijn Holland had hij in zijn Rome veel eer beleefd. Gelukkig voor ons luisterde hij niet, of liever bleef hij niet luisteren.

Mocht Franzelin eventjes hebben vermoed wat al boeken er bij zijn Hollander ingingen buiten de dogmatiek, hij zou zich zeker wel gewacht hebben voor de naïeveteit van zijn voorstel om uit Schaepman te kweeken een specialiteit in de theologie of in om 't even wat!

'k Wil wel een poging wagen om u een denkbeeld te geven van Schaepman's leesgraagte in zijn Romeinsche jaren. Dat ze zich met ieder jaar zoowat in meetkunstige reden uitzette, kan voor dezen die zich herinneren wat hij vroeger al deed veelzeggend genoeg zijn. Alles op te sommen gaat niet aan en zou gek staan. Maar 't geen hier volgt zal eenieder wel bewijzen dat Schaepman's gestel al zeer weinig onder den sirocco moet hebben gesjokt.

Vooreerst vatte hij de vaders aan zooals Migne ze verzamelde in zijn Patrologie: bij voorkeur St-Hieronymus, St-Augustinus, St-Leo en St-Gregorius den Groote. Zijn lievelingsvak, de historie, kreeg haar aandeel in zijn studie van de Romeinsche geschiedenis. Het standaardwerk van Gregorovius voor de zes deelen die toen verschenen waren, doorwrocht hij zoo dat hij zeggen dierf: de « Geschichte

der Stadt Rom im Mittelalter » ken ik zoo goed als van buiten. Wat er in den protestant Gregorovius te kort was of verkeerd vulde hij aan en bracht hij terecht met Gfrörer's gewetensvolle Kirchengeschichte, met diens Gregorius VII en met von Reumont's schoone en fijne « Geschichte der Stadt Rom.

Schulte's werken waren zijn vraagbaken in 't kerkrecht.

Voor de kunstgeschiedenis las hij Rio's « de l'Art chrétien », een prachtwerk in 4 deelen hem bij zijn afreis door Van Heukelum als vriendengeschenk meegegeven. Zijn Baedeker's waren de « Esquisse de Rome chrétienne » van Gerbet en Gaume's « Les trois Romes ». Ook Sepp's « Heidentum und seine Bedeutung für das Christentum », Brünner's « Klosterschule » en de Waal's « Wallfahrt zu den sieben Hauptkirchen Roms » bevielen hem zeer. Als meditatie verkoos hij Capecelatro's Romeinsche heiligenlevens. Hij dweepte met de Diätethik der Seele, de geneeskundige psychologie van den dokter-wijsgeer-dichter Feuchtersleben, dien Hebbel zoo bewonderde.

« Pour se reposer des autres » las hij daartusschen een ontzaglijk getal literaire boeken: Dickens, Byron, Shakespeare, Dryden, Prudentius, Dante, Tasso, Ariosto, Petrarca, Alfieri, Carducci,, Walter van der Vogelweide, Goethe, Schiller, Lessing, Platen, Rückert, Cuvilier-Fleury, Bossuet, Barbier, Lamartine, Veuillot, Montalembert, en in Italiaansche vertaling Calderon. Daarbij natuurlijk al 't nieuwe dat de Nederlandsche markt hem toezond: Busken Huet, Quack, Potgieter, ten Kate.

Maar die arme Schaepman moest zich ginder met al dat papier een kring van Popilius leggen?

« Het meest en het liefst bracht ik mijn morgen door op den Palatijn. »

Maar nu moet ik u verwittigen: In de verdoken en verstoken losse blaadjes van Schaepman — gedrukt of geschreven — zit het heele Rome, de ziel van Rome. Rome zooals het leefde in een van Rome's grootste zonen, zooals die het droeg in zijn dichtershart en in zijn denkershoofd. En verloren moeite acht ik het niet dat Rome te voorschijn te halen :

(Wordt vervolgd). J. PERSYN.

IDEAAL

Ik zocht U lang, o godlijk schoone Wezen.
Zoo vaak hield ik mijn blik omhoog gericht :
Ik dacht alom, in pracht, in glans en licht,
De tijding van Uw heil'ge komst te lezen.

Gelijk een zon aan rooz'ge kim verrezen,
Verwachtte ik U in 't wazig vergezicht.
Schoon wolken voorwaarts drongen zwart en dicht,
Kon ik geen schoonheiddoodend donker vreezen.

Ik riep U, in aanbidding neergezonken, —
Ik wilde U zien, U in mijn armen klemmen ;
Mijn ziel wenschte in Uw glorieglans te zwemmen.

Ik had U gansch mijn jeugdig hart geschonken.
In angst'ge wanhoop blijf ik smeekend stenen...
Ge waart mijn hoop. — Ge zijt mij niet verschenen.

René Adriaensen.

SCHOONHEID

Stil zit de vrouw, het donkre hoofd gebogen.
De blanke handen gaan vlug heen en weer
Aan 't naaiwerk, wijl de liefdestreelende oogen
Zich telkens zijwaarts richten kalm en teer.

Daar graaft heur kind met onvermoeibaar pogen
In 't zand. De blonde krullen hangen neer.
Het knaapje kraait zijn pret uit, opgetogen,
En zilvren lachjes klinglen keer op keer.

Ik jaagde ver, heel ver, Illusie na, —
'k Zocht Ideaal in luisterrijk gewa.
En alles scheen mij duister om mij henen....
Ik dacht, dat 'k eeuwig Schoonheid moest beweenen.
En zie, ze was in mijn eenvoudig leven.
'k Ben neergedaald en 'k vind me hoog verheven.

René Adriaensen.

GUIDO GEZELLE'S DICHTWERK VAN 1861 TOT 1891

(*Vervolg en slot*) (1)

't Jaar 1885 geeft ons, naast graf- en Eerste-Communie-versjes, drie nummers uit de Dertig geestelijke liederen :

a) Nr 6 : U, Maria, loven wij
en ons hert is gansch bewogen,
omdat wij U vrank en vrij
onze Moeder noemen mogen...

b) Nr 9 : **Maria, milde en machtig,**
reeds hooger aangehaald als voorbeeld van de waarde die sommige dezer liederen hebben. Dit hier is opzettelijk gemaakt voor Tinel, en is het nr 1 van zijne Marialiederen, te Lourdes, of na zijne reis, geschreven in 1885. Het handschrift ervan is drie strofen langer. Na de 3e strofe uit het boekje komen :

4

Wat galle en bittre teugen,
wat uitgedorschen kaf
de wereld mi, vol leugen
voor vroomte en vreugden gaf!
Heur listen en heur lagen
en heb ik niet ontgaen.
en kom, o Moeder, klagen
bi U voortaen.

5

Gij hebt de booze streken
en 't dwingelandsgespuis
der hellen helpen breken,
en pletteren, onder 't kruis.
'k Ben in den ban geslagen,
maar zoeke om vri te gaen,
en kom, o Moeder, klagen
bi U voortaen.

(1) Men gelieve de nota, met verbeteringen van voorgaande nummer, te lezen, acht bladzijden verder.

De 6e strofe is de 4e uit *Marialiederen* of *Dertig geestel. liederen.*

7

Boetveerdig leert mi wezen,
zoo nu, zoo elken dag,
totdat ik eens, verrezen.
niet verder sterven mag.
Dan houde ik op van klagen
en mi de borst te slaen,
om kroon en krans te dragen
bi U voortaen.

Onder dat handschrift, op de keerzijde van eene drukproef voor Loquela, April 1885 geschreven, staat er, met blauw potlood : *Voor Tinel, seffens te zenden.*

c) Nr 14 : Maria, nooit geschonden.

Tinel had kennis gemaakt met Gezelle in April 1884. « Wat een man ! » schrijft hij aan Constance Teichmann. En toen hij den dichter 't volgend jaar zijn *Marialiederen* had voorgespeeld, zegt hij : « G. Gezelle, die zijne zinnen kwijt is, sedert ik hem mijne *Marialiederen* op noten heb laten hooren. » (4 October 1885. Zie *Dietsche Warande en Belfort* 1907, afl. 5.)

Na dat ontmoeten was het, waarschijnlijk, dat Gezelle dichtte (*Tijdkrans,* 261) :

HEBT GIJ TINEL,
Edgar Tinel gezien.
gezien, gehoord, gesproken?...

Nog uit dit jaar zijn : het gedicht uit *Tijdkrans*, 256 :

Wanneer het lichaam rust geniet,
de geest dan over 't stof gebiedt.

Dat van bl. 260 :

Eerweerdig hoofd, dat denken doet
aan voor- en nageslachten
van christenen, van kunstenaars,
van edele kunstgedachten.

Het was opgedragen aan den grooten bouwkunstenaar, Baron J. Bethune. Gezelle las het hem zelf voor op het

kasteel te Marcke bij Kortrijk, en later, toen hij sprak bij het praalgraf van Deken De Bo, waarvoor Bethune het ontwerp had gemaakt, las hij het nog eens, uit dankbaarheid voor den grooten man. Dit geschiedde te Poperinghe in September 1887.

Eindelijk het « Adventgedicht », *Tijdkrans*, 328 :

EER GE OOIT HET OORDEEL VELLEN KOMT
en 't al weer voor uw voeten kromt.

Dit gedicht staat ook opgenomen in *Laatste Verzen*, en maakt eveneens deel uit van de *Dertig geestelijke Liederen* (nr 22), en van Tinel's 4 *Adventliederen*, waarvan het nr 1 is.

Deze liederen werden door den componist geschreven als *op. 35*, daar de Marialiederen van 1885 onmiddellijk als *op. 34* vooraf gaan. *Franciscus*, in 1887 voltrokken, is *op. 36*, zoodat de Adventliederen tusschen 1885 en 1887 vallen. Nummer 4, daarvan, is nog een dat later verschijnt in de *Dertig geestelijke Liederen* : *O Schepper van het lichtgewelf* (nr 29) maar 2 en 3 vind ik nergens anders, ook niet in *Tijdkrans*, zij zijn anders merkwaardig :

2. HOE EENZAAM IS 'T, hoe koud en vocht,
hier in dees diepe dalen
och, of het schier verandren mocht,
hoe blij zou ik 't verhalen...

Gij wolken laat uw' milden schoot
den hemeldauw ontregenen ;
och of Hij uit der aarden sproot
en kwame om ons te zegenen...

en het volgende, 3 :

O Moeder Gods. o maagdenkroone,
geduisterd staat uw beeld voor mij.
De zonde heerscht, o altijd Schoone.
en niets dat haar weerspannig zij...

De zonne heft nog, half omneveld,
haar edel hoofd, en ziet rondom
naar 't overal in slaap gekneveld,
schier onontwekbaar menschendom...

Wederom spreek ik hier niet van verscheiden verspreide eer- en gelegenheidsverzen, omdat Gezelle zelf ze niet in zijne boeken plaatste.

1886

Is het jaar van den lang voorbereiden, lang verwachten **Hiawatha,** heerlijk overgedicht in het Vlaamsch; vrucht van sterke, gezonde poësie en geduldige taalstudie.

Er ware een heele geschiedenis te schrijven van die vertaling. Een van de zangen, de Ve : *Hiawatha's fasting*, kwam, onder den titel : *Mondamin* in Dichtoefeningen.

Doctor Em. Lauwers, van Kortrijk, nog student zijnde, begon de volledige vertaling van het wonder gedicht. Hij arbeidde er lange jaren aan. Reeds in 1877 drukt de *Vlaamsche Vlagge* een eerste proef van de Inleiding. Hij zond zijn werk regelmatig naar Gezelle, of herzag het met hem te zamen. Wondere dingen verhaalt hij daarvan, over het haarfijn hoor- en smaakgevoel van Gezelle voor de klanken en medeklinkers, zooals de proef die hij deed om *sparren* weer te zetten waar de Meester *sperren* had verbeterd, en omgekeerd :

« Hij nam mijn handschrift en herlas.

» Maar zoo snel als de bliksem fletste hij eene *e* boven mijn *sparren*, en eenige reken verder, eene *a* boven mijn *sperren* en 't waren weerom zijn *sperren* en *sparren*, lijk tevoren. » (*Biekorf*, 1905, bl. 401).

In 1880 was Lauwers vaardig met de vertaling. De prospectus werd uitgezonden, en reeds had hij zijn werk aan Gezelle gewijd :

Ik hadde u, in mijn arme verzentaal
des gouden dichters wonderbaar verhaal
betrouwend toegezonden ;
zieltogend kwam het toe bij u en werd
door u geheeld, en heeft het aan uw hert
zijn leven weergevonden....
. . . .
zoo zij u uit een minnend' hand dit lied
« de zang van Hiawatha » — 't mijne niet,
uw eigene — opgedregen.
(*Vlagge*, 1880).

Maar *Hiawatha* kwam niet.

Gezelle nam hem opnieuw onder handen; in 1885 werd hij weder verwacht en aangekondigd in de *Vlaamsche Vlagge*, en hij verscheen na Paschen 1886, *overgedicht in 't Vlaamsch door G. Gezelle.*

Met lange zorg en beminnend geduld moet de Dichter eraan gewrocht hebben, de voorafgaande jaren. Dr Lauwers, de eerste vertaler, is een van de fijnste pennen van Vlaanderen, (1)

en een man
die Engelsch kan,

gelijk hij bewezen heeft door het verdietschen van Shakespeare's *Cæsar* en andere brokken uit den grooten Will; door de overzetting, wonderschoon, van eenige gedeelten uit Rudyard Kipling's *Jungle book* in *Biekorf;* maar hij heeft op *Hiawatha*'s voorhoofd, gelijk de *Vlagge* zegt, « den naam geprent en gezegeld » gelaten van Gezelle alleen.

Een klein staalken van de drie gestalten :

INLEIDING V. 21-28.

1e Bewerking. Lauwers

1877.

Vroegt gij mij, waar Nawadaha
vond die ruwe en wilde zangen,
deze sagen en legenden,
'k zoude u antwoorden en zeggen :
In den bosch zijn vogelnesten,
in de steden van de kastoors,
in de stappen van de buffels,
en verhevene arendsnesten.

2e Bewerking. Lauwers-Gezelle

1880.

Vraagt gij mij waar Nawadaha
vond die zangen, vond die zeiselen,
die verhalen, dien legendlast;
'k geve u antwoorde en ik zeg 't u :
In den bosch vol vogelnesten,
in de burgten van de bevers,
op het spoor der buffelbenden,
in den hoogen adelaars leger.

3e Bewerking. Gezelle

1886.

Vroegt gij mij waar Nawadaha
vand die vreemde en wondere wijzen,
die vertelselen, dien legendlast,
'k gave u antwoorde en ik zeide u :
Waar de vogel bouwt. ten boschwaarde,
in de burgten van de beveren.
achter 't speur des wilden bijzonds,
in den roest des bruinen adelaars!

(1) Mr Lauwers, als 't u belieft, wanneer krijgen wij uw boek met opstellen over geneeskunde, natuurlijke geschiedenis, etc.? 'Lijk 'nen brave man, laat het komen!

Dit kunstwerk zegt dan genoeg voor de twee, drie laatste jaren van den Dichter.

Uit 1886 zijn nog :

O Konings afgezant. Lied., eerd. & rel., (2e uitg.) 173.
Heer Schimmelpenninck. *Tijdkrans*, 68.

Het eerste staat in de *Gazette van Kortrijk.* Het tweede is te vinden, in zijnen eersten vorm, in de *Vlagge*, 1886, later, voltooid, in *Het Belfort*, 1889.

Uit dit *jaar*, of uit dezen *tijd* zeker (1885-87) is het heerlijke :

GEBOREN IN DE NAZARETHSCHE DELLINGE
vandage is zij, die Satans vendelvellinge
zien storten heeft beneden haren voet,
gebeterd door haar kindeke en geboet. (*Tijdkrans*, 269.)

Een van de schoonste gedichten van Gezelle, in het opzicht van verstechniek. Ik vond het in handschriften van den Dichter, maar nader dan 1885-87 is de datum niet te bepalen.

Ik vergenoeg mij, met verder alleen de jaartallen aan te duiden die mij nog bekend zijn, tot en met 1891. De twee volgende jaren laat ik daar, omdat zij niets meer te bewijzen hebben, voor mijn latere inzichten :

Tijdkrans, 217, *Kortrijksche mannen*, 1887, *R. d. H.*
» 218, I, *O enkele die nog staat*, 1887.
» 219, II, *De sluier valt*, »
» 219, III, *Zij kwamen gereden*, »
» 220, IV, *Ze lagen en waakten*, »
» 220, V, *Schild en vriend*, »
» 223-24 (VI), *O Vrijdag*, en *O Heilig zoete Bloed*, 1887.

Deze nummers I-VI maken één **Zangstuk** uit, in *R. d. Heerd* gedrukt het jaar 1887, en gedicht ter gelegenheid van de Breydel- en De Coninncksfeesten te Brugge. Het zangstuk is « opgedragen aan E. H. Rommel, overste van St. Lodewijkscollegie te Brugge ». Nummer VI is in *Tijdkrans* van de voorgaande gescheiden door een ander gedicht (*Gij gildelieden*) dat jonger is. Ten onrechte worden *O Vrijdag* en *O Heilig zoete Bloed* in Veen's uitgave als twee afzonderlijke stukjes genummerd ; in het zanggedicht staan

ze samen onder één nummer VI. Ook zijn de standbeelden der Twee Brugsche Helden niet in 1882 onthuld, zooals in die uitgave staat, maar in 1887.

Tijdkrans, 175, **De nachtegalen klinken,** Halfmei 1888, Aan Edg. Tinel, *Belfort*, 1888.
Tijdkrans, 343, **'t Is Kerstdag...** 25 December 1888, *Gazette van Kortrijk.*
Liederen, eerd. & rel. (2e uitgave), 176, *Nisi Dominus*, Heule, 1888.
Dertig geestelijke liederen, nr 13 : **O Moedermaagd,** 1888, *Gazette van Kortrijk.*

Tijdkrans, 20, **De zonne rijst**, 1889, *Biekorf*, 1890.
» 21, **O gulden hoofd,** » » »
» 61, **Wat is de mensch,** 1889, *Biekorf*, 1890.
» 262, *Jan Palfijn* (cantate) » » »
Kerkhofblommen, (uitgave 1893), 37. *Uit het Italiaansch*, 1889, *Biekorf*, 1890.

Gezelle hechtte groote waarde aan deze sierlijke vertaling uit prof. Macry-Correale. Hij deed ze afzonderlijk op versierd papier drukken, met den titel : *Geheem.*

(1) *Tijdkrans*, 71, *'t Is al te zwaar*, 1890, *Belfort*, 1890.
» 88, *O Vechter die in 't Vaderland*, 1890, *Biekorf*, 1890.
» 128, *De zonne zit zoo snel*, 1890, *Biekorf*, 1890.
» 149, *Zoo ellendig zijn...* » » »
» 208, *'t Is leên vijfhonderd jaren*, 1890, *Biekorf*, 1890.
» 230, *Gij gildelieden*, 1890, *Biekorf*, 1890.
» 230, *Mochte mij...* » » »
» 305, *O Pereboom !* » » »
» 313, *'t Is stille...* » » »
» 319, *Chrysanthemen*, » » »
Dertig geestelijke liederen, nr 19, *St. Joseph*, 1890, zegt R. Ghesquière.

(1) Van hier af is het onnoodig de waarde der gedichten verder te onderscheiden, daar iedereen het eens is van af 1890 ; zwaarder gedrukte titels worden dan nutteloos.

Tijdkrans, 9, *In den naam...*, 1891, *Belfort*, Januari-nummer, 1892.
» 48, *O wankelende oogenwonne*, 1891. Zie uitgave Veen.
» 56, *Bonte kraaien*, 1891, *Biekorf*, 1891.
» 90, *De eerde doomt*, » Zie uitgave Veen.
» 80, *Vroeg !* » Juffr. V. d. Wiele. Zie Duikalmanak, 1892.
» 142, *De boomen zien zwart*, 1891, *Biekorf*, 1891.
» 145, *De zwarte doorenhagen*, » » »
» 146, *Rechte neerwaarts*, » » »
» 174, *O eerdentroost*, » Zie uitg. Veen.
» 181, *Gekwetst en moe geleden*, » *Biekorf*, 1891.
» 326, *Requiem*, » » »

Laatste verzen, 8, *'t En is van U, hiernederwaard*, gedagteekend.

N. B : 4 stukken uit de 10 laatste in *Liederen, eerd. & rel.* zijn nog niet gedagteekend, maar komen zeker uit de jaren 80.

6 van de *Geestelijke liederen* zijn in 't zelfde geval, en kunnen ten laatste van 1890 zijn, daar de eerste uitgave heel in 't begin van 1891 verscheen.

Tot hier, juist 30 jaar na Gezelle's heengaan uit Roeselare, zullen wij de ons bekende jaartallen van zijne gedichten aangeven. Het spreekt van zelfs, dat men met zekerheid veronderstellen mag dat er nog vele andere, uit de uitgaven sedert 1862, in deze tijdruimte zijn geschreven, doch menig gedicht uit *Tijdkrans* zal wel nooit zijn datum vertellen. Al wie er van weet, zal zelf dit werk volledigen, en, wil hij ons zijne kennis mededeelen, hij zal welgekomen zijn. Wat tot hiertoe bekend is, is toch ruimschoots genoeg om onze gevolgtrekkingen te wettigen.

II

Eerst eene korte samenvatting.

Van 1861 tot 1862 vinden wij vijf of zes gedichten. (1)

(1) Te bemerken valt dat het stukje uit 1862 « Rust in vrede », in voorg. nr, bl. 19, als « onuitgegeven » aangeduid, wezenlijk verschenen is in « Kerkhofblommen » sedert de uitgave 1878. In de

Van 1862 tot 1880 *a*) een twintigtal, in de 2e uitgave van *Ged., gez. en geb.* 1879; *b)* meer dan dertig in *Liederen, eerdichten en reliqua* 1880.

Gedurende dien tijd zijn er ook eenige verspreide gedichten, en drie nummers uit *Tijdkrans* hebben er reeds hun ontstaan.

Van 1880 af tot 1890 vonden wij een groot aantal verzen, die later in *Tijdkrans* en in *Dertig geestelijke liederen* voorkomen.

In 1881 is er eene *vermeerderde* uitgave van de *Kleengedichtjes*.

In 1886 *Hiawatha*.

De tien laatste stukken in de 2e uitgave van *Lied., eerd. en rel.* zijn insgelijks alle uit de jaren tachtig.

Van de zielgedichtjes uit *Kerkhofblommen* hebben wij niets gezeid; iedereen kan de jaartallen nagaan die er boven gedrukt zijn. Het zijn « goedjunstige gelegenheidsversjes », en wij willen er geen gebruik van maken, hoewel er parelen onder zijn, van 't zuiverste water.

En nu de vraag :

Heeft Gezelle, als dichter, gezwegen ?
Zoo ja, hoe lang ?

Te Roeselare was deze dichter in volle vuur en leven. Omgeven van jong volk, hem diep genegen, dat hij dagelijks leeren moest in letteren en poësie, was hij ieder oogenblik van zelfs tot dichten genoodigd en gepraamd. Het was een bron die altijd sproot en gedurig water bijkreeg om sterker en sterker te ontspruiten. Hij leefde daar waarlijk als de visch in het water.

Hij ging heen.

Waarom ? Hugo Verriest zegt ons de oorzaak, de *oorzaak*, de echte grondreden : « Omdat hij in die wereld niet paste ».

Zijn er andere redenen ?

uitgave 1893 staat het bl. 37, doch wat meer uitgebreid, onder titel : R. I. P. In de lijst van gedateerde stukken uit *Ged., gez. & geb.* verbetere men, voor *'t Meezennestje :* Ontstaat met de 1e stroof in R. d. H. I, en staat voltooid in R. d. H. 1878, bl. 78. — Item, *Priester*, 1879, moet zijn : 1877.

Voorwendsels misschien, en misverstand, de reden is *die* alleen. Hij was te groot voor die wereld.

Pleitte dat tegen hem? Het schreeuwde tegen « die wereld ». En al het gepraat, en gefluister en gespot, dat toen tegen hem opging, laten hem in zijn waarde en recht onaangeraakt, en bewijzen nog meer tegen de onvergeeflijke kleingeestigheid van « die wereld », zooals zij toen gesteld was.

Toen hij dan, weg uit Roesselare, te Brugge aankwam, was hij, natuurlijk, helaas, « uit zijn element », vooral na het eerste jaar, en na 't mislukken van zijn Engelsche school. Hier moet men aanhooren en gelooven, want het is waar, wat zij die hem toen van nabij kenden, getuigen en schrijven. Hij was gekneusd, gebuild, geslagen. Van nature alreeds schuchter en in zich zelf gekeerd, werd hij nu bang, schuw, benauwd.

En dichten?

Voor wie, voor wat zou hij nu gaan dichten? Uit de wereld waarin hij leefde, kwamen niet meer die aandrang en nood. Het vaarde hem al te zeer; de eerste, dikke waterstraal uit de bronne was uitgeloopen, en weinig versch water uit den schoot der aarde kwam toe om haar te voeden.

Toch, de bronne was niet uitgedroogd.

Zij gaf het eerste jaar, bij kleine opwellingen, eenig helder vocht. *Gelukkig kind; Blijde kinderen, Super Flumina;* enz. (*Pro Christo,* misschien?) 't Was als een overblijvende gulp, uit vroegere volheid.

1863, 64, 65, niets, bijna niets: Druppen; eenige gelegenheidsverzen, meestal onuitgegeven. Zelfs de zielgedichtjes blijven bijna geheel achterwege: twee of drie.

Gaat de bronne uitdrogen?

Neen. *Rond den Heerd* komt haar in leven brengen. De dichter schrijft zijn dichterlijk proza, zijn schoone dagwijzers, waarin kiemen liggen van latere gedichten; zijne verhalen, waar men ook al beelden vindt die later in gezang zullen uitbloeien. (De nachtegaal b. v. met zijn zang als perelen op het marbelen blad gevallen, in den *Kleenen Hertog* 1866). Vele nieuwe *kleengedichtjes* komen uit, in het « *Waar*

't vliegen wilt », van 't eerste jaar af ; ook, hier en daar, een langer versje : *Rust* ; *'t Meezennestje ; Drank* ; *Ergo erravimus...* Het druppelen der bronne wordt een waterstraalken, dun en zwak nog, maar 't spruit. Niet lang toch !

Want het parochiewerk is groot en lastig. De cholera breekt uit in Brugge, 't jaar 1866 ; priester in de ziel, kon Gezelle zich niet in zijn schrijfkamer aan 't verzen maken zetten, en de arme menschen maar laten sterven. Hij werkt voort, in vermoeiende nachten, aan zijn lieven *Rond den Heerd* ; maar 't wordt meer uitsluitelijk prozawerk en geleerdheid ; gansche dagen is hij op den loop naar zieken en stervenden, hij brengt ze zelfs in zijne armen naar zijn eigen huis. Geen wonder, dat *dichten* achter blijft : men dicht niet in zulke ellenden en in zulk werk, tenzij met de heilige, priesterlijke daad. Geen een vers en vind ik, uit 1867. In '68 komen ze stille weer ; eerst, in de verademing na al dat slaven, zijn het luimige dingen, om eens te lachen : *Boerke Naas, St-Joseph's leere, Goeden dag*, dan ernstiger : *Hulpe*, een herinnering aan de slechte tijden ; *Zoo hond en kat*, klacht over de tweedracht onder de menschen; *Morgenstond*, eigen droefgeestigheid, weemoedig-blij. Maar het overdadig werk heeft hem ziek gemaakt ; met ontmoedigde, bevende vingeren schrijft hij op zijn ziekbed (zie *Tijdkrans*, 366) :

De macht ontvalt den mensch aleer hij 't weet ;
Wat baat hem dat hij werkt, en leeft en eet?
Het leven zelf doet 't leven dood. en 't is
Dat wij geen duur en hebben, 't grootst gemis,
Van al dat ons ontbreekt. O duurzaamheid
Oneindig, al omvattend uitgebreid,
Die, onbegonnen, nimmer sterven zult,
Die 't wezen van het wezen heel vervult,
U ken ik, ja, heb dank ; u ben ik? neen :
Want duurzaamheid, o God, zijt Gij alleen !

13 Febr. 1871. G. G.

Weer druppelt dan de bronne maar, drupke voor drupke, bijna niets, van 1867 tot 1872, tenzij het genoemde en eenige nieuwe *kleengedichtjes*.

Hij gaat naar Kortrijk. Kranke gezondheid, nieuwe omgeving, nieuw volk ; ongewoon...

Gelukkig vindt hij er vrienden; zijnen ouden schoolvriend, vooral, Ad. Verriest, wien wij dankbare hulde schuldig zijn. Hij was er thuis, hij praatte met hem van de verleden dagen. Ja, de Verriesten hebben Gezelle zooveel goed gedaan, wij mogen dat nooit vergeten! Te Brugge was 't Hugo; te Kortrijk, Adolf vooral, de wijze, de knappe man, de Vlaming en fijne kunstenaar, die al te weinig gekend is; later Hugo voort, en Gustaaf, 's meesters lievende leerling, wiens woord en daad hem steunden.

Uit het verkeer met deze en andere vrienden, put de mensch en de Dichter ook, weer moed en kracht. Gelegenheidsversjes eerst, voor Verriest's kinderen, voor doodsbeeldekens, voor Kortrijksche gelegenheden als de wijding van het beeld van O. L. Vrouw van Vlaanderen in 1873, het feest op *Groeninghe* in 1874; daartusschen ook wel andere versjes: *Tot de Mane* (ach, hoe schoone vaart gij daar...) *Aan Eug. Van Oye*, op zijnen boek; *Viva Maria* en eenige kleengedichtjes, weerom. Meer en meer komen er, en de dichtbron wordt weder een straaltje, een straal, zoodat in 1879, bij de heruitgave der dichtwerken, hij *Gedichten, gez. en gebeden* met meer dan twintig stukken vermeerderen kan, en 't volgend jaar een heelen nieuwen bundel (*Liederen, eerd. en rel.*) aanbrengt, want grootendeels *nieuw* is hij.

De waarde van dien bundel is ontegensprekelijk minder dan die van de twee vorige, in zijn geheel genomen. Gezelle wist dat zelf, de naam wijst het uit, en ook het feit, dat hij de beste gedichten van de verloopen 18 jaren in de tweede uitgave van *Ged. gez. en gebeden* plaatst, niet in het nieuw boek, tenzij een en ander, in 1880 gemaakt. Toch moeten wij onderscheid maken. Eerdichten als: *Barones Van Zuylen*, *Pastor van Zuylen*, *Bethel, Engelendale* zijn zeker niet van eersten rang.

Maar *Houthulst* en *Lampernesse* zijn zoo verachtelijk niet, en *Doktor Waffelaert* vooral is schoon; Vondel heeft vele gelegenheidsdichten die onder zijne beste stukken worden gerekend, zoo reken ik *dit* eergedicht, in zijnen aard, onder de schoone brokken uit Gezelle. Hij was er zelf preusch over, waarom zou hij het anders gaan lezen hebben te Thielt, in eene vergadering waar het niet voor gemaakt was?

Ook de *liederen* zijn 't opmerken waard. Een lied is een waar gedicht, en niet iedere dichter kan liederen maken. *Kruislied* nu, en *Groeninghe*, en *Jong bloed*, en *O. L. V. van Vlanderen*, en *Boerke Naas*, en *Viva Maria* en *Standaardlied* zijn echte, schoone liederen, elk in zijnen aard, *biddend* of *vaderlandsch* of *leutig*.

Dan hebben wij zelfs echte lyrische stukken : *Gewijde klok*, *Harlebeke*, *Drank*, *Dank na de H. Misse*, *Aan Edmond*.

Leest Harlebeke b.v. ; zet de rijmen eens dat men ze ziet en hoort, en bewondert :

Harlebeke,
groene streke
die den vrijen pulsslag voelt
van 't zoo bevend
toch nog levend
Vlandren, waar de Leye spoelt...

Vrije velden
waar den helden
ons eerweerdig voorgeslacht,
't ongeketend,
schandonwetend
Vlandren, eens zijn hulde bracht...

Durft gij luisteren
naar den duisteren
schandroep van de Leye? 't Lied
dat uw vaadren
deed vergaadren
op heur boorden, hoort gij 't niet ?...

Gij hebt, slaven,
op de graven
van uw oudren 't jok geschooid
en 't gedregen!
Dat en plegen
wij — God helpe! — nimmer, nooit!.. (1)

Onder de vertalingen zijn ook meesterstukjes : *Athalie*,

(1) De strofen : 5, 3, 7, 8, 9 en 10 van « *Harlebeke* » maken een dichtje dat, onder titel : *christene landen* reeds stond in de 1e uitgave (1862), van *Ged.. gez. en geb.* bl. 46. *Harlebeke* heeft 9 strofen meer.

b.v. waaruit Pastor Verriest dat diep-zoet vers altijd aanhaalt :

« De maat die hem bekomt van zonnelicht en dauw. »

en onvermeld mag niet blijven het schoone volksgedicht : *St-Joseph's leere*, dat zoo levend is van handeling en zoo juist gepast van toon. Vergelijkt het b. v. aan Daems' *Zielensmokkelaar*, toch ook een mooie bewerking van dezelfde legende, en Gezelle's overhand blijkt klaar.

Deze negentien jaren na Roeselare zijn dan geen bloot zwijgen, zelfs mag men niet zeggen dat er maar alleen gelegenheidsgedichten en wat vonkskes van het oude vuur, wat druppeltjes alleen van de vroegere milde bron in bevat zijn. De stukken die ik hooger in het eerste deel met zwaarder letter deed aanduiden, zijn noch eerdichten (buiten één of twee) noch kleengedichtjes, en toch zijn zij tamelijk talrijk. Dit tijdperk is, naar mijn bescheiden oordeel, alzoo saam te vatten : Vier of vijf jaar volle krisis (1862-1865)
Een goed jaar lichte heropbeuring 1865-1866
Zes of zeven jaar kwijnen 1867-1873 (ziekelijkheid)
Zeven, acht jaar stilaan herleven en genezen 1873-1880.

Bijna ieder groot kunstenaar heeft zijn tijd van krisis, waarin hij zich vertwijfelend afvraagt : *Cui bono* ? Maar echte, ware kunstnaturen komen daar doorheen, omdat hun kunst geen gebaren of geen pralen is, maar uiting van waarheid, die niet anders kan. Zoo ging het met Gezelle. Al dat wee, en al die tegenkomsten beletten wel, helaas, de volle, bruisende, spoelende bronne, doch zij dooden den dichter niet, zij kunnen dat niet. Zij verdooven hem eerst, maar stilaan breekt het straalken water door het verstoppend slijk en de keien van den weg, en 't gaat weder een bronne worden.

* * *

Op de vraag : « Hoe lang zweeg Gezelle ? » zijn de antwoorden niet éénsluidend.

Dr Gust. Verriest, en de meesten hem na, zeggen : *Volle dertig jaar.*

Pastor Verriest geeft drie verschillende antwoorden :

In *Dietsche Warande en Belfort* (I. 2. bl. 217) : « Gezelle heeft eerst vier of vijf jaar gedicht en gezongen, daarna *twintig jaren gezwegen.* »

In de « Voordrachten », bl. 224 : « De Dichter heeft... gedurende *meer dan twintig jaren* gezwegen, maar de veerdige man heeft ontzaglijk gewrocht. »

Dit laatste, in 't voorbijgaan gezegd, moest toch ook in aanmerking komen, doch *transeat* voor dit oogenblik.

Twee verslagen van verscheiden oorsprong, die ik lezen mocht, over de voordracht te Hilversum, spreken van *vijf en twintig jaren.*

« Waaraan hecht men nu zijn zegel ? »

Van Langendonck, in *Vlaanderen,* zegt ergens, van Gezelle : « zelfs dan, wanneer men zijn *dichtgeest* slapend *waande...* » Waande !

Met alle ontzag voor de voorgaande antwoorden, moet ik zeggen, dat ik geen van de vier, noch dertig, noch twintig, noch meer dan twintig, noch vijf en twintig, kan aannemen. Hoe men dan ook de voortbrengselen van de negentien eerste jaren na 1861 beschouwe, *zwijgen* kan men dat, zelfs in dichterlijk opzicht, toch niet noemen. Gedurende al dien tijd levert Gezelle allerlei, soms zeer dichterlijk prozawerk, en daartusschen, al te zelden in de eerste krisis- en kwijnensjaren, meer en meer den laatsten tijd, dicht hij wezenlijk.

Nog eene bemerking :

Dat zijn pijnlijk wedervaren Gezelle's natuur heeft neergedwongen, droefgeestiger en schuwer gemaakt dan ooit, in de eerste jaren vooral, dat is klaar en dat erkenden wij reeds hooger. Doch er is iets waar ik niet mede kan instemmen. 't Is dat *elk* droefgeestig, weemoedig woord of vers, sedert 1861 tot 1880 en in de tachtig uit zijn penne gevloeid, noodzakelijk zou moeten uitgelegd worden als wijzend naar *die* oorzaak van wee, als uitdrukkend, — zelfs zonder haar te *be*dichten — *die* pijn, *die* bitterheid. Dat is gewaagde uitleg, en nooit zal iemand hem goedmaken. Wèl voor sommige verzen : *Kom hier mijn Roozenkrans.* b. v. of *'k Ben teenemaal ontvriend,* in den aanhang van Rijmsnoer, of eenige andere. Maar wanneer hij b. v. dicht :

Wat weegt er op mijn hert
dat mij tot zuchten praamt;

ofwel :

'k Zal mij van te dichten zwichten
als mij 't hert niet wel en gaat....

of nog :

Mijn hert, mijn hert is krank en broos
en onstandvastig in 't verblijden....

dan is het hoegenaamd niet te bewijzen, dat de Dichter onder den invloed is van *deze* of *gene* bepaalde weemoedsoorzaak. Te Roeselare zelf, in volle leven en bloei, dichtte hij :

arm als ik en is er geen,
        geen een,
die nood hebbe en niet klagen kan,
die honger, en niet vragen kan,
die pijne, en niet gewagen kan
        hoe zeer het doet...

Wanneer alleen *ik tranen ween*,
't zij droevig, hetzij blij...

Wanneer ik, *moe en mat*, geniet
een dreupelke poësij......

De wereld is een zee, oh !
met baren, rotsen, wind en fel,
en nog al ander wee, oh !

en in 1890 is het, dat hij klaagt :

Zoo ellendig zijn,
en geen zonneschijn
ooit mijn huis instralen ;
nooit geen asem halen,
    dat 't geen wee en doet !

Welke was, in elk bepaald geval, de rechte reden van die weemoedigheid of die pijn ? Mysterie ! Maar 't kruis en de kroon van den Dichter is het, te voelen dat de mensch maar een « onttroonde koning is, die nog den hemel gedenkt », en « *gementes et flentes in hac lacrymarum valle* » zijn alle « *exsules filii Hevæ.* » Door dergelijke aanhalingen, als zij geen bijzondere duidelijkheid met zich dragen, bewijst

men, m. i. : .... *niets*, dan dat dichten waarheid is en getrouwe weergave van onzen zielstoestand, die, ook in de gunstigste levensomstandigheden, treurend zijn kan en verdoken wee moet uitzuchten. Maar *Cum hoc* bewijst nog altijd niet : *Propter hoc*.

Om nu terug te komen op onze gevolgtrekkingen, schijnt het ons onbetwistbaar toe, dat de jaren '80 het begin zijn van Gezelle's tweeden tijd, en dat men gerust zeggen mag : « Met de jaren *tachtig* geraakt hij volop aan het dichten. »

De heruitgave van zijne werken, vermeerderd, en aangegroeid met zijn nieuwen bundel, in 1880, hebben den Meester weer smaak doen krijgen, zou men zeggen, in de poëtische bedrijvigheid. Ook herleeft hij op velerlei gebied. Hij gaat spreken en verzen lezen te Thielt, hij sticht *Loquela*, en bezorgt een nieuwe, vermeerderde uitgave van de *Kleengedichtjes* in 1881. (1) Wij weten, dat vanaf 1880 reeds volop de gedichten voor *Tijdkrans* tot stand komen. Wat het jaar 1882 betreft, het gehalte van de stukken, ons bekend als uit dat jaar afkomstig, laat niet meer spreken van kwijnen of zwijgen. Wij vernamen hoe Dr Lauwers later dien tijd beschouwde als een tijd van « volle, overheerlijke dichtermacht. »

Daarbij komen, in die jaren, de « Dertig geestelijke liederen ». Zij zijn in volle waarheid « van Gezelle ». Dezelfde man, die de doodsbeeldekens dicht en uitgeeft ; die de Eerste-Communie- en Wijdingsversjes samenbrengt, met zoovele andere gelegenheidsverzen, « *om hetgeen den volke goed was* », diezelfde man wil, dat het volk in de kerk zinge, en, daar hij geen gepaste zangen vindt, maakt hij er zelf. Natuurlijk zijn zij eenvoudig en ongekunsteld, maar niet zonder kunst ; de trant en de toon van het lied, van het volkslied, zijn in bijna alle getroffen. Ook dát is dichterwerkzaamheid, en een zwijgende, of een doode, zou die werkzame vaardigheid niet hebben. De artistieke waarde van

(1) B. v. : *Daar liep een dichtje*. Nov. 1861. — *Men zei : de liefde is sterk*. Febr. '71. — *Gij, priester, zijt het zout*. '71. — *Klaar bloed en louter wonden*. 11 Oest '79. — *Men zei : Gij sterft !* '73. — *Doet dit te mijne indachtigheid !* Mei '72. — *Vereerd met uw goed nieuws*. Juli '78. — *Houdt dat wel in uw gemik*. Lauwe '81. — En nog vele andere zijn van na 1860.

deze zangen kan minder groot zijn dan die van andere verzen, maar zij zijn alzóó gewild.

En dan *Hiawatha?* Is dat kwijnende kunst? En dat hij het werk is van eenige dagen, moet men niet gelooven. Lang en zorgvuldig heeft Gezelle eraan gewrocht, zoodat hij wel, sedert 1880, menigen dichtensdag zal geëischt hebben.

Verder betoog vragen de volgende jaren niet. Men zal bemerken dat er weinig gedichten met hun jaartal geteekend staan uit 1887, 1888 en 1889. Dit bewijst dat ik er niet meer kon achterhalen, maar ook niets anders. Voor 1888 is er daarenboven een heel natuurlijke uitleg : Gezelle werd dat jaar ziek, « *in den Vasten* », schrijft mij Juffr. Van de Wiele ; « *en hij treurde en kwijnde tot in dien zomer.* » In het Belfort van dien tijd lees ik, dat hij de zittingen der Academie niet bijwoonde. Vermelde briefwisselaarster, die voor den Dichter meest al zijne verzen tot den druk uitschreef, meent te mogen verzekeren dat het stukje :

'k Zal mij van te dichten zwichten.
als mij 't hert niet wel en gaat... (*Tijdkr.* 48).

van dat jaar is. Ware dit zoo, dan hadden wij hier den uitleg van één droefgeestig gedicht : eene ziekte namelijk, die tevens de schaarschheid van voortbrengen in 1888 verklaart.

Den 23en Mei 1889 werd hij bestuurder van de Zusters van het Kind Jesus, een klein klooster dat hem niet veel werk vroeg, weliswaar, maar de *verandering* zal toch haren invloed hebben gehad op de dichterlijke stemming, die bij Gezelle rust eischte en onbekommerden geest. Daar hij in zijn priesterwerk uiterst gewetensvol was en alles zorgvuldig wilde kennen en verrichten, zullen hem de eerste maanden wel bezigheid hebben gegeven. Eens dat hij weder in het nieuwe is ingeleefd, gaat de dichtgeest ook weder, van 1890 af, aan 't werken en roeren. Het is ten andere ook in Mei 1889, dat *Biekorf* gesticht wordt. (Zie de *Voorboodschap* aan het begin van 't jaar 1890), zoodat twee beslommeringen den man, voor een zekeren tijd, niet van alle werk, maar van gerust dichtwerk afleiden. Niets is natuurlijker ; en niets ware onwettiger dan de redeneering :

minder gedichten, dus, de Dichter is nog altijd onder den invloed van 1861. Waarom was hij het dan zooveel minder in 1882, 7 jaren vroeger? (1)

Zoolang er dan geene andere *feiten* de hooger aangegevene tegenspreken, mogen wij ons houden aan onze meening, die volgenderwijze kan worden saamgevat:

1862-1880. Tijdperk van krisis en kwijnen, (in dichterlijk opzicht) met een stil heropbloeien de laatste zeven jaren.

1880. Keerpunt: Uitgave van *Liederen, eerdichten & rel.*

1881-1893. De tweede bloei begint en ontwikkelt. De gedichten voor *Tijdkrans* ontstaan van 1880 af, ja eenige reeds vroeger.

Zoodat men het eigenlijke *zwijgen* van Gezelle ten hoogste op twaalf of dertien jaren mag schatten (1862-1873 of '74). Dan nog is dat zwijgen niet strikt op te nemen; het wordt nog door eenige gedichten, door nog meer kleengedichtjes en gelegenheidsverzen afgewisseld. (2) De liefdadigheid, waarmeê Gezelle deze laatste vervaardigde, moet, verre van afgekeurd, veeleer gezegend worden. De liefde heeft daar, zooals overal, gered. Zij onderhield, ook in de donkerste jaren, een glim van het smeulend vuur, of, om het vroeger gebruikte beeld tot het einde toe vol te houden, zij belette de bronne, gestelpt te worden of uit te drogen.

AL. WALGRAVE, PR.

---

(1) *Vermeylen*, in zijn onlangs gehouden voordracht, te Brussel, had het m. i. goed voor over 't algemeen.

(2) De inleiding van de groote Bloemlezing: *Verzen*, zegt: « In 1893 verschijnt *Tijdkrans*. Al te menigvuldige gelegenheidsgedichten, uit vroegere jaren, zijn er in opgenomen »... Het 90-tal zulker verzen zijn niet alle uit *vroegere jaren*, toch. Ik ken er 22 sedert 1888 tot 1893, en vele tusschen 1882-88, doch alleen de voornaamste zijn hooger aangegeven. Van Eerste-Communie- of jubilégedichten en dergelijke is *doorgaans* geen datum bijgevoegd. — Schrijver dezes houdt zich voor alle verbetering en terechtwijzing dankbaar aanbevolen.

HET LAND

In zijn streek was 't een effen vlakke vallei waar de Demer doorspoelde en ze eindde op een dal gebogen tusschen drie zware heuvelruggen.

Een van die heuvelruggen zakte diep het Hageland in, en de twee andere omdijkten de vallei met een deining donkergroene dennenbosschen.

De grond was er bruin van 't ijzererts, maar straf en wreed, echte duivel van grond zeiden de boeren; als 't regende glibberig lijk zeep en als 't droogde openbarstend lijk rots.

Maar als er de ploeg de voren doorsneed dan rulden lange rijpels vettige veie aarde boven, die parelde van rijke sappigheid.

In die aarde tierde de tarwe op zoo vlok en zoo hoog als riet en de boomen schoten er zoo wild dat ze heel de streek overweldigden.

Hier en daar stonden er eenige alleen met hun prachtige kruin langs alle zijden uiteengetakt, echte waaiers groen.

Soms haakten de kruinen aaneen in de dreven tot bekken zware kant of ze vlochten samen tot een enkele vlok loover die dreef op de vallei.

Hooge en ijle kanadas liepen over 't land in gekraakte rechte lijnen, en langs de beken waar immer een blond water doorvlotte kopten de wilgen met hun kroon van uitspiesende twijgen.

Van de heuvels zelf vloeiden de vallei in als een weeldezegen, de bloeiende dennekruinen.

In dat land was hij geboren uit een struische boerenfamilie die van ouds in dien grond vergroeid was.

Vroeger woonden die boeren in groote platte hoeven midden in de rijke groente van 't veld, en van hoef tot hoef beheerschten ze heel de streek, met den overvloed van hun vruchten, en de pracht van hun vee.

Daar naast den Demer stond nog de hoef van Rivieren waar zijn grootouders woonden, met het breede strooien dak op de schuur.

Het strooi lag overmost van 't groen en in de diep uitgekuilde veldwegen, die er henen voerden, sprong tusschen 't slijk nog overal groenigheid uit:

De grond was te rijk en kon zijn sap niet verdoen.

Hij zag nog hoe heerlijk het moest zijn als al die kloeke boerenzoons hoog op hun prachtige paarden, uit de hoeven samengereden kwamen in een of ander klein hagelandsch dorpken ter ringsteking, zoo hoog en zoo trotsch dat ze boven de nederige huizekens uitkeken in hun eigen grooten eigendom, het open veld.

Bij zijn eigen vader, die nu brouwer was op 't dorp en nog veel van dien sappigen grond bezat en beboerde, verkende hij nog de struische boerenleden met den grooten rooden kop, maar aan de spierige armen hingen ellendige handen lang en bleek, bij gemis aan straf handwerk in open lucht.

En toch was hij, met zijn twintig jaren, een jongen opgeschoten als een bloem met ranke leden, en een mooie blonde kop, maar zijn voorhoofd was te breed en heel zijn schedel te bonkig.

Hij was ook schier de eerste van zijn ras die een echtverstandelijke ontwikkeling verkregen had, al wat er van de boerenafstamming in hem overgebleven was, week naar zijn hoofd en in zijn rijk verstand wist hij schatten lijk er hier in zijn grond geborgen zaten.

En nu was hij blij met al zijn gedachten die dansten in zijn kop dat hij terug mocht komen in zijn streek, en hij wist dat hij in dien grond zou groeien als een plant met een uitspanning van al zijn krachten.

In de rijke kostschool had er zich niemand bemoeid met zijn innerlijk leven en daarom had hij er zijn gedachten maar in 't wilde laten opschieten tot voldoening van zijn oogen.

Ze wasten in hem op als een wanorde, heerlijke bloemen.

Bij die verkwisting van zijn verstand had hij een genoegen gesmaakt lijk vroeger, de boeren zijn voorzaten,

die uit louteren overmoed hun goed verbrast hadden als ze met heele tonnen op hun knieën zaten in de herbergen, en het volk bier en nog bier deden drinken tot het nimmer kon.

Zoolang de trein door de vlakte rolde was hij enkel bezig geweest met zijn eigen, maar nu gleed de trein op eens de dennebosschen binnen en 't ronkte van verwijderend geweld tusschen de boomen door.

Dat was nu zijn streek, hij voelde zijn jonge bloed jagen door zijn pols, hij lachte met zijn oogen en zijn mond omdat er zoo een storm gevoelens door zijn boezem bruischte.

Eerst zag hij enkel de langstammige dennen die boven in een vlokkiggroene bloem uitbloeiden schielijk de een achter de ander voorbijschieten : hij wierd er nerveus van en zijn vingeren trilden.

Maar meteen schoof de trein in een hoogte boven de dennen uit en nu zag hij hun kruinen ineengevlochten den berg afrollen zoo malsch en zoo welig dat in zijn kop de bekoring opwolkte om zijn lijf van boven tot onder te laten vallen door die zachte weelde dennekruinen.

In de Kempen, dacht hij, zijn de dennen hongerlijders, maar hier zijn 't eeuwige feestvierders die juichen om den rijken grond.

De trein dook weer onder en diep in de bosschen zat een mysterieuze donkerte verscholen.

Zonder dat hij wist hoe, lijk bij een opschorsing van zijn gedacht, stapte hij aan den stilstand af, en nu stond hij op den steenweg in dat heerlijk dal dat uitloopt op de vallei van den Demer.

Hier stonden de drie heuvelruggen met den kop overeen, die recht voor hem was bebouwd en de velden klommen er met het rijpend graan overal op, en boven op den naakten top stond een houten meulen met zijn vier lange wieken beweegloos en zwart in 't reine zomeravonden.

Van de twee andere zakte nog de vloed der dennekruinen : tusschen 't donker loover glommen hier en daar eenige witte huizekens, en langs een pad dat den heuvel op liep, daalden twee vrouwen, 't lijf achterover, met een zware zak spelden op hun kop.

Hij liet ze naast hem doorgaan, en keek naar den tred van hun bloote voeten op de steenen.

Meer de vallei in schoot een troppel boomen in de lucht; 't was echt een springfontein loover, met een spruit recht omhoog en twee die zijlings afvielen, en aan de kimme boven de boomen brak een wolk open die gulden glans sproeide over de bladeren.

Hij vatte zijn eigen, hij vatte zijn volk, en dien avond joegen groote gedachten in zijn kop rond.

***

Maar met den morgen was de zon in zijn kamer geslopen en ze strooide licht en warmte op en om zijn hoofd en rond hem op 't deksel, en hij zag de klaarte onnoozel op 't gekleurd papier van de muren.

Hij kneep zijn oogen weer dicht en diep in zijn eigen keek hij af in een rommel kleine klateringen die al zijn gedachten van gisteren verdoofden.

Door zijn leden rekte een luiheid die hem belette op te staan, hij bleef daar liggen met zijn oogen toe in de warmte van 't vertrek; en al zijn sterkte zeeg uiteen.

Toen hij eindelijk toch opgestaan was had hij even zijn luien blik laten glijden door de ruiten de dorpsplaats op.

Al de huizekens stonden met helle slagvensters en glanzende ruiten te blikkeren in de zon; de groote lindeboom druppelde van 't licht.

Over de vorst van een klein huizeken, gedrongen tusschen twee grootere, keek hij 't veld in: 't lag daar nu zoo net verdeeld in vierkanten rijpend graan en verschoten beetgroen; de boomen en de bergen omhuld van 't licht lijk van stof.

Hij wierd beschaamd om zijn zotte gedachten van gisteren.

De vrouwen van 't dorp kwamen met hun emmers naar de pomp om water en hij verviel in een mist van loome gedachten.

***

Nu lag hij met zijn ranke leden uitgestrekt in de roode kanapé van 't salonnetje te wachten tot het weer avond zou worden.

Door de toegeschoven stofgordijnen van buiten uit de zomerdiepten die hij er droomde, viel er een warme zwaarte, en die warmte vloeide als een vocht over 't roodbebloemde vloertapijt en over de roode kussens van kanapé en leunstoelen.

Zijn oogleden hingen half toe; de warmte drong er binnen, en in zijn hoofd wolkte de lust op om nu tegen wil en dank zijn zotte gedachten weer te doen uitschieten.

Hij richtte met moeite zijn leden op, in dien rozigen twijfel of hij 't doen zou of niet doen.

Lijk hij daar nu stond, schoof er opeens door zijn gedachten een vizie uit het Oosten, waar hij zoo van gedroomd had : de zon schroeide er uit een oneindig blauwen hemel, en een rijkdom van planten waste met bladeren die platopen hingen van vermoeienis: Hij ademde de vergiftigde lucht en wilde zijn eigen laten doodgaan, langzaam verstikt door den groei van zijn gedachten.

Het leek hem dat er bloemen oprankten langs zijn naakte dijen, die openblosten met lachende vrouwaangezichten op zijn borst en onder zijn oksels en hem omstrengelden in een niet te ontbinden strik van kleurlachmetterij.

Een glimlach van fijn genoegen haperde in de hoekjes van zijn mond; tot hij er vermoeid van werd en zijn ranke leden weer uitstrekte in de roode kanapé.

Aan den zijwand hing 't portret van zijn moeder; een reine lievevrouwen-wezen, met een glimp in de oogen dien hij ook in zijn oogen wist.

Hij begreep niet hoe er toch een wezen lijk hij ontstaan was uit de reine liefde van een moeder en den trots van een vader.

Binstdien was het weer avond geworden : hij hoorde de werklieden buiten met zware tonnen rollen voor de kermis van morgen waar veel bier zou gedronken worden; soms voelde hij wel de deugd die er zat in bier te drinken, de koelte te jagen door zijn lijf, maar nu.

Hij greep een bruin vilten hoedje schoof het op zijn kop met een kant af en de andere omhoog, zoodat er zijn blond haar onderuit busde.

Hij keek naar de lijn van zijn oogen en zijn fijne lippen

en naar heel de harmonie van zijn mooie kop met de donkerte die als zwarte wol in den spiegel opgestapeld lag.

Hij stak een sigaartje aan, blies een wolk rook en ging de kamer uit; die rook bleef er uitwazen als een symbool van zijn ijdele gedachten.

In de keuken liep hij op het stalmeisje dat met een paar akers melk binnendrong. Hij bleef blij verrast om die mooiheid staan.

Het was er al halfdonker en door 't gebroken scheel van de stoof drongen strepen licht die speelden rood op 't plafond.

Een mooi wezentje, maar lijk een bloem, zonder lijn, met oogen die niet straalden maar echt bloeiden, het kastanjebruin haar zakte half los en kleinere haartjes kroezelden om haar voorhoofd en haar wangen, hij zag de malsche borst op en neergaan, en de bloote armen uit de opgesloofde mouwen gerekt door 't dragen; in de emmers pruttelde de schuimerige witte melk.

Onbewust dacht hij aan een bloeiende kriekelaar in de Mei.

— Tilde, ge moest roode kersen om uw ooren hangen en in uw haar strikken, zei hij.

— Ja, als ge morgen met mij wilt dansen, strik ik kersen in mijn haar, gichelde zij van tusschen haar hel witte tanden in den donkere.

Hij hoorde haar nog rommelen met de akers in den kelder en dan ging hij heen.

Dit tooneeltje schoof tusschen zijn gedachten.

Buiten viel de koelte hem over 't lijf als een geut water.

De werklieden die bezig waren met tonnen kuischen keken boven hun werk op; in die strenggesneden trekken en in die oogen, waarvan 't wit blonk door 't opkijken, las hij een hunker naar schuimend bier, en lachende meisjesgezichten. Uit de stoffige donkerte in de open stallen walmde een warme veereuk.

Hij spoedde zich dat hij weg was zonder tegen iemand nog een woord te zeggen, omdat hij zich trotsch voelde om zijn eigen.

In den hof stonden de fruitboomen zwart en scheef van

't jaarlijksch fruitdragen, maar ze staken knoestige vuisten uit, waaruit takken en twijgen sprongen, die bloeien met een overvloed van loover.

Alles stak vol kracht en hij voelde zijn lamlendigheid zoo klein bij die geweldige sterkte.

Aan de hofpoort genoot hij van den vollen zomeravond. 't Was of heel de lucht in zij gespannen stond. Hij voelde de koelte vloeien om zijn wangen en in zijn haar.

De eerste donkerte zeeg over de vallei tusschen 't graan.

De zon zonk in een laag laaiend rood waaruit een wolk rozigheid ontsprong.

't Leek hem een versleten roos waarvan al de geuren tot kleur versteven waren, en dat gedacht koesterde hij in zijn eigen.

Drie rijen kanadas liepen met lange kaarsvlammen over 't land en smolten samen in een algemeenen uitgroei van boomen en takgewas.

Er waren eiken die hun kostelijke kruin voorzichtig openplooiden als processievanen in de lucht, en rilde populieren met naakte stammen die boven enkel uitpluisden in een pluim tegen de zuivere groenigheid van de kim.

't Was al moest er ginder een lichtkasteel rijzen in de zindering van den hemel.

Hij stapte nu op den rug van een veldwegel tusschen twee tarwevelden om ginder uit te komen in de dreef achter de villa van een heer uit de stad die daar woonde.

De graanhalmen kraakten van zwaarte en rijpheid als hij er met de hand doorstreek, en aan zijn voeten staken hooge distels op lijk er hier alleen groeien met trossen bijltjes.

Over 't graan kon hij nu de lijning zien der villa die rood uitkwam tusschen 't loover.

't Was een dier moderne huizen met hoekjes en kantjes, bolvensters en torentjes waar zijn vader uiterst kwaad op was omdat het heel zijn gedacht over bouwen den nek brak; een echte prul van een huis, zei die, dat kan uiteenwaaien met den eersten wind, lijk het echt prulvolk is ook, veel lawijt en weinig geld.

Hij dacht aan Juffrouw Jeanne die ze aan hem wilden koppelen omdat hij rijk was en dat misnoegde hem.

Maar lijk hij het huis nu zag, met den avond en omarmd van al dat groen, leek het hem een villa uit Italië.

Hier waren het geen afgedragen fruitboomen, enkel kruinen waarvan men de stammen niet zag, die met al hun groente de een op de ander rustten, en zoo voortvlotten als een golf loover die tegen 't gebouw aandruischte.

In 't zwarte lommer onder de boomen, bloedden rozen.

Het genoegen spande in zijn oogen en de drang om zijn eigen te laten meevoeren met die malschheid.

Aan den omdraai van 't wegeltje bleef hij even onthust staan maar dan ging hij toch door.

Tegen 't hofpoortje van de villa lag Juffrouw Jeanne op een lage leunstoel zoodat hij al de rijkheid van haar vormen in een oogslag opnemen moest.

Hij voelde half dat ze daar zoo lag omdat zij wist dat hij kwam.

Maar de lucht was zoo melkzoet en 't dacht hem dat hij enkel zinnestreeling ademde.

Het prachtige dal hing vol blauwe smoor waar 't oog in verdronk, en op de dennetoppen van de heuvels ginder speelde weg en weer een kaatsel van het licht der zon.

Hij moest zijn oogen bijna toedoen omdat die begoocheling uit het veld en uit de lucht hem bedwelmde dat hij op den grond zou gevallen zijn.

Juffrouw Jeanne, zei hij, komt u uit de stad hier kermis vieren.

Ja, zei ze, en ze richtte haar bekorende kop op haar voorarm en keek hem aan.

Alles was lijn in dat wezen, twee trossen zwarte haar dat glom om 't voorhoofd, lange wimpers boven scherpe zwarte oogen en tusschen de dunne lippen, al was de bovenlip te kort, een rij helwitte tanden.

Hij zei niets meer, maar hij liet zijn blikken gaan over dat bekorende meisje, hij zag de kant op haar prachtige borst en de reinheid van haar fijnen hals; en hij bleef daar nu ook achterover liggen in de haag van spaansch groen.

Hoe meer het donkerde hoe meer zachtheid er dreef en 't dacht hem dat ze uit het loover daarboven hen beiden zou ondervloeien met een trage uitdooving der gedachten.

— Vindt U niet, zei hij opeens, dat er zooveel zij gespannen staat in de lucht?

Ze keek hem aan met groote glinsteroogen. Een fijne lach trilde in de hoekjes van haar mond, maar ze sloeg haar oogen weer lager en zei niets; hij begreep dat ze niet verstond.

Zou ze niet voelen die bekoring die er nu door den avond drijft, maar zij zelf is bekorend juist als die avond.

Door zijn oogen dreef die oneindige blauwigheid van den zomeravond.

In de weide ginder, gelijkvloers met den grond blonk een vijver en spiegelde de rozige wolken; de laatste stralen van de ondergaande zon roosden 't graan rondom en 't was als een roode riet om een Italiaansche meer.

Al zijn gedachten en gevoelens waren nu opgelost tot een enkele lucht van zinnestreeling die hij binnen zoog.

Maar op eens wribbelden een paar mollige handen hem over de wangen, hij vergriezelde van 't verschot en boog zijn hoofd achterover op de haag.

't Was de dame van den huize, de zuster van Jeanne.

Hij wist dat zijn oogen straalden nu en dat zijn tanden blonken, en om zijn lippen lispelde de warme adem dier vrouw.

— Ha jongen, ge komt met Jeanne afspreken voor de kermis morgen.

Hij had er echt niet aan gedacht maar nu was 't of zijn vlokkige gedachten van straks samengestooten werden tot die enkele begeerte.

— Och ja, als Juffrouw wil, en 't klonk als een bede.

Zij lachte van tusschen haar lippen en knikte, maar zei niets, bij dat op- en neergaan van haar oogen voelde zij dien blik in de zijne springen.

— Jeanne, ik kwam u roepen voor 't souper, hoorde hij de dame achter hem nog zeggen.

Ze richtte nu haar leden op en een enkel oogenblik zag hij haar witte profiel met de borst vooruit en den kop achterover, in den avond, tegen de bekoring van 't landschap met de blauwe bergen en de wazige boomen.

Hij stapte haar nu na in den hofwegel tusschen een dubbele rij rozenstruiken. De rozen hingen slap aan lange

twijgen en vlekten een voor een op haar kleed, tot ze er eindelijk een afrukte die ze uitpluimde bladje voor bladje met den kop peinzend gebogen en de bladjes fladderden om haar den grond op.

Van uit de kruinen van de boomen vloeide donkerte over hen, en aan hun voeten schoten zwaargroene planten op die bloeiden om hun midden, beweegloos lijk met al hun sap verstold, en zij zelf ze gingen door die stilte in den zwaren reuk van planten en bloemen.

— Komt u niet even mee soupeeren? vroeg madame van op 't perron.

Hij keek de eetzaal binnen door een venster van een enkel glanzende ruit.

Roos licht bloste open uit den luster, en de eiken meubelen, met hun beeldhouwsel stonden lijk ingewerkt in 't gedrukt papier van de muren.

Een rood geruit ammelaken lag op tafel en de roomers glinsterden in 't blozend licht van den luster .

Hij moest den lust bedwingen om te gaan zitten onder den luster, het rozig licht te laten bloesemen op zijn blond haar en den rooden wijn te zien parelen in de roomers.

— 't Spijt me, maar vader is alleen, en dat woord vader klonk zoo landelijk frust in die stadsche mooiheid.

— Goeden avond, Madame, zei hij, goeden avond, Jeanne, tot morgen.

Haar lange vingers zegen in de zijne, en zijn blik zinderde in de bekoring van haar zwarte oogen.

In de dreef hingen de boomkruinen aaneen als zwaarbeborduurde kantbekken, om hem ook rolde 't zwaar borduursel van zijn rijke gedachten.

***

Toen hij wakker werd 's anderendaags wist hij niet of hij binst dien nacht geslapen had of enkel gedroomd, 't was of er droomen op zijn gezicht gerust hadden.

Maar de zonne straalde bunsels licht om zijn hoofd.

Hij wilde 't veld inschouwen en zijn pas ontwaakte gedachten laten vrij wieken in den morgen lijk duiven in de lucht.

Al de boomen plooiden hun kruinen nu zoo wazig uit, er waren er meer lijk echte fonteinen loover en over de heuvels ginder flodderde 't rozig licht der eerste zon.

De wind dartelde over 't veld, hij zag de aren van 't graan douwen en die zelfde wind vlotte om zijn wezen en frutselde in zijn haar.

De villa versmolt in de vlokkige wazigheid van de boomen.

Hij liet zijn eigen neervallen voor 't venster, stak zijn handen onder zijn hoofd en droomde met open oogen.

Zij ook leunde nu uit het venster in haar nachttoilet, haar fijne hals stengelde uit haar blanke lijf, twee tressen zwart haar vielen over haar wangen op haar borst, haar oogen hingen nog half toe, en heel haar wezen bloosde van den warmen slaap in de rozigheid van den zomermorgen.

***

In den voormiddag begon het meer kermis te worden; de zon zat hoog in de lucht en glansde met gulden stralen.

Toen hij naar de hoogmis ging zag hij van alle kanten over de blikkerende kasseien bedevaarders toekomen ter begankenis van St. Laureis.

't Waren meest huisgezinnen met een vader die een zoon bij de hand hield en een moeder die een kindje in den arm droeg en een ander aan haar kleed voorttrok.

Ze kwamen van verre uit de huizekes ginder in de bergen of uit de hoeven in 't land, allen afgemat door den langen weg in de gloeiende zomerhitte, en de vermoeienis knikte in hun beenen.

En als die kinderkens naast hem doorgingen, dan zag hij dat hun gezichtje ruig was van de rappen om de lippen en aan de kin, maar in die kalme trekken lag een vraag naar hulp en genezing met een vast vertrouwen van zeker te bekomen wat ze vroegen.

Dien eenvoud en die vroomheid voelde hij nog meer in al dat volk dat voor de kerkdeur, (om de plaats in de kerk voor anderen te laten), op zijn knieën zat tusschen de graven, en vaderonzen leesde.

En toen hij, om tot zijn plaats te geraken, met zijn jonge

gelukskop moest doordringen tusschen die ruwe boerengezichten, toen zag hij in de rimpels van die bruine aarde waarover die menschen heel de week gekromd zaten.

Hij moest zijn gedachten vastzetten om hen te beletten door te denken, anders had hij zeker gevoeld hoe zondig zijn verkwisting was.

Vlak voor zijn stoel zat er een jonge hagelandsche vrouw met zwart haar boven den afgezakten neusdoek uit, op haar knieën plat op den vloer, in den eenen arm hield ze een kind waarvan 't gezichtje vol rappen stond, en met de andere hand beierde ze ijverig aan een grooten paternoster.

Bijna naast hem een oude boerin met den kop wat achterover, een dier vlakke gezichten met platten neus en groote goedige oogen, twee tressen wit haar streepten weg onder haar kap, drie, vier rimpels groeven door 't voorhoofd, de oogen keken omhoog naar 't beeld van St. Laureis en hij zag meest het wit van die oogen.

Verder nog andere mannen en vrouwen met diezelfde kalme wezens, die in kerkboeken baden met groote letters, altijd die litanie van St. Laureis.

De kerk was niet gothiek, de middenbeuk woog over 't volk met een zware wiegevout; 't was of de gebeden terug op de hoofden gedrukt werden.

Hij tastte daarboven hem een laag lucht die zwaar was van 't gebed en van de warmte, en daardoor rekten lamme orgeltonen. Zonder dat hij 't wilde, ademde hij die lucht van landelijke vroomheid.

Door de geschilderde ramen van het koor drong het zonnelicht. Het parelde op den vergulden kazuifel van den priester die de mis zong, en in het raam zelf lag de heilige Laureis boven de kolen, die met het zonnelicht erop nu vierig vlamden, te branden voor al die lijdende menschen.

Binst die mis had hij weinig gebeden, maar hij had ook niet durven denken; hij voelde dat er in hem iets wordende was, straf en sterk, maar hij moest het nog onderduwen om zijn droomgedachten recht te houden.

In de processie bleef hij toch achteraan omdat zijn oogen zien moesten, al mocht zijn geest niet begrijpen.

Zijn mooie leden plooiden nu bevallig tusschen al die

stijfgedragen ellenden : Er waren er waarvan 't gezicht half paarsch gebrand was, anderen waarvan het met puisten rood opgezwollen stond; nevens hem een jonge boer die brand had op zijn oogen; de boven- en de onderoogscheel waren bleekrood en daartusschen keken de oogen zoo gedwee en zoo zacht dat hij 't nimmer vergeten kon.

Maar aan 't hekken van de villa zag hij drie vrouwen lamlendig liggen op een hofbank onder 't lommerhuis, Madame, Jeanne en hun moeder, en die trotsche stadsche vrouw droeg een blinkend satijnen kleed en keek door een lorgnet; Jeanne haar oogen zaten bijna'toe en haar lip hing af van de warmte.

Om hen rankten trossen loover.

Hij vatte ineens wat een boosheid er stak in zijn geluk zoo loom te bewonderen te leggen voor al die ellende.

De processie toog nu door de velden, boven de hoofden uit zag hij de zwaarbestikte vanen en naast hem bad men den Vaderons; en telkens hoorde hij 't weerkomen : « geef ons heden ons dagelijksch brood », maar kalm en zonder opgewondenheid.

En daar naast de baan, rijpte 't graan, de tarwe en 't koren voor dat brood, en 't deed niets dan rijpen in de zon met rijke aren die kromden van 't gewicht der korrels.

Hij bad mee : « geef ons heden ons dagelijksch brood... en verlos ons van den kwade ».

Al die feiten stapelde hij diep in hem op, maar hij en dierf niet denken, want telkens zag hij weer zijn meisje met haar kop bekorend als een bloem uit het Oosten, en hij moest de processie verlaten omdat hij zeer had in zijn hoofd.

* * *

Hoe meer het echter avondde, hoe meer hij voelde dat hij verlangde naar haar oogen en naar de lijn van heel haar wezen.

Hij maakte zijn eigen zoo frisch mogelijk met een grijsgeruiten kostuum, bruine schoenen en een vilten hoedje, zoodat als hij in den spiegel keek hij moest lachen om zijn eigen mooiheid en hijzelf voelde al de blijheid van dien lach.

Hij zat dan in die kostelijke zaal; 't licht bloesemde op zijn blonde haren, en de roode wijn parelde in de roomers. Voor hem stond zijn meisje met haar borst opgeriemd tot een korf waaruit stengelde die bekorende oostersche bloem van haar kop.

Zij zette op haar hoofd een rijkgekraakte zomerhoed met van voren een zilveren gesp en langs achteren een witte pluim die afhing op haar zwarte haren.

Vijf minuten later stapten ze arm in arm door de dreef naar 't dorp. Hij droeg haar mantel en de witsatijnen voedering blonk in den donkere. Van de kruinen der boomen vloeide warmte om hen, de donkerte dreef als zachte vloer door de lucht en door zijn hoofd liepen zijn gedachten schijnbaar zoo kalm als beken in den avond.

Hij dierf niet spreken om zijn gevoelens niet te krenken.

't Was of de weg zich verwijdde boven de boomkruinen uit tot in 't oneindige.

— Jeanne, ik wilde dat de weg eeuwig duurde.

— Ja, zei ze, en ze had er deugd van omdat ze voelde dat het om haar was.

Hij zag zijn genoegen voor hem gelijnd als een gebouw.

Naarmate zij het dorp naderden, kwam er meer en meer volk op den steenweg langs de zijwegels uit het veld.

Ze voelden om hen de warmte van volk te weten in de nabijheid zonder stoornis rondom in den donkere.

Hier en daar vlekte er door een roode bloem op een muts of de glim van een witten halsdoek; soms langs hen af straalde een wit gezicht, met een paar oogen die flikkerden, door den donker galmde 't gelach van de meisjes.

Hij voelde zijn eigen wel wat meer op zijn ongemak, maar de oneindigheid was nog niet verbroken.

Op de kermisplein schoten ze wakker als uit een droom.

De draaiorgels raderden de een tegen de ander op, en de donkerte was verhakkeld van 't licht; ze zeeg nog van uit de diepten van den hemel over de huizen, en in een snak naar die oneindigheid die hij zoo plots verloor, richtte hij zijn oogen op, om ze te laten rusten nog in die oogen.

Maar het licht schoot van onder de huiven der kramen over den rommel suikergoed en fruit heele bekken klaarte

op de straatsteenen, en de openingen van de danstenten gaapten lijk de monden van ovens in brand.

Uit de eene tent trippelden de klanken tot een polka, uit de andere draaide een vals, en alles warrelde dooreen in de lucht, met grove blaastonen en heele geuten lichte trilnoten.

't Geraas viel om hun hoofd lijk een paar steenen.

Uit de straten kwam er immer meer en meer volk de plein over geschoven.

Van uit den donkere zakten ze in 't licht; 't was een roode licht dat een wondere laaitint op hun wezens lei, zoodat ze elkaar bekeken, als verschoten ze dat zij die heel de week in 't veld werkten, nu ineens in dit wilde feest medededen; maar de dans sprong maar immer voort met veel gehef van armen en beenen, en de hooge hanglampen strooiden kransen licht om de hoofden.

In 't begin bleven ze een tijd heel onthutst; een oogenblik voelde hij in zijn spieren dat hij ook zou kunnen meedoen aan al de wildheid van de kermis die zat in zijn bloed; maar, haar hooggeschoeide arm rustte loom op den zijne, en als hij met een oogslag haar wezen opnam, dan was hij blij en fier omdat hij haar schoonheid mocht aan zijn arm leiden voor al dat volk; de lust bekroop hem om te gaan dansen, te gaan schijveren met haar in 't volle licht.

— Jeanne, willen we eens dansen?

— Ja, ze hief haar hoofd op en in haar oogen zag hij dat zij ook bekoord was.

De menschen gingen wat uiteen voor hen, en hij keek tusschen al die koppen zonder iemand te herkennen.

Hij voelde dat zij haar hand lei op zijn schouder en dat ze in zijn armen heel haar lijf cambreerde tot den dans.

De eerste maat van de vals flodderde om hun hoofd; en opeens waren ze weg met uitgestoken armen; 't gedraai van de muziek werd te niet gedaan door 't draaien van hun beweging.

't Was geen dansen meer, 't was glijden, haar voetje schoof tusschen de zijnen en een ronde roos licht trok gedurig door zijn oogen.

Tegen het orgel schoot ineens uit een pijp een klank tegen Jeanne haar ooren, lijk een klets in haar gezicht, ze

kon het niet meer uithouden en ze viel uit in een helderen lach.

Haar kop zeeg op zijn schouder, zoodat de rand van haar hoed zijn voorhoofd raakte, hij rook opeens den wonderen reuk van haar zwart haar tegen zijn gezicht, en hij keek in 't oog open tegen zijn oog, de zwarte oogbal zag hij rondom bezet met stippels goud, lijk gensters vuur.

Van tusschen haar lachende lippen ving hij den warmen adem tusschen de zijnen.

Hij voelde dat ze rustte met haar borst op zijn borst; het bloed sprong door zijn aderen op zijn voorhoofd, een rilling voer door zijn armen en zijn vingers; hij stak zijn oogen dicht om niet te zien, en dan buiten den draai van de muziek en van 't licht voerde hij haar mee in de donkerte van zijn gesloten oogen, tot hij niet meer kon en zij op een bank nedervielen.

Het dacht hem dat ze van tusschen haar lange wimpers hem aankeek met lachende oogen die overwonnen; dat stak hem in 't hart en hij had spijt als van een zonde.

In de hoeken bleef het volk opgestapeld en tusschen de koppen door de frischte van een bloem op een muts of een kleurig lint.

De jongens, in zot gedoe, vertelden allerlei aardige dingen, zoodat de meisjes luidop schaterlachten.

Hun genoegen was niet als het zijne gelijnd als een gebouw, maar lijk hun mooi blozend gezicht zonder lijn.

Hun blijheid en hun lachen waste in 't licht lijk bloemen, en hij voelde opeens dat het ook de echte blijheid was, die 't bloed verlevendigde en den mensch uitrustte.

De bazin kwam hem storen en vragen wat hij verlangde. De trots van den rijken boerenzoon kwam in hem :

— Een ronde bier voor al de jongens, — en voor u, Jeanne?

— Limonade, zeide ze.

De bazin droeg pinten rond op een schaal, en op 't bruine bier lag een duim vettige schuim.

In een oogwenk stond al het volk rond hen om te tikken : gezondheid, menheer. Ze grepen 't glas met hun grove vingers en dan elk naar zijn meisje : eens meedrinken. De meisjes zetten hun lippen aan 't glas, zoodat de schuim er rond plakte.

Hij dierf aan Jeanne niet vragen of ze wou meedrinken, maar hij bemerkte een spijtigheid om haar lippen.

Van tusschen den hoop kwam opeens Tilde, het koeimeisje, geschoven, haar gezichtje bloosde en haar oogen bloeiden, en zij had last met de haartjes die kriewelden op haar voorhoofd en over haar wangen. Ze trippelde op haar voetjes zoodat haar kermisrok danste om haar lijf. Hij verschoot; 't was of zijn gedacht over blijheid nu opeens in dat meisje vergroeid was.

— Mag ik eens meedrinken? vroeg ze.

Hij reikte haar het glas; ze zoog het bier tusschen haar lippen lijk een kalf het melk.

— En nu, moet ge eens dansen; hij mag, niet waar, Juffrouw?

— Ja..., zei ze, al had Jeanne maar half toegegeven.

Er schoot iets door zijn hoofd, in de eene hand hield hij zijn pint en met den anderen arm omprangde hij zenuwachtig den rug van het meisje.

Allen deden hem na, en ze dansten met de pint omhoog; het bier kletste uit het glas en de schuim droop op hun hand en op 't gezicht van de meisjes, een lek schuim biggelde tusschen de haren van Tilde, en hij ademde de blijheid van haar rood wezentje.

Maar als hij terug bij Jeanne kwam, zag hij wel dat er iets haperde.

— Viens, zei ze. Je me sens mal, il fait si paysan ici.

In de oogen van Tilde las hij dat ze 't verstond.

— Gaat ge al? vroeg ze. Ik wilde nog wel tien keeren met u dansen.

Hij betaalde zijn gelag en ze gingen heen.

Buiten zeiden ze schier niets; hij liet haar arm weer rusten op den zijnen en ze verlieten de kermis, terug de dreef in.

Maar in hem stonden er feiten op die op zijn verstand werkten en hij begon een waarheid te begrijpen.

De zomernacht was intusschen lichter geworden, de klaarte drong overal aan den horizont, al kwam ze uit de velden, en door de lucht streepten lange reepels grauwe wolken streng.

— Willen we langs hier door het veld gaan? vroeg ze.

En ze wandelden nu tusschen twee hooge graanvelden. Naast hen schoot de tarwe op en als hij er met de hand doorstreek, dan kraakte ze van rijpheid en van zwaarte.

Als ze nu stonden in die zee van graan, voelde hij opeens dat ze met haar beide handen zijn hand driftig greep, haar kop op zijn schouder lei zoodat haar oog weer open was tegen het zijne, en de adem uit haar roode lippen zijn wang aaide.

— Zeg me nu eens, houdt ge erg veel van mij, vroeg ze.

Maar naast de baan, halm voor halm, schoot de tarwe op en van knoop tot knoop stieten ze omhoog de zware aar die kromde van 't gewicht.

't Was de tarwe die met moeite groeide voor dat brood dat ze vroegen, van den morgen : « geef ons heden ons dagelijksch brood ». De mis en de processie kwamen in hem op en hij voelde nog die gedwee oogen tusschen de roode oogschelen op hem gericht.

En dan, het sprong uit zijn verstand, al was zijn gevoel verstijfd, trok hij zijn schouder terug en zei : mijn liefde moet zijn als het graan dat groeit tot brood voor mijn volk.

Een davering liep door haar leden en ze stond nu voor hem met haar borst vooruit en haar witte hals uitgerokken.

— Eh bien, je m'en vais, petit paysan, zei ze.

Ze ging. Een oogenblik zag hij haar omarmd van al het gouden graan en dan verdween ze in de malsche donkerte.

Hij stond daar nu zoo leeg mogelijk van alle gedacht, als hadden zijn gevoel en zijn verstand elkaar doodgevochten.

't Verwonderde hem dat hij niet zakte in dien grond tot aan zijn knieën en hij had honger om van die vettige veie aarde te kneden met zijn tanden, zijn tong, zijn lippen, ze te slikken door zijn keel en ze te voelen wegen op zijn borst.

Boven de huizekens van het kermisplein bloste 't blije licht in den donkere, — en zijn liefde zou zijn als het graan dat groeide tot brood voor zijn volk.

A. Verstreken.

LIEDEREN
VAN ARTHUR DE HOVRE

Dat er heden belangstelling in het Vlaamsche lied bestaat, kan moeilijk geloochend worden. De studenten van Leuven dwepen met het lied; de vrouwen beginnen Vlaamsche wiegeliederen te neuren, ook in de verfranschte burgerij; de publieke lessen van volkszang worden door tal van werklieden bezocht; de volksuitgaven van Wilford en Boucherij leven en blijven leven, — de eerste leeft nu al tien jaar; van *Ik ken een lied* werden meer dan 24000 exemplaren aan den man gebracht. Al die feiten en vele andere laten ons een bloei van het lied te gemoet zien!

Jammer dat doorgaans de voorkeur aan het volkslied wordt gegeven, ten nadeele van het kunstlied! Jammer dat de belangstelling meer naar het banale gaat dan naar het verhevene! Over 't algemeen blijft de vlucht van onze liedercomponisten wat laag bij den grond. Was het anders, dan hadde in Vlaanderen wat luider moeten gejuicht worden, toen Mortelmans, nu enkele jaren geleden, zijn twaalf Gezelle-liederen uitgaf, de schoonste die de Vlaamsche Muze ons bood; — en eilaas, heden moeten ze onder den prijs verkocht worden! Een schande voor de Vlaamsche Kunst! Leende de Vlaming niet al te graag het oor naar de alledaagsche voortbrengselen van het boerenlied, dan zou de verschijning van Reylandt's geestelijke liederen telkens een gebeurtenis dienen te zijn, hetgeen nu niet het geval is. Dan zouden al de zangers en zangeressen een lied als *Kom niet de verre Wegen* van Carl Smulders, vóór een paar jaren verschenen, op hun repertorium moeten brengen; — en nochtans, nog op geen enkel feest heb ik het hooren uitvoeren!

Ik stel vast: kunstliederen in België ondergaan het lot van verheven gedichten in België, — zij worden niet gegeerd. Het zangminnend volk blijkt nog niet rijp genoeg voor het genieten van zuivere, edele schoonheid.

Dat zal de ware scheppers niet beletten voort te werken. Verleden jaar mochten we de artistieke liederen van Meulemans zien verschijnen; heden vervult het optreden van een nieuw toondichter ons met vreugde. Arthur De Hovre is geen beginneling in de kunst en stijgt met den eersten vleugelslag vrij hoog.

Hij onderwijst overigens orgel aan het Conservatorium te Antwerpen en bestuurt sedert jaren de muziekschool van Lokeren. In de techniek schijnen weinige zijner landgenooten hem baas! En dat is al een verheugend teeken op onzen dag, waar tal van piepjonge kunstenaars, die nauwelijks de eerste beginselen van hun vak machtig zijn, al dadelijk hun voortbrengselen willen gedrukt zien! De begeleidingen van Arthur De Hovre, — die de neef is van den naïef-populairen Octaaf De Hovre, den schrijver van het veelgezongen *Sarlotteken*, — zijn altijd sierlijk en rijk, afwisselend schoon en vlot voortbewegend, zonder daarom te veel van den begeleider te eischen. Ofschoon streng en verheven, toch is zijn kunst niet ingewikkeld. Verre van daar. Zij lijkt kristalhelder! Wat, vooral, naast zijn begeleidingen te prijzen valt, is de heerlijke eenheid van zijn muzikale scheppingen. Ziehier dus een kunstenaar die een gedachte kan ontwikkelen, die een motief kan verwerken, herkneden, in andere vormen laat terugkeeren, die er kan uithalen wat er in zit, die het kan doen zwellen en krimpen, groeien en bloeien, bidden en huiveren, leven en sterven. Voor die reden is het ook waarschijnlijk, dat hij Guido Gezelle tot zijn medewerker kiest. Al kunnen de verzen van den grooten Westvlaming doorgaans alle andere muziek dan de zijne missen; al blijken de meeste zijner gedichten te diepzinnig en te fijnbewerkt om anders dan bij het lezen volledig genoten te kunnen worden; toch vindt de toondichter, indien hij kiezen kan, een bron van vrome en teermuzikale aandoeningen in zijn werk; toch komen veel gedichten hem verlokkend voor, dank vooral aan de eenheid van gevoel, die zijn muziek noodig heeft. Die verzen vloeien; zij zijn doorwasemd van stemming; de beelden verspringen niet gelijk in een kinematograaf. Vandaar de bekoring, die Gezelle's verzen op zooveel toondichters hebben uitgeoefend: Reylandt, Mortelmans, Van Rennes, Wiertz en nu, De Hovre.

Ik misse U! uit de *Vier Liederen* van De Hovre, kan moeilijk anders dan een meesterstukje genoemd worden. Zelden deed een componist overigens een beter keuze: die tekst moet waarlijk als de synthesis van Gezelle's werk beschouwd worden. Overal en altijd, dag en avond, miste hij immers — zijn Schepper! Hier heeft de toondichter, in een meesterlijke klimming van gevoelens, hartroerende tonen gevonden. Iets bovennatuurlijks hangt in de begeleiding te zweven: het mysterie, de lichtglans van de Godheid. Het menschelijk hart schijnt er naar te smachten, doch het niet te kunnen bereiken. De dichter weent en het lied krijgt een andere kleur: het wordt meer wereldsch, ietwat gejaagd. En eindelijk breekt het los in een lange, bange drama-

tische klacht : « Wanneer alleen ik tranen ween, 't zij droevig 't zij blij, — ik misse U, o ik misse U zoo! Ik misse U neffens mij ! » Opvallend is het, hoe met zoo eenvoudige middelen zulke treffende uitslagen konden bekomen worden. Zeker mag de Vlaamsche Muze fier zijn op dergelijke voortbrengselen!

Nagenoeg met denzelfden lof zou over de andere nummers van den bundel gesproken moeten worden. *Kerkhofblommen* is bijna even schoon. *Mietje* geeft ons het bewijs, dat de toondichter ook jokken kan en over de noodige middelen beschikt om zijn fantazie met al haar grillige sprongen uit te drukken. *Een Blomke* is wat bescheiden van aard, gelijk het overigens behoorde : een kinderliedje — of een begijnenliedje.

Afzonderlijk verschenen een reeks andere liederen van De Hovre's hand. *Wiegelied*, reeds door Ryelandt bewerkt, is een pereltje! Al wordt hier wel wat gevergd van het klavier, toch kan niet beweerd worden dat de begeleiding te zwaar is. *Scheiden* doet ons, met zijn mooi bewerkt motiefje van den speleman, aan de frissche liederen van Grieg denken, zonder dat er nochtans spraak wezen kan van navolging.

De katholieke kunst bezit dus een nieuw toondichter te meer in het land, een man met gevoel en verbeelding, uitgerust als weinigen, gaarne omgaand met den grootsten onzer dichters, en dien wij nu ook de strengste eischen mogen stellen. Want, vrij van critiek is zijn werk niet. Het lied leeft van meer losheid; er kan nog inniger versmelting tusschen woord en muziek bekomen worden; in een bundel moet nog meer afwisseling heerschen, want degene die liederen of gedichten kan schrijven, kan daarom nog niet altijd een boek samenstellen. Kleine gebreken zijn het, waarop wij wijzen, en voorzeker zullen zij in een volgend werk van De Hovre, — een verhoopte bloei van schoonheid, — niet meer bespeurd worden. Hij draagt edele idealen in het hoofd en is geroepen om een overwegende rol te spelen in de verheffing van ons lied, — ook in die van ons geestelijk lied. Al trad hij niet uit de Tinelschool, toch is hij, met Jozef Ryelandt, van heden af een der beste, een der edelste vertegenwoordigers van het mystieke lied in Vlaamsch België.

L. L.

BOEKENNIEUWS

DIE EIGENTUMSLEHRE *nach Thomas von Aquin und dem modernen Sozialismus mit besonderer Berücksichtigung der beiderseitigen Weltanschauungen* von FRANZ SCHAUB, *Gekrönte Preisschrift.* Freiburg im Br. Herder, gr. 8°, bl. 446.

Onder de talrijke boeken en schriften, welke de theoretische en praktische waarde van het Socialisme bespreken en onderzoeken, verdient bovenstaande door de Hoogeschool van München bekroonde verhandeling een loffelijke melding, zoowel wegens haren rijken inhoud als wegens haren wetenschappelijken vorm.

Hierbij een kort overzicht van den inhoud :

Inleiding. 1. De leer van Thomas over het eigendom en de Kerk. 2. Het moderne Socialisme : *a)* Bepaling der begrippen. *b)* Geschiedkundige ontwikkeling der theorie. *c)* De politieke sociale beweging. *d)* Het program van Erfurt.

Eerste Deel. Beide wereldbeschouwingen : 1. van H. Thomas ; 2. van het Socialisme ; 3. Vergelijkende Kritiek der twee stelsels : *a)* Hypothese en Wetenschap. *b)* Eenzijdigheid der methode. *c)* Eenzijdigheid van het stelsel.

Tweede Deel. De thomistische en socialistische leer omtrent het eigendom :

I. Het socialistische Communisme. *a)* Noodzakelijk ; *b)* als middel om de rechten van allen te handhaven ; *c)* wegens zijne doelmatigheid en *d)* zijne praktische toepassing.

II. De leer van Thomas over het Eigendom. 1. Begrip, oorsprong en grenzen van het privaat eigendom. 2. Noodzakelijkheid van het privaat-eigendom. 3. Rijkdom en armoede. 4. Het verkrijgen van eigendom. 5. Bezit en gebruik van het eigendom. 6. Staat en maatschappij tegenover het eigendom. *Slot :* Idealen en Droombeelden.

Als bijvoegsel twee hoofdstukken : 1. de theoretische en 2. de politieke ontwikkeling van het Socialisme.

Verbaasd, staart men soms op de steeds stijgende macht en ontwikkeling van het Socialisme en vraagt zich af, hoe het komt dat eene theoretisch ongerijmde en praktisch onmogelijke dwaalleer zulke vorderingen maakt en eene ontelbare menschenschaar misleidt en onder hare vanen lokt.

De oorzaak ligt in de onkunde en schuldige onwetendheid van het argelooze geen kwaad vermoedend volk. De leider van het socialisme weet zijne plannen listig te bemantelen, nooit spreekt hij zich rondborstig en oprecht uit over het wezen, den oorsprong, de strekking, de gevolgen van het stelsel, hij heeft slechts één doel : de gemoederen in gisting brengen. Daarom schelt hij met bijtende taal op de overdreven weelde van enkelen, hangt een droevig tafereel op van de onbeschrijfbare ellende der groote volksmassa, en begoochelt deze door de ijdele belofte van een Toekomststaat, waar rijkdom, weelde, vermaak, vrede en eendracht haar onbetwist deel zal worden.

Is het te verwonderen dat tengevolge van zulke voorstelling menig min ontwikkeld werkman, die met groote moeite voor vrouw en kinderen het brood verdient, zich laat medesleepen en bij de socialisten hulp en ondersteuning zoekt? Zij geven gehoor aan holle woorden en ijdele beloften, want Socialisme beteekent in hunne oogen : kortere arbeid, hooger loon, betere voeding, stoffelijke welvaart.

Hieruit volgt hoe nuttig, ja noodzakelijk het is, de dwaling de mom af te rukken, den dekmanlel van stoffelijke hervorming en verbetering te verscheuren, om haar in hare ware gedaante voor te stellen en alle misleiding te voorkomen.

Daartoe geeft bovenstaand werk eene uitstekende gelegenheid aan hen, die de wijze woorden van P. B. Bruin, S. J. overwegen : « De vlugge opvatting van een gezond verstand stelt niet in staat om over de groote quæsties van den dag een beslissend oordeel te vellen, zoo niet eene degelijke studie der grondbeginselen is voorafgegaan ».

De theorie van het Socialisme steunt op drie stellingen als op hare grondpijlers : het historisch Materialisme, de leer van Marx over de waarde en de meerwaarde, de klassenstrijd.

Deze drie beginselen echter kunnen den toets van het gezond verstand niet doorstaan, niet alleen zijn zij willekeurige beweringen, zij staan ook in rechtstreeksche tegenspraak met de feiten, de geschiedenis en de leer van het Christendom.

De geschiedenis der maatschappij is meer dan de geschiedenis der economie, zij is tevens de geschiedenis van het geestelijk werken en strijden, dat deels innerlijk, deels slechts uiterlijk met de economische verhoudingen samenhangt.

De levenskrachten in de geschiedenis werkzaam kunnen onmogelijk tot reine stof teruggebracht worden, zij zijn inwendig en in hare laatste oorzaken, onafhankelijk van de economie. De wetten, welke haar leiden en regelen hebben dezelfde waarde voor het werkelijk leven als de economische en maatschappelijke betrekkingen, ja, deze laatste moeten met de eerste overeenstemmen om in hun eigen gebied orde en volharding te handhaven.

Wanneer wij de leer van Thomas volgen komen wij tot het besluit, dat de arbeid een belangrijk element vormt der waardebepaling, maar niet het uitsluitend bestanddeel. De behoefte is de hoofdbron en derhalve de maatstaf der waarde. Alleen waar behoeften zijn, ontstaat het begrip van gebruiks- en ruilwaarde.

Tegenover deze beschouwing beweert Marx dat de arbeid en de arbeid alleen de bron van de waarde is. Deze wordt derhalve bepaald door de hoeveelheid van den maatschappelijken arbeid noodig tot de productie, of wel door den noodigen arbeidstijd.

Ook hier dwaalt Marx en wordt door de werkelijkheid gelogenstraft; want twee zaken waaraan dezelfde menschelijke arbeid werd besteed, kunnen soms verschillende ruilwaarden bezitten. Al wordt aan een slechtere soort steenkool meer arbeid besteed dan aan eene betere, toch zal de ruilwaarde der eerste geringer zijn. Een diamant en een kachel voor welker productie dezelfde arbeid wordt vereischt, hebben ongelijke ruilwaarde.

Is het beginsel van Marx onbewezen en valsch, dan zijn ook de gevolgen, door hem afgeleid valsch en veroordeeld. Bijgevolg, indien het loon van den arbeider niet bepaald wordt door de ruilwaarde der noodige levensmiddelen, dan kan de loon den prijs der levensmiddelen te boven gaan; dan kan hij iets overhouden om zich productie-middelen te verschaffen, dan moet hij niet immer en altijd proletariër blijven, dan zal de kapitalistische maatschappij-inrichting niet noodzakelijk een steeds talrijker wordend proletariaat, en een immer kleiner wordend getal kapitalisten ten gevolge hebben, dan is niet bewezen, dat het privaatbezit der productie-middelen de ongelijke verdeeling der stoffelijke goederen veroorzaakt.

Wat de leer van den klassenstrijd betreft, zij het genoeg aan te merken dat een geloovig christen in den klassenstrijd een overtreding ziet van het groote gebod: Bemint uw naaste gelijk u zelven.

Daarenboven begrijpt ieder zonder inspanning dat niet alle geschiedenis tot nu toe geschiedenis van klassenstrijden is geweest, en dat de ontwikkeling en bloei der beschaving geenszins van klassenstrijd afhangt.

In den toekomststaat, die de productie-middelen in gemeenschappelijk eigendom bezit, de voortbrenging en verdeeling der goederen regelt, ontbreken alle waarborgen voor de noodige werkzaamheid, de orde, den vrede, door het algemeen welzijn dringend gevorderd. Daarom weten de Socialisten bij de vraag hoe de toekomststaat ingericht zal worden, voorzichtig te zwijgen, of een niets-zeggend ontwijkend antwoord te geven.

Vóór eenige jaren had de meening ingang gevonden dat bij de oude en oudste volken oorspronkelijk het gemeenschappelijk eigendom het eerst vasten voet had verkregen en later tot privaat-eigendom is overgegaan.

Thans echter, ten gevolge van dieper en nauwkeuriger onderzoek, blijkt dat ook dit argument der Socialisten niet steekhoudend is.

De bewering van het oer-communisme steunt op een onvolledig onderzoek. dat de oudste volkeren — Israël, Egypte, Babylon, Assyrië, over het hoofd ziet, den toestand der onderzochte volken willekeurig verklaart, en in dien verkeerden zin op alle volken toepast.

Neemt men al het gezegde omtrent het oorspronkelijk gemeen-eigendom te zamen, dan komt de bron van deze theorie hierop neer:

1. Men heeft als *res communis* beschouwd. wat nog *res nullius* was.

2. Men heeft gemeenschappelijk eigendom genoemd wat een niet volkomen erfdeeling (*pro indiviso*) of een mede-eigendom was.

3. Men houdt voor eigendom der boeren op grond en land wat een min of meer voor een tijd vergunde bezitting, of gebruiksrecht van het eigendom is.

4. Men heeft het eigendomsrecht der gemeente verwisseld met eene louter administratieve bevoegdheid. De grondslag van het Socialisme ligt in de leer van Marx over de waarde. Haar uitsluitende bron is de arbeid, zij wordt namelijk bepaald door de hoeveelheid van den maatschappelijk noodigen arbeid, of wel door den noodigen arbeidstijd.

Volgens Thomas is de arbeid wel is waar een belangrijk, ja in het algemeen het belangrijkste element van de waardebepaling, maar hij is niet het eenig uitsluitend bestanddeel. Haar hoogste bron is de behoefte, zoowel de grond als de maatstaf van de gebruiks- en ruilwaarde. Met andere woorden : de waarde van eene zaak is hare nuttigheid, hare geschiktheid in eene van onze behoeften te voorzien.

Hieruit kunnen wij besluiten dat de wetenschappelijke wederlegging van het Socialisme eene verstandsontwikkeling vordert, die niet iedereen gegeven is. Alleen wie degelijk onderlegd is in de philosophie kan deze zaak met goed gevolg vervullen. Terwijl de vergelijkende kritiek de valschheid en de onmogelijkheid van het Socialisme helder betoogt, toont zij de waarheid van Thomas' leer in haren vollen luister. Zijne wereldbeschouwing is niet alleen eenvoudig en logisch, ook grootsch en verheven.

Zonder Monisme brengt zij God en de wereld tot eene eigenaardige eenheid, zij geeft een beginsel dat al de feiten der geschiedenis beheerscht, de rede met de openbaring, de vrijheid met het gezag, de werkman met den werkgever verzoent.

Ten slotte zij het werk ernstig aanbevolen wegens den methodischen gedachtengang, de heldere taal, de veilige ter dege ontvouwde en met afdoende bewijzen gestaafde leer. De schrijver is volkomen op de hoogte van den tegenwoordigen stand der wetenschap, hij beheerscht wonder wel de stof, en weet beknoptheid met helderheid te paren, zonder zich door wijduiteenloopende bespiegelingen of redetwisten te laten medesleepen.

De oude, maar nooit verouderde beginselen der scholastische wijsbegeerte schijnen hier verjongd, zoo helder en natuurlijk blijkt hunne toepassing op de hedendaagsche vragen. Door zijne hoofdstellingen en grondslagen is het een werk van de middeleeuwen, de toepassing op de behoeften en eischen van onze eeuw stempelt het tot een boek van onzen tijd.

Dr A. Dupont.

WERKEN VAN FR. HAMERSCHMIDT. 1. *Snikken en Grimlachjes* door Piet Paaltjens, 9^e^ dr. 2. *Familie en Kennissen,* door Fr. Haverschmidt, 5^e^ dr. H. A. M. Roelants, Schiedam, 1908, resp. 132 blz. en 235 blz. Pr. fl. 0.60 elk.

Wij meenen niet te moeten uitweiden over de waarde en de beteekenis van Piet Paaltjens voor onze letterkunde ; de 9^e^ druk van dit boekje zegt genoeg hoever het zijn weg heeft gevonden, zelfs onder de breedere schare. Dat allen die 't lazen ten volle beseffen hoezeer het beste uit deze Snikken en Grimlachjes eigenlijk het eenige is dat wij kunnen zetten nevens Heine-op-zijn-puikst, mag een vraag blijven. Hier kan enkel nogeens ter loops worden gewezen op dat kostelijkste aller hoogeschoolverzen in 't Nederlandsch : « Drie Studentjes » doordarteld met al de gammen van het grilligste en het nukkigste studentenhart; op de « Tijgerlelies » aan Rika-per-sneltrein, en aan Hedwig-met-den-weduwnaar ; op de meest realistische van alle romancen : « De Zelfmoordenaar » ; op die Jules Verneschen « Frieschen Poëet ».

Bijna in evenveel populariteit mocht « Familie en Kennissen »

zich koesteren. En met even goede redenen als de poezie van Piet Paaltjens — die door Hamerschmidt alleen werd gezien en gesproken — wordt de bundel prozaschetsen van de dominee hoog gehouden, ofschoon om andere redenen. Altijd humor, maar gemoedelijke humor, in plaats van afgrijselijke, geestigheid aan den huiselijken haard in plaats van op of nevens het kerkhof, ofschoon de doodskop nooit lang buiten 't bereik van zijn onrustigen kunstenaarsblik is gebleven.

Dit mag hier nog wel gezegd : Haverschmidt-Paaltjens was geheel zichzelf. Veel heeft hij niet geschreven, maar liever gaf hij niets, dan niet altijd te geven gansch eigen werk, eigen gevoel, eigen verbeelding, eigen idee, eigen stijl. Hij gaf wat hij had, ongekrenkt. Geen groot schepper, maar een van de echtste, eerlijkste kunstenaars die ons Nederlandsch in de 19e eeuw heeft op te teekenen.

FR. HAVERSCHMIDT, door Dr JOHs DYSERINCK. H. A. M. Roelants, Schiedam 1908, met portretten en illustraties. 174 blz. Pr. fl. 2.50.

Zoo goed als Haverschmidt nevens Hildebrand mag staan, zoo goed mag dit boek over hem staan nevens Dr Chantepie's boek over Beets. 't Is met liefde geschreven, met een liefde die verklaart en goed verklaart wat elders onuitgelegd was gebleven, en die enkel zooals 't behoort den sluier haalt over het droevig einde van dezen man die zooveel pret aan zijn lezers had bezorgd, en die ook altijd in hen de gedachten aan hooger en beter had wakker gehouden : 't geen hem zeker door Hem die harten en nieren doorgrondt zal worden vergoed. Nevens den dichter en schrijver, die hier uitmuntend wordt bestudeerd, maken we hier kennis met den predikant en den huisvader. Die kennismaking kan niet anders dan onze waardeering nog doen stijgen voor dien voortreffelijken man, die te zwak was van gezondheid om de beproevingen te blijven weerstaan.

Gebroken onder den slag van den dood zijner vrouw, klom Haverschmidt den volgenden Zondag toch op den kansel : « Ik heb nu iets ondervonden, dat ik nog niet kende. Iets vreeselijks en ook iets heerlijks. Hoewel, dat spreekt, nog slechts bij aanvang. Ik sta pas aan den ingang der donkere vallei. Ik heb nog maar de eerste schreden gezet op den eenzamen weg. Ik zal nog heel wat moeten ervaren, zwaar. En zoo heb ik ook nog nauwelijks iets gezien van het licht, dat in het duister valt, het licht van boven. Dat is Gods vertroosting, dat is de kracht die van den Vader uitgaat, en van haar alléen mogen wij hopen dat zij op den duur en immer steviger steunen en sterken zal. Laat ons van *haar* spreken. »

Evenzeer als in deze preek sprak in al zijn werk het hart van Haverschmidt. Dat heeft Dr Dyserinck ons met zorgzame oplettendheid bewezen. Zijn boek verkwikt en veredelt. Hem zij dank voor dit werk van veel geduld en veel piëteit. J. P.

WERKEN VAN WILLEM PAAP : 1. *Vincent Haman*, 2, *Jeanne Colette*, 3. *Koningsrecht*, alle herdrukken, elk fl. 0.75, uitgeversmaatschappij Vivat, Amsterdam, resp. 274, 305 en 144 bladzijden.

In een der Nieuwe-Gidsnummers van 1899 schreef Willem Kloos :

« Toen de h. Paap nu dertien jaar geleden wegens gebrek aan voldoende mate van literaire bekwaamheid uit de redactie van « de Nieuwe Gids » werd gezet, bleef hem die val-van-hem duchtig dwars zitten en hij wachtte al verbeterend zijn maatschappelijke positie met kalme volharding het oogenblik af dat hij gemakkelijk zijn moedje kon koelen en een trap kon teruggeven voor het onontkoombaar echec, dat hem gewierd. »

Paap ging naar Berlijn wonen, om zijn woede te verkroppen en zijn uur af te wachten.

En thans, wezenlijk, hij heeft het zijn oude vrienden betaald gezet — niet met bedaarde weerlegging of grondige redeneering, dat spreekt, ook niet met feitelijk veel hoogere kunst te leveren dan die waartoe zij hem in staat achtten; maar met als volwassen man te volharden in de manieren die hij in de jonge school had opgedaan, en met zijn vroegere maats er mee te overvallen toen deze, door de jaren bedaard, niet meer wilden meedoen aan rakkerijen. Maar Paap's wijze van schelden is met tertijd gerijpt tot iets heel anders dan vloeksonnetten of invectieve-hymnen, Paap heeft genoeg op zijn lever liggen om er heele romans mee te vullen. Zoo ontstond « Vincent Haman », eigenlijk een reusachtig pamflet op de mannen van '80, ineengezet met onbetwistbaar talent van boeien en typeeren, doorspekt met bladzijden goed verzorgden, zelfs modern-gerythmeerden stijl, met andere als verzengd in de flakkeringen van een echt schoonen toorn maar blijkbaar met krantengauwigheid gepend en zonder genoegzaam toezicht van humaniteit en welvoegelijkheid er uitgeflapt onder opstoking van een alles behalve edel gemoed. Het heele cenakel treedt op, de eene met een rol al belachelijker en onhebbelijker dan de andere. « Vincent Haman » is Van Deyssel in persoon, « Moree » is Kloos, « Helmers » is Heijermans, « Lemaître » is De Meester, « Van Wheele » is Van der Goes, « de Wilde » is ten Brink zaliger, « de Milde » is Boeken, « Dr Fleutgen » is Van Deventer. Het boek als afzetting van gal zal Paap's gezondheid zeer zeker hebben bevorderd; maar ongezonde kost voor tal van lezers zal het blijven, en al wie iets over heeft voor fijnheid van manieren zal 't gemeen vinden dat een man, toch zelf vol gebreken, zoo omspringt met zijn medemenschen, ze mogen zijn wie of wat ze willen.

Een even sterke charge is Paap's grootste roman « Jeanne Collette », nog minder verantwoordelijk in zedelijk opzicht dan de vorige. Want nu braakt hij zijn venijn uit over de geldmannen van Amsterdam, over Jeanne Collette in 't bijzonder, een zoo doorzichtig gekarikatureerde Joodsche bankier, dat eenieder in Amsterdam u den echten J. C. kan aanwijzen. 't Ging immers zoover dat de bedoelde familie op 't punt is geweest tegen Paap om diffameering een proces in te spannen. Weeral moet worden erkend dat het slecht karakter van den schrijver door een schranderen, forschen geest wordt gediend, en in zijn bestrijding van den gelddnivel gaat hij met zoo 'n zielsovertuiging er op los dat men nooit zou vermoeden dat ook hij, in een der gewichtigste oogenblikken van zijn leven, zoo 'n duiveltje in zijn hart moest koesteren. Met al dat zijn er vooral uit dit lijvige boek fragmenten te lichten (b.v. het gala-dîner, en 't hart van Jeanne in zijn eerste liefde) die stellig in onze letterkunde niet voor 't rapen liggen.

De derde dier bundels, door « Vivat » zoo spotgoedkoop uitgegeven, is een drama en heet « Koningsrecht ». 't Brengt op het tooneel het geval van den molenaar van Sans-Souci. In quantum zuivere kunst is dit het beste van de drie onderhavige werken in zoover dat Paap zijn inspiratie hier stevig aan de lijn houdt en, wijl hij zich niet geneert ze elders een heelen tijd vrij-af te geven, ze hier dwingt met vaste hand in een stevige techniek. Kranig is over 't algemeen de karakteristiek, en de levendigheid van een door en door natuurlijken dialoog houdt de belangstelling warm voor voorvallen die we als kind reeds van buiten kenden — en waarbij we hier als toemaat krijgen goed-verwerkte bewijzen van rechtskennis, die zeker niet bevreemden in een advocaat — ook enkele flikkeringen van... wijsgeerig nadenken, die overigens doen vermoeden dat Paap benauwd is voor de schrikkelijk-zwarte schaduwe van zijn door en door orthodoxen naam. J. P.

ERNST EN LUIM. Bloemlezing uit Pater Poirters, S. J., bezorgd door J. Salsmans, S. J. — Een lijvig boekdeel van 204 blz. in vierkant 8°, 24½ op 18 centimeters, sierlijk gedrukt, met een tiental platen. Prijs 1.75 fr. per eenheid, vermindering volgens getal. — De Seyn-Verhougstraete, uitgever Aalst, 1909.

Rond den haard, in onze Vlaamsche woonsteden, wordt weinig anders gelezen dan rampen, misdaden en ongelukken. Vroeger, in lang verleden tijd, ging het er anders toe. Toen haalde vader het bruin-lederen evangelieboek te voorschijn en plechtig vroom, met een soort priesterwaarde, las hij zelf aan vrouw en kinderen en dienstboden een hoofdstuk voor. Soms was het Thomas a Kempis, die, door een der kinderen, met een speldeprik, op goed kome 't uit, geopend werd en luidop gelezen. Waar men niet zoo hoog vloog las men Poirters, den pittigen verteller, den luimigen zedeleeraar, die met een lach u iets in de ziel duwde en meegaf voor 't leven. Poirters wien 't geen predikant kon nadoen zoo treffend, zoo geestig, zoo ernstig en toch speelsch, zoo veelomvattend en diep doordringend in 't heele menschenleven. Jammer dat de tijd aan alles een einde stelt, ook aan Poirters' leven en invloed Hij liep de zerk plat waaronder de volksverteller en liedjesdichter begraven lag, en sleet er alles uit behalve zijn naam.

Wat maar een doode naam meer was is weer de naam van een levende. Poirters herleeft, opgewekt, opgefrischt, rechtgehouden door de zorgzame liefde van een ordebroeder, den kundigen P. Salsmans, dewelke aan Vondel zoo mooie diensten bewees. Geen twijfel mogelijk : 't is Poirters dien hij bij de hand leidt, Poirters die het velerlei nieuwe in onze XX[e] eeuw met ietwat verwilderde oogen staat aan te staren. Dat vreemd kijken zal niemand verwonderen die weet dat de goede man 233 jaar onder de aarde geslapen heeft. Gauw een zetel ! Dat de ontstelde grijsaard bekome, en dra gaat hij aan 't vertellen, aan 't zingen en aan 't fluiten. Ja maar zijn stem ? Zij is dezelfde gebleven. En zijn trant van vertellen ? Ook dezelfde losse, klare, vloeiende stijl.

Laat dat gezond oud Vlaamsch eens loopen door uw kop, jongens, laat dat zuiver water uw hart reinigen en over jaren

zijt ge Pater Salsmans nog dankbaar voor de degelijke levensles welke hij u te genieten gaf.

Dit boek, waar ook de ouderen genoegen zullen aan beleven, is uitmuntend geschikt om op prijsuitdeelingen in colleges, pensionaten, werkmanskringen en patroonschappen ruimschoots te worden uitgedeeld. A. T.

OVER VAN ALPHEN'S KINDERGEDICHTJES, *bijdrage tot de kennis van de opvoeding hier te lande in de 18e eeuw*, door Dr. H. Pomes, met een portret en 3 illustraties, Rotterdam, W. L. & J. Brusse, 1908, 280 blz. fl. 3.90.

Dit is een merkwaardig boek. Niet enkel om hetgeen er in staat over van Alphen, maar vooral om het beeld dat we hier krijgen van de Hollandsche 18e eeuw. En juist zoo was ook schrijvers bedoeling. Hij wil niet voor alles uitmaken de letterkundige waarde van de kindergedichtjes, hij wil in de eerste plaats « onderzoeken wat ze geweest zijn voor vroegere geslachten, aan welke eigenschappen ze hunne ongeëvenaarde populariteit te danken hebben gehad. » En om die brok beschavingsstudie in te leiden, brengt de schrijver ons eerst bij de groote Europeesche opvoeders van die onsympathieke eeuw : worden ons voorgesteld, zeer kennelijk, Locke, Jean Jacques Rousseau en Basedow. Zoo komen we klaarder te zien hoe Holland, dat voor de invloeden van West en Zuid en Oost vlak openlag, moest worden wat het werd : een land met twee groote groepen : steile orthodoxe conservatieven tegenover kinderlijke maar nog meer kinderachtige dwepers met natuurlijken godsdienst. Maar in den grond waren beide groepen toch onverbeterlijk achttiendeeuwsch-Hollandsch d. w. z. dat hun geestelijk leven, in plaats van te wapperen met de driekleur over landen en zeeën, lag te duikelen in de soepkom en in den theepot.

Wijl ze zelf niet meer konden dan rentenieren op hun groote 17e eeuw onder de hoede van een God lijk een suikeroom, gingen ze zich toeleggen op het vak dat hun van alle het heerlijkste scheen : de paedagogie : 't was immers van alles overheerschend belang de kinderen zoo gelukkig te maken als men zelf was. En het didactisme van bravigheid deed op zijn zokjes in Holland de ronde. En wij doen, geleid door Dr. Pomes de wandeling mee door al de schoolboekjes van de 18e eeuw : de Haneboeken, de Trap der Jeugd, de Spiegel der Jeugd, de Geestelijke Queekerijen, de Zedelijke Tooneelspellen, het Klein-Woordenboek, allerhande Kinderbijbels en stichtelijke Verhalen, een aartssaaie wandeling die Dr Pomes met een weergasche vertelkunst prettig weet te maken : Boekjes veeleer dan voor kinderen bestemd voor stakkers zoo oud als Mathusalem.

Zoo komen we eindelijk voor den ouden Van Alphen te staan, die er waarachtig in zulke omgeving een eerste jonkheid uitziet. Zijn gedichtjes maken den indruk van jolige kleuters te midden van sufferds opgevuld met een brei van protestantsch pietisme, natuurlijke moraal en plattelands-rationalisme. Den heelen Van Alphen wordt ons door Dr. Pomes uiteengedaan ; maar veel meer den wijsgeer-moralist, den weg opsporend « waarlangs hij het jonge kind zou leiden tot godsdienst en

zedelijkheid » dan wel den dichter en den aestheet, dien Dr. Pomes met den besten wil ook niet genieten en bewonderen kan, hoewel hij onder al die mespelaars toch nog staat als een nooit afgedragen pruimelaar. De kindertjes echter kunnen er nooit een pruimpje van proeven zonder een zedelesje mee te slikken.

Dr. Pomes heeft het mirakel gedaan, zijn moderne lezers rond te leiden zonder de minste verveling in een eeuw toen de menschen zelfgenoegzaam kuierden in de afgedragen kazakken hunner groote voorouders. Met sympathie heeft hij kunnen schrijven over een tijd dien de meesten van ons geen sympathie gunnen. Wilskrachtig heeft hij den slapsten tijd uit de beschaving der laatste eeuwen doorvorscht, en ons een streng bestudeerde bijdrage geleverd tot de geschiedenis der kinderletterkunde.

J P.

DE GOUDEN DUBLOEN, door J. R. VAN DER LANS; Van Langenhuysen, Amsterdam, 282 blz., fl. 1.

De firma Van Langenhuysen biedt een spotgoekoope tweede uitgave aan van Van der Lans' « Gouden Dubloen », den eersten historischen roman van den talentvollen veelschrijver en zeker een van zijn best verzorgde. Wie lichte lectuur verlangt, toch berustend op ernst en op studie, met rijke schakeeringen van fantaisie, met een gevoel gaaf en gezond, krachtig en vruchtbaar katholiek moet dit boek bestellen.

Nagenoeg eenig is Van der Lans onder de levenden om allen en alles in zijn tafereelen van langvervlogen eeuwen te doen leven het echt natuurlijk leven van die tijden, zoo in den haak tot in de kleinste bijzonderheden.

Die 't heele Amsterdam van de 15e eeuw kan doen verrijzen zooals hier, moet in de geschiedenis en in de oudheidkunde van zijn land een zeer bedreven man zijn. 't Is echt plezierig, in dit boek voor het volk zoo degelijk verwerkt te zien datgene wat de meesters in de archœologie uit die tijden hebben opgehaald. De vakmannen die den schrijver kunnen controleeren in de bijzonderheden van 't voorvaderlijk leven uit dien zeer fragmentarisch bestudeerden tijd brengen eensgezind hulde aan Van der Lans om zijn wetenschappelijke stiptheid Uit een letterkundig oogpunt valt vooral te loven de portretteering van Brechjen's lichaam en ziel, en de aangrijpende kapittels van « vonnis » en « uitvoering ».

Een boek dat ons bevalt als een hartelijk vriendenbezoek midden in de schreeuwende drukte van heden. P B

KINDERLITERATUUR : 1. *Zonnestralen in school en huis*, vertellingen door HENR. DIETZ en KATH. LEOPOLD, 1 en 2 bundel, geïllustreerd door C. Jetses, Groningen, J. B. Wolters, 164 en 156 blz.

2. *Praatjes en Plaatjes voor kleine Maatjes*, door S. MAATHUIS-HEKEN, teekeningen van B. Midderigh-Bokhorst, Groningen, J. B. Wolters, 57 blz., gr form.

3. *De zingende Kinderwereld*, kinderliedjes voor een of twee stemmen met piano-begeleiding, bijeengebracht door J. WORP, woorden van J. J. A. Goeverneur, L. Leopold en W. Reinkingh. Illustratiën van C. Jetses, Groningen, J. B. Wolters.

4. ***Pukjes Droom***, verteld en geteekend door DINAH KOHNSTAMM, MAAS en VAN SUCHTELEN, Amsterdam, Leipzig.

Enkel het eerste werk heet « Zonnestralen », maar 't zijn er alle vier; en ze komen binnen op hun uur: de eerste lente-zonnestralen na de wintersomberheid Men doorbladert ze, en men blijft droomen op die heerlijke prentjes, zoo vol geest, zoo vol onschuldige joligheid, zoo vol kinderlijk- ongerept gevoel; men laat zich bekoren door de verleiding van die lieve sprookjes-teksten, en men glijdt op een stroom van welligheid de droomenwereld in, men is weer zes jaar oud. Ge staart met star- strakke oogen, gefascineerd door 't fantasme, naar die feeën en kabouters opduikend rechts en links in 't groote mysterie van 't bosch uit de knoesten der boomen, uit de koppen der paddestoelen, en even zoo parmentelijk uit de potten en pannen van de keuken Met open mond luistert ge naar 't geen ze u vertellen: de vlinders en de bijën, de musch en de kat, O papa Haas, en de dikke, vette Pannekoek. Wat al gezellige praters die nu stom zijn geworden, wat al schoone dingen uit de werkelijke wereld sedert lang verjaagd omdat ze te schoon waren voor de zonde en de lage begeerlijkheid die de wereld regeeren. Het boekje is uit, en onweerstaanbaar komt de zucht omhoog: o kon ik toch weer een kindje worden! — 't Leven verbiedt het ons. Maar dit kunnen we wel: Voor onze kleine kleuters van hun speelgoedgeld deze boekjes koopen, zelf weer leeren zoo goed als 't gaat kindje te spelen met hen; 't geluk smaken van hun geluk als wij hun navertellen wat we vernemen uit die tooverlanden, of schreien van plezier als we zien hoe hun oogen die heerlijke printjes opslorpen, hoe hun mondje de woordekens aan 't spellen gaat, met hun vinger stilstaand bij elke letter, en hoe de zin der vertellingen hun jonge zieltje doet baden in wonderen even zalig-frisch als hun zieltje zelf. V. W.

DE NEDERLANDSCHE BEDEVAART NAAR LOURDES VAN 6 TOT 15 MEI 1908. Drukkerij *De Tijd*, Amsterdam 1908.

De schrijver heeft zijn naam niet op 't papier gebracht; maar 't is de bekende hoofdredacteur van 't meest bekende katholieke Hollandsche blad; 't is Alphonse Laudy. Al wie ewat met 't mans gansch eigen stijl is vertrouwd, zal 't al dadelijk opvallen.

We krijgen in dit boekje de overdrukken uit het dagblad: elf brieven op reis en te Lourdes met vliegender haast gepend. Maar als we hier op dit boekje de aandacht vestigen is 't niet om te getuigen: Zie hoe gauw Laudy schrijven kan; maar wel om onze talrijke Vlaamsche verslaggevers over Lourdes-reizen te brengen bij dit boekje als bij een blijvend voorbeeld: Ziet allen hoe goed, hoe heerlijk soms, Laudy in die gauwte schrijven kan. 'k Geloof inderdaad dat dit Lourdes-bedevaartverslag vrij eenig staat in zijn soort, geen enkel Vlaming althans is er in de verste verte in geslaagd de pelgrims-devotie en den aesthetischen zin zoo schoon te doen samengaan. Een bewijs te meer dat, als er maar talent is, de slingering van den paternoster om de hand volstrekt geen beletsel is voor 't bedrijf van de pen. Onder dit kranten-proza bidt en smeekt en schreit en

lacht en zingt en jubelt een prachtig begaafde ziel : bij der menschen lijden, bij der bergen heerlijkheid, bij der Moeder Gods genade trilt ze zoo aandoenlijk haar ontroeringen uit dat ze blijvende kunst geeft in plaats van schriftuur die uit haar gewonen aard met den dag verdwijnt. En in haar lyrisme vergeet deze kunst niet fijn-kritisch het hare te zeggen bij Huysmans' « Foules de Lourdes » en aan dit merkwaardig boekje een vergeten kapitel toe te voegen over de « ziel van Lourdes » in dien prachtigen zesden brief. Hoe goed Landy's realisme in den haak zit en hoe hij zelfs van de besten niets hoeft te leeren waar het geldt aandoening te steken in koel-stipte weergeving van 't geziene, moge men uit deze korte aanhaling vernemen :

« Een troetelkind (van de ziekenverzorgsters) is een arme misboorling die uit Rotterdam werd vervoerd in het kribje, waar hij nu reeds een menschen leeftijd in vastgeriemd ligt. Denk u een mismaakt skelet met averechts aangezette, over elkander geslagen spillebeenen en dorre armen, en dit gedrochtje gehecht aan een hoofd, niet ongelijk aan een reusachtige pompoen, waar met een ruwe vuist op los geslagen is. Dertig jaar telt deze chronische zenuwpatiënt, wien men nauwelijks de helft zou geven, zoo abnormaal jongensachtig is hij in zijn wezen en doen. Een goedig ventje overigens, dat zich ondanks zijn volslagen machteloosheid gelukkig gevoelt in het kennen en beminnen van zijn Heiland. Zou men gelooven, dat hij door geoefende wilskracht zijn neigingen tot idiotisme zoozeer meester werd, dat hij nu langzaam geheele woorden kan spellen? Het is even potsierlijk als meelijwekkend, hem daar bezig te hooren. Bij elk woord, ja bij de vorming van elke letter, spant hij alle ledematen in zijn kikvorschachtig lichaam, slaat hij het mager rechter beentje omhoog, trekt hij de kromstaande vingers naar den buitenkant in zenuwkramp saam, zwellen de blauwe, gewrongen aderkronkels langs zijn ontzaglijk voorhoofd nog dikker op, rimpelt in zware vouwen het vel met de dunne wenkbrauwen, en terwijl de breede bovenlip onappetijtelijke tanden laat zien, stoot hij met rauwe, nauwelijks gearticuleerde kreten, letters en woorden uit. Toch heeft ieder graag te doen met het jongske, dat getrouw in de handen houdt een rozenkrans met reuzenkralen waaraan hij zich zalig bidt. Hij is zich van zijn ongelukkigen toestand zeer wel bewust, maar leidt een kinderlijk zieleleven in God. Dat hij zin voor scherts, ja een zekeren galgenhumor over zich heeft, luisterde ik van middag uit een gesprek met een ziekenverpleegster af. Nadat deze hem een paar versnaperingen had toegediend, vroeg zij, gemoedelijk badineerend : « Weet ge wel, hoe ge er uitziet, Leo? » En onder minutenlange zenuwtrekkingen kwam het er langzaam grinnekend uit : « Ja,-ik-be-kijk-me-el-ken-dag-in-een-spie-gel. » En op de vraag : « Hoe vin je jezelf dan? » hakkelde hij na het maken van allerlei grimassen : « Nou,-wel-een-leu-ke-jon-gen ! ».

Een paar uurtjes lezing. Maar wat maakt dit pretentieloos boekje veel uren goed, besteed aan boeken die op 't voorkomen af tienmaal meer beloven en twintig maal minder geven!

J. P.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

ONZE KUNST, Februari 1909. — *De beschilderde Kerkramen van Lier en Antwerpen* (J. de Bosschere). — *Tentoonstelling van Belgische Kunst te Berlijn* (J. Schmalzigaug). — *Kunst in Dameshandwerken* (R. W. P. de Vries Jr.). — *Kunstberichten*, uit Amsterdam, Brussel, den Haag, enz. — Van dezen jaargang af verschijnt een genummerde *Prachtuitgave* à *f* 25.— per jaargang. Nadere inlichtingen verstrekken de uitgevers.

BIEKORF. N° 22, 1908. — *Bij onze Maatjes* (E. Denys): een braaf bezoekje aan onze Vlaamsche werklieden in 't Walenland. — *Boerenkermis* (Th. Brakels): een leutig vers en een statiger: *Rodenbach's Cantate* (A. Peeters).

— 23, 1908. — *Reisgenooten* (Arth. Coussens): voortzetting van het Duitsch reisje. — *De Lex salica en onze Keuren* (J. V.). Weer een bijblad, opgepropt met folkloristische geleerdheid.

— 24, 1908. — *Een taaie Kerel* (Dr Lauwers): bravo dokter. Die kerel verdient het niet vergeten te geraken — en hij zal het niet, dank zij uw Vlaamsch. — *Calvarievaart* (Cl. Van der Straeten): een kunstig dichtje, *Traagheid* (Pater Bertrand), *Voorjaarsnacht* (Van den Oom) en *Roozemarijn* (Al. Walgrave): verzen. — *Kunstkroniek*.

JONG DIETSCHLAND, Kerstnr 1908. — *Aan onze Knapen* (A. Walgrave): wel wat ongelijk, maar toch flinke verzen. — *Uren bewondering voor groote kunstwerken*. Inderdaad een smakelijke bewondering voor « de Schelde » van Peter Benoit. — Verzen van S. D. M., de Voght, Edw. Koster, Coussens en F. D. — *Over de geschiedenis der Nederl. Letteren en eenige werken over Stijl- en Schoonheidsleer* (A. Z.): zeer dienstig, maar blijkbaar een beetje haastig geschreven. — *Boekennieuws*.

VOLKSKUNDE, 11-12, 1908. — *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend* (A. De Cock): weeral vol boeiende geleerdheid. — *Gebruiken bij kantwerksters* (Dr H. Baccaert en Ant. Carlier): zorgvuldig nagegaan. — *Nederlandsche sprookjes en vertelsels* (G. J. Boekenoogen). — *Historische Kinderrijmtjes* (A. De Cock). — *Kansspelen voor de kinderen* (A. D. C.). — *Kroniek over folklore.* — *Boekennieuws*.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN DER KON. VL. ACADEMIE, Nov. 1908. — *Verslag der November-vergadering*: o. a. Dood van Johan Bohl. — Lezing door J. Bouchery over « De dichter J. M. Dautzenberg bij de honderdste verjaring zijner geboorte (1808-1908). »

— Dec. 1908. — *Verslag der December-vergadering*, o. a. Salsmans-stichting, een prijs van 600 fr. (intrest van de geschonken 20.000 fr.) voor taalkunde en Roomsche Middelnederlandsche teksten. — *Eenige beschouwingen over de uitspraak onzer Taal.* (Kan.

Dr. Muyldermans) : een bijdrage vol geleerdheid, waar toch met nog iets anders daarin dat alle goede advocaten moeten bezitten.

◆ DE GIDS, Januari 1909. — *De blijde dag.* (Stijn Streuvels). — *Moeder verzen*, (H. Lapidoth-Swarth), o, zoo schoon ! — *Jong-Turkije*, (C. Snock Hurgronje) van een die alles van dichtbij heeft gezien — *Westersch en Oostersch Nederland*, (R. Tutein Nolthenius), zaakrijk artikel over twee zeer curieuse boeken : « Van Rensselaer-Bowier manuscripts, being the letters of Kiliaen van Rensselaer 1630-1643, a. other documents relating to the Colony of Rensselaenswijck, 1908 », en verder « Erets Israël, het Joodsche Land » door Kann. 1908 — *Fabels en Vertellingen der Kongo-Negers*, (G. Busken Huet), over 't boek van onzen pater Struyf. — *De vierde bundel van Van Hamel's Letterkundige Studiën*, (J. J. Salverda de Grave). — *Het marm'ren Riet*, (J. H. de Veer). — *Een Droom uit het Zuiden*, (P. W. Van Eyck. — *Liedjes*, (S. Bonn). — *Dramatisch overzicht*, (J. N. van Hall), o a. Paladijn, comedie in 4 bedrijven, van Mev. Simons-Mees). — *Muzikaal overzicht*, (H. Viotta), over de toonkunst in Nederland in het jaar 1908. — *Buitenlandsch overzicht.* — *Parlementaire kroniek.* — *Bibliographie.*

◆ DE NIEUWE GIDS, Januari 1909. — *Leo en Gerda*, (A. W. Timmerman), eerste blz. van een roman, met daarin een hoogeschoollesuurtje van philologie op flesschen, kostelijk ! — *De Grotten der Lozère* (Dr P. H. Van Moerkerken, pr.), zoo kleurig als 't landschap zelf. — *Vervolg der wonderlijke avonturen van Zebedeus* (Jac. Van Looy), in de lijn van Van Deyssel's heroïsch-individualistisch proza. — *Romantiek* (Cornelis Veth) : Herleeft ze, herleeft ze niet, dat wordt een bloemkelkbladjes-blazen ! — *De heilige Tocht* (Ary Prins) : weer een lepeltje kostelijke stijllikeur. — *Georg Hermann* (Dr J. De Jong): erg middelmatig over den Joodschen schrijver. — *Van Ziekte en Zonneschijn* (M. Metz-Koning), van « ziekte » moet er altijd bij zijn, maar toch mooi. — *Dramatische Problemen* (H. De Boer), ditmaal over de « geestverschijningen op het tooneel » — *Verzen uit het boek « Jeugd »* (Fr. Bastiaanse) een levend bewijs, die Bastiaanse, dat men ook thans met eenvoud het nog zeer ver brengen kan. — De Roberty's « Agnosticisme » (Est. Van Nunes) besproken door Bolland's leerlinge. — *Aanteekeningen over Kunst en Philosophie* : Nog eens Chamberlain. (H. Boeken). — *Beronike* (H. Boeken) een dialoog-sonnet. *Literaire kroniek* (W. Kloos) een lovende over Boutens.

◆ DE BEWEGING. Januari 1909. *Maria*, mysteriespel in drie tafereelen (M Schoenmaekers) — *Mariken van Nieumeghen* (J. Koopmans), ter gelegenheid van de opvoering van 't mirakelspel door de « Rotterdamsche Onderwijzers-Tooneel-Vereeniging — *Shelley's Prometheus Ontboeid* (Alex. Gutteling) vervolg en slot der vertaling van Shelley's lyrisch drama. — *Een Middeneeuwsch Grootbedrijf* (Dr H. Van Gelder), naar aanleiding van « De Geschiedenis van de Leidsche Lakenindustrie I De Middeleeuwen (14e tot 16e eeuw) door Posthumus ». — *Lot en Natuur* (W. L Penning, Jr.) enkele van Penning's jongste verzen. *Verzeerbeeld, waar blijft het volk ?* (Mr P. Brooshooft) over koloniale

politiek. — *Boeken, Menschen en Stroomingen* (A. Verwey) verzoenend over Van Eeden's « Dante en Beatrice ».

DE NIEUWE TAALGIDS, 5, 1908. *Schoolopstellen* (J. Koopmans) voor de kleintjes. — *Plantennamen* (C. G De Vooys) over het « *Woordenboek der Nederlandsche volksnamen der planten*, uit de gegevens, verzameld door de commissie voor Nederlandsche plantennamen, bewerkt door H. Heukels ». — *Enkele Opmerkingen over het gebruik van* « ie, die » enz. (D. C. Tinbergen) « Men geneert zich om « ie » te schrijven. Gelukkig dat de h. Kollewijn deze valse schaamte eens aan de kaak heeft gesteld ». — *De woorden op* « *loos* » (D C. Hesseling) onder invloed van het Duitsch hebben wij er in de moderne taal een massa bijgekregen.

— 1, 1909. *Iets over vergelijkingen in de taal* (K. Veenenbos) : een zeer merkwaardig opstel. *Feith's natuurgevoel en kunst* (J. Koopmans). — *Zinsontleding en nieuwe spelling* (N. van Wijk). — *Taaleenheid in spreken, schrijven en spellen* (J. H Van den Bosch) : Bravo, man ! In dit eerste deel van zijn studie komt hij er al rond voor uit : « In grammatikaal opzicht is er vrij wat verscheidenheid in de algemeene taal, buiten de dialektiese invloeden, en meer dan de gewone spraakkunst er doet kennen » — *De jongste wereldtaal* (D C. Hesseling) : nog een vereenvoudiging van het Esperanto, de « kwintessens van alle Europese talen » : het Ito. — De behandeling van « Figuurlike taal » (C. G. N. de Vooys). — Boekbeoordelingen : o a. over A. De Ridder's « Hugo verriest » : « Het komt ons voor dat er in De Ridder een betere schrijver zit. De gemaniëreerdheid is een licht vernis ; daaronder zit de gezond-vlaamse kern. Naast menige overladen zin, in drukdoend ritme, staan er andere, fris en krachtig van zegging als bij de beste Vlamingen. Maar met studie en zelfkritiek zou deze schrijver nog iets meer kunnen bereiken dan journalistiek sukses. »

DE KATHOLIEK, Jan 1909. — *L. Pasteur als mensch* (J. V. de Groot C. P.) : was niet enkel voor de wetenschap maar ook voor de zedenleer een groot man. — « *Onverdraagzaam en onberekenbaar.* » *Vereenvoudigde spelling en verbuiging* J. J. Graaf : pretiig-anti-Kollewijnsch. *Het Probleem des Levens* (Dr J. VanBeurden) : zoo stilaan komt de levensleer naar God en naar den godsdienst terug. — *Nieuwe Dante-studien* (P. J. Ter Maat C. P.) : een warme aanbeveling van Franç. d'Ordio's Nuovi Studii Danteschi. — *Boekennieuws.*

STUDIËN, Deel 70, afl. 5. — *Vondel's Bekeering* (H. J. Allard) : Kaf & Koorn in Dr Brom's proefschrift. Al komt het wat laat, een hoogst welkom opstel, heel heusch natuurlijk, waar nochtans Dr Brom een beetje waaghals genoemd wordt en gewezen op zijn caricatuurteekeningen, op zijn fantasie, hier en daar, louter fantasie. — *De Canon des Ouden Verbonds bij de Syrische Christenen.* (J. P. van Kasteren. — *Jeruzalem* (H. Wilbers) : indrukken van den student, niet van den pelgrim, die P. Wilbers in zich vereenigt. — *Het Dagboek eener verdreven Kloosterzuster* : heel waardeerend over de vertaling van 't bekende boek *Le Journal d'une Expulsée.*

LE CORRESPONDANT, 25 nov. 1908. — *Quatre années d'action sociale.* — *Souvenirs de la fondation de l'Œuvre des cecrles*

catholiques d'ouvriers (Cte A. De Mun). In 1875 verliet De Mun het leger; van 't eene strijdperk trad hij in 't ander : en 't laatste — 't sociale — is niet het minst rumoerige geweest. *Victorien Sardou* (Ch des Granges) : vooral wordt geloofd zijn talent van vinding en voorstelling. Onder zijn 60 stukken zijn er voorzeker die blijven zullen. *L'Amérique de demain* (F. Klein). — *La Question des Téléphones* (Fr. Mane). — *Houlmont-Duhaume*, roman (P. Harel) — *La Conjuration du Camp de Grenelle* (P. Tezenas du Montcel). — *De Cattaro à Cettigne* (Cte Hardy de Landemont) — *Le Mouvement social catholique en Espagne* (A. Lugan) Daar is groote vooruitgang, te vergelijken met dien in België en in Duitschland. — *Les Œuvres et des Hommes.*

— 10 déc. 1908. — *La Jeune Turquie et les Balkans* (***) Geen oorlog : Frans-Jozef is te oud en Turkije te slim. Alles zal uitkomen op leeningen : een Bulgaarsche, een Serbische, een Turksche en een Russische. — *L'Etat moderne et la neutralité scolaire* (G. Fonsegrive) De Staat is bevoegd om de wetenschappen en de staathuishoudkunde aan te leeren; maar door zijn onzijdigheid in zake van zedenleer en godsdienst erkent hij zijn onmacht voor 't onderwijs dier vakken. *L'Apostolat de la Femme à la Campagne* (Ctesse Guy de la Rochefoucauld) : boekerijen op den buiten en voordrachten. — *Poètes d'aujourd'hui* (H. Bremond). — *Une âme de femme* (V. Féli). — *L'Officier et l'Armée dans le Bled oranais* (Lt G. de la Bourdonnaye). — *Le Festival des Faust.* — *Faust de Berlioz* (Ad. Boschot). — *Sa Majesté la Publicité* (Jul. Arren). — *Revue des Sciences* (H. de Parville).

ÉTUDES, 20 déc. 1908. — *Lettre de S. Em. le cardinal Merry del Val au Directeur des « Etudes »* : zeer vleiend. — *La connaissance de foi* (Jules Lebreton) : een grondige verdedigingsstudie tegen Laberthonnière. — *La Justice révolutionnaire* (Pierre Bliard) : 't vervolgt. — *Saint Thomas psychologue* (Xavier Moisant) — *Deux Romans* (Pierre Suau) : geen trompetgeschal, twee beknopte beoordeelingen in doorschijnend klare, buitengewoon rake bewoording. Geen van beide is gunstig. Van Benson's boek, *Le Maître de la Terre*, wordt nog al hard gezegd : « Dans ce roman, on se meut en pleine folie ; van Anatole France, den spotschrijver van 't ander, *L'Ile des Pingouins* : Il a tari en lui la source des grandes joies et des hautes pensées ». — *Notes italiennes* (L. Chervoillot) : over twee boeken van ginder, waarvan wij, Vlamingen, er ons een ten nutte maken kunnen ; 't gaat over het vrijwaren der taal voor vreemden invloed. Aanbevolen aan prof. De Vreese. — *Publications sur l'Histoire de la Compagnie de Jésus* (Joseph Brucker) : de geschiedenis hunner orde tot nog toe meestal door hun vijanden geschreven, schrijven de Jezuieten thans zelf. P. Brucker bespreekt een bijdrage in 't Engelsch, een andere in 't Duitsch, een derde in 't Latijn tot die algemeene geschiedenis.

STIMMEN AUS MARIA-LAACH, 10, 1908. — *Der eucharistische Kongresz in Londen* (A. Baumgartner) : een zaakrijke samenvatting. — *Atom und Element im Lichte der heutigen Pysik* (L. Dressel). — *Der menschliche Gang* (Jul. Betzmer) : 'k doe toch liever andere wandelingen dan deze peripattetische. — *Christliche Berufsidee und « kapitalischer Geist »* (H. Pesch) : misschien te veel geleerdheid, voor 't geval. — *Zum Jubiläum U. L. Frau von Lourdes* (M. Meschler) : merkwaardige historisch-wetenschap-

pelijke bladzijden, besluitende met de behandeling der vraag of we al dan niet moeten bedevaarten.

DAS LITERARISCHE ECHO, 1 Sept. 1908. — *Romantik-Epigonen* (K. Goldsmith) : De goede romantiek weer op haar troon. Men hoort de leus hier en overal elders. — *Heinrich Lilienfein* (Theod. Heusz) : Weeral een nieuw dichter. — *Baudelairiana* (R. Schaukal. — *Dänen u. Schweden* (H. Goebel) : Eenige nieuwe boeken uit die letterkunde.

— 15 Sept. 1908. — *Auf Rabelais Spuren* (E. Hegaur) : Invloed van Rabelais in Duitschland. *Max Dauthendey* (Will. Vesper) : Een lyricker die naar den voorgrond treedt. — *Freytag-Philologen* (A. Elvesser). — *Rahel und Bettina* (Fr. Deibel).

— 1 Okt. 1908 — *Die Umarbeitung dichterischer Werke* (Jos. Ettlinger) : Een referendum. — *Heinrich Mann* (H. Sauer) : Een jong romanschrijver. — *Heinrich Harts Werke* (M. Koch). — Holländische Schönheitsucher (Ilse Frapan-Akunian) : Ze heeten Van Suchtelen, Van Hulsen, Anna de Savornin Lohman, C. de Jongh van Beek en Donk, Krede ben Heik.

— 15 Okt. 1908. — *Das Gesetz der Æsthetik* (Jul. Bab) : Voor het goed recht der schoonheidsleer. — *Walter Paters Roman* (M. Meyerfeld) : « Marius der Epikureer ». — *Zur neuesten Litteraturgeschichte* (P. Enders). — *Schweizerische Erzähler* (R. Wedthechts).

VARDEN, 1 September 1908. — *Om Musikens Nytte og dens Farer* (Aug. Enna) : Studie over het gevoel voor en de kennis van muziek bij de massa op onze dagen. — *Krägspest* (Kees Mekel) : schilderachtig boerenverhaal.

— 15 September 1908. — *Jens Andersen Busk* (N. P. Nielsen) Levensbericht van den pas overleden Deenschen boer-volksvertegenwoordiger. — *Et Stykke Bröd* (François Coppée) : Episode uit een Fransch-Duitschen oorlog. — *Nonner i Ny-Frankrig* (B. de Linde) : Geschiedenis der oprichting van de eerste kloosters in Canada. — *Kulde* (Kai FrüsMöller) Stemmingsvol gedicht. — *Kritik* (Oskar V. Andersen).

— 1 October 1908. — *Norges Erkebiskoper* (Ivar Säter) : Korte studie over de Noorsche aartsbisschoppen von 1152 tot 1522, waaronder veel verdienstelijke mannen. — *Trommeslageren*, gedicht van Mistral, vertaald door Oscar V. Andersen. — *Kritik*. — *Teatrene*, schouwburgoverzicht door Oskar V. Andersen. — *Omskiftelighed*, Shelley's bekend gedicht, vertaald door Paul Uttenreitter.

— 15 October 1908. — *Det Middelalderlige Oestsjälland* (N. P. Nielsen) : Beschrijving van dit gedeelte van Denemarken zooals het was in de Middeleeuwen. — *Grovsmeden fra Antwerpen* (Georgina Fullerton) : De geschiedenis van Quinten Matsijs, die van smid tot schilder werd. — *Kritik* (Oskar V. Andersen). — *Fra Tilhörerpladsen* (Inquisitor) : overzicht van de laatste politieke gebeurtenissen

— 1 November 1908. — *Vor Opera* (Aug. Enna). Naar aanleiding der opvoering van Puccini's *Bohême* in den Koninklijken Deenschen Schouwburg, schrijft Enna eene scherpe kritiek tegen het bestuur van dien schouwburg, dat bijna niets doet voor de Deensche muziek. — *Storvask*, novelle van Batisto Bonnet. — *Kunst-Höstudstillinger* (Louis Kohl). Overzicht van de

herfsttentoonstellingen in Kopenhagen. *Fra Tilhörerpladsen* (Inquisitor).

— 15 November 1908. — *En Rustale* (Johannes Jörgensen). Redevoering uitgesproken in het *Academicum catholicum* tot de jongen over de spreuk : *Zoekt wat gij zoekt.* Het komt er echter op aan waar gij zoekt, « want het is niet, waar gij het zoekt ». Hij wijst dan den weg aan de jeugd : de drang naar het geluk, de schoonheid en de waarheid is de Ariadnedraad, dien zij nooit mag loslaten. — *Theodore Roosevelt* (Berthold de Linde). Korte levensschets van den president der Vereenigde Staten : 't Is een man met eerlijken wil en kracht om het goede te doen. — *Kritik* (R. P. Nielsen-Oscar Olafsson). — *Teatrene* (Oskar v. Andersen). — *Fra Tilhörer* (Inquisitor). — *Höstudstillinger* (Louis Kohl). Vooral worden geroemd de werken van Axel Gallérs, waarin de wereld der *Kalevala* herleeft.

— 1 December 1908 — (Kerstnummer). *Storstadens Jul,* gedicht van Oscar Olafsson, met karaktervolle teekening van Aksel Jörgensen. — *Lille Wolffs Träsko* (François Coppée) : Kerstvertelling. — *Da Davidsen serjede* (Carl Kohl) : Eene vertelling. — *Under Straalag* : Eene bladzijde uit een tropen-dagboek door Charles Warren Stoddard, met portret en kort levensbericht van den schrijver. — *Höstkarlens Död* gedicht naar Mistral. — *En Aeresvagt* (Maurice Francis Egan) : kleine novelle. — *Den sena Julottan*, een kerstverhaal van William Anderson. — *Pecano* : Vertelling van Auzias Jouvan — *Stjärnerne* : Gedicht van Johannes Dam.

— 15 December 1908. — *Musikopfattelse og Kritik* (Aug. Enna) : Geen kunst wordt zoo verschillig opgevat en beoordeeld als de muziek. Elke mensch vormt zijne opvatting van wat hij gehoord heeft, naar zijn eigen gevoelsleven en zijne eigene stemmingen. Verder onderzoekt de schrijver den invloed, dien de muziek op verschillende menschen uitoefent. *Jul i New-York* (Theobald Hansen) : Waarnemingen over het Kerstfeest te New-York. *Kritik* (Oscar Olafsson).

OMROEPER

KONINGIN VICTORIA — een koningin ook naar den geest — gaf in haar « Brieven », die onze lezers reeds kennen, een bladzijde, door elken Vlaming als een kleinood te bewaren :

Queen Victoria to the Marquis of Lansdowne.

Osborne, 3rd March 1849.

The Queen sends Lord Lansdowne the book she mentioned to him. It is an extraordinary production for people of the working classes, and there are a great many sound and good obser-

vations in it on education; the observations on the deficiency in the religious instruction and in the *preaching* the Queen thinks are particularly true. It likewise shows a lofty and enlarged *view* of education which is often overlooked.

The Queen takes this occasion of repeating her hope that *Gaelic* will be taught in future in the Highland schools, as well as English, as it is really a great mistake that the people should be constantly *talking* a language which they often cannot read and generally not write. Being very partial to her loyal and good Highlanders, the Queen takes much interest in what she thinks will tend more than anything to keep up their simplicity of character, which she considers a great merit in these days.

The Queen thinks equally that Welsh should be taught in Wales as well as English.

INGEKOMEN BOEKEN TER BESPREKING:

ARAN BURFS, *Onze Dichters der « Heimat »*, proeve van Dichterstudie, Vlaamsche Boekhandel, Brussel, 1909. 300 bl.

A. DE COCK, *Spreekwoorden en Zegswijzen*, afkomstig van oude gebruiken en volkszeden, door de Kon. Academie van België met een « Prijs de Keyn » bekroond. 2e herziene en vermeerderde druk. Ad. Hoste, Gent 1908. 426 blz.

J. DE COCK, *Verloren uren*. Leuven, Vlaamsche Drukkerij, 1909. 137 blz.

GUSTAAF DE MEY, *Herfstbloemen*, een boek van kleine poëzie, Ad. Herckenrath, Gent 1909, 104 blz.

De Verloren Sone, nr 11 van « Nederlandsche Volksboeken », E. J. Brill, Leiden. 68 blz.

Dr J. BITTREMIEUX, *Onafhankelijke en Kristene zedenleer*, nr 2, reeks A, en

E. P. J VAN MIERLO, Jr. *Een opwerping tegen de schepping weerlegd.* De substantiewet van Haeckel en het wereldverloop, nr 3 reeks B, van « Geloofsonderricht », Brugge, bureel Klein Seminarie, Rousselare, elk 46 blz. — Verschijnt 10 maal 's jaars, voor fr. 1.50.

V. DE VOS, *Oorkondige bijdragen tot de Geschiedenis van « Het Kersouwken »*, rederijkkamer te Leuven, J. Van Linthout, Leuven, fr. 3.50.

Uitgaven van J. B. Wolters. Groningen :

JAN LIGTHART, *Over Opvoeding*, 1e en 2e deel, 259 en 272 blz. elk fl. 2.50.

C. G. TROMP, *Deutsches Lesebuch für hollandische Lehranstalten.* 3er Teil. 192 blz. fl. 1.25.

B. J. DOUWES, *Prettig Zingen*, een leergang voor 't zingen van 't blad op de lagere school, in 3 deeltjes voor het 3e 4e en 5e studiejaar, 2e stukje, 2e druk. 24 blz. fl. 0.30.

BEETHOVEN'S GEMOEDSLEVEN

De kennissen en vrienden, die met Beethoven den levensweg gingen, zijn ons ten grooten deele bekend; er rest ons nog dieper na te sporen de zielsaandoeningen die vriendelijke betrekkingen, liefdesinzichten, uitwendige omstandigheden, veroorzaakten.

Hier komt van zelf op de vraag naar Beethoven's herhaaldelijke liefdeontvlamming.

Wij hebben gezien hoe rein dit gemoed was, hoe kuisch die levensopvatting; geen vlek ontsiert deze grootsche figuur. Des te treffender is dat als men gedenkt de vurigheid van zijn temperament, den vlammengeest waarmede hij bedeeld was. Hoogst gewichtig is het dus te onderzoeken welke vrouwen indruk maakten op dit leeuwenhart.

Reeds in den brief aan Wegeler (16 November 1800) komt deze zin voor : « Deze verandering heeft een lief bekoorlijk meisje teweeggebracht, dat mij bemint, en dat ik bemin. » Wegeler voegt in nota deze woorden bij : « Beethoven was *nooit zonder eene liefde* en meestal in hoogen graad erdoor aangegrepen. Zijne en Stephan von Breuning's eerste liefde was Jufvrouw Jeannette d'Honrath van Keulen, Nieuwmarkt, Nr 19... die dikwijls eenige weken overbracht bij de familie von Breuning te Bonn. Zij was eene schoone, levendige blondine, bevallig van cultuur en vriendelijk van stemming, die veel genoegen had aan muziek en eene aangename stem bezat. Zoo plaagde zij meermaals onzen vriend door het voordragen van een toen bekend lied :

« Mich heute noch von Dir zu trennen
Und dieses nicht verhindern können
Ist zu empfindlich für mein Herz ! » (1)

De gelukkige mededinger was zekere Carl Greth, ook van Keulen.

« Daarop volgde de vurigste geneigdheid voor eene schoone en aardige Jufvrouw v. W. (von Westernholt).

(1) Wegeler, 54.

Bernhard Romberg vertelde mij nog vóór drie jaren anecdoten over deze Werther-liefde.

Deze liefdeontvlammingen vielen echter voor in den overgangsouderdom en lieten even weinig diepe indrukken na, als zij er bij de schoonen verwekt hadden.

Te Weenen was Beethoven, ten minste zoolang ik er verbleef, altijd in liefdeverhoudingen en had hier en daar veroveringen gemaakt, die voor menigen Adonis, zoo niet onmogelijk, dan toch zeer moeilijk waren geweest.

... Wat kan duidelijker, dan Beethoven's mededeeling in dien brief, bewijzen hoe zeer liefde voor hem eene behoefte was.

Bemerken wil ik nog, dat, voor zooveel nog bekend is, ieder zijner geliefden van hoogen rang was. » (1)

Dit was weder het geval met het « bekoorlijke meisje », waarvan Beethoven gewaagt in zijn brief aan Wegeler; doch hier gold het niet een dezer vluchtige jongelingsliefden, gelijk er de meester zooveel ondervond.

Iedereen kent de Cis moll-sonate, op. 27, de « Mondschein-Sonate », dit reine, droomerige werk, waarin teer gevoel, gelukkige hoop, gloeiende passie beurtelings spreken. Op het titelblad staat deze opdracht : « Alla Madamigella Contessa Giulietta Guicciardi ». Dat is de volle naam van 't « bekoorlijke meisje », van Beethoven's « Unsterbliche Geliebte ».

Hoe hij met dit meisje dweepte bewijst de volgende prachtige liefdebrief :

« Op den 6n Juli (1801 ?) 's morgens.

Mijn Engel, mijn alles, mijn Ik. — Slechts eenige woorden heden, en dan nog met potlood — (met het uwe) eerst morgen is mijne woning zeker bepaald, welk nietsweerdig tijdverlies in d. z. — waarom deze diepe kommer, waar de noodwendigheid gebiedt. — Kan onze liefde anders bestaan dan door opofferingen, door niet alles te verlangen, Kunt gij het veranderen, dat gij niet gansch mijn, ik niet gansch dijn ben. — Och God, blik in de schoone natuur en stil uw gemoed over het moeten — de liefde vordert

(1) Wegeler, 55, 56.

alles en met volle recht, *zoo is het mij met U, U met mij* — enkel vergeet gij zoo licht, dat ik voor mij en voor U leven moet — waren wij gansch vereenigd, dan zoudt Gij dat smartelijke even zoo weinig als ik ondervinden — mijne reis was schrikkelijk — ik kwam eerst 's morgens om 4 ure gisteren hier aan, daar er peerden te kort waren, koos de post eene andere reisroute, doch wat schrikkelijke weg, op het voorlaatste station werd ik gewaarschuwd tegen het rijden 's nachts, men maakte mij bevreesd voor een woud, maar dat hitste mij enkel op —— en ik had ongelijk, het rijtuig moest door den schrikkelijken weg breken, grondloos, loutere landweg, zonder de goede postillionen, die ik had, zou ik onderwege zijn blijven liggen. —— Esterhazi had op den anderen gewonen weg naar hier het zelfde lot met 8 peerden, tegen ik vier — nochtans had ik ten deel weer genoegen, gelijk altijd, als ik iets gelukkig overwin. — nu rap naar 't innerste van 't uiterste; wij zullen elkander welhaast zien, ook heden kan ik u mijne opmerking niet mededeelen, welke ik gedurende deze eenige dagen over mijn leven maakte —— waren onze harten altijd dicht bij elkander, ik zou d. z. wel niet maken. mijn borst is vol om U veel te zeggen —— ach —— Er zijn oogenblikken, waarop ik vind, dat de spraak nog in 't geheel niets is (1) — beur uw eigen op —— blijf mijn trouwe, eenige schat, mijn alles, zooals ik van U, het overige moeten de goden schikken, wat voor ons zijn moet en zijn zal —

Uw trouwe
Ludwig. —

Maandag avond op den 6en Juli.

Gij lijdt gij mijn dierbaarste wezen — nu eerst neem ik waar, dat de brieven in de eerste vroegte moeten afgegeven worden. Maandags — Donderdags — de eenige dagen dat de post van hier naar K. gaat — Gij lijdt — ach, waar ik ben, zijt Gij ook met mij, met mij en U zal ik maken, dat ik met U leven kan, welk leven !!!! Zoo !!!!

(1) In een anderen brief van Beethoven staat : « in plaats van noten dorre letters ». (Beeth. S. Br. I, 57).

zonder u — vervolgd door de goedheid der menschen hier en daar, die ik meen — even zoo weinig te willen verdienen, als ze te verdienen — Ootmoed des menschen jegens den mensch — hij smart mij, — en wanneer ik mij beschouw in den samenhang van 't Universum, wat ben ik en wat is hij — dien men den Grootsten noemt — en nochtans — is weer daarin het Goddelijke des menschen — ik ween wanneer ik denk dat Gij waarschijnlijk eerst tegen Zondag avond de eerste tijding van mij bekomt — hoe gij mij ook lieft — sterker lief ik u toch — doch verberg u nooit voor mij — goede nacht — als badgast moet ik slapen gaan (volgen twee uitgeschrabde woorden). Och God — zoo dicht! zoo ver! is het niet een waar Hemelsgebouw onze liefde — doch ook zoo vast, als de vesting des Hemels. —

Goeden morgen op den 7n Juli. —

reeds in bed verdringen zich de ideeën naar u, mijne Onsterfelijke Geliefde, nu eens vreugdig, dan weer treurig, van 't Lot afwachtend, of het ons verhoort — leven kan ik ofwel enkel gansch met u of in 't geheel niet, ja ik heb besloten in de verte rond te dwalen, zoo lang ik in uwe armen niet kan vliegen, en mij gansch heemsch bij u voelen, mijne ziel door u omgeven in 't Rijk der Geesten kan sturen — ja ongelukkig zoo moet het zijn — gij zult gelaten zijn, des te meer daar gij mijne trouw voor u kent, nooit kan eene andere mijn hart bezitten nooit — nooit — o God waarom zich moeten verwijderen van wat men zoo bemint, en toch is mijn leven in V. zooals nu een kommerlijk leven — Uwe liefde maakte mij tegelijk tot den gelukkigsten en ongelukkigsten — in mijne jaren nu zou ik wat eenvormigheid, gelijkheid des levens moeten hebben. — Kan dat bij onze verhouding bestaan? — Engel, zoo even verneem ik, dat de post alle dagen vertrekt — en ik moet derhalve sluiten, opdat gij den b. aanstonds zoudt krijgen — wees rustig, enkel door rustig beschouwen van ons daarzijn kunnen wij ons doel te zamen te leven bereiken — wees rustig — bemin mij — heden — gisteren — welk verlangen met tranen naar u — u — u — mijn leven — mijn alles —

vaarwel — o bemin mij voort — ontken nooit het trouwste hart

Uws Geliefden

eeuwig Dijn L.
eeuwig mijn
eeuwig ons. » (1)

Gansch Beethoven is weer in dien prachtigen brief, met zijn gloeiend hart, met zijne verhevene ziel, met zijn zeediep leven. Wanneer men dat leest, verklaart men zich zoo menig liefdezingend adagio, gelijk bij voorbeeld dat van 't tiende kwartet, waarin iedere noot luistervol en vreugdezwanger klinkt, gelukkig door de liefde, vollevend door de liefde! En breeder, dieper, groeit gedurig de liefde-levensstroom. — Zoo ook in den brief van den dertigjarigen verliefde, even kuisch van gemoed, frisch van gevoelen als een achttienjarige. Hoe spreekt hier alles toch de taal van een hoogen geest, van een geniaal hart! Geen denken op het eigen, enkel bekommernis om de hoogste gaven des levens, erkenning van het louterende der smart, deemoedig buigen voor de besluiten des lots. — Geen wonder zoo zulke ziel nooit de zusterziel vond, zoo zulk een hart enkel mocht teren op het ongeschapene en onstoffelijke.

Want teleurstelling was het slotwoord der vurige idylle. Schindler zegt ons immers : « Of werkelijke ontrouw van wege de Geliefde alleen, zooals beweerd wordt, of intriguen aan eene andere zijde den harteband verscheurden, zoodat de jonge dame bijna plotseling de echtgenoote werd van den bekenden componist Graaf von Gallenberg, is niet met zekerheid vast te stellen. Toch mag er wel spraak zijn van de gevolgen dezer afbreking op het gemoed van onzen door liefde zoo hoog gelukkigen meester. In zijne vertwijfeling zocht hij troost bij zijne trouwe, boven allen vereerde vriendin Gravin Marie Erdödy... en ging eenige dagen bij haar overbrengen in haar landgoed Iedlersee im Marchfelde. Daar echter verdween hij en de gravin dacht hem naar Weenen teruggekeerd, toen op den derden dag haar muziekleeraar Brauchle hem in een afgelegen

(1) Beeth. S. Br. I, 73, 74, 75.

deel van den kasteeltuin ontwaarde. Dit voorval bleef lang een wel bewaard geheim en eerst na jaren, als die liefdegeschiedenis in vergetelheid was gevallen, werd het door de beide meewetenden vertrouwd aan intieme vrienden van Beethoven. Men knoopte daaraan het vermoeden dat het 's ongelukkigen inzicht was geweest zich door uithongering den dood te geven... » (1)

Van Beethoven's innig lijden getuigt ook Dr Kalischer in de nota van den liefdebrief. Hij somt volgender wijze de voorvallen op : « In November 1800 schrijft Beethoven aan zijnen vriend Wegeler over het « bekoorlijke meisje ». In den zomer van 1801 wordt de wonderschoone liefdebrief geschreven uit eene ons onbekende badplaats. (2) De omstandigheden eischen eene scheiding. De afbreking is in 't jaar 1802 volbracht. Deze opwindende gebeurtenis draagt veel bij tot de zware ziekte van den jongen meester. Levenswalg, volle gelatenheid ademt dienvolgens het alombekende « Testament van Heiligenstadt » van October 1802. Nog in 't volgende jaar klinkt deze diepe zielesmart na. Duidelijk is dat te erkennen uit een brief aan zijn vriend, den schilder Macco, op 2n November 1803, waarin de volgende woorden voorkomen : « — ... Spijt heeft het mij gedaan, niet meer met u te Weenen te kunnen zijn, *doch er zijn in 't menschelijk leven perioden, die doorworsteld moeten worden...* (3)

Twintig jaar later zal Beethoven niet anders spreken. Daar heet het, in het conversatieboekske van 1823, na eene samenspraak met Schindler over het zelfde voorval : « Had ik mijne levenskracht zoo met *het leven* laten heengaan, wat ware voor het edele, betere gebleven? —— » (4)

Want van alle Beethoven's liefden was deze de diepste en duurzaamste. Met recht merkt Dr Kalischer op : « Onomstootbaar vast staat het, dat onder al de vrouwen, die Beethoven's hart nabij stonden, het alleen de Gravin von Gallenberg-Guicciardi is, voor dewelke hij na de scheiding een blijvende belangstelling toonde. » (5)

(1) Schindler I, 94.
(2) Van Hongarië, volgens Schindler.
(3) Beeth. S. Br. I, 77.
(4) Ibid., 80.
(5) Ibid., 78.

Dat heeft Schindler ons bewezen : Rond 1821 was Graaf Gallenberg bibliothecaris geworden van het Kärntherthortheater te Weenen. Toen Beethoven dan, in 1823, zijne daar berustende partituur van Fidelio noodig had, zond hij Schindler tot den graaf, die zich onbetamelijke aanvallen tegen den meester veroorloofde. Dit gaf aanleiding tot de samenspraak aangeteekend in het conversatieboekske van 1823 en dat vragen en antwoorden behelst, daar Beethoven en Schindler zich in een openbare plaats bevonden :

« (Schindler) : hij (Gallenberg) heeft mij heden geen al te groote achting voor hem ingeboezemd.

(Beethoven) : ik was zijn onzichtbare weldoener door anderen.

(Schindler) : dat moest hij weten, om meer achting voor u te hebben, dan hij te hebben schijnt.

... (Beethoven) : gij vondt dus, zoo 't schijnt, G. niet zeer goed gestemd voor mij, waarom ik overigens niets geef, nochtans zou ik van zijne uitingen wel willen kennis krijgen.

(Schindler) : hij antwoordde dat hij toch geloofde, dat Gij de part. zelf moest hebben : doch als ik hem verzekerde dat Gij ze wezenlijk niet hadt, zegde hij, dat uwe onstandvastigheid en bestendig verhuizen de oorzaak waren, dat Gij ze verloren hadt.

(Beethoven) : wat gaat dat de lieden aan ! — ook — wie zou naar zulke menschen vragen ? »

Het is Schindler die nu voort spreekt : « ik dacht dat Gij de partituur voor U wildet houden, dewijl Gij ze zelf niet hebt.

De 5-stemmige fuge (1) ook voor niets geven ? — mijn dierbare vriend en meester, dat is voor zulke onweerdige menschen te veel edelmoedigheid. Men zal U daarvoor enkel uitlachen ——

« de tegenwoordige gravin Gallenberg, geboren Gravin Guicciardi. »

(Beethoven) : j'étois bien aimé d'elle et plus que jamais son époux.

(1) van 't strijkkwartet op. 137.

il étoit pourtant plutot son amant que moi, mais par elle (verscheidene keeren veranderd en uitgevaagd) j'en apprinois de son misère et je trouvais un homme de bien qui me donnoit la somme de 500 fl. pour la soulager.

il étoit toujours mon ennemi, et c'était justement la raison que je fusse tout le bien que possible.

(Schindler) : Daarom zegde hij mij ook nog « hij is een onuitstaanbaar mensch » uit loutere dankbaarheid zeker. Doch, Heer vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen ! !

Mad. la Comtesse ?

était elle riche ?

elle a une belle figure jusqu'ici.

Mons. G.

est ce qu'il y a long temps, qu'elle est mariée avec mons. de Gallenberg ?

(Beethoven) : ell' étoit prise qu'épousse de lui avant (son voyage) de l'Italie — (arrivé à Vienne) elle cherchait moi pleure-ant, mais je la méprisois. —

(Schindler) : Herkules op den scheidsweg ! —

(Beethoven) : had ik mijne levenskracht zoo met *het leven* laten heengaan, wat ware voor het edele, betere gebleven ? —— » (1)

Onder het gebrekkig Fransch is het niet moeilijk Beethoven's gewone grootmoedigheid te ontwaren. Wraakneming kent hij niet ; integendeel hij zal dien ondersteunen die hem de zoo teer geliefde ontroofde.

Door Schindler vernemen wij hoe de hoogst-gewichtige brief aan de « Unsterbliche Geliebte » werd ontdekt : « Stephan von Breuning vond hem na Beethoven's afsterven, benevens andere voor den vriend belangrijke papieren, in het geheim schuifken eener cassette. Werd hij na de scheuring van 1803 teruggestuurd ? Wie kan het zeggen ? » (2)

Met eenige afwijking vertelt Gerhard von Breuning, Stephan's zoon, Beethoven's « Ariel und Hosenknopf », het voorval in zijn boek « Aus dem Schwarzspanierhause. » Daar heet het : « Het tooneel was, volgens vaders latere

(1) Beeth. S. Br. I, 78, 79, 80.
(2) Schindler I, 97.

uitdrukking, nu uiterst pijnlijk geworden, toen toevallig Holz aan eenen uit eene kast vooruitstekenden nagel trok, en daardoor een vak deed vallen en er bij de zoolang gezochte waardevolle papieren. — Deze belangrijke papieren werden dus niet... te zamen met de brieven aan Gravin Giulietta Giucciardi in de « geheime schap van den mij behoorenden lessenaar » gevonden. » (1)

Van Beethoven's ontgoocheling met Gravin Guicciardi zegt Schindler : « Dat deze ondervinding geen grond legde voor altijddurend afzien van echtelijk geluk, kan afgeleid worden van de aanteekeningen van 1817 of 1818 : « Slechts liefde — ja enkel zij vermag u een gelukkiger leven te geven ! » (2)

Al heeft Beethoven later dan nog op trouwen gedacht, nooit verschijnt meer in zijne liefdebrieven, de minnedronkenschap, de zielsvervoering, die deze eerste brieven kenschetsen. Een bewijs daarvan is dat het vertrouwelijke « du » enkel ten opzichte van de Onsterfelijke Geliefde werd gebezigd.

Reeds in 1807 treffen wij weer eene kleine liefde-episode aan met zekere Therese Malfatti.

Zij was de nicht van dien Dr Malfatti, wien Beethoven, in den lateren brief aan Gravin Erdödy, voor « listigen Italiaan » uitmaakt. Doch later nog, namelijk op zijn sterfbed, stelde de meester alles in het werk om den nu beroemden geneesheer weer terug te roepen. Zijne betrekkingen met zijne artsen hadden altijd iets van het stormachtige van zijn temperament en levensinrichting. Gedurig krank zoo hij was, toonde hij zich erg prikkelbaar en genegen om zijne verzorgers verantwoordelijk te maken voor zijn onwel zijn. Schindler heeft ons het tooneel bewaard van Beethoven's verzoening met Dr Malfatti, « waarvan hij zich twaalf jaren vroeger verwijderd had en dien hij sedert nooit meer had aangesproken. Op dezen bouwde hij nu de hoop zijner redding. Doch Malfatti wilde de door mij hem voorgedragen bede des Meesters niet aanhooren, en wees ze koel af. Ik waagde een tweede en zelfs een derde poging, om zijn medelijden voor den

(1) Beeth. S. Br. I, 76.
(2) Schindler I, 94, 95.

lijdenden toondichter op te wekken. Eindelijk gelukte het mij het zoover te brengen dat hij den patiënt ten minste verheugen zou met een bezoek, doch zoo als trad hij aan het ziekbed van iemand hem gansch vreemd. Op zijn verlangen zou dat bezoek in het bijzijn van den gewonen geneesheer gebeuren. Dat was echter tegen den wensch van Beethoven, die den voormaligen vriend alleen wilde zien en zich met hem verzoenen. Een leugen uit nood bereikte dat doel. Malfatti verscheen, vond niet zijn collega, maar wel de opene armen van den rouwmoedigen, om vergiffenis smeekenden vriend. Al het gebeurde was vergeten. Van nu af aan verscheen Malfatti bijna dagelijks te gelijk met Wawruch aan 't ziekbed. » (1)

Ziehier nu de brief aan Therese in 1807 :

« U ontvangt hierbij, vereerde Therese, het beloofde, en was het niet van de Tristige Hindernissen. U zou nog meer bekomen, om u te toonen, dat ik *voor mijne vrienden altijd meer doe dan ik beloofde* —— ik hoop en twijfel er niet aan, dat gij u even schoon bezig houdt als aangenaam vermaakt — dit laatste echter niet te veel, opdat men ons ook wat gedenke. —— Het zou wel te veel op u bouwen zijn of mijne weerde te hoog stellen, indien ik op u toepaste « de menschen zijn niet enkel te zamen als zij bij elkander zijn, ook de verwijderde, de afgescheidene leeft voor ons. » Wie zou aan de vluchtige alles in 't leven licht behandelende T. zoo iets toeschrijven? ——

Wil toch niet wegens uwe bezigheden het klavier of over 't algemeen de muziek in haar geheel genomen vergeten, gij hebt daartoe zulk schoon talent, waarom het niet gansch cultiveeren, gij die voor al het schoone en goede zooveel gevoel hebt, waarom wilt gij dit niet aanwenden, om in eene zoo schoone kunst ook het volkomenere te erkennen, dat zelf op ons immer weer terugstraalt —— ik leef zeer eenzaam en stil, ofschoon mij hier en daar lichten konden opwekken, is in mij, sedert gij allen van hier weg zijt, eene ondempbare leemte ontstaan, waarover zelfs mijne kunst, die mij anders zoo getrouw is, geen zegepraal heeft

(1) Schindler II, 135.

kunnen behalen —— uw klavier is besteld en gij zult het welhaast hebben —— welk verschil zult gij gevonden hebben tusschen de behandeling van het op eenen avond gevonden thema en zooals ik het u laatst neergeschreven heb, verklaar u dat zelve, doch gelief ja niet de punch ter hulp te nemen —— hoe gelukkig zijt gij, reeds zoo vroeg op het land te kunnen zijn, den 8ten eerst kan ik deze gelukzaligheid genieten, kinderlijk verheug ik mij daarop, hoe blij ben ik eens in bosschen, wouden, onder boomen, kruiden, rotsen te kunnen wandelen, geen mensch kan het land zooveel beminnen als ik —— geven de wouden, boomen, rotsen niet den weergalm, dien de mensch verlangt —— (Hier volgen vier uitgeschrapte regels over eene compositie.)

Haast krijgt u eenige andere komposities van mij, waarin u niet te zeer over moeilijkheden zal moeten klagen —— heeft U *Göthes Wilhelm Meister gelezen, den door schlegel vertaalden shakespear,* te lande heeft men zooveel ledige uren, het zal U misschien aangenaam zijn, indien ik u die werken stuur. —— Het toeval wil dat ik eenen bekende in uwe streek heb, misschien ziet gij mij op een vroegen morgen voor een half uur bij u, en weder weg, gij ziet dat ik u de kortste verveling wil bereiden. ——

Gelief mij aan de welwillendheid uws vaders, uwer moeder te bevelen, alhoewel ik daarop met recht nog geen aanspraak kan maken, —— ook tevens aan die der nicht Mm. Vaar nu wel, vereerde T., ik wensch u al wat in 't leven goed en schoon is, herinner u mijner geerne — vergeet het dwaze — wees overtuigd dat niemand uw leven blijder, gelukkiger zou willen weten dan ik en zelfs dan, als U in 't geheel geen belang stelt

in uwen toegewijdsten
dienaar en
vriend
BEETHOVEN. (1)

N. B. Het ware wezenlijk heel lief van u, mij door eenige regelen te zeggen, waarin ik u hier van dienst kan zijn? — »

De speelsche toon van dezen brief geeft een gansch

(1) Beeth. S. Br. I, 204-205.

anderen indruk dan de volle passie die spreekt uit Beethoven's bladen aan Giulietta Guicciardi. Doch, zegt met reden Dr Kalischer, « wie kan zich aan de bekoring onttrekken van (deze regelen) vol verborgen verlangen en dwepen met de natuur?... Beethoven klaagt, dat na het afreizen der familie « eene ondempbare leemte » in hem ontstaan is, waarover zelfs zijne hem tot dan zoo getrouwe kunst niet zegevieren kan. En inderdaad is er in Beethoven's scheppen bijna geen zoo onvruchtbaar jaar als het jaar 1807. Nochtans zou zijn geest zich welhaast weder verheffen tot nog onbereikte hoogten : de Beethoven die hier het landleven zoo dichterlijk prijst, ging ook welhaast op het land en vergaderde er de bouwsteenen voor zijne Pastoraal-symphonie, die het volgende jaar voleind werd ». (1)

Therese Malfatti huwde den Baron von Droszdick.

De volgende schoone die ons moet bezig houden in betrekking met Beethoven, is Clemens Brentano's begaafde zuster, Bettina. De persoonlijkheid van Bettina von Arnim is genoeg bekend. In 1788 te Frankfort geboren, knoopte zij vriendschappelijke banden aan met de veel oudere moeder van Goethe, en door haar met den grooten dichter, althans op het papier, want enkel in 1807 leerde zij hem kennen. In 1811 huwde Bettina Brentano met Ludwig Achim von Arnim, een der hoofdleiders van de romantische beweging. Zij verloor hem in 1831 en eerst dan trad zij als schrijfster op. In haar boek « Goethe's Briefwechsel mit einem Kinde » heeft zij de waarheid erg aangedicht, want zij was met een weelderige verbeelding begaafd. Het is in dat boek dat zij melding maakt van haar samentreffen met Beethoven. Beethoven was een aloude vriend in het huis van Bettina's stiefbroeder, senator Franz Brentano, wiens gade de zoo schoone als talentvolle Antonie von Birkenstock uit Weenen was. 't Is bij hen waarschijnlijk dat de groote toonmeester de romantische muze ontmoette.

Er bestaan drie Beethovenbrieven aan deze dichterlijke vrouw, doch daar zij eerst door haar veropenbaard werden, bleef hunne echtheid lang betwist. Eindelijk ont-

(1) Beeth. S. Br. I, 206.

dekte men toch het oorspronkelijke van den tweeden, wat meer vertrouwen inboezemde voor de andere, zonder alle twijfels op te lichten.

Schindler zegt over dit voorval : « Wie in « Goethe's Briefwechsel », II, 190, leest wat de blijkbaar opgewonden Bettina in den brief van 28e Mei 1810 onzen Beethoven in den mond legt, kan niet anders dan zich een overvlieger, een woordkramer voorstellen, — en gansch verkeerd. Beethoven's wijze van zich in 't algemeen en in 't bijzonder uit te drukken was, zijn leven lang, zoo eenvoudig, kort en bondig mogelijk, zoowel mondeling als schriftelijk.... In versierde zinnen te hooren spreken, of zoo iets te lezen, was hem onaangenaam, daar hij overal eenvoudig en ongedwongen was, zonder den minsten zweem van praal! Dat Beethoven over zijne kunst dacht, zooals Bettina schrijft, dat hij er eene hoogere veropenbaring in erkende en ze boven alle philosophie stelde, was een voorwerp waarover hij dikwijls sprak, doch altijd in korte woorden. (1) Hoe zou Beethoven nu verwonderd gestaan hebben over de schoone rede, die de aangenaam babbelende Bettina hem in den mond legt! Hij zou ongetwijfeld gezegd hebben : « Mijne lieve, woordrijke Bettina! *Gij* hadt een *raptus,* als gij dat aan Goethe schreeft ». Bettina vertelt inderdaad in haren brief van 28 Mei 1810 aan den ouden dichter van Weimar, dat zij Beethoven's uitingen over kunst enz. die hij daags te voren onder eene wandeling met haar liet hooren, nederschreef en hem te lezen gaf, waarop hij verwonderd uitriep : « En dat alles zou ik gezegd hebben? Dan moet ik een *raptus* gehad hebben ». (2) »

Het woord was eene herinnering uit lang vervlogen tijd, « Wanneer Beethoven... in plaats van les te geven, plotseling terugvloog naar de hem in 't zicht houdende moeder von Breuning, of dergelijke geniestreken uitsloeg, placht de goede huismoeder schokschouderend te zeggen : « Hij heeft heden weer zijnen Raptus ». (3)

(1) Van zelflof, waarvan zijn mond bij Bettina overvloeit, was nooit een zier bij Beethoven te vernemen. (Nota van Schindler).
(2) Schindler I, 175-176.
(3) Wegeler, 49.

Doch terug tot de drie brieven. Zoo luidt de eerste :

Weenen, 11 Augustus 1810.

« Dierbaarste Bettine !

Geen schooner Lente dan de huidige, dat zeg ik en ik voel het ook, dewijl ik uwe kennis gemaakt heb. Gij hebt zelf wel gezien, dat ik in gezelschap ben als een vorsch op het zand, die zich wentelt en wentelt, en niet voort kan, tot eene welwillende Galathee hem weer in de geweldige zee helpt. Ja ik was wezenlijk in 't droog, liefste Bettine, ik werd door U verrast op een oogenblik, dat mismoed mij gansch meester was, doch waarlijk hij verdween door uw aanblik, ik had het aanstonds op, dat Gij uit eene andere wereld zijt dan uit deze absurde, waaraan men met den besten wil niet de ooren kan leenen. Ik ben een ellendige mensch, en beklaag mij over de anderen!! — Dat zult ge mij wel vergeven, met uw goed hart, dat U uit de oogen blikt, en met uw verstand, dat in uw ooren ligt; — ten minste weten uw ooren te vleien, als zij luisteren. Mijne ooren zijn ongelukkig, ongelukkig een scheidswand, door denwelken ik geen vriendelijke communicatie kan hebben met de menschen. Anders! — misschien! — had ik meer vertrouwen in U opgevat. *Zoo* kon ik enkel den grooten geschuwden blik uwer oogen verstaan en die heeft mij dicht gezet, zoo dat ik het nooit meer vergeten kan. — Lieve Bettine, liefste meisje! — de kunst! — Wie verstaat ze, met wien kan men zich onderhouden over deze groote godin! — Hoe lief zijn mij de weinige dagen, dat wij te samen babbelden of eerder correspondeerden, ik heb de kleine briefkens alle bewaard, in dewelke uwe lieve, liefste antwoorden staan. Zoo heb ik toch aan mijne slechte ooren te danken, dat het beste deel dezer vluchtige gesprekken opgeschreven is. Sedert Gij weg zijt, heb ik verdrietige stonden gehad, schaduwstonden, op dewelke men niets kan doen, ik heb wel drie uren lang in de Schönbrunner Allee rondgeloopen, als Gij weg waart, en op de Bastey; doch geen Engel kwam mij daar tegen, die mij zou bekoord hebben gelijk gij (1) Engel, — wil, liefste Bettine, deze

(1) Het Duitsch heeft hier *du*.

afwijking van den toonaard vergeven; zulke intervallen moet ik hebben, om mijn hart lucht te geven. En aan Göthe hebt Gij van mij geschreven, niet waar? — dat ik mijn kop in eenen zak zou kunnen steken, waar ik niets zou hooren en zien van al wat in de wereld omgaat, daar gij, liefste Engel, mij toch niet zult ontmoeten. Maar een brief zal ik toch van U krijgen? — de hoop onderhoudt mij, zij onderhoudt immers de halve wereld, en ik heb ze mijn leven lang tot gebuurvrouw gehad, wat zou anders van mij geworden zijn? — Ik stuur hier met eigen hand geschreven : « Kennst du das Land » als eene herinnering aan den stond, dat ik U leerde kennen, ik stuur ook het andere, wat ik gecomponeerd heb, sedert ik afscheid van U genomen heb; lief, liefste hart! —

Herz, mein Herz was soll das geben,
Was bedränget dich so sehr;
Welch ein fremdes, neues Leben
Ich erkenne dich nicht mehr.

Ja, liefste Bettine, antwoord mij daarop, schrijf mij wat van mij zal geworden, sedert mijn hart zulk een rebelle is geworden. Schrijf aan uwen trouwsten vriend

BEETHOVEN. » (1)

Niet moeilijk is het in dezen brief den Beethovengrond te onderscheiden van de Bettine-krullekens en versieringen; aan de gedachten faalt niet het leeuwenmerk.

Duidelijk komt dat uit in den tweeden echten brief :

« Weenen op den 10en
Februari 1811.

Lieve, lieve Bettine!

Ik heb reeds twee brieven van u en zie uit uwen brief aan Toni (2) dat gij u mijner en zelfs veel te gunstig herinnert —— uwen eersten brief heb ik den ganschen zomer met mij rondgedragen, en hij heeft mij dikwijls wonnig gemaakt, wanneer ik u ook niet zoo dikwijls schrijf, en gij in 't geheel niets van mij ziet, dan toch schrijf ik u

(1) Beeth. S. Br. I, 321, 22, 23.
(2) Antonie Brentano.

1000 1000 maal duizend brieven in gedachte — hoe gij u te Berlijn ten opzichte van 't uitschot der wereld bevindt, kan ik denken, al had ik het van u niet gelezen, spreken, babbelen over kunst, zonder daden!!!!! De beste teekening daarvan vindt men in Schiller's gedicht « Die Flüsse », waar de Spree spreekt ——— gij huwt, lieve Bettine, of is het reeds gebeurd, en ik heb u niet eens te voren nog kunnen zien, zoo stroome dan alle geluk u en uwen gade toe, waarmee de echt de echtelingen zegent —— wat zal ik dan van mij zeggen « Bedaure mein Geschick » roep ik met Johanna (1) uit, red ik mij nog eenige levensjaren, dan zal ik ook daarvoor zooals voor al het overige wel en wee den alles in zich vattenden, den Hoogsten danken —— Aan Göthe als gij hem van mij schrijft, gelief al de woorden uit te zoeken, die hem mijn innigste vereering en bewondering uitdrukken, ik ben juist voornemens hem zelf te schrijven wegens Egmont, waar ik muziek heb bijgezet, en dat wel uit loutere liefde voor zijne dichten, die mij gelukkig maken, wie kan ook een grooten dichter genoeg bedanken, het kostbaarste kleinood eener natie? —— nu niets meer, lieve, goede B., ik kom dezen morgen om 4 uren eerst van eene bachanaal, waar ik veel lachen moest, om heden bijna evenveel te weenen, Bruisende vreugd drijft mij dikwijls geweldig in mij zelven terug — Aan Clemens veel dank voor zijne tegemoetkoming betreffende de Cantate, is het onderwerp voor ons hier niet gewichtig genoeg, anders is het te Berlijn, — wat de toeneiging, dan heeft de zuster daar eene zoo groote portie van, dat er voor den broeder niet veel over blijft, is hij daar ook mee gediend? — nu vaarwel, lieve, lieve B., ik kus u (hier volgt iets dik uitgeschrabt) op uw voorhoofd en druk daardoor, als met eenen zegel, al mijn gedachten voor u, op. — Schrijf haast, haast, dikwijls aan uwen

vriend

BEETHOVEN. »

(Op den kant van 't adres) : « Beethoven woont op de Mölker Bastej in 't Pascolatische huis. »

(1) In Schiller's « Magd von Orleans. »

(Adres uit vreemde hand) : « uit Weenen
Aan
Jufvrouw Bettina v. Brentano
Visconti Laroche
in
bij H. v. Savigny Berlijn.
Monbijou-plaats N. 1. » (1)

Dat is de onvervalschte Beethoventoon in al zijne schilderachtigheid, met spelfouten en incorrektheden, en dat helpt ook ontwaren wat Bettina's speelsche verbeelding bij de andere brieven inweefde.

De derde meest betwijfelde brief werd te Teplitz geschreven, in Augustus 1812, toen Goethe zich daar ook bevond :

« Liefste, goede Bettine !

Koningen en vorsten kunnen wel professors maken en geheimraden en titels en ordenbanden omhangen, doch groote menschen kunnen zij niet maken, geesten die over het uitschot der wereld uitsteken, dat moeten zij wel blijven laten te maken, en daarmee moet men ze in respekt houden ; wanneer zoo twee te zamen komen gelijk ik en een Göthe, dan moeten deze groote heeren merken, wat bij ons aan iemand als groot kan gelden. Wij ontmoetten gisteren op den terugweg de heele Keizerlijke Familie, wij zagen ze van verre komen, eu Göthe verliet mijne zijde, om op zij te gaan staan, ik mocht zeggen wat ik wilde, ik kon hem geen stap verder krijgen, ik duwde mijnen hoed op mijnen kop, knoopte mijn overrok toe en ging met neergeslagen armen door den diksten hoop — vorsten en laffe hovelingen gingen in de rij staan, Hertog Rudolf nam zijnen hoed voor mij af, Mevrouw de Keizerin groette de eerste. — De heerschappen *kennen* mij. — Ik zag met echten lachlust de processie voorbij Göthe defileeren. Hij stond met afgerukten hoed diep gebukt op zij. Dan heb ik hem nog den kop gewasschen, ik gaf geen pardon en heb hem al zijne zonden verweten, bijzonder die tegen U, liefste Bettine, wij hadden juist van U gesproken. God ! had ik zulk eenen

(1) Beeth. S. Br. II, 1, 2.

tijd met U kunnen hebben gelijk *die*, gij moogt mij gelooven dat ik nog veel, veel meer groots had voortgebracht. Een musicus is ook een dichter, hij kan zich ook door een paar oogen plotseling in eene schoonere wereld verzet voelen, waar grootere geesten zich met hem verlustigen en hem flinke opgaven stellen. Wat kwam mij alles niet in den zin, toen ik U kennen leerde, op de kleine Sterrenwacht gedurende den heerlijken meiregen, die was zeker vruchtbaar ook voor mij, de schoonste thema's slopen toen uit uwe blikken in mijn hart, die eens de wereld nog verrukken zullen, als BEETHOVEN niet meer dirigeert. Schenkt God mij nog een paar jaren, dan moet ik u terugzien, lieve, lieve Bettine, zoo verlangt het de stem, die in mij altijd gelijk heeft. Geesten kunnen elkander ook beminnen, ik zal altijd om den uwen dingen, zijn bijval is mij het dierbaarste op de gansche wereld. Aan Göthe heb ik mijne meening gezegd, hoe bijval op iemand werkt, en dat men door zijns gelijken met het verstand wil gehoord worden; aandoening past enkel voor vrouwvolk (vergeef 't mij), aan den man moet de muziek vuur uit den geest slaan. Ach liefste kind, hoe lang is het al geleden, dat wij van de zelfde meening over alles zijn!!! Niets is goed, als eene schoone goede ziel hebben, die men in alles erkent, voor dewelke men zich niet moet verbergen. *Men moet iets zijn, als men iets schijnen wil.* de wereld moet ons erkennen, zij is niet altijd onrechtvaardig. Daaraan is mij overigens niets gelegen, daar ik een hooger doel heb. — In Weenen hoop ik eenen brief van U, schrijf toch haast, haast en recht veel, binnen 8 dagen ben ik daar, het hof gaat morgen, heden spelen zij nog eens. Hij (1) heeft de Keizerin de les gespeld, dat zijn hertog (2) en hij zouden willen, dat ik iets van mijne muziek uitvoerde, ik heb beiden afgeslagen, zij zijn beiden verliefd op Chineesch porselein, daar is voorzichtigheid noodig, daar het verstand de bovenhand verloren heeft, doch ik speel niet voor aan hunne verkeerdheden, absurd gedoe maak ik niet op gemeene kosten met vorstelijkheden, die nooit uit den aard schuld dragen. Adieu, adieu Beste,

(1) Goethe.
(2) De hertog van Weimar.

uw laatste brief lag een ganschen nacht op mijn hart en verkwikte mij daar, muzikanten veroorloven zich *alles*.

God hoe lief ik U!

Uw getrouwste vriend en
doove broeder
BEETHOVEN. » (1)

Hoe betwist deze brief ook geweest zij, hij kan in den grond van geen ander dan Beethoven voortkomen. De oude Vlaming, de oude republiekein staat er, ten voeten uit, in geteekend. Hoe treffend de tegenstelling tusschen hem en Goethe! De twee naties zijn daarin verbeeld: het altijd wat vleiende, lakei-achtige van den Duitschen aard, het onversaagd onafhankelijke van den Vlaamschen. Heel Beethoven's Vlaamsch bloed (2) kookt, wanneer hij den andere in die bukkende houding ziet staan, en daaraan is misschien te wijten de gansch ongewone toon van overmoed die in den brief heerscht. Een zelflover was Beethoven allerminst! Echte fierheid en nederigheid zijn altijd verwant. Doch hier was zijn gemoed opgehitst en Goethe's « kopwassching » had het niet voldoende afgekoeld.

In Goethe's biographie (3) zien wij inderdaad dat de dichter in 1812 ter kuur naar Teplitz ging, « waar hem namelijk de borstlijdende Keizerin van Oostenrijk met onderscheiding behandelde. » Uit Beethoven's brief kunnen wij opnemen dat die « onderscheiding » niet zonder flikflooien van wege Duitschlands grootsten dichter ging. Hoe edel en oprecht staat daar tegenover Beethoven's gestalte!

Niet enkel uit psyhologische gronden is de brief aan den toonvorst toe te schrijven. Alhoewel Bettina's hand voorwaar niet vreemd aan het geheel is gebleven, zijn licht eenige Beethoven- wendingen en -uitdrukkingen te erkennen, onder ander het woord « Weltgeschmeisz » dat ook in den tweeden echten brief aan Bettina voorkomt.

(1) Beeth. S. Br. II, 97, 98, 99.
(2) Vergeten wij niet Schindler's eigen betuiging: « Sollte sich in dieser Hartnäckigkeit nicht ein kleines Erbtheil niederländischen Volkscharakters zu erkennen geben? »
(3) Van Prof. Dr Prem. Goethe's Werke. Auswahl in 24 Bänden.

Wat die vermoedens nog komt staven, is eene plaats uit Beethoven's zeer authentiek schrijven aan Breitkopf en Härtel, van den 9den Augustus 1812. Na aanduidingen over het drukken zijner mis en schertsen over zijn plassen in 't water als hij er reeds inwendig heeft moeten nemen, sluit onze meester zijn brief met de volgende woorden: « — aan Göthe behaagt de hoflucht zeer Meer dan het eenen dichter betaamt. Er is niet zoozeer over de belachelijkheden der virtuozen te spreken, wanneer dichters, die als de eerste leeraars eener natie moesten aangezien worden, onder dat geschitter al het andere kunnen vergeten — » (1)

Het persoonlijk verkeer met den « grooten dichter,... het kostbaarste kleinood eener natie », (2) schijnt hem niet bijzonder te doen stijgen hebben in de achting van Duitschland's hoogste muzikaal genie.

Wat er ook van zij, de derde brief aan Bettina sluit den schriftelijken omgang met de dichterlijke muze van het romantism. In Teplitz zelf zou Beethoven overigens nog, en in 't zelfde jaar, een minnelijk vrouwenwezen ontmoeten.

(Wordt vervolgd.) M. E. Belpaire.

---

(1) Beeth. S. Br. II, 94.
(2) Zie tweeden brief aan Bettina.

DE LENTE KOMT

De lent hangt in de lucht; ik voel een blijheid dalen
uit blauwen hemel neer in jongen zonnelach
en jonge zonnekracht die rijt aan lange lappen
het grove weefsel van der wolken rouwe-vlag.

De lente nadert traag, met wankelende stappen,
belaân met blijde hoop, gelijk een lachend kind,
zij treedt met lichten voet op zijig-bleeke groente
en op een teeren struik een bevend bladje bindt.

Om naakte boomen waait een geur van blanke bloesems,
een vrome blaren-boodschap; door de lijven loom
en ruig naar buiten bruist, den boezem volgezwollen,
de rilde takken uit de jonge levensstroom.

Een gouden harpe schijnt met duizend gouden snaren
mij 't zonnelicht, die levensblijde klanken giet;
met orgelende kelen menestrelen kwelen
in 't gouden harpespel hun lenteliefdelied.

F. Dewitte.

GEWOND

Een bestje heeft zich aan de zicht gewond —
En bloedt.... Een oude, dorre vrouw, die bloedt,
Met wrangen grijnslach om den veegen mond, —
O, vlijmend gaat me de aanblik door 't gemoed!

God weet wat talrijk kroost zij heeft gevoed!
God weet wat schatten zij hun heeft gejond
Van schoonheid, bradde kracht en liefdegloed, —
Ontwoekerd, hier, aan Limburg's gieren grond!

Nu dreigt zij, ach, heur laatste levensspat
Te spillen, spookrig spartlend over 't pad, —
Een stuipend ree, dat, neergevuurd, bezwijkt.

Kom, vrouwtje, ik breng u naar de naaste kroeg:
Zoet zij mijn zoen, waar, barsch, het onheil sloeg.
... Ik heb een oude moeder die u lijkt.

LAMBRECHT LAMBRECHTS.

Dr SCHAEPMAN

8 October 1868-18 Juli 1870.

II

Het liefst en het meest bracht ik mijn morgen door op den Palatijn. De opgravingen van Visconti waren in vollen gang; die van Rosa ook. Met Visconti had ik kennis gemaakt bij den abt der Maronieten, Ambrogio Darauni (1). De beroemde archæoloog die den beminlijksten eenvoud aan de statigste hoffelijkheid paarde, een vriend van Pius den IXe, leidde mij daar somtijds rond. De Palatijn is én door zijn monumenten uit alle eeuwen opeengestapeld, én door zijn ligging en zijn maatschappelijken tooi een van de heerlijkste plekken van Rome. Hij was het in die dagen vooral toen men de puinhoopen nog puinhoopen liet, en ze niet maakte tot voorwerpen geschikt voor een museum van historische ontleedkunde (2). Daar moet men gaan droomen onder die trotsche muurpanden, door de eeuwen en de stormen, door de menschen en de elementen niet geschokt, niet vernietigd, uit wier spleten de ranke klimop zwiert en op wier kruin de wilde struiken welig tieren. Voor u ligt de Circus Maximus en glooit de Aventijn omhoog; rechts strekken de puinen zich uit en dalen door het Velabrum naar den Tiber; links zwerft de blik over de groene vlakte, over de wijnbergen en de koepels tot hij eindelijk rust op de reusachtige puinhoopen van Caracallaas Thermen. Het is een wondere plek.... rondom u wemelt het van gestalten uit de dagen der Cæsars en zelfs de bleeke schimmen der eerste dagen groeten u; op den Palatijn ontmoeten elkander alle geslachten en alle eeuwen, Romulus en Karel de Groote, de priesters der Lupercalia en de volgelingen van Leonardus a Portu-Mauritio. Tusschen de groene palmen en de donkere cypressen ter uwer rechter hebben de dochters van Franciscus de Sales haar klooster en haar school gesticht; gij hoort de heldere stemmen en

(1) Schaepman noemt hem hier Alessandro; maar overal elders heet hij hem Ambrogio.
(2) *Verzamelde Dichtw.*, 5e uitg., inl. XXXVI.

het zilveren lachen der pensionnaires, en iets lager, uit die puinhoopen met den grond bijna gelijk, hoort gij op een afstand van eeuwen, het woeste rumoer van het pœdagogium, waar het jonger deel der keizerlijke hofhouding zijn opvoeding ontvangt. Het is een ruw tieren en joelen; een gejuich gaat op; gij ziet de groep van hier; een der rekels heeft op den muur met zijn stift een schets gekrast; aan een kruis hangt een menschelijke gestalte met een ezelskop en daar neven staat in aanbiddende houding een knaap; de toeschouwers herkennen hem en vóor dat nog de onbeholpen spotter het grieksche randschrift heeft gegriffeld, klinkt het uit twintig, dertig monden: Alexamenos, Alexamenos, die christen is, aanbidt zijn God! — Maar de God van Alexamenos heeft overwonnen en op den muur die u overschaduwt geven de verbleekte kleuren nog de lijnen aan van het oude kruisbeeld door Engelen omgeven; des konings kruisbanier wappert over den geheelen Palatijn.

Heerlijk spant zich de blauwe, doorschijnende hemel boven uw hoofd, heerlijk straalt de gouden zon, heerlijk teekent zich iedere lijn, iedere grasspriet, ieder blad op de fijne lucht, heerlijk glansen de Romaansche torens met hun groene en roode glasscherven tusschen het donkerbruin der tegels; het gonst rondom u, maar geen luide, geen storende klank, klimt tot u, soms ritselt het door het gras, soms zwiert het door de takken, maar alles is stil, rustig, vredig en vol van majesteit (1).

Het is een wonderbare wandeling,... met de heerlijkste vergezichten. Uit het paleis van Caligula overziet gij het heele Forum, met de kerken die het omringen; ziet gij langs den tempel van Venus en Roma tot het Colosseum.

Het huis van Livia schijnt te wachten op den terugkeer der hooge vrouwe. De schilderingen zijn zoo vol, zoo warm van kleur en toon; de donkerroode grondverf is zoo diep, zoo doorschijnend, de figuren zijn zoo ongerept, dat men den afstand der eeuwen geheel en al vergeet. Wij gaan verder (den Palatijn op) en overzien het paleis der Flavii, langs den tuin der villa Millo dalen, stijgen wij; op de gewelven van het paleis van Septimius Severus staan wij en zien rond. Golvende heuvelen, met puinhoopen en kerken bezaaid; links de Cœlius, voor u (weer) de Aventijn, rechts de wemelende massa der stad. Een forsch omlijnd, met kloeke rustpunten bezaaid vergezicht, dat niet wegdommelt, niet in schaduwen vernevelt, maar door het krachtige blauw van de lucht hoog en machtig wordt overwelfd (2).

(1) « Rome en de Paus » 1877, opgenomen in M. en B. 4e d., blz. 122-124.
(2) Losse Blaadjes, opgenomen in M. en B. 5e d., blz. 164.

Aan den voet van den Palatijn stond eenmaal de Ara Maxima, de tempel reeds in de vroegste tijden aan Hercules gewijd. Nu verheft zich daar de eenvoudige kerk van S. Anastasia... in wier nabijheid de overlevering de woning van den grooten kerkvader Hieronymus plaatst. Scherp steekt het eenvoudig kerkje af tegen de reeds zinkende maar in haar val nog majestueuse pracht der keizerlijke paleizen.

Langsheen de grootsche majesteit der puinen (den Palatijn afgedaald naar 't Forum), naar al die puinhoopen, met hun eigenaardige stoffeering : Hoog opgeschoten gras, wilde ranken, struikgewas, doornen, distels, bloemen kinderen, bedelaars, wat men wil. In een ruïne is een oude, vuile bedelares een element van poëzie (1). Onder de triomfbogen van Constantijn, Titus en Septimius Severus, langs den aardeweg die de Via Sacra bedekt, opkronkelend naar 't Capitolium, rijdt daar een groote, zware wagen, op lompe, houten raderen, door vier buffels getrokken. 't Zijn forsche, breedgeschonkte dieren, met zilvergrijze huid, wier scherpe horens, met touwen omwonden, in zonderlinge tegenspraak zijn met hun dom-goedige oogen. Een paar stevige campagnolen met bruin gelaat en schitterend zwarte oogen geleidt het voertuig. 't Is een zonderling gezicht, die wagen, langzaam voortrollend tusschen die majestueuse ruïnen, (2) den weg der overwinnaars volgend, tusschen de tempels van Vespasianus en Trajanus heen, langs den Clivus Capitolinus naar den tempel van den grooten Jupiter (3)..... Toch alles één onsterfelijke vergankelijkheid, het altijd levende verleden, dat hier blijft hangen en zweven (4).

Aan één ding hebben achttien eeuwen niets veranderd : de mamertijnsche gevangenis, onder wier doffe granietwelving zoo menig offer der Romeinsche macht den vreeselijken dood is gestorven, in wier kille cel Petrus en Paulus hebben gewacht op den marteldood... Zij is den God der waarachtige vrijheid, ter eere van den Apostel Petrus gewijd : In de diepte ruischt daar de bron op het gebed der Apostelen ontsprongen, in wier wateren Processus en Martinianus en veertig anderen van de vlek der erfzonde gewasschen zijn (5).

Ook op het Forum heeft het Christendom... zijn trofeeën ge-

(1) Losse Blaadjes, opgenomen in M. en B. 5e d., blz. 162-163.
(2) Schetsen en Beelden, *De Tijd*, 25 Aug. 1869.
(3) Kath.-Nederl. Brochurenvereeniging, 4e afl., 3e jrg. 1870, opgenomen in M. en B., 3e d., blz. 168.
(4) Losse Blaadjes, opgenomen in M. en B., 5e d., blz. 162.
(5) Kath.-Nederl. Brochurenvereeniging, 4e afl., 3ejrg. 1870, opgenomen in M. en B., 3e d., blz. 167.

plant. In den tempel van Antoninus en Faustina is de h. Martelaar Laurentius binnengetogen en wanneer ge van uit de ruime portiek, met haar zuilen van groen dooraderd marmer, den blik laat weiden over die wondere groep van bazilieken en tempels die u van alle zijden omringt, als gij de majesteit beschouwt der eerezuilen en triomfbogen dan bevreemdt het u niet, dat deze kerk den naam « in miranda », tusschen de wonderen, voert. Het heiligdom van Romulus en Remus dient tot voorhal aan de kerk door Paus Felix ter eere der HH. martelaren Cosmas en Domianus gesticht (1).

Van de hoogte achter het Campidoglio overziet men het geheele Forum... tot aan het Colosseum (2). Indrukwekkend verrijst daar de zware massa (3). Daar is Rome voor de kerk veroverd. « Mors absorpta est in victoriam » in den bloedstroom des Coliseums is het heidendom ondergegaan (4); daar vereenvoudigde zich de strijd tusschen heidendom en christendom in het brullend roofdier en den biddenden martelaar. Wie er overwon zegt het houten kruis (5).

En dat heeft Lamartine niet gezien. Hij zat in het Colosseum en las Tacitus. Waarom las een christen-dichter daar niet eerder de Acta Martyrum? Zijn lektuur evenwel bracht Lamartine op der plek waardige gedachten, hij beproefde te spellen :

« Les lettres du nom de l'Auguste
Qui dédia le monument » ....

Een hagedis, als er langs die muren kruipen, belette het :

« Un lézard dormait sur la ligne
Où brillait le nom des Césars »

En nu breekt zijn gedachte ten volle open :

« Seul héritier des sept collines,
Seul habitant de ces débris,
Il remplaçait sous ces ruines
Le grand flot des peuples taris »

en wat er verder volgt. Bedenk dat dezelfde man de roerende strofen schreef : Le Crucifix — en blind was voor kruis en kruisweg in het Colosseum (6).

(1) Kath.-Nederl. Broch., 1e afl., 2e jrg. 1869, opgenomen in M. en B. 3e d., blz. 17.
(2) M. en B. 5e d., blz. 162.
(3) M. en B. 3e d., blz. 17.
(4) Kath.-Nederl. Broch., 4e afl., 3e jrg. 1870, opgenomen in M. en B. 3e d., blz. 195.
(5) Id., blz. 17.
(6) Blinden en Zienden te Rome, *De Tijd*, 25 Aug. '69.

Minder schitterend dan het Coliseum, maar dieper indruk. hooger gevoel verwekkend, geven ook de Catacomben getuigenis aan wien Rome behoort.

Waar het graf is der vaderen, daar is de wieg, daar is het vaderland van een volk, heeft men terecht gezegd.... Sinds den dag, waarop Petrus door de Porta Aurelia Rome binnentrad, sinds dien dag heeft de katholieke wereld bezit genomen van de hoofdstad, die zij nimmer verlaten heeft. Op het graf van onze vaderen is Rome gebouwd. Langzaam en stil heeft de spade der fossores de grondslagen van het heidensch Rome weggedolven en nieuwe daarvoor gelegd : de martelaren.... (1)

't Is een heldere frissche Novembermorgen. Gij treedt de porta di S. Sebastiano uit. Gij volgt de via Appia, waar het wemelt van duizende herinneringen, waar het verleden u tegentreedt bij iederen stap. Helder spant de blauwe hemel zich boven de Campagna uit, de zon stijgt statig op langs de onbewolkte, doorschijnende lucht. Gij treedt door een lage poort een wijngaard binnen; « Cœmeterium Calixti » luidt het opschrift. Waar die cypressen zich verheffen bij een vervallen puinhoop daalt gij langs een vrij steilen trap af : gij zijt in de Catacomben... Rust. Geen spoor van strijd en lijden, niets dan zegepraal en vrede : martelpalmen en duiven met olijftakken; het Christuscijfer en het steeds wederkeerend « In Pace »; door deze schuilplaatsen tegen de vervolging golft de zege, door deze dodengangen de levenspsalm (2). Die catacomben, die nederige, onderaardsche gangen, met hun graven ter beider zijde, zijn hechter titels van eigendom, dan stoffige perkament-rollen, rijk aan onderschriften, behangen met zegelen.... Uit ieder dier graven klinkt het dat Rome der Kerk, dat Rome der katholieke wereld behoort. Zoolang een volk recht behoudt op de graven zijner vaderen, zoolang ook blijft Rome, in wat handen het (moge komen), ons geheel, ons uitsluitend eigendom.... (3)

Hoor! een zoet, een zacht geruisch van stemmen treft uw oor; het is nabij en toch verre : het klinkt onder de aarde en 't is als uit den hemel; wierookgeuren omgeven en omzweven u; gij slaat een hoek om : daar straalt de pauselijke crypta in helder waslicht en evenzeer straalt de crypta van St. Cecilia. De plek waar de Romeinsche maagd, de gemartelde dochter der Patriciërs ter ruste werd gelegd, is bedekt met ruikers en kransen; hoe geurt het rondom u van frissche bloemen, van rozen en leliën!

(1) M. en B. 3e d., blz. 196.
(2) M. en B. 4e d., blz. 127.
(3) M. en B. 3e d., blz. 196.

Een wonderbaar gevoel doorstroomt u; dit is meer dan een fysieke gewaarwording.... Maar straks als gij buitentreedt blijft uw oog die kransen en dat waslicht zien; het leeft rondom u van lofgezang en wierookgeur, en als gij onder den indruk dier herinneringen den blik laat gaan over dat breede veld, dan rijst de majesteit van Rome naar u op als een Engel des vredes met de boodschap der vrijheid in de hand. (1)

En nu, den weg der overwinnaars (weerom) volgend (terug) naar 't Capitolium. Van de hoogte waarop eens de zoon van Saturnus over Rome en de wereld den staf voerde, ziet nu Maria, de koningin van hemel en aarde op haar rijksgebied neer... Deze (is immers) de plek waar Augustus den eerstgeborene Gods een altaar oprichtte.

De keizer stond op den kapitolijnschen heuvel, met den blik naar boven gericht, misschien vol van de gedachte aan zijn goddelijk bestaan. Daar beeldde zich hoog in de diepe blauwe lucht de vorm eener maagd met een kind in de armen beide van licht omgolfd. Tegelijkertijd gewerd Augustus het antwoord der Sibylle van Tibur « een God zal geboren worden uit een maagd ». En er verrees geen altaar voor Augustus. maar Augustus zelf liet er een oprichten, de ara primogenti Dei (2).

Over het geheele Marsveld reikt van deze hoogte af onze blik. Naast de via Lata wijst een bedehuis de woning aan waar Paulus, de geboeide voor Christus, een tijdlang verblijf hield; een ander teekent in het renperk van Alexander Severus de plek waar S. Agnes door den rechter gedoemd werd tot een schande, die haar in dubbelen zin tot martelaresse maakte en haar schoonste eeretitel blijft. Ook ziet ge, hoe aan de poorten van Rome de kerk... hare bewaarders heeft gesteld: Daar ten noorden houdt S. Agnes, in 't gezicht van de torens begraven, over het heil van Rome's burgers de wacht. Ten westen verdedigt de jeugdige Pancratius den toegang tot den Janiculus, ten noorden aan de via Appia staat de fiere hoofdman Sebastianus, getrouw aan Cæsar door de trouw die hij den Christus gezworen heeft. En ten oosten, aan de poort die naar Tibur voert, waakt S. Laurentius wiens krijgshaftig geloof zoo kwistig was met het eigen bloed.

Maar nog eenmaal terug naar den rechteroever van den Tiber (3).... langs het Forum Trajani, waar gij op de triomfzuil

(1) M. en B. 4e d., blz. 127-128.
(2) M. en B. 3e d., blz. 149
(3) M. en B. 3e d., blz. 168-169.

van den machtigen keizer het beeld van den Galileeschen visscher begroet. Daar staat het Pantheon van Agrippa.

Midden onder de ruïnen van het Marsveld, van vervallen thermen en verwoeste gaarden omgeven stond de prachtige tempel door Agrippa, Augustus' schoonzoon, opgericht en Jupiter den Wreker gewijd. Hoog schitterde de met vergulde bronsplaten bedekte koepel te midden van al het verval, fier droegen de granietzuilen de fries, die den naam des stichters vereeuwigt. Zooals het daar stond, wekte het Pantheon de bewondering van iederen bezoeker, van den keizer zoowel als van den eenvoudigen vreemdeling. Sinds 391 was het gesloten en reeds knaagde onverbiddelijk de tijd aan het prachtige monument. Toen liet Bonifacius IV de zware bronzen deuren heropenen en onder de stoute welving van den koepel klonk het gebed dat den tempel aller goden toewijdde aan den eeuwigen God, ter eere van Maria en alle martelaren. Want onder den marmervloer der Kerk had de Paus de beenderen van duizende martelaren doen bijzetten — hij wist dat een volk zijn recht van eigendom op den eigen bodem niet beter bewijzen kan dan door er het graf zijner vaderen te toonen. (1)

De brug van de Engelenburgt over (2). In vollen middaggloed staan de wachters die de brug beschermen ; de HH. Apostelen Petrus en Paulus en de engelen met de lijdenswerktuigen, die op de verschillende zuilstukken, die de leuningen afdeelen, geplaatst zijn (3). Zwart geblaakt en geel geroost zijn die Engelen ; ... de oude Locanda del Orso is waarlijk oud en zwart ; in de Ripetta zitten Romeinen aan den gelen Tiber ; gij vraagt naar de kudde geiten die 's morgens het plein bevolken.... (4) Op den top van de Engelenburgt, het praalgraf van Keizer Adrianus, schittert een stralende zon, die den Aartsengel, boven op het dak geplaatst, in het volle licht vertoont...... (5)

De grond, dien gij hier betreedt, droeg eenmaal den circus van Nero, waar de levensmoede Cæsar nog levenslust zocht in de toejuichingen, den wagenmenner te beurt gevallen : Wij zijn op den Janiculus waar Petrus met het hoofd naar beneden werd gekruisigd. Achter het renperk bevonden zich de Vatikaansche grotten ; in een donkeren nacht werden daar twee mishandelde lijken met diepen eerbied en heilige ontroering neergelegd,

(1) M. en B. III, 152.
(2) M. en B. III, 17.
(3) M. en B. III, 39-40.
(4) M. en B. IV, 133.
(5) M. en B. III, 40.

Wonder, — boven die lijken is een tempel verrezen, die alles wat grootsch mag heeten overtreft : de baziliek van St. Pieter (1). Eerst (was 't) de baziliek door keizer Constantijn ter eere van den prins der Apostelen gesticht. Op roerende wijze verhaalt ons de legende hoe de eerste steen van dit in dubbelen zin vorstelijk gebouw werd gelegd. Onder het zingen der heilige hymnen, van een groote schaar bisschoppen en priesters omgeven toog Paus Sylvester met den keizer en diens gevolg over de « pons triomfalis » langs den circus van Nero naar de plek, waar de groote Apostel was bijgezet en reeds in de eerste eeuwen de memoria van Paus Anacleet zich verhief. Nu zou uit de bescheiden grafkapel een schitterende tempel verrijzen, wiens wederga de wereld nog nooit had aanschouwd. Ter bepaalde plaatse gekomen nam Constantijn.... de diadeem van het hoofd, wierp zich op zijn aangezicht ter aarde en bekende luide voor geheel het volk zijn zonden. Daarna legde hij zijn purperkleed af, groef met eigen hand, ter eere der HH. Twaalf Apostelen, twaalf korven aarde en droeg ze op zijne schouderen naar de plek, waar men den eersten steen van den nieuwen tempel leggen zou.

Wondervol moet het schouwspel geweest zijn, dat St. Pieter in die dagen aanbood, met zijn van zuilengangen omgeven voorhof, paradijs geheeten, waar de bron van Paus Damasus ruischend neerklaterde in 't albasten bekken; met zijn porta argentea, zijn met zilverplaten belegde deuren, die den ingang verleenden tot het binnenste van den tempel. Door een woud van honderd zuilen heen straalde de « confessio », de grafstede des Apostels, wier schittering, naar het woord van S. Paulinus, de blikken der binnentredenden vervult en hun hart verheugt (2).

Toch stond daar in de 15e eeuw het bedehuis verlaten en vervallen; maar het verrijst als het meesterstuk van Bramante (3).

('t Is de huidige) St. Pieter, de zuilengang plooit zich statig en eerbiedwekkend uit, de obelisk verheft het zegevierende kruis, de fonteinen werpen hun wolken van goud, hun schuim van parelen hoog in de lucht, die vol is van de wondere muziek der levende wateren....

Welk een onvertaalbaar oogenblik, dat eerste wederzien (4) van den St. Pieter! Al zijn de marmerplaten gebroken, die in den voorhof van de middeneeuwsche basiliek de schenkingen

(1) M. en B. III, 17.
(2) M. en B. III, 169.
(3) M. en B. III, 164.
(4) Schaepman's eerste bezoek werd verteld in *Dietsche Warande*, nr 2, 1909.

van Pepijn, Charlemagne en Mathilde van Canossa vereeuwigden, geen nood!

Men kan over St. Pieter maar één woord zeggen, en dat ééne woord heeft Byron voor de geheele menschheid gezegd. (1) De strophen van den Childe Harold zijn de éenige, die voor allen vertolken wat men altijd en altijd meer bij het binnenkomen van St. Pieter gevoelt en gevoelen zal. Deze is de grootheid die groot maakt. Men voelt zich groeien naar ziel en lichaam, ziedaar alles wat er te zeggen valt... (2)

De zware lederen deurmatras wordt opgeheven en valt achter ons nêer; wat is het dat ons aangrijpt, ons overweldigt, ons een rilling van eerbied door de leden jaagt en ons tegelijk vervult met een eigenaardig teeder, een bijna zacht, week gevoel: eindelijk thuis? — Wat is het? — een bijna onafzienbare ruimte in een doorzichtige, steeds opklarende schemering gehuld neemt ons op, een wondere stilte vol stemmen des geestes omgeeft ons; in de verte eenige gestalten, eenige roodachtig stralende lampen, en daarboven een wolk van gouden licht als uit den hemel neerstroomend; tusschen reuzenzuilen treedt gij voort steeds dieper aangedaan, steeds geweldiger geschokt, steeds door hooger vreugde overmeesterd. Wat is het? Het bronzen standbeeld onder zijn purperen en gouden troonhemel staat ter uwer rechter; gij buigt het hoofd onder dien bronzen voet, gij bevestigt uw geloofsbelijdenis door den kus op dat metaal gedrukt.

Ik kan niet zeggen wat het is het hoofd weder op den bronzen voet van den ouden Petrus te laten rusten. « Non prœvalebunt » het is en blijft. Op deze plek is dit geen gevoel, geen overtuiging, het is meer dan een zekerheid. Het is een feit, dat men als in de hand houdt « Non prœvalebunt. » De poorten der hel zullen haar niet overweldigen (3).

Uit de diepte klinkt u de eeuwige belijdenis toe: gij zijt de Christus! uit de hoogte van den koepel komt de bevestiging: dat heeft de Vader u geopenbaard!

In St. Pieter vindt gij het graf van den Apostel, die als een andere Atlas, de wereld van Christus op zijn schouderen draagt. Dit graf — hoe is het veeleer de zetel des levens dan de huizinge des doods. Hoe jubelt uit dat graf, uit die « Belijdenis » onafgebroken voort het woord, dat de sleutel is van geheel de geschiedenis. Op dat graf staat de stoel van den spreker, die de waarheid aan alle oorden, aan alle geslachten brengt. Van

(1) Hier wordt bedoeld Childe Harold, Canto IV, str. 153 enz.
(2) M. en B., V, 168.
(3) M. en B., V, 129.

daaruit gaat het woord des Pausen, dat, een tweesnijdend zwaard of een bezielende ademtocht, den dood brengt of het leven. Daar staat de troon van den rots-koning, op wiens borst alle stormen, alle aanslagen breken en uit wiens hart de stroomen der bezielende liefde over de wereld gaan.

Het is een heerlijk gevoel op de plek te staan, waar geloof, hoop en liefde, de hoogste genaden, te samen smelten in de bewondering van een schoonheid, die de waarheid huldigt en de heiligheid kroont. Het is ook een heerlijk gevoel zoo te bewonderen dat alle kritiek vergaat en het oordeel door het hart wordt gesproken.

De St. Pieter is een waarachtig koningswerk. Men heeft al de gebreken die dezen bouw eigen zijn uitgemeten en opgeteld, al de vlekken in de zon hebben geen enkele harer stralen gebroken of verkort. De St. Pieter is de wereldtempel der echte katholieke kerk en tevens de volmaking van Rome. Iedere stad schrijft haar geschiedenis in haar monumenten, geeft de geheimen van haar leven en bestaan in haar bouwwerken wêer. Zonder schaamte en zonder schroom heeft de stad der Cæsars en der Pausen haar historie geschreven, maar het laatste en hoogste woord over haarzelve ontbrak nog, was nog ongehoord. Toen is de St. Pieter verrezen en het Pantheon gewelfd boven het graf van den Galileeschen visscher aan wien de man van Nazareth de sleutelen van het rijk der hemelen had gegeven, toen verrees ontzettend en harmonisch, reusachtig en vol majesteit de tempel van den gekruisten God ter herinnering aan zijn gekruisten Apostel. In dat wonderwerk sprak en spreekt de historie van Rome haar hoogste en beste woord, het is haar dankgebed en haar zegelied, het in volle, machtige, klankrijke verzen geschreven epos van haar verleden en de in breede, statige vlucht ten hemel opstijgende hymne harer hoop (1).

Al heeft men over den St. Pieter boekdeelen vol van kritiek en historie, van stijlleer en kunstbeschouwingen doorloopen, al heeft men zichzelf aan onderzoek en oordeel gewaagd, de onvergankelijke en éene indruk is steeds dezelfde : volstrekte grootheid en volstrekte majesteit. Al het andere wordt door dien indruk als door een machtigen golfslag weggeruischt Ja, het is een machtige golfslag die uw ziel treft als gij den St. Pieter binnentreedt, het is met dezen reuzenbouw als met de zee ; gij hebt de lachende meren bewonderd met hun eeuwig blauw, hun stralende rust, gij hebt de rivieren zien kronkelen, zilveren linten door de groene vlakten, metalen spiegels tusschen de

(1) M. en B., IV, 132.

kaden der stad, gij hebt de watervallen zien neerhuppelen uit de bergspleten, of zien bruisen en schuimen, hooren daveren en loeien over rotsblokken heen — straks staat gij op de duinen en de grijze oneindigheid strekt zich voor u uit met haar plechtigen golfslag, zoo regelmatig, zoo rustig als de hartklopping der natuur — en gij vergeet alles, de kreet der Hellenen, de oude kreet door de grootheid opgewekt moet u van de lippen : de zee, de zee !

Dat is de St. Pieter !

De baldakijn b.v. boven het hoofdaltaar in St. Pieter is met zijn gedraaide en omrankte zuilen en zijn behangen hemel op zich beschouwd.... een monster. In de geweldige ruimte merkt men het alleen bij nadere beschouwing op.

De geheele gedachte in St. Pieter bestaat en leeft in dit : het Pantheon kwam boven het graf van den Apostel, die een Jood, een visscher uit Galilea was. De gedachte is zóo grootsch, dat zij iedere uitdrukking overtreft en goedmaakt. (1)

In den eigenlijken zin zijn de groote kerken te Rome stijlloos. Men moet dit woord niet nemen in een verwerpelijken zin. Zij zijn eenvoudig te groot, om onder een bepaalde soort te worden gebracht. Zij zijn indrukwekkend en bekoorlijk tevens... Maar van stijl als kunstsoort is hier geen sprake. De Sint Pieter is een gewrocht op zich, een gewrocht, dat in zijn voorname en verheven bestanddeelen de vrucht van één gedachte is. Men kan dezen St. Pieter in meerder of minder afmeting nabouwen, maar naar de stijlwet, uit de stijlbeginselen van St. Pieter een reeks van soortgelijke en toch individueele bouwwerken scheppen, kan men niet.

Bij de drie andere basilieken is daarvan nog minder spraak. Zij bestaan uit historische deelen, die volgens de historie der Kunst, onsamenhangende deelen zijn. Zij zijn als groote zegezalen, waarin verschillende geslachten hun spolia opima hebben opgehangen en neergelegd. Wat deze spolia als voorwerpen betreft, tusschen hen bestaat geen samenhang. Maar de geest der éene historie zweeft daarover en dit geeft aan deze dingen een alles overheerschende grootheid machtig als alle mystiek. Want het laatste woord van deze geheele historie is het heilige mysterie, dat u in het Rome telkens op den schouder klopt, telkens tot stilstaan dwingt, telkens u een woord influistert en toch, niettegenstaande al deze schijnbare gemeenzaamheid, u telkens door zijn steeds grootscher verhevenheid overweldigt (2).

(1) M. en B. V, 168.
(2) M. en B. V, 136-137.

(Maar alvorens St. Pieter te verlaten een bezoek aan de Krypta).

Midden onder den koepel van St. Pieter, langs marmeren trappen daalt men tot den door rijk vergulde metalen deuren afgesloten ingang. Zes ellen diep onder de aarde rust daar in zijn bronzen grafsteê de prins der Apostelen.

De kerk heet ze de belijdenis van den H. Petrus — *confessio S. Petri,* — omdat zij den dood der Martelaren aanziet als de hoogste levensuiting, omdat zij het storten des bloeds als een sprake beschouwt, die alle talen overtreft. En daar zij even juist is in haar gevolgtrekkingen als zinrijk in de keuze der woorden, is haar het graf een zetel des levens, de plaats, waar luider dan op elk andere de belijdenis der Martelaren door alle eeuwen weêrklinkt.

Op de bronzen zerk, die, met het kruis des Apostels geteekend, zijn graf sluit, staat de kassette van verguld zilver, waarin de door den Paus gewijde pallia worden bewaard. Het pallium, het teeken van de hoogere, uitgebreidere rechtsmacht der patriarchen en aartsbisschoppen, wordt genomen niet van de grafzerk, maar van het lichaam, de corpore B. Petri, als uit de handen van den Apostel zelf. Hij blijft altijd de Paus, de prins der Apostelen en hunner opvolgers....

De plaats, waar wij ons nu bevinden, is niet die van de bekende *grottae Vaticanae*, deze zijn dieper gelegen en minder uitgestrekt. Wij staan hier op den vloer der oude baziliek van Constantijn. Bij den bouw der tegenwoordige St. Pieters-kerk besloot men den vloer der baziliek te verhoogen; met dit doel werd de krypta aangelegd. Zij bestaat uit een breeden ruimen gang, in halfrond uitgebouwd, die de fondamenten van de vier hoofdzuilen des koepels met elkander verbindt. Aan dezen gang sluit zich eene langwerping vierkante ruimte, door twee rijen zware, weinig sierlijke zuilen in drie beuken verdeeld.

In deze krypta vindt men graven van Pausen en Vorsten, gedenkteekenen uit alle eeuwen der Kerk, monumenten en overblijfselen der oude baziliek. Mijn fransche *guide* (Barbier de Montault) heeft dus wel een weinig gelijk : *cette crypte a été transformée en caveau funéraire et en musée d'art et d'archéologie. L'un coudoie l'autre, ou plutôt ils sont confondus ensemble.* Ik laat hem verder rustig klagen over den *pêle-mêle* en den *désordre*, die hij hier vindt : *de classement méthodique, chronologique, archéologique il n'y en a pas ombre.* Van een Franschman, wiens geheele leven een kataloog, een systeem of een mekanisme zijn moet, laat zich moeilijk anders verwachten.

Ik heb met genoegen door die gangen en beuken rondge-

dwaald en er de geschiedenis onzer H. Moeder gelezen. Mijn *guide* heeft mij veel geholpen en daarom had ik over zijn gebreben (zoo zij niet deugden zijn, die mij onverkrijgbaar voorkomen) moeten zwijgen. Maar juist die verwarring, dat door elkander kwam mij zoo eigenaardig voor. Men had alles gelaten, zooals men het vond, om elken bezoeker de moeite te bezorgen van zich een weg te zoeken, en tevens de vreugde van een bereikten wensch, als hij zijn weg vond. Daarbij het schitterend licht der duizende waskaarsen, ter gelegenheid van den feestdag der beide groote Apostelen ontstoken, wierp een eigenaardig waas van oude schoonere dagen, dat men in een helder, schoon en naar de strengste orde-begrippen ingericht muzeum te vergeefs zoeken zou.

Oorspronkelijk werd deze krypte niet tot een bedeplaats bestemd. Toch vindt men er verschillende kapellen. Aan de grondslagen der vier koepel-zuilen zijn de altaren opgericht der vier heiligen, wier reusachtige standbeelden gij in de baziliek kunt bewonderen : der hh. Andreas, Longinus, Helena en Veronica. Elk altaar is met een prachtige mozaïek naar de schilderijen van Andrea Sacchi versierd. De gedachte, die deze altaren deed oprichten, vindt gij in de belijdenis der *Communio Sanctorum*, de heiligen zijn de levende grondzuilen der Kerk.

Bij de grafsteê van St. Petrus, maar alleen door de krypta toegankelijk, bevindt zich de kapel met het altaar der belijdenis. Van beter punt uit kunnen wij onzen tocht door de ruime gewelven niet aanvangen. Daar toch, aan het graf van den Apostel, begint onze geschiedenis te Rome. Altijd brengt het openbaar optreden van het christendom aan zijne belijders vervolging, lijden en dood. Langs den weg des doods komt de Kerk tot zegepraal en leven. Het kruis is en blijft haar troon : *cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me*, is waar voor den goddelijken bruidegom en ook voor de maagdelijke bruid.

Het bewijs vinden wij aan een der kolommen van den zuiderbeuk. Een grauwe granietsteen is daarin gemetseld. « Dat is de steen der misdaad, » zegt een der omstanders. Gij knielt neêr en leest door het bronzen hekwerk heen :

Super isto lapide multa corpora sanctorum martyrio caesa sunt.

Langs verschillende opschriften, uit de katakomben afkomstig, vervolgen wij onzen gang door de geschiedenis. Reeds begint de Kerk te herademen, de slagen der vervolging vallen niet meer onafgebroken, eindelijk de goden verdwijnen, met Maxentius zinkt het heidendom in den alles met zich voerenden tijdstroom, om den dood te vinden in het slijk. Het « christianus sum » wordt niet meer beschouwd als een brevet van onwe-

tendheid en ongeschiktheid voor iedere betrekking ; onder den invloed van den godsdienst ontwaakt de nieuwe zuivere kunst. Wij staan bij den sarkofaag van Junius Bassus, Christen, prefekt van Rome en vijf maal konsul († 359). Gun een blik aan die tien keurige bas-reliefs in hun rond gewelfde nissen, door gedraaide zuiltjes gevormd. De middengroep stelt den Christus voor, tronende tusschen de apostelen Petrus en Paulus. Zijne vijanden zijn den Godmensch hier waarlijk ten voetschabel geworden ; een andere beteekenis heeft de kunstenaar dien ruwen, grijnzenden kop, waarop de Christus den voet plaatst, wel niet toegedacht.

Zouden wij vergeten dat een baziliek boven het graf van den prins der Apostelen verrees? Alsof niet elke steen van den vloer het ons in het geheugen terug riep. En dan, vinden wij in den middenbeuk geen opschrift, dat ons te gelijk een blik in het intieme leven der Kerk vergunt? Lees slechts :

« *Longinianus, vir clarissimus, præfectus urbis, et Anastasia, clarissima femina, ejus uxor, pavimentum basilicæ apostoli Petri, et parietes, item cælum fontis, quem olim Damassus, vir sanctus, in ea extrudit, sumptu proprio marmorum splendore decocarunt.* »

Omstreeks het jaar 408 had de baziliek dus reeds herstellingen noodig en men vond reeds de mildheid, die den martelaar zijn bloed voor Christus deed storten, in de vrije gaven der Christenen terug.

Het prachtige grafschrift van den H. Paus Gregorius den Grooten voert ons weêr een stap verder. De Kerk strijdt niet meer voor haar bestaan, zij begint integendeel haar veroveringen. Naar het eiland der Engelen gaan de zendelingen met Augustinus aan het hoofd. Van dat Engeland uit zullen weêr de mannen komen, die eenmaal de dankbaarheid, hier slechts de tolk der strengste rechtvaardigheid, de Apostelen van Nederland en Duitschland zal heeten.

Hoort een zielvolle belijdenis, waarmeê dit grafschrift aanvangt :

Neem, aarde, 't lichaam weêr uit uwen schoot genomen,
Dat ge op het levenswoord der Godheid eens hergeeft :
De geest zocht beter kring, geen dood kon hem betoomen,
Die langs het pad des doods tot hooger leven streeft.

Na den strijd met het geweld komt de strijd met de dwaling. In een der zij-kapellen vinden wij een opschrift, dat een Koncilie herdenkt, in 731 door Gregorius III in de *Basilica Vaticana* gehouden. Fragmenten der akten dezer vergadering vindt gij op twee marmeren platen in de muren dezer kapel gemetseld. De

veroordeeling der beeldstormers geschiedt nog meer door de daad dan door het woord. De Paus toch stelt vast, dat in eene door hem gestichte bedecel op alle vigiliën Missen ter eere der Heiligen zullen worden gelezen; tot in de minste bijzonderheden regelt hij de ceremonieën en de gebeden.

Langzaam ontwikkelt zich het ideaal der christelijke maatschappij, met vol bewustzijn door de hoogste vertegenwoordigers van Christus nagestreefd. Bij het graf van Keizer Otto II (983) te Rome gestorven) rijst de wonderbare grootheid voor onze oogen op. De gedachte, door Leo III op Kerstnacht voor de kroning van Karel den Grooten uitgesproken, streeft door alle moeilijkheden heen hare verwerkelijking te gemoet. Toch ontmoeten wij bij het graf van den jongen Keizer reeds de vijandelijke macht, die niet rusten zal, vóór zij verwarring in de plaats van orde heeft gesteld. Hier heet zij Theofano. De grieksche prinses stort in het hart van haar jeugdigen gemaal haar byzantijnsche ideeën, haar begeerlijkheden; zij drijft hem tot zijn krijgstaten in Sicilië, en als hij verslagen moet vluchten, spot zij over de domme Duitschers en roemt op haar Grieken, waartegen zij den oorlog ontstoken had. Dan overreedt zij hem, dat hij de italiaansche grooten vleie en tot vrienden make, al noemt de abt Gerbert (later Paus Sylvester II) diezelfde grooten: vossen, die met mond en staart hun meester streelen, maar hem achter zijn rug een ezel noemen.

In Italië, meent de Grieksche, moet de duitsche Keizer zijn zetel vestigen, — dan kan nog eenmaal de *Cæsar Summus Pontifex* zijn. Een machtiger komt in het spel, de dood. Met het lijk van den jongen vorst wordt ook de macht van Theofano begraven. (1)

Wanneer gij nu in deze « wanorde » der vatikaansche krypten den weg hebt gevonden, dan ziet gij aan dit graf wat de wrekende Engel Gods, de tijd, van het cæsaristiesch keizerschap gemaakt heeft. Onder een der bogen van de zuiderbeuk staat de sarkofaag van Keizer Otto, uit grijsachtig groen marmer gebeeldhouwd, met het opschrift: Otho II, Imperator Augustus. Misschien honderd schreden in den gang, die de grondslagen der zuilen verbindt, kunt gij de prachtige mozaïek vinden, eens schitterend boven de keizerlijke tombe. Toen het monument zich nog ongeschonden in den prachtigen voorhof der oude baziliek, in het zoogenaamde paradijs overhief, werd het geheel door een kolossale schaal uit rood oostersch marmer bekroond. Ook dat vindt gij terug, maar in anderen vorm: de hand des beeldhouwers heeft het tot een prachtige doopvont

(1) Schetsen en Beelden, *De Tijd*, 27 Juli 1869.

omgeschapen, die in de doopkapel van St. Pieter ieders bewondering wekt. Alle pracht, alle luister is van de keizerlijke graftombe heen gegaan; maar de werklieden, die ze verstoorden, zijn slechts de instrumenten der Nemesis met vlammend zwaard, staande aan de zijde van Christus' bruid.

Vreemd, — wij wandelen te vlug, wij loopen den tijd vooruit. De groote strijd tusschen het Heidendom en de Kerk, tusschen het Cæsarismus en de godsdienstige en zedelijke vrijheid moet nog worden gestreden; veel zal er nog moeten omgaan, vóór den triomf der Kerk beslist is.

Bij twee eenvoudige marmeren fragmenten, in den muur der zuiderbeuk gemetseld, treden de groote figuren dier volgende eeuw (de eeuw van Hildebrand!) weder voor ons. Die fragmenten bevatten dan ook de schenkings-oorkonde, door Mathilde van Canossa vervaardigd. In het jaar 1077 nog tijdens het leven van paus Gregorius VII had zij reeds hare uitgestrekte goederen aan de H. Roomsche kerk vermaakt. De akte echter was verloren gegaan, daarom liet zij in het jaar 1102 op haar kasteel van Canossa ten overstaan van den kardinaal Bernardo Uberti een nieuw bewijsstuk opstellen en het geheel in marmer beitelen. De fragmenten dezer marmerplaat vindt gij hier.

Een ander zeer merkwaardig monument uit dien tijd ging bij den bouw der nieuwe Sakristij verloren. Naast de baziliek van St. Pieter bevond zich het ronde kerkje der H. Petronella, volgens de legende des Apostels dochter. Daar, in de kapel der heilige bijzonder toegewijd, was in het jaar 1077 de keizerin Agnes, moeder van Hendrik IV, bijgezet.

Bij den afbraak der kerk werd ook haar stoffelijk overschot naar de Krypta overgebracht. Jammer geen enkel teeken geeft de plek aan waar de vorstinne rust.

Genoeg zij het ons te weten dat zij hier rust, om haar beeld naast Mathilde van Canossa te doen verschijnen. Majestueuze figuren zijn ze — die twee vrouwen, op het doek der geschiedenis breed en lichtvol genoeg gepenseeld en krachtig genoeg op den voorgrond tredend, om naast mannen als Gregorius VII en Hendrik IV niet in de schaduw te verzinken.

Men zou meenen, dat er naast deze reuzen geen plaats meer was, allerminst voor vrouwen. De feiten logenstraffen ons.

Agnes van Poitou, de weduwe van Hendrik III, de regentes van het duitsche rijk, die, behalve den diadeem van Charlemagne, ook nog den gouden band van den romeinschen Patriciër om haar slapen sloeg, is geene gewone verschijning. Heerschzuchtig en in haar heerschzucht zóó echt vrouwelijk, dat men soms twijfelt of men haar niet eerder hinderlijk ijdel zal

heeten, is zij tevens koortsachtig gehaast in het uitvoeren harer plannen als wist ze dat de polsslagen van haar machtbestaan geteld zijn. Eenmaal zelfs wordt zij belachelijk, als zij namelijk in 1061, na den dood van Nicolaas II, Cadalo van Parma tot haren paus benoemd. Gelukkig voor de historische grootheid der vorsten, die nu bezig was haar eigen beeld tot een karikatuur om te griffelen, komt op dit oogenblik de Voorzienigheid straffend en waarschuwend tusschen beiden. In 1062 ontwringt Hanno van Keulen den duitschen rijksscepter aan de hand, die zijns inziens slechts het spinrokken moest houden ; op de stalen borst van den grooten Aartsbisschop stuiten bedreigingen en smeekingen af. Volgens zijn raad, die nu eenmaal een bevel is, vertrekt de keizerin naar het klooster Fructuasia in Lombardije, aan den voet der Alpen gelegen. De Benedictijnen van Cluny, die ook daar gevestigd zijn, zullen die trotsche vrouw den weg der zelfbeheersching en zelfvernedering toonen.

Uit overdreven moederlijke liefde had de hooge vrouw gezondigd, maar gereinigd door haar boete, zal zij weer optreden, altijd vol vorstelijke fierheid en moederlijke liefde, getemperd en verheven door de liefde voor de Kerk.

« Agnes van Poitou, onze keizerin, heeft ware boetvaardigheid gepleegd ; heeft voor haren zoon Hendrik IV gedaan, wat eene moeder voor haar zoon doen kan : zij heeft gestreden, gebeden, gevast, geweend, nog meer, aan Hanno van Keulen heeft zij (misschien herviel ze een enkele maal in haar vijandig drijven) niet alleen vergiffenis geschonken, maar zij heeft met hem sâamgewerkt, tegen den raad in van Petrus Damianus ».

De moederlijke liefde, die de drijfveer was harer meest roekelooze daden, wordt de bron van het felste zielelijden, met heldenmoed verduurd. Het kind, eens de moeder een Mogol, waarvoor geen offer te kostbaar kan zijn, wordt een dwingeland, wordt Hendrik IV keizer van Duitschland. Die naam zegt genoeg. Alles, wat zij heeft leeren vereeren, zal hij honen. Voor hem geen Paus, geen kerk, die hij moet eerbiedigen en gehoorzamen ; voor hem kan alles, wat bestaat, slechts een instrument zijn in zijne hand. Ook zijne moeder veracht hij ; voor hare zachte, smeekende stem is hij doof, wanneer de lombardische « stieren » hem tegenbrullen, dat er wraak moet genomen worden over de vernedering te Canossa geleden.

Agnes' onbuigbare fierheid geeft haar de kracht om, door haar tranen heen, den rechten weg in het oog te houden en in den reuzenstrijd pal te staan aan de zijde van het recht, van Gregorius VII.

Wat zij lijdt bij dat alles, zeggen de gebogen gestalte, het

ingevallen gelaat, de bleeke lippen, die niets meer vermogen dan te bidden voor haar kind. Tot loon van dat alles, zal een geschiedschrijver verhalen, dat de moeder haar zoon uit het hart verbannen heeft.

Rijker aan glans dan de dubbele kroon der Keizerinne is de aureool der lijdende moeder. « Een gouden sterre, de duisternis van hen, die het aardsche zoeken, verlichtend... » zoo noemt haar Petrus Damianus. Op haar grafzerk zal Gregorius VII schrijven: hoe haar ziel rijk was aan goede werken, hoe zij in vrede haar lichaam beval aan Petrus, den sleuteldrager des Hemels, wien ter liefde zij naar Rome gekomen was.

Plaats nu naast die keizerlijke boetelinge, die door hare liefde gekastijde moeder, de schoone ongerepte, maagdelijke figuur van Mathilde van Canossa. Bij deze geen heerschzucht, maar ook geen zwakheid, geen ijdel verzet tegenover het recht, maar mannelijke vastheid tegenover het geweld. Schitterend en veelzijdig zijn de gaven van haar geest en gemoed ; maar bij al dien rijkdom heerscht de schoonste orde, de volmaakte harmonie. In Mathilde leeft een karakter, dat op elke harer daden zijn stempel drukt. Haar beheerschen geen hovelingen, vleiers kent zij niet. Zoo het erkennen van een hoogere, eeuwige goddelijke macht en het zich onderwerpen aan haar nabeelding in den tijd gelijk staat met het beheerscht worden, dan is Mathilde door Gregorius VII beheerscht. Hoe ook verschilt haar geschiedenis van die der keizerin! Als kind van negen jaren heeft zij bij het graf van broeder en zuster, in de gevangenschap op duitschen bodem geleerd, dat het leven een strijd is en kracht vereischt. Kracht heeft zij dan ook getoond, de echte dochter van Petrus'-geest « dux Mathildis, » hetzij tegenover zichzelve in het bidvertrek, hetzij naast Gregorius te Canossa en te Rome, hetzij op het slagveld tegenover de woeste benden van Hendrik IV. Verslagen of overwinnende, zij blijft dezelfde. De schenking harer goederen aan den Stoel van Petrus is de noodzakelijke bekroning van geheel haar leven en tevens de aanhef van het zegelied, dat zij op haar sterfbed over de vijanden der Kerk kan zingen. Hare handteekening: *Mathilda, Dei gratia id quo sum*, is geen hol formulier, maar de grondtoon van geheel een leven, dat zijn onbewuste grootheid in het diep bewust eerbiedigen der hoogste grootheid vindt :

De fragmenten der schikkings-oorkonde zijn niet het eenige gedenkteeken der landgravin. Zij heeft haar : *monumentum aere perennius*. Ik bedoel niet de marmeren tombe, haar door Paus Urbanus opgericht. De grootste dichter aller tijden heeft haar onsterfelijk gemaakt. Dante ontmoette Mathilde in het aardsche

paradijs, het beeld der Kerk. Hem is zij de verpersoonlijkte liefde tot Christus'bruid, altijd gereed om den door beschouwing en daad, door Rachel en Lea bekeerden zondaar, langs den weg der Kerk tot Beatrice, tot het verheerlijkt aanschouwen Gods op te voeren. Met de zachtste en tevens weelderigste tonen heeft hij haar beeld gemaald. De schets van Mathilde te ontwerpen, was hem eene studie voor zijne ongelijkbare Beatrice.

Verder.... Wij staan bij de prachtige tombe van rood graniet, met flink gebeeldhouwde bloem- en vrucht-slingers omhangen. Daar rust Paus Adriaan IV (1154-59) de engelsche bedeljongen, die Bisschop van Albano en Kardinaal werd. Ook hij heeft te strijden gehad. Arnold van Brescia had, om zijne godsdienstige dwaalleeringen meer ingang te doen vinden, het romeinsche volk met schitterende beelden uit de heidensche tijden gepaaid. Men moest den Paus verjagen, het volk in zijne oude rechten herstellen, dan eerst zou Rome weêr waarlijk groot zijn. Ook in die dagen wist men reeds hoe de geschiedenis tot een poppenspel te maken. Men verstond het ook toen, de figuren uit den voortijd netjes uitgedost te doen opduikelen, haar de bewegingen te doen maken, die het draadje in de hand des vertooners aangeeft, haar de woorden in den mond te leggen, die de voorsteller uitgalmt. Den Paus verjagen, de rechten des volks herstellen, dat is beginnen met een zelfmoord, om tot het leven te geraken. Men moest dan vergeten dat het Christendom door de hand der Pausen aan Rome, de vervallen verklaarde en stervende vorstin, een nieuw en krachtiger leven ingegoten had.... De rechten des volks herstellen; maar — vóór de komst des Pausen had het volk recht op brood en renperk-spelen: een fraai recht, zoo ge wilt.

Adriaan IV overwon Frederik Barbarossa, nam Arnold gevangen, en de prefekt van Rome bracht den booswicht ter dood. Dergelijke vonnissen verlossen de maatschappij van vijanden, die, volgens het krachtig woord van St. Bernardus, naar het bloed der zielen hongeren en dorsten. (1)

Minstens verwonderlijk mocht het heeten, zoo wij niet op dezen tocht de heerlijke figuur van Paus Innocentius III, al was het slechts voor een oogenblik, ontmoetten. Hij, een der mannen, die de geheimnisvolle kracht bezitten om een geheel tijdperk met het zegel hunner persoonlijkheid te stempelen, moet zich ook in de basiliek van St. Pieter, in de hoofdkerk van stad en wereld een monument hebben gesticht. Zijn graf, dit weten wij, is in de krypta niet te vinden. De dom van S. Laurentius te

(1) Beelden en Schetsen, *De Tijd,* 3 Aug. 1869.

Perugia bewaart des Pausen gebeente in eene marmeren urne met dat van Urbanus IV en Martinus IV (1).

Toch reeds aan den ingang der *confessio* vinden wij Innocentius'naam. Boven het graf van den Apostel, op welks zerk de kassette met de pallia geplaatst is, welft zich eene kleine kapel, iets dieper, niet hooger of breeder, dan een gewone nis. Op den achtermuur ziet gij een prachtige mozaïek, den Christus voorstellend, die, met de rechter zegenend, in de linkerhand een boek houdt met de woorden : *Ego sum via, veritas et vita, qui credit in me vivet.*

Dit kapelletje of deze nis, naar gij wilt, werd vroeger gesloten door een verguld koperen hekwerk, tusschen welks, in den vorm van zuilen gesmede, stangen zich de beelden der Apostelen en van den Verlosser bevonden. Van dit alles is slechts het bovengedeelte overgebleven, maar juist dit gedeelte geeft het opschrift te lezen :

« Zoo zal eenmaal Christus met zijn twaalf Apostelen zetelen, als Hij alle volkeren naar hunne verdienste komt oordeelen. De derde Innocentius, die dit geschenk geeft, zij met u, Petrus, deelhebber des levens, zooals hij uw mede-Israëlier is » (2)

Nog meer wonder zou het evenwel zijn, zoo de groote Paus, van wien de dorre kronijk in geestdrift zegt : *fulgent splendida facta ejus in urbe pariter in orbe,* geen ander gedenkteeken als deze eenvoudige afsluiting in de St. Pieters-kerk gelaten had. In de krypta, bij de kapel, aan de Mandonna *delle Buccie* toegewijd, bemerken wij dan ook spoedig dat onze gissing niet ongegrond is. Boven den ingang vinden wij een fresko-schildering, die de mozaïek in het koorgewelf der oude baziliek teruggeeft. Op den diep blauwen, met gouden sterren bezaaiden grond vindt gij eene even beeld-als zinrijke voorstelling. Op zijn troon zetelt de Verlosser, met den kruis-nimbus om den schedel, op grieksche wijze zegenend. Boven zijn hoofd is eene hand als *bevestigend en zegenend uitgestrekt* en *zweeft de duif.*

De voeten des Zaligmakers rusten op een berg, waarin de vier Paradijs-stroomen, door hunne namen aangeduid, ontspringen. In hunne wateren drenken zich dorstende herten, het beeld der lafenis-behoevende volken. Ter weêrszijde des Verlossers staan de Apostelen Petrus en Paulus. De leeraar der vol-

(1) F. Hurter, *Innocentius III*, 2, 691. (Nota van Schaepman).
(2) Bij dit opschrift, een vierregelig vers, waren vroeger de eerste en laatste woorden van iederen regel onleesbaar, tot het door Sarti en Settele, die een stuk muurwerk lieten wegbreken, geheel werd hersteld. Zie hun « appendix » aan het grootere werk van Dionysi. (Nota van Schaepman).

keren buigt zich, als in aanbidding verloren, tot den Godmensch : *mihi vivere Christus est*, zegt dan ook de spreukband in zijn hand. Petrus echter staat dáár, met de hand ter getuigenis opgeheven (1), als de belijder bij uitnemendheid, als de vout der Apostelen en geloovigen : zijne boekrol geeft het aan : *Tu es Christus, filius Dei vivi*. Breede, krachtig opgeschoten palmboomen overschaduwen beide Apostelen; met bloemen bezaaid is de bodem onder hunne voeten.

Even als op de mozaïek, die zich vroeger boven het graf van Keizer Otto II bevond, staat hier Paulus ter rechter-, Petrus ter linkerzijde des Heilands. Hoe vreemd ons deze plaatsing moge voorkomen, in de middeneeuwen en vroeger schijnt zij algemeen te zijn geweest. In de baziliek van St. Jan van Lateranen zijn de busten, die de schedel-relieken der beide Apostelen bevatten, in de zelfde orde geplaatst : Paulus aan Petrus' rechterhand. Daar echter vinden wij in een, op die busten gegrift, tweeregelig vers, de symboliek, die men in deze schikking legde :

« Aan U, Paulus, staat de prins der Apostelen de eereplaats af. Gij toch wordt genoemd : de zoon der rechterhand, het (uitgelezen) vat, de voor God wijdklinkende bazuin ».

« Cedit *Apostolicus Princeps* tibi, Paule : vocaris nam dextræ natus, vas, tuba clara Deo » (2).

Alles kan men dus in deze wijze van plaatsing zoeken, alles behalve wat sommige wel eens meenden te vinden : eene ontkenning van Petrus' primaat.

Deze voorstelling vult het bovengedeelte der mozaïek. Op het benedenvlak verheft zich weder een troonzetel, die door een prachtig, met diamanten versierd kruis wordt ingenomen. Het hout der schande is niet alleen met eer en glorie omgeven, maar is ten teeken geworden der konings-heerschappij. Aan den voet des zetels staat op een kleine verhevenheid het Lam, niet de kruisvaan houdend, maar met het kruisteeken glanzend boven het hoofd. Het uit de zijde stroomend bloed wordt in een kelk opgevangen. Uit den heuvel ontspringen vijf stroomen, de beeldende voorstelling van het bloed, dat, uit 's Heilands vijf

(1) Ciampiri (*Vetera Monumenta*, III) noemt de beweging der hand zegenend ; dit komt mij onwaarschijnlijk voor. Het fresko en ook zijne gravure laten beide verklaringen toe. (Nota van Schaepman).

(2) « Dextra natus », heet Paulus, als uit den stam van Benjamin geboren. « Pater vero appellavit eum Benjamin, id est filius dextrae ». Genesis, 35, 18. (Nota van Schaepman).

wonden vloeiend, de wereld heeft gewasschen en bevrucht. Tot die bronnen naderen de volkeren, hier door lammeren afgebeeld, uit twee steden komend. Boven de poort dier burchten is hun naam geschreven : Bethleëm ter eener, Jerusalem ter andere zijde van den troon. Tusschen het kruis en de krib beweegt zich het werk der verlossing, de geschiedenis van den Godmensch op aarde.

Nog twee andere gestalten bevat de beneden-partij. Links van den troon ziet gij een statige vrouwenfiguur, in koninklijk gewaad, als vorstinne gekroond : de « *Ecclesia Romana* ».

Fier houdt zij het hoogwapperend vaandel, waarop de beide sleutels als heraldiek-teeken prijken. Aan de rechter zijde verheft zich in hoogpriesterlijk gewaad, met het pallium over borst en schouderen gehangen en de tiaar op den schedel, een krachtige, mannelijke vorm, met schoone sprekende trekken. « Innocentius P. P. III » noemt hem het bijschrift. Als was het raadselachtig, wie de man kan zijn, die zoo zeer als hij zijne plaats naast de altijd strijdende, maar altijd harer zegepraal zich bewuste Kerk had verdiend. Om zijn hoofd zijn de wolken, zwart en dreigend als immer saâmgetrokken ; maar ook om zijn hoofd heeft de zon der overwinning gestraald en er een glans gelaten, die allen luister overtreft.

Reeds Paus Sylvester had het koorgewelf der baziliek met een mozaïek-schildering versierd. Daarom schrijft men soms aan Innocentius III slechts de herstelling toe; hoewel alles er voor pleit, dat de diepzinnige verklaarder van het Mis-offer de oude voorstelling door geheel nieuwe deed vervangen.

Vier latijnsche verzen in vrijen vorm waren onder de schildering aangebracht :

« Deze, Petrus' hoogste zetel, 't heiligdom den vorst gesticht,
Is der kerken eer en moeder, stralend in der schoonheid licht ;
Wie in deze tempelhallen aan den Christus hulde biedt,
Hem ontgaan de bloem der deugden en de vrucht der heemlen [niet. »

Een beeld uit een veel bewogen tijd, een heldhaftige gestalte, geheel in het ijzeren pantser gesloten, met het roode kruis des kruisvaders op den linkerschouder, verschijnt ons bij het graf van Amaury van Montfort, Connetable van Frankrijk. Tegen de Sarracenen ten strijde getogen, geraakte hij in gevangenschap en stierf bij zijn terugkeer te Idrontium (1241). Hij was de zoon van den geweldigen Simon van Montfort, wiens krachtige armen het zuidelijk Frankrijk van de Albigenzen zuiverde, toen geen overreding de voor Kerk en Staat gevaarlijke ketterij in haar voortwoekeren stuiten kon.

Wij staan bij een graf aan het einde van den noorderbeuk. De sierlijke draperie, die den sarkofaag omplooit, vertoont in haar vouwen het wapen der Gaëtani : goud, gesneden door twee golven van azuur. Zonderling trekt u het beeld aan, op dit graf gebeiteld. Het hooge, breede voorhoofd, de scherpe trekken, de gesloten lippen, waarom zelden een glimlach heeft gespeeld, de fijne en toch krachtige handen op de borst gevouwen, verraden een buitengewone persoonlijkheid. 't Is dan ook het graf van Bonifacius VIII... De tijden zijn veranderd sinds Innocentius III. Er zijn teekenen in de lucht, die een storm voorspellen. Maar, wees er zeker van, de man, die den eersten schok moet doorstaan, deinst niet terug. Tegenover elke aanmatiging van het wereldlijk gezag zal hij een verklaring stellen, die het onverdelgbaar bewustzijn van zijn recht vertolkt en van zijn stalen moed getuigt. Zelfs tegenover de gewelddaad des roovers heeft Bonifacius VIII een woord. Als Nogaret, de fransche Judas-knecht, in Anagni verschijnt en Christus' Stedehouder in banden slaat, klinkt het hem toe : « Als Christus ben ik verraden en gevangen ; ik zal sterven als Paus. » Nog eenmaal ontwaakt het zedelijk bewustzijn des volks, de menigte verjaagt de Franschen en de Colonnaas, en bevrijdt Petrus' opvolger. Bonifacius keert naar Rome terug — om te sterven. Zijn begraafplaats wees hij aan in de door hem gestichte kapel van den H. Bonifacius, Paus en Martelaar. In 1605, drie honderd en twee jaren na zijnen dood, werd zijn tombe naar de krypta overgebracht. Bij die gelegenheid zagen velen zijn lichaam, waaraan niet het minste bederf te bespeuren was.

Vreemd is het niet, zoo bij dit alles ook de herinnering aan het eerste Jubilaeum, in 1300 gevierd, bij ons opkomt. Over de brug van den Engelenburgt, die in twee wegen door een leuning verdeeld wordt, opdat de tot St. Pieter opgaanden en de wederkeerenden niet tegen elkander instroomen (1), zien wij ook Dante Alighieri treden, een der *priores* van Florence en afgezant der vrije stad bij Bonifacius VIII. Naast hem gaat zijn vriend Giotto, de schilder, wien de lof der tijdgenooten zoo hoog verhief, dat de naam van Cimabue bijna vergeten werd (2), van wiens kunstvaardigheid de naar zijne teekening in mozaïek gebrachte engelen-figuur hier in deze kapel getuigenis aflegt. Jammer, dat de dichter, wiens blik drie werelden, en welke! doorlas, toen met zoo duister oog op Bonifacius VIII heeft neer-

(1) La divina Commedia, Inferno, Canto 18, v. 29 etc. (Nota van Schaepman).
(2) Purgatorio, II, 94. (Nota van Schaepman).

gezien! In dubbelen zin is Dante de meester der italiaansche poëzij. Wie wraakt het, als een harer beste zonen hem toezingt:

« Gevormd hebt gij haar, en het eerste kleed
Sloegt gij haar om; haar schreden leiddet gij
Ter zuivre bron, en in de heilge strofen
Deedt gij haar ras de moeder evenaren,
Ja, meester van den toorn en van den glimlach,
Dat waart gij haar, gij goddelijke Dante. » (1)

Beheerscht heeft hij haar, als geen andere na hem, en toch toen Dante het beeld van Bonifacius VIII teekende, weefde zijn ghibellijnsche denkwijze een nevel voor zijn oogen. Voor een oogenblik vergat de grootste dichter:

« Der Dichter steht auf einer höhern Warte, Als auf den Zinnen der Partei ».

Met moeite rukt de historische waarheid zich los uit het kleed, waarin die stoute fantasie ze heeft gehuld.

Wij treden de kapel van de Madonna *delle Buccie* binnen. De moeder Gods met het kindje boven het altaar is een schilderstuk van Simone Memmi; een aandoenlijk waas van eenvoud en godsvrucht ligt over 't paneel. Wij begrijpen dat Petrarca den meester prees, die zoo keurig een penseel bezat, dat het in hemelsche kleuren gedoopt scheen en in zijn oogen niets aan het door Memmi geschilderd portret van Laura ontbrak, als: *Voce ed intelletto*, de stem en de geest (2).

Weet gij waarom dit beeldje de moeder Gods « der ballen » geheeten wordt? Het verhaal is roerend genoeg. Vroeger zag men dit beeld van den buitenmuur der portiek van St. Pieter. Op het voorplein vermaakten zich eenige jongelieden met het bal-werpen. In dartele speelschheid slingerden zij hunne ballen tegen het beeld van haar, die ook hunne moeder was. Vijf zware bloeddroppelen vloten langzaam uit de borst der Madonna en vielen op drie der marmeren vloertegels. In de kapel ziet gij achter vergulde roosters die steenen met de teekenen, door de bloeddroppels nagelaten. (3)

Een halve eeuw lang zag de baziliek van St. Pieter geen Pausen in hare groeve bijzetten. Sombere dagen braken na den dood van Bonifacius VIII voor de Kerk van Christus aan. Wat de Paus had voorzien, geschiedde. 't Scheen als zou het blazoen der Kerk niet meer alleen de sleutels van Petrus dragen, als

(1) A. Manzoni, Urania, Poemetto. (Nota van Schaepman).
(2) Petrarca, Sonnetti 49 en 50. (Nota van Schaepman).
(3) Schetsen en Beelden, *De Tijd*, 10 Aug. 1869.

zou het gehalveerd worden met Frankrijks leliebloem. Te Avignon doorleefden de Pausen hun babylonische gevangenschap. Rome werd weduwe van haar luister en grootheid. De nieuwe Pilatus (1), in zijn wraak als in zijn hebzucht even onverzadigd, sloeg schendend de handen aan Christus' bruid.

Eindelijk treedt in de geschiedenis een dier personen op, wier bestaan alleen het bevestigt, dat tot het einde der eeuwen God met Zijne Kerk zal blijven. Aan de zaligende rust van het beschouwend leven zich onttrekkend, verschijnt Catharina van Siena midden op de kampplaats vol woelingen en stormen, waar door vorsten en volken om de vrijheid of de slavernij van 's Heeren Stedehouder op aarde gestreden wordt. Zoo wij niet wisten wat de begeesterde liefde tot God ook in de zwaksten vermag, zouden wij twijfelen of de nederige kloosterzuster voor hare taak was opgewassen. Zij wil dan ook niet minder dan orde en vrede in de Christen-wereld herstellen en een verblijf buiten Rome doen ophouden, dat de Pausen in het oog der volken tot slaven maakt.

Haar moedvolle begeestering bereikt het doel: Aan de hand der arme Dominikaner-non keert Gregorius IX naar Rome terug.

In den noorderbeuk der Krypta vinden wij de tombe van van Paus Urbanus VI, de eerste, die, na het verblijf te Avignon, vrij en geldig te Rome werd gekozen. Met hem echter begint een andere, nog zwaardere strijd. Twee, eens drie Pausen te gelijk zal de Kerk aan haar hoofd zien; er zal getwist en soms met meer dan schijn van reden getwist worden, wie de rechtmatige opvolger van Petrus is. Maar al heeft Urbanus ook een Clemens VII (den Kardinaal Robert van Genève) als tegen-Paus tegenover zich gezien, hij heeft vastgehouden aan zijn goed en onbetwistbaar recht. Als een protest tegen iedere beschuldiging, hem door de aan Frankrijk verslaafde partij voorgeworpen, staat het relief op de voorzijde van Urbanus' monument. Knielend, maar in vol plechtgewaad, met de driekroon om het hoofd is de Paus voorgesteld, uit de hand van den prins der Apostelen de sleutelen, het teeken zijner macht, ontvangend.

Aan de twee andere zijden van den sarkofaag bevinden zich nog twee reliefs. Hun sierlijk beeldhouwwerk vertoont ons twee Engelen, in lange kleederen gehuld, elk een lichtdrager met ontstoken kaars houdend. Dionysio (2) verhaalt mij, dat reeds

(1) Dante, Purgatorio, Canto 20, v. 91. (Nota van Schaepman).

(2) Sacrarum Vatic. Basil. Cryptarum Monumenta a Phil. Lacar. Dionysio descripta, in folio. (Nota van Schaepman).

lang in de Kerk het gebruik bestond om met kaarsen den lijkstoet te volgen en licht bij het lijk te plaatsen. Een zijner zegslieden is hem de oude klerk Sigloard, die in zijn beschrijving der begrafenis-plechtigheden van bisschop Fulco verhaalt:

« Tenent Candelam Singuli,
Pontifices et Presbyteri. »

Zóó staan dan ook hier aan het graf des Pausen de Engelen, die de kaars houdend, een offer en een gebed opdragen voor de ziel, wier voortleven het ontstoken licht verkondigt.

Een weinig van dit graf ons verwijderend, zien wij in den muur een gebroken steen, met in ruiten gevatte rozen bebeeldhouwd en een schild dragend; azuur met zilveren balk. Dat is het blazoen der Condulmerioos, het geslachtswapen van Paus Eugenius III. Na al de verwikkelingen van Bazel, Piza en Constanz, mocht deze eindelijk de heerlijkheid der ééne Kerk te Florence aanschouwen en een oogenblik lang de hemelen oproepen, om te deelen in de vreugde over den terugkeer van het Oosten tot den schoot der Moeder.

God lof, de stormen waren voorbij, geen scheur was er gereten in de Rots van Christus, en groot als altijd treden de Pausen in de geschiedenis op.

Geen weduwsluier hangt meer over de Eeuwige Stad, Rome herleeft.

Aurea qui dederat saecula, Roma, tibi. « Gouden dagen heeft hij u geschonken, o Rome! » luidt het grafschrift van Thomas Bartolomeo, eens « de arme student van Sarzana », later Paus onder den naam van Nikolaas V. Slechts eenige schreden ver ligt zijn graf van Eugenius'gedenksteen. Klein, bijna tenger, was de gestalte van Nikolaas; maar het hooge voorhoofd en de vonkelende, doordringende oogen spraken van de reuzenkracht, die de onschijnbare vormen bezielde. Om zijn tombe groepeeren zich de meest verschillende gestalten, als zoovele getuigen van zijn veelzijdige werkzaamheid. Daar ziet gij Nikolaas van Cusa, den diepzinnigen denker, met Aeneas Sylvius Picolomini, wiens uitgebreide kennis zijn tijd verbaasde, beiden's Pausen gezanten bij vorsten en op rijksdagen, waar het geldt Europa op te wekken tegen den Turk. Leo Baptista Alberti, de ridderlijke kunstenaar, ontwerpt er met Bernardo Rossellini de stoute plannen, wier uitvoering, naar den wensch des Pausen, het vervallen Rome in luister herstellen, ja, een nieuwe baziliek, S. Pieter ter eere, oprichten zal. Fra Angelico mengt op zijn palet de zachtste kleuren, terwijl zijn oog in den hemel de modellen zijner figuren zoekt; naast hem staat een andere

monnik in zijn donkere Franciskaner-pij, met krachtige trekken en stouten blik: de laatste, in wien de geest van Petrus, den kluizenaar, herleefde, de wapenbroeder van Hunyade — Johannes Capistrano. Met eerbied echter wijken die allen terug voor eene vrouw, door de jaren gebogen, eenvoudig, bijna armoedig gekleed. 't Is dan ook de moeder des Pausen, de arme weduwe Bartolomeo. die bij het Jubilaeum van 1450, van het graf van Petrus, haar kind als zijn opvolger begroet. En al verrijst ook op den achtergrond de treurende figuur der onttroonde keizersstad, — aan Nikolaas V kan Konstantinopel geen verwijt richten; geen dag zijner regeering is voorbijgegaan zonder een bede voor haar behoud gestort, of een daad ter harer redding gesteld. Helaas! de geest der Kruistochten was uitgedoofd (1).

De beelden van den Zaligmaker en enkele Apostelen, die vroeger het graf van Nikolaas V versierden, vinden wij in verschillende gedeelten der Krypta. De herlevende studie der antieke kunst is hier reeds te bemerken; de traditioneele types verliezen hun invloed op den kunstenaar, al blijft de kunst nog zuiver christelijk. De antieke modellen voerden nog niet tot het heidendom terug.

Zoo gij 't wilt, kunnen wij in den gang, die om de grondslagen der vier hoofdzuilen loopt, de keurig bewerkte medaljons gaan beschouwen, die vroeger de tombe van Calixtus III versierden. Zij stellen de vier Kerkvaders voor, en gij vindt S. Ambrosius, behalve door boek en kromstaf, ook door een geeselroede van de anderen onderscheiden. Toen de Milanezen in 1338 bij Parabiagro de Keizerlijken versloegen, zagen zij, hoe S. Ambrosius hen in de lucht vooruit zweefde met den geesel, die eens ketters en Keizers van den drempel der Kerk terugdreef, de vijanden zijner bisschopsstad verjagend. Ook Paus Calixtus heeft gewenscht een geesel tegen de Turken te voeren; Scanderberg ontving van hem bewijzen genoeg van warme belangstelling, maar Europa bleef doof en liet de onteerende wonde verouderen, tot ze onheelbaar werd.

Aan Pius II, den grijzaard met het hart van een jongeling, die aan het hoofd van een leger tegen de Turken sterft, herinneren u in denzelfden gang twee fragmenten, die tot het beeldhouwwerk van een door hem ter eere van St. Andreas opgericht altaar behoorden. Hij toch had het geluk uit de handen van Demetrius, vorst van Morea, de schedel-reliek van Petrus' broeder te ontvangen.

(1) Een schoone schets van Nikolaas' Pausschap geeft Rio, de *l'Art Chrétien*, II, 19-47. (Nota van Schaepman).

Een grootsch en prachtig monument moet de graftombe van Paulus II, den stichter van het reusachtig paleis van Venetië (1), geweest zijn, zoo wij naar de overgebleven beelden een oordeel mogen vellen. Mino van Fiesole en Johannes van Dalmatië waren de meesters, van wier kunst het een schitterende getuigenis gaf. De beelden van Lucas en Paulus, de voorstellingen van het geloof, de hoop en de liefde zijn meesterlijk gebeiteld. Met kruis en beker predikt het geloof, het lijden en den dood van Christus; de hoop, een ranke vrouwenfiguur, met vleugelen aan de schouders en voeten, houdt den blik omhoog geslagen. Tusschen die twee zetelt de liefde als een jonge moeder, met het kind aan hare borst. Aan den bovenzoom van haar kleed speelt een vurige vlammentong. Vijf bas-reliefs stellen de schepping van Eva, den boom des Paradijses, de opstanding van Christus, het laatste oordeel en God den Vader, door Engelen gedragen, voor. De majestueuze grijzaard, de zes Engelen, zwevend in den hem omgevenden lichtgloed, zijn aantrekkelijke figuren vol van den liefelijken eenvoud, den rustigen ernst en de kalme levendigheid, waarvan de beitel der nieuwere meesters spoedig het geheim verliezen zal.

In den noorderbeuk staat de sarkofaag des Pausen. Heerlijk bewerkt is zijn beeltenis, die op de tombe ligt uitgestrekt. Zij geeft ons een denkbeeld van 's Pausen hooge, machtige gestalte, die zoo veel indruk maakte op den tijdgenoot. Met buitengewone kunstvaardigheid is de tiaar bearbeid: een stuk goudsmêe-werk in steen. De meester heeft ons daardoor een eigenaardigen trek in het karakter van den prachtlievenden Paus geteekend, die minstens twee dier kostbare hoofdsierselen door zijn goudsmid Paolo Giordano deed vervaardigen.

Een grafzerk in den middenbeuk der krypta herinnert ons, hoe Paulus II in 1466 een algemeen kapittel der orde van St. Jan van Jeruzalem te Rome deed bijeenkomen. De zerk stelt den grootmeester Raimondus Zacosia voor, een eerbiedwaardigen grijzaard met langen golvenden baard, twee jaren later te Rome overleden. De gevouwen handen rusten op den greep van zijn zwaard. De toka bedekt het hoofd, een lang tot de voeten reikend kleed, door een gordel opgehouden, het lichaam.

Een fragment van een geblazoeneerden steen en een eenvoudig opschrift daarneven teekenen de rustplaats van Charlotte de Lusignan, een verdreven Koningin-erfgename der rijken:

(1) Tegenwoordig (d. i. in 1869) de oostenrijksche ambassade (Nota van Schaepman).

Jeruzalem, Cyprus en Armenië, bezat zij alleen het tweede en dat slechts voor korten tijd. Nauwelijks is haar vader Johannes III in het graf gedaald, of de strijd met haar natuurlijken zoon Jakobus begint. Op den dag der kroning valt bij haren intocht in de hoofdstad de kroon van het hoofd der jeugdige vorstin. Het voorteeken is spoedig bewaarheid : Charlotte verliest rijk en kroon. Bijna twintig jaren lang leefde de onttroonde vorstin te Rome, in gebed en het plegen van goede werken haar dagen slijtend, zonder dat ooit haar oog zijn blijde helderheid verloor (1).

Altijd hebben de Pausen erkend, en in beoefening gebracht dat het ongeluk niet alleen op medelijden, maar ook op eerbied hooge rechten heeft. Als vorstin werd de laatste dochter der Lusignans te Rome steeds behandeld, als vorstin ook werd zij in tegenwoordigheid van 20 kardinalen, in de baziliek van St. Pieter, aan den ingang der kapel van Sixtus IV bijgezet.

En nu, het wordt ledig om ons in de krypta, de monumenten worden minder in getal en beteekenis. De nieuwe tijden naderen. Daar treedt de machtige gestalte op van Julius II met Bramante aan zijn zijde. Leo X volgt met Rafaël en Michel-Angelo, tot Paulus I met Maderno den optocht besluit. Zij komen om af te breken, — maar dat niet alleen. Wat voor Niklaas V een droombeeld was, zullen zij tot werkelijkheid doen worden : een nieuwe tempel ter eer van den prins der Apostelen verrijst.

Terwijl wij een laatsten blik slaan op de krypta, — daar verrijst nog eenmaal de oude baziliek van St. Pieter van ons oog. Reeds van verre blinkt ons haar, door prachtige mozaïeken schitterende gevel tegen.

Wij treden de vijf trappen op, ieder van zeven treden, aan wier voet, even als nu, de Apostelen Petrus en Paulus wachten. Boven de drie hoofd-ingangen der portiek glanst de « navicella » van Giotto, de voorstelling van Petrus op de golven wandelend, maar door zijn klein geloof verzinkend en door de hand van Christus gered. Bij het doortreden staan we een oogenblik stil bij de graven der Keizers Honorius en Otto. Wij bevinden ons op het niet overdekte voorplein der baziliek. Daar glanst in het midden, onder een door vier zuilen gedragen baldakijn, de bronzen pijn-appel, die vroeger het mausoleum van Keizer Hadrianus bekroonde. Vier dolfijnen, op de hoeken van het hemeldak geplaatst, werpen water in het bronzen bekken, dat

(1) Een tijdgenoot, door Dionysio aangehaald, teekent haar : *Statura mediocri, laetis, oculis, facia inter fuscum et pallidam.* (Nota van Schaepman).

het geheel omgeeft. Paus Symmachus deed dit alles aldus inrichten, opdat de pelgrim een dronk frisch water bij het graf der Apostelen vinden zou.

Bemerkt gij niet met hoe glanzend marmer deze voorhof is geplaveid? Sedert de dagen van Paus Donno heet deze plek *il paradiso*, zoo veel bewondering verwekte de hier ten toon gespreide pracht.

Nog een zuilengang door — van alle zijden toch wordt deze voorhof door een portiek gesloten — en slechts een vluchtigen blik slaande op de in den muur gemetselde marmeren tafels, die de namen dragen van alle steden, burchten en vlekken, tot Petrus'erfgoed behoorend, treden wij de *porta argentea* door, wier deuren Paus Eugenius IV door Simone Baldi en Antonio Filarete in verzilverd brons gieten deed.

Wat wondervol gezicht, die reusachtige baziliek! Vier rijen, ieder van twee en twintig zuilen, uit oostersch graniet of pariesch marmer gehouwen, dragen de bedaking en scheiden de vijf beuken. Door de hooge boogramen van den middenbeuk valt het volle licht op de prachtige mozaïeken, die den muur versieren. Daar zien wij Engelen, door het penseel van Giotto getooverd, tusschen tafereelen, aan Oud of Nieuw Testament ontleend; ja, de lijst boven de zuilen van den middenbeuk vertoont u de beeltenissen der Pausen van Petrus af tot Nikolaas III (1277) toe. Bij de tiende zuil van den middenbeuk, aan uwe rechterhand van den ingang af, vertoeven we een oogenblik. Daar verheft zich het altaar der HH. Processus en Martinianus, waarnaast het oude bronzen beeld van den prins der Apostelen.

Reeds blinkt ons, van den triomfboog aan den ingang van den dwarsbeuk neêrhangend, het Kruis tusschen de sleutelen van Petrus tegen.

Eenige treden verder en wij staan aan den ingang van het *Sanctum Sanctorum*. Eén afsluiting van twaalf in twee rijen geplaatste zuilen, uit oostersch marmer, schitterend en doorschijnend als glas, gehouwen, scheidt het van de ruimte der kerk. De zilveren standbeelden van Christus en de Apostelen, onder den H. Paus Leo IV gedreven, bekronen die eere-poort. Wij treden door en knielen aan het graf, aan de belijdenis des Apostels, waarboven het kruis van Keizer Constantijn (een gouden smeê-werk van 140 ponden zwaarte) schittert. Boven ons welft zich het koor met zijn tot hoogeren luisier door Giotto herstelde mozaiek. Een blik op het pauselijk altaar met zijne heerlijke baldakijn, nog in de laatste dagen der oude baziliek door Paus Sixtus IV gesticht; een blik op den pauselijken zetel tegen den achtermuur van het koor, waaronder in de stille

groeve zooveel Heiligen rusten; en zie, — ons oog wordt dof, 't is als komen er nevelen op, zacht, als de laatste schemering van het zonlicht, zinkt al die pracht in 't verleden terug; 't was slechts een droom.

Maar neen — het was geen droom. Terwijl wij de Krypta ontstijgen en weêr staan onder den reusachtigen koepel, ontveinzen wij niet, dat, al is zoo menig kunststuk in de ruïnen verloren gegaan, toch het graf van Petrus altijd des Konings waardig herrees. Neen, de schoonheid heeft geen volstrekte vormen, belichaamt zich niet in slechts ééne verschijning:

« Moog' vorm den vorm verdringen,
Eeuwig blijft het schoon. »

Het was geen droom. De zege-hymne, die eenmaal met haar jubelende klanken de gewelven der oude baziliek vulde, dartelt nog in volle rijke akkoorden door Michel Angeloos koepel:

« Welzalig Rome, dat gezalfd zijt tot vorstin
Door 't roemvol bloed van 't vorstlijk broederpaar,
In 't purperkleed geweven door hun min,
Der steden schoonste en heiligste te gaâr! » (1)

***

En thans naar St. Jan in Lateranen. Als men hier aankomt en de laatste huizen van de via di S. Giovanni links laat liggen, (met) de kleine Osteria con giardino, — dan heeft men niets voor zich dan den grooten, hoogen gevel van het paleis en — het andere been van de rechthoek — de zijportiek St. Jan met de doopkapel.

Eenmaal verrees daar het paleis van den tot konsul benoemden Plautus Lateranus, die als samenzweerder tegen Nero viel en wiens goederen, ten bate van het keizerlijk domein werden verbeurd verklaard. Eenige geslachten later, toen de mystieke macht van het christendom den heidenschen troon had neêrgeworpen, zetelt in dat paleis de opvolger van den Jood, die onder Nero met het hoofd naar beneden gekruisigd werd: de Paus. Van dezen heuvel heeft het kruis het eerst als teeken der overwinning... gestraald. En nog altijd blijft de daar ver-

1) Schetsen en Beelden, *De Tijd*, 18 Aug. 1869.

rijzende basiliek : moeder en hoofd van alle kerken der stad en der wereld (1).

Die Basilica SSi Salvatoris was de eerste en rijkste stichting van Keizer Constantijn. Later zal zij den naam van St. Jan van Lateranen voeren, maar altijd zal zij blijven wat reeds in de 7e en de 8e eeuw de tijdgenoot haar vol bewondering noemt : « Omnium Ecclesiarum urbis et orbis mater et caput ».

... (Maar) laat (eerst) uw blik rondgaan, nu ge staat op den breeden trap voor den hoofdingang : Op het plein grazen de geiten en rusten de campagnolen, links schittert de mozaïek van het Triclinium (2) en de Scala Santa... In de majestueuse stilte predikt het kruis op de obelisk de verheven wijsheid der eeuwen : stat crux (3). Verder leiden de bogen van Nero's waterleiding en de kanteelen van den stedemuur onzen blik naar den schitterenden tempel door S. Helena ter eere van de reliek des H. Kruizes gesticht, S. Croce in Gerusalemme. Ter plaatse waar eenmaal het Keizerlijk Senorium stond door de bogen en over de lachende tuinen heen verder schouwend langs de thermen van Titus en Trajanus rust ons oog op S. Maria Maggiore (Basilica Liberiana), de wonderschoone tempel, die aan een wonder zijn ontstaan dankt en op den top van den Esquilijn de glorie van 's Heeren moeder verkondigt (4). Het geboomte met de enkele villa's daartusschen neemt al het doodsche weg maar vermindert den verheven indruk niet.

Maar wat u (vooral) aantrekt is het vergezicht over den ouden stedemuur heen, het vergezicht over de Campagna, die daar voor uw oogen zich ontrolt, een wijde, zwellende vlakte, hier en daar door een bogenrij, « la grande ligne des aqueducs romains », de waterleidingen, doorsneden, maar altijd golvend, altijd zwellend tot waar de bergen rijzen en de witte huizen van Frascati flikkeren op den donkeren achtergrond (5). Hoe dringt ons oog door geen enkele lijn gebonden over de blauwende bergen heen, steeds dieper in de heerlijk blauwe lucht, de eenige grens die het ontmoet — een beeld der onbegrensde heerschappij van Rome (6).

Wat in St. Jan van Lateranen het meeste treft, is de eigenaardige schoonheid der kolossale ruimte... Zonderlinger bouw-

(1) M. en B. III, 16-17.
(2) M. en B. IV, 126.
(3) M. en B. V, 132
(4) M. en B. III, 166-167.
(5) M. en B. IV, 126.
(6) M. en B. V, 133.

werk, stijlloozer verbinding in allerlei dingen is moeilijk te bedenken. De vloer van mozaïek, de rijk met goud in kleuren gesierde zoldering; de beide kolommen met nissen en standbeelden behooren in geen enkel opzicht bij elkander. De twaalf Apostelen in deze nissen geplaatst — tot welke stijlsoort zal men deze wapperende, wuivende, fladderende, flapperende, vliegende, stormende voortbrengselen der leerlingen van Bernini rekenen... Gelijk zij daar staan, zijn (zij) volkomen in staat om de harmonie van den volsten en zuiversten bouwvorm het onderst boven te werpen. Zij brengen niet, gelijk zij, wier namen ze dragen, den vrede. Maar hier, in St. Jan, vermag tegen deze hooge, verheven ruimte hun beweeglijkheid niets. Plaats in een golvend korenveld een vogelverschrikker; hij zal eenvoudig een zwart plekje vormen dat het stralende van het geheel nog meer verlicht.

Bij het binnentreden in St. Jan van Lateranen bespeurt men deze Apostelen niet. Men ziet alleen de ruimte. Men hoort alleen de plechtige stilte en al de fiorituren der moderne muziek blijven toonloos. Een lichte ruimte, hoog open, in de verte in een zachte schemering overgaande, aan wier ingang het gothieke altaar met zijn fraaie, rijzige zuilen en spitsen zich verheft en die wordt afgesloten door gouden wolken, waarop veelkleurige figuren in zachte nevelen wemelen. Een ruimte vol licht en leven, die niet verstijft, niet doodt, maar een gevoel van grootheid opwekt en van edelen, hoog verheffenden adeldom.

Nevens (de basiliek) verrijst het Patriarchium, de (oude) woonplaats der Pausen (1)... Daar in den kloostergang... waar de bloemen geuren en de wilde roos om de slanke of gewrongen, om de marmeren of met mozaïek bekleede zuilen rankt, gaat gij rond tusschen de gedenksteenen uit den tijd des Verlossers en de standbeelden der middeneeuwsche baziliek. (2).

Het kan zijn nut hebben hier aan te teekenen, dat op het paleis van het Lateraan gevonden wordt een « Museo cristiano » en daarbij een verzameling schilderijen, die in eenige fraaie exemplaren te zien geeft, dat de gothieke kunst te Rome niet geheel onbekend bleef, zooals men dat soms zou wenschen te verkondigen. (3)

(Van Lateranen langs de Via Merulana naar Sta Maria Maggiore). Gij blijft eenige oogenblikken als geboeid staan voor den ingang der eerwaardige basiliek. Niet dat de gevel zoozeer uwe aandacht trekt, de stijl toch is te alledaagsch en verraadt

(1) M. en B. III, 166.
(2) M. en B. IV, 126.
(3) M. en B. V, 141-142.

bij den bouwmeester niet het minste kunstgevoel. Door de bogen der loggia heen schittert u echter eene geheele rij mozaïek-beelden te gemoet. Bij nadere beschouwing ontdekt ge, hoe de vier tafereeltjes in het benedenvlak u eene geschiedenis verhalen.

In de dagen van Paus Liberius leefde te Rome een echtpaar van hoogen stand, dat groote rijkdommen bezat. Johannes was de naam van den patriciër. Bij al de zegeningen, hun geschonken, ontbrak den echtelingen toch de grootste zegen van het Christelijk huisgezin : het kind. Er was geen erfgenaam, die den adel van het geslacht voortplanten en verhoogen, die de schatten der ouders op milde, edele wijze gebruiken zou.

Toen wees de Christelijke liefde den erfgenaam aan. Ter eere der Maagd en Moeder Gods zou de Kerk bedeeld worden met Johannes' schatten. De vele doeleinden, die zich den patriciër als waardig voordeden, maakten hem eene meer bepaalde keus moeielijk. Of hij eene kerk stichten, of hij alles onder de armen verdeelen, of hij der wijsheid van Petrus opvolger het bestemmen van een doel zou overlaten, wist hij niet.

Daar zag hij eens des nachts eene wonderbare verschijning. De Moeder des Heeren verscheen hem met het goddelijk Kind in de armen en zeide, dat zij de erfgename zijner bezittingen wilde zijn. Op den esquilijnschen heuvel zou Johannes de plaats beteekend vinden, waar eene kerk, haar ter eere, verrijzen moest.

't Zelfde was zijner echtgenoote geschied. Paus Liberius, tot wien zich de patriciër, zich zelven als eener zoo hooge gunst onwaardig wantrouwend, heen begaf, had hetzelfde geluk genoten. Ook hem was de Moedermaagd verschenen.

Toen trok in plechtigen optocht, van Johannes en geheel de geestelijkheid vergezeld, Paus Liberius naar den Esquilijn. Daar wachtte allen een wonder schouwspel. 't Was in de eerste dagen der maand Augustus. Bijna loodrecht schoot de zon hare stralen op Rome neder, onder de drukkende hitte ging alles gebukt en alleen de krachtige zuider-planten-wereld had nog eenige frissche, maar toch hard-groene tinten behouden. Een ruimte echter midden op den heuvel was bedekt met glanzend witte sneeuw. 't Was als stond men eensklaps duizend voeten hoog op den top der Alpen, midden in de sneeuwstreken. Als een smetteloos wit tapijt lag de sneeuw, scherp afstekend tegen de groene olijf- en pijnboomen, op den Esquilijn.

Ieder had begrepen wat dit wonder zeide, en ieder boog de knie en dankte God. Met zijn staf teekende de Paus het zoo

wonderbaar aangewezen grondvlak, en spoedig verrees er de baziliek, die, door alle eeuwen om strijd verrijkt en verfraaid, eindelijk, als de eerste, als de moeder van alle kerken, der Moeder-Maagd ter eere gesticht, Maria de Meerdere heeten zou.

Ziedaar de welbekende geschiedenis. Wanneer gij ze echter leest in de middeneeuwsche mozaïek-groepen der loggia, dan verkrijgt ze een geheel anderen vorm. Niet alleen dat de plek, waar ge u bevindt, u met meerder ontroering het wonder doet herdenken, neen, ook de kunstvorm, waarin hier de voorstelling der feiten is gegoten, maakt het schoone verhaal nog aantrekkelijker. 't Is of een in zang en spel wel bekwame minstreel u zijn strofen voorzingt. Hoe ongekunsteld en toch hoe vol leven en natuur, hoe rijk aan kleurige tinten en bevallige schilderingen is zijn verhaal! Hem is dat feit geen verleden, Johannes en Paus Liberius zijn zijne tijdgenooten; zij treden op, uitgedost als de ridders en prelaten van zijn tijd.

Daar ziet gij den vromen Sire Johannes op zijn rijk behangen legerstede uitgestrekt. Boven hem zweeft de goddelijke moeder, waarop de edele Romein vol eerbied den blik vestigt, terwijl de knaap neêrgezeten op te treden van het staatsie-bed, rustig voortsluimert. Het tweede tafereel gunt u een blik in 't slaapvertrek van Paus Liberius. 't Is met prachtige weefselen behangen, en ranke, veel-hoekige zuiltjes dragen het hemeldak. Ook hier verschijnt Maria met het Kindje, dat den vromen vereerder zijner moeder vriendelijk toelacht. Op zijn troon gezeten, van zijn hofstoet omgeven, hoort Paus Liberius, op het derde tafereel, het verhaal van Johannes aan, wiens paard, door een dienaar gehouden, door een van de boogramen der zaal zichtbaar is. En eindelijk, van zijn kardinalen en klerken omstuwd, met Johannes aan zijne zijde, staat de Paus op den Esquilijn. Boven in de blauwe lucht troont de Moeder met haar Kindje; gij ziet hoe zij ze neêrstrooit, de

« Gepluimde kristallen....
. . . .
In vedertjens dalend
Tot starren vereend,
Als zonnetjens stralend
Als edelgesteent » (1)

Eene edelvrouwe, van twee pages vergezeld, (misschien Johannes'echtgenoote afbeeldend) ziet mede het wonder schouwspel aan.

(1) Ten Kate, *de Schepping*. (Nota van Schaepman).

Te lang houden wij ons met den voorzang bezig; de baziliek zelve met haar prachtige rij marmeren zuilen is een onafgebroken lofzang op de Moeder des Heeren. Wendt uw blik waarheen ge wilt, overal is het de éene naam :

« *La Parola*
Nel nome di Maria fini', »

De geheele fries, boven de zuilenrij, met haar zóó opmerkenswaardige mozaïeken, spreekt van den roem der Onbevlekte, en de rijk vergulde zoldering verhaalt, hoe Ferdinand en Izabella het eerste goud, uit de nieuwe naar de oude wereld overgevoerd, aan de versiering van Maria's tempel toewijdden.

In het gewelf der tribuna (het koor) lost zich de geheele hymne in een prachtige mozaïek, als in een onnavolgbaar slotakkoord op. Daar ziet gij den éengeboren Zoon, de Moeder kronend. Prachtige wijnranken omvlechten het geheel.

Ter zijde van het hoofdaltaar vindt gij ter eener zijde de kapel met de relieken der kribbe : eene stichting van Sixtus V den stichter waardig; aan de andere, met de beeltenis der Moeder Gods, door S. Lucas geschilderd, de kapel van Paulus V, die het vorstelijk geslacht der Borgheses met echt vorstelijke edelmoedigheid versierde.

Deze laatste treden wij binnen. Van de rijkste versierselen omgeven, in een rand van oorstersch agaat en *lapis lazuli* gevat, schittert op het altaar het beeld, door S. Lucas gepenseeld. Van daar uit ontspint zich een wonderbare lofzang. Al de heiligen, wier beelden, 't zij in marmer gebeiteld, of door meesterhand op de wanden en in den koepel geschilderd, de kapel versieren, zingen de strofen van het lied, dat door alle eeuwen der Bruid des Geestes ter eere klonk. Daar glanzen de profeten, die haar komst voorspelden, de maagden, die de Onbevlekte huldigden, de martelaressen, die, in pijnen en folteringen der Moeder onder het kruis eere gaven, de belijders, die, in koningsgewaad en monnikspij, den Zoon uit de Maagd geboren roemden. Hier klinkt het ons onophoudelijk toe :

« Gij spant de kroon, o puikkroon aller vrouwen,
De loftrompet van uw benijde faam
Vult hemel, aarde en zee met uwen naam,
Een naam, waarin wij Christus' kerken bouwen.
Uw titel blinkt in 't voorhoofd zijner kerken
En kooren, als een zegen voor ons oog. »

Maar tevens, en met meerder recht, voegen wij er bij :

« Mijn note rolt te laag : gij rijst te hoog ! » (1)

Wel verdient deze kapel, dat daar het feest van de stichting der baziliek, het feest van O. Lieve Vrouw ter Sneeuw gevierd worde. Hoog en jubelend bruist dan ook heden de lofzang langs de gewelven. Terwijl de volle, rijke tonen van het *Gloria in excelsis* ons in stille mijmering voor ons doen staren, zie, daar is het of boven uit den koepel een sneeuwjacht op ons nederstort, 't zijn bloemen, 't zijn geurige rozenblåren, die men neêrstrooit. Dichter en dichter vallen de geurige vlokken neder, en alles bukt zich in vroolijke haast, om een paar blaadjes te rapen, en, met de vrijgevig rondgedeelde afbeeldingen van S. Lucas' Madonna, ter zoete gedachtenisse meê te dragen.

Sneeuw en bloemen, — het feest der wondervolle stichting kon moeilijk dichterlijker worden herdacht. Sneeuw en bloemen, — wat frissche, schoone zinnebeelden der Moedermaagd! De smettelooze witte sneeuw,

« Zoo klaar of ze 't licht aan zich zelv' had ontleend, »

zoo onbedorven en voor geen zengenden zonnestraal wegsmeltend, koud en toch tevens koesterend en behoudend. Kent gij schooner beeld voor de maagdelijkheid, die, door geen vlek geschonden, alle levenskrachten in den dienst van het hoogste leven opoffert en bewaart, dan bloemen, witte rozen, in wier gouden hart een straal der hoogste zonne is neêrgezonken, rozen, alles met haar geur vervullend — 't zijn wel bij uitnemendheid de gaven der mystische Roze, die in Nazareth verborgen en stil opgroeide, tot eindelijk in Bethleëm de knop opensprong en ze in volle schoonheid stralend, aarde en lucht met haar balsemgeur doorwasemde.

Uit de Maagd is de maagdelijke Moeder geworden, en uit de reine sneeuw is de wondervolle baziliek opgerezen; onder die « maagdelijke sprei » gekoesterd, hebben de rozen gebloeid, die nu op ons hoofd neêrvallen. Maria, zelve de schoonste roze, heeft altijd in de Kerk rozen doen ontspringen, rozen van liefde, van kunst en poëzie. Maar een der schoonste rozen, die zij deed bloeien, is de Christelijke bouwkunst, die bazilieken en kathedralen stichtend, den zetel der zaligen voorafbeeldt, de roos van het Paradijs, waarvan Dante Maria toezingt :

« In uwen schoot ontstak zich weêr de Liefde,
Wier zachte gloed deze ongerepte roze
In 't eeuwig rijk des Vredes deed ontkiemen. » (2)

(1) Joost van den Vondel. *Opdracht der Maagdebrieven*. (Nota van Schaepman).

(2) Dante. Paradiso, 33, 1. (Nota van Schaepman). Sneeuw en Bloemen, *De Tijd*, 6 Sept. 1869.

Aan de overzij van den Tiber op den weg naar Ostia verrijst de statige baziliek van St. Paulus ter plaatse, waar het lichaam van den leeraar der volkeren werd bijgezet. Door Genserik en zijn Vandalen geëerbiedigd, prijkt zij nog op dit tijdstip in den vollen tooi door Theodosius, Arcadius en Galla Placida haar verleend. Hier, zingt Prudentius :

« Hier heerscht vorstlijke pracht, wel heeft de hand van den [stichter,
Die dezen tempelbouw schiep, mild met talenten gespeeld,
Gouden bekleedselen heeft hij om het gebalkte geslagen,
Gulden is binnen het licht, een pronksteen van zonlicht [doorgloeid ;
Ook rust het schitterend dak op marmeren zuilen van Paros,
Die in viervoudige rij door 't statige heiligdom gaan,
En langs den zwellenden loopt het bonte glazuren bekleedsel
Dat ons landouwen hier toovert in lente's kleurigen dosch » (1).

De vier reien van granietzuilen met witmarmeren voetstukken en kapiteelen maken een overweldigenden en tevens betooverenden indruk. De woorden zeggen hier niet meer dan de werkelijkheid. Het kostelijke der bouwstoffen, het schitterende, stralende, glanzende van allerlei steensoorten, de rijkdom van kleuren en tonen, waarin het licht zich schijnt te vermeien, doet alles vergeten (2).

(Na de vier groote bazilieken, een bezoek aan enkele andere kerken).

Er is eene kerk in Rome, die mij meer aantrekt dan eenige andere. Het is Sta Maria dell' Anima. Is het omdat het hollandsch gemoed zich thuis gevoelt, onder de gewelven, waartoe een hollandsch echtpaar den eersten penning bracht en den eersten steen heeft gelegd? Is het omdat de weemoedige gedachte aan vroegere grootheid, toen wij dat als het onze bezaten, waar wij nu slechts een luttele plaats innemen, toch nog streelend is? Het monument van Adriaan VI....

« Heu quantum refert in quæ tempora optimi cujusque virtus incidat ».

... Diep grijpt het mij altijd aan, dit tragische opschrift over den tragischen Paus. Een van de grootsten in willen en kunnen, een van de besten in streven en leven, een slachtoffer van dat geweld der omstandigheden, dat het grafschrift zoo kil en bondig de « tempora » noemt : de storm der tijden dragende het wraakgericht der eeuwigheid. Misschien te veel de zoon van

(1) M. en B., III, 165.
(2) M. en B., V, 135.

een kleinen stam, maar nog meer de martelaar van kleine zelfzucht, van verfijnde weelde, van verlodderde zinnelijkheid, toen, helaas! overheerschende de Eeuwige Stad. Arme Adriaan van Utrecht, zoo rein, zoo groot, toch zoo weinig geteld, maar onsterfelijk door die éene verdienste, in het duisterste tijdvak der wereldhistorie toont gij het lichtende beeld van een echten Paus!

Arme Adriaan van Utrecht! Niet alleen uwe heugenis stemt mij weemoedig in deze S. Maria dell' Anima. Er is nog wel meer. Gij, met uw vriend Willem van Enckevoort, van Mierlo, Gij zijt de laatste, die aan Holland herinnert in deze Hollandsche kerk. Want deze kerk is nu de « römisch-katholische Nationalkirche der Deutschen », maar hoe, maar waardoor? Door dat « incident », dat na zeven acht eeuwen van christendom en christelijke beschaving het « nationaal karakter » van ons volk moet hebben geschapen : de Reformatie met den aankleve van dien!

Ook de Staatkunde van Karel V, de alles omvademende en de alles omgrijpende, draagt haar deel aan de schuld. Maar het is toch de Reformatie, die drie eeuwen lang het aan de Hollandsche katholieken onmogelijk heeft gemaakt aan hun Kerk te Rome te denken, die nu maakt dat de Belgische, Waalsche gidsen ons verkondigen : « ce monument fut pendant longtemps une église nationale belge » en die den stichter maken « d'origine belge ». De brave Johannes Petri — 1400 — was toch een burger van Dordt. (1)

Een andere Santa Maria, die del Popolo, (is) een kerkje dat een wereld van schoonheid en studie voor jaren bevat. (2)

Midden tusschen de weelderig bloeiende natuur, die, reeds in de dagen der Keizers, Monte-Pincio tot den heuvel der tuinen *Collis hortorum*, maakte, verhief zich een huis voor de eeuwigheid : het graf van het geslacht der Domitii. In die grafstede werd ook het lijk van keizer Nero bijgezet.

Toen het christendom, oprijzende uit de Katakomben, in 't volle zonlicht, zijn jeugdige ongerepte schoonheid ten toon spreidde, schenen haat en wroeging Nero's sints eeuwen ontbonden ledematen wêer te verbinden en te bezielen. Nero, zeide het volk, Nero dwaalde te middernacht om den Pincio rond,

(1) *Chronica* III.

(2) Schaepman schreef later nog over deze kerk. Uit die bladzijden mocht ik hier niets aanhalen, omdat hij, op zijn 25 jaar, nog niet beschikte over de studie en het kunstinzicht, waarvan zijn tweede « Santa Maria del Popolo » getuigenis aflegt. — Ook voor veel andere Romeinsche merkwaardigheden en kunstwerken is dit het geval.

door heirlegers geesten achtervolgd, die hem folterden en sloegen, zoodat hij vreeselijke kreten uitstiet, vol wroeging en smart. Men hoorde en zag hem toen reeds, zooals hem onze Vondel later met meesterhand zou teekenen, en voort gejaagd door zijn angsten, en vluchtend voor de straf, die hem wachtte, zijne eigene misdaden ophalend, ze vervloekend, maar zonder berouw, den waarachtigen Danaïden-arbeid der verdoemden plegend.

Toen reeds kreet hij :

Ik hoor de leeuwen brullen,
Ik vrees dat scherpgewet gebit,
Die keelen, brandende en verhit,
Ai ! ziet, hoe zij de staarten krullen.
Daar roept mijn moei, daar Claudius,
Mijn vader zelf ; daar schreeuwt mijn moeder
En gemalin ; daar komt mijn broeder,
De onschuldige Brittannicus !

Of, vreeselijker nog, hij zag de Apostelen, wier bloed hij had doen stroomen, zegevierend nêerdalen, om hem de wraak hunner overwinning te doen gevoelen :

Zijn 't Galileeschen ? Ja gewis !
. . . .
Gij Goden, die gelaauwerierd
In witte zijde, om laag komt zakken,
En hand aan hand, met palmtakken,
Aldus geschepterd neder zwiert,
Wien zoekt gij in deze aarsche hoeken ? (1)

Nero's graf werd voor het volk een plek, waarop de vloek rustte, die alleen door hooger heiliging te verdrijven was. In den breeden boog, aan den ingang van het koor der tegenwoordige kerk, vindt gij vier tafereelen in zwaar vergulde stuc, die de geheele geschiedenis verhalen. Daar ziet gij de booze geesten zwerven om het graf van Nero, aan den voet van een boom gedolven. Maar eindelijk verscheen er eene, machtig genoeg, om de nachtelijke heirscharen te verdrijven. In 1099 bouwde Paus Paschalis II aan den voet des heuvels eene kapel, ter eere der Moeder Gods, en voor haar, een legermacht in sterkte gelijk, weken de booze geesten heen. Het graf van Nero werd vergeten.

Het romeinsche volk vergat deze bedeplaats niet. In het jaar 1227 begon de kleine kapel zoovele teekenen van verval

(1) Peters en Pauwels Treurspel. Vondel, van Vloten, I, 474. Nota van Schaepman).

te toonen, dat hare vervanging noodzakelijk werd. In ruime mate bracht het volk aalmoezen te zamen, en eene kerk verrees, die den titel droeg : « Onze Lieve Vrouwe des Volks ». Op het omliggend plein en de nabij gelegen poort ging het laatste gedeelte der benaming over. Treffend is het te bedenken, dat het schoonste plein te Rome door eene edele, christelijke daad tot het plein des volks, *piazza del Popolo*, geworden is. Voor ons, die gewoon zijn zulk een naam uit den bloeddoop der revolutie te zien voortkomen, is de herinnering verrassend zoet.

Onder Paus Sixtus IV (1471-1484) werd de kerk door Baccio Pintelli hersteld. Ook Julius II en Alexander VII spaarden geen schatten, om het beminde heiligdom te verrijken, en met allen luister van kunst en schoonheid te omgeven.

Langs een twaalftal treden gaat men de kerk binnen. De gevel wijst op een eerbiedwaardige oudheid en is zuiver van stijl, hoewel het bovendeel aantoont, dat ook Bernini daar geheerscht en eenige zijner knellende versierselen heeft aangebracht. Aan denzelfden meester schenkt gij het vaderschap der idee, die boven de bogen der middenbeuk, de zestien maagden met in gewijde plooiende zwevende kleederen plaatsen deed. Toch maakt het geheel der kerk een aangenamen indruk. Gij ziet, dat men hier niet heeft verwoest, maar gerestaureerd met eerbiediging van veel wat door vorige geslachten was aangebracht.

Op de plek, waar vroeger het graf van Nero verrees, kunt gij nu de graven bewonderen der edelsten van het romeinsche volk. Daar rusten kardinalen uit het huis der Rovéres, der Cibos, der Chigi, zonen der fierste geslachten van Rome, vreemdelingen, kunstenaars en geleerden. Toen Maria die plaats door haar naam had gewijd, begreep men, dat het nergens beter te rusten was.

Onder die gedenkteekenen vindt gij er onberispelijk zuiver en schoon van vorm. Zie slechts in de eerste, derde en vierde zijkapellen, ter uwer rechterzijde de monumenten der kardinalen Joannes en Cristoforus de Rovéres en Georgius Costa. Hoe zacht en toch hoe meesterlijk is behandeling van het marmer ; hoe gevoelt men bij het zien dier kuische Madonnaas, die elk graf bekronen, dier engelen en deugden, dat de oude italiaansche meester een even vrome en mystieke gedachte in zijn werk kon leggen, als zijn duitsche broeder, en hem tevens eeuwen vooruit zijn in de kennis der evenredigheden en het technieksch gedeelte zijner kunst. Ook de versierselen teekenen scherp het verschil tusschen den noorder- en zuiderlandaard. Hier geene onder Alpen-zware lasten gekromde dwergen, geen grijnzende *fratsen* en spottende figuurtjens, als waarin de humor onzer oude meesters zich lucht gaf ; maar weelderig geslingerde arabesken,

uit bloemen en lichtstanders saâmgevlochten; al de eigenaardigheden eener natuur, die onder den blauwen hemel slechts schoonheid doet zien en nabootsen.

Zonder lang te toeven bij de schoone en rijk met beeldwerk versierde graven der kardinalen Proto-Catharus en Sonati (in de dwarsbeuk) begeven wij ons in het koor achter het hoofdaltaar, waar wij twee monumenten ontmoeten, die beide het opschrift dragen : Andreas Sansovinus faciebat. De meester mocht fier zijn op zijn werk. De beide tombes, in den zelfden stijl uitgevoerd, springen half uit den zijmuur voor, en bevatten, behalve de liggende figuren der kardinalen Sforza Visconti en Basso, met het daarboven door engelen gedragen medallion der Moedermaagd, elk acht kleinere beelden in nissen geplaatst.

Het marmer is op wonderschoone wijze, doch krachtig behandeld. De juiste, tevens kiesch gesluierde teekening der vormen, kenschetst den meester, die, een tijdgenoot van Michel Angelo, de kracht bezat zijn oorspronkelijkheid te bewaren (1).

Nog vindt gij hier grafgesteenten, wier kleurig marmer u de bouwstof kan doen bewonderen, maar wier stijl, zooals die der beide pyramieden in de kapel Chigi, na het zooeven aanschouwde, een zonderlingen indruk maakt.

Jammer is het, dat deze kerk, waarin niettegenstaande enkele afwijkingen, schoonheidszin en kunst zoozeer heerschen, door een monument als dat der prinses Flaminia Chigi-Odescalchi wordt ontsierd.

Uit een uit zwarte marmerblokken opgebouwden berg, verheft zich een breede eik in donkergroenen steen gebeiteld. Van de bovenste takken des fieren booms hangt een draperie van rood oostersch graniet, met verguld brons omgord, neder. Twee jonge, reeds zwaarlijvige genietjens houden aan gouden koorden het wit marmeren medaljon der prinses, waaraan de purperen draperie ten achtergrond verstrekt. De fijne trekken, die dit portret ons vertoont, zien er te geestig uit, om ons den spot met haar monument euvel te duiden. Uit den hoogsten eiken top ziet een zwarte adelaar neder, terwijl aan den voet des heuvels, een geel marmeren leeuw een klagend gebrul schijnt aan te heffen. Nog zendt een wierookvat in grijs marmeren wolken zijne geuren op.

Slaat gij nu den een of anderen folioband voor de heraldische teekenen der romeinsche familiën open, dan vindt gij : Chigi : gevierdeeld, eerste en vierde vak : azuur met eiken boom van goud; 2e en derde vak : rood veld, dragende een berg,

(1) Andrea Fontucci Sansovino leefde en werkte van 1460-1529. Zie Rio, de *l'Art Chrétien*, I, 447. (Nota van Schaepman).

uit zes gouden heuvelen gevormd, door een gouden ster gekroond; terwijl de Odescalchi den rooden leeuw dragen op zilveren grond, en het schild bekroond wordt door een zwarten adelaar.

Uit de wapenschilden van twee adellijke familiën heeft de wansmaak een gedenkteeken geschapen, dat als tooneel-dekoratie een glimlach verwekken zou. (1)

De kalme rustige schoonheid, die de beitel des beeldhouwers aan de beelden op altaren en grafplaatsen heeft aangebracht, vindt haar meer dan waardige wedergade in de freskoos en paneelen, waarop het penseel des schilders leven en gloed tooverde. Boven in den koepel, die zich uit het gewelf der dwarsbeuk omhoog beurt, schittert Maria in al de glorie der eeuwige hemelen, en daar beneden verhalen Debora en Judith, Ruth en Esther, wat de moeder des Heeren is voor haar volk: de strijderesse vol voorzichtigheid en kracht, de vorstinne vol getrouwheid en troost.

Hoe verdienstelijk echter deze schilderingen van Vanni mogen zijn, de drie kleine kapellen aan onze rechterzijde (van den ingang af) trekken ons te sterk, om nog langer hier te verwijlen. Daar in die beperkte ruimte heerscht Pinturicchio, de begaafde meester, die, tijdgenoot en misschien leerling van Perugino, door geheel Italië geroemd, door pausen en vorsten als vriend behandeld werd.

Eigenaardig is de schoonheid, die uit de werken van dezen meester straalt. Als een der laatste, maar tevens zuiverste vertegenwoordigers der umbrische school, verstond hij het in de reinste, liefelijkste vormen een geest van eenvoud, een mystiek ideaal, als slechts fra Angelica in volheid bezat, weêr te geven. Geen zijner figuren, die u door een onjuistheid in de teekening, door een hardheid in de kleurschakering zal hinderen; maar ook geene (ten minste niet in deze kapellen), waarin de uiterlijke schoonheidsvorm over het bezielende, over de kunstgedachte triomfeert.

Wij staan in de eerste kapel en bewonderen het altaarstuk. Bij de kribbe van haar goddelijk kind ligt de moeder geknield. 't Is alsof er tusschen dat lachend gezichtje des Heilands en de in jubelende aanbidding begeesterde trekken van Maria, een uit- en instrooming van zaligheid en liefde bestaat, die over de geheele groep een waas van hoogere schoonheid werpt. En toch hoe trouw, hoe zacht is dat met ruïnes gestoffeerde landschap op den achtergrond teruggegeven; hoe diep is het blauw van dien

(1) Schetsen en Beelden, *De Tijd*, 1 Oct. 1869.

hemel, hoe schitterend de kleurenrijkdom door bloemen en planten ten toon gespreid.

In de lunettes van het gewelf derzelfde kapel heeft Pinturicchio de legende van St. Hieronymus op even schoone wijze teruggegeven. 't Meeste trok mij de middengroep. Die forsche gestalte, die, hoe ook uitgeteerd door vasten en boetplegingen, toch den leeuw onder de kerkvaders teekent, moet wel St. Hieronymus zijn, zooals hem de grotten van Bethleëm zagen neêrknielen in diepe vermorseling des harten, zich op de borst slaande met den ruwen steen, terwijl de hel-schetterende bazuinen hem in de ooren dreunen, en iedere luchtstroom het *Surgite mortui* medebrengt. Niet dat gij hier het anatomisch genot vindt wat eene latere school bij de behandeling der zelfde stof u zal aanbieden; gij bespeurt in dit beeld niet het nauwkeurig bespiede teruggegeven wegsterven der spieren, ontspannen der zenuwen en bevriezen des bloeds, maar de indruk, dien het geheel op u maakt, is machtig genoeg om u eerbied af te dwingen voor dien reus van wijsheid en heiligheid en voor den meester, die hem zoo schilderen kon.

De kapel Cibo voorbijgaande, komen wij in de twee de der kapellen van Pinturicchio. Beneden langs den muur heeft hij in vier grisailles den marteldood der H.H. Petrus en Paulus en der H. Catharina voorgesteld. 't Zijn geene grauwtjes van onzen Jacob de Wit, maar al bezitten zij niet het bedriegelijke relief dier meesterstukjes, toch kan men aan deze breede en met flinke schaduwen gepenseelde groepen geene verdienste ontzeggen.

Wat ons in deze kapel vooral geboeid houdt, zijn niet het het altaarstuk of de op den zijmuur geschilderde hemelvaart van Maria, maar wel de heerlijke schilderingen van den koepel; de rijke arabesken, zuiver en vol smaak, als had Rafaël ze geteekend, en tevens grillig, levendig, vol luim en spel; die slingers van bloemen en vogelen en vruchten, waar cherubijnen-kopjes met oogen vol jeugd en eeuwigheid doorheen gluren: dit geheele netwerk van duizende schoonheden, dat de medaljons, waarin het leven van Maria is voorgesteld, omvlecht en bekroont...

In hetzelfde koor achter het hoofdaltaar, waar Sansovino zijne heerlijke graven beitelde, vinden wij Pinturicchio nog eenmaal terug in zijn volle meesterkracht. Aan den voet der vier kruishoeken van het gewelf zetelen op prachtige tronen de vier kerkvaders, majestueuze gestalten vol indrukwekkende waardigheid. Hooger op dezelfde lijn zijn vier der sibyllen voorgesteld, schoone kuische figuren in zittende of half liggende houding, met de woorden, waarin zij den Koning des vredes aankondigen, naast zich. In het midden der vier kruishoeken vindt gij de

medaljons der Evangelisten. Het schoonste en eigenaardigste is de behandeling van St. Lucas. De leerling en medegezel van St. Paulus is hier niet de schrijver van het Evangelie of de Handelingen, maar de schilder, die ons het zoete aanschijn der Moedermaagd bewaarde op het paneel in zijne hand. En te recht heeft de meester hem in deze houding gepenseeld want aan den sluitsteen van het gewelf bewondert gij, midden in een glorie van engelen, de onbevlekte Moeder als zij gekroond wordt door haar Schepper, die haar Zoon werd. De grootsche eenvoud van dit geheel houdt u geboeid lang en onweërstaanbaar, zoodat gij ter nauwernood een blik gunt aan de geschilderde vensters van weërszijden, waarin de fransche kunstenaars Claude en Guillaume Marcillat het leven van Maria, naar de teekeningen van Pinturicchio, teruggaven.

Nog een ander meester heeft hier in S. Maria del Popolo een zijner waardig monument gesticht. Augustino Chigi, de vriend en beschermer van Rafaël, wilde eene kapel stichten, die tevens zijne grafplaats zou zijn. Rafaël heeft dat verlangen uitgevoerd, en in de zuiverste vormen der Renaissance het gebouwtje opgetrokken. Boven het regelmatig vierkant op de hoeken door breede nissen tot een onregelmatigen achthoek afgestompt, welft zich de ranke koepel. De mozaiek-beelden, die deze versieren, zijn naar de teekeningen van Sanzio door Luigi da Pael in 1516 uitgevoerd. Boven zweeft de eeuwige Vader in een met engelen bevolkte lichtglorie. Gebiedend en zegenend tevens houdt hij de handen uitgestrekt. De acht medaljons in den trommel des koepels, de planeten en maan voorstellend, geven de verklaring dezer beweging. Elk der hemellichamen, die tevens een gedeelte van den dierenriem als beheerschen, wordt door een der engelwachten begeleid. Zoo gaf de meester de natuurlijke wenteling der hemelbollen aan, en vertolkte tegelijk de gedachte :

« Hun God
Te dienen op zijn wenk is aller hoogst gebod,
Eerste aandrift, eeuwige bestemming, eeuwige eere !
't Heelal doorwandelend verkonden zij den Heere,
De sterkte van zijn hand, den glans van zijn gelaat,
In alle ruimten, alle tijden, op de maat
Van eigen lofmuziek hun heilge dansen menglend !
Gij hoort ze niet, maar ziet hun ommegang, maar strenglend
Door een en strekkend in hun stralende figuur
Het cijfer van Gods naam aan 't eindeloos azuur. »

Het altaarstuk is een verdienstelijk doek van Sebastino del Diombo, de geboorte der H. Maagd voorstellend. In dezelfde ruimte vinden wij nog een ander werk van Rafaël. In de nis ter

rechter zijde des altaars, staat het beeld van den profeet Jonas, uit den walvischmuil stijgend. Dat is wel de profeet van opstanding en verrijzenis. In onovertroffen jeugdige schoonheid staat hij daar, met het opgeheven hoofd, waarom de rijke lokken krullen en dat zoo vrij en fier op de ranke schouders troont, met de zwaar gewelfde borst, waardoor het leven vol en krachtig heenstroomt, terwijl de linkervoet den wanstaltigen walvischkop ontstijgt en tegelijk verplettert; een volkomen beeld der zege over het graf. Lorenzetto beitelde het, even als de Elias ter linkerzijde, naar de teekening van Rafaël. Men verhaalt, dat de groote schilder zelve de hand aan dit beeld heeft gelegd. Wie betwijfelt het bij het zien dier krachtige en toch bevallige vormen, uit het marmer als gekneed, niet gebeiteld, en met een levenswarmte overgoten, zooals slechts één die vermocht in het kunstwerk te doen leven, één:

Rafaël l'artiste plein d'amour, de grâce et de puissance,
Dont l'œil noir, de bonne heure attaché sur le ciel,
Y cherche du vrai beau la divine substance.
(Barbier, Iambes et Poèmes.)

De Daniël en de Elisaeus in dezelfde kapel zijn werken van Bernini. Gelukkig, dat deze kunstenaar andere titels op onze bewondering heeft. De fladderende draperieën, de half gekunstelde, half wilde houdingen boeien ons niet.

Het bij de kerk behoorende klooster der Augustijnen dankt zijn vermaardheid aan het feit, dat Luther tijdens zijn verblijf te Rome daar zijn intrek nam. Ik geloof niet, dat Rome in die dagen de stad was, die den met onstuimige drift naar onbereikbare volmaaktheid strevenden monnik tot rust brengen kon. Kunstschoon had niets aantrekkelijks voor zijn door beelden van dood en oordeel en hel gefolterd gemoed. Wat hij te Rome zag, hij de onbewuste Pantheist, die 't menschelijke en goddelijke verwarrend door eigen kracht alleen tot bovennatuurlijke deugd wilde komen (later zou de genade alleen zijn sleeper worden) moest hem ontevreden maken, en morrend — zijn hart vervullen met steigerende trotschheid. Hij maakte het goddelijk beginsel der Kerk en haar menschelijke organen tot één — en meende, dat het beginsel bedorven was, wijl er op de organen gebreken kleefden die zijn zwartgallig oog als misdaden beschouwde. Helaas! Als een zwarte wolk dreef hij een oogenblik lang voor de zon, maar heerlijk straalt nog in vollen middaggloed de ranke toren van Ste *Maria honorificentia nostra*, de eere van ons volk. (1)

(Wordt vervolgd). J. PERSYN.

(1) Schetsen en Beelden, *De Tijd*, 8 Oct. 1869.

EEN WOORD OVER DE VERTALING UIT HET LATIJN EN HET GRIEKSCH IN HET NEDERLANDSCH

Welk is het doel van 't onderwijs in de humaniora?

De meeningen loopen hierover nogal uiteen; edoch, wij zullen ons nu daar niet meê inlaten. Of men zich aansluite bij de voorstanders der historische school, en staan houde, dat de leeraars zich vooral moeten bevlijtigen de beschaving der oudheid door de studie der klassische schrijvers te doen kennen; — ofwel dat men geen ander doel, of zeker toch als voornaam doel in dat onderwijs aanneme het regelmatig, harmonisch en volledig ontwikkelen van 's leerlings zielsvermogens, het oefenen zijner beste verstandelijke en zedelijke krachten, ten einde hem voor den strijd des levens, voor de toekomst, met kennis en wilskracht uit te rusten; — welke zienswijze men ook aankleve, (1) zeker is het toch, dat men de kennis der klassische talen tot het bereiken van een of ander doel noodzakelijk oordeelt: de studie van het Latijn en die van het Grieksch staan immers met het leeuwendeel op het programma der leerstoffen. Dat zij er op blijven : ik bespreek dit programma niet. « Wat trek ik meermalen van spijt de haren uit het hoofd, nadenkend dat ik geene klassische vorming mocht ontvangen ! » Zoo getuigde de beroemde Russissche dichter Puschkin. Evenwel zij anderzijds erkend, dat men met de behoeften van den tijd moet rekening houden, en dat men in sommige opzichten hervorming of

(1) Ik erken nochtans, dat ik me bij de tweede en oudere school aansluit. In de loutere kennis der oudheid ligt m. i. geene vorming genoeg, geen mensch-maken. Kennis vervliegt zóó snel, en de jeugd heeft vorming, heeft opkweeking noodig die haar door het leven zal helpen.

verbetering mag mogelijk achten. Nochtans ligt nu dit te onderzoeken in mijne bedoeling niet: ik zal enkel een oogenblik me zelven afvragen, of er in de studie der klassieken geen voordeel voor de studie der moedertaal gelegen is.

Naar het mij voorkomt, let men daar niet genoeg op, en menig practisch middel, dat voor het onderwijs der moedertaal kon dienstig zijn, wordt alzoo van kant gelaten.

Zulk middel kan zelfs voorhanden zijn in de scholen, waar men onze taal als voertaal niet gebruikt. In 't voorbijgaan zij daar even een woord van gerept: Inderdaad, in die scholen ook biedt de leerstof der klassische schrijvers een rijken voorraad aan van onderwerpen tot bewerking. Men vindt er stof in voor verhalen, beschrijvingen, bespiegelingen, enz., stof voor vergelijkende studie, letterkundige ontledingen en dergelijke. En die stof mag men zeker niet ongeschikt heeten, daar zij meestal passen zal in den natuurlijken omvang der werkzaamheden, hier rechtstreeks uit de schoolles zal voortkomen, daar eene andere schoolles zal volledigen of ophelderen : Kortom, met overleg en vlijt is er in dat opzicht al veel goeds voor het onderwijs in de moedertaal uit de studie der Greco-Latijnsche humaniora te trekken.

Enkel wordt daarbij ondersteld, dat de leeraar in klassische talen en die in het Nederlandsch, zoo het niet dezelfde persoon is, zich onderling verstaan en wederzijds op de hoogte zijn van de verhandelde leerstof ter schole. Zulk eendrachtig werken viele overigens altijd en in alle geval te wenschen, laat ik zeggen, is noodzakelijk, en ik kan me niet verbeelden, hoe twee of meer leeraars, vooral op het gebied der letterkunde, in dezelfde school en met dezelfde leerlingen kunnen werkzaam zijn zonder elkander te raadplegen, zonder elkanders leerwijze te bespreken, zonder eensgezind maatregelen te beramen, die aan beider lessen moeten te stade komen, de eenheid en klaarheid van het onderwijs bevorderen, en de verstandelijke ontwikkeling van den jongeling regelmatig en zonder hort of stoot moeten bewerken. Ja, samenwerking en verstandhouding is noodig, of men loopt gevaar, de eene of de andere, buiten het rechte spoor te sukkelen, en den doelmatigen

gang van het onderwijs kwijt te geraken. « Væ soli ! » Men mag het hier wel toepassen.

Doch ik stel me voor, niet zoozeer den inhoud als wel den vorm der klassieken te beschouwen, de taal, — nemen wij vooral het Latijn, — in haar eigen te onderzoeken, en uit die beschouwing moge blijken, welke nut er voor het aanleeren van het Nederlandsch steekt in eene wel verzorgde vertaling. Blijf ik daar eene wijl bij stilstaan, dan is het evenzeer om er de aandacht op te vestigen van hen, wien het in ons vrij onderwijs opgelegd is onze taal in het overzetten der klassieken te bezigen, als om te doen uitkomen, welk bekwaam middel zij in 't onderricht der moedertaal moeten missen, zij die de klassische talen in eene vreemde taal moeten overbrengen.

Vertalen, ik meen, dat weinig oefeningen den student zoo tegensteken als eene bladzij te vertalen uit het Grieksch of het Latijn. Waarom? Het is zeker, grootendeels omdat hij het werk al zoo lastig vindt metterdaad als licht in den schijn. « *Traduire, c'est se vouer au métier le plus ingrat et le moins estimé qui fut oncques* », schreef Chateaubriand ergens. — « Ingrat » .... ja dikwijls, te dikwijls vermoedt de student niet welk nut er in steekt : de leeraar verwaarloosde misschien het hem uit te leggen. God weet, of de man er zelve wel degelijk van bewust is... of hij zelf wel begrijpt wat ernstige inspanning van den geest er bij die schooloefening vereischt wordt. Althans zou men geneigd zijn dit eenigszins te vermoeden, als men nagaat hoe lichtzinnig men in den dagelijkschen slenter tien, twintig, dertig regelen ter vertaling aanwijst, hoe vaak men veronachtzaamt het opgegeven werk voorafgaandelijk met de leerlingen te overlezen en voor te bereiden, hoe snel men over de verbetering heenstapt, hoe eentonig men die oefening afhaspelt.

Een Latijnschen schrijver in het Nederlandsch keurig vertalen, zeg ik dan, is moeilijk. En de zwarigheid ligt hierin, dat daartoe eene zekere kennis der beide talen vereischt wordt. Ongetwijfeld bezit de student die niet; doch hij streeft er naar : door menigvuldige oefeningen wil en moet hij er toe komen. Voegt daarbij, dat ook de kennis der zaken kan ontbreken, en iet waar buitendien nog vooral

moet rekening meê gehouden, is het verschil tusschen beide talen, zijn die eigenaardigheden die in het Latijn talrijker zijn dan in het Nederlandsch, en die het niet gemakkelijk is met volle kleur en kracht te vertolken : Over 't algemeen biedt hierin de vertaling uit het Grieksch minder moeilijkheid aan dan die uit het Latijn.

Wat er nu echter ook van zij, toch is zulke oefening, naar mijn inzien, eene der nuttigste welke men den leerling kan opleggen, omdat zij hem verplicht tot nadenken en redeneeren ; zij schijnt me tevens eene der geschiktste om hem in de geheimen zijner eigene taal in te wijden. Meent echter de leeraar dat hij dit doel niet bereikt, dan onderzoeke hij een oogenblik, of hij zelf er niet min of meer de schuld van draagt, en b. v. zooals ik daareven zeide : of hij niet te veel of te groot werk voorschreef, of hij wel streng en zorgvuldig genoeg de verbetering leidde.

Ik meen, dat het Stuart Mill is die van de Latijnsche en Grieksche klassieken getuigde : « Wat hunnen stijl ken-
» merkt, wat er het geheim van uitmaakt, is de berede-
» neering, is het gezond oordeel dat er ons uit toespreekt.
» De ouden gebruiken nooit een woord, dat geene gedachte
» uitdrukt of aan de uitdrukking der gedachte niets bij-
» voegt. Hun stijl werd wonderwel bepaald door Swift,
» toen hij zeide : Hij is het rechte woord op de rechte
» plaats. Neemt b.v. eene redevoering van Demosthenes.
» Men treft er geene uitdrukking in aan, die als oratorische
» schoonheid de aandacht ophoudt ; men moet veeleer alles
» op den keper beschouwen om te bemerken, dat ieder
» woord is hetgeen het zijn moet, en staat waar het moet
» staan, ten einde, zachtjes-aan en bijna buiten zijne weet, den
» toehoorder in dien gemoedstoestand te verplaatsen, waar
» de redenaar hem wil toe vervoeren. De volmaaktheid van
» stijl is maar zichtbaar, omdat hij zuiver en vrij is van alle
» smet, van alle gebrek, van alles wat den gang der ge-
» dachte of des gevoels zou kunnen hinderen, van alles
» wat den geest, al ware 't maar een oogenblik, zou kunnen
» aftrekken van het voorname doel ».

Het is doorgaans kernachtige, nauwkeurige taal, en van die nauwkeurigheid hangt ook de duidelijkheid af. En waarin bestaat die nauwkeurigheid, welke de vertaler moet

trachten weer te geven? Zooals wij met Stuart Mill zeiden, bestaat ze o. a. daarin, dat de ouden doorgaans het eigen, echte woord gebruiken, eene vaste, bepaalde orde in den zinbouw volgen, en daarbij alles weglaten wat niet enkel schadelijk, doch ook datgene wat voor de duidelijkheid onnoodig en overtollig is. Dát feit den leerlingen recht inprenten, moet voor den leeraar een eerste werk zijn: veel, zeer veel hangt daar voor de jongens van af, en niet minst om naar vaste grondbeginsels in hunne eigene moedertaal te leeren schrijven.

Alzoo hebben bij de klassische schrijvers hoofdzin en bijzin hunne bestemde plaats, ja, en elk zindeel afzonderlijk staat in eene bepaalde volgorde, of, m. a. w. niet enkel de nevengeschikte en ondergeschikte zinnen hebben hunne vaste plaats, en zijn naar tijdsopvolging of belangrijkheid aaneengeschakeld, maar in de woordschikking ook heerschen orde en wet. De woordvorming zelve verdient de aandacht te vestigen: deze woorden zijn samengestelde; andere zijn afgeleide, wier bestanddeelen, wortel met voor- en achtervoegsel, dermate verbonden zijn, dat zij de fijnste schakeeringen uitdrukken, beeld en kleur ons klaar voor oogen stellen, althans zoo wij ons gewennen die dingen van dichte bij te beschouwen. O ja, de studie van woord en zin bij Grieken en Latijnen is een uitmuntend middel om het verstand onzer jongens te scherpen. Maakt nu de woordvorming in die talen de woorden rijk aan beteekenis, ook in den opbouw zelven van den klassischen volzin heerschen als vaneigen eenheid en klaarheid, kracht en bondigheid. Geen wonder! wie weet er niet, met wat nauwe bezorgdheid de ouden zich op de schoonheid van den vorm toelegden! hoe zij schaafden en herschaafden, om van kant te stooten al wat maar eenigszins kon doen stronkelen: *Obstat quidquid non adjuvat,* zei Quinctiliaan. En in het samenvoegen der zinnen, hoe zij er op uit waren op eene welluidende symmetrie, op eene ordelijke klimming der gedachten, op eene welberedeneerde woordschikking, op een streng logisch verband bij middel van allerhande kleine, zinrijke partikels, die ter algemeene klaarheid als bakens worden uitgezet. Met die eigenschappen onzer klassische talen worde de leerling van lieverleê en op tijd

en stond bekend gemaakt : hoe gauwer hij er op de hoogte van is, hoe beter. Hij moet die spelingen en schakeeringen leeren onderscheiden, de onderlinge betrekking der zinnen in den samengestelden zin kunnen ontleden, van kracht en plaats der woorden zich rekenschap geven, met één woord, hij moet de beteekenis van den oorspronkelijken tekst zoo klaar mogelijk inzien, het genie der klassische talen trachten meester te worden, en waarom? Hij moet immers die schrijvers verstaan en vertalen, niet « onvolkomen » maar « volkomen », niet « bijna » maar « geheel en gansch ». Daarop moet de leeraar streng en aanhoudend letten, want de gemakzucht der leerlingen stelt zich licht tevreden met eene vertaling, die maar van verre den schrijver volgt, die maar ten halve de beteekenis van den tekst weergeeft, kortom, de jongelui vergeten zoo ras onze oude spreuk : dat bijna nooit toekomt. ...En het gevolg hiervan? Zij nemen allengskens de gewoonte aan van achteloosheid, van zorgeloosheid en slordigheid; ik mochte ook zeggen, dat zulk onnauwkeurig vertaalwerk de wilskracht van den leerling geenszins aanprikkelt noch versterkt, maar veeleer verslapt, en hem zeker de schoonheden van den schrijver niet ontbolstert.

Hier mag nog eene andere beschouwing worden ingelascht.

Sommige schoolmannen beweren, dat de humaniora hun doel bereiken met de studenten er toe te brengen de oude schrijvers te « verstaan ».... Ja verstaan — ginge daar altijd meê samen : *nauwkeurig* en *juist*. Den zin bevatten, och zóó gauw denkt de leerling dien vogel in de hand te hebben; maar zóó zelden kan hij *trouw* voorstellen wat hij nochtans meent te hebben begrepen. Den zin bevatten zonder eene verstandelijke beredeneering en ontleding van den tekst, zonder hetgene men geheeten heeft, de gymnastische oefening van den geest, ei lieven! het gebeurt zóó zelden. Wil men daar teenenmaal in slagen, wil men al het nut, en niet enkel een deel er van, uit de studie der ouden trekken, dan moet men niet te halver wege blijven staan, d. i. bij het louter begrijpen, dikwijls oppervlakkig begrijpen van den tekst; doch men vertale, d. i. men herwerke, men

herknede dien tekst in de moedertaal met inachtneming van al zijne zeggingskracht, van al zijne sierlijkheid, van al zijne duidelijkheid, met een woord, van al de hoedanigheden die vorm en inhoud kenmerken.

Dat zoo iets de inspanning van de beste krachten des leerlings vereischt, valt aanstonds in de oogen. — Doch wie bemerkt er insgelijks niet, hoe nuttig zulke oefeningen uit haar eigen zijn om den student met zijne moedertaal vertrouwd te maken? Hij moet er bij leeren wikken en wegen welke de eigenschap is, de kracht der woorden; welke schakeering de zinverwante woorden onderscheidt; welke de passende uitdrukkingen zijn, om, overeenkomstig met taalgebruik en taalgevoel, de klassische zegswijzen in onze taal over te brengen. Niet dat ik zooverre ga te vragen, gelijk men soms gedaan heeft, dat de leerling 's schrijvers gedachten van het Latijnsche of het Grieksche kleed heel en al ontdoe om ze met een Nederlandsch kleed te omhangen, neen, zooverre strekt mijn eisch niet: overzetten zou dan overscheppen mogen heeten; — maar toch moet de leerling toezien dat hij, om wille der Latijnsche of Grieksche idiotismen, zijne taal niet miskenne, haar geen geweld aandoe, d. i. ze eerbiedige in hare eigenschappen, in woord als in zinbouw. Geeft hij daar acht op, dan zal hij er allengskens in slagen nauwkeurige taal te schrijven, of althans zal hij leeren beseffen wat nauwkeurige taal is. Hij zal hierbij zijne taal leeren ineenzetten, leeren opbouwen op verstandige wijze, met het oog op de volgorde en de beweging, waar de klassische schrijver zijne gedachten meê uitdrukt: wat bij deze vooraf komt, moet hij zooveel mogelijk vooraf behouden; wat op het einde staat, zal hij insgelijks op het eind aanbrengen. Woorden waar in 't Latijn de nadruk op ligt, moeten in 't Nederlandsch dien nadruk bewaren. Dit is hoogst noodig, en waarom? De klassieken gaan nooit zonder reden in de rangschikking van woord en zin te werk... en eene vertaling, zal zij inderdaad degelijk zijn, moet trouw wezen, doch ook bevallig, wars van alle stroefheid. Om die bevalligheid en losheid te verkrijgen, zal de leerling wel doen zijne vertaling luidop te lezen en te herlezen, ten einde zich beter te overtuigen of er vloeiendheid, zwier en welluidendheid in zitten.

Daarbij moet de leeraar hem opmerkzaam maken op sommige verschijnselen, die de klassische talen in gang en zwang van de moderne onderscheiden Zoo onthoude de student b.v., dat de Latijnsche volzin bijwijlen wat te lang en ingewikkeld is om letterlijk te worden overgebracht: letterlijke vertaling zou hier der klaarheid schaden. Zulken volzin moet hij dan splitsen of doorsnijden; doch hij lette wel op, dat hij de betrekking der zinnen tot elkaar niet wegneme of krenke, en de schoonheid of den nadruk van het oorspronkelijke niet ontluistere of vernietige.

Om wille van duidelijkheid moet de vertaler soms ook de oratio obliqua door de oratio directa vervangen, moet hij zich ook al eens eene woordverzetting veroorloven, ja, en wanneer de beeldspraak der klassieken in de moedertaal niet en geldt, zal hij deze door eene overeenkomstige, gewettigd in het Nederlandsch, vertalen. Zoo kan het eveneens voorkomen, dat, uit hun eigen, woorden of volzinnen in 't Latijn eene onbepaalde en onduidelijke beteekenis hebben, doch die dan duidelijk wordt door den samenhang der rede : in zulk geval moet de vertaler het rechte woord verkiezen, en derwijze alle duisterheid en onbepaaldheid vermijden : dit gebeure met overleg. Algemeene uitdrukkingen mogen ook niet door algemeene vertaald worden ten koste van de duidelijkheid en de zuiverheid der taal.

Kortom, de leerling doe zijn best de redeneering, d. i. de opvolging der gedachten klaar weer te geven, den oorspronkelijken tekst zoo nauw mogelijk te volgen, woord door woord, zin door zin uit te drukken : omschrijving immers ware geene vertaling. Hij trachte toon en kleur, gevoel en zwier der oorspronkelijke taal in de zijne te behouden : met één woord, hij streve er naar onberispelijk Nederlandsch te schrijven.

Ik besluit hiermede.

De oefeningen welke het vertalen uit de klassieken meêbrengt, zijn dan in hooge mate nuttig zoo voor de ontwikkeling van het verstand als voor de veerdigheid in de moedertaal. Zij gewennen den geest aan 't redeneeren. « *Chaque leçon de latin est une leçon de logique* », zeide Fouillée.

Dit is insgelijks voor de Grieksche tale waar. Die oefeningen leeren zien en onderscheiden; zij doen onzen geest beseffen wat nauwkeurigheid beduidt in woordenkeus en zinbouw. Mag men dan ook niet zeggen, dat zij het taalgevoel verfijnen en louteren? Edoch, daaruit volgt er ook, dat zij met zorg moeten voorbereid worden, verricht en verbeterd. Achteloosheid vanwege leeraar of leerling dede al de vrucht er van mislukken. O zage men dit wel in! Dat men dan toch niet achteruit ga voor de krachtinspanning, die eene degelijke vertaling vereischt!

Durf ik daar op aandringen, dan doe ik het vooral, zeg ik, omdat ik zulke oefening voor eene der geschiktste houd onder al de schooloefeningen, ten einde den jongens te leeren de moedertaal plooien en herplooien, verwerken en meester worden. Zeker volstaat zij niet alleen om het Nederlandsch behoorlijk te leeren schrijven : men geve er zelfs acht op, dat men de leerlingen voor stroefheid en gemaaktheid waarschuwe! Doch eene wel geleide vertaling uit de klassieken zal inzonderheid bijdragen om de kennis der bestanddeelen van taal en stijl practischer te weet te geraken. En juist daar is, dunkt mij, gebrek aan in ons onderwijs.

Het is waar, in Duitschland, te onzent en nog al elders wordt thans met de realistische school aangenomen, dat het voorname doel van 't onderwijs in de moedertaal gelegen is in 't opwekken en in 't ontwikkelen van den letterkundigen smaak. De smaak echter is kwestie van gevoel, en 't gevoel komt voort uit den ontvangen indruk, dewijl de indruk zelf gemaakt wordt door de schoonheid en allerhande hoedanigheden der letterkundige meesterstukken. De studie der schrijvers is dan het groote werk van 't onderwijs in de moedertaal, m. a. w. door het inzamelen van een rijken voorraad letterkundige kennis moet men zijnen smaak louteren, en trachten handigheid te verkrijgen in 't schrijven en in 't spreken.

Nu evenwel gebeurt het niet zelden, dat men al te eenzijdig naar dit doel streeft. Men wil tegen de formalistische school regelrecht in, die zich enkel of toch vooral de verstandelijke ontwikkeling voorstelt, en derhalve van woord en

stijl ook meer werk schijnt te maken. Doch al zij het waar, dat die kennis van woord en zinbouw maar een middel is om tot het besef der esthetische schoonheid te komen, niettemin waar is het ook, dat dit middel al te dikwijls veronachtzaamd of miskend wordt. Dit is evenzeer het geval voor de moedertaal als voor de klassische talen. Dat onze jongens zoo weinig van hunne eigene taal kennen, och, dit ondervindt men eerst voorgoed, als zij eene vertaling in het Nederlandsch moeten aanvangen.

Ik schreef eens, dat men het Latijn, dat men de taal om de taal moet leeren : Dit heeft eenigen verwonderd ; men heeft het mij zelfs half... half spottend verweten, alsof rook die stelling al te zeer naar ouden schimmel. En nochtans, ik durf het nog herhalen, ik durf hetzelfde van ons Nederlandsch getuigen : men moest meer de taal om de taal bestudeeren, grondigere kennis opdoen van de bestanddeelen onzer moedertaal, haar mecanisme, d.i. hare samenstelling, haren bouw beter verstaan en doordringen. Die kennis van den vorm zou het begrip der esthetische weerde van een goeden schrijver dieper doen inzien ; zij zou meer genot doen vinden in de schoonheid, in de volmaaktheid van het uiterlijke, en zou onbetwistbaar tevens de verdiensten van den inhoud beter doen waardeeren. Men zegge wat men wil; doch die kennis van den geheelen timmer der taal, — dat is, van al hetgene waaruit zij bestaat in haar levend wezen, — die kennis is mede de sleutel waarmede men, in de realistische school, het heiligdom onzer meesters binnentreedt, daar den rijkdom en de voortreffelijkheid hunner werken bewondert, den indruk er van gevoelt, en te dien gevolge zijnen kunstsmaak prikkelt en vormt.

Ik herhaal dan wat ik hooger zeide : De voorafgaande studie van woord en zin, d. i. de lexigraphische en syntaxische studie der taal wordt, m. i., te zeer verwaarloosd. Daarmeê beschikken de leerlingen over te geringen woordenschat ; zij haperen in het spreken ; hun woord mist nauwkeurigheid en kleur, meestal bij gebrek aan oefening ; — en onder de beste oefeningen om die gebreken uit te roeien, althans om in 't gebruik der moedertaal het verstand en het oordeel te scherpen, de keus en den smaak af te

richten, den woordenschat uit te breiden, in de geheimen der taalkennis door te dringen, kortom de leerlingen aan aandachtigheid, aan nauwkeurigheid en overleg te gewennen — eene der doelmatigste oefeningen, die echter daarom geene andere moet uitsluiten, is de vertaling uit de klassische schrijvers in onze moedertaal.

Ik houd die oefening als eene der doelmatigste, zeg ik, om de kennis van het Nederlandsch te bevorderen, en derhalve moet men betreuren, dat zij in al onze onderwijsgestichten, b.v. in de staatsscholen, niet wordt of niet mag aangewend. Hun echter wien zij ter school, b.v. in ons vrij onderwijs, is voorgeschreven, zoude ik op het hert willen drukken: Bezorgt die oefening in de volle overtuiging uwer plicht; zijn er zwarigheden meê verbonden, weet ook wel, dat er groote voordeelen in steken, en niet het geringste zal het zijn bij de klassikale schrijvers de kunst te leeren afzien van woordschikking en zinsverband, en naar hun voorbeeld te streven om immer het rechte woord op de rechte plaats te zetten, en grammatikale juistheid met oratorische welluidendheid te paren.

Mechelen. KAN. Dr J. MUYLDERMANS.

DE HEER P. SOENS
EN MIJN MODERNISME

Ik heb in den *Vlaamschen Gids*, II en IV, 1908, twee artikelen geschreven, waarin ik trachtte te schetsen wat het modernisme is, wat de modernisten doen, zeggen en willen, alsook hoe de modernisten studeeren en de uitkomsten van hun studiën voorstellen.

Daarvoor ben ik van verschillende zijden aangevallen en de heer P. Soens, met zijn *Laatste sommatie*, is reeds de tweede priester die opzettelijk tegen mij voor deze mijn artikelen in verzet komt.

In dit alles was ik, zooals ik reeds in een verweerschrift (z. *Vlaamschen Gids*, VI, 1908) gezeid heb, een verslaggever, met geen andere verdienste dan een aantal bijzonderheden, die voor velen niet toegankelijk zijn, overzichtelijk te hebben gegroepeerd.

Het eenige verwijt dat men een verslaggever kan doen, is een fantastisch of ten minste een onnauwkeurig verslag gegeven te hebben. Maar dat heeft tot nog toe niemand gewaagd en ik wil dus gelooven, zoolang dat niet gebeurd is, dat mijn verslag getrouw is. Wat wil men dan van mij?

Is men soms — wat men niet zegt — boos op mij omdat het ongepast is zulke artikelen te schrijven? Ik meende dat in een tijdschrift van algemeenen aard zoo iets mocht en kon, zonder iemand te ergeren.

Een vulgarisatieartikel over een vraagstuk waarin iedereen belang stelt, zooals het modernisme, is toch geen euveldaad. Of is het modernisme zoo een schrikkelijk gevaar, dat alleen een schets er van, een algemeen « te wapen! » wettigt? Maar het modernisme is van wege de modernisten eerder een uiting van geloof voor hen zelf en voor de steeds ongelooviger wordende moderne wereld.

Men doet noch het een noch het ander. Men zegt niet dat mijn verslag onjuist is, noch dat het ongepast is.

Wat doet men echter? Men verwijt mij dat *ik* niets van godgeleerdheid ken en men schrijft brochures om *mij* te weerleggen. Men ziet niet dat men zoodoende eigenlijk de modernisten beschuldigt niets van godgeleerdheid te kennen, en dat men eigenlijk de modernisten zelf beweert te weerleggen.

Wie zal nu gelooven dat geleerde priesters, zooals Houtin, Loisy, Saintyves, Le Morin (deze laatste zelfs S.T.D.) niets van de katholieke leer kennen of dat ze die opzettelijk vervalschen om ze te gemakkelijker te ondermijnen, — en dat al hun geleerd werk te niet gedaan is door twee oppervlakkige brochures tegen mijn op een drafje gemaakte résumés ?

Het zou al veel schamelijker voor de modernisten geweest zijn, indien de kerkelijke overheid ze weerlegd had, in plaats van ze te veroordeelen. Maar dat heeft ze niet gedaan.

Het stuk *Een laatste sommatie*, door den heer P. S. in dit tijdschrift tegen mij gericht, richt zich dus eigenlijk tot anderen. Het had na mijn verweerschrift (*Vl. Gids*, VI, 1908) ongeschreven mogen blijven, want dit verweerschrift is toch nog iets anders dan een strijden om *ja* en *neen* over teksten, zooals de heer S. beweert. Waarschijnlijk was *Een laatste sommatie* vóór mijn stuk reeds gezet, maar dan had de heer S. er toch een paar passages moeten in wijzigen, b. v. waar hij schrijft : « Uit sommige godgeleerden haalt M.Vercoullie wat daar staat als tegenwerping... In de boeken van anderen zoekt hij iets belachelijks. » Uit mijn verweerschrift moet den heer S. gebleken zijn dat de werkelijkheid niet zoo is. Hij zou zich alzoo een gevaarlijk oordeel vermeden hebben. Want nu laat hij zijn lezer toe te besluiten dat voor hem het onderwijs van de vrome paters, door Pius X in plaats van geleerde geestelijken aan het Romeinsch Seminarie en aan de Gregoriaansche Universiteit aangesteld om er de Schriftuur in zijn geest te onderwijzen, iets belachelijks is, en tevens noemt hij Houtin en anderen die zulk verachterd onderwijs aan de kaak stellen, spottend eerste-communietheologen.

Het stuk van den heer S. is dus nevens de kwestie en ik zou het onverlet kunnen laten, was het niet dat ik er rechtstreeks in betrokken ben.

Ofschoon doorgaans bezadigd, veroorlooft hij zich al eens een minder passende scherts en zelfs persoonlijkheden. Eene daarvan, nl. dat ik in de boeken van Prof. Van Hoonacker misschien meer Grieksch en Hebreeuwsch vinden zal dan ik wel begeeren zou, is zeker geschreven om van mijn kant de opmerking uit te lokken, dat van de vele Grieksche woorden in *Laatste sommatie* er bijna geen een correct gespeld is, zelfs niet de twee die in de errata verbeterd zijn (1).

(1) Van denzelfden aard is een opmerking van Pater Van Mierlo, ook in dit tijdschrift, over mijn paleographie en mijn theologie. Deze vergeet, als hij van de fouten van mijn Hadewijch-uitgave spreekt, dat hij zelf onderscheiden heeft tusschen mijn uitgave van de Visioenen en van de Brieven (z. zijn uit-

Een andere is minder kiesch. « Zat, onder nieuwe benaming, zegt de heer S., ginder van boven nog altijd de goede Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, *die de menschen heel gerust liet, en zelf leefde volgens een tamelijk breede moraal*; ik geloof dat M. Vercoullie, den « Vader der goden en der menschen » ginder zijn spel zou laten spelen ! »

Dergelijke zinnetjes herinneren een beetje aan de « kleinstädtische » polemiek van de clericale blaadjes.

Zou het dan waar zijn wat in leekenmiddens gewoonlijk beweerd wordt, dat een priester niet kan redetwisten zonder tevens zijn tegenstrever verdacht maken ?

Ik word ook met Herakles vergeleken, die « sinds eeuwen gestorven is. » Ik begrijp er niets van. Herakles is voor den heer S. een historisch personage en het begin van de Genesis is voor hem geen geschiedenis. Herakles is toch immers niemand anders dan de heidensche godheid Hercules. Of bedoelt de heer S. misschien den ketter Heracleon (optredend in 140), den vader van de allegorische uitlegging van de Schriftuur, of den Keizer Heraclius († 641), die theologische geschillen met keizerlijke decreten wilde beslechten? Maar hoe zou een van deze twee hier te pas komen?

Ik heb nergens gezeid dat de groote slag in zake modernisme in 1902 door Delitzsch gegeven is, zooals de heer S. me doet zeggen ; ook niet met Strausz, Renan en Harnack omgesprongen, zooals hij beweert. Ik heb niets anders gedaan dan die op hun chronologische plaats stellen in een overzicht — naar Houtin — van de oorzaken en de wording van het modernisme, met de teekening van hun belang in hun tijd.

Ik heb ook nergens iets geschreven dat den heer S. toelaat te beweren dat « wie glimlacht om een legende van heiligenlevens modernist is volgens mij. » Saintyves en Delahaye, over

gave blz. VII en 131, iedermaal in de voetnota). Dat dit verschil een oorzaak had, ligt voor de hand, zoodanig zelfs dat Pater Van Mierlo ze gist waar hij schrijft : « Ook wordt dikwijls als lezing van A opgegeven, wat eigenlijk de lezing van B is » (z. zijn uitgave, blz. VII). Mijn kopiïst heeft nl. het eene afgeschreven van B en het andere van A ; bij de collatie heb ik het niet noodig geacht al de varianten te herstellen, daar die in mijn opvatting, zooals Pater Van Mierlo weet en erkent, van minder belang waren. Hij mag dat laken, maar hij wordt persoonlijk wanneer hij daaruit tot onbekwaamheid besluit. Als hij zoo een houding aanneemt, moet hij kunnen waarborgen dat zijn uitgave feilloos is. Zou dat? Hij die zich herhaaldelijk als den Hadewijch-specialist aangesteld heeft, heeft tot nog toe niets nieuws verteld na hetgeen ik in 1905 geschreven heb.

wie ik het had, glimlachen niet en hebben in twee lijvige werken bewezen dat een onafzienbare reeks heiligenverhalen legenden zijn. Of ze modernisten zijn? Het antwoord staat in de lijst, op bevel van den kardinaal-jezuïet Steinhuber, als voorbereiding voor de Encycliek opgemaakt. Dat is een lijst van 14 modernisten met hunne werken (5 in de geschiedenis, 3 in de wijsbegeerte en 6 in de exegese). Daarop heeft Delahaye de 2e plaats, Saintyves de 4e en Le Morin de laatste. Nevens den naam van Delahaye staat de inlichting : « de nieuwe reeks der *Bollandisten* en vooral *Les légendes hagiographiques.* » Men ziet daardoor waartoe het dient dat « katholieke geleerden, nl. de Bollandisten, sinds drie eeuwen bezig zijn met de legende uit de waarheid te weren », wat de heer S. wel wil veronderstellen dat ik weet.

Nevens den naam van Le Morin staat : « *Vérités d'hier?* *nauwkeurige* en gevaarlijke samenvatting van al de tegenwerpingen die men tegen de leer van de Kerk kan doen. » De lijst zou zeker zoo niet gesproken hebben, indien hij de leer van de Kerk onjuist voorgesteld had en indien de gegeven tegenwerpingen niet ernstig waren. Maar mannen die zich met Le Morin niet gemeten hebben, komen, ter gelegenheid van een inhoudsopgave van zijn boek, spreken van eerste-communicantentheologie en gelooven hem in een paar bladzijden weerlegd te hebben.

Wat bewijst het feit dat collegestudenten brokken van het N. Testament in het Grieksch lezen tegen het feit dat de Latijnsche Vulgata de officieele tekst van de Kerk is? En als die officieele Vulgata nog voor herziening vatbaar is, wat beteekent dan het woord officieel en wat doet men dan met den tekst van Trente, die niet alleen officieel verklaard werd, maar ook heilig en canoniek in zijn geheel en *met alle zijne deelen?* Of hebben de Vaders van Trente soms hun zegel van officieel en canoniek aan een tekst gehecht dien ze niet kenden en dien men eerst 350 jaar na hen zou beginnen vaststellen?

De heer S. spot met het onderwijs van de eerste-communicanten door dorpskapelanen en dorpsonderwijzers en hij noemt het verouderd; het is een kinderlijke voorstelling en het geeft van de kerkelijke leer een belachelijk denkbeeld!

Maar het is het onderwijs van het christene volk, en dat is juist de dubbelzinnigheid die de modernisten aan de Kerk te laste leggen : zij eischt officieel het geloof aan de letter van haar leerstellingen en instellingen, bewerende dat ze steunen op historische feiten, terwijl ze weet dat de intellectueelen, ook de gegradeerden in de theologie, vele punten daarvan — niet alle — beschouwen als symbolen, afgeleid van legenden.

De heer S. gaat zelfs zoo ver dat hij de waarheid van den Bijbel vergelijkt met de waarheid van den Max Havelaar, die waar blijft niettegenstaande daarin personages voorkomen die niet historisch zijn, maar scheppingen van de verbeelding van Multatuli, zooals Batavus Droogstoppel van de Lauriergracht te Amsterdam. (Zijn adres op de Wolvengracht is een schepping van de verbeelding van den heer S.).

De modernisten meenen dat men aan het volk — daar het het toch weet — zou moeten leeren wat de intellectueelen weten, en dat men bijgevolg het officieel geloofsonderwijs in dien zin zou moeten veranderen en *luidop bekennen dat men verandert.*

Daarom werden ze plechtig veroordeeld, maar de heer S., die moet erkennen dat er in de Kerk een zekere leer is voor de eerste-communicanten en een andere voor degenen die aan kinderlijke voorstellingen ontwassen zijn, en die zich daardoor al zoo modernist toont als Loisy en Le Morin, mag dat ongestoord doen, omdat hij in die dubbelzinnigheid gelegenheid vindt om met de naïveteit van een leek te spotten. Ik zeg spotten, en tevens zie ik dat hij voor het christen ideaal het getuigenis inroept van twee volksvrouwen, wier kennis het peil van de eerste-communicantentheologie niet te boven ging. Wie knoopt dat aaneen? Want schijnt het hem niet dat, als belangstellende intellectueelen, zooals hij beweert, niets van den godsdienst kennen, de negen tienden van de kudde er nog minder dan niets van kennen? Een godsdienst dus die door de algemeenheid van zijn aanhangers niet gekend is.

Uit de wijze waarop de heer S. met drie belangrijke teksten omspringt, blijkt reeds dat men met zijn artikel in de wetenschap al niet veel kan verrichten. Dat blijkt ook uit de wijze waarop hij weerlegt.

Ik zal een en ander trachten te bewijzen.

De drie teksten waarmee hij het niet goed vinden kan, zijn die van Augustinus over de symbolische waarde van het begin van de Genesis, die van Mattheus, XXVIII, 19 met de doopformule, en het antwoord van het H. Officie in de kwestie van de Drie Getuigen.

De heer S. beweert dus dat reeds Augustinus het begin van de Genesis als « voorstelling » aanzag en hij verzendt daarvoor naar twee van zijn werken. Is dit gegrond? Augustinus onderscheidt integendeel heel duidelijk, *Conf.* XII, 23, de *bepaalde* beteekenis van de woorden van den bijbelauteur en hetgeen men naar aanleiding van de dingen waarover hij spreekt, kan denken zonder de waarheid te kwetsen. Wat hij met dit laatste bedoelt, bewijzen de verschillende hoofdstukken van boek

XII en XIII, namelijk medidaties, zelfs mystische beschouwingen over God en de Kerk, naar aanleiding van de *woorden* van den tekst; b. v. de visschen en de kruipdieren die God schept, verbeelden de mysteriën en de sacramenten door de apostelen verspreid; de vogelen verbeelden de zendelingen des geloofs; de walvisschen verbeelden de wonderen en de mirakels der apostelen. Wie zou dat nu durven als bewijs gebruiken bij de bewering dat het scheppingsverhaal voor Augustinus geen geschiedenis, maar voorstelling is, en daarop steunen in een discussie over het historisch of legendarisch karakter van de Genesis? Evengoed kan men beweren dat het voldoende is uit de geschiedenis van de opvoeding van Philips II beschouwingen af te leiden over de wijze waarop men kinderen niet moet opvoeden, om daarmee te verklaren dat die geschiedenis geen geschiedenis, maar voorstelling is!

Doch wat er van zij, de opvatting van Augustinus heeft hier niets te zien; er is hier alleen kwestie van de officieele leer van de Kerk. Wat ik daarvan in mijn artikels gezegd heb, komt niet van mij, en het is niet noodig me daarom voor een heel kleinen theoloog uit te geven. Ik herhaal het nog eens : ik ben verslaggever geweest en al mijn theologie komt van de modernisten, zooals zij ze gaven langen tijd *voor* hun veroordeeling. Tot op den vooravond van hun veroordeeling, ofschoon aan velen reeds gevaarlijk voorkomende, waren ze nog voor alle katholieken zeer geleerde, zeer eerlijke, zeer bevoegde priesters. De Encycliek brengt overigens hulde aan hun hooge zedelijke en verstandelijke waarde. Tegenover die hulde durft de heer S. zeggen dat hun schriften me verdacht hadden moeten voorkomen, wegens hun wrok voor een veroordeeling die *nadien* gekomen is, en hij durft tegenover zulke boven alle verdenking verheven mannen spreken van guitenstreken van weggezonden studenten.

De heer S. trachte het eens te zijn met zich zelf : om de orthodoxe leer te schetsen moet ik, volgens hem, met de orthodoxen te rade gaan, maar om het modernisme te schetsen mag ik, ook volgens hem, niet met de modernisten te rade gaan.

Het heeft ook geen zin me de elf citaten te verwijten uit Loisy's *Simples réflexions,* die na zijn veroordeeling geschreven werden. Zij komen immers voor in de passage van mijn artikel waar ik vertel hoe de modernisten de Encycliek onthaald hebben, en zijn daar natuurlijk op hun plaats. Uit de werken van Loisy van vóór zijn veroordeeling geef ik een hoop citaten, en niet, zooals de heer S. zegt, slechts een enkel.

Met den tekst van Mattheus : « Hen doopende in den naam

des Vaders, des Zoons en des H. Geests » handelt de heer S. nagenoeg als met dien van Augustinus. De Apostelen, de Handelingen, de eerste christenen en Eusebius worden er bij geroepen om er ten slotte met een goocheltoer het woord *God* in te lasschen, ten einde te kunnen tegenspreken dat hij minder uitdrukkelijk is dan die der Drie Getuigen.

In Handelingen XIX,1-4, wordt volgens den heer S. « *verondersteld* (!) dat de eerste christenen met die formule doopten. » Dat is echter ook mis. Daar wordt alleen gezegd dat de discipelen die Paulus te Ephese vond, gedoopt waren in (den naam van) Johannes Baptista — dus niets van het doopsel van Jezus — en in vers 5, waarvan de heer S. niet spreekt, wordt gezegd dat ze dan opnieuw gedoopt werden « in den naam des Heeren Jezu », juist gelijk bij Eusebius. De drie passages van Eusebius waarin bedoelde tekst voluit staat, bewijzen hier niets, om de eenvoudige reden dat ze van na de kerkvergadering van Nicæa dagteekenen.

Want zooals de heer S. zeer snedig opmerkt, zijn de teksten in de 4e eeuw na het dogma gekomen om het te formuleeren, wat niet belet dat ze nu, ofschoon geinterpoleerd, dienen om de afkondiging door Jezus te bewijzen.

Een derde tekst wordt door den heer S. nog zonderlinger behandeld. Hij citeert me nagenoeg letterlijk waar ik zeg dat « het H. Officie in 1897 nog verklaard heeft, dat de authenticiteit van dien tekst (nl. der Drie Getuigen) niet mag geloochend of in twijfel getrokken worden. » En hij voegt er bij dat dat echt is, maar hij zet in nota : « Eigenlijk " tuto negari... non potest " : Het is niet veilig. »

Daaruit moet men nu opmaken dat mijn « echte » voorstelling toch te streng is; dat het H. Officie alleen zou geantwoord hebben dat het niet veilig is die authenticiteit te loochenen. Daarin is de heer S. mis, want er staat geen letter van zijn « eigenlijk » in het antwoord. Het antwoord bestaat alleen uit het bijwoord *negative* (ontkennend). Om dus het volledige antwoord te hebben, moet men *geheel* de vraag herhalen met de ontkenning er bij. De vraag (...*Utrum* tuto negari *aut* saltem in dubium revocari *possit, esse authenticum textum* etc. : of veilig mag geloochend of ten minste in twijfel getrokken worden dat de tekst .. authentiek is) is dubbel, en haar eerste deel is het krachtigste, maar na het antwoord wordt het tweede deel zoo krachtig, dat het eerste overbodig is (niet alleen niet veilig te loochenen, maar zelfs niet in twijfel trekken). De heer S. geeft dit eerste overbodig geworden deel voor het antwoord en vervangt het zakelijke door drie puntjes.

Maar hij heeft vergeten te zeggen wat hij denkt van het feit, dat men moet gelooven dat een tekst die niet authentiek is, wel authentiek is, noch van het feit dat het H. Officie na elf jaar nog geen verklaring van het woord authentiek gegeven heeft. Dat het in dit geval beteekent *oorspronkelijk* volgt uit de vraag en uit het eenlettergrepig antwoord. In geen geval kan het *waar* of *officieel* beteekenen, daar de Drieeenheid een dogma is en de tekst in de officieele Vulgata staat. Daaraan zal de scherts van den heer S. over officieel, verplichtend en uitsluitend niets veranderen. Het antwoord van het H. Officie is principieel zoo erg als de veroordeeling van Galilei.

De wijze waarop hij weerlegt, is niet doelmatig. Hij weerlegt alleenstaande punten met theologische argumenten, maar hij vergeet dat men bij de weerlegging van een stelsel, dit eerst stipt en volledig moet uiteenzetten, en den tegenstrever op zijn eigen bewijsgronden moet bestrijden, en niet, alsof de tegenstrever niets gezeid had, met beweegredenen voor zijn eigen stelsel afkomen, die de tegenstrever overigens reeds lang ontzenuwd heeft.

Voor een oordeel over die handelwijze verzend ik hem naar Houtin, *Question biblique en France au 19e siècle*, p. 247 en 253, en voor den grond van de zaak naar de modernisten, die het echte doelwit van zijn bestrijdingen zijn. Ik sta daar buiten.

Ik wil toch het gebrekkige van een paar dergelijke weerleggingen aantoonen. Dat de erfzonde reeds vóór Augustinus, bij Paulus geleerd werd, volgt voor hem uit den bekenden tekst Rom. V, 12. Wij willen wel toegeven dat wie de leerstelling van de erfzonde kent, ze met goeden wil in dien tekst kan *terugvinden*. Maar dat is ook alles. Wie ze niet kent, kan ze er niet in vinden. Want naar de letter beteekent die tekst alleen dat ten gevolge van de zonde van Adam alle menschen sterfelijk zijn. Zoo verstonden hem ook Ambrosius en Chrysostomus, terwijl Clemens van Alexandrije en Tertullianus achtten dat de kinderen van christen ouders in heilige zuiverheid geboren werden, deze laatste zich beroepende op een anderen tekst van denzelfden Paulus (I Cor. VII, 14).

Om den zin van een tekst vast te stellen is geen theologie van doen; dat is een zaak van philologische en historische critiek. Die leert ons, spijts al de geestigheid van den heer S., dat heel de Hexateuch als geschiedenis bedoeld is en anders niet te begrijpen is : 't is te zeggen dat het legendarische door de auteurs ook als geschiedenis werd opgevat. Een feit is het overigens dat hij steeds ook met het legendarische als geschiedenis opgevat werd, eerst in letterlijken zin, en sedert eenigen

tijd, naarmate men beter wist, met zich steeds wijzigende beteekenissen van sommige woorden, maar toch steeds als geschiedenis.

Een feit is het ook dat « het kleed waar de bijbelverhalen in gestoken zijn », steeds opgevat werd als een algemeene, voor iedereen geldende vorm, wat alleen past bij het begrip « openbaring voor alle volken en tijden », — en dat de bewering dat dit kleed eigenlijk een aanpassing was aan het midden waarin ze ontstonden, een uitvlucht is van lateren tijd om den historischen inhoud te redden.

De Hexateuch is voor den heer S. « gemengd. » Ik zou hem wel eens bepaald de zifting willen zien doen van het historische en van het legendarische; of beter, ware het geen tijd dat dat eens officieel gebeurde?

De heer S. maakt zich ook met een scherts van het geval Galilei af. Leo XIII was van een ander gevoelen en is het niet droevig dat men in de onveranderlijke Kerk in 1908 mag spotten met « de oude interpretatie », waarvoor de grijze Galilei zoo onbarmhartig verontrust werd? De tekst van Josuë toch laat geen andere dan de letterlijke interpretatie toe, die dan ook de officieele geweest is, tot dat de wetenschap met veel lijden en strijden bewezen had dat ze niet aan de werkelijkheid beantwoordde.

Onder de teksten die voor den heer S. de Godheid van Christus bewijzen, komt ook het verhaal van Jezus te midden der doctoren. Maar het dient in dit geval tot niets, want de houding van Jozef en Maria in dit verhaal bewijst ten duidelijkste dat ze niets meer wisten van zijn bovennatuurlijke geboorte. Het is misschien om die moeielijkheid te ontwijken, dat de heer S. de woorden van den Evangelist: « En zijn ouders *(ipsi)* verstonden het woord niet», vervangt door : « Maar *de andere menschen* verstonden het niet. »

Als de heer S. schrijft: « Maar als eenvoudige menschen zeggen dat hebben wij gezien... laat ons dan in Gods naam niet zeggen : Het was een droom », dan kunnen de modernisten hem antwoorden dat men op dezelfde wijze de historiciteit van de goddelijke zending van Mohammed en van de godheid van Boeddha bewijst. En volgens de Evangeliën zelf heeft niemand de Verrijzenis gezien.

Dit alleen om aan te toonen dat de moderne mensch andere weerleggingen van zijn tegenwerpingen verwacht en andere argumenten van doen heeft.

Een paar onbeduidende heiligenlegenden spottend van de hand wijzen, zooals de heer S. doet, is geen weerlegging van het

stelsel dat de heiligenvereering de voortzetting is van de heidensche helden- en kleingodenvereering; maar als de heer S. zich zoo sterk gevoelt tegenover alleenstaande feiten, waarom legt hij niet uit hoe het komt dat de devoties tot de H. Philomena en tot het Huisje van Loretten nog in de laatste tijden officieel bekrachtigd werden en van nieuwe aflaten voorzien, terwijl men tevens aan de geleerde priesters die de valschheid er van bewezen hebben, het zwijgen oplegt?

Of er geen onechte heiligen in den Brevier voorkomen, moet hij met Saintyves uitmaken. Dezes boek *Les Saints successeurs des dieux* zal hem reeds stof genoeg geven.

Ik zal het daarbij laten, nog eens mijn verwondering uitdrukkende dat men gewacht heeft om de modernisten te keer te gaan tot dat ik ze « ontdekt » had.

J. VERCOULLIE.

VERANTWOORDING

Dietsche Warande en Belfort, Ge vraagt mijn gedacht ?

« Infandum, regina, jubes renovare dolorem ».

Uwe opstellers weten misschien beter dan Gij hoe het er soms toegaat aan een feesttafel. Zoohaast het eerste lepel- en vorkgerammel wat gestild is en de holle magen wat bevredigd zijn, wijl de knechten een eerste gerecht afdienen en een tweede bereiden, brengt de behendige gastheer belangwekkende vraagstukken te berde : groote doorsnêe, Congo, legerkwestie. Eer de spijskaart twee nummers verder gespeeld is, hebben bezadigde menschen dat reeds vergeten. Maar als er vitters in een hoek zitten, wacht U ! Aan den toast moet een gebuur nog duchtig met den elleboog werken, opdat ze toch een oogenblik zwijgen zouden.

Mij is dit vroeger ook nog « gepasseerd ». En nu wilt Gij, *Dietsche Warande en Belfort*, Ge wilt mij nu weer in dat spektakel jagen ! Luister liever hoe ik er reeds uitkom.

Wij spreken over de Kerk, en het gaat er op leven of dood :

— Laat ons, in Godsnaam, toch het bestaan !

— Neen !

— Nog een dag, een enkelen dag ?

— In naam der Wetenschap. Neen !

— Maar wij hebben recht tot bestaan; hoor de Geschiedenis...

— Neen ! er staat een accent verkeerd op uw Grieksch !

Ziet Ge 't nu ! « Adieu veau, vache, cochon, couvée » !

En daar hebt Ge weerom al een flater. Mr Vercoullie verwijt me juist dat ik mij soms uit den slag trek met een geestigheid. In zijn antwoord is zulke fout zeker niet te vinden, maar ik meen dat ik het toch nooit deed om den strijd te ontvluchten. De grootste vragen heb ik recht bij den kop gepakt en ridderlijk te keer gegaan. En of iedereen dat nu zeggen mag ? Het is natuurlijk van zeer groot belang te weten dat Batavus Droogstoppel nog altijd woont op de Lauriergracht te Amsterdam, zooals ten tijde van Multatuli ; en dat hij — Batavus voornoemd — niet verhuisd is naar de Wolvengracht, waar ik hem wilde inkwartieren; maar ik zou toch ook geerne eens vernomen hebben wat Mr de Professor denkt over mijne bewijzen voor het bestaan van 't kerkelijk gezag sedert de apostolische tijden — de godheid van Christus — het verblijf van St. Pieter te

Rome ! Van zulke kwesties maakt Mr Vercoullie zich af « op een drafje ». Hij komt echter heel verwonderd even uitkijken om mij toe te roepen : Dat *heb ik* niet geloochend, 't was Strauss, 't was Renan, 't was Loisy (1). Maar als ik pas gekeerd ben om voort te gaan, raapt Mr Vercoullie toch hier en daar nog wel een steentje op, om mij het naar 't hoofd te slingeren. Er zijn nog menschenkinderen die zich zoo « uit den slag trekken », doch laat ons liever zien hoe zwaar die steentjes wegen.

Voor Mr Vercoullie blijft de zwaarste kei, dunkt me, de H. Schriftuur, met hare dwalingen, hare officieele vertaling waar feilen in voorkomen, en met den dubbelzinnigen uitleg.

Ik blijf bij mijn gedacht dat Mr Vercoullie van dit alles een valsch denkbeeld heeft en dat hij verwart wat hij niet zou verwarren mogen. Wil hij daarover eenige klare gedachten van echt katholieken, ik verzend hem naar een heel ernstig boekje, met kerkelijke goedkeuring verschenen (2). Hier moeten eenige regels daarover genoeg zijn.

Twee dingen moeten wij wel uiteen houden : Geloof en Wetenschap. De gewijde boeken zijn niet geschreven om de geheimen der natuur gereed op te lossen (3) maar om ons te helpen ter zaligheid. Ze zijn ook niet gegeven voor een midden dat in menschelijke beschaving vooruit stond, maar voor een volk dat de kennis van den waren God en de belofte van den Messias of zijne leering bewaren moest. In menschelijke kennis

(1) Mr Vercoullie was « enkel verslaggever ». Maar in een verslag spreekt men gewoonlijk nog al zijn eigen gedacht eens uit. Aan lofspraak en slot (weg met positieven godsdienst) was genoeg te zien wat hier de verslaggever meende. — En zouden mijne twee eerste theses nevens de kwestie zijn ? Des te beter ! Aanveerden de modernisten — en Mr Vercoullie — dat Christus de zoon Gods is, niet mythisch (Strauss), niet legendarisch (Renan), niet symbolisch (Loisy), maar echt historisch volgens de algemeen erkende bronnen van 't Evangelie, dan valt er reeds veel weg van hetgeen ik meende modernisme te zijn. En het gezag der bisschoppen, aan dewelke wij volgens de apostolische kerkvaders moeten gehoorzamen als aan God zelf, zou dit soms ook niet een weinig tegen Loisy en de modernisten aanstooten ?

(2) *Glauben und Wissen im ersten biblischen Schöpfungsbericht*, von *N. Peters*, Professor der Theologie. Paderborn 1907. — Mr Vercoullie denkt dat de werken van Loisy, vóór de veroordeeling geschreven, ook de leering der Kerk trouw weerspiegelen. Om welke werken is Loisy dan veroordeeld, Mr de Professor ?

(3) Zoo vraagt Mr V. in zijn eerste artikel : « De H. Boeken zijn dus eene veropenbaring die ons niets veropenbaart ? », omdat er niet uit te bewijzen valt in welke orde de wereld ontstaan is.

staat de gewijde schrijver niet boven zijn midden verheven. — Maar heel de H. Schriftuur met al hare deelen is door God ingegeven, zegt Ge?

Ja, maar niet alles is door God veropenbaard. Ingeving en veropenbaring zijn immers hetzelfde niet. Geeft God aan den schrijver godsdienstige toestanden te kennen — onze betrekkingen met Hem — dit is veropenbaring. Deze moet door een mensch en voor menschen uitgedrukt worden. De schrijver heeft persoonlijke meeningen en dwalingen en behoort tot een bepaalde beschaving. Boven de veropenbaring heeft hij daarom door heel zijn boek den bijstand Gods, opdat het godsdienstig gedacht in het menschelijk werk toch tot zijn recht kome. Dit is ingeving.

Het klassieke voorbeeld zal hier wel het beste zijn: De gewijde schrijver wil te kennen geven dat Jozuë, door een wonder, tijd genoeg vond om zijn vijanden te verslaan. Moest God hem eene nieuwe veropenbaring zenden, opdat hij ook juist spreken zou volgens de natuurlijke wetenschappen?

Het gedacht der bescherming Gods had er niets bij te winnen en de lezers zouden er niets uit verstaan hebben. De schrijver schreef dat de zon stil stond — en heeft hij gefaald? Wat hij wilde zeggen heeft hij goed gezegd, zoodat hij door iedereen juist verstaan wordt. Doch aan zijne uitdrukking hoort men genoeg dat hij de natuurverschijnselen zoowel verkeerd opvatte als zijne tijdgenooten.

Voor geleerden is het uiterst belangwekkend in de Bijbelboeken na te gaan hoever de Joden gevorderd waren in geschiedenis, aardrijkskunde en natuurlijke wetenschappen (1). Telkens als de Wetenschap met het menschdom een stap vooruit ging bleek de oude opvatting — zoowel der Bijbel- als der andere boeken — in dit opzicht een stap verachterd. Maar in de Heilige Schriftuur is ook een goddelijk, een blijvend en betrouwbaar element voor de geloovigen; om het terug te vinden moeten wij zoeken wat de schrijver vooruitzetten wil.

Reeds hebben de hh. Vaders die twee elementen duidelijk onderscheiden. Wat M. Vercoullie er ook van zegge, het is

(1) Vgl. *Holzhey*. Schöpfung, Bibel und Inspiration. Weenen 1902; ook *Zapletal* O P. Der Schöpfungsbericht der Genesis. Freiburg (Schweiz 1902).

De Joden hadden natuurlijk het geocentrisch wereldstelsel: de aarde onbeweeglijk in 't midden van 't heelal. Zon, maan en sterren dienen om de aarde te verlichten en den tijd te regelen. De hemel is de kap erover. Gelijk bij al de oud-oostersche volkeren, staat er altijd « hemelen ». Er waren er zeven. De Talmud geeft er de namen van. (Monumenta Talmudica I, 8, Weenen 1906).

zonneklaar dat de H. Augustinus het begin der Genesis niet letterlijk opvatte, aangezien hij het gedacht aankleefde dat alles *ineens* geschapen was (1). Maar hij zegt dat « in de Genesis alles volgens orde is voorgesteld, opdat ook de kleinen het vatten zouden » (2). — Elders verklaart hij dat de ingeving geen wetenschappelijk onderricht voor doel heeft, want « christenen wilde God maken, geen sterrekundigen » (3). En toen men hem vroeg « wat men gelooven moest van den vorm en de afmetingen des hemels » antwoordde hij : « Daar heeft de gewijde schrijver geen acht op geslagen... want de Geest Gods wilde aan de menschen zulke dingen, zooals vorm en afmeting des hemels, niet leeren, daar dit niemand nuttig is ter zaligheid » (4).

De H. Hieronymus zegt dat de propheten Ezechiel en Jeremias heel stout omsprongen met de geschiedenis. « Gelijk ik reeds gezegd heb, bekommerden zij zich niet in hun schrijven met de tijdsorde welke de geschiedenis verlangt, maar alleen met het nut van toehoorders en lezers » (5).

Zoo sprak ook de H. Chrysostomus (6).

Indien de hh. Vaders dat reeds bemerkten en natuurlijk vonden in hunnen tijd, hoeveel meer moeten wij het zeggen op onze dagen !

De natuurlijke wetenschappen hebben verbazenden vooruitgang gedaan ; en ook de geschiedenis laat nu toe een kijkje te doen in de letterkunde en de beschaving der oude volkeren. De manier van schrijven, de authropomorphismen, de leering onder vorm van verhaal, met een woord heel de stylistiek der ouden is nu beter gekend. Zoo ligt een nieuw, een onmeetbaar veld open voor de exegeten (7).

(1) Zie o. a. De Genesi ad litt. IV 33 n. 52. Cfr. Paul Schanz. *Die Naturwissenschaftliche Exegese der Väter*. Theol. Quartalschrift 1877, bl. 636 env.
(2) De Gen. c. Man. I. 3, 5.
(3) De Actis cum F. Manichœo I. 10.
(4) De Gen. ad litt. II, 9. 20.
(5) In Jer. 25. 1, vgl. In Jer. 21.1.
(6) In Gen. c. 1 hom. II. 2, en in Gen. c. 2 hom. XII. 5.
(7) Mr Vercoullie vindt er dubbelzinnigheid in dat de eenvoudigen alles letterlijk opnemen, wijl de geleerden het anders weten. — De practische kennis, uit de bijbelboeken getrokken : geloof en zedeleer, onze betrekkingen met God, zijn dezelfde voor geleerden en ongeletterden. — De *wetenschap* van den bijbel, de studie van speculatieve, diepe vraagstukken is natuurlijk maar voor dezen die zich uitsluitelijk daaraan wijden. Dit is het verschil tusschen lager en hooger onderwijs in alle vakken. — Tot hiertoe heb ik b.v. gemeend dat al de dagen verdeeld zijn in 24 gelijke uren, de uren in 60 gelijke minuten enz. — en practisch is dit gedacht juist. Maar onlangs, bij toeval of « quelque

Doch wat baat nu die meening der oude kerkvaders, vraagt Mr de Professor, als de officieele kerk tegenwoordig anders leert en anders te werk gaat — Ze gaat nu niet anders te werk. Nu zoowel als vroeger, erkent zij in de H. Schriftuur het menschelijk aandeel. Om het te verklaren haalt Paus Leo XIII juist de laatst opgegeven woorden aan van den H. Augustinus (1). De geleerden gaan dan heel vrij hunnen gang in opsporingen en ontdekkingen en de katholieken komen daarin niet aan het staartje. Na elke nieuwe ontdekking gaat bij kortzichtige menschen de kreet op : « Nu is het geloof begraven! » Anderen, een oogenblik verbijsterd, willen de oude godsdienstige waarheden zelve al te haastig veranderen. De Kerk waakt gestreng en trouw op dat heilig erfdeel; maar de menschelijke opvatting zal ze geerne naar de nieuwe ontdekkingen keeren, zoohaast deze voor zeker en onveranderlijk mogen doorgaan. En zij heeft redenen om voorzichtig te zijn. Meer dan eens is het gebleken dat de eerste gegevens der Wetenschap niet onwederroepelijk waren (2).

Alzoo komen wij natuurlijk tot de kwestie van Galilei en die der Drie Getuigen. Met recht en reden heeft Mr Vercoullie verband gevonden tusschen die twee vragen, en in elke meent hij de onfaalbaarheid der Kerk te zien verzinken.

We zouden toch eerst moeten vragen of de onfaalbaarheid der Kerk daar op zee was? Niemand beweert toch dat de kerkelijke overheid in al hare maatregels altijd het beste gekozen heeft. De vraag is dan : Heeft de Kerk ooit als *geloofspunt* plechtig afgekondigd en *geleerd* dat de zon rond de aarde draait of dat I[n] Johan V. 7, oorspronkelijk is? Neen, nietwaar? In beide gevallen heeft de overheid een veiligheidsmaatregel getroffen. Aan Copernic liet ze ongestoord het nieuwe wereldstelsel uiteen-

diable aussi me poussant » viel « La valeur de la Science » van Poincaré in mijne handen, en (onder veel andere voorbeelden) wordt daar bl. 38 env. *bewezen* dat dit *mathematisch* (dus speculatief) onjuist is. Geen twee uren, geen twee minuten zijn juist dezelfde.

(1) Providentissimus Deus. (Freiburg in Br. 1894 bl. 55).

(2) Mr Vercoullie vraagt kwansuis, eens de schifting te doen in de bijbelboeken welke ik « gemengd » noemde en er het goddelijk en het menschelijk element overal juist uit te rapen. Ik zou hem dezelfde vraag kunnen stellen, en hem in naam der Wetenschap doen bepalen wat eigenlijk ontleend is aan het midden in hetwelk de gewijde schrijver schreef? Of zou Mr V. waarlijk niet weten dat het misschien nog eeuwen duren zal, vooraleer die vraag opgelost zij? Niet dat de Kerk niet weten zou wat ze gelooft, maar omdat de Wetenschap nog bijlange haar aandeel niet bepalen kan. Zooals in alle twistvragen zal de Kerk er enkel tusschen komen om de godsdienstige waarheden of reeds vastgestelde geloofspunten te handhaven.

zetten, maar Galilei met zijn tegenstrevers en zijn vrienden hadden daarvan eene bijbelkwestie gemaakt; en daar het er woelig toeging — voor en tegen — heeft de Overheid hem verboden dat nog te onderwijzen. Hetzelfde blijkt ook zonneklaar in de kwestie der Drie Getuigen. In 1898, dus een jaar na het decreet van 't H. Officie, wierd in *The Guardian*, het groote tijdschrift voor katholieken en protestanten, de vraag gesteld of, met het verbod, de kwestie zelf beschouwd was als opgelost. En hoor wat kardinaal Vaughan antwoordde : « Uit de beste bron heb ik de verzekering ontvangen dat, met het verbod van het H. Officie nopens den tekst der Drie Getuigen, waarvan gij spreekt niet gemeend is de twistvraag op te lossen (is not intended to close the discussion) over de oorspronkelijkheid van dien tekst. Het veld der bijbelkritiek is door het decreet onaangeroerd gelaten. »

Verstaat Ge nu, Mr de Professor, dat er geen 't minste bedrog in mij stak, toen ik U al de feiten toegaf en in nota U enkel *een* woordeken wilde doen opmerken : *tuto... het is niet veilig*. Maar na Uw protest moet ik U, in naam van de philologie en van de geschiedenis, leeren dat in die vragen : « utrum tuto negari aut in dubium vocari protest... » « *tuto* » slaat op de twee; klinkt het antwoord « negative » dan is het niet veilig te loochenen en *niet veilig* in twijfel te trekken.

Me dunkt dat de Philologie wel een aardig kind is, ze brengt hare doctors nog geerne eens alleen op het ijs, zoodra deze hunne katheders verlaten. Dit zal ook uit het volgende blijken.

Mr Vercoullie wil volstrekt vinden dat de H. Drievuldigheid eerst uitgedacht is in de kerkvergadering te Nicea gehouden (325). Voor Nicea spreekt Ensebius van het doopsel « in Jesus' naam » — na Nicea van het doopsel « in den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes ». Ik verwijs hem bedeesd naar Matth. XXVIII 19, waar de Zaligmaker zijne apostelen doet gaan doopen « in den naam des Vaders, en des Zoons en des H. Geestes ». — Ik doe bemerken dat dit nog al een spanne tijds vóór Eusebius is.

— Ja, antwoordt Mr Vercouillie, maar 't is juist daarom dat Matth. XXVIII 19, moet een valsche tekst zijn !

— Ei ! zeg ik, en de Διδαχὴ (jaar 80) vermaant tweemaal in een kapittel : « doopt in den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes » (1).

Die regels heeft hij misschien juist niet gelezen, we zullen de lijst wat verlengen : *Irenæus* doopt « in den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes (2). *Origenes* « in den naam

(1) Cap. VII.
(2) Contra Hæreses l. III c. XVII n° 1.

des Vaders en des Zoons en des H. Geestes » (1). Tertullianus « in den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes » (2). Cyprianus (3)... maar genoeg.

Ge ziet wel dat Eusebius naar de kerkvergadering van Nicea niet moest wachten om zijnen tekst te vinden en dat Matth. XXVIII, 19 vanwege die kerkvaders heel gerust authentiek mag heeten.

Er is meer. Ik had gezegd dat in de Handelingen der Apostelen klaar verondersteld werd dat de eerste christenen met dit formule doopten. Mr Vercouillie heeft daar leute om en verklaart dat mis. Ik zou zelf v. 5 met opzet weggelaten hebben. We zullen zien.

Act. XIX-1-5 staat 1° De Christenen van Ephesen hadden het doopsel van Johannes Baptista ontvangen; 2° het doopsel in Jesus' naam hadden ze nog niet ontvangen. 3° *Daarbij kwam het* dat ze nog van den H. Geest niet hooren spreken hadden. (V. 3 « in quo *ergo* baptisati estis »). Ik vraag : wordt hier niet klaar verondersteld dat in het doopsel van Jesus ook spraak was van den H. Geest? zooveel te meer daar de tekst der *Διδαχὴ* gelijktijdig is (4).

Mr Vercouillie meent mijne ootmoedigheid niet te zullen kwetsen met mij eene « snedige bemerking » toe te schrijven. Eilaas het eenig goed dat hij van mijn artikel zegt kan ik niet aanveerden. Heb ik gezegd « dat die teksten (versta : in naam des Vaders enz.) maar gekomen zijn in de IV° eeuw om het dogma te formuleeren? Neen, nietwaar? Ik meen zelfs het tegenovergestelde bewezen te hebben. Ik zegde dat de geleerden drie eeuwen gezocht hebben naar *geijkte formulen* (Drievuldigheid, een natuur en drie personen) om de leering uit te drukken die sinds eeuwen in die teksten te vinden lag.

Maar het blijft toch dat de Vulgaat, die « *authentica* » zou moeten zijn, en dat de tekst van Trente, die zelfs *heilig en canoniek verklaard is* in zijn geheel en al zijne deelen, het blijft toch dat ze onechte plaatsen behelzen, waarvan die der Drie Getuigen als dusdanig erkend is?

Mr de professor heeft nu voor een enkele maal mis verstaan. De tekst van welken de kerkvaders dat verklaarden is de

(1) Scholia in Evang. secun. Matth. XXVIII, 18.
(2) De Baptismo XIII.
(3) Liber Testimoniorum l. II c. 26.
(4) Cfr. Zahn. Das Evangelium des Matthäus. Leipzig 1905. Die verzendt voor dien tekst van Matth. naar Riggenbach's werk, « wodurch die Sache für jeden besonnen Kritiker erledigt ist », bl. 713[2].

oorspronkelijke, en niet een afschrift of eene vertaling. Er staan ten andere twee voorwaarden uitdrukkelijk bij : het geldt alleen voor teksten die « legi consueverunt 1) in veteri Vulgata et 2) in veteri Ecclesia ».

En Paus Leo XIII zegt : « De betrouwbaarheid der H. Schriftuur is rechtstreeks maar voor den tekst zooals de schrijvers dien schreven of dicteerden. Maar het is alleszins mogelijk dat de kopisten bij het afschrijven menige fout begingen (1).

Of zou onze Grondwet van Belgie min officieel zijn, en verplichtend in al hare deelen, omdat ze misschien soms slecht afgeschreven of afgedrukt zou worden ?

Van den uitleg der godgeleerden is Mr Vercoullie wantrouwig. Ernstige wetenschap vereischt, zegt hij, dat men den tegenstrever op zijn eigen bewijsgronden bestrijde. — Ik weet niet dat ik zou theologische bewijzen gegeven hebben. 't Waren al klaarklinkende teksten, met onbetwistbare historische weerde. Ik heb ze rechtzinnig gegeven en toch zegt Mr de Professor soms « Timeo Danaos » (2) Heel ten onrechte ! Zoo b. v. had hij in zijn artikel de Erfzonde eerst gevonden sedert de IVe eeuw. Ik haal er den H. Paulus bij : ad Rom. V 12. « Door eenen mensch kwam de zonde in de wereld en de dood met de zonde » enz. — Ja, zegt Mr Vercoullie « wij willen toegeven dat wie de leerstelling van de erfzonde kent, ze met goeden wil in dien tekst kan terug vinden ! » Ei dit is wel, Mr de Professor ! Maar iemand *die niet van goeden wil is* moet ze van wege de geschiedenis en de philologie toch ook nog slikken ! Weet Gij dat we reeds volgens de Joden van de Synagoog niet slechts den dood, *maar ook het kwaad* geërfd hebben van Adam ? (3) De H. Paulus noemt het voluit *Peccatum* de zonde ; en v. 19 zegt hij het nog klaarder : door Adam zijn we *zondaars*, gelijk we door Christus verrechtveerdigd worden. De eerste Christenen hebben er niet over gestreden of er erfzonde was, maar wel over de bepalingen ervan.

We slaan veel over waarop we nog « vitten » konden, enkel nog twee woorden.

(1) Providentissimus Deus, bl. 59, cfr 61.
(2) Hij vermoedt zelfs dat ik hem aan Herakles (d.i. Hercules) of Heracleon of Heraclius vergelijk. Mr de Professor verstaat niet welke gelijkenis ik tusschen hem en Hercules vinden zou. Ik evenmin. Hij herleze mijnen volzin en vindt hij dat daarin, ik herroep het ! — Persoonlijkheden waren ver van mijn gedacht.
(3) Jëzer hara, = de booze neiging.

In heel den hemel is er nu geen enkele heilige meer, waar Mr de Professor persoonlijk iets tegen hebbe. Maar hij verwijt hun al te zamen dat ze opvolgers der goden en kleingoden zijn.

Indien daarmede enkel gemeend ware dat de menschen vroeger valsche goden aanbaden — en vereerden — maar nu God en de heiligen — dan zou er nog geen groot kwaad in steken.

Zou daaronder schuilen dat de heiligen zoomin bestaan hebben en heilig geleefd als de oude goden ! Ik denk niet dat een ernstig mensch dat « in globo » zou vooruitzetten.

Er zal misschien enkel bedoeld zijn dat sommige gebruiken en plichtplegingen, die vroeger ter eere der goden gebeurden, door de eerste christenen overgenomen zijn om de heiligen te vereeren. In zoover die eeredienst deftig was, waar is de schande ? De H. Remigius van Reims eischte juist van zijnen doopeling, koning Hlodwig, dat deze aan God en de heiligen de eer zou bewijzen welke hij vroeger aan zijne goden bewees. Als een volk nu eens zekere geplogentheden heeft om eerbied uit te drukken, zal het die natuurlijk uithalen waar hem iemand eerbiedwaardig voorkomt, al ware het eerbewijs nog zoo eenvoudig. Of zouden de strenge St. Pieter en de goede St. Jan niet goedgunstig in den baard lachen om de doening der eenvoudige menschen, welke te hunner eer het vuurken branden dat ze vroeger in het heidensch midzomerfeest ontstaken. En waart Ge zelf St. Marten, zoudt Gij er geen leute om hebben dat ze U te peerde door de lucht laten rijden, gelijk ze vroeger met vader Woden zelf deden ? hoe naïef dichten zij voort dat de goede heilige koeken medebrengt om aan de kinderen te grabbelen te smijten ! — Doch zekere gebruiken der Bacchusfeesten en Saturnalen zijn wel nooit ter eere van heiligen opgenomen ; ze zijn verdwenen of hebben hun profaan karakter behouden en zullen het ten eeuwigen dage. (1)

Mr Vercoullie werpt nog op dat andere godsdiensten zich ook op mirakelen beroepen zoowel als de christene. Hij vergeet de getuigen en de geschiedkundige bronnen op te geven en te vergelijken (2). — Maar, zegt hij, niemand heeft eigenlijk de Verrijzenis zelf gezien ! — Mr de professor, Ge zoudt nog moeilijker zijn, dunkt me, dan de ongeloovige Thomas. Om aan de Verrijzenis te gelooven was het hem genoeg zijn Meester eerst dood te zien en dan levend. En dit is toch al redelijk veel.

(1) Aan St. Reinuit wordt nog wel wat aangewreven, doch die staat ook slecht geboekt bij de Bollandisten.

(2) Toen Boudewijn IX in het Oosten verdween, kwam in Vlaanderen een valsche Boudewijn. Zou dit bewijzen dat Napoleon die van 't eiland Elba weerkwam ook een valsche was?

HOnderden, duizenden menschen oordeelden zoo met hem en daarop hebben zij geerne hun leven gegeven. (1)

Mr de Professor, hier loopen onze wegen uiteen. De waarheden van het geloof zijn niet van zulken aard dat ze zich noodzakelijk opdringen. We kunnen enkel bewijzen dat het geloof op vaste gronden steunt. De wil blijft vrij het te aanveerden of te verwerpen. Gij zoekt, dunkt me, naar redenen om te kunnen loochenen of in twijfel trekken en Gij hebt liever te gelooven in de Wetenschap. Ik zeg te *gelooven;* want klaar zien is daar toch ook niet gegeven. Vele vragen, en wel juist van de bijzonderste, hangen eeuwig over Uw hoofd. — Vanwaar... en waarheen...? — Is de mensch wel de meester van het heelal, is hij er het centrum van, gelijk de aarde in 't gedacht der Ouden? — Zijn de menschen hier op aarde slechts om eeuwig het oude lied te herkauwen « ic ben te voet, tgheluc te perde? »

Wij hebben liever eene oplossing welke geest en hert bevredigt. Zij heeft eeuwen doorstaan en is aan het menschdom mede gegeven van in den beginne. Wij wandelen wel ook niet in het volle licht van den middag (2), maar langs den op- en ondergang zien we toch eene klaarte schemeren, groot genoeg om er ons leven naar te richten. Naar de stralen te oordeelen, hopen wij dat er al dien kant voor de menschen nog zonne is; daar moet een land van vrede liggen, volgens het woord dat uit den hemel viel een schoonen nacht.

P. Soens.

---

(1) Zie *La Résurrection du Christ devant la Critique contemporaine.* Chan. P. Ladeuze. — Action Catholique, Bruxelles.

(2) « Videmus nunc per speculum in ænigmate » St. Paulus.

BOEKENNIEUWS (1)

THE SOUNDS OF ENGLISH. HENRY SWEET M. A. An Introduction to Phonetics. Clarendon Press. Oxford, 1908, 140 blz.

Dr. Sweet, Reader in Phonetics aan de Universiteit te Oxford, is eene bekende autoriteit in dit vak, ook worden zijne werken met veel belangstelling verwacht en gelezen. Dit jongste moet dienen als inleiding tot zijnen meer uitgebreiden Primer of Phonetics en is beter geschikt voor zelfstudie, daar het eenvoudiger is dan dit laatste.

Het bevat klare uiteenzettingen van de vraagstukken die in verband staan met de studie van de klankleer in 't algemeen, en in 't bijzonder der Engelsche, zooals : Spoken English, Sound Notation, Analyses of Sounds, the Organs of Speech, Speech-Sounds, Sounds of Standard English, enz. Daarbij komen nog enkele teksten in phonetisch en in gewoon geschrift tegenover elkaar, verder allerlei wenken over de wijze waarop men de studie van de phonetiek moet beginnen, hoe men de klankleer onderwijst, er examen in afneemt en eindelijk eene beredeneerde bibliographie, waarin de schrijver uiteenzet in welke volgorde de verschillende phonetische werken moeten bestudeerd worden.

Dr. Sweet trekt te velde tegen de phonetici, die uit vrees om den student af te schrikken, alle moeilijkheden over het hoofd zien ; hij daarentegen gaat misschien een beetje te ver in de tegenovergestelde richting, des te meer daar dit boek slechts eene Introduction is. In het Kapittel Speech-Sounds verklaart hij hoe door de verschillende mondstoestanden 36 hoofdtypen van klinkers voortgebracht worden, maar door eene nieuwe onderverdeeling, de « shifted vowels », komt hij tot een totaal van 72 klinkers. Voeg daarbij dat ieder van die 72 mondstoestanden kan gewijzigd worden om negen klinkers te vormen. Zijn al die haarfijne « shades of difference » wel noodig voor den beginneling, vooral als men ziet dat in het hoofdstuk Sounds of Standard English alles opnieuw vereenvoudigd wordt met het oog op de voorstelling der klanken door het geschrift ?

De instrumenteele phonetiek wordt door Sweet met een wantrouwig oog beschouwd : « at present there is a natural — and indeed, unavoidable — antagonism between the practical linguistic phonetician and the physico-mathematical instrumental phonetician » (blz. 109). « The qualifications and training required on both sides are so opposed to each other, and each of these branches of research makes such imperious demands on the time and energy of its notaries, that it is difficult to see how any one investigator can combine them ».

De uitslagen bekomen door Rousselot (Parijs), Prof. Colinet en Dr. Leo Goemans in ons land, bewijzen evenwel dat de bewering van Sweet niet als axioma kan gelden. J. K.

(1) Plaatsgebrek noodzaakt ons een ruim deel « Boekennieuws » en de « Lijst der ingekomen boeken » naar 't vlg. nr te verschuiven.

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST, *ten dienste van onderwijzers en onderwijzeressen, normaal en middelbaar onderwijs*, door E. ALLEGAERT, oudleeraar in de Nederlandsche taal, Rijksopziener over het Normaal Onderwijs, en H. ABEELE, Leeraar in de Nederlandsche taal aan de Lagere en Middelbare Rijksnormaalschool te Gent. — Tienen, wedwe L. Verheyen, Namensche straat. 1907, 288 blz.

X

Deze Spraakkunst heeft zeker in Zuid-Nederland haar weerga niet. Ze mag zich wetenschappelijk heeten, zoo goed als die van Vercoullie; en ze mag zich heeten veel bevattelijker, veel aangenamer, veel minder dor en stug, veel meer pædagogisch en practisch geschikt.

Naar de nieuwste methodes bestudeert dit handboek eerst het woord, phonetisch en grammatisch; dan den enkelvoudigen zin in al zijn deelen; dan de woordsoorten; dan de woordschikking, dan de zinteekens, dan de studie van klemtoon en chromatischen toon; dan de woordenvormen, met de algemeen aangenomen vereenvoudiging van verbuiging en vervoeging; dan den samengestelden zin; dan de taalkundige woordvorming; grondwoorden, afleidingen en samenstellingen.

Op iedere bladzijde geven de schrijvers blijk van een zeer gezond taalinzicht, zooveel als doenlijk vrij van pedanterie. Veel minder dan overal elders in dergelijke handboeken legt men beslag op de persoonlijkheid van den stijlist; en de plak van deze heeren valt veel minder zwaar dan die van de meeste andere schoolmeesters die het hun zending achten aan den heiligen algemeenen regel elke poging tot oorspronkelijkheid te slachtofferen.

Met eenige bladzijden nog mocht dit voortreffelijke handboekje worden vermeerderd : over den weerkeerigen invloed van dialekt en officieele taal.

De schrijvers zijn er met reden op uit, ons taalgevoel aan te kweeken en ons te leeren stipt en gewetensvol te werk te gaan in 't hanteeren van woorden en het vormen van zinnen. Daarom juist vallen de onnauwkeurigheden in zulk een werkje sterker op.

Zoo schrijven onze spraakkunstmakers zelf in hun « woord vooraf » : « *Door* spreektaal moet men verstaan... » In goede taal zegt men toch wel : « verstaan *onder* iets. »?

Ze raden ons aan te schrijven : *rekenschap houden met;* een uitdrukking die niet bestaat, gezien ze luidt : *rekening* houden met.

Ze beweren ook dat men in 't Nederlandsch zegt : « Ik *ben* koud »; maar toch is de uitdrukking : « ik *heb kou* » veel algemeener.

« *Onder* dit opzicht » is geen fout; « hoe ze sprongen en huppelden » (blz. 124) evenmin; « *ten* allen tijde » ook niet.

« *Dank zij zijn vlijt* » is geen taal; men zegt en men schrijft : « door zijn vlijt ».

Maar 't is niet edelmoedig, bij dezen die de verdienste hebben zooveel balken uit onze oogen te trekken, het strooike in hun eigen oogen te gaan zoeken. J. P.

ILLUSTRATIEF TEEKENEN OP HET ZWARTE BORD, handboekje ten dienste van het onderwijs op de lagere scholen en bewaarscholen, door W. HARDENBERG, Leeraar aan het Rotterdamsch Teekeninstituut. — Te Groningen bij J. B. Wolters.

De heer Hardenberg geeft ons in dit boekje van een 3otal bladzijden eene serie van rond de 400 plaatjes : kleine, fijne teekeningen in witte lijn op zwarten grond. Het is geen studie van licht en schaduw, artistiek weergeven van allerlei schakeering, neen een doodeenvoudig « lijntje trek », verbeeldende, om te beginnen, alle soorten van dieren, van de muis tot den olifant, dan planten, huizen, schepen, wapens, muziekinstrumenten, molens, vaarten en wat nog al. De Heer Hardenberg brengt elk plaatje tot eenige hoofdlijnen terug : vierkant, driehoek enz. Dit boekje moet dienen om het teekenen op het zwarte bord voor den onderwijzer te vergemakkelijken, of het hun zelfs geheel aan te leeren : alzoo, vooral in zakenonderwijs, zullen de leeraars zonder groote kosten, hunne lessen veel aantrekkelijker kunnen maken. Wie dit boekje in handen neemt voelt zich willens of niet geneigd een potlood in de handen te nemen — en dan aan het nateekenen ! — Dat het zeer goed lukt, en dat men weldra verwonderd neerkijkt op de schoone proeven van zijn eigen ongekend teekentalent; daar sta ik borg voor. Wie koopt dit boekje en wil het eens beproeven? J. F.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

ONZE KUNST, Maart 1909. — *Het Maria-altaar van den meester der Virgo inter Virgines in het Museum te Salzburg* (Herman Vos). — *Frans Jozef Lonsing* (Paul Lafond). — *Iets over Penningkunst* (Carel J. A. Begeer). — *Kunstberichten* uit Amsterdam, Brussel, den Haag, enz. — *Varia :* Een onbekend portret van Jordaens, door J. O. Kronig. — Van dezen jaargang af verschijnt een genummerde *prachtuitgave* à *f* 25.— per jaargang. Nadere inlichtingen verstrekken de uitgevers.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN DER KONINKLIJKE VLAAMSCHE ACADEMIE, VOOR TAAL- EN LETTERKUNDE, Januari 1909. — *Verslag der Januarivergadering :* Merkwaardige redevoering van den nieuwen voorzitter Willem De Vreese. — *Palmen, Pallemen : Zijn mes palmen* (Edw. Gailliard) : eenige geleerde philologen-bladzijden. — *De « regeling » van de uitspraak in Zuid-Nederland* (Prof. Dr W. de Vreese) : het zaakrijkste dat daarover tot nog toe werd geschreven. — *Over de beschaafde uitspraak van het Nederlandsch* (Prof. Dr Lecoutee) : ook zeer geleerd, maar, zooals altijd, zonder eenig stijlkarakter. — *Een paar versjes van Vondel opgehelderd* (Gust. Segers) : « Uitvaart van mijn Dochterken » en « Kinderlijk ».

DE GIDS, Februari 1909. — *Eduard van Gelre* (Adr. van Oordt), een treurspel ; veel schoone verzen, maar of dat wezenlijk een treurspel gaat worden? — *De blijde Dag* (Stijn Streuvels), ditmaal een vertelling uit de meisjeskostschool. Als dusdanig nieuw, maar de epische beschrijver zat hier natuurlijk in 't nauw. —*Nederlandsche natuuronderzoekers in Nieuw-Guinea* (A. Hubrecht), uiterst zaakrijk, naar aanleiding van verschillende nieuwe uitgaven. — *Verzen* van H. de Boer en Keuls. — *Amerika in Azië* (Mr C. van Deventer) hoofdzakelijk de politiek van Taft, den nieuwen president. — *Een Calvinist over oud-christelijke Letterkunde* (G. van den Berg van Eysinga). De nieuwe Utrechtsche professor in de Schriftuur Dr van Leeuwen is bij schrijver dezes niet welkom, omdat hij beweert dat het 4e Evangelie wel degelijk

van Joannes is. — *Buitenlandsche Letterkunde* (Mr. Van Hall) over Jules Renard en Ed. Estaunié. — *Overzicht der Nederlandsche Letteren* XIX (Carel Scharten) o. a. over Koster, Van Eeden, Verwey, en, in 't voorbijgaan een duw aan Kloos. — *Dramatisch Overzicht* (Van Hall) over Heijermans, Ibsen en « Elckerlyc ». — *Buitenlandsch politiek Overzicht.* — *Bibliographie.*

DE BEWEGING, Februari 1909. — *De Aardbeving*, 28 Dec. 1908 (Is. P. De Vooys) dit is een aardbeving in poëzie. — *Het al-eenig Leven, een dichterlijk-wijsgeerige Geloofsbelijdenis* (Nico van Suchtelen) eigenlijk een grootsprakerige ongeloofs-belijdenis. — *Levensgestalten* (Aart van der Leeuw) een zeer groot getal verzen, waarvan dit staaltje : « Hoe lang nog heeft hun voet de wei gekust? » — *Socialisme en Staatssocialisme* (Mr S. Visser) : ernstige studie; liever de staatsvorm. — *Lamartine : Les Méditations poétiques* (M. Uyldert) een schoone, waardeerende bijdrage. — *Sonnetten* (Alex. Gutteling). — *Sociale Hygiene* (Is. de Vooys) : Beroepsziekten. — *Boeken, Menschen en Stroomingen* (Alb. Verwey) : Over Nine van der Schaaf's « Amanië en Brodo ». — *Boekbeoordeelingen.*

DE NIEUWE GIDS, Febr. 1909. — *Het Evangelie* (G. Bolland) : « eene vernieuwde poging tot aanwijzing van den oorsprong des christendoms » . zulk een poging zal men nog dikwijls moeten vernieuwen. — *Leo en Gerda* (Dr Ol. W. Timmerman) : geestig-boeiend. — *Vervolg der wonderlijke Avonturen van Zebedeus* (Jac. van Looy) : ook een Janus met een dubbel-voorhoofd. — *Dramatische Problemen* (H. De Boer) : Wezenlijk, Van Nouhuys, met zijn Hamlet-studie, komt er maar schamel van af. — *Het spook van « Oorlog »* (Thomson) : onze « militaire questie » komt er ook bij te pas ; kon men toch bij ons zoo flink over politiek leeren schrijven. — *Liederen te latere ure* (K. Van de Woestyne) : zuiver-schoon zijn : « 'k Heb u dees heelen dag gewijd » en « Ween aan mijn borst den schat der tranen ». — *Binnenlandsch staatkundig Overzicht* (Chr. Nuys). — *Ostwald's Natuurphilosophie* (Dr H. Réthy) : bespreking van Ostwald's Grundrisz der Naturphilosophie. -- *Literaire Kroniek.*

REVUE DES DEUX MONDES, 1 janvier 1909. — *Le Mystère de la vie du Tasse* (A. Mezière) : zijn verhouding tot de d'Este's zooveel mogelijk opgeklaard. — *La Jeune fille bien élevée* (R. Boylesne) : vervolg van den roman. — *La Plèbe orientale* (L. Bertrand) : treffende schildering van de Oostersche straatellende. — *L'Aviation.* — *Les Aéroplanes* (M. Bavet-Rivet. — *Les Amours de Claude Fauriel et de Mary Clarke. Lettres d'amour de 1822 à 1848.* — *Poésies* (L. Dupont). — *Revue littéraire.* — *Œuvre d'Arvède Barine* (A. Doumic). — *Revue musicale : Le Crépuscule des Dieux, à l'opéra;* — La Messe en si mineur de Jean Seb. Bach, au Conservatoire (C. Bellaigue). — *Chroniqne politique de la quinzaine* (Fr. Charmes).

ÉTUDES, 5 Janvier 1909. — *La Mission surnaturelle des Prophètes d'Israël* (Albert Condamin) : schrijver zelf kenmerkt zijn prachtige studie als een wetenschappelijke toelichting op het woord van den H. Petrus : « De voorzegging kwam nooit van menschenwil; maar gedreven door den H. Geest hebben de heilige mannen Gods gesproken. » — *Les Saints dans l'Histoire. Programme d'un programme* (S. Longhaye) : hoe men de geschiedenis moet lezen? Gelijk iedereen, met het oog op politiek, huishoudkunde, oorlogen en veldslagen, kunst en poëzie ; maar terzelfder tijd, maar vooral als christenen, met een open oog voor het ingrijpen

Gods door middel der heiligen. — *La Justice révolutionnaire* (Pierre Bliard) : vervolg. — *L'Intellectualisme de St Thomas* (Lucien Roure) : over de thesis waarmee onlangs Pierre Rousselot promoveerde. — *Sur l'Orthodoxie orientale* (M. d'Herligny) : bespreekt drie nieuwe boeken. — *Correspondance* (Abbé Saudreau en J. de Séguier). — *Bulletin des Missions* (A. Brou) : over China voornamelijk, Japan en Dahomey.

— 20 janvier 1909. — *Les Miracles de Lourdes et les Enquêtes canoniques* (P. Teilhard de Chardin) : bedoeld werd noch een historische noch een geneeskundige studie. Die geleerde bladzijden willen enkel aantoonen waarom de Kerk hier spreken mag van wonderen, mirakels, zonder tegenspraak te vreezen van een mogelijk zeer verregaanden vooruitgang der Wetenschap. — *Un nouvel Académicien. Henri Poincaré* (Jules Grivet) : een schets die als redevoering zou mogen dienen ter receptie. We wisten niet dat die geleerde zoo sympathiek was. — *Notes de Constantinople : L'œuvre de la « Jeune Turquie »* (xxx). — *L'Association chrétienne des jeunes ouvrières du Puy* (M. Pagès) : hoe een gevallen congregatie wederom aan 't bloeien ging en wondere vruchten afwierp. — *Le Grec du Nouveau Testament d'après les travaux récents* (Joseph Huby) : tegenover de oude stelling, die op dat Grieksch een diepen Joodschen invloed meende te bespeuren, is thans uitgemaakt dat het eenvoudig de Grieksche volkstaal is der eerste christen-eeuw. — *Bulletin d'Histoire moderne* (J. de la Servière) : een vakman over 14 nieuwe boeken. — *Jugement dernier* (Louis Perroy) : gedicht.

OMROEPER

IN FEBRUARI l.l. stierf Deken de Gryse, een onzer meest gewaardeerde medewerkers.

« Het Kortrijksche Volk » schrijft, naar waarheid, over hem o. a. :

« Zeer Eerw. Heer Deken de Gryse was *een man*.

Hij was een man die onvervaard, rustig en onberoerd, wat er ook gebeuren mocht, zijne eigene wegen ging, of liever de wegen gewezen door zijne wijsheid, en alhoewel hij, volgens nood en omstandigheden, soms zijn stap vertragen kon, nooit deinsde hij achteruit. Hij was een man met klaar verstand, die zijn tijd kende, zijn tijd meeleefde, en meer vooruit zag in de toekomst dan meest al zijne tijdgenooten. Hij was een man met edelmoedige inborst, breed, milddadig, menschlievend, offerveerdig, de vriend vooral van den zwakke en den lijdende : geen menschelijk leed liet hem onverschillig, geen recht kon hij zien miskennen. Hij was een rondborstige, rechtschapen, rechtuite Vlaming, waarin noch bedrog, noch dubbelzinnigheid te vinden was. Hij was een man vol eer- en plichtgevoel die nooit eene zwakheid kende, en die stervende nog geen anderen paal wilde stellen aan het vervullen zijner plichten dan de volstrekte onmogelijkheid.

Zijne hoedanigheden waren daarbij van het zuiverste gehalte, en al het gezag dat zij hem gaven sproot uit hunne innerlijke weerde. Bij hem was geen schijnschoon, geen blaai, geen bluf. Niets was er verguld. 't Was zuiver goud dat meer blonk naarmate men het wrijven kon in dichtere betrekkingen. »

BEETHOVEN'S GEMOEDSLEVEN

(*Vervolg en slot*)

Amalie Sebald was in 1787 geboren : zij telde dus 25 jaren, toen zij den zieken toondichter te Teplitz aantrof; daar verkeerde zij veel in den kring van Tiedge en zijne vriendin Elise von der Recke. Naar Berlijn teruggekeerd, huwde zij er, rond 1815, den « Justizrat » Krause. Kalischer meent dat Beethoven nog jaren lang in zijn hart het beeld ronddroeg van dat meisje en brengt op haar terug den « Liederkreis an die ferne Geliebte » van 't jaar 1816 en 's meesters uiting bij de familie Giannastasio del Rio, dat hij « ongelukkig beminde! Voor vijf jaar had hij een persoon leeren kennen, met wie een nauwere verbintenis hem het hoogste geluk des levens scheen. Daar was niet aan te denken, bijna eene onmogelijkheid, eene chimère was het, nochtans was het nu nog gelijk op den eersten dag. Zulke harmonie had hij nog niet gevonden. Doch tot eene liefdesverklaring was het niet gekomen, hij had het uit zijn gemoed nog niet gekregen. « En dat alles », voegt Dr Kalischer erbij, « had hem de donkeroogige Amalie Sebald aangedaan! » (1)

Moeilijk schijnt dat met de werkelijkheid overeen te brengen. Men weet hoe Beethoven de huwelijksbanden voor heilig hield : van eene verbintenis met Amalie, in 1815 getrouwd, zou de meester in 1816 niet gesproken hebben als voor hem « bijna onmogelijk ». Schindler overigens, die zelfde woorden aanhalend, past ze toe op eene gansch andere persoonlijkheid.

« Het voorwerp dezer herfstliefde », zegt hij, « was mij wel bekend en in Beethoven's nagelaten correspondentie bij mij berustend, bevinden zich nog twee brieven der later in Gratz getrouwde Marie L. P—r aan den meester uit de jaren 1825 en 1826. (2) Zij was eene even

(1) Beeth. S. Br. II, 106.
(2) De hier bedoelde persoon is Marie-Léopoldine Pachler-Koschak, uitstekende pianiste. Te Gratz geboren den 2 Februari

schoone als in de kunst ontwikkelde dame. Beethoven koesterde vele jaren door — wat haar niet verborgen bleef — zijne neiging tot haar. Haar en geene andere kan de bekentenis gelden, door Beethoven aan den Bestuurder van 't Knapeninstituut, Gianastasio del Rio, in September 1816 gedaan. » (1)

Men ziet het : Schindler's en Kalischer's meening zijn zeer uiteenloopend.

Wat Amalie Sebald betreft, hier volgt de eerste brief aan haar gericht :

« 16 September 1812.

Tyran ik?! Uw tyran! Enkel misduiding kan U dat laten zeggen, zelfs indien dit uw oordeel geen overeenstemming met mij kan meenen. Ik laak u daarom niet; het ware eerder een geluk voor U — Ik bevond mij sedert gisteren al niet gansch wel, sedert dezen morgen voelde ik mij erger; iets onverteerbaar door mij genoten is er de oorzaak van en de prikkelbare natuur in mij grijpt even zoo snel het slechte als het goede, zoo 't schijnt; gelief dit toch niet toe te passen op mijne moreele natuur. De lieden zeggen niets, het zijn slechts lieden; zij zien doorgaans in anderen enkel hen-zelven en dat is juist niets; weg daarmee, het goede schoone heeft geene lieden noodig. Het is zonder al andere bijhulp daar en dat schijnt toch de grond van onze gehechtheid te zijn. — Vaarwel, lieve Amalie. Schijnt mij heden avond de maan helderder dan overdag de zon, dan ziet gij den kleinsten kleinsten aller menschen bij u.

Uw vriend

BEETHOVEN. » (2)

Voor eene vrouw noemt zich Beethoven de « kleinste kleinste aller menschen », waar hij voor het laag-bukken

1794, huwde zij daar den 12 Mei 1816 advocaat Carl Pachler. Beethoven schrijft haar (Beeth. S. Br. III, 233) : « Ik heb nog niemand gevonden die mijne composities zoo goed voordraagt als U. De groote pianonisten niet uitgezonderd. Zij hebben enkel mekaniek of affectatie, U zijt de ware verzorgster mijner geesteskinderen...... »

(1) Schindler I, 95.
(2) Beeth. S. Br. II, 100-101.

van een Goethe zich in fiere zelfwaardeering oprichtte. De zelfde geringschatting van zich zelf spreekt uit den volgenden brief:

« Lieve goede Amalie. Sedert ik U gisteren verliet, verslechtte mijn toestand en van gisteren avond tot nu heb ik mijn bed niet verlaten, ik wilde U heden nieuws zenden en dacht dan weer dat ik mij daardoor zoo belangwekkend tegenover U zou schijnen te willen maken, zoo liet ik het maar. — ... » (1)

Uit een anderen brief:

» Ik meld U enkel, dat de tyran gansch *slaafsch* in bed ligt — Zoo is het! Ik zal blij zijn, als ik er van af kom met 't verlies van den dag van heden. Mijne wandeling van gisteren bij 't aanbreken van den dag in de wouden, waar het heel nevelig was, heeft mijne onpasselijkheid verergerd en misschien mijne beterschap moeilijker gemaakt. Zoek uw vermaak dus met Russen, Laplanders en Samojeden enz. en zing niet te veel het lied: « Es lebe hoch. »

Uw vriend
BEETHOVEN. » (2)

« Het gaat al beter. Vindt U het *betamelijk* alleen tot mij te komen, dan kunt U mij groote vreugde schenken; is 't echter dat U dat *onbetamelijk* acht, weet dat ik de vrijheid aller menschen eer, en dat U altijd hierin en in andere gevallen handelen moogt naar uwe grondbeginselen of naar willekeur, mij vindt U altijd goed en als

uw vriend
BEETHOVEN. » (3)

Uit een anderen brief van 't zelfde tijdstip:

« ... Kon ik mijne gedachten over mijne ziekte door zulke bepaalde teekens uitdrukken als mijne gedachten in muziek, dan zou ik mij welhaast zelf helpen — ook heden

(1) Beeth. S. Br. II, 102.
(2) Id. 102, 103.
(3) Id. 103.

moet ik nog altijd in 't bed blijven. Vaarwel en verheug U over uwe gezondheid, lieve Amalie.

Uw vriend
BEETHOVEN. » (1)

De vluchtige genegenheid van den nu 42 jaar ouden meester voor een jong meisje, heeft niets meer van de volle passie die spreekt in de brieven aan Giulietta Guicciardi. Eenig is overigens die toon bij Beethoven en het onstandvastig voorwerp van die hooggloeiende vlam, blijft wel « de onsterfelijke Geliefde ! » (2)

Een ander gevoel dan de zucht naar wederliefde ging ook heel het wijde hart van den weergaloozen meester innemen, een gevoel veel onbaatzuchtiger, veel edeler, veel reiner : zijne bezorgdheid voor het verweesde neefje. Dat is waarlijk de moreele tragedie van Beethoven's levenseinde.

Beethoven, wij weten het, had twee broêrs, even banaal, alledaagsch, laag bij den grond, als hij buitengewoon, hoog-opstijgend, wereldomvattend was. Aardde hij naar den degelijken, deftigen grootvader, zijne broeders waren de zonen van den weinig beteekenenden vader.

De eerste, Caspar-Carl, die het voornamer achtte zich Carl te laten heeten, was de vader van het berucht neefje. Tijdens zijn leven had hij menigmaal praktisch nut getrokken uit den roem van den grooten broeder. Hij en zijn broeder Johann waren ervaren in de kunst van dien uit te buiten ; indien Beethoven dikwijls in oneenigheid was met zijne beste vrienden, dan was het aan dat uitgeslapen broederpaar te wijten.

In het reeds vermeld boekske van Gerhard von Breuning, zoon van Beethoven's boezemvriend « Steffen », staat een treffend portret van Johann van Beethoven. Deze apotheker, die eens, met Nieuwjaar, zijne visietkaart aan den grooten broeder stuurde, met « Gutsbesitzer » onder den

(1) Beeth. S. Br. II, 105.
(2) Men heeft — en onlangs nog — dien naam willen toepassen op Therese Brunswick en den prachtigen liefdebrief tot het jaar 1807 verschuiven. M. i. is die veronderstelling gansch ongegrond. Beethoven's woorden aan Schindler in het conversatieboekske van 1823 (zie blz. 203-4) zijn al te duidelijk.

naam, waarop Ludwig onmiddellijk op de keerzijde zijn eigen naam met « Hirnbesitzer » schreef, — toonde na Beethoven's dood eene naïeve aanstellerij. « Had hij gedurende Ludwig's leven en scheppen enkel belang gesteld in dezes werk om de winst, die hij eruit kon trekken, nu streefde hij er naar zich ten toon te stellen aan Beethoven's bewonderaars. Zittend op de eerste bank der concertzaal bij de uitvoering der toondichten van zijn gestorven broeder, pronkzuchtig uitgedost (blauwe frak, witte vest) liet hij telkens als het stuk geëindigd was, luid krijschende bravo's uit zijnen wijd opengespalkten mond schallen, daarbij zwaar kletsend met zijne knokelige, plompe en in 't wit behandschoende handen. » (1)

Ook op wandel kon men Johann van Beethoven, den Linzer apotheker, zien rijden in een oudmodisch phaëton, met twee, soms vier lompe peerden, die hij eigenhandig voerde. (2)

Had die zelfde Johann, tijdens 's meesters leven, ten minste gewaakt over den zoo kostbaren schat van diens gezondheid, doch, lacy! 't was hem, nevens den ondankbaren neef te wijten, dat Beethoven zoo vroegtijdig uit de wereld werd gerukt.

De twee vrouwen van die twee egoïsten van broeders waren, in opzicht van gevoel, niet beter bedeeld. Johanna, de vrouw van Carl, was gemeenweg slecht; de andere deugde al niet veel meer.

In zulke omgeving moest de groote meester verwijlen, wilde hij aan zijn trek naar familieleven toegeven.

Caspar-Carl was overleden den 15en November 1814.

In een brief van den 22en zegt Beethoven aan Ries; « Wat ik hem gegeven heb om hem het leven lichter te maken, kan ik wel op 10,000 gulden W. W. (Wiener Währung) schatten ». Verder zegt Beethoven in dezen brief: « Hij had eene slechte vrouw. »

« Om de bede van zijn overleden broeder ten volle te vervullen, achtte Beethoven het noodig zijn neef aan den verderfelijken invloed zijner moeder te ont-

(1) Aus dem Schwarzspanierhause, 182.
(2) Id., 183.

trekken; ja, in zijn bezorgdheid voor 's kinds welstand, deed hij veel meer dan zijn broeder had verzocht; namelijk nam hij het besluit zijn neef te adopteeren, een besluit dat gansch in tegenstrijd was met zijne levensomstandigheden en met zijn kunstenaarswezen. Al zijne vrienden raadden hem zijn voornemen af; maar zijn besluit stond vast; hij nam op zich de verplichting uit zijn neef een goeden mensch en staatsburger op te kweeken.

Om dit voornemen zonder uitstel uit te voeren en om zekerder te werken op de gezaghebbenden in de zaak der voogdij, was als eerste stap noodzakelijk : voortaan zijn jonggezellen-leven prijs te geven en een eigen huishouden in te richten, wat zooveel beduidde als de grondvesten van zijne vrijheid en onafhankelijkheid, niet alleen als mensch, maar ook als kunstenaar, met eigen hand uit te graven, datgene om te werpen wat voor zijn genie het echte vaderland was, waarin alleen hij scheppend kon werken.

Hoe de meester in 't inrichten van zijn huishouden te werk ging, bewijst een papier in vorm van protocol, zeker bij een ervaren huismeester gehaald. Links staan de vragen, rechts de antwoorden.

Beethoven vraagt :

1. « Wat geeft men aan twee dienstboden 's middags en 's avonds te eten, zoowel voor de kwaliteit als voor de kwantiteit? »

2. « Hoe dikwijls geeft men hun gebraad? 's Middags en 's avonds? »

3. « Eten de dienstboden dezelfde spijzen als de meester of maken zij voor hen zelven andere gereed? »

4. « Hoeveel pond vleesch rekent men voor drie personen? » enz.

Wat zou er wel van den toondichter, gewoon in bovenaardsche sferen te leven, geworden zijn bij de lezing der in detail beantwoorde keuken-recepten? Mocht men niet verwachten, dat, bij den aanblik der vele soorten koolen, gele en witte rapen, zuurkool en spekknoedels, zoutvleesch en pataten, hem eene huivering zou overkomen die hem van zijn voornemen zou doen afzien? Liefde en plichtgevoel dreven

echter op de vlucht alle vrees voor last en kommer met dienstboden... » (1)

In Februari 1816 reeds onttrok Beethoven Carl aan zijne moeder en plaatste hem in 't opvoedingshuis van den heer Giannastasio del Rio.

Bijna ontelbaar zijn de schriften — brieven, betoogen — waarin Beethoven zijne bezorgdheid laat blijken voor het heil van zijn pleegzoon, zijne verontweerdiging uitboezemt over het slecht gedrag van de « Koningin der nacht », zooals hij zijne schoonzuster noemde.

In een brief aan Ferdinand Ries van 28 Februari 1816, heet het reeds : « ... den zoeten troost heb ik, een arm onschuldig kind gered te hebben uit de handen eener onweerdige moeder. » (2)

Ook in zijn dagboek uit Beethoven dezelfde gevoelens. Een lijdenskreet (uit die jaren) luidt : « O blik neder broeder, ja ik heb u beweend en beween u nog, o waarom waart ge niet oprechter jegens mij, gij zoudt nog leven en waart voorzeker niet zoo ellendig omgekomen ! Hadt gij u eerder — verwijderd en waart gij gansch tot mij genaderd. » (blad 36ᵃ). Daar heet het ook : « K. moet gij beschouwen als uw eigen kind, alle gebabbel, alle kleinigheden minachten bij dit heilig doel. Hard is de toestand voor u, doch die daar boven, hij is; zonder hem is niets. » (3)

En aan Wegeler den 29en September 1816 : « Vaarwel, gij zijt man, vader, ik ook, doch zonder vrouw. Groet voor mij de uwen — de onzen. » (4)

Altijd weer dezelfde toewijding, hetzelfde trachten om de zelf-opgelegde plicht te vervullen, in den brief aan Giannastasio del Rio, waarschijnlijk in October of November 1816 :

« Waarde vriend !

Mijn huishouden ziet er bijna een schipbreuk uit of dreigt het te worden : Gij weet dit huis (?) werd mij

(1) Schindler I, 253-54.
(2) Beeth. S. Br. III, 23.
(3) Id., 42, nota.
(4) Id., 58,

aangesmeerd door iemand die het anders goed meende, daarbij schijnt mijne gezondheid ook niet zich te willen herstellen; onder deze omstandigheden een hofmeester nemen, wiens innerlijke en uiterlijke men niet kent en de vorming van mijn Karl overlaten aan toevalligheden, dat kan ik nooit of nooit, aan hoe groote opofferingen ik daardoor ook in menig opzicht blootgesteld zij, aldus verzoek ik U Karl van den 9en aan weer voor dit kwartjaar bij U te nemen. » (1)

Volgt heel de uitleg hoe Beethoven de muzikale opleiding van zijn zoontje geregeld heeft. De meester vraagt aan Giannastasio bij hem te willen komen voor de geldregeling, « daar de overbrenger dezes van God het geluk heeft, wat dom te zijn, wat men hem zelf wel mag gunnen, zoolang anderen daarbij niet in 't spel komen. »

Een andere maal vraagt Beethoven dat « de hoogwel- en zeer welgeboren Vrouwe A. G. enz.... hem zoohaast mogelijk late weten hoevele ellen casimir noodig zijn om zijn welgeloopene Heer neef een zwarte broek te maken, opdat (hij) niet zooveel broeken, kousen, schoenen, onderbroeken in den kop hoeve te dragen... » (2)

Arm genie! dat uit liefde voor een kind broeken en kousen in zijne gedachten moest ronddragen nevens de reusachtige beelden van eene « Negende Symphonie! » En minder begaafden klagen dat zij voor hun eigene kinderen het kroost van hunnen geest moeten verwaarloozen!

Allerhande kieschheid kent Beethoven. — Aan Giannastasio del Rio:

« Waarde vriend!

Voor morgen vraag ik mij Karl vrij, daar het de sterfdag zijns vaders is, en wij zijn graf willen bezoeken... » (3)

En in een brief aan men weet niet welken « Wohlgeboren »:

« ... *Een momber* uit eenige belangzucht ben ik niet, doch ik wil mijnen naam *door* mijn neef een nieuw gedenkteeken

(1) Beeth. S. Br. III, 65.
(2) Id., 97.
(3) Id., 104.

oprichten. Ik heb *mijnen neef* niet noodig, doch hij heeft mij noodig. — Kwaadsprekerij, lastertaal zijn beneden de weerde eens zich verheffenden mans, wat moet men zeggen als zich dit zelfs tot op de wasch uitstrekt !!! — Ik zou heel gevoelig kunnen zijn, maar de *rechtveerdige moet ook onrecht kunnen verdragen* zonder *in het minste* van 't *rechtveerdige* af te wijken... » (1)

Al de bijzonderheden dezer levenstragedie vinden later hunne plaats, doch hier diende reeds daar op geduid.

Wat moest het vroom gemoed van den meester lijden, toen hij over zijne schoonzuster woorden schreef gelijk de volgende : — « Dezen nacht is deze KONINGIN DER NACHT tot 3 uur op het kunstenaarsbal geweest niet ALLEEN met hare verstandsblootheid maar ook met HARE LICHAMELIJKE......... O schrikkelijk en in die handen zouden wij onzen kostbaren schat zelfs één oogenblik vertrouwen? neen zeker niet. » (2)

En nochtans wist deze kernachtige man wel wat hij de moederweerdigheid schuldig was. Om het te bewijzen moet ik een langen brief mededeelen van den meester aan Frau Nanette Streicher, die zijn schutsengel was in al zijne huiselijke beslommeringen :

« Mödling op den 18. Juni 1818.

Beste Vrouw v. Streicher !

Het was mij niet mogelijk, U eerder te antwoorden op uwen laatsten brief. Ik had U wel eenige dagen vroeger geschreven toen de dienstboden weggejaagd werden, doch ik aarzelde nog altijd met mijn besluit, tot ik gewaar werd, dat voornamelijk Vrouw D.... Karl afhield van alles te bekennen ; « HIJ MOEST TOCH ZIJNE MOEDER SPAREN », zegde zij hem, op gelijke wijze werkte Peppi mee ; zij wilden natuurlijk niet ontdekt worden ; beiden hebben schandelijk meegespeeld en lieten zich gebruiken door Mevrouw van Beethoven ; (3) beiden kregen koffie en suiker van haar,

(1) Beeth. S. Br. III, 106.
(2) Aan Giannatasio del Rio. Beeth. S. Br. III, 125.
(3) Er is hier klaarblijkelijk spraak van een komplot tusschen Karl's moeder en Beethoven's meiden. Ook de pastoor van Mödling was er in betrokken.

Peppi GELD, de OUDE waarschijnlijk ook; want het lijdt geen twijfel, dat zij *zelfs* bij Karl's moeder is geweest; zij zegde ook aan Karl dat, INDIEN IK ZE uit mijnen dienst joeg, ZIJ AANSTONDS BIJ ZIJNE MOEDER ZOU GAAN. Dit gebeurde bij gelegenheid, toen ik haar hare handelwijze verweet, waarover ik dikwijls reden had ontevreden te zijn. Peppi, die dikwijls luisterde, wanneer ik met Karl sprak, scheen genegen de waarheid te bekennen, doch de oude HIELD HAAR HARE DOMHEID VOOR EN BEKEEF ZE DUCHTIG — dan verstokte zij zich weer, en zocht mij op een valsch spoor te brengen. — De geschiedenis van dit afschuwlijk verraad kan omtrent 6 weken geduurd hebben, beiden zouden het zoo niet ontkomen zijn bij een minder grootmoedigen mensch. Peppi kreeg voor hemdengoed van mij 9 of 10 fl., die zij aannam, en die ik haar later schonk, en ontving 60 fl. in plaats van 70; zij had die ellendige omkooping wel kunnen laten. Bij de oude, die over 't algemeen het slechtst heeft gehandeld, kan er wel haat mee gemoeid zijn, daar zij zich altijd achteruitgezet waande, (alhoewel zij meer ontving dan zij verdiende), want zelfs door haar SPOTLACHEND GEZICHT OP ZEKEREN DAG, toen Karl mij omarmde, vermoedde ik verraad, en hoe schandelijk zulk eene oude vrouw kan zijn, des te valscher is zij. Stel u voor, 2 dagen vóór ik naar hier kwam, ging Karl buiten mijn weten 's namiddags naar zijne moeder, en zoowel de oude als Peppi wisten het. Doch luister naar den triomf eener grijze verraadster; toen ik met Karl en haar naar hier reed, sprak ik met Karl over de zaak in het rijtuig, alhoewel ik nog niet alles wist, en wanneer ik de vrees opperde, dat wij in Mödling niet veilig zouden zijn, riep zij uit, dat « IK MIJ MAAR OP HAAR MOEST VERLATEN. » O de schandelijkheid! Slechts twee keeren met dezen is mij zoo IETS voorgevallen in de anders eerbiedweerdige grijsheid van den mensch. — Vóór enkele dagen, toen ik ze beiden wegjoeg, had ik hun schriftelijk opgelegd, dat zich geen eene zou vermeten iets aan te nemen van Karl's moeder. In plaats van in zich zelf te gaan, zocht Peppi zich heimelijk op Karl te wreken, daar hij reeds alles bekend had, wat hun klaar werd, daar ik op dat blad geschreven had dat ALLES ONTDEKT WAS. — Ik verwachtte mij, dat zij beiden hierna om

vergiffenis zouden bidden; integendeel speelden zij ons de eene gelijk de andere kwade streken. Daar er dus geene beterschap te verwachten was van zulke verstokte zondaressen en daar ik alle oogenblikken een nieuw verraad te verwachten had, besloot ik mijn lichaam, mijn gemak op te offeren aan 't beter Ik van mijnen armen verleiden Karl, en Marsch buitenshuis te doen tot AFSCHRIKKEND VOORBEELD aller toekomenden. — Ik had het certificaat weinig gunstig kunnen maken, doch bewaar me! ik heb voor elk zes volle maanden gezet, al was het zoo niet. Wraak oefen ik nooit; in gevallen waar ik TEGEN andere menschen moet handelen, doe ik niet meer TEGEN HEN dan zooveel de noodzakelijkheid het vordert, om mij voor hen te vrijwaren, of ze te beletten verder kwaad te stichten. — Om Peppi's redelijkheid heb ik anders spijt, dat ik ze verloren heb, daarom heb ik ook haar certificaat nog gunstiger gemaakt dan dat der oude, en zij ook schijnt door de oude verleid te zijn geweest. Dat het toch slecht stond met Peppi haar geweten, blijkt uit hetgeen zij aan Karl zegde, dat « ZIJ NAAR HARE OUDERS NIET DURFDE GAAN », EN WEZENLIJK IK GELOOF DAT ZIJ NOG HIER IS. —Vermoedens van verraad had ik reeds lang, toen ik den avond voor mijn vertrek een anonymen brief kreeg, die mij door zijn inhoud met schrik vervulde; doch het waren weer vermoedens. Karl, dien ik denzelfden avond aanpakte, bekende nog niet alles. Daar ik hem meermaals niet zonder reden aangrijpend behandelde, was hij te bang om alles te bekennen. Onder dien strijd landden wij hier aan. Wijl ik hem meermaals gadesloeg, bemerkten de dienstboden dat, en de oude verraadster voornamelijk zocht HEM te beletten de waarheid te bekennen. Doch toen ik Karl heilig beloofde, dat hem alles zou vergeven worden, indien hij maar de waarheid bekende, terwijl liegen hem zou storten in een nog dieperen afgrond dan dengenen waarin hij reeds gezonken was, kwam alles aan den dag. Knoop nu hier aan vast de U nog vroeger opgegeven bijzonderheden over de dienstboden, en gij hebt de gansche schandelijke geschiedenis der beide verraadsters klaar voor oogen. — Karl heeft gefaald, maar — Moeder — Moeder — zelfs eene slechte blijft toch altijd moeder. — In zoo ver is hij te verontschuldigen, vooral door mij, daar ik zijne arglistige, hartstochtelijke moeder TE GOED ken.

— De paap hier weet al, dat ik van hem af weet, want Karl had het mij al gezegd. 't Is te denken, dat hij niet volkomen ingelicht was, en dat hij zich zal op zijn hoede houden, doch opdat Karl niet slecht door hem behandeld worde, daar hij doorgaans nogal ruw schijnt, is het voor nu genoeg. Doch nu dat Karl's deugd op de proef werd gesteld, want zonder bekoringen is er geene deugd, laat ik het met opzet varen, tot het nog eens (wat ik echter niet vermoed) gebeurt wanneer ik dan zijne Hoogw. hare Geestelijkheid met zulke geestelijke afranselingen en amuletten en met mijne uitsluitende voogdijschap en daaruit spruitende privilegiën zoo erbarmelijk zal toetakelen, dat de gansche parochie ervan beven zal. — Mijn hart wordt schrikkelijk door deze zaak aangetast, en nog kan ik amper op mijn plooi komen. — Nu over ons huishouden; het heeft uwe hulp van doen. Hoe wij het noodig hebben weet gij reeds. Laat U niet afschrikken, zulk een geval kan zich overal voordoen, is het eens gebeurd en kan men de volgende dienstboden *dat* voorhouden, dan zal het niet licht opnieuw voorvallen. — Wat wij van doen hebben weet gij, misschien de Fransche, en wat zich dan tot bovenmeid laat vinden. De goede keuken blijft eene hoofdzaak, — zelfs onder opzicht van œkonomie. Voor 't oogenblik hebben wij hier een persoon, die voor ons kookt, maar slecht. Ik kan U heden niet meer schrijven. Gij zult ten minste zien, dat ik HIERIN niet anders kon handelen; het was te ver gekomen. — Ik noodig U hier nog niet uit, want alles is in de war; nochtans ZAL HET NIET NOODIG ZIJN MIJ NAAR HET GEKKENHUIS TE BRENGEN. Ik mag zeggen, dat ik in Weenen reeds schrikkelijk leed onder die zaken, en derhalve bleef ik stil in mij zelf. — Vaar recht wel; maak niets bekend, want men zou over Karl nadeelig kunnen besluiten, IK alleen daar ik alle drijfveeren hier ken, kan VOOR HEM getuigen, dat hij op de schrikkelijkste wijze werd verleid. — Ik bid U ons welhaast iets troostelijks te schrijven over de kook- wasch- naaikunst. Ik bevind mij heel slecht en heb haastigen nood aan eene maag-restauratie.

In ijl uw vriend

Mödling, op den 18. Juni 1818. BEETHOVEN. » (1)

(1) Beeth. S. Br. III, 285-88.

Weer een dier brieven die den hoogsten zielenadel ademen! Naarmate hindernissen, bekampingen, kleinzielige vervolgingen stijgen, klimt het mannelijk verweer — maar bloedt ook de verwonde liefde. Dát is de wet des levens: een gedurig op zichzelf terugwerken der twee elementaire krachten, leven en liefde in de smart. Hoe wijder de levensvolheid, hoe dieper de liefdewond; hoe rijper het sacrificie, hoe bloeiender de levensoverwinning! Zoo klinken die grootsche gezegden : « Wraak oefen ik nooit.... » of vroeger : « de rechtveerdige moet onrecht hunnen verdragen »... eensluidend met zoo menig statig-zwellenden zin van majestueuze smart : de cello-phrase van 't Zevende Kwartet, de lijdenszwangere Negende.

Geen wonder zoo, in gansch die periode, het godsdienstig gevoel in diepte toeneemt. Bij de heilige taak eener zedelijke vorming, wint de diep-vrome man nog in vroomheid! Dat hij tegelijk schimpt op den « paap » van Mödling, mag ons niet verwonderen. 't Was bij dien zelfden pastoor dat hij vruchteloos aanklopte om zijnen ijver herop te wekken; en indien die geestelijke tegen den eerlijken Beethoven samenspande met de zedelooze schoonzuster, moet het ons niet bevreemden zoo de toonzetter in woede ontvlamde.

Tegenover geestelijken, die hij achtte, nam hij eene gansch andere houding aan. O. Jahn vertelt de volgende anekdote : « Beethoven ontmoette bij Haszlinger STADLER (Abbé en componist.) (1) In 't heengaan zegde hij : Hoogweerdige, uwen zegen. Stadler deelde hem dien mede en zegde binnensmonds : « Als 't maar voor iets dient » of : « Helpt het niet dan schaadt het niet en schaadt het niet dan helpt het niet. » (2)

Het was ook in dat jaar 1818 dat de groote meester zijne « Missa Solemnis » aanvatte, een der toppunten van zijn genie; daarom verdiepte hij zich in de studie van het heilig offer. Alles werkte dus samen om zijne ziel eene hoogere wijding te geven en hem woorden in te geven gelijk de volgende : « — Van Karl's arts weet ik, dat het

(1) Abbé bewijst niet dat Stadler priester was, vandaar de woorden die hij prevelde.
(2) Beeth. S. Br. III, 294, nota.

goed gaat met ZIJN LIJF, wat de ziel aangaat, die moeten wij maar den hemel overlaten. — » (1)

Ook het dagboek van 1818 sluit met deze woorden : « Gelaten wil ik mij dus aan alle veranderingen onderwerpen en enkel op uwe onveranderlijke Goedheid, o God! heel mijn betrouwen stellen.

Dein Unwandelbarer, deiner,
Soll sich meine Seele freuen,
Sei mein Fels, mein Licht,
Ewig meine Zuversicht ! – » (2)

Hoe zwaar hem ondertusschen die onderwerping viel, bewijzen overvloedig aanteekeningen en brieven : — « God help, gij ziet mij van 't geheele menschdom verlaten, want onrecht wil ik niet bedrijven, verhoor mijn smeeken, doch enkel voor de toekomst, met mijnen Karl vereenigd te zijn, daar nergens daartoe eene mogelijkheid zich nu voordoet, o hard lotgeval, o gruwelijke nood, neen, neen, mijn ongelukkige toestand eindigt nooit — — » (3) — « Hoe zeer ik vroeger de eenzaamheid beminde, hoe meer zij mij nu smart... » (4) — « — ik probeer zonder muziek alle dagen het graf nader te komen. » (5)

En in een brief aan Aartshertog Rudolf, uit Nuszdorf, den 1en September 1817 : « — God zal nog mijne bede verhooren, en mij nog eens uit zooveel ongemak verlossen, daar ik van kindsbeen af hem vol vertrouwen diende en goed deed waar ik maar kon, vertrouw ik ook gansch alleen op hem, en hoop dat de Allerhoogste mij niet in al mijne kwellingen van allen aard ten gronde zal laten gaan. — » (6)

Hoe had hij het toch anders gewild, want in denzelfden brief aan Nanette Streicher, klaagt hij : « — Het valt mij over 't algemeen zwaar, iemand lastig te vallen, wijl ik gewoon ben, eerder voor anderen iets te doen, dan door anderen iets voor mij te laten doen — » (7)

(1) Aan Nanette Streicher (1818?) Beeth. S. Br. III, 279.
(2) Beeth. S. Br. III, 289.
(3) Dagboek 1817 (?) Beeth. S. Br. III, 180, nota.
(4) Brief aan Nanette Streicher (1817), id., 174.
(5) Aan Zunskall (Nuszdorf, 9 Sept. 1817), id. 197.
(6) Id., 196-7.
(7) Beeth. S. Br. III, 175.

Aan deze goede dame was hij gewoon zijn nood te klagen : « — wat het voor een gevoel is zonder verpleging, zonder vrienden, zonder alles, aan zich zelf overgelaten lijdend te moeten leven, dat kan men maar zelf ondervinden.... » (1) En wat later : « Ik zeg U maar, dat het met mij beter gaat, ik heb wel is waar dezen nacht meermaals aan mijnen dood gedacht, overigens zijn mij deze gedachten in den dag ook niet vreemd. — » (2)

Het volgende jaar gaan de klachten altijd voort ; het was namelijk de tijd van de catastrophe met Peppi en « de oude ». Aan Mev. Streicher : « ... Konden wij maar daarvoor zonder veel uit te geven nog een paar eetlepels en een lichten roomlepel hebben, dan was er gezorgd voor onze noodwendigheden, want aan iets meer mag ik arm Oostenrijke, armste, armste muzikant niet denken. — » (3) En in den volgenden brief : « — 't zal nog eenige dagen duren eer ik gansch in orde ben. 't Was voor mij een Herkuleswerk, God geve nu, dat ik mij enkel aan mijne kunst weer gansch toewijden kan... » (4) Zijn volgend briefken aan dezelfde weldoenster, eindigt Beethoven met deze bede : « — God helpe mij, ik appelleer bij hem als laatste Instantie — » (5)

Op deze woorden wil ik die studie sluiten over Beethoven's gemoedsleven.

M. E. BELPAIRE.

Antwerpen, Sept. 1908.

---

(1) Beeth. S. Br. III, 194. Brief van 25 Aug. (1817).
(2) Id., 218.
(3) Id., 282.
(4) Id., 282-83.
(5) Id., 283.

LIEFDE

O Heer! ik heb gedwaald gelijk 'n kind
dat bukkend, in het water meent te zien
de Zon die, pralend in de malsche lucht,
haar beeld weerspiegelt in het effen vlak,
— en haar met beide handjes grijpen wil.
Mijn hart zocht schoonheid waar 't in zou vergaan,
en 'k heb niet eens tot U omhoog geblikt,
tot U die de éénige ware Schoonheid zijt.
Ik voelde 't hooploos schreien in mijn ziel
zooals de jammerende weeklacht klinkt
van 't orgel in een tempel zonder god.
Ik was 'n priester die vóór 't outer stond,
getooid in gouden plechtigheidsgewaad,
die 't lillend offerlam geheven hield
en wachtte naar de godheid die niet kwam.
En toen ik daar de komst lang had verbeid
van iemand wien 'k mijn offer plengen kon,
toen ben ik uit den tempel weggevlucht
en 'k heb langs kale velden rondgedoold,
door donkre bosschen hijgend rondgezocht.
Dan, op de wijde baan van regen nat
ben ik geraakt, en van het weenen blind
en van het loopen moe, ben ik daar neer
gevallen op den weg in 't bruine slijk.
Toen kwam, zoo docht me, een godheid naar mij af,
die mij gebood : « Draag mij dat offer op. »
Gij waart het niet, o God! het was uw beeld;
doch, 'k gaf het alles, alles wat ik had.
En 't schepsel zegde : « Geef mij nog uw hart. »
Ik heb mijn nagels in mijn borst geplant,
mijn schamel lijf, dat bibberde van pijn
gemarteld, met den glimlach om den mond,
totdat mijn borst, vaneengereten, stond
gelijk een open tabernakeldeur.

En 'k sprak : « Daar is het, neem het zoo ge 't wilt. »
En 't schepsel : « Neem het zelf en geef het mij. »
Dan, met m'n vingers, kleverig van 't bloed,
heb ik mijn hart dat daar te beven lag,
van aders en van pezen losgewroet;
en kruipend op mijn knieën bood ik 't hem.
Het was een vurig vat vol schuimend bloed.
Hij nam het aan. Ik juichte, omdat die god
zijn handen uítstak naar mijn veeg geschenk,
en ik vergat de pijn van de open borst,
van 't schamel hartloos lijf dat ik nog was.
Ik juichte lijk een kind, dat op de knie
geklefferd van zijn moeder, haar op 't hoofd
een bloemenkrans zet dien het zelve vlocht.
Hij hield het en het bloed drupte in het zand,
en wijl ik lag met neergebogen kop,
toen zag ik hoe 't, gevallen uit zijn hand,
bevuild, gebroken, neerlag op den grond.
Ik zag het spraakloos aan en, wonder van
verblindheid, 'k heb hem niet vervloekt!
maar wel met open armen hem gesmeekt :
« O wreede god ! neem toch de scherven aan
van 't schamel hart dat gij gebroken hebt ! »
Maar henen was de godheid... Dóór het slijk
dat rood wierd van het immer druipend bloed,
heb ik gebaad tot waar Gij bloedend hangt
aan 't plompe kruis, en 'k roep U krijschend toe
uit heeschen gorgel : Gij, de Liefdegod,
hier is dat hart, gebroken en bevuild.
en onerkenlik... mij kleurt schaamte en bloed,
maar 'k moet toch !... God ! begeert Ge 't nog ?

P. Placidus Eykens,
mind. cap.

Dr SCHAEPMAN

8 October 1868-18 Juli 1870

II

(Vervolg)

In de richting van den Tiber, den (Janiculus) afdalend vindt gij in de hellende vlakte de baziliek door Paus Calixtus ter eere der... der Moeder Gods opgericht. Op deze plek ontsprong ten tijde van keizer Augustus de wonderbare oliebron, die de komst van den gezalfde Gods verkondigde. Vervallen of hersteld, schitterend van marmer en mozaïek-bekleedselen of van dien tooi door de hand der woeste horden ontdaan — altijd zal de indrukwekkende bouw met zijn vier en twintig prachtige granietzuilen er roem op dragen de eerste kerk te zijn, die op Romeinschen bodem der koningin van hemel en aarde ter eere werd opgericht, de eerste openbare tempel waarin de God der Christenen aangebeden werd. (1)

Ook de oude badzaal der Thermen van Diocletianus (werd aan O. L. V. gewijd). Zij heet voortaan Sta Maria de Angelis.

De hooge verheven ruimte wordt er door niets gestoord, door niets gebroken ; er wordt zelfs geen poging gewaagd om haar te breken.

In deze hal heerscht de geest van St. Bruno — welk een wonderbaar beeld dat van Houdon; « indien de regel het hem niet verbood zou hij spreken. » Een heerlijk woord, maar nooit beter verdiend. (2)

Hoe somber (daarentegen) is de kloostergang van St. Maria de Angelis met zijne honderd zuilen; door de donkere blâren der cypressen, die Michel-Angelo eens had geplant, onder wier eerste lommer gij den meester waant te zien neergezeten, peinzend, ernstig, somber. (3)

Van het Lateraan terugkeerend... groeten we aan onze rechterhand de eerbiedwaardige baziliek, den naam dragend van St. Clemens, den leerling en opvolger van St. Petrus.

(1) M. en B., 3e d., blz. 165-166.
(2) M. en B., 5e d., blz. 135.
(3) M. en B., 4e d., blz. 139.

Eeuwen lang (bleef) dit prachtig gebouw met zijne gegroefde marmerzuilen en gloedvolle muurschilderingen bedolven liggen onder puin. Een nieuwe kerk die de gedachte aan de vorige verdrong verrees daarboven, maar eindelijk in onze dagen dolf de spade die dichtgeworpen ruimten open. God vertrouwde dit gedenkstuk der eerste eeuwen aan de arme en nederige Dominicanen van Ierland, aan de kinderen van den stam, die zooveel heeft geleden, wiens geloof geen vervolging kon verdelgen, maar ook geen berouw der staatsmacht in volle mate beloont. (1)

(Vlak tegenover) is 't de forsche bouw der H. vier gekroonden, der pannonische mijnwerkers onder keizer Diocletianus door kronen met ijzeren punten ten doode gemarteld. (2)

Bij het beklimmen van den Cœlius herinnert ons alles aan Gregorius den Grooten. Daar verrijst het klooster door hem ter eere van St. Andreas gesticht; ... een dankbaar nageslacht schiep ook de door hem bewoonde huizing in een kerkgebouw om, dat den zetel van den grooten leeraar (tot) in onzen tijd toont. (Enkele stappen vandaar vlekt in 't blauwe) de reusachtige rotonde van S. Stefanus.

In San Pietro in Vincoli (3) trekt een sprekend graf onze aandacht. Wat Nikolaas van Cusa — een gedenksteen links van den ingang — verkondigt, dat verkondigt ook het graf van Paus Julius II. De geweldige Kardinaal en de geweldige Paus gelooven beiden in het breken (van Petrus') ketenen.

Het graf van Paus Julius II spreekt van meer (nog). Hier toch troont de Mozes van Michel-Angelo.

Tronen is niet het woord. Hier is hij neergezet. De geweldige kop, met de lichthoornen op het voorhoofd schijnt door het gewelf heen te boren. Deze is de eerste indruk. In werkelijkheid is de Mozes geplaatst in de eerste verdieping van een uit twee verdiepingen bestaand gedenkteeken. Naast de nis, waarin hij zetelt, staan Rachel en Lea, ieder in haar nis. Boven hem rust Julius II in pauselijk ornaat, terwijl de moeder en het kind troostend en zegenend op den Paus nederzien. Er is dus hoogte te over. Maar de Mozes is zóo hoog, zoó machtig, hij is zóo volkomen op de verhevenheid berekend, de ongenaakbare bergtop is zoozeer zijn plaats, het tot hem opzien is zoozeer de plicht van de stervelingen in de vlakte, dat deze goddelijke alles wat hem omgeeft doet verdwijnen, niet op eenmaal, maar door alles lang-

(1) M. en B., 3e d., blz. 167. — Omstandiger zijn die opgravingen door Schaepman beschreven in *De Tijd*, 6 Mei 1869, « Romeinsche brieven ».

(2) M. en B., 3e d., blz. 166.

(3) Schaepman trad er dikwijls binnen; de kerk staat nevens het klooster van de Maronieten, waar hij wekelijks bij Darauni ging.

zaam kleiner en kleiner te maken en eindelijk te vernietigen. De engte drukt hem niet, hij rijst. Het beeld, dat feitelijk slechts een paar voeten hooger staat dan de begane grond, staat reeds hooger voor ons oog.

Het beeld is bekend. De zittende houding vol van levende, driftige beweeglijkheid; de breed geplooide kleederen, die den geweldig schoonen bouw van het lichaam niet omsluieren; de rechterarm op de tafelen leunende, met de hand woelende in den stormachtig golvenden baard; de linkerarm langs het bovenlijf neerbuigend in den schoot, maar zich reeds bewegend, zich reeds uitstrekkend in een bezwerend, gebiedend gebaar; de kop met stralende hoornen, de uit het marmer vlammende oogen: den rechten, trotschen neus, de onbesneden lippen, waarop het Godswoord trilt — dat alles in het marmer gehouwen met de hoogste en zich zelf tot vermetelheid toe bewuste kunst, dat is Mozes, de Mozes van Michel-Angelo.

Van dezen Mozes zegt men met Zappi, dat hij een groot deel der godheid draagt op zijn gelaat; van Michel-Angelo getuigt men met Alfieri, dat zijn aard geen mindere dan die van Mozes was. (1)

In de Via Magmanopoli langs de zuidelijke helling van den Quirinaal verrijst het klooster der Dominicanessen, dat in zijn tuin den Tor di Nerone bergt, met de kerk aan S. S. Dominicus en Sixtus gewijd. Ik heb van de kerk een onvergetelijken indruk medegenomen. De bouworde is barok, maar sierlijk, prachtig, fraai. Niet grillig of storend, maar aangenaam speelsch. Het geheel is rijk met bloemen beschilderd. Is het zinsverbeelding, is het de geur der bloemen uit den nabijgelegen tuin? Door de kerk zweeft een streelende, zachte geur van volle bloemen en ontluikende knoppen met een zweem van wierooklucht gemengd. Is het de stilte, de zonnige stilte in de keurig versierde ruimte? Een zoete vrede, een liefelijke harmonie vervullen heel de ziel. (2)

Gij komt van de piazza Montanara langs het theater van Marcellus, in welks bogen de smidse gloeit of de vino de Castelli rondgaat en ter uwer rechter ontmoet ge een dier kleine kerkjes, waaraan Rome bijna te rijk is, vormeloos en stijlloos, op den wit bepleisterden gevel de toewijding dragende aan den Angelus Custos. Tot de deur komt ge langs een brugje over puinen heengeslagen. Daarneven verheffen zich een viertal ranke zuilen, waarop de kroonlijst nog rust: de portiek van Octavia. Langs deze komt ge in de via della Pescheria, de glibberige straat naar S. Angelo. (3)

(1) M. en B., 5e d., blz. 159-160.
(2) *Centrum*, 1893.
(3) M. en B., 4e d., blz. 125-126.

Nauw, vuil onoogelijk is de via, de volmaaktste voorhof van den Ghetto, met half overhangende huizen, van beide zijden begrensd door de marmeren tafels, waarop de visch wordt gereinigd en gekorven. Maar blijf bij het kerkje staan en geniet het tooverachtig licht dat langs de zuilen speelt en de bliksemende adelaars op de kapiteelen teekent, het licht dat in de enge, donkere steeg dartelend en zwierend zijn gouden vonken strooit; geniet de blauwe lucht, die zich daarboven welft, geniet de schoonheid – en de harde tegenstelling kwetst u niet, het verval laat u ongeroerd, gij hebt een oogenblik van echt Romeinsch genot gesmaakt. (1)

Nog verder stroomafwaarts den loop van den Tiber volgend, is het of een heerlijk lied van S. Cecilia ons uit gindsche kerk, die al de sporen draagt eener vroegere patricische woning, te gemoet klinkt. Wij wisten dan ook, dat op die plek de H. martelaresse geleefd en haar strijd zegevierend doorstreden heeft; reeds in de derde eeuw wijdde Paus Urbanus de woning zijner tijdgenoote tot eene bedeplaats (2)

Een mijner lievingsplekken is San Onofrio. De arme Tasso trekt mij daarheen. Er is weemoed, die aangrijpt, maar er is ook zoo hooge vrede en rust... De verheven kalmte van den zangrijken zanger komt over u als gij de cellen binnentreedt en de doodenmaske ziet van den lijder, die, wat droomen ook zijn hoofd doorspookten, hier in vredige harmonie is gestorven, beginnende met de vrome broederen « zijn verkeer in het hemelrijk ». (3)

Langs S. Maria in Cosmedin beklimt men den Aventijn, den ouden Plebejischen heuvel, eens zoo volkrijk, nu eenzaam en verlaten. Van landschap langs den weg geen spoor. Hooge, zware muren, die tuinen afsluiten, beperken overal het gezicht...

In die eenzaamheid eenige monumenten, die als voor haar geschapen zijn.

Eerst Santa Sabina, de kerk van S. Dominicus. Maar van wat vroeger tijd dan die van den grooten Predikheer. Reeds in de tweede eeuw van het Christendom door een Petrus van Illyrië, een priester, die « rijk voor de armen en arm voor zichzelven », op de grondslagen van St. Sabina's huizing gesticht. Daar was S. Sabina begraven, in éen graf met Serapia, haar « magistra fidei ».

De kerk met haar vier en twintig Korinthische zuilen van marmer van Paros, met haar deuren van cypressen-hout, rijk met

(1) M. en M., 4e d., blz. 126.
(2) M. en B., 3e d., blz. 165.
(3) *Chronica*, III, blz. 51-52. — Breedvoeriger beschrijft Schaepman 't verblijf van den grooten bestedeling in een van zijn Romeinsche brieven.

halfverheven beeldwerk gesierd, is een van de oudste monumenten van het christelijk Rome... (Hier) door het getraliede venster (ziet men) den historischen oranjeboom, het geschenk van Dominicus de Guzman uit het Spaansche vaderland naar Rome gebracht; (Hier) in den kruisgang met zijn honderdtal gekronkelde zuiltjens (is 't goed te) droomen en (te) peinzen in de van amandelen en citroenbloesems doorgeurde lucht. Gij zit neer op den tuinmuur van Santa Sabina, grillig en toch statig kronkelt de Tiber aan uw voet, en stroomt daarheen, niet zijn bedding volgend, maar zijn wateren voortstuwend naar zijn wil; de stad strekt zich uit met haar eigenaardig grijs en geel getinte daken, met haar donkere koepels en haar statige torens, tot waar de alles beheerschende St. Pieter zich verheft.... Het is zoo vredig en stil.... door de slingerplanten, die de ranke zuilen omkransen speelt het laatste zonnelicht, de avond voert u de oranjegeuren toe, maar uw droom en uw mijmering verheffen zich tot hooger dan idyllische vlucht.... (1)

En hoe heerlijk geurt het ook in den kloosterhof van S. Allessio, den heiligen, wiens leven Kardinaal Wiseman dat fraaie tooneelspel deed dichten : « De verborgen Diamant. » Hoe (gaat) van deze hoogte de blik over den Tiber, over de wemelende, wriemelende huizenmassa van Trastevere, en over de muren heen naar de Campagna, eindeloos ver....

« (Hoogerop) het prioraat van Malta. Eerst een blik geworpen door de chiavetta, het beroemde sleutelgat met de « vista » op St. Pieter. Kinderlijk als deze speelschheid mag schijnen, het gezicht is fraai en schoon. Het geeft een St. Pieter te zien als in miniatuur. Het is een droom, die reusachtige koepel aan den gezichteinder in die omlijsting, van groen lover omzoomd.

De droom houdt aan als de deur wordt geopend en men die zoo echt achttiende-eeuwsche laan van laurierkers binnentreedt. Het knarsen van het kiezelzand, het klaterend ruischen van een fontein, de heerlijke stilte. Altijd St. Pieter aan den gezichteinder, steeds grootscher en machtiger, breeder, hooger. Dan de statige palmen en den zoo fraai aangelegden tuin. Dan, met een paar treden naar beneden, het Prioraat zelve binnen.

Alles achttiende-eeuwsch. Deftige pruikenstijl. Het biljart met de queues en verdere toebehoorten doet niet juist denken aan de « Löwen der Schlacht ». De meubelen van verguld hout, fraai bekleed, doen ook niet de gestalten verrijzen der Hospitaliers, die voor hun naam wonnen :

« Kränze der Demuth und Kraft, doppelte Palme zugleich. »

(1) M. en B , 4e d., blz. 127.

Maar in een klein zijvertrek ziet men de oude zeekaarten, ziet men de modellen der zware galleien en slagschepen. Maar overal aan de muren ziet men, gedekt door het persoonlijk wapenschild der prioren en baljuws en kapittelridders het vierarmige, achtpuntige wapenkruis op den rooden grond, het rood van den wapenrok, die het pantser dekte als om het stroomende bloed niet te doen zien. De omgeving met haar fraaie, vergulde uurwerken, met haar console-tafels, met de buste van «l'Aiglon», verkrijgt een geheel andere wijding, die niet meer wordt verstoord zelfs in de kleine kerk — barokstijl — met haar rijke sierselen blijft de indruk; er is pronk, bevalligheid en toch maat en ernst. De oude sarkophagen, de antieke met Homerus en Pythagoras, de oud-christelijke, gedekt door het liggend beeld van den grootmeester Caracciolo, vloeken niet met de omgeving; al is hier niet meer de stalen heldenmoed, de deftigheid, de statigheid zijn er toch.....

Nog eens in den fraaien tuin. Wij staan aan de borstwering, die dezen afsluit tegen de steile helling van den Aventijn. Machtig, breidt het vergezicht zich voor ons uit. In het midden over den kronkelenden Tiber heen St. Pieter, de in zijn harmonie toch geweldige en alles overheerschende koepel. Dan ter linker, als in rechte lijn met hem verbonden, de Janiculus met S. Pietro in Montorio en de cypressen der villa Pamfili. Links over de breede massa van het Palazzo Farnese, over het schilddak van het Pantheon, de opstijgende lijn van den Monte-Mario met den zwierigen Tiber aan zijn voet.

Noode, noode gaat men heen.... Zie : de machtige kloosterbouw van San Anselmo rijst ter linker van den weg voor u.

Een grootsche bouw in Romaanschen stijl opgetrokken. Breede, hooge, ruime zuilengangen om een dubbelen binnenhof. Fraaie zalen, forsche trappen. Alles vol eenvoud en grootheid....

Koninklijk, majestueus van eenvoud is de baziliek met haar rij van stoute granietzuilen, met de koorbanken en het overhuifde hoogaltaar. Maar den diepsten indruk maakt de crypta, met haar zeventien altaren, elk éen blok graniet. (1)

Op de oostelijke helling van den heuvel, tegenover de plek waar de tempel van Diana, het middenpunt der Latijnsche confederatie uit de dagen van Servius Tullius zich verhief, vindt gij de kerk en de woning van St. Prisca. Daar ontving de heilige uit Petrus' handen den doop, daar kan nog in onze dagen de bezoeker de doopvont bewonderen aan welke de overlevering den naam van den grooten Apostel verbindt.

(1) *Chronica*, III, blz. 6.

Buiten de muren van Rome aan de Via Nomentana ligt de aloude baziliek van St. Agnes. Een bezoek aldaar van Pius IX, den 24^en April 1854 (is historisch gebleven). De vloer der bovenzaal, waar Z. H. zich met verschillende andere personen bevond, stortte eensklaps in. In de verwarring, scheen éene gedachte allen bijgebleven, éene gedachte die zich lucht gaf in de luide vraag : Waar is de H. Vader? Midden tusschen het opdwarrelend stof stond de Paus op een hangend gebleven gedeelte der zoldering rustig en met lachend gelaat. Geen der aanwezigen was gekwetst.

Ter herinnering aan dit treffend feit en ter dankbetuiging aan de onmiskenbare bescherming Gods liet Pius de merkwaardige baziliek van St. Agnes, geheel op eigen kosten, herstellen. Men kan het hier, even als bij de meeste openbare werken onder dit Pausschap te Rome uitgevoerd, slechts betreuren, dat geen Michel-Angelo of geen Rafaël den Paus bij zijne heerlijke en grootsche plannen waardig ter zijde stond. Ontelbaar is het getal kerken door Pius hersteld, vele zijn de gedenkteekenen door hem opgericht, groot zijn de sommen op kwistige wijze daaraan ten koste gelegd, maar, jammer, nergens is de man verschenen, die, een verheven kunstenaar, den Paus begreep. In de zaal beneden, die, waar het onheil plaats vond, heeft men een fresco-schildering aangebracht, die op meer natuurlijke dan schoone wijze het feit in de gedachtenis terugroept. (1)

***

Op de pinacotheek van het Vatikaan (2), aan den muur ter rechterzijde van den ingang prijkten vroeger drie heerlijke

(1) M. en B., 3^e d., blz. 36-37.

(2) Schaepman bracht, in zijn « Romeinsche brieven », aan 't publiek geen relaas over zijn bezoeken in de museums. In plaats van zijn jonge kunstervaring aan kritische beoordeeling te wagen, achtte hij het in zijn œsthetischen ernst geraadzamer nota's te nemen, die hij later, aanvankelijk misschien onder toezicht van Van Heukelum, verwerken zal in opstellen voor 't « Gildeboek » en voor « De Wachter ». Ook in tal van voordrachten bracht hij later die nota's te pas. Vooral gaf hij ze ten beste in zijn « Losse Blaadjes » (M. en B., 5^e d.). Over de kunstwonderen, waaraan hij toch te Rome zijn beste uren wijdde, uit hij zich voorloopig slechts vaag een enkele maal in den brief aan Van Heukelum, 8 Januari 1870 :

« Wat geweldige kerels zijn die kunstenaars als Rafaël en Michel Angelo geweest! Wat werelden sluiten zij ons open. Dan mijn boezemvriend Francesco Francia, herinnert ge u diens Madonnaas, diens San Stefano? Dan Andrea del Sarto en Correggio en Querchino en Andrea Sorechi! Guido Reni en Carlo

doeken van Murillo : de Terugkomst van den Verloren Zoon, de verloving van Ste-Katharina en de aanbidding der herders. Het eerste dezer doeken is verdwenen ; de plaats wordt ingenomen door eene Madonna met verschillende heiligen van Bonifay. Hoezeer dit stuk door zijne heldere, melk- en bloed vleeschtoonen, door het klare, frissche koloriet van het geheel ons ook moge boeien, — op een ander paneeltje, waarmede de beroemde galerij verrijkt werd, wenschte ik de aandacht te vestigen. Beneden de Verloving van Ste-Katharina hangt in eenvoudige zwarte lijst, een klein paneeltje, klein genoeg om het in lengte en breedte met uwe beide handen te bedekken ; eer dus een miniatuur dan een schilderstuk.

'tIs op een gouden grond, met ingegriffelde ruiten, wier hoeken door rozen met purperen harten gesloten zijn, geschilderd. Op eene kleine, in het midden vooruitspringende verhevenheid staat een breede vouwstoel met een rijk gebloemd purperen tapijt bedekt. De Moeder des Heeren met haar goddelijk kindje zetelt op dien troon, ter wederzijde van engelen omgeven. Een kleed van zacht-roode kleur omsluit de gestalte der H. Maagd, terwijl de kap van een blauwen, met goud doorwerkten rand omzoomden en met gele stof gevoerden mantel het heerlijke hoofd omplooit. Met hare linker hand steunt Maria het kindje, dat slechts met een deel van lichten gazen sluier bedekt, in vrije, huppelende houding op haren schoot staat en met de opgeheven rechter hand het aangezicht der moeder streelen wil. Een witte roos met doornachtigen stengel houdt de zaligste der vrouwen in hare rechter hand. Vijf engelen staan ter rechter-, vier ter linkerzijde van den vouwstoel op dezelfde verhevenheid.

Op het groene, fluweelzachte gras aan den voet van den troonzetel zit ter rechterzijde, met het aangezicht naar den toeschouwer gekeerd, de H. Dominikus in het gewaad zijner orde, met de lelie en in het rood fluweel met gouden versierselen gebonden boek in de hand. De H. Katharina met rad en martelpalm, met de gouden kroon om de slapen, in lichtrood kleed,

Dolce zijn ons te zoet — maar de Caraches — wat stout penseel. Hebt gij ooit mooier fluweel of zij gezien dan van Tiziaan en tevens breeder, flinker bewerking.

« Fra Bartolomeo, Leonardo da Vinci, en de wonderschoone St. Laurentiuskapel door Fra Angelico in het Vatikaan geschilderd, behoef ik u slechts te noemen. »

Zijn proefwerk over de Madonna van Fra Angelico is de eenige museumschets die de Romeinsche student aan « De Tijd » afstond. Daarom vindt het hier zijn plaats.

waarover een purperen mantel is geworpen, knielt ter linkerzijde van de Koninginne der maagden en martelaren.

Ziedaar het geheele stukje. Maar welk een keurigheid in de uitvoering, wat een vastheid in de lijnen, die niets aan het sierlijke en bevallige ontneemt! In de kleuren niets stootends, niets hards — alles smelt zacht en behagelijk ineen.

En, letten wij eens op de bijzonderheden, hoe edel is het ovaal van het gelaat der onbevlekte, wat zachte gloed in de blauwe oogen, wat een teêrheid in kleur en trekken, nog verhoogd door het teêre blond der smalle strook haren, die onder de kap zichtbaar blijft. Het kindje is wel het zoetste, het liefelijkste der menschenkinderen, de menschgeworden Liefde. Reeds de boven aangegeven beweging wijst er op.

De groepjes der Engelen zijn van eene schoonheid, die zich moeielijk laat weêrgeven. Wat helpt het toch of ik u al verhale van de fijne, slanke vormen, waarom de roode, blauwe en paarsche gewaden zich in zoo keurige, van de schoonste lichttinten doorspeelde draperingen plooien? Daarmede laat ik u immers niets zien van die golvende, bewegelijke gratie, die speelsche kuischheid, die lachende onschuld, welk al deze figuren omzweven en bezielen? Wat beproef ik u die kopjes na te teekenen, alle zoo verscheiden en toch zoo één van uitdrukking, — want alle aanbidden in liefde en bewondering gezadigd — alle omlijst door dezelfde gouden lokken, waarin gij meent dat duizend zonnestralen schuilen.

Sint Dominikus met zijne edele, krachtige trekken, met den zwarten baard en het zwarte hoofdhaar, zoudt gij voor een portret naar het leven willen aanzien, zoo de hooge, bovenaardsche uitdrukking het u evenzeer als de chronologie niet onmogelijk maakte. Van Ste. Katharina laat zich slechts dat ééne, alles omvattende woord herhalen: pulchra es — gij zijt schoon!

Zou het noodig zijn hier bij te voegen, dat dit stukje overvloeit van poëzie, dat het is een in kleur en lijnen belichaamde strofe van de hymnen der zaligen?

In de wereld der heiligen kan men verschijningen bewonderen, wier geheele wezen een begaafd bekeerling, F. Daumer, met ééne uitdrukking aangeeft, als hij ze schöne Seelen noemt. Vlekkelooze, heilige schoonheid is haar karakteristiek merkteeken. In de wateren des doopsels is hare ziel van de smetten der erfzonde gewasschen, en het is, als had zij van toen af leeren vergeten dat de zonde eene mogelijkheid is. Zij leven in het warme, onbewolkte zonnelicht der goddelijke genade. Stormen gaan langs haar heen, maar beroeren ze niet.

Als sneeuwklokjes midden op de van wilde wingerd omkranste puinen staan zij daar, toenemend in schoonheid door elken zonnestraal, door elken dauwdrop, door eigen teêrheid voor alle regenvlagen beschut. Alles bestaat voor haar door en met God. De vogelen zingen voor haar verstaanbare kantieken, den goeden God ter eere, hoorbaar fluisteren haar de planten en bloemen toe van de heerlijkheid des Ongezienen. Leven is liefde — ziedaar alles.

Wanneer zulk eene verschijning, zulk een persoon het penseel ter hand neemt dan schildert hij geknield, dan is dat schilderen zelf een onafgebroken gebed.

Dan stralen de oogen van begeestering of vloeien over van tranen, naarmate de heerlijkheid van Thabor of het lijden van Golgotha het onderwerp uitmaakt. En dan heete de mensch Fra Giovanni da Fiesole, — de bewondering van tijdgenoot en nakomeling noemt den schilder : il beato Fra Angelico.

Fra Angelico is de meester, die de Madonna van het Vatikaan schilderde. Meer valt er van dit stukje niet te zeggen (1).

***

De Monte Pincio is de geliefkoosde wandelplaats der romeinsche bevolking; door Pius VI en Pius VII (werd hij) aangelegd en verfraaid. Bij de obelisk der piazza del Popolo houden wij een oogenblik stand. Daar ligt de jongste van de heuvelen der keizersstad (eerst door Aurelianus werd de Pincio binnen den ringmuur van Rome gesloten) in al zijn schoonheid voor ons. Fier ziet de Romeinsche stedemaagd, met hare bloemtorens dragende dienaren naast zich, van den muur die het eerste terras afscheidt van het plein, op ons neder. Wij haasten ons door het bronzen hek den heuvel op onder de wuivende platanen, tusschen de aloë's en cactus-planten.... Wij klimmen hooger op. Uit hare nis roept de marmeren Hygia ons toe dat hier boven frissche lucht voor den vermoeiden stedeling te vinden is... Langs sierlijk aangelegde slingerpaadjes komen wij tot het tweede terras. Tusschen de oleanders en denneboschjes ruischen frissche fonteinen of wenkt ons het een of ander beeldhouwwerk uit den keizertijd. Den marmeren leeuw met zijn schild *Senatus*

(1) In een brief aan Van Heukelum (10 Oct. 1869) luidt het : « Ik denk in een der volgende schetsen het kappelletjen van St. Laurentius in het Vatikaan, door Fiesole, te beschrijven. Dan zult gij zien dat ik nooit een klassieker word ». Die schets heeft Schaepman niet gegeven.

Populusque romanus eerbiedig groetend.... wandelen wij voort naar den top des heuvels.

Verrassend is het gezicht.... Voor ons ligt St. Pieter met het Vatikaan en Monte Mario; rechts de porta del Popolo en verder de groene glooiingen der villa Borghese; links bijna de geheele stad, 't geheele Rome. Nog is alles rust, nog hangen grauw-paarsche nevelen om de toppen der bergen, nog is de koepel van St. Pieter dof en glansloos, nog golft geen stroom van licht over de geheele stad. Om ons is alles even rustig en stil. Zacht wuiven de palmen, vriendelijk geuren ons de half geopende rozen, de zich los-buigende leliën het welkom toe. De platanen, de acaciaas met hun puntige, kantig gevormde bladeren, de donkere pijnboomen, de fijnere densoorten met haar zacht grijs-groen glinsteren nog in de vochtige frischheid van den morgen.

Lang kan de mensch niet alleen zijn in de onbezielde natuur. De letteren van het prachtige boek blijven hem dikwijls verward en onverstaanbaar voor de oogen dwarrelen tot de machtige hand van den zetter ze harmonisch samenvat in het menschelijk woord,

« Waar al de stemmen van de schepping zich in menglen,
Het ritslen van een blad en 't hallel-lied der Englen! »

Wij willen menschenstemmen hooren klinken te midden dier schoone omgeving, wij willen in een stroom vol streelende harmonie en verhemelende gedachten al die zwevende fluisteringen hooren samenvatten.

Welnu, voor uitnemend gezelschap, dat niet in weêrspraak zal zijn met de heerlijke natuur, is hier voldoende gezorgd. Onder de twee- of drie-en-zestig bustes van Italië's groote mannen vindt gij er genoeg, wier geestvolle samenspraak... u lang boeiën zal. Naar de starre krijgslieden, naar Pompejus of Andrea Doria, naar Cesar of Marc-Antonio Colonna, wier borstbeeld de ironische natuur met rozen overschaduwt, behoeft gij niet te luisteren. Ook geloof ik gaarne dat gij Tacitus en Muratori liever in uw boekvertrek noodigt. Maar Pythagoras en Plinius, Galilei en Volta zullen u tot hoogen ernst opvoeren, tot de kennis der natuur. Wie u echter trekken, zijn de schilders. Daar hebt gij Giotto en Bellini — ook Salvator Rosa, al verklaart hij :

« La riante couleur à mes doigts est ravie,
Le ton noir et brumeux domine en mes tableaux ; » (1)

(1) Door Schaepman gehaald uit Barbier's Iambes et Poèmes.

Al schijnt hij zich meer te huis te gevoelen in de wilde schoonheid der Abruzzen en Apennijnen, wie gevoelde er dieper en beter dan hij :

Les éternels parfums de la riche nature,
L'air qui plante la joie en toute créature,
Ce beau ciel lumineux qu'on aime tant à voir,
Les pâleurs du matin et les rougeurs du soir,
Les coteaux bleus du golfe, et sur ces belles lignes
Les barques au col blanc nageant comme des cygnes ? (1)

Vlug vindt gij hier Giulio Romano en Correggio, met Titiaan, dien Vondel zelf prees :

« Hier heeft de teekenkunst haar eisch
Gij ziet geen verf, maar levend vleisch ;
Doch niet gelijk Natuur het geeft,
Nu haar de slang bedorven heeft.
Neen, zeker 't is van hooger prijs
En zulks als in het Paradijs
Ons grootmoêr eerst ter wereld kwam,
Toen grootvaâr haar in d'armen nam,
Eer zij de lippen had gezet
Aan 't zoet vergif, ons vuile smet.
Wat krachtiger penseel is dit
In zulk een licht, daar zwart noch wit
Gevonden wordt ! »

Michel Angelo Buonarotti heeft hier weinig woorden voor u. Laat hem alleen met de gedachten, die gloeien onder dat hoekige, breede voorhoofd ; wilt gij hem hooren, plaats u onder den koepel van St. Pieter, in de Sixtijnsche kapel, of klim de hoogten op van St. Pietro in Vincoli, daar leeft zijn Mozes !

Midden in een der geurigste, kleurigste bloemperkjes, onder rozen, laurieren en oleanders verscholen, wacht ons eene verrassing ; een marmer statuette. 't Is een jeugdige schilder met ideaal schoone trekken, op die van een engel gelijkend, waaraan geen geslacht te erkennen is. De schets in zijn linkerhand stelt de verloving voor van Maria en Jozef. Dat meesterstuk kent gij en gij kent ook hem ; hij behoeft u niet te zeggen :

« Ja, ik ben wel mijzelv', ik Sanzio, de schoone,
Itaaljes gloriezon en Romes troetelzone,
De schilder, wijd en ver befaamd,

(1) Weerom uit Barbier.

Het peinzend knaapjen, met de glanzend bruine lokken,
Wiens leunend beeld zoo vaak uw aandacht heeft getrokken,
Die eenmaal godlijk werd genaamd. »

Nog zijt gij de goddelijke Rafaël! Nog brengen uw kleuren en uw lijnen in een tooverwereld, nog trekken uw Madonnaas ons op uit het stof, nog drijven alle kunsttheorieën voor uw lichtstraal als nevelen weg, nog blijft gij met teekenstift en penseel de « Zanger aller idealen! »

Een zachte, bijna mystieke melodie ruischt ons door de trillende bladeren van olijf- en citroenboomen toe. Dat is Palestrina, de groote meester, die de glorie des Scheppers en de vreugden en smarten der schepping in het rijk der toonen vertolkt. Onder zijn geleide naderen wij de groep, waarin de hoogste sprekers der natuur ons wachten. Wij gaan de Medici voorbij, wij geven slechts een vluggen groet aan Bramante en Canova; wie duidt het euvel, nu Dante en Petrarca ons toewenken?

Dante, — bij het zien der stroeve, diepgegroefde trekken, over wier ernst de lauwerkrans niet vermag een zachte uitdrukking te werpen, zou men het betwijfelen of de man, « die de hel in- en uitging, als 't hem lustte, wiens baard kroes, wiens gezicht verbrand was door de hitte en den rook daar beneden », ooit een oog kon gehad hebben voor de lachende, dartele natuur. Maar wie het betwijfelde, moest vergeten dat ook diezelfde Dante een aardsch Paradijs had gezien vol zoele lentetochtjes en ruischende bladeren, vol zingende, tjilpende vogelen, vol bloemengeur en lichtstralen, waar Mathilde hem tegentrad, waar hij Beatrice herzag. Nog liever is hij ons dan Petrarca, die in alles zijn (wel minder ideale) Laura hervindt, in de roode en witte rozen, in de geurende pijnboschjes, tot in het spelend klateren der fonteinen toe, Petrarca, voor wien de zoo welluidend klagende nachtegaal de klachten van zijn eigen hart vertolkte.

Ook Ariosto en Tasso zijn hier; Ariosto die met zijn tooverstaf nog duizend fantastische goudvonken over de schoone dreven strooit; Tasso, de miskende, « 't aandoenlijkst beeld des dichterlijken lijdens », wien het nooit vergund werd van zich zelven te zeggen:

« 'k Leef vrolijk in deez' afgelegen dreven,
De hinde springt er vrolijk op en neêr,
De vischjens dartlen er in 't stroomgewemel,
De vogels gaan er zingende ten hemel! »

Na deze ontmoetingen heeft Boccaccio weinig aantrekkelijks voor ons. Heeft de dichter ook zoo vriendelijk voor hem gepleit :

« Al duldt uw ernst zijn schalke scherts maar noô,
Al prees zijn luit de minne, 't zoet van 't leven,
Geen vrees dat hem de zeed'lijkheid ontvloô,
Schoon hij zijn tijd den spiegel durfde geven »,

wij kunnen de vrees niet afleggen, dat hij zelf zoo dikwijls heeft gezien in dien spiegel, dat hij geheel gelijk werd aan zijn tijd, wien de zedelijkheid wel ontvloden was. Die dikke, vleezige kop met de hangende wangen en de kleine, onder zware wenkbrauwen verscholen oogen, trekt ons niet. De lauwerkrans spant niet om die slapen, gij kondt hem even goed om den kop hangen van een gemesten satyr of van den « Silène abruti » der vatikaansche galerij (nuovo Braccio). Ik gevoel altijd veel lust om den auteur van den Decamerone, den Vitellius der Literatuur te heeten.

Luisteren wij liever naar Horatius :

« De Venusijnsche vogel, blank van pluim,
Gaat bruischen, als een schip voor wind, door 't schuim.
Of schept zijn adem op het luchtig ruim
En laat zich hooren. »

Hij zingt ons zijn verleidelijk Carpe diem voor of schildert liever met zoo frissche kleuren het landleven, dat we, als *Alf, de felle woekeraar,* krijgen

« een trek tot hofsteên en tot lucht
Tot zon en bron, en bron en beek en vee en vrucht,
Gezonden akkerbouw en jacht en vlucht
Door bosch en velden. »

Maar sterker nog dan de gemoedelijke wijsgeer, die Falerner en andere levensvreugden te weinig minachtte, lokt ons door zijn zoeten gekuischten toon, door zijn vredig lied, de laatste, of wilt ge, de eerste in deze rij, de « altissimo poëta » de Mantuaansche zwaan, die zoo schitterend de krijgstrompet stak, maar die ons hier te gemoet treedt als

« Hij, die Virgilius genoemd, in de oefening
Van onvermaarde ruste en landbespiegeling,
Vast groeide en bloeide, stil zijn hardersverzen speelde
En moedig op zijn jeugd en jeugdelijke weelde
O Tityr! op een halm, van u, dus onbelaân
In beukenschaduw zong, bedekt van loof en blaân... »

Wilt ge 't? — bij hem rusten wij.

't Zijn ongeveer nog twee uren vóor zonsondergang. De hitte van den dag is gevallen, een frisch tochtje speelt door de lucht en verdrijft de drukkende atmosfeer. Wij staan weer op den Monte Pincio.... maar!

Geen prettig praten meer, geen schertsen, geen gefluister — geen dwepen meer met uw dichters en schilders en wijsgeeren; bedenkt dat de Monte Pincio is de uitspanningsplaats van het Romeinsche volk, de salon in de open lucht, waar Rome haar vrienden en vreemde gasten in bonte mengeling ontvangt.

De « passeggiata », de wandelrit is begonnen. Van de piazza di Spagna af, langs Trinita de Monti en het paleis der Fransche schilder-akademie, stijgt een lange rij koetsen den heuvel op. Gij vindt er van iederen vorm, van ieder gehalte. Het rijk met blazoenen beschilderd rijtuig van den Romeinschen prins stapt slechts weinige schreden voor den met éen paard bespannen huurwagen, waarin drie Transteverijnen het hun toekomend deel van den koelen zefir en den prettigen rit genieten. Ook in een huurrijtuig, maar van fijner smaak en door twee prachtige paarden getrokken, verorbert de Engelschman de schoonheden van een zuiver avonduur.

De geest der « critique volage éphémère » flaneert hier rond, belichaamd in een parijzer dandy. Hij maakt studiën op het Romeinsche volks-karakter. Zijne wapenen zijn: zijn lorgnet, de glimlach, die fijn en geestig tusschen de twee dunne naalden zijner knevels balanceert, en de lingua Toscana, die geen Romeinsche mond ooit zoo deerlijk heeft misvormd.

Vanwaar toch de onzalige manie, die van elken toerist een kunstkenner of een wetenschappelijk reiziger maakt? Een toerist zou met volle teugen de schoonheid van natuur en kunst indrinken, met warm en kloppend hart het volk omvatten, dat hem de gastvrijheid schenkt, hij zou een helder oog hebben voor al wat er heerlijks en goeds te vinden is. Een blijde groep, hier of daar ontmoet, een teekenachtig gezegde uit den mond des volks opgevangen, een edele daad uit den wirwar van het dagelijksch leven opgedischt; ziedaar de baken, die hem zouden dienen bij het verzamelen zijner reis-indrukken. Maar neen, wij maken studiën, wij hebben geen hart meer, wij behielden slechts een weinig *esprit*. Als ware het wanstaltige het schoone, beginnen wij met alle gebreken in een kunstwerk, alle onregelmatigheden in een natuur-tooneel, alle gebreken in een volk op te sommen, om een bewijs te geven van ons levend gevoel voor het schoone en goede. Onze methode is als die der Tübinger school, negatief genoeg om doodelijk te zijn. Even als er onder de handen der wetenschap van den door God geschapen en

verlosten mensch niets overbleef als een natuurprodukt, langs verschillende trappen van het slijm-dier af tot aap en aap-mensch ontwikkeld, zoo blijft er als gewoon rezultaat dier studiën van Rafaël niets als een gewoon schilder met wat minder gebreken, van de Italiaansche natuur, een helder landschap met weinig wolken, en zoo wordt de invidualiteit van een volkskarakter gevonden in de meerdere of mindere ondeugden, die dat volk bezit.

Is het noodzakelijk, dat het zoo zij? Ware het niet beter een volk lief te hebben, vóor men begon er studiën op te maken?....

Wij zijn verder voortgewandeld, en houden even stand bij eene der fonteinen. Midden in den kom heeft men een marmeren groep geplaatst : de moeder van Mozes, gebogen over het biezen korfjen, dat haar kind bevat.

Langs de Obelisk van Aurelianus, door Pius VII hier opgericht, verder gaande, breken wij snel door de slechts even gapende rij der zich staâg opvolgende rijtuigen. Over de borstwering, die hier den Monte Pincio afsluit, leunend, genieten wij een oogenblik het gezicht op de villa Borghese. De hooge pijnboomen, de breede steeneiken wuiven ons een frissche koelte toe. Het glooiend terrein voor ons klimt langzaam tot heuvelen op, door schilderachtige ravijnen gescheiden. Door het donkere groen schitteren de witte muren van verschillende gebouwen der villa :

Hoor, daar golven van de andere zijde de malsche toonen der Italiaansche muziek ons toe. Op het open plein van het bovenste terras om den hoogen palmboom geschaard, staat een der militaire muziekkorpsen. Wat grillige mozaïek van allerlei natiën en standen biedt ons de menigte aan, hier wandelende, staande of op de rondom geplaatste stoelen en banken neêrgezeten. Daar hebt ge den Romeinschen burger, dien de nivelleerende mode onkenbaar zou maken, zoo het tintelend zwarte oog en de bruine gelaatskleur hem niet verried, Daar zwerven zouaven en gendarmen, abati en kunstenaars dooreen. Aan het portier van een der stilstaande rijtuigen heeft de garde-noble in zijn blauwen engsluitenden wapenrok post gevat, terwijl een Oosterling in zijn wijden burnus, droomend tegen een der pijnboomen leunt, ginds een blonde zoon van het Noorden met klimmende belangstelling het levendig tooneel beschouwende. Op den donkeren achtergrond der woelende massa komen de frissche, lachende kostumen van Trastevere, Albano en de Campagna helder uit.

Plaats u (nogmaals) met mij aan de voorzijde van het terras en

geniet een oogenblik lang het heerlijk schouwspel. Recht voor u en aan uwe linkerhand ligt geheel Rome. Onmiddellijk beneden u ligt de Piazza der Popolo, dat sierlijk, langwerpig ronde plein tusschen den Monte Pincio en het Tiberstrand gevat. De zon is bijna verdwenen maar helder en klaar is nog de lucht : geen schaduw, geen schemering. Daar ontdekt ge, ver aan het uiterste punt der stad, aan uwe linkerhand, den ouden toren, de koepels en de obelisk van S. Maria Maggiore, terwijl de zuil van het forum Trajani zich helder en scherp afteekent op het donkere blauw. De toren van Nero, de zware massa van het Quirinaal trekken uw blikken, maar niet lang genoeg om hen niet liever te werpen op de bonte wemeling van koepels en torens, waartusschen de grillige vormen van de naald der Sapienza, het zware in zijn metalen bekleeding schitterende dak van het Pantheon als uw gidsen zijn. Slechts even zichtbaar is de Palatijnsche heuvel; de kerk van Ara-Cœli, de paleizen van het kapitool, beletten het vergezicht en onttrekken het Colosseum aan ons oog. Verder de lijn volgend door S. Carlo de Catinari, het paleis Farnese, de groene tuinen van het paleis Corsini en de hoogten van den Janiculus aangegeven, staren wij eindelijk op de wondere groep door het kasteel San Angelo, St. Pieter en Monte Mario gevormd. Hoog schittert het bronzen beeld van S. Michaël op de Engelen-burgt, een voortdurend prediker der goddelijke erbarming, zooals Gregorius de Groote hem zag, toen de pest in 590 Rome teisterde en de Paus, aan het hoofd der biddende scharen, de Tiber-brug overtrok.

Maar reusachtig hoog boven alles staat de koepel van St. Pieter, nu waarlijk de bruid, de Koningin in gouden feestgewaad. De blauwe lucht met zachte, purperen tinten overgoten, het laatste goud der zon, terugstralend, overstelpt den majestueuzen bouw, die op geheel Rome nederziet. kalm en ernstig, beheerschend, beschermend en verheffend. De lange rij der vatikaansche paleizen zinkt weg bij die grootheid. Bij het zien van St. Pieter gevoelt gij, dat ge in Rome zijt, want alleen de hoogste kracht door de reinste schoonheid geadeld, brengt een bewustzijn voort als nu geheel uw ziel vervult.

De zon is verdwenen ver achter de bergen, de duisternissen vallen zacht maar snel neder, de laatste toonen der muziek sterven heen; maar :

« Zie, rijk belegd met gouden cirkelbladen,
Helschitterend, is des hemels blauwe grond ;
De kleinste ster, die g' er bewondert, zingt
In zijn gekringel als een engel, vredig
In 't cherubskoor met jeugdige oogen, stemmend.

In zielen, die onsterflijk zijn, weerklinkt
Die harmonie.... zoolang het kleed des doods
Ons met zijn band van grove stof omsluit,
Is ons, helaas, 't aanhooren niet gegeven.

Of op den Monte-Pincio alles schoon is? Of alles er kunstliefde en schoonheidszin en echte beschaving ademt? Of er geen enkele krassen op dat spiegelglad te vinden zijn? Zeker, er zijn slechtgesnoeide struiken, en niet zeer ideaal bewerkte bustes; zie bij voorbeeld de grove trekken van Marius eens aan. Maar zoo gij verder antwoord verlangt blijf ik het liever schuldig. Niet omdat ik u zou moeten verhalen, dat gij ook dikwijls een kloosterling in witte, bruine of zwarte pij op den Pincio zult ontmoeten. 't Zou al zeer onvrijzinnig zijn den armen broeder, die in de cel over zijn folioos lag gebogen, of aan het ziekbed waakte en diende een enkel tochtjen frissche lucht te ontzeggen.

Wilt gij toch weten wat het is? Welnu, zie eens, hoevele van die bustes daar staan met een merkbaar herstelden... neus. Daar hebt ge de jongens — het volk is overal hetzelfde — in Italië niets beter dan bij ons. Weet ge wie de daders dezer misvorming zijn? In het jaar van vrijheid en licht 1848-49 werd deze straatjongensstreek door de rood-gekielde helden van den held van Mentana, van den ridderlijken degen der Italiaansche eenheid gepleegd.

Zóó — en reeds ziet ge rond naar de voornaamste gekwetsten, en half mompelt gij reeds:

« 't Is dolheid ja, maar dolheid vol methode », want op het einde meent gij te bemerken, dat alleen de « Volkshaters » als Andrea Doria enz. geschonden zijn. Maar op eenmaal erkent gij onder de smadelijke misvormden, Dante, Dante, « de zanger van het één Italië ».

Wat blijft nu over? Arme vrijheid, die de honden van Alaric en de reîtres van Bourbon weêr uit hun graven oproept en tot profeten der Paradijs-eeuw maakt!

't Ware beter geweest, zoo ik het antwoord was schuldig gebleven. (1)

Weer staan wij op het hoogste terras. De dag loopt ten einde, de schaduwen verlengen zich snel, bijna plotseling. Een frissche tocht, streelend en verkwikkend, speelt door de rozenstruiken en de rhododendrons, beweegt de toppen der pijn- en der oranjeboomen en ritselt langs de metaalachtige bladeren der reuzencactussen en der aloës. Het tooverachtige licht, dat

(1) *De Tijd*, 14 Sept. '69.

smeltend purper en goud, dat ginds ver, ver in de verte in paars en oranje overgaat en telkens wisselt in schoonheid is een genot, dat altijd nieuw is, altijd frisch. De duisternis valt, het is avond, het is nacht, maar door den nacht straalt nog de reuzenkoepel van St. Pieter in den purperen gloed der ondergaande zon; in het heerlijkste beeld staat de heerlijke lofzang voor u:

O Roma felix quæ duorum principum
Es purpurata glorioso sanguine.... (1)

* * *

Meer en meer verdwijnen dagelijks de eigenaardigheden van verschillende steden, ja van verschillende volken, wereldburger te zijn is fraaier titel geworden dan die van oprecht Amsterdammer of zuiver Nederlander. Individueele kleingeestigheid mag men behouden, nationale eigenaardigheden moet men verloochenen. In de plaats van het vaderland treedt de wereld, en van de maatschappij de chaos.

(In alle steden die zichzelf eerbiedigen) overal rechtlijnige straten, overal gepleisterde gevels, overal één smaak, één wansmaak, één leelijkheidszin. Ja, de natuur, de atmosfeer laat zich nog niet dwingen door onze gelijkheids-vrienden; nog blijft de hemel van Florence blauwer en helderder dan die van de noordsche hoofdsteden; maar kon men eens!

Ook de Piazza Navona wil men moderniseeren, en ze niet langer laten de groenmarkt van Rome (2). Wat eigenlijk de Piazza Navona is?

... Verbeeld u een plein in lengte het driedubbele der breedte metend, welks historische oorsprong den ovalen vorm verklaart. Vroeger toch verhief zich hier de circus Agonalis van Keizer Alexander Severus: de het plein begrenzende huizingen zijn op de grondslagen der zittingen gebouwd.

Deze huizingen zelve zijn weder zeer verschillend. Daar hebt gij ter eener zijde, tusschen de onontbeerlijke koffij- en wijnhuizen, een oude kerk, wier gevel nog met een roosvenster prijkt, maar door wier breede deuren slechts koopwaren worden binnen gesleept. Ter andere zijde neemt het reusachtige *Palazzo Braschi* de geheele breedte in, terwijl de kerk van Ste-Agnes, met haar beide klokkentorens en haar koepel, het gansche plein beheerscht. Naast de kerk staat het Collegio

(1) M. en B., 4e d.
(2) Veel ging Schaepman daarheen vroeg in den morgen; die Piazza lag dicht bij zijn huis.

Pamfili (1). In het midden der plaats verheft zich op den rotsachtigen onderbouw, door Bernini aangegeven, een met riviergoden, zeepaarden en leeuwen versierde obelisk van rood graniet, in het renpark van *Caracalla* gevonden. De leeuwen en zeepaarden duiken op uit de donkere grotten om zich te verfrisschen in den helderen plas gestroomd uit de volle armen der vier wereldstroomen. Nog twee fonteinen, in den omvang der bekkens, in den rijkdom der waterstroomen voor de eerste niet onderdoende, verheffen zich aan weerszijden; slechts de eene is opmerkelijk. In het midden van het bekken staat de door Bernini gebeitelde triton met den Dolfijn, uit wiens breede neusgaten het water ver henen spuit.

Vijf of zes straten slechts komen uit op het reusachtige plein, waar echter altijd de volksmenigte in drukke groepen rondwemelt.

En nu mocht ik hulp vragen van den een of anderen kunstenaar. Murillo zou ik smeeken om zijn penseel, dat de bruine bedeljongens schilderde, zoo warm van toon, zoo tintelend van leven, zoo doorschijnend van kleur. Wie geeft ze terug, die gebronsde trekken, met koolzwart haar omkroesd, en door twee zwarte, maar lichtvolle oogen verlevendigd, die Campagnolen met hun harige overbroeken en blauwe buizen en spitse kegelvormige, bijna ongerande hoeden? Of wie schetst hun weinig zwakkere gezellinnen, die evenmin een sentimenteele poëzie ademen, maar wier witte, in vierkante plooien neervallende hoofddoeken, zoo scherp tegen het bruine gelaat en de zwarte vlechten afsteekt? Dan nog blijven die oneindig verscheiden bezoekers, van de « poverella » in haar lompen af tot aan den zwaren hofmeester toe, die over alle naden van zijn rok den wapenband des meesters draagt.

Een hollandsch palet alleen zou mij de kleuren kunnen leenen, om de vruchten en groenten wêer te geven. Wat al speling van tinten, van licht en bruin, wat al motieven of stofferingen voor stillevens vindt gij hier. Zie eens die « pomi d'ora », schitterend in hun roodgouden tint naast de paarsche druiven, waarover het waas van den morgen nog ligt heenge spreid, of die donker bruine kastanjes of die zilvergroene watermeloenen. Hoe vriendelijk lachen de bleek-purperen korrels dier opgesneden granaat-appels, en hoe glinsteren de zwarte zaadboonen in het zacht roode vleesch dier watermeloenen zoo net uitgestald in schuins oploopende pyramieden, die des avonds bij het walmende licht der vetlampen zoo schilderachtig van toón zijn.

(1) *De Tijd*, 16 Oct. '69.

Sprei nu hieronder dat breede tapijt van dagelijksche groenten; strooi er eenige dier vuilgele, peervormige « fromaggi de cavalli », en mij dunkt wij hebben rijkdom van kleuren en keuze van voorwerpen genoeg.

Wat een leven, wat een gewoel op dit geheele plein! Daar worden karren ontladen, of een rijzende stofwolk bewijst u dat een van de beambten der « nettazza » het verdorde groen aan hoopen veegt. Ginds spelen jongens om de fonteinen, en verraden door duizend gewaagde sprongen, hoe wenschelijk hun een neërploffen in het frissche water is. En het geschreeuw? Wilt ge er u een denkbeeld van vormen, breng dan bij uw hoogste ideaal van amsterdamsch straatgeschreeuw het volle, scherpe, doordringende metaal der italiaansche stemmen in rekening. Maar dit alles

Vermaakt u; wie u niet vermaken zijn
Monstervliegen, helsche koren,
Springende in en om uw ooren,
In uw hairen, in uw hals.

Toch, hoe rustig zit dat oude moedertje onder haar linnen kraam. Door het spinneweb der rimpels heen breken de zweetdroppelen, maar de handen liggen rustig gevouwen in den schoot, en de levendige blik boort nog helder onder de grijze wimpels heen. Misschien reeds veertig jaren heeft de goede vrouw Navona gekend, eerst frisch en krachtig rondloopend met den hoog gevulden mand op het hoofd, in heldere toonen haar groenten aanbiedende, toen staande naast een bruinen Campagnool, rustiger maar nog bedrijvig, nu zit ze daar, als een romeinsche matrone, onbewogen. Vraag een pond druiven, zij zal de schaal opnemen, ze afwegen, en met een lichten knik uw bajokken natellen in de vereelte hand. Soms maakt die loome rust den indruk van waardigheid.

Als een idylle te midden van al die beweging, verrijst naast een der fonteinen het stalletje van den « limonadaro ». Een frisch, lachend huisje, met groene klimop begroeid, met bloemen en slingers versierd. Uit kleine fonteintjes springt het koele, kristalheldere water in uw glas, waarin het sap van de citroen uit den houten perser reeds neerdruppelt.

Verklaart gij nu eindelijk, dat het toch te warm wordt, dat de zon u te koesterend bestraalt;... wij zoeken ons pad door de duizend variatiën van « oud ijzer », de kramen der kunstkoopers, de gevaarlijke uitstallingen der handelaars in oude kleeren heen, door de lucht der in olie gebakken artissokken of der walmende kastanjes, maar voor wie er van hield was daar-

voor vergoeding te vinden door den geur der reusachtige koffijbranders, allen om de hoofdfontein geschaard.

Den geheelen voormiddag door was het er vol beweging en gewoel. Ieder was bezig, de stevige bergbewoonster achter haar hooggevulde korven met haar donkergele trekken, die zoo scherp afsteken tegen den witten hoofddoek, de vlugge jongen met zijn olijven, de Transteveraan met zijn manden vol chinaasappelen en citroenen, allen schreeuwden, gilden en krijschten door een. Wat schalde in de laatste dagen het acqua fresca hoog door de lucht!

Het merkwaardigste gedeelte van het plein is dat, waar de kunst- en oudhedenverkoopers hun waren uitstallen. Niet dat hier uw oog door de sierlijkheid der voorwerpen of de bevalligheid, waarmeê ze u vertoond werden, een weldoende streeling ondervindt; neen, de bloemen van vroeger eeuwen, de vruchten van het hoofd en het hart, de fantazie en de hand der voorgeslachten liggen achteloos langs den grond. Een Magdalena van Correggio (die der galerij Borghese Segrione is, bij deze vergeleken, jongenswerk) ligt op den woestijngrond te peinzen, tusschen een oud stuk leder met heraldische figuren geprest en een brok delftsch aardewerk. Gravuren, aan bundels gebonden (ongezien, 10 soldi het stuk!) rollen een paar oude koperen lampen omver en bereiken zoo een drietal overblijfselen uit de katakomben, aarden lampjes in kruisvorm of een steentje met het bekende monogram. De middeleeuwen en de rokoko, de katakomben en de renaissance sluimeren hier rustig bijeen, evenals de Italiaan, die op een gescheurd stuk tapijt (minstens een gobelin) zijne koopers afwacht.

Wek hem niet, want dan hebt gij u iets op den hals gehaald, waarbij al de welsprekendheid van een jood en de geslepenheid van een chinees nog een zekere naïveteit bezitten. Bied gerust 5 lire, als hij u 50 scudi vraagt, van hem te beleedigen kan toch geen sprake zijn.

***

In de oogen van velen ga ik misschien een ontheiliging plegen, Rome, de vorstinne der wereld te ontdoen van haar rijksgewaad; ze u voor te stellen in haar gewone kleedij; werkelijk het voornemen is niet vrij van eene kleine verwantschap met tempelschennis of iets dergelijks.

Ze zou echter een armzalige koningin zijn, ons Rome, zoo haar koningschap slechts bestond in kroon, schepter en rijksmantel, zoo de vorstelijke aard niet geheel haar wezen doordrong.

Wij zullen zien. Geen monumenten beschouwen wij op dezen tocht, geen museums treden wij binnen, kerken bezoeken wij niet met het oog op monumentale of dekoratieve kunst; wij flaneeren eenvoudig langs straten en pleinen, wij zien en genieten, wij bewonderen of veroordeelen, wij zijn prettig of knorrig, als naar den luim van het oogenblik of naar het gevoel, door onze ontdekkingen te weeg gebracht.

Zoo te flaneeren, rustig, met open oog en open gemoed, inderdaad het is een genot, al schijnt het ons, Hollanders, vreemd. Rustig flaneeren is het ook eigenlijk niet, wanneer gij ten minste meent, dat uw omgeving die rust bewerken of bevorderen zal. Deze bekommert zich weinig om uw rustigen tocht. De vetturino zal den stap van zijn paard niet doen vertragen; hij zal zijn rijtuig geen stroobreed doen wijken; strijkelings schuurt zijn rad langs uw kleederen; hij is rustig daarboven op zijn bok, blijf gij het ook en toon dat ge een noordsche flegma en rappe leden bezit. Wijk echter geen voet te ver, want, zoo ge verder terugtreedt, dan zal een van den anderen kant aanrollende ezelwagen uw rug bedreigen. Waan ook niet, dat er menschenlevens in gevaar zijn, als gij op eenmaal een paard, bij wijze van knieval, op zijn voorpooten ziet storten; drie slagen zweept de voerman om het bezielde rif en de rossinante sprong reeds op en draafde verder.

Het rustig genot onzer wandeling komt u reeds vrij betwijfelbaar voor. Wie u zou aanraden om in de eerste drie dagen van uw verblijf te Rome zulke tochten te wagen, zou minstens voorbarig zijn. Laat eerst uw schrikkerige zenuwen wat gestaald zijn door het dagelijks beleven dier luidruchtige incidenten. Dan kunt gij 't wagen en dan ook zal 't gelukken rustig en ongestoord in uw geest het woelige leven te fotografeeren der romeinsche straten en pleinen.

Maar de straten en pleinen van Rome, wat is er belangrijks aan? Ze zijn niet als te Londen of te Parijs de breede kanalen, waar de nijverheid of het genot de volle menschenmassa door heen doet golven, niet de slagaderen, waarin het leven onzer eeuw den bloedstroom vol en krachtig doet kloppen; neen, ze zijn niet onze nette, goed geplaveide hollandsche straten met haar nog nettere rij huizen en haar breedere of smallere trottoirs. Behalve den Corso, wat ziet men bijna anders als vrij nauwe, bochtige, hoekige stegen en steegjes, door pleinen in alle meetkunstige vormen afgesneden, alle hoogten en laagten van het terrein in hunne klimmende of dalende lijnen weergevend, soms als weg slechts een trap aanbiedend of een doorgang onder den boog eener oude ruïne?

Toch hebben de straten van Rome haar schoonheid. 't Is

met dat schoon, om een vrij onaardige en misschien zeer hinkende vergelijking te gebruiken, als met dat van den Torso in de galerij van het Vatikaan. Dat reusachtig blok marmer toont u op 't eerste gezicht slechts een vrij verminkt gedeelte van een zittend mannenfiguur. Het hoofd, de hals, een gedeelte der borst, de armen, de beenen van boven de knie af ontbreken. Toch verplicht u uw geleider om er bij stil te staan : Michel-Angelo, de groote meester, Winckelmann, de uitnemende kenner, hebben het een der schoonste beeldwerken der oudheid genoemd. Nochtans is het marmer bijna grijs; in plaats van schoone lijnen ziet gij niets dan ruwe krassen; wrijf er uw hand eens over, de oppervlakte is schurend en hard als die van slecht gehouwen graniet. Maar zie eens nauwlettend toe, lang en met scherpen blik, weeg die verhoudingen eens met uw oog en meet die lijnen : de krassen vergaan, de aderen zwellen weêr van het warme bloed, de spieren spannen zich met de spankracht van een reus, zelfs de zenuwen trillen. Neen — over al die realistische kracht ligt een sluier van eeuwige, onsterfelijke schoonheid; vol en machtig golft de koninklijke adem door de majestueuze borst; 't is Herkules, maar Herkules opgenomen in de rij der goden.

Zóó is het met den romeinschen bodem. Wanneer gij de stad als uit de vogelvlucht beschouwt of een blik werpt op de kaart, dan schrikt gij terug voor dat nooit te ontwarren net van allerlei straten, stegen en pleinen. Dadelijk reeds moet de gedachte bij u oprijzen, dat gij hier niet te doen hebt met een stad, die haar ouderdom nog bij jaren telt; over deze zijn eeuwen heengegaan. Deze straten zijn niet aangelegd met het oog op rechte lijnen of paralellogrammen; noch naar de voorschriften van schoonheidspolicie of strategische wetten, als te Parijs.

Daar heeft men een bocht gemaakt om een monument te eerbiedigen; ginds een kerkje ten wille een zevenhoekig pleintje geschapen; elders staat nog de vestingtoren, door een Corsini of een Colonna opgebouwd; hier overhuift u de portikus van Octavia; daar weêr — leun eens over dat ijzeren hek — een uitgestrekt plein met gebroken zuilen en nog halve kolommen dragende bazementen ligt voor u, 't is het forum van Trajanus.

Daar wilt gij een zijstraat inslaan, groote hemel! gij strompelt over een blok marmer, den gesandaalden en sierlijk met banden omstrikten voet van den Colossus. Een geschikt middel, bromt ge, om een rijtuig te doen kantelen. Geloof het niet. Iedereen kent de *Via del pie dì marmo* — en is het geen aardig tooneeltje? Daar zet zich een arme kampagnole op dat

marmerstuk en deelt er met haren krulkop van een bambino de glanzende sneê watermeloen.

De geschiedenis spreekt uit die verwarring, en de poëzie van het leven der oudere geslachten treedt in duizend grillige vormen voor uw oog. Och, laten wij onze steden bouwen naar den zin onzer van kunst- en schoonheidszin blakende bestuurderen, laten onze straten rechthoekig zijn en rechtlijnig, zoodat wij telkens meer en beter in den reglementairen uniform uitgedost verschijnen; maar laat Rome Rome blijven, de stad der geschiedenis en der poëzie, des geloofs en der liefde!

Er is echter waarachtige schoonheid in dit alles. Let eens even op het stadsgezichtje, dat die steeg er aanbiedt. Schuins voor u ligt een oud grijs gebouw, uit vierkante blokken opgetrokken. 't Is drie verdiepingen hoog met eenigzins spits toeloopenden gevel. Een groene luifel overhuift de deur, waarop de zware ijzeren kloppers zichtbaar zijn; in het groen der afloopende slingers bedolven, naar de eerste verdieping. Aan den hoek hebt gij 't madonna-beeld, waarvoor een in lelievorm gesmede ijzeren stang de lantaarns draagt. Op den rand van een smal balkon kirren de duiven.

Voor het punt, waar gij u bevindt, sluit dit huis den gezichteinder af, — en, ware het niet om den blauwen hemel daar boven en de scherpe slagschaduwen, door het heldere licht veroorzaakt, gij zoudt wanen in een oud stadje aan den Rijn te staan.

Hoor, daar klingelt een bel, daar klinken heldere kinderstemmen, die het « Pange lingua » zingen. Aan den hoek der straat verschijnen eenige in 't wit gekleede koorknapen met kruis en altaar-bel. Van een tiental anderen, die flambouwen dragen, omringd, nadert de priester, die van een zieke terug keert. Onder een breeden zonnescherm van witte zijde met gouden franje, door zijn begeleider gehouden, draagt hij het allerheiligste Sakrament des Altaars. Een groote menigte uit alle rangen en standen volgt hem, de mannen blootshoofds, de vrouwen met sluiers of vierkant geplooide doeken. Alle beweging houdt op; de drukste rijtuigen staan stil, even goed als de sukkelende ezelkar, en ieder buigt zich neder. De processie begeeft zich naar de kleine, tusschen huizen verscholen kerk, om ons Heer naar het altaar terug te voeren.

't Kerkje, waarin wij, bij de menigte ons aansluitend, binnen treden, heeft niets wat u boeit. Om het kruisbeeld of om het beeld der Madonna hangen aan roode en blauwe linten de zilveren harten, met P. G. (1) geteekend, de gelief-

(1) Pro Gratia (accepta).

koosde ex-votoos der romeinsche geloovigen. Na het zingen van het « Tantum ergo » geeft de priester den zegen met het Allerheiligste ; de aflaat, aan zijn vrome begeleiders verleend, wordt afgekondigd, en vóór de kerk te verlaten, herhalen al de geloovigen het door den priester voorgesproken gebed : « Geloofd zij Jesus Christus in het Allerheiligste Sakrament » (1).

En nu waarheen ? — In de onordelijke en regellooze massa der romeinsche straten zal het mij niemand ten kwade duiden, indien ik geen orde op onze tochten in acht neem.

't Hoofd gebogen,
Kust al het schepsel 't stof ; *zijn* stal wijst
naar den hoogen
En tot den hemel is zijn voorhoofd opgericht.

Zóó mag de dichter over den mensch zingen ; maar de hollandsche voorzichtigheid tempert het gevaar, in de overdrijving van het bewustzijn gelegen, en waarschuwt ons voor den lust, te staàg naar den hemel op te zien. Wij herinneren ons de vaderlijke les : « wandelende altijd een pas of tien vooruit te kijken, om de morsige plekken te vermijden en nergens tegen aan te loopen. »

Voor dezen gedragsregel zijt gij nergens ter wereld dankbaarder dan op romeinschen bodem. Vuilheid is een der karakteristieke teekenen van de straten der oude keizersstad, de grauwe steenen zijn zelden vrij van het modderig kleefsel, dat ze overdekt. Trottoirs zijne eene schier onbekende weelde, de smalle, met klinkers geplaveide strookjes, die enkele straten omzoomen, verdienen dien naam niet.

Hoe, zijn er dan geen straatvegers te Rome ? Zeker, dit nuttig en verdienstelijk gilde heeft ook hier zijne leden, al wordt u hun bestaan door geen berijmden Nieuwjaarswensch kenbaar. Daar staan ze met bezem, schop en kar... Overdrijving en werkelijkheid vallen hier ineen : gij hebt slechts een kopie te maken en gij bezit een gechargeerde teekening. Om een kar, die slechts één stoot noodig heeft om uit elkander te vallen en door duizend reten het ingeworpen vuil doet heenvallen, staan 5 of 6 mannen met of zonder zekeren geranden pet. Werken ? — Ja, zij arbeiden, maar ik beschrijf u niet hoe. De overtuiging, dat zij een Danaïden-arbeid verrichten, spreekt uit al hunne bewegingen, en het stoïcijnsch « *far niente* » is hun in het leven overgegane leenspreuk.

De groote straatveger van Rome is de in gudsende stroomen

(1) *De Tijd*, 30 Oct. 1869. Schetsen en Beelden ; Langs Straten en Pleinen.

neërplassende regen, die de straten in hooggezwollen beken verandert en alle vuilnis meëvoert. Als de laatste droppelen zijn gevallen volgt een frissche, verkwikkende Tramontana (noordewind) en een oogenblik lang zijn de straten helder en droog.

Evenwel is de vuilheid niet het uitnemend kenteeken der romeinsche straten. De huizen, die ze begrenzen, zijn niet de levenlooze wanden, die deze buis insluiten; er bestaat een levensverkeer tusschen de straat en de woning, dat geheel eigenaardig is.

Zonderling, de hooge, statige paleizen, meest in ernstigen, zwaren stijl opgetrokken, schijnen zoo weinig in het leven en drijven der jongere geslachten te deelen. De met den beganen bodem gelijkvloersche verdiepingen schijnen onbewoond; ramen of vensters ziet ge niet of zeer zelden en dan nog zwaar getralied; slechts breede vouwdeuren, nu in den vroegen morgen hermetiesch gesloten. Leven kan er in deze straten zijn, beweging, drukte van voorbijgangers; maar, meent gij, geen prettige, opgewekte levendigheid, die zich aan alles mededeelt.

Gij vergist u. De vouwdeuren gaan open, en wat gij half als onbewoonde soeterrains hebt aangezien, blijken nu winkels van allerlei soort, koffijhuizen, enz. te zijn. De meer gezeten handelaar komt van zijne in een andere stadswijk gelegen woning en sluit de zware sloten van zijn magazijn op. Reeds heeft de *caffetiere* boven zijn ingang het zeil uitgespannen, dat zijn bezoekers voor de middagzonnestralen beschutten zal; reeds hebben gevlochten netten de plaats der zware deuren ingenomen. Schuifkasten ziet gij in de deuropeningen rollen, zoodat de breede toegang tot een gewone deur, door een paar vitrines geflankeerd, wordt vernauwd. Spoedig zijn ook de grauwe muren met allerlei uitstallingen behangen en bekleed; roode, blauwe, effen- en veelkleurige gordels, tapijten, haren dekens, wapperen in bonte verscheidenheid boven en naast de deuren; purperkleurige kardinaals-baretten hangt de hoedenmaker uit, terwijl zijn buurman de rieten bezems uitsteekt.

Hoe veranderd is alles! Aan het groene tafeltje voor het koffijhuis nuttigen een paar fabriekarbeidsters haar ontbijt en doopen het harde brood in den geurigen « mischio », een mengsel van chocolade en koffij. Voor de deur van den zadelmaker zit de leerjongen met het paard op zijn krukje en stikt aan een muilezeltuig, de groentenverkooper stalt zijn waren *en cascade* uit, en de oude bruine matrone neemt haar zetel tusschen het groen en de vruchten in, terwijl zij een groet wisselt met den kommenij-man, die zijn kazen en olie-soorten reeds heeft ten toon gesteld.

Als waar het tooneel nog niet woelig genoeg, daar naderen

van de andere zijde der straat een twintigtal geiten, door een ouden herder, harig van kleedij en voorkomen als zijn kudde, voortgedreven. Deze voorzien Rome van melk, straks zult gij tien of vijftien dergelijke kudden het plein bij de brug San Angelo zien bevolken.

Maar wilt gij volle leven zien, kom dan met mij naar het plein van het Pantheon. De prachtige tempel, vroeger van thermen en renbanen omringd, maar toch de ruimte van het Campo Marzio beheerschende, ligt nu ingevat tusschen gebouwen en straatjes. Toch verkleint, verplettert de reusachtige portiek het geheele plein. Bij het eerste gezicht gelooft gij niet dat meer dan een vijftigtal menschen zich op deze *piazza* in wier midden zich nog een fontein bevindt, door een egyptische obelisk bekroond, kunnen bewegen. Er zijn echter twee limonadehuisjes; er staan karren; gij vindt er de lichte tweewielige wagentjes der landbouwers. Hoor, — schel en hel schettert de muziek, — op een der uiteinden van een ruimen reiswagen staat een man, die den stroom zijner welsprekendheid onder de hevigste gebaren over de menigte uitgiet. Voor hem ziet gij twee doodshoofden, maar met volledige, glanzende gebitten; daartusschen staan kleine fleschjes... Welk een god moet hij zijn voor de kampagnolen! Hoe gespannen staan die harde, gebronsde trekken; hoe teekenen zich bewondering... en vertrouwen op die aangezichten, anders zoo bewegelijk, nu star. Geen woord, geen enkel lachje zijner welsprekendheid gaat verloren, maar — en ziehier de achterdocht van den zuiderling in het leven — deze redenaar kan uren lang spreken, vóor éen dier onnoozelen de bajokken uit zijn zak haalt, om het wondermiddel te betalen of zich op het gevreesde bankje plaatst en zijn gefolterd gebit aan de stalen tong van den meester vertrouwt.

Ook heeft hij een mededinger, minder verheven — deze staat op den beganen grond — maar even aantrekkelijk en meer genaakbaar dan hij, de kracht van dezen ligt niet zoozeer in zijn welsprekendheid als in zijn proeven. De uitvinder van het onfeilbaar middel om het stompste mes te scherpen is bij voorkeur empirist. Herhaalde malen trekt hij 't een of 't ander lemmer door zijn poeder heen en snijdt met bliksemsnelheid door het dunne, vliegende papier. Bij hem zijn de koopers de bedrogenen. Door het woelen, suizen, schreeuwen en schateren heen klatert de heldere fontein en zingt in haar zacht gemurmel het oude lied :

De wereld wil bedrogen zijn,
Zij worde dan bedrogen!

Verlangt gij nog een motief voor een rustiger stadsgezicht? Wanneer gij, van het *forum* Trajani komend, de via Alessandrina

inslaat, zult gij aan den hoek van een der zijstraten een ruïne bemerken. Half in den grond bedolven verheffen zich daar twee kolommen met keurig gebeitelde kapiteelen. De rijk gebeeldhouwde fries is half verwoest, het geheel is grijs en somber van toon, terwijl enkele lichtstrepen het oude marmer verraden. Op een brok muur, dat zich boven de kroonlijst verheft, ziet gij nog een relief: Minerva met speer, helm en schild.

Deze ruïne is bewoond. Voor den nauwen ingang wentelt zich een *bambino,* half in Paradijs-kleêren, door het zand. Boven een getralied venstergat ziet gij een duidelijk leesbaar opschrift: *Forno antico di pane bianco :* Oude wittebroodsbakkerij.

Het is soms moeielijk de poëzie der ruïnen te lezen! (1)

De poëzie der ruïnen, — ziedaar de groote aantrekkingskracht der romeinsche straten en pleinen verklaard. Op elk gemoed maakt een ruïne indruk. Men behoeft geen geschiedkenner of geen dichter te zijn om een glans van schoonheid om die verbrokkelde muren te zien nêerdalen; de fantazie bevolkt, zonder veel moeite, dat alles met scheppingen, als geen enkel reliëf der oudheid doet kennen. Tusschen de grijze muren, onder de trotsche gewelven laat het volk zijn spoken rond dolen; de Madonna, ter bescherming daar opgehangen, brengt op echt schilderachtige wijze breking en speling in de vlakke, grauwe massa. Maar bij het heldere zonnelicht, dat de duistere hoeken der ruïne van klaarheid doet tintelen, denkt geen enkele dier jonge Romeintjes aan de booze geesten. Hoog en schel klinkt hun luidruchtig geschreeuw onder de bogen van den tempel des vredes, en de schuwe hagedissen schrikken op en dwalen als een verglimmende lichtstraal door de groene klimopblåren heen. Of boven op het terras van den zelfden tempel ziet gij de in het wit gekleede weesknapen, die op en neêr wandelend, tegen de fijne blauwe lucht uitkomen en met de vliegende banden hunner sopranaas werkelijk den indruk van een geestenkoor maken.

Doch deze poëzie der ruïnen vindt gij overal. Ten slotte stemmen u al die puinhoopen weemoedig; dood en vergankelijkheid zijn gedachten, die de levensgeesten opwekken; gij verheugt u, als ge 't stof van uw kleederen schudt en weêr midden in de volle, levende natuur de vrije, frissche lucht inademt. Wie dit meenen zou heeft nooit het eigenaardige der ruïnen van Rome gekend. De poëzie, die uit die steenklompen u toeklinkt, is werkelijk levende poëzie; de zin, die in de reusachtige letteren, door machtiger hand dan de onze over dezen bodem geslingerd, te lezen staat, komt altijd nêer op

(1) *De Tijd*, Nov. '69. Schetsen en Beelden, Langs Straten en Pleinen II.

leven en levenskracht. Ik geloof dat dit aan het godsdienstig karakter der puinhoopen ligt. Neemt gij die weg, dan heft gij niet alleen het nieuwe, maar ook het oude Rome op. Zoo lang het leven en de geschiedenis een strijd blijven, waarin slechts een der partijen kan overwinnen, zoo lang zullen ook de getuigen der geweldigste worsteling, die de aarde ooit aanschouwde, getuigen des levens zijn.

Zulke gedachten zijn geen vrucht van lang nadenken ; zij liggen in de lucht, die men hier inademt. De puinen van Rome hebben wat vele andere missen : de ziel. Bij hen komt de poëzie voort uit hen zelven, de steenen spreken zonder beeldspraak. Maar zij spreken slechts één taal. Ga in deze puinen geen wapenen zoeken tegen Christus en Christendom ; laat er geen onvrijheids-liederen in wêerklinken ; zij zullen stom blijven, geen echo zal antwoorden, die geest leeft er niet. Beproeft gij het toch — mislukken is onvermijdelijk uw bestemming. De trotsche gevaarten zullen slechts onhandige kapstokken zijn, met de tooneelmantels uwer moderne ideeën omhangen.

(Zoo) treden wij het Kapitool af en slaan de Via de Fenili in. Aan onze linkerhand ligt, eenigzins lager dan de begane grond en langs een dubbele rij afdalende trappen te bereiken, een kleine, ronde tempel : « *In honorem St. Theodori, Militis et Martyris* ». De eigenaardige vorm van het gebouwtje, eenige begroeide steenblokken in den omtrek verspreid, enkele fragmenten antiek marmer in den buitenmuur gemetseld, zeggen ons genoeg, dat wij hier met een ruïne te doen hebben. Wij vernemen dat hier de tempel van Vesta verrees, waarin de maagdelijke priesteressen het gewijde vuur verzorgden. Op de helling van den Palatijn, die den achtergrond vormt, bevond zich de grot aan Pan toegewijd, waar de Luperci hun schaamtelooze feesten vierden.

Onder duizende een echte romeinsche ruïne, een plek, als gij slechts op dezen bodem vindt. Noem het toevallig, noem het opzettelijk ; maar wonderbaar blijft het, dat paus Adriaan I juist hier den H. Theodorus ter eere eene kerk bouwde. De jeugdige soldaat, die, om den marteldood met al zijn pijnen en folteringen uit te dagen, den brandfakkel in Cybeles tempel slingerde, voert nu in den naam van zijn God heerschappij over de plek, waar Vestaas tempel zich in volle pracht verhief. Het heilige vuur is uitgedoofd ; de geest, die het onderhield, is gestorven ; maar de toorts van den martelaar vaart nog altijd met verterende kracht in de tempels der valsche goden.

Niet de mozaïek in het koorgewelf — een belangrijk monument der kunst uit de 7e eeuw — trekt het meest uwe aandacht. Veeleer brengen de menigte karabijnen en lansen van allerlei soort en allerlei vorm, die de muren van het kerkje bedekken,

een verwonderd : « waarom dit ? » op uwe lippen. Elke roover der romeinsche Campagna, die zijn strooptochten staakte ; ieder, die het moordgeweer nêerlegde om een kind des vredes te worden, hing in dit kerkje zijn wapen op ; een trofee voor den gemartelden krijg en een onderpand der boete te gelijk.

Vervolgen we denzelfden weg en overal dagen de monumenten der oudheid en de zegeteekenen der Kerk voor ons op. Nieuwere verbeteringszucht heeft de aloude kerk der H. Anastasia van haar eerbiedwaardig voorkomen ontdaan ; maar de oude zuilen, uit verschillende heidensche tempels afkomstig, dragen nog altijd het gewelf. Zóó vindt gij 't overal.

Maar de ruïnen voor een oogenblik verlaten en in het volksleven terug. Wij zijn midden in de Oktobermaand met haar wijnoogst en haar feesten. Overal ontmoeten wij vrolijke groepen, zingend en lachend met zuidelijke uitgelatenheid. Wijk ter zijde, — daar golft een dansende rij, met de mandoline aan het hoofd, ons in dartele sprongen voorbij. Gij hoort een rijtuig aanrollen.

Door den hoefslag der paarden en het rinkelen der bellen heen, bonst en bromt de tamboerijn. In de open kales, voor vier personen bestemd, hebben er acht of negen plaats genomen. Vraag niet hoe ! De oude matrone met haar bruin gerimpeld gelaat zetelt op de achterbank ; om haar heen groepen zich de overigen. Alles is in feestgewaad. De bloemen prijken op de hoeden, de veelkleurige linten zweven om het hoofd. Dartel en darteler wordt de muziek, hooger en scheller dwarlen de toonen. Dit jaar geeft een voordeelig gewas, de wijn is geperst ; — op, laat de zorgen zwijgen ! — zij zwijgen zeer spoedig bij den Romein — laat het volk een maand lang vrolijk zijn, tevreden en gelukkig zonder overdaad !

(Maar op onze tochten moeten wij toch even bij de fonteinen stilstaan). Men kan Rome niet binnentreden of men hoort de muziek der fonteinen, het ruischen der vele wateren.... Op alle hoogten, in alle laagten, aan alle hoeken der stad, aan de hellingen en op de toppen der heuvelen hoort men deze muziek. Op den Quirinaal en op den Janiculus, voor het Pantheon en voor St. Pieter, in verscholen stadskwartieren en op de weidsche pleinen, midden tusschen het volksgewoel en in de eenzaamheid. Overal ruischt zij en bruist zij, geweldig, statig, speelsch of zacht.

Ik ga geen cataloog schrijven van de fonteinen te Rome. Maar (enkele) typische exemplaren (wensch ik) even te teekenen : Daar hebt ge de fonteinen van St. Pieter.

Twee schalen, schoon gevormd uit Oostersch graniet op een achthoekig voetstuk vormen voor elk den geheelen bouw, geen beeld, geen versiering. De naakste eenvoud. Maar hier

is... de triomf van het juichende, jubelende, zilveren water. Een trotsche straal, die opvaart, zich ontplooit, zich ontwiekt naar alle kanten, in altijd even sierlijke, even majestueuse houding en naar beneden stort in een harmonischen regen, een waterval door edele maat en zij beheerscht. De triomf van den eenvoud en de triomf van het grootsche (1).

Tegen een der zijden van het Palazzo Polo leunt de beroemde Fontana de' Trevi. In het midden, staande op zijn reusachtigen schelpwagen, verheft zich Neptunus, een forsche gespierde gestalte half door een wijden, golvenden mantel bedekt. Bevelend, het zoo even uitgesproken heerscherswoord als begeleidend, is de beweging der uitgestrekte hand. Twee sterke paarden door Tritons geleid, trekken den zee-koning voort. Het eene staat als verschrikt door den woelenden vloed in onbewegelijke bedeesdheid, maar de forsche Triton rukt het mêe; terwijl het andere (rechts van Neptunus) als deinzend voor de brandende, schuimende golven, die tegen de borst aanklotsen, hoog op achteruit steigert. Zoo krachtig is de beweging dat het den weerstrevenden Triton, die het bij de manen vast greep, mede optrekt. In heerlijken overvloed storten de wateren langs alle kanten in de breede kom, daar in vollen stroom losbrekend, ginds als scherpe dunne stralen zich een pad borend door de rotskloof. (2) Kom, hier een teug water gedronken — ieder Roomsche reiziger weet wat dit beteekent. (3)

Wat geweldig beeldwerk, barok, smakeloos zelfs, maar met alle schoonheid gekleed en majestueus gekleed door het spel der wateren... Bernini en de zijnen hebben toch sommige geheimen der natuur gekend. En ik begrijp waarom een Campagnool hier beneden kan leven met een korst brood, een anijswortel en een teuge wijn... Op geen plek van Rome misschien is steeds grooter, verscheidener, schilderachtiger menigte aanwezig en het is er eng en warm en benauwd. Van een plein, van straten, geen sprake, stegen, kromme stegen. En toch wat een schouwspel! (4)

De kolossen en de paarden (van het Quirinaal) teekenen hun onsterfelijk schoone vormen op de doorschijnende lucht, de obelisk verheft zich rank en statig en de wateren der fontein zingen ons weer het eeuwig streelende, het zoo verstaanbare en toch zoo geheimzinnige lied. (5)

(1) *Chronica*, III, blz. 46.
(2) M. en B., 1e d., blz. 41.
(3) M. en B., 4e d., blz. xv.
(4) *Chronica*, 3e d., blz. 46.
(5) M. en B., 4e d., blz. 129.

Aan den voet steigeren de heerlijke paarden van Phidias. (1)

De fontein waaraan het volk het meest is gehecht en die ook het meest zijn speelsch vernuft vertolkt is de *Fontana delle Tartarughe* in een minder bezocht kwartier.

Geen plein. Een ongelijkmatige ruimte. Geen afsluiting, geen omgeving, die grootheid bijbrengt. Twee bekkens boven elkander. In het breedere benedenbekken vier groote zeeschelpen met dolphijnen. Aan het bovenbekken vier schildpadden, die het water schijnen op te slurpen. Maar dolphijnen, schildpadden en bekkens worden verbonden door de bronzen beelden van vier jongelingen, die met den rechtervoet den kop der dolphijnen drukken, met de rechterhand den staart der dolphijnen houden en met de linker de schildpadden omhoog houden; een gracielijk spel van bewegingen en lijnen, dat door het stroomende water een geheel wordt van wonderbare harmonie. (2)

Ik geloof dat wij hiermede dezen tocht langs de straten en pleinen kunnen besluiten. Niet, wijl er geen bijzonderheden meer te vinden zijn, « maer vindende, dat het werk onder de hant wies en grooter wiert, dan het begrijp van eenen dag (daer ick voor als nu niet buyten wilde gaen) gevoeghlijck konde vervatten, zoo heb ik sulcks voor dees tijdt nae gelaten. »

Ik gevoel dat er een zekere aanmatiging in het overnemen dezer woorden ligt. De hoofsche schrijver der Batavische Arcadia heeft met zijn tochtgenooten in een dag al heel wat meer afgelegd en besproken.

't Zij zoo; maar mijn verontschuldiging ligt in den tijd, waarin wij leven.

Wij zijn vrij wat kortademiger dan onze zeventiende-eeuwsche voorouders, en wij weten tevens te goed, dat de dagen korter zijn, dan Johan van Heemskerck onderstelde.

Nemen wij liever twee of drie dagen, die te kort zijn, dan een dag, die te lang kon heeten (3).

J. Persyn.

---

(1) M. en B., 3e d., blz. 38.
(2) *Chronica* III, blz. 45.
(3) *De Tijd*, 30 Nov. '69. Schetsen en Beelden, Langs Straten en Pleinen III.

IN DE LENTE...

Als het elzenhout aan slooten en kanten nieuwprijkt met z'n mantel van groen, en de blaârtjes, als kantwerk zoo fijn, naar 't zonnelicht gewend, opkrullen uit hun bundeltjes van zîj;...

Als over 't vlakke veld de landman weer voorbij trekt met z'n ploeg, lichtflikkerend bijwijlen in 't zonnelicht;...

Als de vogeltjes weer hun nestjes aan 't bouwen gaan in de kruin der hoogstammige beuken, en de goudvliegen en de lichtkevertjes wemelen al dooreen;...

Als het Paaschbloemeke in 't spichtige gras, als de gespikkelde vlinder en de gonzende bie het mij voorzingen, het lied van « Weet-je nog? » van 't ander jaar en vroeger nog, en vroeger...

het jubellied van « Weet-je nog? »;

— dan denk ik vaak aan U, o Moeder, en hoe we saâm, bij 't vallen van den avond, naar het witte kapelleken zijn gegaan, zoo vreedzaam langs den veldwegel, en in de Mariamaand...

Breed en ver om ons strekte 't landschap, met z'n zwarte akkerbedden waar de versch-omploegde eerdeklotten langzaam te doomen lagen; met z'n opschietend gewas, waar de veie geur uit opdwaalde van 't nersche lentesap; met z'n natte schorren en vochtige meerschen en donkergroene dijken, die den einder afsloten met hun flanken en waarboven spande, almachtig-hoog, het lichtblauwende zeil des hemels...

En ver, en recht vóór ons, getemperd door zwarte boom-geraamten, vloeide 't licht der zon over al dat groen en blauw saâm met den opkomenden nevel, en het heele landschap, met z'n grijze slingerwegen, met z'n witte barreelen en z'n teringachtige populieren, het dreef in 't blonde licht van den zoelen lente-avond.

En weet-je nog, hoe ik de halmpjes plukte langs den weg, en de blaârtjes telde van 't purperen viooltje en de stofkolfjes rukte van de duivelsklauw die groeide langs de grachten...

en hoe je mij verhaaldet van die plant die te dorren stond in de woestijn van Egypten, wanneer Maria d'r voorbij kwam met 't kindeken Jezus, en hoe de gansche Heilige Familie in 't lommer rustte van den dooden plant, en hoe Jezus, bij Zijn vertrek, hem aan de Engelen toevertrouwde die hem verzorgden en koesterden... — en dat dit nu de witte hagedoorn was;

en hoe je mij verteldet van de groote zurkel met z'n breêde blâren : dat-ie groeide onder 't kruis van Onzen-Lieven-Heer, en dat die zwarte plekken op 't donkere groen, de bloeddroppels waren uit Jezus' liefdewonden gevloeid...

Weet-je nog, hoe ingetogen we traden in het eenvoudig bepleisterde kapelleken waar 'n Meiboom stond voor de deur : hoe stil-godvruchtig we de gebeden herhaalden in 't donkere heiligdom, saâm met de dorpsmenschen, het zangerig « Wees-gegroet-Maria... » dat omhoog walmde naar den lichttroon van brandende keersen en goudpapieren bloemen, en naar het indrukwekkende beeld van Onze-Lieve-Vrouw-van-zeven-Weeën...

En weet-je nog, hoe we daarna gingen leliebloemekes zoeken, waarvan je zooveel hield, o Moeder, en hoe we wandelden door de dreef van hooge beukestammen, waartusschen schuinsweg reeds schaduw en zonne hun donker- en lichte strepen trokken,

en hoe we gingen, over den witten weg, waarover de boomen hadden gespreid, als om 'n processie, hun strooisel van zilverschilfertjes en hun snoertjes van paarlemoer, wen al over de hagen, in den gaard de appelaars en de beziestruiken opbloeiden nevens elkaar in 'n schakeering van teêre, vaporeuse kleuren, rose en blauw en blank en balsemend in de lucht hun welriekenden adem...

En weet-je nog hoe we zochten in 't bosselken tusschen 't kreupelhout, wegwerend de braamstruiken, en in 't korte gras waar de schildkevers verschrikt over endweer liepen, en hoe blij ik was om 'n enkel lelietje U te brengen, Moeder ! gevonden tusschen wortelbloem en wilde kervel..,

lelietjes, met hun fijne strijkblaadjes van teeder groen en waar je de bleeke adertjes op speuren kon,

met hun witte klokjes-getand en kolfjes daarin en ook reeds een vruchtknop, —

met hun geur zoo puur en zoo eigen en waarvan je zoo hield, o Moeder!...

lelietjes die 'k U bracht zooveel ik er vinden kon, tot het donker werd en hun blanke klokskens verdoken bleven voor ons oog, en we saâm weertogen naar huis toe, onder de reeds zwarte boomenarkade en langs de meerschen door den stillen avond,

naar huis toe, waar we de lelietjes schoon in 'n tuiltje zouden binden en zuiver water geven,

. . . .

En als 't bloemeke in 't spichtige gras, als de gespikkelde vlinder in de wei en de gonzende Meikever het mij toezingen als aan 'n oud bekende, het jubellied van « Weet-je nog? » O Moeder! dan bid ik dat ik nog dikkels met U — die mijne gansche liefde zijt — moge lentewandelen gaan in zonnige dreven, en al de leliekes die 'k vinde, ik breng ze in uwen schoot

omdat Gij mij ze leerdet zoeken,

omdat Gij mij leerdet zien in Gods schoone natuur en in z'n wondere wereld...

Dés. De Kock.

HOOGER ONDERWIJS VOOR VROUWEN IN DE VEREENIGDE STATEN (1)

Veel wordt er tegenwoordig gesproken en geschreven over hooger onderwijs voor vrouwen. Sommigen zien er de noodzakelijkheid niet van in, terwijl anderen misschien eerder te veel zouden eischen. En onder hen zelfs die de behoefte aan een grondiger vorming erkennen, heerschen er dan nog veel verschillende meeningen nopens de doelmatige en praktische inrichting er van.

Uit dit oogpunt zal het misschien nuttig zijn na te gaan, wat men in andere landen reeds gedaan heeft en hoe men dit vraagstuk heeft pogen op te lossen. Vooral in de Vereenigde Staten, waar het hooger onderwijs voor vrouwen sterk ontwikkeld is, zal het belangrijk zijn eens van dichtbij den toestand te beschouwen.

***

(1) De voornaamste werken die men raadplegen kan over dit onderwerp, zijn vooreerst de groote woordenboeken en encyclopediën, vooral, het *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* van J. Conrad, L. Elster, W. Lexis en Ed. Loening (*Zweiter Supplementband,* Jena 1897, blz. 931-937). Zoo ook in K. Trübner's *Minerva, Jahrbuch der gelehrten Welt* (Strassburg) vindt men o. a. de lijst van alle professoren der voornaamste hoogescholen der gansche wereld. Voor Amerika in 't bijzonder raadplege men de uitmuntende studie van James Bryce : *The American Commonwealth* (2[d] edition revised. Londen en New-York, 1891, 2 boekdeelen). Het kapittel CI van het tweede deel is uitsluitelijk gewijd aan het hooger onderwijs. Edwin Grant Dexter, professor aan de hoogeschool van Illinois, heeft in 1904 te New-York en te Londen een werk uitgegeven onder den titel *A History of Education in the United States*; vóór hem reeds bezaten wij Zimmermann's studie over *Die Universitäten in den Vereinigten Staaten. Ein Beitrag zur Culturgeschichte.* Freiburg, 1896. De laatste officieele statistieken over het openbaar onderwijs kan men vinden in de twee lijvige boekdeelen van het *Report of the Commissioner of Education for the year ending June 30, 1906*, te Washington uitgegeven in 1907 en 1908, door het ministerie van binnenlandsche zaken. Eindelijk zal men gemakkelijk begrijpen, dat er veel inlichtingen te vinden zijn in de Amerikaansche tijdschriften, en vooral in de jaarverslagen, catalogen, bulletijns, enz. der verschillende hoogescholen en colleges.

Op drie wijzen wordt in Amerika dat hooger onderwijs gegeven : gewoonlijk bestaat er coëducatie ; heel zelden worden beide geslachten afzonderlijk onderwezen in verschillende lokalen derzelfde inrichting en elders bestaan er gestichten uitsluitelijk voor vrouwen bestemd.

In 1894 waren er 34,758 juffers in gestichten met coëducatie, terwijl er een veel kleiner getal, slechts 23,707, de leergangen volgden in colleges uitsluitelijk voor hen ingericht (1). Misschien is de oorzaak van dien toestand gedeeltelijk te zoeken in de vermaardheid van vele universiteiten voor beide geslachten, die ver verheven staan boven de beste vrouwencolleges, zooals Smith, Vassar of Wellesley. De grootste oorzaak is echter wel, dat in verre het grootste getal der gestichten beide geslachten aanvaard worden, terwijl de mannen slechts tot één vierde der colleges geen toegang kunnen vinden. Zoo waren er, in 1905-06, 335 hoogescholen en colleges voor beide geslachten, 158 waar enkel mannen, en 129 waar enkel vrouwen toegelaten werden (2).

In Amerika begint de coëducatie van in het lager onderwijs en dikwijls wordt zij voortgezet tot op de hoogescholen toe. Dat is bijzonderlijk het geval in het Westen, waar men minder delicaat blijkt en waar de beschaving zoo verfijnd niet is als in het Oosten. Zoo laten zelfs de Jezuïeten de vrouwen toe in hun hoogeschool te Omaha (Nebraska), uitgenomen in het *department of arts;* zoo ook zijn de vrouwen heel talrijk aan de hoogescholen van Kansas, Nebraska, Californië, enz. In deze laatste echter zitten zij langs den éénen kant van het auditorium, en de mannen langs den anderen. Dezelfde regel wordt onderhouden aan de hoogeschool van Michigan, te Ann Arbor, waar de vrouwen insgelijks heel talrijk zijn (3).

Dus, zoowel in de officieele als in de vrije hoogescholen van 't Westen, worden beide geslachten aanvaard; in 't Oosten, daarentegen, zijn de vrije universiteiten veelal den mannen alleen toegankelijk; dat is 't geval voor Columbia, Johns Hopkins, de katholieke hoogeschool, de vrije gestichten in New-Hampshire en New-Jersey, enz. In Cornell, daarentegen, zijn de vrouwen heel talrijk; een kant van 't auditorium is hun voorbehouden.

De universiteiten van den staat maken over 't algemeen geen onderscheid in 't aanvaarden van mannen of vrouwen; uitzonderingen bestaan er toch in New-York, New-Jersey, Maryland, Florida, enz.; de universiteit van Pennsylvanië

(1) J. Conrad, *Op. cit.*, blz. 935.
(2) Officieel *Report*... blz. xxv.
(3) Zie Bryce, *l. c.*

huldigt de coëducatie slechts in eenige afdeelingen. Andere gestichten weerom, durven de vrouwen niet heel en al uitsluiten, maar verkiezen toch er zoo weinig mogelijk te hebben. Zoo moeten zij betalen om aanvaard te worden in de hoogeschool van Virginia, terwijl voor de mannen het onderwijs kosteloos is.

Die halve maatregel heeft onvoldoende geschenen aan de universiteit van Georgia, die het beter gevonden heeft beide geslachten in verschillende lokalen te onderwijzen; om dezelfde reden heeft Columbia University het Barnard College, en Harvard het Radcliffe College ingericht; zoo kunnen beide geslachten even goede vruchten trekken uit de lessen van een uitmuntend leeraarskorps en zich veelal bedienen van dezelfde bibliotheken, museën en laboratoriums.

In de colleges waar enkel vrouwen toegelaten worden, geeft men gewoonlijk van 15 tot 18 uur les per week, en men zorgt dat de Zaterdag heel en al vrij weze; zelfs in het groot gesticht Bryn Mawr beslaan de leergangen doorgaans niet meer dan een tiental uren. Dat is stellig niet overdreven, vooral als men bedenkt, dat doorgaans heel veel voor de lichamelijke ontwikkeling gezorgd wordt en dat, ten andere, de jufvrouwen gewoonlijk slechts rond vijftien jaar toegelaten worden (1). Er zijn zelfs gestichten, gelijk het Woman's medical College of Pennsylvania, waar de ouderdom van 18 jaar vereischt wordt.

* * *

Welke leergangen vinden het meest bijval bij de vrouwen?

Op deze vraag kan men antwoorden, dat bijna de helft de leergangen volgen in oudere en nieuwere talen. Zoo waren er in 1893-94 (2)

voor het Latijn	51,000	mannel.	en	71,000	vrouwel.	studenten.
» » Grieksch	10,700	»	»	3,600	»	»
» » Duitsch	2,600	»	»	2,200	»	»
» » Fransch	5,000	»	»	28,000	»	»

Gelijk men ziet hebben de jongens een kleine meerderheid voor het Duitsch, terwijl er vijf- of zesmaal meer juffers zich op het Fransch toeleggen. — Zouden zij in Amerika soms ook zoo Franschdol zijn als bij ons in Vlaanderen?

Aan een anderen kant, verkiezen zij verre het Latijn boven het Grieksch — terwijl onze Vlaamsche vrouwen doorgaans op

(1) Zie J. Conrad, *op. cit.* blz. 935.
(2) Volgens het officieel *Report* voor dat jaar, aangehaald bij J. Conrad, *op., cit.* blz. 935.

geen van beide verzot zijn. In sommige gestichten is dat verschil heel groot. Aldus in Barnard en Vassar College leggen er zich 189 en 495 toe op de taal van Cicero, terwijl slechts 44 en 101 die van Homeros kunnen smaken (1).

J. Conrad (2) geeft een statistiek volgens welke te Bryn Mawr in 1895-96 de hoogere wiskunde en de natuurwetenschappen gevolgd werden door een zesde der leerlingen; evenveel volgden wijsbegeerte en maatschappelijke wetenschappen, terwijl de geschiedenis eenige studenten meer had kunnen vereenigen; eindelijk, legde een kleine helft zich toe op verschillende doode en levende talen.

Natuurlijke wetenschappen en wiskunde vinden in Amerika veel meer liefhebbers dan bij ons. Zoo waren er in het jaar 1893-94 (3) 58,000 vrouwen en slechts 45,000 mannen, die zich op natuur- en scheikunde toelegden; hetzelfde jaar werd de wiskunde bestudeerd door 66,000 mannen en 96,500 vrouwen. Die cijfers spreken klaar genoeg. Men moet er echter bijvoegen, dat die leergangen in Amerika zoo grondig niet zijn als bij ons.

Het is ook gemakkelijk te begrijpen, dat natuurlijke schoonheidszin eerder de vrouwen dan de mannen tot de kunststudie zal drijven. Dezen kant van hun onderwijs heeft J. Conrad verwaarloosd in zijn anders zoo degelijke studie. En toch waren er b.v. in 1905-06 te Wellesley 81 studenten in de muziek en 140 in de schoone kunsten; te Mount Holyoke werden de lessen over muziek gevolgd door 100 leerlingen en die over kunst door 294; de verhouding is heel groot, als men bedenkt, dat dit gesticht in 't geheel niet meer dan 730 studenten telt (4). Gedurende hetzelfde jaar werd in de Vereenigde Staten de graad van Bacalaureus in de muziek toegekend aan 255 vrouwen, en slechts aan 8 mannen; zoo ook de titel van Bacalaureus in de schilderkunst aan één man en aan 24 vrouwen (5).

Men denke echter niet, dat de vrouwen slechts optreden op het gebied van het schoone en het aangename; ook het practisch nut weten zij te huldigen en te waardeeren. Zoo worden zij toegelaten in sommige gestichten voor landbouw- en werktuigkunde, b.v. in de Purdue University te La Fayette (Indiana), in de landbouwinstituten te Amherst en te Boston beide in Massachusetts, enz. In 1905-06 waren er in die inrichtingen 14,241 vrouwelijke en 44,852 mannelijke studenten (6).

(1) *Report*, blz. 551.
(2) *Op. cit.*, blz. 935.
(3) Volgens het reeds aangehaalde *Report*.
(4) *Report*, blz. 552.
(5) *Report*, blz. 446-47.
(6) *Report*, blz. 577.

Betrekkelijk weinig juffers wijden zich aan de rechtsgeleerdheid. Zoo waren er in 1893-94 slechts 54 en in 1905-06 176, terwijl er dit laatste jaar 15,235 manspersonen met die studiën bezig waren. In 1890 waren er in de Vereenigde Staten reeds 208 vrouwen werkzaam als rechtsgeleerden, vooral als notarissen. (1)

Daarentegen is de geneeskunde een hunner geliefkoosde vakken; er bestaan zelfs bijzondere inrichtingen waar zij alleen hun graden kunnen verwerven; zoo kunnen zij dokter worden in het Woman's medical college of Pennsylvania na vier jaar studie (2). In 1905-06 waren er 1.021 vrouwen, tegen 23,903 mannen, die zich op geneeskunde toelegden; bij dit getal kan men nog 88 vrouwelijke studenten rekenen in de tandheelkunde en 202 in het apotheekwezen. (3)

In de faculteiten van godgeleerdheid zijn de vrouwen natuurlijk heel zeldzaam; in sommige protestantsche seminaries worden zij nochtans toegelaten, b. v. in het Hartford theological seminary, in het Baptistisch seminarie te Louisville (Kentucky), in het Union theological seminary te New-York, enz. In 't geheel waren er 252 in 1906 (4); zij leggen zich vooral toe op de studie der Oostersche talen of bereiden zich tot missiewerk onder Negers en Indianen.

***

Om nu te begrijpen hoe hoog het peil staat van dat onderwijs voor vrouwen, is het noodig eerst een woord te zeggen over de Amerikaansche hoogere studiën in het algemeen.

Tot hiertoe hebben wij gestadig gesproken over universiteiten en colleges zonder een strenge grens te trekken tusschen beide, en in der waarheid ware het onmogelijk anders te werk te gaan. In de Vereenigde Staten hebben beide woorden dezelfde beteekenis, namelijk : een gesticht dat gemachtigd is om de wettelijke graden te verleenen. Een groote universiteit, waar het onderwijs van heel degelijk gehalte is, kan den naam dragen van *college*, en een gewone inrichting, die in Europa ternauwernood den naam van college verdienen zou, wordt ginder veelal met den titel van *university* bestempeld.

Doch niet alleen zijn beide *woorden* synoniem, maar ook *in werkelijkheid* is het onmogelijk te zeggen, voor het meeste deel der gestichten, of het universiteiten zijn of niet; alle mogelijke

(1) *Report*, blz. 595; J. Conrad, *op. cit.*, blz. 936.
(2) In Amerika veroveren ook de mannen gewoonlijk dien titel reeds na vier jaar.
(3) *Report*, blz. 609, 612 en 613.
(4) *Report*, blz. 595.

tusschensoorten bestaan : colleges met één, twee, drie, vier of vijf onzer gewone faculteiten. Ook voor het gehalte van het onderricht is het veelal onmogelijk te zeggen, waar juist *hooger*, en waar *middelbaar* onderwijs gegeven wordt.

Schier alle Amerikaansche universiteiten waren in den beginne eenvoudige colleges (in de Europeesche beteekenis) en daaruit zijn machtige wetenschappelijke middelpunten ontstaan, gelijk Harvard en Yale. Hedendaags nog gaat dezelfde ontwikkeling haren gang, en gestadig ziet men colleges die zich één of meer faculteiten toevoegen, om zoo allengerhand op een echt Europeesche (nl. Engelsche) universiteit te gelijken.

Er valt echter op te merken, dat het oud voorbereidend college schier altijd blijft voortbestaan naast de jongere leergangen. In Amerika is een *university* dan gewoonlijk een eenvoudig college, ofwel een college vergezeld van een hoogeschool (1). In zeldzame gevallen slechts wordt het middelbaar onderwijs in dergelijke inrichtingen van kant gelaten.

Wat nog zou kunnen bijdragen om ons op 't eerste gezicht vele Amerikaansche colleges te doen aanzien voor echte hoogescholen, is dat het programma van 't middelbaar onderwijs daar verschillende vakken omvat, die in België eerder in 't hooger onderwijs thuis behooren. Zoo leert men er geologie, sterrekunde. rechten, maatschappelijke wetenschappen, wijsbegeerte, enz. Doch de uitslagen van zoo 'n onderwijs zijn toch gewoonlijk niet hooger dan die onzer Europeesche colleges, integendeel.

Op de 622 gestichten voor hooger en middelbaar onderwijs, vermeld in het jaarverslag van 1905-06, zijn er een twaalftal die wij met den naam van echte hoogescholen zouden bestempelen. De voornaamste zijn ongetwijfeld Harvard, Columbia en Yale. Doch hier is het de plaats niet daar verder over te spreken. Hier zullen wij liever wat bijzonderheden aanduiden nopens gestichten, waar de vrouwen alleen aanvaard worden. Veel dezer inrichtingen verleenen slechts den graad van Bachelor of Arts, en wel na vier jaar studie : dat is bij voorbeeld het geval met het Woman's College te Baltimore en Wellesley in Massachusetts. Bryn Mawr verleent daarenboven nog de graden van Master of Arts en van Doctor of Philosophy.

(1) Gansch het personeel van het college wordt dan ook medegerekend als behoorende tot de *university*. Daaruit verstaat men ten deele, hoe het komt, dat sommige Amerikaansche hoogescholen zoo geweldig veel professoren en studenten kunnen tellen. In 1905-06 telde Harvard 554, Columbia 544 en Cornell 516 hoogleeraars; tegenwoordig is het cijfer nog hooger, vooral voor Columbia. In hetzelfde jaar waren er 5,239 studenten te Chicago, 4,180 aan de hoogeschool van Michigan, enz.

Het programma is over het algemeen hetzelfde als dat van 't middelbaar onderwijs voor mannen. Als voorbeeld geven wij hier de vakken die onderwezen worden in het zooeven gemelde Woman's College : Grieksch, Latijn, Duitsch, Engelsch, Fransch, Romaansche talen, plantenkunde, levensleer, ontleedkunde, physiologie, natuur- en scheikunde, geologie, wiskunde, geschiedenis, wijsbegeerte en vergelijkende godsdienstgeschiedenis. Als men dezen laatsten leergang uitzondert, vindt men al de overige terug op het programma van Bryn Mawr ; daarenboven geeft men daar nog bijzondere leergangen in het Spaansch, het Italiaansch, de Germaansche en de vergelijkende taalwetenschap, de klassieke oudheidkunde, de Semitische talen en de bijbelsche letterkunde; zoo ook bestaan er, buiten de gewone leergangen in de wijsbegeeerte, bijzondere lessen over zielkunde, maatschappelijke wetenschappen, opvoedkunde en strafrecht; eindelijk, om alles te bekronen, volgen de juffers nog een leergang van welsprekendheid, waarin zij ongetwijfeld veel belang stellen.

Gewoonlijk heeft men in Europa een te hoogen dunk van de opvoeding der vrouwen in de Vereenigde Staten. Zoo zijn er zeker veel vrouwelijke studenten, zelfs in de eigenlijke hoogeschool, maar bijna allegaar in de lagere en de middelbare klassen; hoe meer men klimt in het onderwijs, hoe meer de mannen de bovenhand hebben. Ook zijn er heel weinig die de wettelijke graden veroveren ; een uitzondering moet men natuurlijk maken voor den graad van Bachelor of Arts, die eenvoudig beantwoordt aan het diploma dat men bij ons krijgt na de humaniora'; in 1905-06 werd deze graad door 4,183 vrouwen verworven ; daarentegen waren er slechts 362 die Master werden in dezelfde vakken; 700 verwierven den titel van Bachelor en slechts 15 dien van Master in de wetenschappen ; 430 werden Bachelor en 25 Doctor in de wijsbegeerte (1).

In Radcliffe College, waar leergangen en leeraars gewoonlijk dezelde zijn als in Harvard University, zijn er heel weinig juffers in geslaagd, een graad der hoogeschool te veroveren

Te Wellesley waren er in 1905-06 slechts 17 gegradueerde studenten op 1096; in Vassar slechts 10 op 977, in Smith 5 op 1213, te Mount Holyoke 4 op 714, enz. Deze colleges tellen nochtans onder de voornaamste onderwijsgestichten voor vrouwen (2).

Een punt dat ook een gedacht geven kan van het gehalte dier colleges, is de toestand der bibliotheek. Zoo beschikt Wel-

(1) *Report*, blz. 446-447.
(2) Deze cijfers zijn ontleend aan het jaarboek *Minerva*, XVI[e] jg. 1905-06.

lesley over meer dan 60.000 boekdeelen; Vassar over 55.000; Bryn Mawr heeft er 56.000 en daarenboven ontvangt het nog regelmatig 354 bladen en tijdschriften.

Jaarlijks stelt het Woman's College te Baltimore twee beurzen van $ 500 ieder (meer dan 2.500 fr.) ter beschikking zijner beste leerlingen, om studiereizen te ondernemen in het oud werelddeel (1).

Zoo ook geeft Bryn Mawr jaarlijks drie beurzen van dezelfde waarde en met dezelfde beschikkingen; twee staan ten dienste der hoogere, en ééne ten dienste der lagere klassen.

In Smith College bloeit een historisch seminarie ingericht om het persoonlijk werk der studenten te bevorderen. Zij die met bijzondere vraagstukken bezig zijn, ondernemen weleens studiereizen in Canada, in Engeland, enz., om ter plaatse zelf de quaesties te onderzoeken.

Ook het onderwijzend personeel is veelal heel talrijk; zoo zijn er in Radcliffe 102, in Vassar 91, in Smith 93 en te Wellesley 95 leeraars (2). Onder die omstandigheden is het mogelijk goed dat ieder slechts met één geliefd vak bezig zij, om zoo een beslagen specialist te worden. Zoo telt Bryn Mawr 10 leeraars in het Engelsch, 3 in de wiskunde en 2 in een half dozijn andere vakken (3).

Verschillende leeraars van Bryn Mawr en Smith werken mede aan geleerde tijdschriften, b.v. aan het *American Journal of Theology;* M. F. Washburn van Vassar is medeuitgever van *The American Journal of Psychology;* Charles MacLaen Andrews, bekend historicus uit Bryn Mawr, werd vóór een paar jaar een leeraarsstoel waardig geoordeeld in de vermaarde Johns Hoppins University; Miss Mary Whiton Calkins, belast met den leergang van wijsbegeerte en zielkunde te Wellesley, heeft een goed handboek geschreven voor dit laatste vak en voor de metaphysica; ook levert zij bijdragen in het *Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods.*

Doch wij zouden te lang zijn, moesten wij verder over die verdienstelijke leermeesters uitweiden.

Onder hen zijn er natuurlijk veel vrouwen. In 1879-80 maakten de mannen (122,795) slechts 42.8 % uit van het totaal der leeraars en onderwijzers (286,593); in 1905-06 was de verhouding nog veel kleiner, nl. 23.6 % (109,179 mannen op 466,063) (4).

Vele oorzaken kunnen er toe bijdragen om die verhouding

(1) *Minerva*, XVIe jg., 1905-06.
(2) *Report*,... blz 552-53.
(3) *Minerva*, XVIe jg., 1905-06.
(4) *Report*, blz. X.

grooter of kleiner te maken. Men kan vooral wijzen op de vier volgende factors :

1° De plaatselijke invloeden. In sommige staten is de verhouding sterker en in andere zwakker. In 1905-06 waren er in Arkansas 51.7 % mannen (3,922 op 7,581), en in Connecticut slechts 6,9 % (326 op 4,729) (1).

2° Het geslacht der leerlingen heeft hier natuurlijk veel invloed. In de gestichten voor vrouwen waren er in hetzelfde jaar slechts 695 mannelijke leeraars op 2,859. Te Wellesley en in Mount Holyoke is bijna gansch het personeel uit vrouwen samengesteld; dat is echter het geval niet in Radcliffe, waar de leeraars van Harvard zich met het onderwijs gelast hebben. In de gestichten voor mannen of voor beide geslachten, waren er slechts 2,571 vrouwen op een totaal van 21,091 leeraars (2).

3° In de godgeleerdheid, in de rechten, enz. zijn er natuurlijk minder vertegenwoordigers van 't vrouwelijk geslacht dan in de klassen van letteren of kunst. Ook in de gestichten voor werktuigkunde en landbouw waren er 4,158 mannen op 4,721 (3). Daarentegen in het Woman's medical College of Pennsylvania, is het zwakkere geslacht sterk vertegenwoordigd; het leverde niet alleen den voorzitter, den schrijver en den deken der faculteit, maar ook vier leeraars op de tien, waaronder de titularissen der leergangen in vroedkunde en vrouwenziekten (4).

4° Eindelijk kan de slechte geldelijke toestand van een gesticht ook oorzaak zijn waarom men zich tevreden stelt met een onderwijzeres. Doch hedendaags zijn de Amerikaansche colleges gewoonlijk rijk genoeg, om financieele beschouwingen te kunnen van kant laten. Niettemin is het middelmatig maandelijksch loon eener leermeesteres slechts $ 43.80, dat is 225 frank, terwijl een mannelijke professor of onderwijzer 65 frank meer trekt, nl. $ 56.31 (5).

Om te eindigen geven wij de lijst der bijzonderste vrouwencolleges in de Vereenigde Staten (6).

P. HILDEBRAND, kapucijn.

(1) *Report*, blz. 304.
(2) *Report*, blz. XXV.
(3) *Report*, blz. 577.
(4) *Minerva*, XVIe jg., 1905-06.
(5) *Report*, blz. X.
(6) Volgens hetzelfde *Report*, blz. 552 en 553. - Het beste katholieke gesticht, het Trinity College, wordt bestuurd door de Belgische « Sœurs de Notre-Dame » van Namen.

DE BIJZONDERSTE VROUWENCOLLEGES IN DE VEREENIGDE STATEN

STAAT	STAD	NAAM	GODSDIENST	JAAR DER STICHTING	LEERAARS mannelijke	LEERAARS vrouwelijke	LEERAARS totaal	LEERLINGEN	REISBEURZEN	STUDIEBEURZEN	BIBLIOTHEEK Boekdeelen	BIBLIOTHEEK Vlugschriften
Californië	Mills College	Mills College	Onzijdig	1871	5	28	33	200		18	7.500	
Distr. Columb.	Washington	Trinity College	Katholiek	1900	7	19	36	100		10	13.000	1.000
Illinois	Rockford	Rockford College	Onzijdig	1849	3	19	22	134		7	6.500	
Louisiana	Nieuw Orleans	H. Sophie Newcomb Memorial Col.	»	1887	8	23	31	399	0		7.572	
Maryland	Baltimore	Woman's College	Meth. Episc.	1888	10	13	23	332	2		11.001	
Massauchetts	Cambridge	Radcliffe College	Onzijdig	1879	102	0	102	436	1	21	22.000	1.200
»	Northampton	Smith College	»	1875	27	66	93	1.213	6	113	12.000	
»	South Hadley	Mount Holyoke College	»	1837	7	70	77	714	4	36	30.000	5.000
»	Wellesley	Wellesley College	»	1875	13	82	95	1.096	1	78	60.000	1.200
New-York	Aurora	Wells College	»	1868	4	18	22	150			14.046	
»	Elmira	Elmira College	Presbyt.	1855	6	12	18	255	0	30	5.914	400
»	New-York	Barnard College	Onzijdig	1889	36	15	51	390		40	3.500	
»	Poughkeepsie	Vassar College	»	1865	16	75	91	977	4	87	54.500	1.000
Pennsylvanië	Bryn Mawr	Bryn Mawr College	»	1885	30	16	46	456	14	77	48.000	8.000
Virginia	Lynchburg	Randolph-Macon Woman's Coll.	Meth. Episc. S.	1893	11	17	28	350		14	5.750	1.250

VERLANGEN

Denn, blick' ich in die lichten Räume
Dann füllt die Sehnsucht meine Brust.
GÖRRES.

Hoe slaakt in duisternis en engte ons zielenood !
Wij voelen 't leven door een machtig driftverlangen
Naar al wat heerlijk schoon is en onmeetbaar groot
En staan er vóór met vreugde en groeiend sehnsuchtprangen.

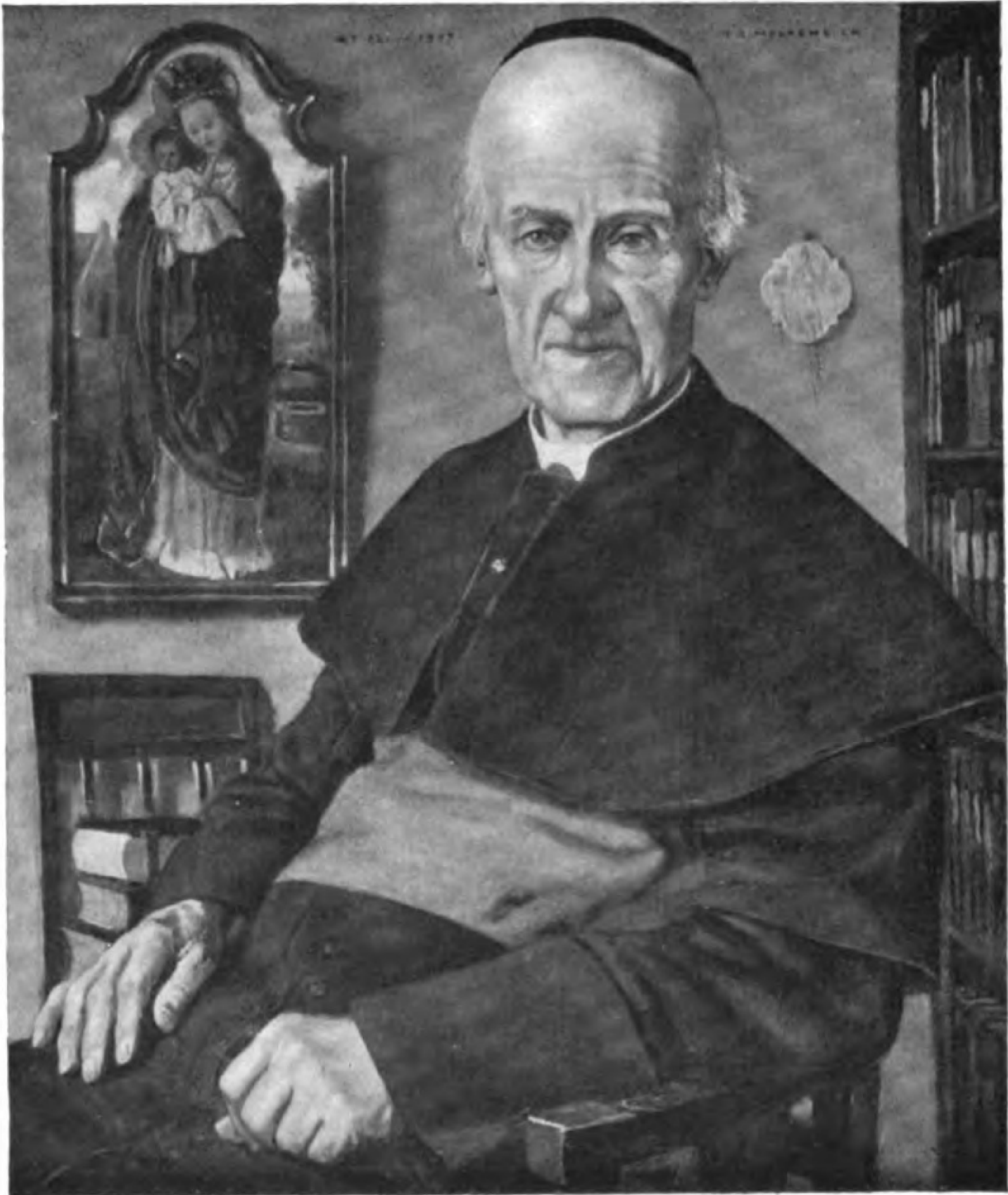
Van 't grijze Belfort, oud en reuzig gloriepand,
Heb ik, met boven mij de blauwheid van den hemel,
De rijke pracht gezien van Vlaandren, 't schoone land,
En mij verblijd om 't breede en weidsche lichtgewemel.

Ik zag bewonderend naar uw onmeetlijkheid,
O mooie Noordzee met uw gouden zonnebaren,
Wier grootsche deining naar de oneindigheden leidt;
En mijn begeerte is u onstuimig nagevaren.

Verrukkend hield voor mij de dichtkunst uitgespreid
Het wijde en wonder rijk van ideaal en droomen
En voerde mij hoog op, ver boven ruimte en tijd,
En liet mijn arme ziel vol heil en weelde komen.

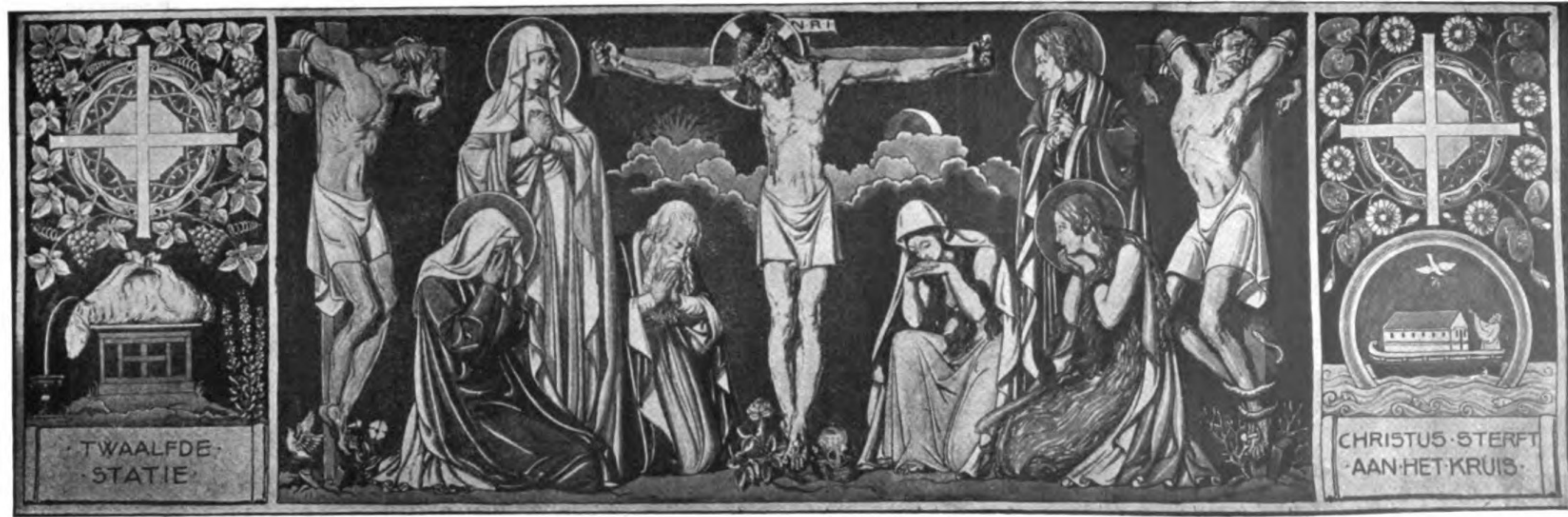
En onvoldaan toch bleef mijn ziel steeds haken naar
't Oneindig schoon en naar een grootheid zonder palen ;
Nooit zal zij hier, mijn God, bevredigd zijn, slechts daar
Waar zij Uw grootheid ziet, Uw hemel-gloriestralen.

ARTH. COUSSENS.

MONSEIGNEUR DEKEN J. J. GRAAFF TE OUDERKERK N.H.
CONSERVATOR VAN HET BISSCH. MUSEUM — HAARLEM

KUNST-WERKEN VAN TH MOLKENBOER AMSTERDAM

TWAALFDE STATIE VAN DEN KRUISWEG TE ZOETERWOUDE BIJ LEIDEN (HOLLAND) IN VEELKLEURIGE MATTE TEGELS DEZE STATIE IS BREED 3.75 METER — DE GEHEELE KRUISWEG ZAL VOLTOOID ZIJNDE ONGEVEER 70 METER LANG ZIJN EN DE GEHEELE KERK VAN BINNEN ALS MET EEN FRIES VERSIEREN

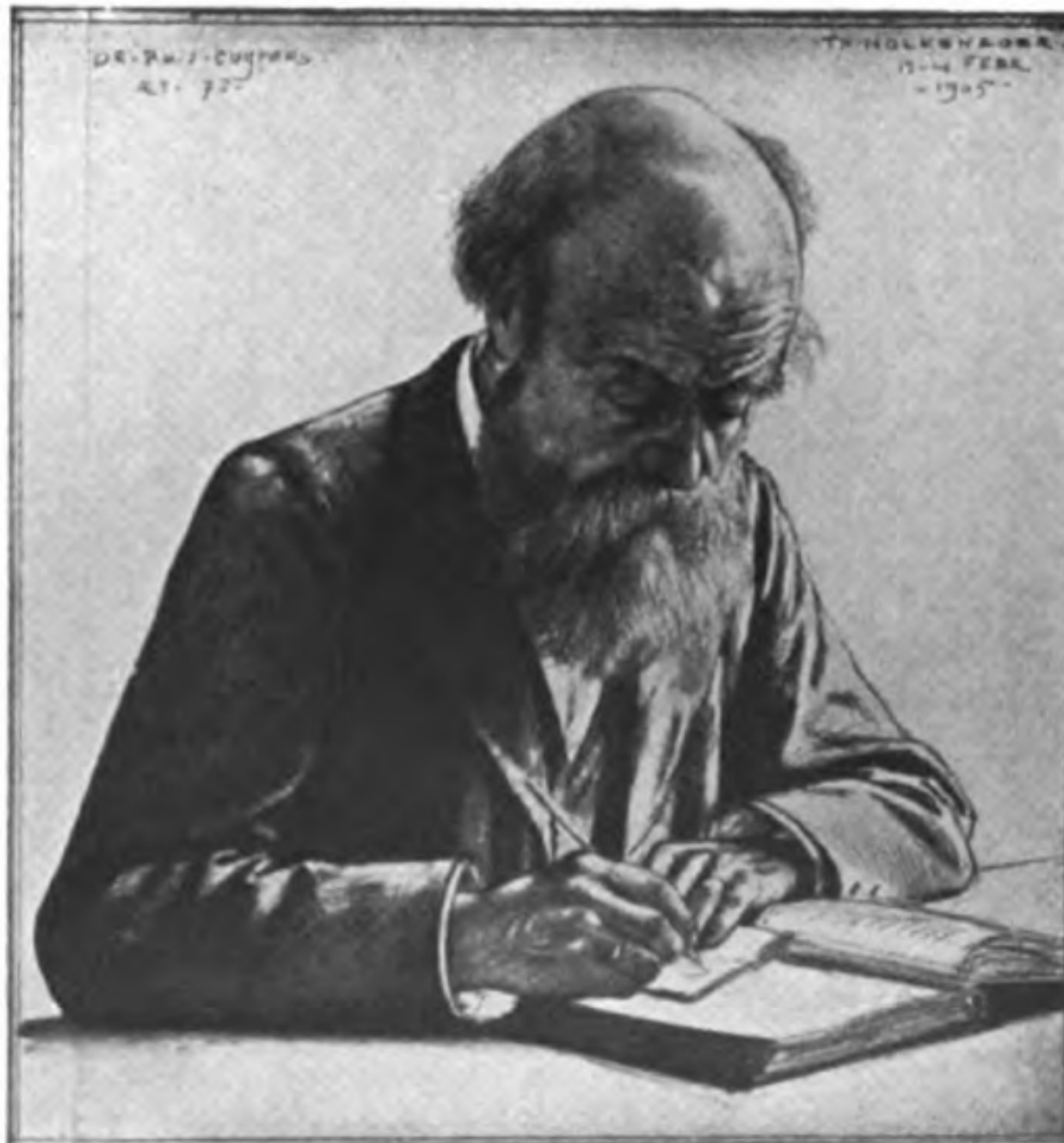
EERSTE STATIE VAN DEN KRUISWEG TE RIJSWIJK BIJ DEN HAAG (HOLLAND)
DEZE STATIE IS 3 METER BREED 1.20 METER HOOG ZIJVAK BREED 1 METER

VOLLEDIGE KAPEL IN 1905 IN HET STEDELIJK MUSEUM TE AMSTERDAM TENTOONGESTELD — VOORBEELD, NIET VAN HET NON PLUS ULTRA VAN RIJKDOM EN PRAAL, MAAR HOE OP RATIONEELE EN EENVOUDIGE WIJZE EN MET WEINIG MIDDELEN EEN WAARDIG GEHEEL TE KRIJGEN IS

RECTOR VAN COOTH
HOOFDREDACTEUR VAN DE KATHOLIEK

DR. P. H. J. CUYPERS

ROSA MYSTICA

PORTRET VAN MIJNE MOEDER — EEN VAN MIJN EERSTE PORTRETTEN GESCHILDERD IN 1894 — FIGUUR LEVENSGROOT

PATER H. VAN SCHIJNDEL S.J.
VROEGER PRES. G. EN W. TE AMST.

PATER B. VAN MEURS S. J.
DICHTER

ELECTR. DRUKKERIJ H. J. KOERSEN, AMSTERDAM

OVER TH. MOLKENBOER

Ten jare 1891 was de Amsterdammer Th. Molkenboer bij Dr P. H. J. Cuypers, als bouwmeester werkzaam. Alhoewel hij toen talrijke ontwerpen voor school- en kerkbouw maakte, (deze laatste opgevat in de nieuwe strekking van den centraalbouw met vrij uitzicht op altaar en kansel) (1) bouwde de twintigjarige jongeling weinig, daar hij zich steeds meer aangetrokken voelde door de schilderkunst.

Zijn penseelwerk bepaalt zich tot eene « vlucht naar Egypte », een twaalftal schilderijen, de kristelijke deugden verbeeldend, die de zaal der villa « Grasso » te Vucht versieren, de Kruiswegen van Zoeterwoude en van Rijswijk en een honderdtal portretten.

Een eigenaardig man, die Molkenboer! Om reden dat in Noord-Nederland een artikel, de *hedendaagsche* kristelijke kunst op voldoende wijze behandelend en afbeeldend, moeilijk in een Roomsch-Katholiek tijdschrift zou plaats vinden, is hij genoodzaakt geweest, door de omstandigheden zelf, naar eigen middelen uit te zien, om ons met zijn werk degelijk vertrouwd te maken. En dit doet hij meesterlijk!

Immers, onder den titel « Christelijke kunst van Th. Molkenboer » liet hij in Januari 1909 een rijk geïllustreerd album verschijnen, (voornamelijk voor geestelijken opgemaakt en dat in den handel voor leeken 5 gulden kost) waarin hij ons, in een dertigtal keurig-uitgevoerde bladzijden, al 't geen hij sedert zijn vertrek bij Meester Cuypers op het ruime gebied der kristelijke kunst heeft voortgebracht, te zien en te genieten geeft.

Hij zet aanvankelijk zijne kunstheorieën nopens den kruisweg in eene drieledige stelling uiteen, te weten: de voorstelling der tafereelen, het decoratieve der schildering en de duurzaamheid van zijn werk.

Ten eerste in de nieuwerwetsche *voorstelling* der tafereelen, meent hij de klip van « het realisme in de historische onderdeelen » te ontvaren. Zijne afbeeldingen van het Kristi-lijden, beweert hij, moeten strekken tot eene leering, tot didactische

(1) De belangstellende leze daarover den pennetwist van Mgr Graaff met Jan Kalf en Th. Molkenboer in « de Katholiek » 1908 bl. 1-12; 80-111.

schilderijen, die bij den aanschouwer het begrip kweeken van de hooge lessen uit dit lijden stralend, opdat dit begrip ons late meêleven en onze godsvrucht opwekke.

Door eene kleurige, gedachtenrijke symboliek tracht de kunstenaar zijn doel te bereiken : Ziehier welke symbolische kleuren voorkomen in de 12e statie van den Zoeterwoudschen Kruisweg : De achtergrond is, lijk in de overige, diepblauw, eene gedachtenruimte verbeeldend. Kristus, als hoofdfiguur, staat altijd in het midden, en is in wit gehuld, als het vlekkelooze offerlam. De H. Maagd Maria is gekleed, niet in 't blauw, zooal gewoonlijk, maar wit en paarsch (onschuld en waardigheid). De H. Joannes, bruin en groen (kracht en hoop). Maria Magdalena, geel en paarsch (boetvaardigheid en vroegere rijkdom). Nicodemus, de knielende man, naast het kruis, rood (ten teeken van zijn wereldlijk aanzien), eindelijk voorspelt de knielende vrouw, met wit en blauw (de Joodsche kleuren) de bekeering der Joden tot het kristendom.

Rechts de statie : het Lam Gods, en links : de Ark van Noë op de wateren ; zoo wordt elke statie opgehelderd en voltooid door twee sierende zijtafereelen, met voorbeelden uit de H. Schrift, die tevens, én als omlijsting, én als omschrijvingen van den hoofdinhoud der Statie zelf moeten gelden, zoodat heel de cyclus onzer geloofsbelijdenis op den tempelmuur in symbolische tafereelen wordt afgemaald.

Nu, of het volk, het « vulgum pecus » veel van die symboliek zal snappen, is eene vraag, waarop de h. Molkenboer zelf, in weerwil van zijn didactisch doeleinde, moeilijk zal kunnen antwoorden.

Door soberheid van lijn, en weglating van al wat onze aandacht van de hoofdgedachte zou afleiden, streeft de kunstenaar, *ten tweede*, naar werkelijk *decoratieve* schilderkunst.

Het wil hem voorkomen « dat dit werkelijk *decoratieve* der staties meer schuilt in hun opvatting dan in de vlakke kleuren om kernachtige omtrekken ». Nochtans, in den rythmus en den stijl die hij laat heerschen in zijne groepeering, vinden we wel wat overdrevene symetrie, die eenigszins vergoed kan worden door de versmelting van de kleurenharmonie der tafereelen met de verscheidene tonen der kerkwanden, zoodat de staties, uit de verte gezien, geenszins haren goeden indruk verliezen.

Eindelijk streeft de h. Molkenboer naar *duurzaamheid*. Hij voert derhalve zijne kruiswegen uit in een bijzondere soort *tegels*, door hemzelven ervoor gemaakt, tegels, die hij voorspelt zóó duurzaam te zijn als de kerkmuren zelf. Dit geldt inzonderheid voor de mistige streken onzer Noorderbroeders, waar

soms noch doek, noch paneel tegenstand genoeg aan het vochtig element bieden.

Tot daar de theorieën van den kunstenaar over kruiswegschildering : dat ze veel goeds bevatten, zal iedereen met ons bekennen, alsook dat kruiswegen, gelijk die van Zoeterwoude en Rijswijk een heel wat beter figuur zouden maken dan andere kostelijke, peperduur betaalde schilderijen die in sommige onzer kerken pralen.

Maar voornamelijk treedt de heer Molkenboer op den voorgrond als *portretschilder;* zoo heeft hij, van den 12en tot den 24en Januari l. l. in Pulchri-Studio (den Haag) eene tentoonstelling geopend : een honderdtal portretten, waarin men de trapsgewijze opklimming kan nagaan van Molkenboer's kunstvaardigheid. Inzonderheid zijn de laatst geschetste conterfeitsels, wier afbeelding we aan de dienstvaardigheid van den kunstenaar te danken hebben, met bewonderenswaardige teekentechniek en pakkende realiteit behandeld. Niet het haarjuiste der gelaatstrekken, zooals eene fotographie, maar het sprekend beeld van den persoon, het innigste wezen van den mensch, van het karakter, de ziel, dat geeft zijn stift of penseel meesterlijk weer. In dit vak, gelijk ook in zijne kruiswegafbeeldingen, rekent hij toon, belichting en ruimte als bijzaak, naar 't voorbeeld der groote Duitsche portrettisten der 16e eeuw, Holbein en Cranach; of, indien hij iets op den achtergrond laat doorschijnen, laat hij het ons voorkomen als een gelukkig gevonden symbool, dat tot den afgebeelden persoon zelf schijnt te behooren, zooals de geopende, fijn geordende linnenkas achter 't portret zijner nederige moeder, de boekenreeks achter het verstandig hoofd van den geleerden pater Van Schijndel en het antiek Lieve Vrouwkesprentje aan de zijde van den ouden deken Graaff, conservator van het bissch. museum van Haarlem. Zie ook, welke vroolijkheid er straalt uit den leutigen kop van den volksdichter Van Meurs! We moeten nochtans hier bijvoegen dat het oog van den kunstenaar minder open stond, toen het er op aankwam de frissche kleurigheid der vrouw of de heldere levenslust der zorgelooze jeugd weer te geven. Voor de eerste ontbreekt hem de kunst van Ingres, voor de tweede, die van Van Dyck.

In het *meubelvak* (want daar doet hij ook aan meê) komt de h. Molkenboer met geen nieuwe gedachten voor den dag; trouwens, iedereen zal het met hem eens zijn dat in kunst overdaad spoedig banaal wordt; weg dus met het opeenstapelen van klatergoud en marmerpracht : door eenvoud wordt de hooge adel gekenmerkt, en de kristelijke kunst is edel in den hoogsten graad.

Verder verlustigt ons de kunstenaar in het album met artikeltjes over kleinkunst (met den kelk kan ik minder vrede hebben, wegens de plompheid zijner onderdeelen) en handelt achtereenvolgens over glas en lood, faïence, grafmonumenten, boekbanden, prentjes, borduurwerken, ja, zelfs tableaux-vivants om te sluiten met een laatste woord over zijn gedanen arbeid.

De hoofdgedachte van zijne kunst lijkt me te zijn het streven, vóór alles, naar waarheid, met het oog op de eischen van het werk, van zijne bestemming en de plaats die het bekleeden moet. Met conventie of wereldsche modegrillen kan hij niet om ; ook zal hij zich wel wachten te werken naar de eischen van 's menschen onwetendheid of behaagzucht. Daarom vreest hij wel wat « dat zijn werk *te scherp* lijke, in tegenstelling met het zoutelooze wat gewoonlijk door *den handel* als kristelijke kunst wordt aangeprezen ». « Bewust streef ik geen enkelen stijl na ». Geen enkele stijl, ja, maar de Ouden, Grieken en Gothieken, dwingen hem tot hulde. Nochtans, zoo eindigt hij, « dat de veneratie voor het verleden ons niet weerhoude in *onzen tijd* onzen plicht te doen ».

Laat ons, onder zeker voorbehoud, met den h. Molkenboer hetzelfde verhopen.

EM. BROES.

Hoogstraten.

OVER LETTERKUNDE

Onder onze buitenlandsche tijdgenooten zijn er weinig met wie de Nederlandsche letterkunde zoo vertrouwd is geraakt als met Jörgensen. Onze lezers hebben het recht in *Dietsche Warande* iets meer over hem te vernemen.

Jens Johannes Jörgensen is jong voor zijn roem. In 1866 werd hij geboren te Svendborg, op 't eiland Fünen. 't Was een zeemanskind, dat al vroeg op de letteren verlekkerde. Wijl zijn ouders zagen dat hij liever had te droomen áan de zee dan te werken er óp, lieten zij zich — ze konden er tegen — Johannes' opvoeding kosten. Zóo ras ging de jongen dat hij op zijn twintig jaar zijn letterkundige studiën aan de Kopenhaagsche hoogeschool afhad, en dat hij onderwijl nog tijd vond om sinds 1884 in de dierkunde te liefhebberen. Hij bracht het in dat vak, op het spoor van Darwin, tamelijk ver. en hij vorderde evenzeer in het naturalisme als in het rationalisme. Daarbij, hij had gezeten aan de voeten van den schitterenden sophist Brandes, en met zijn professor wilde hij mee ter ontkerstering en ontwikkeling op zijn groot Europeesch — van 't kleine vaderland.

Diep, zoo diep als de meester, was hij overtuigd van zijn apostelschap. Hij zegde het in meetings, hij schreef het in dagbladen; want hij werd journalist omdat hij in de krant den weg zag tot het volk, tot de ziel van Denemarken; die moest hij redden, door natuurlijke teeltkeus, uit vooroordeel en bijgeloof.

In 1887 zette de jeugdige Jörgensen zijn idealen in « Verzen » en sedertdien gaf hij elk jaar, of drukker nog, een boek of een boekske : o. a. in 1888 « Lentesagen », in '90 « De Vreemdeling », in '91 « Zomer », in '92 « Stemmingen », in '93 « De Levensboom », in '94 « Heimwee ».

Daarin bewees hij dadelijk dat hij zichzelf was : een droomer nu eens wat zinnelijker, dan weer wat zedelijker, altijd echt en teeder, doorgaans ernstig, soms wel guitig. Tusschen dat alles liepen romantische draadjes; maar die had hij allicht van Jens Peter Jacobsen, zijn pas gestorven lievelingsschrijver. die ook preeken kon zoo goed als Darwin — en veel stouter; zijn werk over Transformisme, door de Hoogeschool bekroond, vangt immers aan met den kapitalen zet : « Er is geen god, en de mensch is zijn profeet » — en die daarbij vertellen kon lijk Andersen, zelfs in veel mooier taal, want Jacobsen is, naar

veler getuigenis, de heerlijkste stijlist van de heele Deensche letterkunde. Onder zijn wetenschappelijken en letterkundigen arbeid was Jacobsen aan de tering bezweken; en in Jörgensen was wel iets van de zucht om de plaats van den te jong gestorvene in te nemen.

Ook uit de Engelsche naturalisten, vooral de zeeminnaars, en vooral Swinburne, had Jörgensen blijkbaar 't zijne genomen.

Zijn werkrazernij deed hem in 1893 grijpen naar de leiding van het tijdschrift *De Taarnet* (De Toren). Daarin schreef en streed hij twee jaar. Maar met elke aflevering was het duidelijker te zien dat er in Jörgensen een mystisch element naar boven kwam; ook spoedde de vriend van de Engelsche naturalisten zich met rasse schreden naar Frankrijk, bij de symbolisten; naar Baudelaire eerst, maar aldra naar Verlaine, en ook naar Heine die immers in 't rijkste deel van zijn ziel — zoowel het beste als het slechtste — meer een Franschman dan een Duitscher was.

Brandes mocht over zijn dapperen literairen zoon zeer tevreden zijn — en hij was het ook. Juist tot in dat jaar '94. Jörgensen, over zichzelf niet zoo tevreden en niet gerust, trok plots er uit. Hij ging reizen in Duitschland en in Italië. Een stellig plan had hij niet; enkel voelde hij dat hij met zijn leven iets anders moest beginnen dan het in leiband te leggen bij Brandes. Zijn vroeger eedgenootschap was hem een « vloekverwantschap » geworden, om eens Hooft's vinnigen vond op te halen.

Jörgensen bezocht minder de groote steden, meer de oude nestjes. Alles wat hij zag en hoorde, noteerde hij — en ook wat hij voelde. Hij kuierde door Nurenberg en door Rothenburg; hij drong zich in den drom van de heerlijkheden der middeleeuwsche gothiek : kerk en steeg, steen en doek, handschrift en wiegedruk. Hij zag 't geloof leven in 't oude menschenwerk en in de jonge menschen. « Het Beiersch buitenvolk gaat naar zijn morgentaak. Ze slaan een kruis en ze groeten : God zegene u! Wat een ander dagbegin dan 't onze; wij die van uit ons bed naar het dagblad grijpen en op onze ziel al de laagheden laden der wereld van gister ».

Zoo kwam Jörgensen op zijn zwerftochten ook te Beuron, waar hij een van zijn vrienden bezocht, die daar in de abdij fresco's aan 't schilderen was. Door de ramen heen kreeg hij een kijkje in 't kloosterleven; en 't pakte hem zóo dat hij dadelijk wegliep en als een vluchteling naar 't Zuiden vloog, naar zinnelijk-zonniger streken. Maar wat hij ook spoedde, hij kreeg den indruk niet los. Er was geluk in dat klooster; 't lag op die patersgezichten te blinken. En dat geluk en dien glans had hij in

de heele Deensche « Skole » op geen enkel gelaat gezien — en voelde hij allerminst in zichzelf.

Intusschen verscheen te Kopenhagen Jörgensen's verzenbundel *Bekendelse* (1894), zijn prozaboek *Rejsebogen* (1895). De toeristennota's rhythmeerden zich als vanzelf tot een heerlijken lofzang aan de schoonheid van 't katholicisme en tot een klacht van de ziel, te vast aan de dwaling gegroeid om de waarheid in de armen te vliegen.

Dat had messias Brandes van dezen Johannes niet verwacht. Zijn lieveling die zich onder Beiersche dompers begraven ging, en 't gezelschap der gothieke Lieve-Vrouwtjes boven dat der Noorsche toortsdragers verkoos! Wat moest hij, de groote sluismeester der stroomingskritiek, zich in dien jongen vergist hebben dat hij in zoo'n grondelingetje een zalm had gezien.

Jörgensen viel van Scylla in Charybdis. Hij was uit Beuron gaan loopen, en nu kwam hij instinctmatig te Assisi terecht. Thans was hij ver genoeg. Hij las de Fioretti en de Legenda aurea; hij neuriede mee in 't kerkgezang der Franciscanen. En op den dag van den grooten pardoen duwde 't gedrang van de scharen hem voor 't altaar van Portiuncula. Hij knielde... en zoowaar voelde hij in zich de zaligheid die hij hier en te Beuron las op de wezens... Maar nu veerde de vetus Adam weer op. Schaamrood sprong Jörgensen recht, en hij elleboogde zich door de menigte weg. Hij wilde niet gelooven, want hij dierf niet.

De bewondering was er, niet de opoffering; de kunstindrukken waren er, niet de geloofsovertuiging; de verbeelding gaf zich gewonnen, niet het hart. Alles had hij, uitgenomen de hoogere liefde, deugd en gratie meteen. Maar elken dag toch sloeg zijn studeerende rede een twijfel neer. En die strijd in den prachtmensch Jörgensen, dat juist was het aangrijpend, tragisch element in zijn werk, vooral in zijn heerlijk « Rejsebogen ». (1) Uit zijn *Là Bas* steeg hij traag maar stevig, langs zijn *En route*. En bij elke halte legde hij zichzelf op de snijbank; ten slotte ontdekte hij dat ongeloof niet is een zaak van verstand, wel een zaak van wil. Voortaan zou hij zijn best doen om te willen : en wezenlijk, 't werd langs om lichter in zijn hoofd en langs om warmer in zijn hart. Niet enkel was de dichter geraakt maar ook de mensch. In stilte gaf hij zijn dankbaar hart aan Rome. Maar aldra, onder den greep van de gratie, kwam de schrijver voor

(1) Het « Reisboek » verscheen bij G. Mosmans, Venloo. — Over 't Reisboek en enkele andere werken van Jörgensen vindt men in de *Revue des deux Mondes*, 1904, eenige goede bladzijden van Wyzewa, die in dezelfde Revue, 1908, een langer artikel wijdde aan Jörgensen's St. François d'Assise.

't publiek, en hij verkondigde voor alwie 't hooren wilde zijn bekeering in « Livslögn og Livssandhed ». Juf. Belpaire schonk ons dat boek in 't Vlaamsch. Stipt getrouw blijft haar vertaling in de stemming van 't oorspronkelijke. Alle Vlamingen kunnen zich voeden aan die kracht van redeneering en zich zonnen in die schittering van literaire kunst. Elke beschouwing in dit boekske wordt gedragen op de lichttrillingen der waarheid die Jörgensen voelt in zich.

Met nog meer drift dan vroeger greep hij telkens weer naar de pen. Eerst nu had hij zijn waar apostelschap gevonden; een apostelschap waarover hij elken dag den zegen vroeg van den Heer. Tusschen de gedurige herdrukken van Levensleugen en Levenswaarheid in, gaf Jörgensen in 1897 zijn *Helvedfjender* en zijn *Yderste Dag*. Vooral dit laatste is weerom een zeer merkwaardige novelle. Ook ditmaal zette Juf. Belpaire zich aan de vertaling. De lezers van *Dietsche Warande* zullen zeker die aangrijpende bladzijden, zoo versch uit het hart van de bewerkster als uit dat van den schrijver zelf, niet licht vergeten.

Even vruchtbaar was het volgend jaar, en even verdienstelijk, niet zoozeer om zijn « Digte », dan wel om dat kleine boekje *Lignelser*. Stelselmatig bleef de Deensche pers over Jörgensen zwijgen; maar de kritiek der grootere literaturen, de Duitsche en de Fransche, begroette in die Gelijkenissen een der fijnste werkjes van heden, zoo frisch, zoo natuurlijk-naïef, zoo bezonken-rustig na de koortsen van den geweldigen strijd dien ook deze moderne ziel had doorworsteld. Wel mag het een groote dienst aan onze letteren heeten, dat de uitgever Mosmans voor dit boekje zoo 'n keurigen vertaler heeft opgezocht. (1) De brief aan den jongen man — tevens voorrede — riekt wel wat geleerd. Maar onvergetelijk zijn de sober-vertelde, maar prachtig-gedachte : « Draad van boven », « Juk der Zon », « Tarwekorrel », « Brood », « Wilde Wingerd », « Imitatio Christi » en vooral « Licht in den Nacht ». Ook « De Schaduw » en « De Geneesheer » zijn goed, maar 't eerste is nagevolgd uit Musset en het tweede uit Hello.

Met de jaren bleef Jörgensen's werkkracht stijgen. Zoowat om de zes maand was daar een nieuw boek van hem. Wel heeft zijn geloofsijver nu en dan zijn kunst geweld aangedaan. En ik geloof niet dat hij sedert zijn parabelen zuiver meesterwerk heeft geleverd. 't Schijnt hem vooral te doen om veel te schrijven

(1) Vertaling van Henri H. Van Calker, G. Mosmans, s[r], Venloo, 1905.

voor de goede zaak. (1) Een kunstenaar als Jörgensen moest echter overtuigd wezen dat de hoogste waarheid het best wordt gediend door de hoogst mogelijke schoonheid, en dat de Gever aller gaven vooral in de volste ontplooiing dier gaven zijn welbehagen schept. Marie von Ebner-Eschenbach heeft gelijk : « de overproductie is een ondeugd ». 'k Beschouw hier natuurlijk de zaken uit een zuiver letterkundig oogpunt; wil een mystieker Jörgensen's laatste werken bestudeeren, hij zal waarschijnlijk heel wat gunstiger denken over boeken als « En Apostel » en als « Hellig Ild » dan ik het vermag. In dit geval staan we nog enkel voor 't bezwaar dat Jörgensen zelf zijn boeken « romans » heet.

Opmerkelijk is dat die mystieke strooming niet enkel den katholiek Jörgensen heeft medegesleept; ook zijn heel anders denkende en aangelegde kunstbroeders Stuckenberg, Clauszen, Michaëlis, doen mee aan dat soort godsdienstig symbolisme 't welk wij op dit oogenblik bij ons Van Deysselianisme mochten heeten. Dat zit overigens in de Denen reeds vanaf Sören Kierkegaard, zelfs van vroeger nog. Te zijner tijd wees ik al op een paralleel dat zou te trekken zijn tusschen Kierkegaard en Van Deyssel. Natuurlijk blijft hier in rekening te brengen het verschil dat er bestaat tusschen overtuiging, geloofsijver aan den eenen kant en geliefhebber of dandisme aan den anderen. Voor het uiterlijke der kunst komt echter dat verschil minder te pas.

Toch legt de letterkunde in den engeren zin beslag op « O. L. Vrouw van Denemarken » (2), en vooral op « Eva » en op « Gras », en ze doet het voorzeker met genoegen. Want beide die kleine romans zijn groot werk; en is de eerste van de drie minder zuivere kunst, 't is als getuigenis voor Jörgensen's leven en denken het belangrijkste van zijn boeken, bij zoover dat men het een autobiographie mag heeten : Herman Ronge is immers voor 7/8 Jörgensen zelf. — « O. L. Vrouw van Denemarken » zou 'k daarom niet noemen een « roman », wel een bundel « meditaties over literatuur en leven » en een zaliger dan

(1) Na Gelijkenissen gaf hij : *Omvendelse* (1899), *Vor Frue af Danmark* (1900), *En Apostel* (1901), *Eva* (1901), *Romersk Mosaïk* (1901), *Romerske Helligenbilleder* (1902), *Hellig Ild* (1902), *Fioretti* (1902), *Pilgrimsbogen* (1903), *Rejsebilleder fra Nord og Syd* (1905), *Essays* (1906), *Den Yndigste Rose* (1907), *Den hellige Frans af Assisi* (1907), *I det Höje* (1908), *Dänische Literaturgeschichte* (1908), *J. K. Huysmans* (1908), *Fra Vesuv til Skagen* (1909).

(2) « U. L. Frau von Dänemark » verscheen bij Jos. Kösel, Kempten u. München. — Alle werken van Jörgensen verschijnen daar in 't Duitsch.

't hooghartig Hollandsch boek van dien naam, want met edeldeemoedigen godsdienstzin doordeesemd. 't Geen in 't bekeeringsproces van Jörgensen door zijn biographen werd verzuimd, vindt men hier : o. a. de invloed van Ernest Hello's werk op zijn inkeer.

« Eva » was bij velen zoo welkom, dat het als een van Jörgensen's meesterstukken werd geroemd. (1) Treffend inderdaad, en zwaar van levens- en kunsternst is dit boek, maar zwaar ook van tendenz, vooral op 't laatst, bij zoover dat men op den duur een stem uit den preekstoel meent te vernemen. Maar het laatste derde maakt de eerste twee niet ongedaan : Dichter Hans Bjerre, die de kunst van 't leven bezingt, van 't vrije leven in vrije liefde ; Eva, zijn vrouw, die hem in 't volvoeren van zijn plannen niet langer een beletsel wil zijn ; Agnete, eigenlijk mevrouw Foersom, die de zaken practisch verstaat en voor een maneschijn mevrouw Bjerre wordt, al vlinderend met hem in 't Zuiden ; Dr Foersom, de geleerde, die te laat beseft dat hij wat meer naar zijn vrouw had moeten omzien en wat minder naar het versterken der « witte bloedlichaampjes ». Wie deze vier heeft geschapen, mag rekenen op een plaats in de rij van hen die het leven van hun tijd verstonden en de middelen om het vast te leggen. — Onbegrijpelijk : seffens daarna doet Jörgensen zijn menschen in retraite gaan ; en bij wijze van dagbladnieuws vernemen we dat Bjerre de burgerlijke deftigheid aanschiet als een beste-frak en dat Agnete zich verpopt tot een Italiaansch nonnetje.

Hier volge de brief van Eva als een proeve van Jörgensen's kunst :

« Lieve Hans,

Je moet niet bang worden, als je dezen brief ontvangt, en ziet dat ik niet meer thuis ben. Ik heb geen zelfmoord gepleegd, en ben ook niet met een anderen man er van door gegaan. Ik ben alleen vertrokken — vertrokken naar mijn vroeger thuis — om je geluk niet langer in den weg te staan.

Ik heb het immers al lang genoeg gemerkt, en je laatste boek bewijst het me zoo duidelijk dat ik nog dommer moest zijn dan ik (helaas) al ben, om niet duidelijk te begrijpen, hoe het met je staat, Ik wil niet, dat jij om mijnentwil je zoudt moeten bedwingen, en dan in je boeken voor de oogen der heele wereld weenen over den dwang, waaronder je gebukt gaat. Ik geef je de vrijheid terug, Hans, je vrijheid om te leven zooals je schrijft en dicht. Je benijdt den vagebond, den landlooper, die vrij als

(1) De Hollandsche vertaling verscheen ook bij G. Mosmans.

een koning gaat langs velden en wegen, welke alleen hem toebehooren — welnu, sluit je daarbij aan, word dat wat je hart verlangt, en de diepste natuurwet je voorschrijft — « een prins uit het rijk der sprookjes, vrij als een vogel. » Volg den drang, die je voortdrijft om « een voorbijganger op aarde te zijn, die door wet noch plicht gebonden is. » Je bent vrij, zoodra je van me verlost bent, want dan wordt je weer wat je waart vóór ik kwam, vóór ik de keten werd, die je boeide aan den slavenarbeid van den dagelijkschen sleur. Zie, ik open je de deur, en jij kan nu eindelijk eens « uit den tredmolen wegspringen ! »

Je weet Hans, hoeveel ik van je gehouden heb, en als je het nog niet wist, dan zal je het nu wel begrijpen, jij kortzichtige dichter, die niet veel verder kijkt dan je eigen neus. Ik reken stellig op je dankbaarheid ; later zal je zeker nog zoo dikwijls met goedheid mijner gedenken, bij de overweging, dat ik het was, die je vrijwillig losliet, en het leven mogelijk maakte, dat je thans tegenlacht : « het groote, ware, levende leven, dat alleen waarde heeft » — « het leven, niet dag voor dag in armzalig kleingeld voorgeteld, maar geheel en rond, voluit en onbesnoeid uitbetaald, het geheele vaderlijke erfdeel op een blaadje in eens, om het in vreugde en genot te verbrassen ».

Je ziet, ik heb je boek bestudeerd ; ik had daarvoor meer aanleiding dan wie ook. Want altijd heb ik die mannen zoo stumperig, zoo minnetjes gevonden, welke zoo en zoo in hunne boeken preekten, maar in werkelijkheid geheel anders leefden. Jij, Hans, bent te goed voor zoo iets.

Daarom moet nu werkelijkheid worden datgene, waarvan je tot heden alleen maar droomen mocht. Nu kan het meenens worden. Want — Hans ! het was je toch ook gemeend ?

Deze vraag schrijf ik huiverig neer, ik word er tot in mijn hart koud van. Maar neen, zóó kan het niet geweest zijn, jij hier aan deze tafel — waaraan ik nu ook zit — hier in je gezellige studeerkamer, zoudt al die wilde, hartstochtelijke woorden vol heimwee naar het groote, vrije leven onder den blooten hemel en over de stille velden hier neergeschreven hebben — en na het schrijven zou jij je lekkertjes hebben uitgerekt in je leunstoel en een paar trekken aan je pijp gedaan, en je verkneukeld hebben over het rustige zitje hier, — jij zoudt genoten hebben van de rustige gemoedelijkheid en den kalmen vrede rondom je, en voor geen geld ter wereld hebben willen ruilen met den vaderlandslooze daarbuiten op de natte, slijkerige velden...

Neen ! zoo kan het niet zijn geweest, Hans, zoo mag het niet zijn geweest. Je kan niet tegen je thuis en tegen je werkelijk leven hebben geschreven en gedicht, overtuigd dat het toch nog

wel vol te houden was, dat alles toch wel ondanks je geschrijf, bij het oude zou blijven — dat je kamer, je boeken, je vrouw toch altijd blijven zouden en telkens geduldig op je zouden wachten, als je van uit je hoogen droomhemel weer op aarde neerzweefde.

Zou het toch zoo geweest zijn, — maar dat geloof ik niet, dat wil ik niet gelooven — o Hans — dan heb je iets ontzettends gedaan, dan heb je je kunst gebouwd op een leugen, op de verloochening der werkelijkheid, dan heb je met vuur gespeeld, je leven en je geluk weggefabeld en weggelogen. Doch zoo is het niet, Hans, neen, zoo is het niet! Ik wil er zelf niet aan denken, want dat zou mij het hart breken. Jij bent werkelijk degene waarvoor jij je uitgeeft, je bent eerlijk en oprecht, je huichelt niet en speelt geen verstoppertje. Ik geloof je, Hans, ik geloof je — en breng je mijn geluk ten offer. Neem het aan als een paar simpele wierookkorreltjes op het altaar, dat je voor het beeld van je ziel hebt opgericht. Door mijn offer zal je sterk worden, noch sterker dan nu. Leef je onbeteugeld, vrij, eenzaam leven, wees eens eindelijk degene waartoe je aanleg hebt; en dan zal je ook groot en nobel genoeg zijn, om zonder bitterheid terug te denken aan de dagen van je kleinburgerlijk, eenvoudig alledaagsche huwelijksleven, toen je ziel wegkwijnde als een groene plant in het duister en in de duffe etenslucht van een binnenkamer.

« Alleen hij, die geen leven in zich zelf heeft, kan voor anderen leven » — dit heb je eens geschreven. Als dat zoo is, Hans, dan heb ikzelf geen leven meer, en heb ik het ook nooit gehad. Anders zou ik waarschijnlijk nooit kunnen onderteekenen als

Je vrouw
EVA. »

Hierboven kwamen mij eventjes « Là-Bas » en « En Route » onder de pen; zoo vreemd is dat niet. Want, ofschoon er nooit van gelijken aard tusschen Huysmans en Jörgensen sprake kan zijn, is er ontegenzeglijk een soort evenwijdigheid in de lijnen van beider levens- en kunstverloop. Dit heeft Jörgensen zoo goed gevoeld dat er geleidelijk aan bij hem sympathie en bewondering groeide voor de zonderlinge gaven van Joris Karl. Die waardeering leidde tot navolging in « Gras ». Hier ook immers hebben we een vrijgezel die zijn dagboeknota's uitwerkt. Hij tuurt in 't verleden : in zijn blijde kindsheid en jeugd — hij peilt in de toekomst : in de dorrende grijsheid van zijn eenzame dagen; en de tranen schieten hem in de oogen : met een woord een Deensch *A vau l'eau*, maar van iemand die raad weet met zijn gruwelijk-grauwe ontgoocheling, en bij wien de asch van zijn

illusies al dadelijk de asch van zijn boetvaardigheid wordt. — Die waardeering leidde ten tweede tot een boekje over Huysmans, de beste biographie die we vooralsnog over hem bezitten. (1)

De omvangrijkste arbeid, dien Jörgensen tot nog toe leverde is « St. Franciscus van Assisi ». (2) Wat de geschiedschrijver waard is, moet worden uitgemaakt door specialisten en misschien voelt onze kroniekschrijver zelf daartoe lust. Dit staat vast : als Jörgensen's heele boek het voor de wetenschap verantwoorden kan, zooals enkele partijen, die er zich uit haar aard toe leenden, het doen voor de kunst, dan heeft de schrijver niet vruchteloos viermaal zooveel tijd aan dit werk dan aan eenig ander besteed. (3) Dat Jörgensen in de eerste plaats wetenschappelijk werk wilde leveren getuigt wel de inleiding, een vergelijkende bronnenstudie 124 bladzijden lang. Daarna komt de kunstenaar tot zijn recht, vooral in 't 1e en 't 3e boek. Jörgensen droeg dit werk op aan zijn kinderen. Een uitgelezen ziel, die niet meedoet aan letterkunde, maar die de hoogste levenswet verstaat « aan de kleinen gelijk te blijven » zegde mij : « Wat een schoon boek is die St. Franciscus ! » Hoe de kritiek er verder over oordeele, ik geloof in die uitspraak, en ik geloof ook na het getuigenis van daareven, dat Jörgensen, die ditmaal wenschte voor zijn kinderen te schrijven, zijn doel heeft bereikt. En dat heet ik, boven alle letterkundige verdienste, benijdenswaardig.

Jörgensen's voorlaatste werkje zal voor velen een verrassing geweest zijn : in de Sammlung Kösel, de jonge katholieke wedergade van de Göschensche gaf hij een kleine « Geschichte der dänischen Literatur », een wonder van objectiviteit, gezien het bij uitstek subjectieve van Jörgensen's aanleg. Dit werkje pleit inderdaad voor 's mans wetenschap (4) zoowel als voor zijn smaak, en meer nog voor zijn karakter. Ge moest eens proeven hoe « broersgezind en zonder veeten » hij vertelt over Brandes en zijn school, over al dezen die, zoowaar puur uit vrijzinnige verdraagzaamheid, hun hooge voornaamheid over zijn werk zonder kikken of mikken laten heenglijden.

(1) Ze verscheen als Band IX van *Kultur und Katholizismus* in de Kirchheimsche Verlagsbuchhandlung, Mainz und München.

(2) In 't Duitsch bij Kösel, ibid. — Een statig boek, 675 blz.

(3) Klaarblijkend zijn fragmenten uit vele van Jörgensen's vroegere boeken voorstudies voor dit machtig werk.

(4) Om die wetenschap in hoogste instantie uit te maken ben ik natuurlijk niet de gewenschte persoon. 't Geen Jörgensen geeft kon ik enkel toetsen aan 't geen anderen zeggen, voornamelijk de meest gezaghebbende : P. Hansen, in zijn Illustreret Dansk Literaturhistorie.

Jörgensen is een groot kunstenaar; waar hij dat niet is of niet wil zijn, blijft hij een edel mensch en een prachtig ijveraar. Wat zou de wereld er anders uitzien, waren er thans wat meer van dat slag! Arno Walden, die over Jörgensen een studie schreef, betitelde haar : « ein Dichterphilosoph ». Zoo is het, en wel schaarsch zijn dezen die beschikken over de middelen om zooveel fantasie en zooveel gevoel en zooveel denkkracht te verzoenen tot kunst.

***

't Is tijd dat we in onze kroniek ook nog enkele dooden gedenken.

In den zomer van 1908 verloor Italië zijn meest populairen romanschrijver, Edmondo de Amicis. 't Was zooveel te droeviger daar de Amicis nog maar 62 jaar was en zeker niet uitverteld. Heeft hij niet heel lang geleefd, veel toch heeft hij *be*leefd. En alles heeft hij geboekt. Onder de Italiaansche romanschrijvers van zijn jaren — 'k spreek dus van d'Annunzio of van Matilde Serao niet — maar wel van Fogazzaro en Verga-was hij voorzeker de vruchtbaarste.

Maar om een nationalen rouw als den zijnen te verwekken moet men andere verdiensten hebben als die van meer dan veertig bundels te hebben volgeschreven.

De Amicis was van Oneglia, waar indertijd ook Andrea Doria werd geboren. Hij was dus een kind van Piemont; en een geestdriftig; dit zegt genoeg om te voorspellen dat hij zou meedoen aan 't romantisme en aan de vrijheidsdroomen van het ééne Italië. Aanvankelijk studeerde hij in de letteren te Cuneo en Turijn, maar kwam in 1865 uit de militaire school te Modena als onderluitnant. In 1866 vocht hij dapper mee tegen de Oostenrijkers te Custoza, en 't was niet zijn schuld dat de Italianen het lieten steken. Deels zijn schuld was het wél dat Garibaldi's benden vier jaar nadien Rome binnenstormden, want hij stormde mee en hij had door zijn tijdschrift l'Italia militare, en door zijn geestdriftig boek : « Bozzetti della vita militare » de hartstochten niet weinig opgejaagd. Zijn historisch-politische gedenkboeken « Ricordi 1870-71 » en zijn « Roma libera », hoe schijnbaar humaan ook, waren zoowel als 't baanstroopersgeweer van Garibaldi naar 't hart van het Pausdom gericht.

Na '70 achtte de Amicis zijn soldatenplicht vervuld. Hij verliet het leger en wilde de wereld zien. Hij begon die reeks reizen waaruit hij als verteller zooveel partij trok : Spanje, Engeland, Holland, Noord-Afrika, Turkije, Frankrijk, Zuid-Amerika.

De flinkste, de moedigste daad uit het leven van dezen soldaat is de schepping van zijn schrijverstaal : allicht het best klassieke Italiaansch der 19e eeuw. Deze Piemontees, die logisch was in zijn dweepzucht voor l'*Italia Una*, wilde ook voor 't éene rijk éen taal : En die taal moest wezen niet het Piemonteesch, of om 't even welke Noorder- of Zuidertongval, maar het dialect dat onder de handen van Dante en van Manzoni de wereld had verbaasd : het Toscaansch.

Daarom ging de Amicis, die anders te Turijn woonde, jaren lang te Florence overbrengen ; daarom doorwrocht en doorworstelde hij woordenboeken van alle Italiaansche gouwen, juist gelijk Theophile Gauthier dat voor zijn Fransch had gedaan. Als men wil weten wat zuiver algemeen Italiaansch is, als men den droom van den dichter der « Vita nuova » in werkelijkheid wil zien, dan moet men een boek van de Amicis opslaan.

Het groote jaar in 't schrijversleven van de Amicis is 1886. Toen verscheen « Cuore ».

Een leerboek in de vaderlandsliefde, opgedragen aan de Italiaansche schooljeugd. Hoezeer de Amicis bereikte wat hij bedoelde, spreekt uit het feit dat het boekje verweg het populairste werk is van de heele Italiaansche letterkunde. Ik heb een uitgave van 1896, en 't is het 192e duizendtal. Op dit oogenblik verkoopt men het 408e. En in 25 talen werd « Cuore » vertaald. « Mijn leeren is spelen » ; met honderdmaal meer waarheid dan van Alphen mocht de schrijver van « Cuore » dit getuigen. Hij houdt wel degelijk school, maar hij heeft niets van een schoolmeester ; hij doet de kinderen als 't ware tasten met hun ellebogen wat goedheid is, wat zelfverloochening, wat werklust, wat plichtgevoel, wat verdraagzaamheid. Een ideaal apostel van humane deugd. In stoffelijk goud heeft Italië aan den schrijver weergegeven wat hij aan geestelijk goud aan de spes patriæ had geschonken. En toch is er iets te kort in dit boek : en dat iets is ten slotte het éene noodige. Terwijl de Amicis de deugd op zijn wiegend proza vol hartelijk lyrisme beurt naar omhoog, schopt hij elke vaste basis onder haar weg : geen enkele steunpijler van 't christendom, alles wolkerige vaagheden van rationalistische Schöngeisterei (1). Hoe jammer dat zulk een boekje veroordeeld is om ten slotte te bederven en te verdorren ; hoe jammer dat hier ontbreekt het alles vrijwarende zout der aarde !

Ofschoon het niet mogelijk was een tweede maal zoo de scharen beet te krijgen, bleef Italië luisteren naar zijn besten

(1) De zeemerige bladzijde over Garibaldi is een echte uitdaging.

verteller. Hij wist het ook zoo gemoedelijk, zoo licht-aandoenlijk, zoo ongezocht-boeiend te doen; 't was voor een zuidervolk zulk een gemakkelijk te genieten lezing, zoo 'n dommelzoete uitspanning, zoo 'n echte siesta-lectuur; die novellen als « Gli Amici » en « Il romanzo d'un maestro », en die reisbeschrijvingen, eigenlijk praatjes over landen en volken, « la Spagna », « Ricordi di Londra », « Ollanda », « Marocco », « Costantinopoli », « Ricordi di Parigi », « Sull' Oceano ». Wel kon Carducci zoo 'n literatuur niet luchten, 'en noemde hij, die schreef met zijn vuist, zijn vriend de Amicis : « Edmondo il zerbino », 't geen te Gent zou luiden : Edmond Zoetekoek; maar, mocht hij wel vluchtig-oppervlakkig zijn, hij had gemoed en humor en een kleurigen kijk op de dingen. Was hij geen diep zieldoorvorscher, hij was een der grootste kinderpsychologen van zijn tijd : dus, niet alleen een goed schrijver, maar ondanks alles, een goed mensch.

't Was dan ook geen wonder, dat een goedheid, gedoopt in zijn beginselen, uitkwam op socialism. Maar geen politiek, hoor! Toen Turijn hem koos voor 't Parlement, bleef hij zich schuilhouden op zijn schrijfkamer. Op zijn wijze had hij medelijden met de schare; onder de proletariërs wilde hij wezen een apostel van vrede en van verzoening : getuige zijn later tendenzwerk : « La Carrozza di tutti » en « Capo d'anno ». De Italiaansche socialisten eerden hem als hun heilige en bij zijn dood huldigen ze hem met een rouwplakkaat, dat getuigt hoe veel welkomer zijn zachtmoedige theorieën waren in hun midden dan ze bij onze socialen zouden zijn.

't Heeft allicht zijn eigenaardigheid voor ons, uit l'Ollanda van de Amicis een bladzij te vertalen over 't Hollandsch dorpje Broek :

« Al de huizen zijn omringd met een klein hofje, dat van de straat is afgescheiden door een hemelsblauwe omheining... met houten knoppen of appels op de punten der palen. De straten, door dat hekwerk beboord, zijn zeer smal, en gelegd met kleine tegels, verschillend van kleur en zoo geschikt dat ze allerhande teekeningen vormen : van verre schijnen ze belegd met Turksche shawls. De huizen, meerendeels in hout, zijn alle gelijkvloers en zeer klein, of rozekleurig, of zwart, of aschgrauw, of purper, of licht azurig of grasgroen; hun dak is met gevernist latwerk belegd en in dambord geschikt; de dakgoten zijn versierd met een houten festoen, uitgezaagd tot kantwerk; de gevels zijn puntig met bovenop een weerhaan, of een soort bloemenruiker; de vensters met roode of blauwe ruitjes, zijn behangen met kleine gordijnen, knoopen, borduursels, kanten, franjen, linten, kwastjes en strikjes; de deuren, geschilderd, verguld en gemonteerd met allerhande bas-reliefs, verbeelden

bloemen, figuurtjes, trofeeën, te midden waarvan men den naam en het beroep van den eigenaar leest. Bijna alle huizen hebben twee deuren; eene vooraan, en eene achteraan; deze is de toegang voor alle dagen; gene wordt enkel ontsloten bij plechtige gelegenheden : geboorte, sterfgeval, huwelijk.

De tuinen schijnen voor dwergen gemaakt. De paden zijn amper breed genoeg om er den voet te zetten; met één arm reikt men over de beddetjes; in de paviljoentjes is ternauwernood plaats voor twee dwergen; de hagen reiken niet boven de knieën van een vier-jarig kind. Tusschen de paviljoenen en de bedden zijn er kleine kanalen, bestemd als 't ware voor papieren booten; daarover bogen zich bruggen, kinderachtig overbodig, met kolommetjes en gekleurde borstweringen; vijvers, als badkuipen, met een lilliputsch bootje daarin, met een roode touw aan een hemelsblauwen paal vastgemeerd... Alles kan men meten met de hand, met een wip overspringen, met een vuistslag de lucht in gooien. Rondom die huizen en die tuinen prijken boomen gesnoeid tot waaiers, pluimveeren, schijven, trapeziums, tronken in 't wit en in 't blauw, en daartusschen in, houten nesten voor huisdieren, beverfd met allerhande kleuren, verguld en gebeeldhouwd als paleisjes voor marionetten. »

* * *

't Was een Italiaansche palmboom die voor den tijd werd uitgerukt; maar ook de Noordereiken vallen : Ibsen, Grieg, Sophus Bugge, en nu laatst Jonas Lie. (1)

Lie werd geboren bij Drammen in 1833; hij leefde als kind in Tromsö, de Noorsche handelsstad vol stille menschen en rammelend geld. Jonas wilde zeeman worden, maar zijn oogen waren te zwak; toen dacht hij allicht voor de rechten te deugen; hij studeerde te Christiania en hij huwde zijn nichtje Rosaline Lie, een huwelijk als voorbestemd om uit die beiden één compleet wezen te vormen in de kunst zoowel als in 't leven. In 1864 trok hij als advocaat naar Kongsvinger. 't Was de stad der groote houtspeculaties, en Lie was immers in Tromsö groot gegroeid. Hij deed mee drie jaar lang. Toen werd hij verpletterd onder een krach. Al duizelend bij 't berekenen van zijn schulden sukkelde hij naar Christiania om toch niet van honger te sterven. (2) Men ontfermde zich over hem in de Morgenpost :

(1) Ook Gustaf af Geijerstam stierf in Maart laatstleden; over hem in een volgende kroniek.

(2) In « Faste Forland » heeft hij, denkelijk op zichzelf terugblikkend, een mensch geschilderd voor zijn invallend huis : aangrijpend.

daar moest hij pennen tien uren daags voor drie daalders te week. Sverdrup en Björnson bezorgden hem ook nu en dan een kolommetje in andere bladen. Lie was vurig progressist, en kon zeggen wat hij voelde. Maar hij had den eed van Walter Scott gezworen, en met dat krantengeknoei kon hij er nooit komen. Tusschen zijn artikelen in en onder begeleiding van een klavierstudentje, dat de gammen aan 't leeren was in de kamer daarneven, schreef Lie zijn eersten roman « Den Fremsynte ». Hij twijfelde zelf of 't wel dát was. en hij gaf zijn handschrift aan Björnson ter lezing. En deze, die zoo maar niet voor de leus zijn berenaam draagt, juichte ditmaal : « Een boer die vleugelen aanschiet ! » En heel Noorwegen juichte mee om Lie's prachtig kerstgeschenk voor 1870. 't Was wel het Noorden dat opdoemde uit dit boek; het Noorden dat hier schitterde waar 't in onzen Potgieter nog schemerde, het Noorden met zijn drie maanden zon en zijn negen maanden sterren- of stormen- of Noorderlichtnacht; met zijn idyllisch bloemenseizoen en zijn rotswoestenijen vol Edda-spooksel uit den oertijd; met zijn zonderlinge familiën, waarin het tweede gezicht een erfenis blijft. Daniel Holst is zoo'n visionair, zoo 'n fremsynte. (1) Hij vertelt u zijn leven; melancolisch — hoe kan 't anders — maar vreemd, boeiend, frisch.

In 1871 kreeg Lie van den Staat een stipendium om het Noordland van zijn visionair te bezoeken; en 't zelfde jaar nog een ander om naar 't buitenland te reizen.

Zijn « Vertellingen », zijn « Driemaster » en zijn « Fremtiden », die nu volgden, waren veel minder dan zijn eersteling; maar met « De Loods en zijn Vrouw » (1874) was hij er weer top in. Als één man schonk de Storthing hem een dichtersjaarwedde, gelijk Ibsen en Björnson er eene genoten. Nu kon Lie aan zijn schuldeischers beginnen te denken : maar hij moest aldra inzien dat hij een Danaïden-ton aan 't vullen was. Ook de grootmoedige hulp van koning Oscar in persoon mocht niet baten.

Voortaan leefde Lie meer buiten dan binnen zijn land : te Parijs, te Dresden, te Rome, te München, en, in 't seizoen, veelal te Berchtesgaden; kortom, een Boheem gelijk Ibsen. Om het jaar gaf hij een boek, en — zonderling misschien op 't eerste

(1) Een geval van « second sight », zooals de Schotten dat heeten : de gave van die menschen die den dood van magen en vrienden vooruitzien en hun lijkstoet beschrijven; zien ze zich zelf nevens zich met een omgekeerden plaid om, dan is dit een teeken dat hun beurt is gekomen. Nog onlangs zag ik daarover een zoogezegd wetenschappelijk Duitsch werk aangekondigd; maar de naam van den schrijver ontging mij.

gezicht – hoe verder hij van Noorwegen afzat, hoe klaarder hij 't zag en hoe heerlijker hij er over schreef. Om 't even waar, te Parijs zoowel als in Italië, leefde zijn ziel tusschen haar fjelden en fjorden « Thomas Rosz », « Adam Schrader », « Rutland », « Gaa paa ! » (Er op los !), « Slachter Tobias », « Livsslaven », het « Huisgezin op Gilje », « een Malstrom », « De Dochters van den Bevelhebber », « Een Samenleven », « Maïsa Jons », « Booze Machten », en zooveel andere werken, waren geniale groeten aan zijn land uit de verte. Telkens waren in alle landen van Europa voor elk van zijn werken vertalers gereed. En 't eerste dat ik las van Lie was een feuilleton in *De Nieuwe Rotterdammer*.

Lie's geliefkoosde leuze is : « Exaltatie van den wil » — « wie vaarwel zegt aan zijn wil zegt vaarwel aan zichzelf ».

En toch, weinig schrijvers zijn zoo diep als hij gedrongen in de geheimen der meisjesziel : hoe hij ze heeft afgespied in haar tengerst-gracieuze jaren, hoe hij heeft meegevoeld wat er popelt in haar op 't eerste bal, onder de eerste trillingen van de mysterieuze levensmacht ! « Voor den man », zegt Lie, « is liefde de zegepraal na den strijd, voor de vrouw is liefde het heele leven. »

Maar vooral het huwelijk is het geliefkoosde thema van Lie. En heel anders behandelt hij zijn onderwerp dan de moderne thesis-mannen : Lie gelooft in den triomf van de gezonde levenskrachten : altijd komt de liefde, komt het huwelijk om aan te vullen, op te beuren, te zegenen, te redden. Heerschzucht en eerzucht in den man is goed ; maar enkel dat, is treurig : blijheid brengen kan alleen de liefde, de vrouw. Maar de liefde, niet als een berekening, wel als een deugd, als een wijding : « de heele kunst van hart en geest is er mee gemoeid.... Het groote punt is niet enkel te ontvangen, maar ook te geven. Het huwelijk moet zijn een gedurige weerkeerige volmaking. » (Et Samliv). Uit dit oogpunt is vooral aandoenlijk : *Dyre Rein*. De roman van twee zusters. Marianne heeft zonder liefde den rijken, afgeleefden, brutalen Groth moeten huwen ; Merete trouwt niet : haar verloofde stierf den dag vóor het huwelijk. Van toen af ligt ze ziek te bed. Marianne komt bij haar : « Om in mijn hart het geluk te voelen van de ware liefde, wenschte 'k wel in uw plaats te zijn, Merete ! »

Lie wilde geen wijsgeer zijn en toch begreep hij als weinigen zijn tijd : « In onze letterkunde, in onzen godsdienst, (1) schreef hij, komt het beendergestel der redeneering te veel uit ; daardoor

(1) Het protestantisme.

verliezen de figuren aan natuurlijkheid, kracht en reliëf: in plaats van menschen te schilderen, doceert men ontleedkunde. »

Een landgenoot van Ibsen, populairder dan Ibsen onder zijn volk. De natuurmenschen van ginder voelden hoeveel nader hun Lie bij 't ware leven stond. Bij hem geen uitrafelingen over wilsvrijheid, over nevrose, over erfelijkheid, over vrouwerechten. 't Feminisme van Lie was de bare gezonde zin : geen feminisme zonder of tegen den man.

Zoo was Lie's leer, zoo was zijn leven. Want was Lie een koning, zijn vrouw was zijn koningin. In zijn volledige uitgave prijken ze samen op één portret. Echt een Kempisch paartje. En in 1893 schreef hij « Ik mag zeggen dat het beste wat ik gaf onder haar invloed is geboren. Ze hielp mij niet enkel in 't uitvoeren van mijn plannen, maar ook in 't ontwerpen. En meermalen had ze als medewerkster verdiend, haar naam op het titelblad neven den mijnen te zien staan. Maar tegen de neiging van onze hedendaagsche vrouwen in, wilde ze in 't openbaar den post dien ze bekleeden mocht, niet betrekken. Onverzettelijk bleef ze bij haar opvatting : zich in geweten te voelen de gezellin van den man, en enkel in den kring van de vrienden te laten blijken dat ze was zijn waardige wederhelft, zijn gelijke naar den geest. — Maar nu wij beiden de zestig ingaan, acht ik het hoog tijd dat het publiek verneme wat een aandeel in mijn werk toekomt aan haar. »

Sedert 1882 leefden de Lie's te Parijs, in de Avenue de la Grande Armée, op die gastvrije vierde verdieping waar de geniale echtgenooten zoo dikwijls de Noordsche grooten ontvingen : Björnson, Sverdrup, Ole Bull, en zooveel anderen. In 1907 verloor Lie zijn vrouw. Nu was het ook met hem en met zijn kunst gedaan. Hij keerde ziek naar Noorwegen terug, en kwam aan juist bijtijds om er te sterven.

***

Niet zoo'n grootmeester van den roman, maar toch een veelzijdiger kunstenaar dan Lie is in Ernst von Wildenbruch ten grave gedaald.

Ook een rijk leven. Ernst werd geboren in 1845 te Beirouth, in Klein-Azië. Zijn vader was daarheen getrokken, als Pruisisch consul-generaal, met zijn moeder Ernestine von Langen, een kleindochter van den toonkundige Weber.

Een eerste maal kwam hij over naar Duitschland in 1848. Hij mocht mee met vader die, onder de revolutie een zending kreeg naar Malmö.

Zijn kinderjaren bracht hij verder door te Athene en te Constantinopel. Zijn jonge ziel nam zóo trouw de indrukken op van die prachtige omgeving dat hij ze ongerept weergaf, in zijn balladen van twintig jaar later.

Vroeg ontviel hem zijn voortreffelijke moeder, en Ernst genoot verder zijn opvoeding in 't Duitsch leger. Naar zijn eigen getuigenis werd hij eerst geboren in 1866, onder 't kanonnengedonder en het kogelgesis bij Königgratz.

Na den oorlog vatte hij de studie in de rechten aan. Maar in 1870 was hij weer onder de vaan bij Sedan. De dappere soldaat werd verder assessor en kwam ten slotte als beambte in 't Ministerie van Buitenlandsche Zaken terecht. Zijn bezigheid bestond vooral in 't opzoeken van Duitschers, wier spoor men in den vreemde was kwijt geraakt. Uit die dossiers heeft hij niet weinig stof voor zijn phantasie-rijke vertellingen gehaald. In 1900 werd Wildenbruch « geheimer Legationsrat »; nu kon hij gerust zijn ontslag nemen en zijn lusthuis Ithaka betrekken te Weimar. Daar stierf hij.

Wildenbruch heeft veel geschreven in vers en in proza. Jaren lang hoopte hij handschrift op handschrift eer hem de deur van den schouwburg geopend werd. Maar toen de troep van Meiningen zich in 1881 over zijn Karolinger ontfermd had, gingen alle tooneelpoorten wagewijd open. Zijn heele voorraad ging door heel Duitschland in triomf over de planken : « Väter und Söhne » en « Harold » in 1882 ; « der Mennonit » in '83, « Christoph Marlow » in '84, » « das neue Gebot » in '86, de « Quitzows » in '88, « de Generalfeldoberst » in '89 ; de « Haubenlerche » in '91, « der neue Herr » in '92 ; de trilogie « Heinrich und Heinrich's Geschlecht » in '95 ; « die Tochter des Erasmus » in 1900 ; « die Lieder der Euripides » in 1905 ; « die Robensteinerin » in 1907.

Wat de moderne blaffers er ook van beweren, Wildenbruch is de Duitsche dramatieker van zijn tijd. Och ja, hem is daar overkomen wat onze grooten van 't vorig geslacht bij onze tachtigers te verduren kregen. De zanger van 't vaderland en van 't huis van Hohenzollern moest fataal een rhetorieker wezen. En hoe heeft de jonge bende gegekkedanst rondom den heraut van den Germaanschen rassentrots! Maar wat men te onzent in dezen letterkundigen restauratie-tijd voor Bilderdijk en da Costa en Alberdingk ziet gebeuren, begint men ook ginder waar te nemen. De oude oleanders krijgen telkens een nieuwe lente, en de zonnebloemen van gister verkrimpen vandaag tot de afmetingen van kool- en savooistekken.

Wildenbruch is een meester waar het geldt bewogen han-

deling en dramatisch effect, kleurige voorstelling en treffende schitterende taal. Maar bij hem is 't meer storm op de baren dan roering in de diepte; en 'k geloof niet dat een mensch van groote en innige zielskracht zoo drukke gestes moet maken. Toch durft hij die met voorliefde naar historische frescos gaat, ook wel psychologische fijnteekening aan: zooals in Christoph Marlow, waar de tragiek neerkomt op Marlow's bewustheid, dat hij, de groote van zijn tijd, straks door Shakespeare overvleugeld zal worden. Röhr zal overigens wel gelijk hebben als hij in zijn onlangs verschenen boekje « Wildenbruch der Dramatiker » beweert « dass er ohne Bedenken das auf den Theater Wirksame über das psychologisch Wahrscheinliche stellt ». Dat hij als dramatisch « bouwkundige » te kort schoot wist hij zelf; maar hij had de zwakheid zijn persoonlijk gebrek aan heel Duitschland toe te dichten: « In der Seelenart des Deutschen sind Elemente die ihm die vollendete dramatische Kunst beinahe unmöglich machen, denn dem Deutscher, dem Germanen überhaupt, ist der Gedanke der künstlerischen Linie von Natur aus fremd. Dass der Engländer den Weg zur dramatischen Kunst fand, verdankt er zum guten Teil seinem normannischromanischen Blut, das dem Deutschen ebenso fehlt wie die ganze Linie einer sich stetig entwickelnden nationalen Geschichte ».

Stellig kwam Wildenbruch's pathetisch talent beter tot zijn recht op het tooneel dan in minder luidruchtig letterkundig werk. Zijn romans en novellen, zijn lyrisch en episch dichtwerk inderdaad zijn door den band minder geslaagd dan zijn tooneelstukken. Populair werden ze anders genoeg, vooral onder zijn poëzie: Nionville, Sedan, Dichtungen und Balladen, onder zijn proza « Kinderthränen », « Das edle Blut », (meer dan 30 herdrukken) « Claudias Garten », « Vize-Mama », «Semiramis», « Das Schwarze Holz », « Lachendes Land » en zijn meesterstuk « Schwesterseele », waarin hij zoo heerlijk verhaalt hoe de beambte dichter werd. Nooit schiet hij vuur of brio te kort; soms wel vastheid in de teekening, en, jammer een enkele maal, kieschheid in de voorstelling. De zoo gezonde Wildenbruch heeft een paar ongezonde romans geschreven: « Eifernde Liebe » en « das wundernde Licht ». Maar liederlijk, naturalistisch brutaal is hij nooit.

Hier hebt ge uit « Liselotte's Heimat » een proefje van Wildenbruch's kunst:

« Und von Chalons wird es dann weiter gehen, bis dasz Liselotte in St. Germain ankommen wird, in der prunkvollen Löwenhöhle, wo dieser Mann, dieser zweiunddreiszig Jahre

alte König rastlos hin und her geht, mit den lautlosen, weichen, geschmeidigen Bewegungen eines in der Blüte seiner Kraft stehenden prachtvollen Katzenraubtieres, dessen Haupt unter der majestätischen Lockenperücke wie der mähnenumwallte Kopf eines Löwen aussieht, der von Beutezügen siegreich heimgekehrt, die ruhelosen Augen nach neuen Beutezügen ausschickt. Um ihn her werden seine Groszen stehen, seine Minister, mit den kalten, klugen, berechnenden Augen, seine Marschälle und Generale, mit den selbstbewuszten, heldenhaften Gesichtern, seine Höflinge in flimmernden Gewändern, die nur einen Gedanken und eine Sorg kennen, ob sie Morgen früh beim Lever und Morgen abend in den Appartements zugegen sein werden; an seiner Seite, an ihm geschmiegt, in hoheitsvoller Bescheidenheit ein wunderbar schönes Weib, Frau von Montespan, seine Geliebte. Und hinter diesen allen, diesem Planetenkreise, der die Sonne zunächst umkreist, wird das ganze Frankreich, werden alle Bewohner Frankreichs, alle Französischen Menschen stehen, ihrer aller Augen auf den einen einzigen Mann dort gerichtet, lautlos, weil sie wissen, dasz er ungemeine Pläne in seinen Kopf wälst, die nicht gestört werden dürfen, so dasz ein ungeheures Schweigen über ganz Frankreich lagern wird, das erwartungsvolle Schweigen einer ganzen Nation, die auf ihren Helden, ihren groszen Mann blickt, von dem sie ahnt und fühlt und weisz, dasz er alle ihre Fähigkeiten in seiner Person vereinigt und sie daher zu einer Weltstellung führen wird von der herab diese seine Nation auch zu einer Sonne für die übrigen Völker des Erdkreises werden wird. »

Bij geen enkel van Wildenbruch's doodgravers heb ik ooit zulk een bladzij gelezen.

Bij zijn droevig afscheid is het ten slotte verheugend, mij dunkt, in de langs om somberder Duitsche letterkunde (1) te kunnen wijzen op een man met blijden levenszin, met onverstoorbaar optimisme, met kunstidealisme dat vliegen dierf ruimten door en hoogten in, met nooit falende liefde voor zijn volk, dat hij veel schoons en veel edels te lezen gaf, te zingen, te zien en te hooren.

J. Persyn.

---

(1) Er zijn wel grappenmakers genoeg, maar 't minste deel er van behoort tot de literatuur.

BOEKENNIEUWS

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE, door G. KALFF, 4e deel. — J. B. Wolters, Groningen 1909. fl. 6.50, bl. 608.

'k Heb het pas verschenen IVe deel gelezen, en 't speet mij dat het uit was. Van zulke dingen inderdaad heeft men nooit genoeg. Als men door 600 bladzijden stevige en lekkere kost is verwend, besluit men niet zoo gemakkelijk tot iets anders, dat, in dezelfde soort, bijna zeker, iets minders moet zijn.

Kalff leidt ons thans door de literatuur tijdens de Republiek der Vereenigde Nederlanden, d. w. z. door de vette jaren der Hollandsche Kunst.

We krijgen, zooals telkens, eerst een kijk op de samenleving, die de kunstenaars kweekte. Kalff aarzelt niet ons te bekennen dat er aan de schittering der 17e eeuw een keerkant is: Hij acht het zelfs noodig — wijl de waarheid in dezen zoo dikwijls werd bewimpeld — over de oud-Hollandsche ondeugden breedvoerig uit te weiden. Op 't hel-en-donker van dien achtergrond komen dan zooveel te beter uit al de kerels van dien tijd: Coster en Breero, Hooft en Vondel, Stalpaert en Cats, Huygens Revius en Camphuysen.

Meesterlijk vooral zijn die studiën. Kalff is een geleerde die schrijven kan; we wisten het reeds. (1) Maar hoe aanstekelijk het arbeiden in een dichter op een ontvankelijk gemoed als dat van dezen professor werken kan, getuigen zijn 90 bladzijden over Vondel: daar is een sap in die beschouwingen en een deining in die volzinnen als bij Vondel zelf. Enkel één griefje: Met Dr Moller geloof ik in de hooge kunst van de « Heerlijkheit der Kercke »; wel heeft Kalff in zijn bekend Gidsartikel van Feb. 1908 aan Moller's meening getornd, maar ze niet weerlegd. Daarom hoopten we hier meer over de Heerlijkheit te vinden, in waardeerenden of critiseerenden zin.

Hoe goed Kalff zijn 17e eeuw onder de knie had, was reeds te zien uit zijn vroegere boeken: « Literatuur en Tooneel in de 17e eeuw », « Studiën over Nederlandsche dichters der 17e eeuw », « Vondels Leven » en uit de Algemeene Inleiding die hij plaatste vóor de volledige uitgave der Werken van G. A. Bredero.

De faam van Bredero is hier volkomen gerestaureerd; zelfs wil Dr Kalff den mensch reiner wasschen dan men hem uit het werk van den dichter mag denken.

Te veel sympathie, me dunkt, is ook aan Hooft besteed. Hij wordt ons voorgesteld met zijn eigen bekend vers:

O braeve, die u braef geslachte slacht!
Van vromen worden vromen voortgebracht.

(1) Hier en daar is er wat minder zorg in de beeldspraak: b.v. op blz. 1 waar de Hollandsche *tuin* zoo maar dadelijk een *tempel* wordt. — 'k Zie ook niet goed hoe een *ronde* zeemansaard een *kantigen* stempel kan drukken, zooals op blz. 11.

Wogen hier echte braefheid en looze diplomatie niet, op zijn zachtst, tegen malkander op?

Onder de minder omvangrijke schetsen zijn zeker Starter en Rodenburg van de flinkste; vooral de ridder, dat statig lichthoofd, die zwierige romantieker, belezen talenkenner, maar geen taalkenner, is uitstekend getypeerd.

Meer kleur had Kalff, naar mijn bescheiden meening, aan den Muiderkring kunnen besteden. Wel houden de Roemertjes zich goed en elk ander individu van den Kring op zich zelf ook; maar Jan ten Brink en Alberdingk en Ger. Brom hebben 't gezelschap toch aardiger en levendiger geportretteerd. Hier blijkt Kalff nogmaals beter naschepper dan schepper.

A propos van Alberdingk, vinden wij 't vreemd waarom in de Vondel-bibliografie Thijm's Vondelportretten zijn overgeslagen.

Alles wat Kalff schrijft over Hondius en Van Borsselen, over Beaumont, en nagenoeg over al de mannen « van het tweede en het derde geslacht » is nieuws voor mij, zoodanig dat ik hier niets anders te doen heb dan deemoedig en dankbaar te luisteren.

Bij Poirters kon Kalff nog niet vermelden de zoo pas verschenen verdienstelijke bloemlezing door Pater Salsmans bezorgd; maar waarom in de bibliografie de studie van Max Rooses niet opgegeven, al was 't maar om te wijzen op het sectarische er van?

Aan 't eind van 't boek zijn vooral boeiend de bladzijden over Luiken en over de ontwikkeling van het natuurgevoel. Zeer belangrijk is overigens al wat nog volgt, te meer omdat tot nog toe niemand buiten Kalff die nederiger menschen in de ontferming van een nauwkeuriger studie had opgenomen.

Dit boek is voor de 3/4 gewijd aan de schoonste ontplooiingen van genie en karakter in onze letterkunde; geen wonder dus dat uit dit 4e deel van 't reusachtig werk nog meer dan uit de andere spreekt: kracht; een verstandelijk- en moreel-, een bijna physiek-deugddoende kracht, kracht van wil, kracht van geloof, kracht van strijd, kracht van studie, kracht van zuiver inzicht boven verschil van overtuiging: kracht schuilend zoowel in de persoonlijkheid der besproken mannen als in de persoonlijkheid van den man zelf die ze zoo waardig bespreekt.

J. P.

ZIONISTISCH SCHETSBOEK, door A. B. KLEEREKOPER. C. A. I., Van Dishoeck, Bussum, 1907. 109 blz.

Kleerekoper is, blijkens dit boekje, een flink reporter, maar veel meer nog een kunstenaar. In dit boekje verzamelt hij de 11 schetsen die hij schreef voor « De Telegraaf » over het achtste Zionisten-congres, in den zomer 1907 gehouden te 's Gravenhage. Ge weet toch wat het Zionisme is? Hij laat niet na het u kranigkernig te zeggen: « Het leven van 'n volk, onder de menschen verstrooid en door vele menschen vervolgd en veracht, dat zich herstellen gaat in 't eigen land, den vaderen toegezegd: het leven der Joodsche natie, herboren en strijdvaardig, dat is het Zionisme ».

Ze zijn nu tien jaar aan gang: Herzl, een geniaal man, kreeg en verkondigde de idee; na hem kwamen Wolffsohn, Nordau,

Marmorek, Schatz, kortom een heele staf. Nu gaat het wel op deze congressen nagenoeg zooals op alle andere. Ze dronken een glas... enz. Maar toch zijn er neerzettingen van Russische Joden in Palestina; toch koopen zij lapjes grond, toch bouwen ze er huizen en fabrieken zelfs. En al is 't nu zoo dat ze, bij één partijtje land, zich tien dorado's droomen, en dat ze, bij één echte woning tien luchtkasteelen bouwen... toch kan zeker dat idealisme niks geen kwaad aan de hechtheid van hun plan.

'k Boekje is aanstekelijk van geestdrift, zelfs voor iemand die geen onsje Jodenvleesch aan 't lijf heeft. Want al hebben ze bij de Voorzienigheid hun lot niet gestolen, toch is 't niet heel en al onwaar wat Macaulay (meen ik) eenmaal schreef : « The people of Christ has been the Christ among the peoples ». Kleerekoper schrijft als Multatuli : met Bijbelsche beeldenpracht en Oosterschen gloed; maar bij den Jood is ontroering, echtheid en bonhomie, terwijl de atheïst u, in zake van idee en overtuiging, meest altijd appels voor citroenen verkoopt. J. P.

LEVENSWIJDING, WEDERGEBOORTE, door Prof. Dr. J. V. De Groot. Amsterdam, C. L. Van Langenhuysen, 1908.

Een mooie bundel, thans gevend in één band de beide reeksen voordrachten door den beroemden professor uitgesproken te Leuven voor het St. Thomasgenootschap der studenten. Van « Levenswijding » is hier thans de 3e, van « Wedergeboorte » de 2e druk. In stede van te herhalen, wat in *Dietsche Warande* over die heerlijke voordrachten werd gezegd in een taal en een bezieling, die voordrachten waardig, gaan we nogmaals 't genot smaken ze alle te herlezen; 't genot en ook de deugd : want niet enkel is hier hooge vlucht van idee en van kunst, maar een voedsel voor de ziel zoo sterk als 't merg van den Bijbel en de Vaders zelf. Bladzijden stralend met meer dan aardsche schoonheid. L. P.

DANTE ALIGHIERI : *De Goddelijke Comedie : het Paradijs,* vertaald door J. K. Rensburg. Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1909.

Niemand minder dan Salverda de Grave heeft in niets minder dan in de *Gids* over 't reusachtig vertaal- en verklaarwerk van Rensburg geschreven op een toon die men op zijn minst warm en waardeerend moet heeten. Men zou, na zulk een uitspraak, wel wenschen tot zijn eigen eer, het met zulk een vakman eens te zijn. Worden we eens zoo geleerd in 't Italiaansch als de Grave, dan krijgen we wellicht ook zijn smaak voor deze vertaling; vooralsnog moeten we blijven, voor dit deel, bij den indruk dien we kregen van de vorige twee. Zelfde verdiensten, maar, naar onze bescheiden meening, zelfde gebreken ook. Liever toch plaats ik dezen bundel nevens den tweeden dan nevens den eersten : De vertaling schijnt mij beter geslaagd dan die van de « Hel » en zoo goed als die van « Het Vagevuur » maar waarlijk, als men let op de taalworstelingen die Rensburg zich moet getroosten om met niet meer woorden dan Dante en in denzelfden versvorm in 't Nederlandsch te zeggen wat Dante zegt in 't Italiaansch dan moet men toch meewarig klagen

om de verbruikte moeite veeleer dan den verkregen uitslag opgetogen bewonderen. Ook de uitleg schijnt me in dit deel vooral tot een manie gegroeid. Verklaren om 't genot van 't verklaren heeft geen zin, en is allerminst voor den lezer verkwikkelijk. De sterrenkundig-cosmogonische uitleg van verzen 22-31 van den 2en zang b.v. is er bepaald op aangelegd om het iemand te doen sterrelen.

Alle vertalingen overigens in 't om even welke van onze talen bewijzen hoe ondoenlijk het is Dante in rijmende vol-terzinnen weer te geven. Eén is er die, ongeveer terzelfder tijd als Rensburg, de vertaling anders heeft aangepakt. Hij geeft Dante weer in de zoogezegde *Schlegelterzine*, die het middelrijm vallen laat en zoo telkens een vers heeft dat op geen ander rijmt. Het oor heeft voldoening genoeg met de twee rijmen per terzine en zoo vindt Zoozman den steen der wijzen, *in casu* het middel om aan de techniek geen enkel van Dante's diepe poëtische schoonheden ten offer te brengen. (1) Leg nu Zoozman nevens Rensburg op zijn best, en oordeel dan.

Maar alle grieven bijeen kunnen niet wegnemen dat Rensburg's Dante is een monument voor 's mans werkkracht en geestdrift. J. P.

UIT DEN PATRIOTTENTIJD, door Dr. C. TE LINTUM. — W. L. en J. Brusse, Rotterdam, 160 blz.

Een boekske dat voorwaar veel belangstelling wekken zal, en dat overigens reeds, eer het zoo vol aardige historieprenten verscheen, als feuilleton in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* een ruimen kring lezers vond. 't Is een verzameling schetsen uit dien zeer zonderlingen tijd, veel karakteristischer voor Holland dan voor België : *Een Ouderwetsch Man,* brengt ons in kennis met den onbekenden schrijver der « memoires » die ons een kijk zal geven op den inval der Franschen te Rotterdam. De anonymus blijkt te wezen een zeer mak behoudsgezind aristocraat. — Hoofdstuk 2 heet *De Schutterscompagnie Nr 9*, de plezierige Rotterdamsche burgerwacht, met een bladzijde vol commando-termen, waarmee de Vlamingen hun voordeel kunnen doen. — Onder 't allerbelangrijkste mee telt het hoofdstuk over 't politiek Oranjevischwijf *Kaat Mossel,* die niemand minder dan Bilderdijk als advocaat mocht hebben. — *Removeeren ! — Removeeren !*; algemeene vlucht der Patriotten voor de komst der Pruisische prinsenvrienden. — De Fransche democratie komt verder in *Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap* de patriotten een handje toesteken bij de « uitspattingen » van 1798. Met dit boekje in de hand is er middel om eens hartelijk te lachen bij de gebeurtenissen, die langs de keerzijde der medalie, heeten : de laatste ademhalingen van de republiek der Vereenigde Nederlanden. V. W.

SPREEKWOORDEN EN ZEGSWIJZEN AFKOMSTIG VAN OUDE GEBRUIKEN EN VOLKSZEDEN, door A. DE COCK, door de Koninklijke Academie van België, met een « prijs de Keyn » bekroond, 2e herziene en vermeerderde druk. — Ad. Hoste, Gent, 426 blz.

X

(1) Zoozman verscheen zoo pas bij Herder, Freiburg in Breisgau.

Wil de lezer vernemen wat al goeds wij weten van dit boek, dat hij dan opsla *Dietsche Warande* 1906, nr 4, blz. 429. In dit werk vindt ge inderdaad onzen grootsten folklorist op zijn best en op zijn prettigst.

In enkele maanden werd de eerste oplage uitverkocht. — « Veel eerder dan ik ooit had durven verhopen », zegt de schrijver in zijn tweede « woordje voooraf ». Welnu, ons verwondert het niet dat zoo 'n boek aftrek vindt bij ons volk; evenmin zullen verdere rasse herdrukken ons verwonderen. Zooveel te meer, daar A. De Cock nooit over zich zou krijgen met elke nieuwe uitgave niet nog een toemaatje te geven. Talrijke plaatsen werden dan ook in dezen druk min of meer gewijzigd en bijgewerkt, terwijl het aantal nrs van 542 tot 574 is gestegen.

J. P.

X NEDERLANDSCHE SCHRIJVERS VOOR HET MIDDELBAAR ONDERWIJS : Hoogstraatsche uitgaven, 9 nrs, elk fr. 0.25.

Onze college-jongens mogen van geluk spreken. De gebloemleesde uitgaven zoo degelijk bewerkt verdringen malkaar. Na Hilda Ram en Schaepman: Rodenbach, Potgieter I en II, Hugo Verriest, da Costa I, de Génestet. De Potgieter-boekjes schijnen mij tot nogtoe de best verzorgde. — Hier een woordje over de laatst verschenene. De Génestet zal voorzeker een welkome keuze zijn. De gemoedelijke man, die zich zoo aan 't leven had bezeerd, wenschte vóór alles weer kind te zijn; en hij heeft het in de meeste van zijn gedichten zoo roerend gezegd. Enkel een paar stukjes mis ik hier erg : « Wie ik het meest heb liefgehad » de schrei des harten ; en « Naar de Natuur », een versje dat den geheelen de Génestet in enkele regeltjes geeft. De nota's ook zijn voorbeeldig verzorgd ; enkel één opvallende onjuistheid trof me : Abraham des Amonie Jr was nooit professor van de Génestet; hier wordt de Sr bedoeld. De bibliografie over de Génestet is verre van volledig.

Evenveel leemten in de bibliografie heeft de bloemlezing uit da Costa's Gewijde Poezie. Ook de prachtuitgave van da Costa is niet vermeld : de « Kompleete Dichtwerken » bij Kruseman, 1863. Anders wel een verdienstelijke keuze ; maar het beste is juist wat alle bloemlezingen ons geven : Hagar, en God met ons. Dankbaarder zal de keuze zijn uit de meest karakteristische periode van da Costa's dichterschap : uit zijn tijdzangen.

Het stoffelijke der uitvoering slaat met verbazing : Hoe men de menschen, voor fr. 0.25, 56 bladzijden fijne letter in handen kan spelen? 't Is bijna een toovertoer. J. P.

OEFENINGEN IN HET SPREKEN EN SCHRIJVEN DER DUITSCHE TAAL door F. A. R. Beekman en G. A. C. Van Goor. — Groningen, J. B. Wolters, 1908.

HOCHDEUTSCHE SPRACHSCHULE FÜR NIEDERLÄNDER u/w von Joh. A. Leopold, Seminardirektor in Nijmegen. — Groningen, im Verlag von J. B. Wolters, 1908.

Nummer 1 is een klein werkje, nummer twee een boek van vrij groot formaat; nummer 1 een nederige verzameling van

oefeningen, nummer 2 een ernstige spraakleer. Nummer 1 (Berlitz methode) voelt toch dat bij zijn oefeningen eenige woorden uitleg en een zekere grammatische leiding behoort, en steekt eene kleine grammatica van achter bij zijn werkje (die grammatica ligt daar met een linnen bandje vastgemaakt zoo schelmsch weggestopt, dat men heel verwonderd is ze daar zoo onnoozel weg verdoken te vinden). Nummer 2 voelt ook wel dat grammatica alleen alles niet is, en schuift links en rechts voor en achter eene prachtige serie oefeningen tusschen de verschillende hoofdstukken van zijn spraakleer. Welk werk raad ik u aan? Luister; hebt gij geld genoeg om de twee te koopen? Zoo ja, koopt ze dan allebei, want oefeningen zijn er nooit te veel, en een volledige grammatica is toch beter dan een korten inhoud. J. F.

INGEKOMEN BOEKEN TER BESPREKING:

WIL. DE VREESE, *De « Regeling » van de Uitspraak in Zuid-Nederland*, voordracht in de Koninkl. Vl. Academie, 29 blz. A. Siffer, Gent.

ID., *Toespraak bij de aanvaarding van het Bestuurderschap der Kon. Vl. Academie*, 18 blz., ibidem.

Prof. A. DE CEULENEER, *Pieter Willems, zijn Leven en zijne Werken*, uit Verslagen en Handelingen der Kon. Vl. Academie, ibidem.

Dr J. TE WINKEL, *De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde*, 9e afl., Haarlem, de erven J. Bohn.

C. EECKELS, *De Strijd*, uitgaven « Vlaamsche Arbeid » boekhandel « Flandria », Antwerpen, 304 blz.

ID., *Saül en David*, overdruk van het Jaarboek der Algemeene Gentsche Katholieke Studenten Vereeniging, I. Vanderpoorten, Gent, 14 blz.

AUG. VAN CAUWELAERT, *Verzen*, De Vlaamsche Drukkerij, Leuven, 94 blz.

MAX VAN VYVE, *Langs Leie en Schelde*, De Seyn-Verhougstraete, Aalst, 149 blz., Pr. fr. 1.00.

Het Leven van Onzen Heer J. C., woordelijk getrokken uit de HH. Evangeliën, naar Philoteus, door een priester van 't Aartsbisdom Mechelen; drukkerij der Vakschool van 't Sint Victors Gesticht, Turnhout, 312 blz., fr. 0.65.

AUG. DOBBELEERS, pr., *Drie Kerstverhalen*, St. Jan Berchmans' drukkerij, Mechelen, 125 blz. Pr. fr. 0.40.

KAN. DE BAETS, *De Bovennatuurlijke Bestemming van den Mensch*, Nr 111 van de « Verhandelingen van de Algemeene Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, 21 blz. Pr. fr. 0.25.

De Katholieke Ziekenverpleging, maandschrift gewijd aan de wetenschappelijke en zedelijke vorming der ziekenverplegers, nr 4, 5, 6, Januari, Februari, Maart 1909, 4e jaargang. Turnhout, drukkerij der Vakschool van het St. Victors Gesticht. Pr. per jrg. 3 frank

Rechtskundig Tijdschrift, Nr 1 en 2, 10e jaargang, 1909. Pr. per jrg. 8 frank.

Uitgaven van J. B Wolters, Groningen :

M. A. P. C. Poelhekke, *Taalbloei* I, letterkundig leesboek voor H. B. S. Gymnasia, Kweek- en Normaalscholen, bijeengebracht door —, 338 blz. Prijs fl. 1.90.

J. E. Van Renesse, *Levensbericht van Dr Jan Pieter Heye,* 48 blz. Pr. fl. 0.50.

H. Scholte. *Hoeveel en waarom?* Rekenboek voor de lagere school, met aanwijzingen voor de oplossing, 1e deeltje A en B, 5e druk, elk 40 blz., elk fl. 0.25.

T. Terwey, *Bibliotheek van Nederlandsche Letterkunde*, nr 9 : Bloemlezing uit J. van Vondel's Gelegenheidsgedichten, 108 blz. fl. 0.60.

E. Rijpma, *Beknopte Nederlandsche Spraakkunst*, en E. Rijpma, *Vragen en Oefeningen bij de Beknopte Nederlandsche Spraakkunst*, 126 en 83 blz., fl. 0.80 en 0.60.

Uitgaven van P. Noordhoff, Groningen :

Guy de Maupassant, *Contes Choisis*, 4e éd. nr 5 des « Conteurs modernes, 147 blz , fl. 0.60.

B. Laarman, *Methodenleer*, een studieboek voor Candidaat-Hoofdonderwijzers en een leiddraad bij de schoolpraktijk Deel II. De Kennisvakken en het Rekenen 280 blz. Pr. fl. 1.80.

W, H. De Groot, *Zangoefeningen*, naar Daniël De Lange's Zangschool, 4e stukje, 4e omgewerkte druk. 150 blz. Pr. fl. 0.50.

A. den Hoed en G. Leeuwenburgh, *Taal en Stijloefeningen voor Ambachts- en Burgeravondscholen,* 2e verm. druk, 74 blz. Pr. fl. 0.30.

J. N. Valkhoff, *Le petit Précepteur*, allereerst Fransch Lesboekje, 11e verbeterde druk 131 blz. Pr. fl. 0.50.

O. Veenstra, *Het Duitsch voor eerstbeginnenden*, taal- en stijloefeningen ten gebruike bij het Onderwijs in de Duitsche taal. 1e stukje, 3e dr. 110 blz. Pr. fl. 0.60.

L. Van Zanten en G. A. Scholten, *Leerboek der Meetkunde*, 8e herziene druk. 144 blz. Fr. fl. 0.75.

R. DIJKSTRA, *Examen*. Opgaven ter vertaling uit het Duitsch in het Nederlandsch, en omgekeerd, 2e dr. 80 blz. Pr. fl. 0.75.

HUYGENS, *Leidraad bij de studie der Letterkunde voor de hoofdakte* door Frisius, 3e bundeltje. 51 blz. Pr. fl. 0.50.

M. J. LANGEVELD, *Kleiarbeid*, 2e druk. 78 blz. Pr. fl. 0.75.

J. DE VRIES, *Leerboekje voor de Fruitteelt*, 122 blz. Pr. fl. 0.90.

W. U. WISSELINK, *Eén en ander uit de Praktijk* (berekeningen van Post- Spaarbank- Kassierszaken, enz.) met vraagstukken, voor hoogere burger,-kweek- en normaalscholen en privaatgebruik, 1e stukje, 4e druk. 45 blz. Pr fl. 0.30.

Dr J. F. VAN LOON, *Korte Handleiding voor de Weerkunde*, 40 blz. Pr. fl. 0.50.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

◄◆ ONZE KUNST, April 1909. — *Hollandsche kerkportretten* (Dr Hans Jantzen. — *Iets over Penningkunst* (Carel J. A. Begeer) (vervolg en slot). — *Kunstberichten*, uit Amsterdam, Brussel, den Haag, Parijs, enz. — *Boeken en Tijdschriften*. — *Ambachts- en Nijverheidskunst*. — Van dezen jaargang af verschijnt een genummerde *Prachtuitgave* à *f.* 25.— per jaargang. Nadere inlichtingen verstrekken de uitgevers.

◄◆ VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN DER KONINKLIJKE VLAAMSCHE ACADEMIE VOOR TAAL EN LETTERKUNDE, Febr. 1909. — *Verslag over de Februari-zitting*. — *Verslag over de boekerij 1909* (Edw. Gailliard). — 4e *Verslag over de Van de Ven-Heremans'stichting* (Th. Coopman).— *Karel Boury-fonds*, reglement. — *De Legende van Tannhäuser* (O. Wattez) : een belangrijke en onderhoudende lezing. — *Kleine Verscheidenheden*, nr X : 6, zulke kleine ditmaal, over Mnl : « Mueren » (Dr W. De Vreese).

◄◆ BIEKORF, Nieuwjaarmaand 1909. — *De « Lex Salica » en onze Keuren* (J. V.). — *Eigen- en Ambachtsnamen* (Aug. van Speybroeck) : thans over al de eigennamen die in betrekking staan met het kleermakersvak.

◄◆ VOLKSKUNDE, afl. 1-2, 1909. — *Het Meisje met het Varkenshoofd* (G. Boekenoogen) : niet enkel bij ons, maar ook in Frankrijk en in Engeland vertelt men daarover. — *De Kerstnacht-Ommegang te Brugge* (C. van der Graft). — *Kongoleesche Fabels*, nieuwe meedeelingen van Pater Struyf, met de Congoleesche lezing van een fabel daarbij. — *Spreekwoorden, Zegswijzen en Uitdrukkingen op volksgeloof berustend* (A. De Cock). — *Een oud Gebruik in onze Kerken* (A. De Cock) : namelijk « rouwstroo » bij de begrafenissen. — *Spreekwoorden en Zegswijzen over de Vrouwen, de Liefde en het Huwelijk* (A. De Cock) : aanvullingen en verbeteringen. — *Een bundel grappige Volksvertelsels* — (A. De Cock) : over Dähnhardt's « Schwänke aus aller Welt ». — *Boekbeoordeeling*.

◄◆ DE VLAAMSCHE GIDS, Maart-April 1909. — *De Dood van Jul. de Vigne* (P. Fredericq) : een verdiende hulde, maar met sectarische nevenbeschouwingen. — *De Stromboli* (Virg. Loveling) : een paar bladzijden stellig minder kunstrijk dan *Dompelaars* (Frans Verschoren), een fragment uit het smokkelaarsleven, dat naar het geheel doet verlangen. — *Sinjorenlied* (Pol de Mont), vleiend voor de Sinjoren, maar niets voor de poëzie. — *De Chemie der Levensverrichtingen* (Dr. Æg. Terlinck). — *Casanoviana* (A. Cornette) : zeer belangrijk overzicht van de opzoekingen aangaande den Venetiaanschen avonturier uit de 18e eeuw.— *Indo-Germanen en Indo-Germaans* (J. Vercoullie) : naar aanleiding van F. Meillet's « Introduction à l'étude comparée des langues indo-européennes. » — *Engelse Letterkunde* (M. Basse) :

zooals altijd een verdienstelijke kroniek, maar die, door 't streven naar volledigheid, fataal onverkwikkelijk moet worden.

DE GIDS, Maart 1909 — *Overgang* (Mr J. Limburg): politieke beschouwingen over Holland door iemand die zoo'n beetje mag meepraten, en die overigens een zeldzaamheid is: een liberale democraat. — *Tien Liedjes* (Dr Boutens): prachtig vooral is « Nacht ». — *Reisherinneringen uit Noorwegen* (R. C. Boer): ditmaal belangrijke meedeelingen over het tooneel: opvoeringen van Ibsen, Björnson, en muzikale drama's. — *Eduard van Gelre* (Adr. van Oordt), treurspel,: zuiver-dichterlijke waarde genoeg, maar gezochte toestanden en magere psychologie. — *Kindertaal* (D. C. Hesseling): uit een linguistisch oogpunt. — *Onschendbaarheid van verdragen* (G. J. Fabius): na de les in het Oosten. Een verdrag is een gevaarlijk ding. « Kleine staten kunnen zich eenerzijds slechts zelden eigenmachtig ontslaan; terwijl zij aan den anderen kant gewoonlijk de middelen missen om schending van het verdrag door de wederpartij te beletten. » — *Overzicht der Nederlandsche Letteren.*

STUDIËN, deel 71, afl. 1. — *Nieuwere Strafrechtswetenschap en vrije wil* (Fr. Tummers): het strafrecht der toekomst van zijn theoretische zijde toegelicht. — *Jeruzalem II* (H. Wilbers): een beeld van het tegenwoordige Jeruzalem. — *Scripturistisch overzicht* (J. P. van Kasteren): over zeven boekdeelen, alle voor deskundigen. — *Drie merkwaardige boeken* (R. de Grave): die van Christian Marechal nl. La Clef de « Volupté », Lamennais et Victor Hugo, Lamennais et Lamartine, waarvan Faguet aldus den inhoud kenschetste: « M. Marechal continue à démontrer que tout ce qui a été pensé depuis 1820 jusqu'à 1850 l'a été par l'abbé de Lamennais, et que les autres écrivains n'ont fait que le traduire en prose et en vers ». P. de Grave geeft daar aardige staaltjes van. — *Uit de Pers.* — *Mededeelingen.*

— deel 71, afl. 2. — *De Paccanaristen en hunne school te Amsterdam* (F. Sträter): over de eerste poging in 't Noorden van Holland om een instelling van Hooger Onderwijs voor Katholieke leeken te openen. — *Over Luchtvaart* (Jos. van Baal). — *De sociale Roeping van Albert de Mun* (G. van Heyst): naar aanleiding van *Ma vocation sociale* (Lethielleux, Parijs); geestdriftig artikel. — *Scripturistisch Overzicht* (J. P. van Kasteren): zaakrijk. — *Uit de Pers.* — *Mededeelingen.*

DE KATHOLIEK, Februari-Maart 1909. — *Louis Pasteur als mensch* (J. v De Groot): 't artikel blijft Pasteur en de Groot waardig: vooral geldt het hier Pasteur vader en echtgenoot. Voor Pasteur's uiterlijk: « Jamais je n'ai vu sur une physionomie un plus grand rayonnement de toutes les émotions hautes et généreuses que peut contenir l'âme hymaine. » En zijn dochter noemde 't gelaat van haar vader: « la figure à découverte prochaine ». — « *Onverdraagzaam en onberekenbaar* » (J. J. Graaf): voortzetting van 't gezellig koutje over de spelling quœstie. — *Het Probleem des Levens* (Jos. Cremers): van belang voor biologen en voor alle menschen; meer detailstudie dan 't artikel in 't vorig nr. — *Op een zilveren Priesterfeest*, en *Aan een Kind* (Binnevriest): gelegenheidsverzen, maar poëzie zooals de beste van

Gezelle. — *Over Bijbel en Bijbelkunde* : kroniek in samenwerking. — *Letterkundige Kroniek :* over de beide Smulders, Dautzenberg, Gezelle en Haspels. — *Boekbesprekingen.*

DE NIEUWE GIDS, Maart 1909. — *Nazomer* (Herm. Lysen) : vervolg van den roman. — *Het Evangelie* (G. Bolland) : weer zooiets lijk verleden keer. — *Leo en Gerda* (Timmermans) : als 't zal af zijn, valt op dit merkwaardig werk terug te keeren. — *Vervolg der wonderlijke Avonturen van Zebedeus* (Jac. van Looy) : wat een schrijver, die Van Looy, en wat een leukerd ! — *Aanteekeningen over Kunst en Philosophie* (H Boeken) : Anatole France. — *Verzen* (Jul Schürman). — *Ostwald's Natuurphilosophie* (Dr H. Réthy). — *Een korte Nae-prologhe* (H. Vander Wal) : over de vertooning van Elckerlijk.— *Letterkundig Kroniek* (W. Kloos) : verantwoording tegenover Gorter, maar op een veel hooger reliëf dan een gewone polemiek. — *Bibliographie.*

DE BEWEGING, Maart 1909. — *Het Al-eenig Leven* (Nico van Suchtelen) : stellig met virtuositeit ineengezet, maar liever een andere algemeen — wijsgeerige, Geloofsbelijdenis — *De gesloopte Plaats* (A. Verwey) : sonnetten-reeks : doorgaans hooge, somtijds looze vlucht. II b.v. is heerlijk. — *De ongevallen-verzekering* (J. Molenmaker. — *Gedichten* (P. N. van Eyck). — *Pelléas et Mélisande* (J. C. Hol) : Maeterlinck's drama op muziek van Debussy, Een diepgaande studie, waarin Debyssy meer lof krijgt dan Maeterlinck. — *Scheuring of Eenheid* (Is. P. De Vooys) : een socialisten-preek. — *Boekbeoordeelingen*. — *Een nieuwe Beatrijs* (A. Verwey) : niet gunstig over Bouten's bewerking.

DE NIEUWE TAALGIDS, 1909, 2. — *Taaleenheid in spreken, schrijven en spellen* (J. Van den Bosch) vervolg. — *F. Haverschmidt* (A. De Vletter) waardeert Dyserinck's boek, maar betreurt het gemis aan intiem begrijpen. — *Het Gesprek* (Jac. van Ginneken) : een flinke bijdrage van den bekenden taal-psycholoog. — *Bij een hekeldicht van Vondel* (G. A. Nanta), namelijk « Grafschrift op een Musch », ge weet wel die Cornelis Musch, schoonzoon van Cats. — *Boekbesprekingen.*

SINT LUCAS. — *Nederlandsche uitgave van het « Bulletin des Metiers d'Art »,* kost 10 frank 's jaars en verschijnt alle maanden bij Vromant & Cie, Kapellestraat, 3, te Brussel en bij Van Langenhuyzen Singel.434.te Amsterdam.— Dit tijdschrift met platen, zal gedachtenwisseling teweeg brengen onder Noord-Nederlandsche en Belgische kunstenaars. De verschenen bijdragen zijn grootendeels door Hollandsche vakmannen geschreven, hetgeen den Belgischen lezer toelaat een kijkje te nemen op een weinig bekend gebied. De vertaling der opstellen welke oorspronkelijk in het Fransch geschreven werden, is zeer verzorgd.

Nr 6, December 1908. — *Stadhuis te 's Hertogenbosch* (C. F. Xav. Smits) : ontdekking van een middeleeuwschen kelder. — *Kunstbloemen* (L. J. Boogmans). — *De stijl in bouw- en meubelkunst :* bespreking van een boek van H. P. Berlage. — *Kantwerk.* — *Kunst voor allen :* uitleg der grondbeginselen waarop het onderwijs in de St. Lucasscholen gesteund is, in opzicht van schoonheidsbegrip, door hoogleeraar Lemaire (Nederlandsche rede te Antwerpen uitgesproken).

— Nr 7, Januari 1909. — *Kunst voor allen* (vervolg). — *De « Ark van Noë » van Thienen* door A. Van Gramberen. — *De letter :* eigenaardige studie over styleering van letters. — *Huiselijk leven* (de Wouters de Bouchout) : studie over huismeubelen. — *Varia.*

— Nr 8, Februari 1909 — *De oude Katholieke Kunst in Nederland* (vervolg) (Dr X. Smits) : Hollandsche torens. — *Pius X en de Gewijde Muziek* (Tinel). — *De dischhuizen « De Schippers » te Brugge* (de Wouters de Bouchout). — *Kerkbouwstijl :* geeft aanleiding tot belangrijke opmerkingen van wege den opstelraad over schoonheid in de bouwkunde. — *Varia* en *Boekennieuws.*

REVUE DES DEUX MONDES, 1 févr. 1909. *Fachoda.* 1. *La Négociation africaine* (G. Hanotaux). — *Les Unis* (Ed. Rod.) — *Celles qui travaillent à domicile* (d'Haussonville). — *Au Couchant de la Monarchie.* 1. *L'Avènement de Louis XVI* (M. de Légur). — *Les Epoques de la Pensée de Montaigne* (V. Girard) : Villey, een blinde, geeft drie merkwaardige boeken over Montaigne; zeer gewetensvol. — *Outre Manche : Le Bilan des Radicaux. Le Réveil des Unionistes* (J. Bardoux) : Asquith zit niet heel vast. — *Les Tremblements de Terre* (St. Meunier). — *Chronique politique de la quinzaine* (F. Charmes).

— 15 févr. 1909. — *Fachoda* II. *La Convention de juin 1898 : l'Incident de Fachoda* (Gab. Hanotaux) : Ten slotte is de heele zaak voor Engeland zoowel als voor Frankrijk geweest : veel geschreeuw en weinig wol. *Les Unis* (Ed. Rod). — *Au Couchant de la Monarchie.* II. *Les premiers actes du règne* (de Ségur). — *Les Elites orientales.* — *Jeunes Turcs et jeunes Egyptiens* (L. Bertrand). — *Une Famille parisienne au XVIIe siècle* (Ern. Faguet) : het huisgezin Perault, met zijn vijf zoons, waarvan er vier mogen bekend blijven. — *Le Lyrisme de Lecoute de Lisle* (J. Dornis) : Een episch lyrisme : « Il a passé sur la terre dans un temps de critique, de machinisme et d'industrie comme un Olympien en exil. » — *Revue littéraire* : *André Hallays et l'Art de flaner* (R. Doumic). — *Revue musicale* : Les Enfants à Bethléem, Monna Vanna, Ern. Reyer (C. Bellaigue).

— 1 mars 1909. — *Les Unis* (Ed. Rod), vervolg van den roman. — *Les Riches depuis sept cents ans.* — IX *Honoraires des auteurs et artistes dramatiques* (G. d'Avenel). — *Les Marionnettes du docteur Faust* (G. Carraud). — *Au Canada,* — *Après les élections générales* (H. Lorin) — *La Puissance maritime en marche* (***). — *La Rivalité de l'Allemagne et de l'Angleterre* (R. Pinon) : Beide vorsten zoeken den vrede ; en toch schijnt de economische wedijver, die eigenlijk op diepere ras-verschillen, berust, fataal naar een oorlog te leiden. — *Une Ecole d'impérialisme mystique.* — *Les plus récents théoriciens du Pangermanisme* (E. Seillière).

LE CORRESPONDANT, 10 mars 1909. — *A propos des congrès catholiques* (Mgr Herscher). — *Un peuple qui ne veut pas mourir. Cent ans d'histoire polonaise* (Est. de Goutel). — *L'Amour, la famille et le mariage. Ce qu'en disent depuis un an nos littérateurs* (G. Fousegrive), vooral de roman- en tooneelletterkunde. De titel luidde dus raker : L'Amour et le Divorce — *Le Grand Tour* (Debrol), roman. — *Le Comte de Souvigny, lieutenant général des armées du roi* (Ludov. de Contenson). — *La Renaissance catholique à la veille de la Réforme protestante* (B. de Lacombe) : zeer geleerd

maar, schijnbaar althans, à prioristisch. — *Devant Rome* (Ch. de Rouvre) : sonnetten. — *La vie économique et le mouvement social* (A. Béchaux). — *Revues des Sciences* (H. de Panille). — *Chronique politique* (A. Boucher).

ÉTUDES, 20 février. — *Lord Acton et son Cercle* (Joseph de la Servière) : wil men den man niet te streng beoordeelen, dan mag men zijne opleiding door Döllinger niet vergeten, noch zijn vele betrekkingen met vrijzinnige Duitsche katholieken. — *Bède et l'Eucharistie* (Xavier Le Bachelet). — *En Amérique latine. Le Brésil* (Joseph Burnichon). — *Conscience et Monisme* (Joseph Ferchat) : vervolg. — « *Ma Vocation sociale* » *par le Comte de Mnu* (Gaston Sortais). — *Bulletin d'ancienne littérature chrétienne* (Adhémar d'Alès): lof voor twee Belgen : de EE. HH. Van Crombrugghe en Tobac. — *Publications relatives à l'histoire de l'Église de France* (Jules Doizé).

— 5 mars. — *Scolastiques et Modernistes. Agnosticisme* (Lucien Roure). — *En Amérique latine. Le Brésil* (Joseph Burnichon) : onder leiding van prof. Vliebergh zijn wij daar reeds heengereisd. — *La fin de Voltaire* (Jules Grivet) : een nieuw ontdekt en zeer vertrouwbaar handschrift bevestigt de kwaadste vermoedens omtrent dien dood. « Il est mort comme un chien, il semblait à un damné. — Mais sans doute que la tête n'y était plus? — Non, non, Madame, il a eu sa connaissance jusqu'à la fin ». Die zoo spreekt is de dochter van een ooggetuige. — *Quelques Poëmes* (Charles de la Porte) : korte kennismaking met het jongste werk van een zestal dichters waaronder heel onverwacht Xavier Reille, de afgevaardigde. — *Bulletin de l'ancien Orient biblique* (Jean Colès). — *Bulletin de Patrologie* (F. Cavallera). — *Les premiers Séminaires en France au XVIIe siècle* (P. Schoenher en N. Prunel).

— 20 mars. — *Mgr d'Hulst et les Exercices de saint Ignace* (Frédéric Libert) : hooge waardeering, warme liefde, bestendig gebruik, aanpassing op huidige toestanden en geestesrichtingen. *Un chef-d'œuvre de la Littérature apocryphe : les Psaumes de Salomon* (Ferdinand Cavallera) : sterke studie. — *Trois Physiciens français. — Gabriel Lippmann* (Joseph de Joannis): behaalde den Nobel-prijs in 1908 en verdiende die hooge onderscheiding hoofdzakelijk door zijn ontdekken der kleurenphotographie. — *Un grand bourgeois au XIXe siècle : Edmond Rousse* (Benoit Emonet) : geschetst met de onlangs uitgegeven, zeer goed geschreven en in meer dan een opzicht belangwekkende brieven van Rousse. — *Les Commencements de la Franc-Maçonnerie en France* (Paul Dudon) : een lijvigboek van Gust. Bord, waarop er nog twee volgen moeten, brengt nieuws aan het licht. Heel bedaard geschreven. — *En Sorbonne* (Adhémar d'Alès) : geestig relaas van een uitstekende Vergiliusverdediging door den Jezuïet Roirou. Hij verdedigde twee thesen. Om de eerste te staven « l'Imagination auditive chez Virgile » schreef hij 700 blz. Fransch, net algebra; de tweede, over de oorspronkelijkheid van Vergilius, schreef hij in 't Grieksch, — *Bulletin de l'Enseignement et de l'Éducation* (Joseph Burnichon).

DAS LITERARISCHE ECHO, 15 Dez. 1908. — *Das Reimlexikon* (S. Mehring) : er wordt openlijk veel kwaad gezegd en heimelijk wordt het nogal eens bezocht. — *Die moderne türkische Bühne* (C. Bratter) : een heel artikel over iets dat eigenlijk

niet bestaat. — *Ein deutsches Kunstbekenntnis* (K. Henckell): over Kräger's kranig boek: *An Deutschland, 1908.* — *Hoffmanniana* (C. Walzel). — *Schmitthenners Nachlass.*

— Jan. 1909. — *Der Malthusianismus der Dichten* (Ed. Fueter): eigenlijk tegen de philologen-manie om uit de leer der boeken tot het leven te besluiten: zoo was er onlangs een vakman die beweerde dat de kinderschaarschte in Frankrijk al dagteekent van den tijd der kruisvaarten, vermits men in de romans van dien tijd bitter weinig kinderen aanhaalt. — *Goethe-Schriften* (G. Mitkowski). — *Neues von Carl Hauptmann* (A. Kanse). *Liebesbriefe* (M. Jacobs). — *Vom Sinn des Lebens* (H. Lilienfein): o. a. over het laatste boek van Eucken, den Nobel-bekroonde.

DEUTSCHE RUNDSCHAU, Jan. 1909. — *Die innerpolitische Umwalzung in der Türkei* (v. d. Goltz). — *Milch und Blut* (Ilse Frapan-Akunian): vertelling van de pas gestorvene. — *Sappho* (Ad. Wilbrandt): gedicht, van zijn beste. — *Schillers historische Schriften als Vorstudiën des Dramatikers* (Rich. Fester). — *Das neue Testament für die Gegenwart* (M. Schian). — *Historisch-politische Satiren* (R. M. Meyer). — *Das Automobil in der Wüste Gobi* (W. Bölsche). — *Scheffel und Eggers; eine Dichterfreundschaft* (Joh. Proelz): hoofdzakelijk brieven. — *Das österreichisch-ungarische Staatsrecht des Grafen Theodor Zichy* (Fr. Tezner). — *Das Kruzifix in der Kirche zu Dunes* (Vernon-Lee). — *Chinesische Kunst in Berlin* (M. von Bunsen). — *Das Reichsland Elsasz-Lothringen unter Deutscher Verwaltung* (Kreuzkam). — *Literarische Rundschau.*

— Febr. 1909. — *Ernst von Wildenbruch* (Jul. Rodenberg): een roerend vaarwel. — *Messina* (J. R.). — *Pro Imperatore* (von Leyden). — *Darwin* (W. Bölsche): Al is de wetenschap sedert Darwin veel vooruitgegaan, de brandende vraagstukken van heden heeft zijn genie voorspeld. — *Diplomatenleben am Bosphorus* (Raschdau). — *Eine zu wenig beachtete Mittelmeerinsel: Mallorca* (Th. Fischer). — *Rembrandt und seine Zeit* (M. Escherich). — *Friedrich Spielhagen* (K. Freusel) huldigt vooral, ter gelegenheid van zijn 80en verjaardag, den romancier van 't Berlijnsche leven. — *Babylonische Wahrsagekunst* (A. Ungnad). — *Aus Katharinas Zeit* (W. Kochanowskaja).

STIMMEN AUS MARIA-LAACH, I, 1909. — *Zur Seligsprechung der Jungfrau von Orleans* (M. Meschler). — *Persönlichkeit* (Zimmermann): een aanbeveling van de zaak, maar een waarschuwing tegen het misbruik van 't woord. — *Paläontologische Urkunden und das Problem der Artbildung* (H. Unckermann): Ueber den Ursprung der Haupttypen u. ihrer wichtigsten Untergruppen wie auch über den Ursprung des Menschen können wir paläontologisch überhaupt nichts aussagen. » — *Der Hymnodie Blühe u. Welken* (Cl. Blume). — *Die Religion und das sogenannte Unterbewusztsein* (Jul. Beszmer): natuurlijk tegen de modernistische stelling: « Die Religion stammt aus dem Unterbewusztsein ». — *Solvio Pellico* (A. Baumgartner): een proeve uit zijn Italienische Literaturgeschichte, de 5e bundel der Weltliteraturgeschichte.

THE CONTEMPORARY REVIEW, Jan. 1909. — *The Arrival of the Slavs* (W. Stead): de Slaven, zoolang onder het despotisme gehouden, staan thans ook op ter verovering van hun vrije plaats onder de zon. — *The Serbe and Albanian Frontiers*

(E. Durham). — *Unemployment insurance* (H. Spender). — *The The Fredigree of Christian Science* (Fr. Podmore) : het nieuwste Amerikaansche mysticisme, het gebed als voornaamste geneesmiddel. — *The Cult of the heavenly twins* (R. Harris). — *German Literature* (R. M. Meyer) : German poetry together with Italian, has been the most musical. Hier mocht de Nederlandsche niet vergeten zijn. — *The late Dowager Empress of China* (Mrs L. Hoover) : een eigenaardig portret van die groote en slechte vrouw. — *German Art and the Emperor* (Eulenspiegel).

☙ THE NORTH AMERICAN REVIEW, Jan. 1908. — *The solid South a national calamity* (H. Taylor) : Weer eens Noord tegen Zuid. — *Woman's Position*. 1. *An historical Retrospect* (Duch. of Marlborough) : echt Amerikaansch : als de vrouw grieven heeft dan is 't hare schuld : waarom moest zij zich ooit stellen onder de voogdij van den man ? — *The future of American Art* (B. Harrison) : Algemeene terugkeer der schilders tot de natuur. Voor de rest nogal dom. — *Progress of Compaign-Fund Publicity* (P. Belmont). — *Is our Naval Administration efficient ?* (G.W. Melvillie), door een optimist. — *Mr Swinburne and the Elizabethans* F. Age of Keys) : goed en kwaad over Swinburne's « Shakespeare », het kwaad spruit voort uit zijn onwetenschappelijke geestdrift. — *The Opium Question* (***) — *Our first national Penal Code* (G. Sutherland). — *The new Ireland* (S. Brooks) : Vervolg van de lange studie. — *The Poet of the Shadows* (Ag. Lee).

OMROEPER

Het zal den lezers van *Dietsche Warande en Belfort* wellicht niet onbekend zijn dat wijlen Prof. Pieter Willems († 1898), hoogleeraar te Leuven, een groot werk ontworpen had over de Nederlandsche dialectologie. Onder den titel *Francia* had Willems zich voorgenomen eene beschrijving te geven van alle Nederfrankische dialecten van Vlaamsch-België, van Nederland en van het Duitsche Rijnland. Deze arbeid, in 1884 begonnen en onverpoosd voortgezet tot aan zijn dood in 1898, zou echter nooit ten einde gevoerd worden, daar niemand onder de beoefenaars der Nederlandsche philologie is opgestaan om Willems' taak over te nemen en te voltooien. Alle pogingen om onder de jongere philologen een nieuwen uitgever voor « Francia » te vinden zijn vruchteloos gebleven, en daarom hebben de erfgenamen van Willems besloten de rijke verzameling van zijne handschriften ter beschikking van alle geleerden te stellen in de bibliotheek der koninklijke Vlaamsche Academie. Op deze wijze hopen zij dat de vruchten van Prof. Willems' onvermoeiden arbeid niet te loor zullen gaan en tevens dat zijne nagedachtenis in eere zal blijven.

Ziehier eenige bijzonderheden over den aard der onderneming en het plan naar hetwelk de stof behandeld werd. De verzameling bestaat uit 347 schrijfboeken, elk gewijd aan een afzonderlijk dialect en door een bijzonderen medewerker bewerkt als antwoord op eene vragenlijst hem door Willems ter invulling toegezonden. Buitendien vertegenwoordigen 107 schrijfboeken den persoonlijken arbeid van Willems. Deze boeken, netjes ingebonden en ordelijk gerangschikt, beslaan 5434 bladzijden en de bruikbaarheid van het geheel wordt verhoogd door een inventaris die bij de verzameling gevoegd is. Deze bevat, benevens de namen der medewerkers en de lijst der gemeenten wier dialecten bestudeerd zijn, een analytisch overzicht van den heelen inhoud, zoodat het voor eenieder gemakkelijk wordt over eene bepaalde vraag spoedig de gewenschte inlichtingen te verkrijgen.

Aan de eigenlijke dialectstudie moest eene algemeene inleiding voorafgaan over de vergelijkende grammatica der oudgermaansche talen. Daar dit gedeelte van het werk, reeds meer dan tien jaar geleden opgesteld, op zekere punten verouderd is, heeft men het niet meenen te moeten publiceeren. Alleen de stof die betrekking heeft op nu nog levende tongvallen is aan de Academie overhandigd.

Prof. Willems had in de studie der Nederfrankische tongvallen een tweevoudig doel beoogd : een taalkundig en een historisch. Eensdeels zijn dialecten veel beter getuigen voor de spraakontwikkeling dan de schrijftaal, daar deze voor allerlei storende invloeden openstaat, waarvan het volksdialect vrij blijft. Anderdeels hoopte Willems uit de dialectstudie nieuwe gegevens te putten voor de geschiedenis onzer gewesten na den val van het Romeinsche Keizerrijk en vooral aangaande de afstamming der toenmalige bewoners van ons land. Deze historische beschouwingen waren de leidende gedachte geweest bij de keus van het bestudeerde gebied : verder dan den Rijn in het Noorden en het Oosten had Willems zijn onderzoek niet uitgestrekt, daar hij met grond aannam dat alleen binnen deze grenzen tongvallen te vinden zijn, die tot een der twee hoofdgroepen der Frankische dialecten behooren, de Salische en de Ripuarische.

Om gegevens voor zijn arbeid te verzamelen, had Willems in 1885 vierhonderd vragenlijsten, elke van 114 bladzijden, naar alle richtingen gestuurd, van Keulen tot Duinkerken en van Utrecht tot Halle. Bij iedere lijst was een uitleg gevoegd, waarin de taak van den medewerker nader bepaald en de noodige aanwijzingen gegeven werden om getrouw en nauwkeurig het volksdialect te ontleden.

De oproep van Prof. Willems bleef niet onbeantwoord. Talrijke medewerkers, voor het meerendeel geestelijken of onderwijslieden, zonden hem zijne lijsten ingevuld terug. Deze 347 boeken zijn natuurlijk niet alle van dezelfde waarde, al naar gelang de zorg en de bevoegdheid der schrijvers, maar alle volgen één en hetzelfde plan en elk geeft bijzonderheden over klank- en vormleer van een bepaald dialect.

Toen hij al de gegevens bijeen had, begon Willems de verzamelde stof te ziften, in orde te brengen en voor de definitieve afwerking klaar te maken. Tot dezen voorloopigen arbeid behooren vergelijkende tafels van dialecten uit eene zelfde

streek. Dertien van deze tafels, elke een schrijfboek beslaande, geven een overzicht van de dialectische eigenaardigheden der tongvallen gesproken in de streek tusschen Fransch-Vlaanderen en Luxemburg naar het Zuiden en het Rijnland naar het Oosten. Daarna bewerkte Willems de gegevens van zijne correspondenten tot eene voorloopige klank- en vormleer der behandelde dialecten. Deze arbeid was eigenlijk niets meer dan een klad, waarvan de schrijver zelf de afgewerkte bladzijden doorhaalde naar mate hij ze in 't net geschreven had. Alleen van de deelen waarvan het net ontbreekt is het klad aan de Academie gezonden.

Geheel afgewerkt is de behandeling der volgende dialecten : 1. *Westvlaamsch, Fransch-Vlaanderen ;* 2. *Zeeuwsch-Vlaanderen ;* 3. *Oostvlaamsch, Waasch ;* 4. *Brabantsch* (*Zuid-Brabant, Antwerpen*, gedeelte van *Noord-Brabant* en van *Gelderland*) ; 5. *Holland* en *Utrecht* ; 6. *Zuid-Tongersch ;* 7. *Maas-Rijnlandsch ;* 8. *Noord-Tongersch ;* 9. *Cleefsch-Geldersch* ; 10. *Veluwsch, Sassisch, Hoogduitsch ;* 11. *Keulsch.*

De grammatica voor ieder dialect omvat drie hoofddeelen : klankleer, verbuiging, vervoeging. Naar dat zelfde plan moest ook de stof voor de overige dialecten en het geheele Nederfrankische taalgebied bestudeerd worden.

Toen de dood prof. Willems trof, lag de stof voòr de klankleer van alle dialecten klaar voor de definitieve bewerking ; wat de vormleer betreft, was hij met de dialecten van Vlaanderen, Brabant, Antwerpen en een deel van Limburg evenveel gevorderd.

Den laatsten tijd van zijn leven was de schrijver bezig met de vormleer der tongvallen van Noord-Brabant, Gelderland, Limburg (gedeeltelijk) en Rijnland, en hij zag het oogenblik tegemoet, waarop de uitkomsten van zijn arbeid een vasten vorm zouden krijgen.

't Is te hopen dat de stof door den onvermoeiden en gewetensvollen arbeid van prof. P. Willems verzameld niet ongebruikt zal blijven ; mogen de talrijke vrienden der Nederlandsche taal en geschiedenis rijkelijk uit dezen schat putten en door nieuwe nasporingen op het gebied der dialectologie eene laatste hulde brengen aan de nagedachtenis van den taaien werker die hen voorafging.

Dr SCHAEPMAN

8 October 1868-18 Juli 1870.

III

Ter zalige gedachtenis
van Mgr. F. P. Van de Burgt.

Zoo ligt nu Schaepman's « Rome » voor ons. De drie vierden daarvan was dagbladkost; maar dagbladkost die, veertig jaar oud, nog niet verduft smaakt, en die, meer dan de meeste boeken uit dien tijd, tot letterkunst is verduurzaamd. Vul deze bladzijden aan met de diepere kunstbeschouwingen, later in « Losse Blaadjes » neergelegd — en ge hebt veruit het volledigste en gedegenste « Rome », niet enkel uit onze, maar uit om 't even welke Noorderliteratuur. (1)

Toch in ons Nederlandsch niet het eenige (2). De katho-

(1) Het spreekt vanzelf dat ik hier niet op 't oog heb de werken met zuivere wetenschappelijke bedoeling als dat van Pat. Grisar b. v., thans aan 't verschijnen. — Hier is enkel sprake van letterkundige vulgarisatie over Rome zooals b. v. ook de drie Engelsche grooten die gaven: Wiseman, Newman, Manning; en zooals Frankrijk er vele leverde.

(2) Men mag niet blijven meenen dat Schaepman de eenige Nederlandsche letterkundige is geweest die te Rome werkte. Het eerste Dietsch boek, buiten onze grenzen, werd te Rome gemaakt: Dirc Potter, die daar woonde in 1411 en 1412 « int hoghe ryck, ghesant om eenre ghewerf in stilre list, daer dackerman niet of en wist », dichtte daar immers zijn « Minnenloep », en alvorens zijn vier liefdesoorten te berijmen, maakt hij een wandeling langs de oevers van den Tiber. Maar Dirk wist van Rome al niet veel meer te vertellen dan dat zijn oude erotische meesters er hun gekken of slechten praat hadden verkocht, en dat de Romeinen lang niet zoo zuinig en stichtelijk als de Hollanders leefden. Dirk deed voor zijn leven een schrik op van de herrie aldaar. Een oog voor andere schoonheden, dan geboekte, kon men overigens toen van de letteren niet vragen. — Ook van den grootsten Nederlander der XVe eeuw, van Erasmus niet, die letterlijk leefde van papier, en die over zijn Roomsche reis niets te lezen gaf van belang dan dat hij ginder in levenden lijve Julius II en tal van kardinalen had gezien, dat hij van den

lieke geleerde Wap gaf twee bundels over zijn « Reis naar Rome » waar hij in 1837 maandenlang verblijf hield, en

Paus in persoon ontheffing had gekregen van zijn kloostergegeloften en vergunning om als wereldlijk priester te leven, en dat hij toch in 't Vatikaan voor geen goud wilde blijven omdat hem aan 't hof van Engeland méer was beloofd.

Ook Marnix en Hooft gingen Rome bezoeken maar op hun preutsch-protestantsch.

Van der Noot schijnt in de jaren 1560 Rome te hebben gezien : Heeft de schelder op de « buyckbisschoppen » zich misschien daar bekeerd?

Van meer belang voor de letterkunde was Van Mander's verblijf te Rome. Hij was er in 1576 en 1577, en van hem, zoowel als van elders vernemen wij hoeveel Hollandsche « Schildersjonghens » daar sedert de Renaissance kwamen samenhokken :

« Brengt van Roomen mede teyckenen zedich,
En 't wel schilderen van de stad Venedich »

leeraart hij in zijn Schilderboeck. Uit het 3e hoofdstuk van het 1e deel : « het leven der Moderne oft dees-tijtsche doorluchtige Italiaansche schilders » valt op te maken wat al kunstenaars hij ginder leerde kennen.

Ook Dr Nicolaas Heinsius, later schrijver van den Vermakelijken Avonturier, die om zijn moord op een slagersknecht tot « ban en confiscatie van goederen » werd veroordeeld, kwam te Rome terecht. Hij wist er binnen te dringen bij de bekeerde oud-koningin Christina van Zweden. Ook hij werd immers katholiek en alzoo lijfarts der koningin, negen jaar lang, zoolang als Christina uit Zweden geld genoeg trok om Heinsius goed te betalen. Te Rome vond hij gelegenheid om de stof te verzamelen voor zijn vermaarde uitgaven van Virgilius, Ovidius, Claudianus, Silius Italicus en Valerius-Flaccus.

Van de Merwede was met Heinsius meegegaan. Gezelliger dan in 't paleis van Christina vond hij het bij de Hollandsche schilders over wie hij noteert : « Meest alle optreckers... maar meer met de kan als met de meid. » Voor hem moet het comparatief worden omgekeerd. Hij werd gerechtelijk vervolgd om nonnenschenderij en hij zocht een toevlucht in een klooster ; vandaar dat men er in Holland een pater van maakte.

Twee Hollandsche priesters-dichters zelfs, waren Schaepman te Rome voorgegaan.

In 1609 immers kwam Stalpaert van der Wiele te Rome den doctorshoed winnen. De edele Hagenaar was te Orleans advocaat geworden, en in 1606 te Mechelen priester gewijd. Ook hij gaf een « Roomsche Reys » maar 't was enkel een polemische, « 't samenspraeksgewijs tusschen Pieter de Reyser ende Abacuk, sijnen broeder ». — Bijna zeker heeft de lieve dichter uit Rome zijn « Sinte-Agnes' Bruijloft » meegebracht, en misschien ook het « Vrouwelick Cieraet van Sint-Agnes ».

Niet lang na Stalpaert ging Reyer Anslo naar Rome, om ginder met het jubeljaar 1650 katholiek te worden. Op reis te Bingen zong hij zijn schoonen afscheidsgroet aan Holland, gelijk Schaepman het later te Freiburg deed. Reyer bleef voor-

zoo 'n indruk maakte dat hem door een pauselijke bul den titel van Doctor in de wijsbegeerte werd verleend. Zijn boek is grootendeels polemisch en waar hij Rome beschrijft ziet hij het meer met den blik van een ernstig ontwikkeld man, dan met dien van een smaakvol genieter.

Maar buiten en boven zijn objectief belang heeft Schaepman's Rome, dat voor een deel niet meer is, maar dat naar 's Doctors eeuwig vertrouwen herworden zal, waarde als bijdrage voor de studie zijner eigen ontwikkeling.

De vrije eenzaamheid in een ver land brengt het diepste van 's menschen ziel naar boven. Wat hij was, wat hij wilde, en wat hij kon zag Schaepman eerst duidelijk hier, in 't licht van de wet der scherpste tegenstelling: hij, de rassige reuzen-Sas onder 't lichte, luchtige vlindervolkje; hij de zoon der Nibelungen-marsch, vrijbuiter in 't land der onschatbare « horten ».

De minder wakkere zintuigen van den collegemaat, zijn oogen en zijn ooren, ontwaken thans voorgoed. De boekenman, die vroeger al studeerend en lezend door de Hollandsche landschappen liep, begon te beseffen dat het leven niet in letters moet worden doorleefd. 't Was alsof hem daar wachtte het ephphetha van den Heer.

Te Rome werd geboren Schaepman's liefde, Schaepman's hartstocht voor het licht, voor de Italiaansche zonnefeesten met goud en azuur, voor de verre vergezichten op de wijde weidsche zee, op de paarsche bergen met witglinsterende stedenstippen, alles overkoepeld met een onpeilbaar gewelf van lapis lazuli verschietend in een kimmenglijding van smaragd; de passie voor 't blijde, kleurige, fonkelende, stralende, alles overkletsende en overzwalpende licht. Met

goed te Rome. In 1651 werd hij secretaris van kardinaal Caponi. Werd hij ook priester? Six van Chandelier ontmoette hem ginder toch « in lange knunnikrokken ». Zijn meeste poëzie schreef hij te Rome; o. a. zijn gelegenheidsvers:

> Ey, stuur uw Roomsche dichten,
> In Nederduytsch, naar 't lieve vaderlandt
> En zet daerdoor heel Neerlandt in de brandt.

Of Schaepman dien raad kende? Zeker heeft hij zijn best gedaan om hem op te volgen.

Ook onze Vlaamsche dichter Wellekens, die eerst schildersroeping voelde, bracht 11 jaren in Italië door, en daarvan een ruim deel te Rome.

dat licht in zijn oogen zal hij gaan altijd en overal door veel donkerte en veel somberheid in 't later leven.

Ook zijn oor werd geopend. Ginder eerst vatte hij de genietingen van fijner geluid. De teedere klanken werden vroeger altijd overstemd door de muziek der ontketende elementen. 't Was onder geloei en gebulder van orkanen dat de bezieling hem aangreep. Nu was hij in 't land waar de natuur altijd zomert en altijd zingt, waar de pifferari's met hun doedelzakken u den zang der Albijnsche bergen brengen, waar de taal zelf muziek is, waar men den strijd voor 't leven niet kent, maar kommerloos zijn dagen kadenceert op 't gewiegel van een dolce far niente. Wel blijft hij vóor alles de vriend van de sferenmuziek, maar voortaan zal hij toonen als 't hem lust dat hij in staat is aan zachter stemmingen 't woord te verleenen, te voelen de kunst die bidt in Palestrina en dartelt in Rossini.

Zijn heele persoonlijkheid overigens ontwikkelde met den dag. Na een duchtige opleiding als de zijne, in en buiten de lessen, was hij thans heel alleen, zonder hulp en raad, ver buiten zijn gewone omgeving, om zijn leven te richten. Zijn werk te Rome getuigt hoe heerlijk hij zijn eigen meester was, en wat een school van zelfstandigheid hij daar hield voor zichzelf.

Hoe onafhankelijk hem Rome maakte, zelfs tegenover vrienden-vakmannen als Van Heukelum, getuige een paar woorden uit zijn brieven : « Ik moet U waarschuwen voor éen ding : absolutist kan ik in mijn kunsttheorieën niet langer zijn. Hoe dol Ultramontaan.... hoe hartstochtelijk liefhebber van Extreme der absolute beginselen ik in 't algemeen ook moge zijn, zeker is het dat ik, op kunstgebied de schoonheid, en wel de ideale absoluut huldigend, toch niet meer er toe komen kan te zeggen : Daar is de schoonheid alléen — in al 't andere niet. Het woordje alléen geeft hier als bij de fides sola den doorslag... Toch bevind ik mij... in praktijk ook nog het beste thuis onder spitsbogen en kruisgewelven. » (1) Wel had hem zijn vriend, om hem zuiver te houden in de Gothische leer, den uitstekenden Rio meegegeven; wel bleef dit werk, waaraan drie en dertig

(1) Brief aan Van Heukelum, 8 Jan. 1870.

jaar van een edel-rijk leven waren besteed, een schat voor Schaepman, en « vond hij, naar eigen woord, veel pret in Rio, die een eminente kenner is »; maar ook aan dezen had hij zijn schoonheidszin niet verkocht, en heel goed wist de leerling de plaatsen aan te duiden in den meester, waar deze met zijn Gothisch kunstideaal te streng was voor de heidensche elementen in de christelijke Italiaansche kunst.

Dat het zelfbewustzijn te Rome door Schaepman aangekweekt, een enkele maal — wel op een minder klassiek terrein — buiten de meet liep, mag 't gebeurtenisje bewijzen, waarvan hij zijn heel leven — God vergeve 't hem — deugd heeft gehad :

« Men weet wat slag van lieden cicerone's zijn.... Bedervers van alle stil, waar en ernstig genot, òf pedant òf onwetend en dikwijls èn onwetend èn pedant....

» Maar... er zijn diplomaten onder hen, menschenkenners van de meest uitgeslapen soort. Ik heb er eens een ontmoet; het was in de buurt van Michel-Angelo's Pieta (1). Aan de tweede zuil links prijkt het gedenkteeken, dat Urbanus VIII voor Mathilde van Toskane liet oprichten. Een groep beschouwers er voor, Engelschen. Verdere beschrijving overbodig. Engelschen die niets dan Engelschen zijn. Bij hen echter een gids dien de duivel in de oogen spookt. Een echte Italiaan, op het goud der barbaren belust en zijn barbaren kennend. Hij toont het monument: « Dit is het graf der Pausin Johanna »....

» De lady-mother fronst de wenkbrauwen, de Misses slaan de oogen neder en de oude heer gaapt nog eens het door Bernini grootsch gebeelde aangezicht aan dat al de verdorvenheid teekent van Babylon....

» En de cicerone grijnslacht over zijn meesterzet, totdat een goed aangekomen oorveeg een andere plooi in zijn trekken brengt ». (2)

* * *

Maar leven wij weer Schaepman's dagelijksch leven mee.

(1) In den St. Pieter.
(2) M. en B., 5e d., blz. 129-130.

Pas een maand was hij te Rome toen hij te zorgen had voor een 2e uitgave van zijn gedichten. In de « Verzamelde Dichtwerken » werden opgenomen : De Paus, Vondel, De Pers, Sta Maria en De Eeuw en haar Koning. — Bij dit laatste voegde Schaepman een tweede voorrede, waarin hij zich verontschuldigt, nu hij Rome en den Paus met zijn lijfelijke oogen mag zien, « dezen onwaardigsten lofzang op den waardigsten der helden als nog eenmaal te zingen ». Maar dadelijk geeft hij de belofte van door een tweede Pius-lied zijn tekort eerlang aan te vullen : « Eene figuur als Pius de IXe is gelukkig rijk en veelzijdig genoeg om twee zangen van dezelfde hand voor den schijn van overtolligheid te behoeden, en eene begeestering op te wekken, die een tweede en beter dichtstuk doet ontstaan. »

De « Verzamelde Dichtwerken » verschenen als nieuwjaarsgave in 1869 bij Van Langenhuysen ; en Alberdingk schreef een voorrede, even vleiend als in den tijd voor « De Paus » : « ... Het publiek, zelfs dat der « andersdenkenden » heeft het goede begrip gehad dezen dichter met open armen te ontvangen... Ware poëzie toch, zeggen de meesters, is niet slechts voor enkele uitverkorenen bestemd, maar voor alle geesten en harten die met den dichter kunnen meeleven en troost en verheffing putten uit de edele genietingen der kunst. »

Een der eersten na Darauni, in wien Schaepman een vriend vond, was beeldhouwer Schneider. Die was toen te Rome om mozaïeken te teekenen voor de Aachener Dom. « Roomsch is hij nog niet, houdt evenwel innig veel van Rome. Maar of het met hem nog niet zoover is gekomen dat de Kunst seine Religion is, durf ik niet met een volmondig neen te beantwoorden. God geve 't beste. »

Toch hield Schaepman veel van hem en 't speet hem zeer dat Schneider met Nieuwjaar '69 al heenmoest om zijn studiën te Ravenna voort te zetten. (1) — De betrekkingen werden verder in 't leven bijgehouden. Later werkte Schneider met Schaepman's Utrechtschen maat Mengelberg aan de bronsdeuren der Keulsche dom. (2)

De Zondag bleef voor Darauni. En de Donderdag

(1) Brief aan Van Heukelum, 26 Jan. '69.
(2) L. Pastor, Aug. Reichensperger II, blz. 363, in nota.

avond kreeg ook zijn vaste bestemming : de via Bocca di Leone. Daar huisde in prettige kamers de vrijgezel Vicomte de Maguellone, correspondent van den *Univers* en van andere Fransche bladen, ook een Zondagsgenoot aan den Maronietendisch. Zoogauw ze malkander wat gewend waren, zorgde Schaepman dat hij elken Donderdag te vroeg kwam voor 't souper. Dan mocht hij naar de studiezaal; hij vond er een goed bijgehouden leestafel met dagbladen en tijdschriften, in tal van talen, en een prachtige bibliotheek, die hem was voor 't Fransch en voor 't Italiaansch wat van Heukelum's boekerij voor de Gothiek en voor 't Nederlandsch was geweest.

Ook had Schaepman daar aan tafel gezelligheid genoeg ; « den ouden Visconti, den grooten oudheidkundige, een echt Romein, statig, maar van een statigheid getemperd door snaaksch vernuft » (1) ; Don Stefano Ciccolini, die een warme vriend werd, en die 't ook zeer druk had : « Hij was vooreerst geestelijk hoofd van eene Università, d. i. eene vereeniging van koffie- en wijnhuishouders met hun personeel ; hij was daarbij redacteur van het « Giornale di Roma » ; een man die later steeg tot de hoogere prelatuur » (2).

Zoo kreeg Schaepman veel praats over politiek te hooren, niet alleen bij de Maguellone, maar ook bij Darauni, waar immers Cataldi kwam die ook meedeed aan de pers. Weinig dingen zijn zoo aanstekelijk als het journalisme ; geen wonder dus dat Schaepman, die wist hoeveel er op dat gebied bij de Hollandsche katholieken te doen was, op het plan kwam correspondent te worden van *De Tijd*, het Amsterdamsch bladje, dat dagelijks uit de handen van Mgr Smits een pro-patriavel gezond geestesvoedsel onder de geloofsgenooten bracht.

Onderwijl viel er in den vriendenkring te Utrecht iets jammers voor.

Op den vooravond van St-Niklaas nog had Schaepman aan te Braake geschreven : « Goed heb ik het hier, in den

(1) « Gedichten van Z. H. Leo XIII », vertaald door Mutsaers, inleiding van Schaepman, VIII.
(2) Ibidem.

zin dien ik u weleens na 11 uur 's avonds verklaard heb... Ik heb van morgen op de villa Borghese ronddrentelend gedacht dat de zwarte eerstdaags jarig moet zijn. Ik heb hier een gedicht voor hem bijgevoegd. Ge kunt Jan Peele die verzen laten voorlezen, in mijn naam, als het soirée is bij Heuk. Dat is dramatischer... » Maar dramatisch in vollen ernst was, dat die brief nooit bij den levenden te Braake terecht kwam. De gulle gezel had bij 't nachtkransje met den jongen Herkules zijn teere gezondheid zoo verbruid dat hij, pas 30 jaar oud, den 23en December aan een beroerte bezweek.

De Romeinsche brief aan te Braake werd bij den eenig overblijvenden Utrechtschen triumvir besteld. Zoo vond « de zwarte » zelf zijn feestdagverzen. 't Was natuurlijk een toast in regel aan den « vriend zijner vreugde » iets genre « Feestlied », van de Génestet, een onderonsje van den makker die met heimwee terugdacht aan de « vloeiende goudstof gevat in kristal », maar die zichzelf bijtijds tot ernst kon terugroepen :

« Dwaas in het eeuwige, heerlijke Rome,
Denkt gij aan de aarde, droomt gij van wijn »,

en die den Gothischen kunstijveraar toezong :

« Lang zal hij leven als lievling der kunsten,
Vol van de kracht die zijn harte begeert,
Niet altijd gevend, ook rijk eens aan gunsten,
Niet slechts bewondrend, maar ook gewaardeerd ! »

Overbodig te zeggen hoe Schaepman schrok van te Braake's dood. Hij schreef « den zwarte » om een bidprentje, en waarschuwde : « Pas toch op dat er niets meergebeurt, want als het zoo doorgaat dan kom ik terug... Braak is gaan hemelen, het spijt mij geweldig. Gelukkig heb ik nog iets voor hem kunnen doen : 'k heb zijn broer den Zouaaf hier zoo zacht mogelijk het bericht gebracht. » (1)

Half December kwam priester Putman te Rome, met veel groeten uit Utrecht voor Schaep. Ze kenden malkander al vroeger zoo 'n beetje. Putman was een tijdlang in de West geweest (Curaçao), en had er kennis gemaakt

(1) Brief aan Van Heukelum, 26 Jan. '69.

met de Spaansche letterkunde. Genoeg voor Schaepman om gesteld te zijn op zoo 'n gezelschap. Putman werd door den voortreffelijken cicerone Rome rondgeleid en Schaepman vernam alles wat hij weten wilde over Cervantes en Calderon. In later jaren zullen ze malkander weervínden.

Nog een Hollandsch bezoek verraste hem diezelfde maand : Ditmaal een boek. Potgieter's Poëzij 1832-1868, 1e deel. Daarin prijkte Florence ; en daarin, blz. 425, schitterde, voor Schaepman, een « toelichting » : « (Mijnen) roomschen (landgenooten)... wensch ik van harte eene vertaling van Manzoni's *Inni Sacri* toe. Het is eene taak den jeugdigen priester waardig, die ons niet slechts door menig blijk van zijn geloof en gemoed in de verzen, die zijn « Vondel » voorafgingen en opvolgden, heeft verrast, van wiens groote gaven wij ons meer, dan hij tot nog toe gaf durven beloven. Of tot ontwikkeling van deze de studie van dat voorbeeld zou kunnen bijdragen, of de vertolking der koren uit den Carmagnola en uit den Adelchi, aanvankelijk eene worsteling ten leste voor hem niet eene weelde worden zal, hij beproeve het, en beslisse eerst dan of ik juist mocht zien. » (1) — « Nog weet ik hoe ik daardoor gestreeld werd », schreef Schaepman later. Zulk een paar woorden... op een winteravond... brengen zonnelicht en warmte. » (2)

***

Zoo kwamen de Kerstdagen, met hun gelukwenschen en bloemruikers, met hun kribben en preêkende kinderen. « Kerstmis is voor het Romeinsche volk nog altijd Nieuwjaar.

» Op den vooravond,... 's namiddags ten drie ure, beginnen de Vespers in de Sixtijnsche kapel in tegenwoordigheid van Paus en kardinalen. Te gelijkertijd leest een bisschop van den Armenischen ritus de H. Mis, gewoonlijk in de kerk van St. Blasius, in de Via Giulia. Met zonsondergang verkondigt een kanonschot van het fort St. Angelo het eindigen van den tijd der verwachting.

» 's Avonds, ten acht ure, beginnen de nachtgetijden in

(1) In de Voll. Werken, Deel IX, blz. 425.
(2) Verz. Dichtw., 5e uitg. Inleid. XXIX.

de Sixtijnsche kapel. Daarna Te Deum, (en dan)... ten half tien de mis door een kardinaal.

» Te middernacht (wordt) in de kerk Ara Cœli en in de overige parochiekerken van Rome de plechtige mis gezongen. In Ara Cœli was de menigte ontelbaar, vooral de lagere volksklasse en de kinderen. — Allen wachten vol ongeduld op het openen der kribbe en de verschijning van den Sagro-Bambino.

» In de Baziliek van Ste-Maria Maggiore beginnen ten twee ure des nachts de getijden. Onophoudelijk verdrong zich de menigte, om tot de vereering der krib, die in een prachtigen kristallen houder met zilveren deksel, waarop het kindje Jezus in zilver gedreven en twee kristallen vazen met de overblijfselen van het hooi der kribbe, berust, te worden toegelaten. Nederland was er door zijne zouaven talrijk en uitnemend vroom vertegenwoordigd.

» De Kerstnacht gelijkt in Rome geheel op den dag, uitgenomen dat de winkels en koffiehuizen gesloten zijn. Door de helder verlichte straten beweegt zich een vrolijke menigte, die van Ara-Cœli heenstroomt naar Maria Maggiore of eenige andere kerk. Zingende en spelende kinderen vindt men even goed op de trappen van het Quirinaal als op het plein van het Kapitool en aan de deuren der kerken.

» Bij het aanbreken van den dag worden onder het donderen van het geschut de pauselijke banieren op den Engelenburgt geheschen. Ten negen ure begint in de Baziliek van Sint Pieter de pauselijke Mis. Een bataljon zouaven vormde met de palatijnsche wacht het piket van den ingang tot het hoofdaltaar. Om het altaar stond de zwitsersche wacht met helm, kuras en heliebaard tot afwering der ontelbare menigte, die zich in de uitgestrekte Baziliek bewoog. Onder het schetteren der fanfares verliet eindelijk de Paus de kapel der Pieta (zoo genoemd naar het beeld der moeder Gods, het eerste beeldhouwwerk van Michel-Angelo), die, door rood zijden overhangen van het ruim der kerk afgesloten, tot « aula paramentorum » was ingericht. De stoet werd geopend door de garde noble in schitterend roode wapenrokken, met goud afgezet. Dan volgden de biechtvaders der Baziliek in witte kazuifels, de kamerheer met den door den H. Vader gezegenden vor-

stenhoed en het zwaard, de prelaten, dragende de vier mijters en drie tiaren, het kapittel van Sint-Pieter, de te Rome aanwezige bisschoppen, in witte koorkappen met wit linnen mijters, de kardinalen, de diakens in dalmatieken, de priesters in kazuifels, elk in het kleed zijner waardigheid, de bisschoppen in koorkappen, allen met witte damast-zijden mijters. Eindelijk na de assistenten bij de H. Mis de Paus op de Sedia gestatoria gedragen, omringd door zeven zwitsersche wachten, de zwaarden dragende der zeven katholieke kantons. Na den Paus volgden onder anderen de Senatoren van Rome in goudlakensche toga's, door hunne pages, beeldschoone knaapjes in fluweel en goud-laken, vergezeld. Gedurende het zingen der Tertia liet de H. Vader de kardinalen ten handkus toe. Na met de misgewaden te zijn omhangen, begaf zich de Paus, ondersteund door kardinaal Patrizzi, deken van het H. Kollegie, zelf een schoone, indrukwekkende grijzaard, naar het hoogaltaar. »

Hier hebt ge meteen een fragment uit Schaepman's eersten Romeinschen brief. De correspondent van *De Tijd* begon zijn taak op 2en Kerstdag 1868. Zoo schreef hij tijdens zijn Roomschen studenten-tijd 62 brieven naar 't Amsterdamsch blad. In Schaepman's volledige bibliografie zullen ze worden opgenomen met datum en titel. Ze vertegenwoordigen een statigen in 8o-bundel van ± 450 dichtgedrukte bladzijden.

Schaepman maakte veel werk van die brieven. Hij schreef ze telkens driemaal : eerst in het klad, dan zonder het klad ernaast, over hetzelfde onderwerp in een cahier, en eindelijk, met de beide vóor zich, in het net voor *het blad*. « Zoo kreeg ik vastheid van vorm. Ik maakte langzamerhand mijn zinnen zoo, dat ze als een kat altijd op hun pooten terecht komen. » (1) « Dat was een harde arbeid, maar daarbij heb ik stellen voor de vuist geleerd. » (2)

Rondom Nieuwjaar ging Schaepman kennis maken met Ant. de Waal, die zoo pas uit Rijnland was overgekomen als kapelaan van de Anima (3), een zeer knap man

(1) Elzevier, 1896, Interview van Elout.
(2) *Eigen Haard*, 1903, nr 5.
(3) Zie over de Anima, Schaepman, *Dietsche Warande en Belfort,* 1909, 3e nr, blz. 256.

in de theologie en de archæologie. Geen van beiden kon toen vermoeden dat diezelfde de Waal rector van 't Campo Santo dei Tedeschi zou worden, en nog minder dat hij, eenmaal vergrijsd in zijn rectoraat, dienzelfden Schaepman op zijn kerkhof een laatste rustplaats zou gunnen. (1)

***

« *Felicissima Pasqua Signore.* » Verbeeld u, dat gij op den morgen van het Driekoningen-feest door ieder, die u ontmoet, aldus begroet wordt. Voor mijne hollandsche ooren was het afsof men zeide : « Zalige Paschen, mijnheer ! » Ik vroeg verklaringen. Sommigen zeiden, dat reeds nu in Rome de Paaschtijd aanving ; deze uitleggers verbaasden mij nog meer dan de begroeters. Anderen meenden, dat er drie Paaschfeesten voor de Italianen bestonden, tot mij eindelijk een derde deed opmerken, dat elk der groote kerkelijke feesten, betrekking hebbende op het leven onzes Verlossers, Paschen heet en men dus zegt : Paschen der Geboorte, Paschen der Verrijzenis enz.

» Het Driekoningen-feest is het feest der talen in de Academia poliglotta, door de leerlingen van het collegium Urbanum de propaganda fide.

» (Maar) even eerst een woord over den vooravond van het Driekoningen-feest. (Dan) viert het volk van Rome de Befana, het Italiaansche St. Nikolaasfeest. Befana beteekent : leelijke oude vrouw, en de verklaring, die ik van dien naam machtig werd, is, dat hij gegeven wordt aan een figuur van karton, met door draden in beweging te brengen geledingen, die overal wordt rondgevent. De hoofdzetel voor het feest is de kleine piazza di St. Eustachio. Kom eens ten acht of negen ure 's avonds op dit plein. Eene joelende, woelende menigte, waaruit een oorverdoovend geraas van fluitjes, trompetten, trommels en tamboerijnen opgaat. Zijn fluitje, zijne trompet aan het oor van den nevens hem gaanden te brengen, diens trommelvlies tot springens toe door de

(1) De Waal werd vooral bekend om zijn werken over de katacomben en zijn biografieën over Antonelli, Leo XIII en Pius X.

wonderbaarste toonen te doen trillen; — ziedaar het hoogste genot, de hoogste zegepraal. Gij staat even stil om rond te zien, om adem te halen.... Een zwartoogige italiaansche jongen gebruikt uw eigen arm als een stormladder om tot uwe ooren te komen en schettert in de schelste, gillendste toonen zijne viktorie uit.

» En thans Drie Koningen in de kerk der Propaganda... Men zag er zonen van alle stammen en natiën. Het gehoor, liever, de toeschouwers waren eveneens uit alle talen te zamen gemengd. In twee tegenover elkaar geplaatste loges was een flink bezet orkest geplaatst. Daar traden onder het schetteren der fanfares, terwijl iedere aanwezige oprees, de kardinalen Bernabo, von Reisach en di Pietro binnen. De plechtigheid (begon). Een Dalmatiër gaf in een sierlijke latijnsche rede de hoofdpunten aan, waarop de dichterlijke geest der verschillende natiën zijne variatiën leveren zou. De taal der Hebreeuwen verkondigde ons, hoe de Messias, in Israël geboren, ook door geheel het bestaan van het joodsche volk was voorspeld: *Notus in Judaea Deus, in Israël magnum nomen Ejus*. Chaldeërs, Syriërs, Armeniërs, Arabieren, Perzen zetten dat thema voort, hoe er bij de geboorte van dat kind een licht was verschenen voor hen, die weenden in de duisternis; hoe er Koningen waren gekomen uit verre landen, wier komst door David was voorspeld. Zoo ging het voort in zeventien verschillende talen, in de spraak van het oude Egypte, van Hindostan, van Klein-Azië, tot aan Senegambië toe. Verrassend was het verschil van gelaatstrekken, van gebaren, van toon bij ieder der sprekers. Terwijl de Arabier, met zijne vonkelende oogen, bij ieder woord wel twee gebaren voegde, stond de Perziër statig en kalm en wees slechts een enkele maal, met oog en hand, ten hemel. Hij, die sprak in de taal der Kurden en nog enkele anderen voegden een zang bij hunne voordracht. De laatste spreker dezer eerste afdeeling (de talen van Azië en Afrika) was een flinke, schoon gebouwde Neger van het eiland St. Maria bij de kust van Senegambië. Hij sprak de taal der Voloffen. Ik geloof dat geen der aanwezigen hem verstond. Toch, zoudt gij gelooven, dat het spel zijner gebaren alleen geheel de vergadering tot ademloos stilzwijgen en, op het einde, tot daverende toejuichingen

dwong? Maar wat sierlijkheid dan ook in elke dier bewegingen, wat kracht als hij dreigde, wat ootmoed als hij bad, wat bezieling toen hij juichend in hooge verrukking eindigde.

» Na wat muziek, begonnen de sprekers der tweede afdeeling : de talen van Europa. De rij werd geopend door twee Grieken, gevolgd door een Albanees, die een heerlijke latijnsche hymne voordroeg : de Bruidegom der Kerk. De italiaansche voordracht werd gevolgd door het zingen eener italiaansche vertaling van Ps 109, de Godheid van den Messias verkondigend. Op de taal der oude Celten volgde door een spreker uit Limburg de taal van Vondel en Bilderdijk, de taal van Broere.

» Deze tweede afdeeling bestond uit dertien talen, zoodat in het geheel dertig verschillende talen de getuigenis herhaalden, door de eerstgeroepenen onder de Heidenen aan de kribbe van Christus afgelegd.

» Nog een ander feest der talen werd (die dagen) in Rome gevierd. Vincentius Palotta, romeinsch priester, stichtte het genootschap der Missiën, bestaande uit in gemeenschap levende geestelijken en leeken, die zich door inschrijving tot leden van het genootschap doen aannemen. Deze vereeniging viert in de kerk St. Andrea della Valle het Octaaf van Driekoningen. Telken morgen ten tien ure wordt, onder buitengewonen toeloop, in verschillende ritus de H. Mis gelezen en gezongen. Daar hadt gij Armeniërs, Rutheniërs, Grieken, Maronieten en Chaldaeuwen.

» Dit alles was schoon; maar wat volgde was nog eigenaardiger. Ten elf ure 's morgens, op Driekoningen, betrad de kanunnik Moufang, uit Mentz, het spreekgestoelte. Wegslepender, vuriger welsprekendheid is moeielijk te bedenken. De redenaar schetste alles wat het kind van Bethleëm der wereld had gebracht : licht voor het verstand, rust voor het hart, hoop voor de toekomst. In het Fransch spraken Donderdag en Zondag, Sauvé en Gibert, consultoren voor het aanstaand œcumeniesch Koncilie. Dr. Giese, uit Munster, voerde Maandag het woord over het algemeen Koncilie en zijne hooge beteekenis voor onzen tijd. Nog spraken een Pool en een Spanjaard, en heden werd het

Octaaf op welsprekende wijze gesloten door Mgr Manning, aartsbisschop van Westminster.

» Ik heb in mijne optelling één dag vergeten, en toch, op één na, is er voor mij geen schooner in Rome geweest. Op dien dag heeft Rome Hollands taal als eene bij haar inheemsche erkend. Professor Feije, uit Amsterdam, voerde in het Hollandsch het woord. Wat maakte het ons of een enkele Italiaan, die staan bleef, tusschen de tanden « bruta lingua » bromde, of een schooljongen, na met zijne groote oogen den redenaar te hebben aangestaard, schouderophalend vertrok? Wij werden meëgesleept, wij triomfeerden, wij genoten bij de welsprekende stem, die ons de zegepraal schetste van het geloof op den inwendigen mensch, op de uitwendige wereld tevens behaald. Maar wie der vorige redenaars had ook schooner gehoor? Behalve den nederlandschen gezant, graaf du Chastel en zijne echtgenoote, behalve eenige geestelijken, zag men niets dan een half duizendtal zouaven, in hun vluggen grijzen uniform, met opgetogen gelaat. Er was hier reden om te zeggen : de zegepraal, die de wereld overwint, is het geloof.

» Treffend was ook het optreden van den poolschen redenaar. Men bedacht, hoe aan de boorden der Weichsel geldboete en kerkerstaf de krachtige, toch vloeijende taal wilden dooden, die daar wordt gesproken, hoe de mijnen van Siberië, hoe de knoet het geloof wilden dooden, dat in die taal werd betuigd. Maar, Godlof, het eeuwige Rome is de moeder des levens en de taal, die daar wordt gesproken, sterft nooit » (1).

Over den kwaden Roomschen Januari-winter van '69 gaf Schaepman op zijn wijze verslag. Eerst was 't sirocco : zoel weder met veel regen. 't Werd vreeselijk in de straten. Ze waren allen in de weer, de mannen « met « nettezza » op den rand hunner pet, maar ook daar alleen was zij zichtbaar. » Na den sirocco viel een felle koude in. « Het scheen alsof geheel Rome bevrozen was. Wie men op straat ontmoette, had den schijn van zich aan het hoogste martelaarschap over te geven. Tot over de ooren toe in hun

(1) *De Tijd*, 21 Jan. '69.

lange mantels gehuld, sukkelden de zonen van het Zuiden voort. Men sprak van menschen — twee of drie — die des nachts door de koude op straat waren omgekomen. Aan de fonteinen hingen groote ijskegels. De Neptunus van de fontein Trevi zag zijn macht betwisten ; de zeegod zelf kon zijn rijk niet vrijwaren van vreemden boei. Een veertig straatjongens vond men bij elke fontein ; met verbaasden blik en zelf bijna bevroren, zagen de anders zoo levendige guiten de groote ijskegels aan. Mond en oogen sperden zij open als er soms een zouaaf voorbij kwam, met zijn laag uitgesneden buis en geheel ontblooten hals, den mantel zorgeloos over den arm hangend, als verachtte hij het, tegen zoo nietig een vijand een wapen te gebruiken.

» Op Lichtmis had in de baziliek van St. Pieter de wijding der kaarsen plaats. Ten half tien begaf zich Z. H. op de Sedia gestatoria gedragen, door den gewonen stoet, de bisschoppen en kardinalen vergezeld, naar het koor der kerk, waar de troon was opgericht. Nadat de wijding door den H. Vader was verricht en de kardinalen en anderen uit de handen van Z. H. de gewijde kaars hadden ontvangen, nam de Paus weder plaats op de Sedia gestatoria, en de prachtige processie begon. Het geheele korps-diplomatiek, officieren van alle rangen en wapenen allen de kaars dragende, volgden den H. Vader. Het was een heerlijk gezicht. In het midden van den schitterenden stoet zaagt gij Pius IX, de gewijde kaars houdend, hij, die de plaatsbekleeder van het licht der wereld is. » (1)

* * *

Met even stipte waarneming als Goethe, met minder stijlfijnheid en minder klassische Ruhe, maar ook met hartelijker medevoeling en deugdelijker humor gaf Schaepman zijn beschrijving van den Romeinschen carnaval. In onze letterkunde is dat onderwerp een zeldzaamheid, en, ik bid u, leg de bladzijden van Mevrouw Bosboom-Toussaint uit haar « Engelschen te Rome » eventjes neven het dagbladartikel van Schaepman.

(1) *De Tijd*, 11 Feb. 1869.

« Men kent genoeg den Corso. Er zijn Hollanders, die mij deden opmerken, dat in de Kalverstraat mooijer winkels zijn; ik geef het gereedelijk toe. De paleizen der prinsen staan hier nog te vast in den bodem, om plaats te maken voor de paleizen der manufakturen of der modes. Maar bezie nu dat leven... Uit alle vensters hangen roode, witte, soms goud-lakensche draperiën; op alle balkons lachen vrolijke gezichten, in alle jalousiën steken geurige ruikers en daar naast hangen kleine bakjes, de arsenalen, waarin de wapenen van den karnaval geborgen zijn. Door de straat golft een speelzieke menigte jongens, die met begeerige oogen opzien naar boven, in afwachting der confetti en der bloemen, die het straks regenen zal, en die zij weder zullen opgrabbelen, om daarmêe onder elkander strijd te voeren; bloemenverkoopers, die hooge stokken, met een twintigtal ruikers er aan bevestigd, naar de balkons opsteken; rustige Engelschen, die de plaats verkennen, vóór de oorlog begint; zouaven, die zich vrij in de ronde bewegen, overtuigd dat de kogels weinig merkteekenen zullen nalaten op hun grijzen uniform; abbés, die, in het hooge bewustzijn van der « première nation du monde » te behooren, zich roekeloos wagen aan een gevaar, dat den driekantigen hoed en de zwarte soutane het eerst en het ergst bedreigt.

» Daar luidt de klok van het Kapitool, daar buldert het kanon. Alle oogen richten zich naar de Piazza del Popolo. Een vrolijke muziek klinkt u te gemoet, daar naderen in breeden optocht de pauselijke dragonders, gevolgd door de statige gendarmen te paard, met hun hooge berenmutsen en ernstigen uniform. Op hen volgt het staatsie-rijtuig van Z. Exc. den gouverneur van Rome. Dan komt de muziek der garde civique, op zes paarden volgen de in rood en geel gedoste lakeijen van den Senaat, die de zijden prijsvaandels van den paarden-wedren dragen; groet den senator en de raadsheeren der stad Rome, met hun gevolg in prachtige gouden staatsie-rijtuigen gezeten.

» De stoet is voorbij, de Karneval is geopend. Van alle pleinen schetteren de vrolijke toonen der muziek, bijna onhoorbaar door het daverend gejuich der menigte. Zie 't is of het sneeuwt in den Corso, de confetti stuiven door

de lucht. Soms vliegt van een der balkons een ruiker naar beneden, de belooning voor den chevalier courtois, die « sans peur et sans félonie » gestreden heeft. Hijgend van vermoeinis, bukt zich de dappere, om het voor zijn voeten neergevallen eerbewijs op te rapen, maar, of er geen italiaansche straatjongen bestond, die al tusschen zijn beenen doorgleed en den ruiker pakte. Wee ook mijn zwartoogigen schalk, zoo hij, voor wien de ruiker bestemd was, een Engelschman blijkt te zijn. Vlug is de hondezweep om zijn midden gewonden, los gemaakt, en een paar striemen bezorgen hem zijn ruiker terug, terwijl een « bruto inglese », luid uitgegild, al de wraak is die de kleine roover zich veroorloven kan.

» Daar nadert uit een der zijstraten een « capello alto », een deftig gekleed heer met hoogen zwarten hoed. Hij is een vreemdeling; misschien ontblootten zich, in de plaats zijner woning, alle hoofden bij het zien van dien hoed. Met dit rechtmatig gevoel van eigenwaarde stapt hij den Corso in. De man heeft zich verrekend. Een lawine van confetti, met kracht geslingerd, stort op zijn eerwaardig hoofddeksel. Hij ziet op en om. Flink heeft een ferme handvol confetti een buil in den zuiveren cylindervorm veroorzaakt. Geen policie die hem helpt, de strenge gendarmen lachen. Eindelijk dwingt hem de storm zijn hoed af te nemen en het hoofd te ontblooten voor den koning Karnaval.

» Hoeveel wijzer als hij zijn ernst had verloochend en, in plaats van zoo zwart als een raaf in den Corso te verschijnen, zich in het witte pak van dien polichinel gestoken had. Hoe deze geniet, hoe hij alle confetti schaterend begroet, overtuigd dat een ruiker de belooning zal zijn van zijn goede luim en zijn geestige scherts! Hij is altijd geborgen, geen rijtuig waarin hij niet den voet durft zetten. Daar wijst hij op een der vier paarden, voor een breeden wagen gespannen, die een indiaanschen kano draagt. Wat reuzige, krachtige gestalten, die Indianen met hun bonte dierenhuiden en rijke vederbossen met hun koperkleurige tint. Overal begroet hen gejuich, overal worden hun ruikers toegeworpen. Iedereen kent hen ook, het zijn kanadeesche zouaven, nu voor den karnaval in bruine Indianen herschapen.

» Daar buldert wêer het kanon, de rijtuigen moeten de Corso verlaten. Een kwartier later nog een kanonschot, en twee dragonders, door een geheel eskadron gevolgd, jagen in vollen galop door de dichte woelende menigte. Overal opent zich voor hen de doorgang, zoo rustig, zoo gemakkelijk, zoo geheel zonder haast of vrees, dat men bijna niets van de geheele zaak bemerkt. Nog eenmaal wordt deze manœuvre herhaald, en nu kent het volk, dat zeer leerzaam is, voldoende zijne taak.

» Daar worden zes vurige paarden op de Piazza del Popolo aan den voet der Obelisk gevoerd. Zij dragen hooge bonte vederpluimen, het lijf is met klatergoud en scherpe loshangende punten bedekt. « San Antonio ! » schreeuwen de pikeurs, de touwen vallen en in vogelvluggen ren gaat het den Corso door. Overal opent zich de menigte, nooit te vroeg, maar gelukkig ook nimmer te laat. Fluiten, gillen, schreeuwen vergezelt de paarden op hun weg. Daar stort midden voor de Piazza Colonna het laatste paard neder. Als een vlucht kraaien staan de Romeinen er om heen. Op eens verheft zich het paard, de menigte opent zich, en nu begint het daverendst handgeklap, dat immer een menschelijk trommelvlies hooren kan. Aan het einde der Piazza di Venezia, bij de Ripresa dé Barberi, zijn op eenigen afstand van elkander twee, alleen van boven bevestigde zeilen gespannen. Door het eerste zeil vliegt gewoonlijk de overwinnaar heen, maar zijn kracht is gebroken, in het tweede zeil vastgewikkeld, rolt hij nêer. Zóó vangt men de opgehitste losloopende renners. De gelukkige meester van het eerst aangekomen paard ontvangt 60 scudi en een zijden vaandel.

» Het is de laatste avond van den karnaval. De wedrennen zijn afgeloopen, de duisternis begint te vallen. Op eenmaal, als bij tooverslag is de geheele Corso verlicht. « Moccoli ! Moccoli ! » galmt het ; iedereen heeft zijn kaarsen aangestoken in de hand. Ieder lichtje, dat naast het uwe blinkt, moet worden uitgedoofd, al zoudt gij het ook onder een vracht van ruikers moeten begraven. Zorg evenwel dat gij fair play speelt, anders zou het tot uwe eigen schande eindigen. Langzaam ziet gij zoo alle lichtjes

uitdooven, en de snikkende Pierrot verkondt onder vreeselijk misbaar : Carnavale è morto !

» Tot laat in den avond golft eene vrolijke menigte den Corso op en neêr. Troepen van mannen en vrouwen in het lichte, schoone kostuum der bergbewoners doorkruisen de stad, voorafgegaan door een mandoline-speler, die zijn heldere toonen naar de geliefkoosde italiaansche danswijze hooren doet. Op de kleine pleinen ontmoet gij gemaskerde kinderen, die in een kring, door hunne ouders en andere gevormd, de bevalligste sprongen uitvoeren.

» Ik geloof, dat de dagbladen met recht zullen berichten dat de karnaval van '69 niet zeer levendig was. Wie dit evenwel aan een sombere stemming des volks of iets dergelijks zou toe schrijven, vergist zich. Ik zie in dit feit slechts een nieuw gezichtspunt voor schrijvers of voorlezers over volksvermaken ; hoe namelijk de revolutie niet alleen de edele, maar ook de schoone uitingen van het volksgemoed doodt, hoe zij niet alleen de grondslagen ondermijnt van het recht, maar ook van het echte vermaak.

» Eene opmerking nog. Hier in Rome sluit het genoegen de vroomheid niet uit. Leven en Kerk zijn hier éen ; terwijl de Corso schitterde, waren ook de kerken niet ledig. Op Zondag quinquagesima werd in de kerk del Gesù, in tegenwoordigheid van 24 kardinalen, de plechtige aanbidding van het H. Sacrament geopend. Den volgenden morgen, ten tien ure, begaf zich de H. Vader, van geheel zijn hofstoet vergezeld, naar het klooster van den Gesù, om het H. Sacrament te aanbidden.

» Dezen morgen, Assche-Woensdag, verrichtte de Paus, in tegenwoordigheid van het H. Collegie, de wijding der asch in de Sixtijnsche kapel. Nadat de plechtigheid was geëindigd, knielde de Paus voor den troon, nam het witte solideo van de zilveren haren, terwijl de kardinaal Panebianco, Groot-Penitencier der H. Roomsche Kerk, de asch over zijn hoofd strooide. Toen naderden alle kardinalen in paarsche gewaden tot den troon, en ontvingen de gewijde asch uit de handen van den Paus. Plechtig en duidelijk hoorbaar klonk de stem van den Paus : Memento homo, quia pulvis es et in pulverem reverteris. In krachtige toonen en met onuitsprekelijk geweld verkondigde te gelijk het

« Laatste Oordeel » van Michel-Angelo de verrijzenis van den dood. » (1)

« Carnavale è morto », schreeuwden en gilden de Italianen gister avond. « Morine è bruto », zei dezen morgen mijn barbier, die de gewijde asch en misschien ook het zien der maskers, die nu een jaar lang weder renteloos zouden liggen, tot sombere gedachten stemden. »

* * *

« Op den morgen van den 16n Maart was de bodem van 't Palazzo Massini alle Colonne met frissche palmen bestrooid, en hingen aan den ingang prachtige tapijten met het wapen en de leus der Massini : « Cunctando restituit ».

Feest moest het in de prinselijke huizinge zijn. De kalender sprak van de opwekking eens dooden door den H. Filippus Nerius. Dit was het antwoord op het raadsel. Op den 16n Maart 1584 werd de jeugdige Paolo de Massini door den H. Filippus van den dood weder opgewekt. Het vertrek, waar dit wonder plaats had, werd in eene kapel veranderd. Niet alleen herdenkt telken jare het geslacht der Massini dit wonder, aan een der zijnen gewrocht, maar echt vorstelijk stelt het ook de heerlijk versierde, met kostbaarheden gevulde kapel op dien dag voor het volk open, ofschoon de toegang daartoe door bijzondere vertrekken leidt. En is St. Filippus, de vrolijke, lachende heilige, eens in Rome populair geweest, hij is het nog altijd. Van den morgen tot den avond stroomde het volk naar boven, om de relikwieën van den heilige te vereeren. Men bewaart daar een zijner heupbeenderen, zijn rozekrans en zijn bril.

» Gij begrijpt, dat in het land der Madonna San Giuseppe niet de minst geliefde heilige is. Zijn feestdag werd dan ook luisterrijk genoeg gevierd. Aan den voet van het Kapitool, boven de gevangenis der HH. Apostelen Petrus en Paulus bevindt zich eene kerk, den h. Patriarch toegewijd en toebehoorende aan de Kongregatie der timmerlieden en schrijnwerkers. In eene ruime zijkapel vindt gij de leden der Vereeniging bijeen. Allen zijn in lange blauwe

(1) *De Tijd,* Romeinsche brieven, 17 Febr. '69.

kleederen gehuld, met een soort van witte bef en het teeken van het gilde op de borst. Zóó zijn ze allen, van den deftigen zwaarlijvigen meester af tot den guitigen krullenjongen toe.

» Plechtig lezen de leden het officie van hun H. Patroon, en psalmodiëeren, als was het hun dagelijksch werk. Na de Mis naderden de jonge meisjes, die van de Kongregatie een bruidschat ontvangen, tot de tribune, waar de raad der Vereeniging zetelt. « Amantale » heeten zij, naar hun kostuum. Over het nette blaauwe kleed hangt de fijne witte sluier, die zelfs het onderdeel van het gelaat bedekt, in rijke plooien af. In de hand dragen zij een geurigen ruiker. Daarna worden aan de jonge gezellen, die de beste proeven hebben geleverd, belooningen uitgereikt.

» Niet het minste eer bewijzen aan San Giuseppe de venters van Sint Jozefskoeken, wier frisch met groen en bloemen versierde kramen in alle volksbuurten zijn te vinden. Naar den geur te oordeelen, door de Sint Jozefskoeken verspreid, geloof ik, dat men ze in hollandsch proza oliebollen heeten zou.

» En eindelijk hebben wij Palm-Zondag. Wie het niet wist, moest het reeds bemerkt hebben aan de tallooze vaandeldragende lammetjes, in suiker gebootst en achter de glazen van elke pasticceria of zelfs eener fabbrica de pasta tentoongesteld. Soms valt er al een voorbarige verrijzenis te bewonderen, bij den beter met zijn kalender bekende ook wel een nette intocht in Jerusalem.

» Maar wij eten geen suikergoed meer en gaan vroeg, want het wemelt van vreemdelingen, naar Sint Pieter. Te midden van eene ontzaggelijke menigte heeft de Paus op zijn zetel plaats genomen en de wijding neemt een aanvang.

» Uit de hand van den deken der kardinalen ontvangt de Paus ééne der drie voor hem bestemde palmen, waarna Z. H. zelf de palmen aan de kardinalen en overige waardigheidsbekleeders uitdeelt. Dan begint de plechtige processie.

» De mis werd gezongen door een kardinaal-priester. Plechtig en indrukwekkend was het zingen der Passio Domini. Er heerschte een doodsche stilte in de geheele baziliek bij het hooren dier metalen stemmen. Al de partijen in de Passio, die door meer dan één persoon worden

gesproken, werden door de pauselijke kapel (naar de toonzetting van Aoila) gezongen. Dit maakte een geheel buitengewonen indruk. Het « reus est mortis », het « crucifigatur » stormde u op eenmaal vreeselijk krachtig tegen.

» Na het offertorium werd de Stabat Mater van Palestrina gezongen : eene muziek, mystisch en roerend als het gedicht van Fra Jacopone.

» Om één uur des middags was de grootsche plechtigheid geëindigd. Tijd genoeg dus om te rusten en u tegen vier ure naar Sint Jan van Lateranen en de Scala Sancta te begeven.

» Daar ook (aan de h. trap) wemelde het, maar niet alleen van vreemden. Gisteren had het kapittel der doorluchtige baziliek het eeuwenoude Christus-aanschijn onthuld, volgens de overlevering een werk van Sint Lukas, door engelen voltooid. Dat was den goeden bergbewoners een tocht naar Rome waard. Geheele scharen bestegen knielend den hoogen eiken trap, die de marmeren treden bedekt, die eens de Verlosser bij Zijn ingaan tot Pilatus' gerechtshof betreden had. Gij zaagt er van allen rang en stand, van elken ouderdom. Door de vergulde traliën heen was boven het beeld des Heilands zichtbaar, hoewel zeer onduidelijk.

» Na het zingen van de Vespers door het kapittel, na een roerende leerrede over de Farizeërs, begonnen eindelijk in de baziliek van Sint Jan de Kompleten. Daar plaatste zich de kardinaal Panebianco op zijn zetel aan den ingang van den rechter beuk, naast het Sakraments-altaar opgericht. Daar stroomde het volk toe, om zich het hoofd door den stok te doen aanraken ten teeken van boetvaardigheid.

» Ziedaar het begin der goede week. (1)

» Den 23en Maart was er groote toeloop naar het Colosseum. Al spoedig hoorde men dat de taal, die Alban Stolz de « *Nasal-sprache* », of de *Unità Cattolica* de « *lingua della blague* » betitelt, kortom, dat de taal van de *première nation* en de *premier clergé du monde* hier de overhand had.

» Het doel dezer pelgrims naar het Colosseum was zeer

(1) *De Tijd*, 2 April '69. Romeinsche Brieven.

stichtelijk en geheel in overeenstemming met de goede week. Eerst zou (in de fransche taal) in het Colosseum een kruisweg-oefening worden gehouden, dan zou, ter zelfder plaatse, de *abbé* Freppel, *Professeur à la Sorbonne et doyen de S. Geneviève*, eene leerrede uitspreken.

« Als gij er niet komt, *mon cher* », had mij een goedhartige Franschman gezegd, « zult gij den grootsten redenaar missen, dien de Kerk op het oogenblik bezit ». Ik ging er heen, dat spreekt, al had ik dan ook eerst over dien « grootsten redenaar » een berekening van plus minus gemaakt.

» De kruisweg-oefening werd door eene groote menigte en zeer aandachtig bijgewoond. Daar betrad eindelijk de *abbé* Freppel het spreekgestoelte. Het is eene flinke, krachtige gestalte, die u in zijne gezonde gelaatskleur den Elsasser, in zijn sierlijke vormen den *prédicateur des Tuileries* te herkennen geeft. Hij sprak over het « consummatum est » des Zaligmakers. In het Kruis zag hij het centrum der wereld-geschiedenis, de voltooiing van het verleden, het résumé der toekomst, den triomf van den God-mensch.

» Nu kan men op eene plek, als het Colosseum, op twee wijzen spreken. Of de redenaar spreekt zelf in naam dier puinen en laat ze door de kracht zijner fantazie, door de stoutheid zijner beelden wêer leven voor den hoorder; óf hij bepaalt zich tot het aangeven van eenige punten, hij laat de puinen zelven spreken en beperkt zich tot de rol van den accompagnateur, die door zijn spel de stem des zangers niet onhoorbaar maakt, maar voller en rijker doet uitkomen. Het laatste is wel het beste; daarom maakt ook het houten kruis in het midden van den cirkus meer indruk dan eene eerezuil van den prachtigsten monolieth.

» Hoe dan ook, *de abbé* Freppel hield eene sierlijke rede, zwaar van vorm en stijl, flink doorwerkt en heerlijk voorgedragen. De Franschen, die in het begin zeiden, « *ce sera sublime* », repeteerden na den afloop : « *ç'a été sublime* ».

» Mij hinderde het geweldig en meerderen met mij, dat dadelijk in het exordium Godfried van Bouillon (bij wiens kruisvaders de fransche pelgrims naar Rome werden vergeleken) maar zonder slag of stoot tot een Franschman werd gemaakt. Ook was er nog te veel « *boria nazionale* »

(volks-ijdelheid, zooals de *Civiltà* zegt) in die rede over het Kruis. Ik hoor liever, dat men zijn land de waarheid zegt. Prof. Hettinger uit Würzburg, die op Passiezondag in *S. Maria dell' Anima* preekte, sprak van « das arme zerrissene Deutschland » en bad de H. Moederkerk het te genezen en te verlevendigen. Zulk een gebed zou Frankrijk ook wel eens goed doen.

* * *

» Woensdag namiddag, ten 4 ure, zouden de « donkere Metten » beginnen in de Sixtijnsche kapel. Ten een ure des middags bevond ik mij op de *Scala regia* in het Vatikaan. Deze was door een sterk piket karabiniers afgesloten, dat evenwel toen reeds moeite had om zijn post te bewaren. Een altijd aangroeiende menigte bonsde keer op keer tegen dien menschelijken muur, die zich niet bewoog en door eenige Zwitsers, *imperturbabel* als hun Alpen, geruggesteund werd. Zoo stonden wij daar tot twee ure. Toen was het als zoude er in dien muur een bres geopend worden, misschien wel allen tegenstand verdreven. IJdele hoop!

» Er waren Duitschers onder ons, die, praktiesch als deze geesten zijn, dat alles heel anders zouden doen en best met vier Zwitsers den heelen boêl in toom wilden houden. Zóó was het « *unwürdig, scheusslich* », wie weet wat al. Dit waren *Berliner Buben,* die hier zeggen, wat ze te huis moeten zwijgen, zelven drongen zij het hardst.

» Eindelijk! Het dak der *Scala regia* wordt aan beide zijden gedragen door eene rij prachtige kolommen, die, behalve den middendoorgang, twee kleinere doorgangen, van hoogstens twee personen, naast den muur vormen. Op eenmaal trokken zich de tien karabiniers, die in vijf gelederen een dezer naauwe doorgangen afsloten, terug en hierdoor wrong zich nu de menigte naar boven. Eenmaal dit poortje door, dan begon het stormen langs de trappen, vier, vijf in één sprong, het doorsnellen der zaal, om eindelijk ademloos den drempel der *Sistina* te bereiken. Daar hoorde men in het Fransch, in het Duitsch, Engelsch en Italiaansch de duizende modulaties van het ach en wee, die een gedrukte vrouwenmenigte uit kan stooten.

» Eindelijk waren de gelukkigen, die het stoutst langs de trappen hadden gesprongen, in de kapel. De minder gelukkigen stonden buiten in de voorzaal.

» En verbeeld u, dat deze woelige bestorming toch alleen werd uitgevoerd door heeren in den deftigen zwarten rok of in de nog deftiger toog en den lastigen mantellone.

» In de kapel kan men zich nog een goed uur lang verlustigen in het zien aankomen der kardinalen of der prinsen. Op de tribune zaten de hertog Robert van Parma, de prins van Monaco en de erfprins van Saxen-Meiningen.

» Eindelijk begon de plechtigheid. De eerste *Lamentatio* (vierstemmig) van Palestrina bracht reeds een overrijke belooning voor de moeite, aan het winnen eener plaats besteed. Maar het overgroote loon zou ons geworden in den « *Miserere* ». Het koninklijk boetgedicht golfde in de heerlijkste toonen, afgewisseld door de statige gregoriaansche klanken, langs de reeds donkere gewelven der kapel. De geheele menigte hield, als van eerbied, bijna den adem in. Nu eens was het als vond de overkrôpte boezem in zachte tranen verademing, dan weêr stormde het in het koninklijk hart en streden er hoop en wanhoop, of, onbegrijpelijk vurig en dringend was de bede om vergiffenis. Eindelijk de belofte des boetelings is aangenomen, de gezichtseinder verwijdt zich, de bede voor Sion klinkt : « *tunc acceptabis sacrificium justitiae* » ruischt het helder en klankvol door de lucht...

***

» Gelukkig wie op den morgen van Witten-Donderdag door het kanongebulder werd gewekt en de pauselijke banieren, op het fort San Angelo van de St. Mattheus en Marcus opgeheschen, in de eerste stralen der morgenzon begroeten mocht. Hij kon zeker zijn nog eene plaats in de *Sistina* te vinden, altijd op de ééne voorwaarde : een krachtig gebruik van schouders, borst, armen en beenen, om te dringen en te loopen.

» Ten tien ure vingen daar de indrukwekkende plechtigheden aan. De kardinaal di Pietro, bisschop van Albano,

verrichtte de plechtige Mis in tegenwoordigheid van het H. Kollegie der kardinalen, van Mgr Valerijn, latijnsch Patriarch van Jerusalem, de bovengenoemde vorstelijke personen en het korps-diplomatiek.

» Op het einde der Mis verscheen de Paus, in den rijk geborduurden rooden mantel met den zilveren mijter op het hoofd. De kardinalen kleedden zich in plechtgewaad, de bisschoppen in het pluviale, de priesters in de kasuifel, de diakenen in de dalmatiek. Daar begon de plechtige optocht. Voorafgegaan door geheel zijn hof, door de bisschoppen en kardinalen, gevolgd door de prinsen en de gezanten, droeg Pius IX het H. Sakrament onder den rijken troonhemel naar de *Capella Paolina* over.

» In één oogenblik was de *Sistina* ontruimd, niet om naar de *Paolina* te snellen, — dit is een stalen onmogelijkheid — maar om nog een plekje te vinden op het plein van St. Pieter. Hier was een ontzaggelijke volksmenigte uit alle talen en standen vergaderd. Daar verscheen de Paus in de *loggia* van St. Pieter, daar sprak hij den apostolischen zegen, daar bulderde het kanon, daar daverde het : « Evviva Pio ! »

» Weêr vooruit, nu St. Pieter binnen. Gelukkig, hier is ruimte en de kapel van de HH. Processus en Martinianus, geheel voor gerezerveerde plaatsen ingericht, omvattend genoeg. Deze kapel, de linkerarm van den dwarsbalk van het latijnsche kruis, was geheel met roode zijden draperiën behangen, waarop wêer enkele prachtige tapijten (onder anderen een met een nabeelding van het laatste avondmaal naar Leonardo da Vinci) heerlijk uitkomen. Op eene bank onder dit tapijt geplaatst, nemen dertien arme priesters, geheel in het wit gekleed, plaats. Spoedig daarna verschijnt de Paus en beklimt den troon.

» Een der kardinaal-diakenen (heden de kardinaal Borromeo) zingt het H. Evangelie. Daarna ontdoet de H. Vader zich van de rijke koorkap, neemt den mijter van het hoofd en omgordt zich met een linnen doek. Dan begint de voetwassching. Een plechtigheid, die een dieperen indruk maakt en nalaat, is moeielijk te bedenken. De Paus knielde voor elk dier priesters neder, wiesch den voet, drukte er een kus op en gaf aan elk der gelukkigen een ruiker.

» Wees verstandig, laat u niet door uw gevoel aan de plaats binden (er is in ernst gevaar voor), maar snel het middenschip door en den trap op, die zich onder het graf van de dochter der Stuarts, tegenover dat van den kardinaal van York bevindt. Gelukkig dat deze ruim is. Spoedig bevindt gij u op de groote zaal der *loggia Vaticana*. Hier was het over en overvol. Op een verhevenheid, goed omheind en flink afgesloten, was de tafel voor de dertien priesters (de voetwassching der Apostelen geheeten) aangericht. Voor elk koevert stond het vergulde zilveren beeld van een Apostel. De tafel was rijk met bloemen, goudsmêewerk en kristallen versierd. Spoedig verschenen de Apostelen en namen plaats. Eenige oogenblikken later kwam de Paus, in zijn gewoon gewaad, om hen te bedienen. Eensklaps heerschte onder de opgestapelde menigte een volkomen stilte, Z. H. sprak met heldere stem den zegen over de spijzen uit. Daarop gaf hij elk der priesters zijn servet, en bracht later de spijzen rond. De bisschoppen, met den grijzen patriarch van Jeruzalem aan het hoofd, brachten elk bord bij Z. H., die het dan voor zijne gasten plaatste.

» Of het ligt aan de geheele plechtigheid, of meer nog in het bijzonder aan de buitengewone uitdrukking van 's Pausen gelaat, die dit alles verricht, als ware het zijn dagelijksche arbeid, dit valt niet te beslissen; maar men gevoelt zich in een geheel onbekende wereld, die men noode verlaat, overgeplaatst (1).

***

» In de nabijheid van Ponte Sisto bevindt zich de kerk der H. Drievuldigheid en daarnaast het ruime gebouw van de broederschap der arme pelgrims. Wie de Vereeniging stichtte, vraagt gij niet? Il Santo padre Filippo (St. Filippus Nerius) riep ze in 1548 in het leven. Daar worden de arme pelgrims opgenomen en gedurende drie dagen geherbergd en gevoed.

» In de goede week geschiedt de ontvangst der pelgrims

(1) *De Tijd*, 7 April '69, « Romeinsche Brieven ».

in het openbaar. Den avond dat ik ze bijwoonde, opende de kardinaal di Pietro, evenals al de broeders in het lichtroode kleed der Vereeniging, de plechtigheid. Eerst hadt gij de voetwassching, en deze was noodig bij de meesten.

» Daarop volgde het avondmaal der pelgrims. In de lange ruime zalen, wier muren met de gedenksteenen der hoogste weldoeners als Pausen en kardinalen of met de tabel der door de broederschap ontvangen giften bedekt waren, vindt gij ter wederszijde een tafel aangericht. Het geheel had een vriendelijk uitnoodigend voorkomen. De maaltijd bestond uit makaronie, visch, salade, finocchii, vijgen, brood en een ruime hoeveelheid wijn. Maar prettiger nog dan de maaltijd waren de gasten. Gij hadt de bruine gerimpelde gezichten der ouderen of de bolle wangen der jongens moeten zien opleven en lachen, bij zooveel weelde en zooveel in eens. De kardinaal diende zelf, even als al de broeders. Gulheid was er en een weldoende gemeenzaamheid ook. De broeders (uit de hoogste klassen van Rome en ook der hier verblijvende vreemden) lachten en schertsten met de pelgrims en waren niet karig in het aanmoedigen. Soms gaf het wel een soort van verwarring, als de een of ander, die half etend antwoordde, het purperen kapje of den zegelring van zijn toespreker bemerkte. Er zat een stroeve Duitscher, die met echt hessischen eetlust bezig was, en alles wat er gast in hem zijn kon, koncentreerde op zijn bord. Daar werd hij aangesproken, daar zag hij den kardinaal. Oprijzen, misschien zich verslikken, eene Verbeugung maken als voor den gnädigsten Landesherrn, was het werk van een oogenblik. De kardinaal lachte hartelijk, maar de snaak verstond toch zijn vak en heeft misschien nog wel een paar dagen verlenging boven het vastgestelde drietal bekomen.

» De jongste broeders geleidden na den maaltijd de pelgrims ter ruste. (1)

***

» Ten half tien ure des morgens begon den Vrijdag in de *Sistina*, in tegenwoordigheid van de meesten der kardinalen, het H. Officie. Spoedig klonken de indrukwekkende toonen

(1) *De Tijd*, 9 April '69. Romeinsche Brieven.

der lijdensgeschiedenis naar den Evangelist Joannes; terwijl ook nu weder de partij der « turba » door de heerlijke kooren der pauselijke kapel werd vervuld. Voor het zingen der gewone oraties verscheen de H. Vader met kardinaal Antonelli en nam plaats op den troon, die voor heden zonder baldakijn daar stond. Plechtig werd het kruis door den kardinaal-officiant ontbloot en op een rijk versierd kussen gelegd. Tegelijkertijd werd het pauselijk voordraagkruis van zijne paarsche omhulling ontdaan.

» Daar legde de Paus de wijde koorkap af, terwijl twee kamerheeren hem van zijn schoeisel ontdeden.

» Blootshoofds, zonder mijter, zonder solideo ging de Paus van zijn troon tot in het midden van het koor, knielde drie malen, kuste het kruis en legde zijn offer : een beurs van violet damast, 100 gouden scudi bevattende, in de zilveren schaal.

» Gedurende de oratio *pro haeraeticis et schismaticis* was het als spraken die biddende lippen de verbaasde wereld weêr de breven aan de schismatieke bisschoppen en aan de Protestanten voor. Het omhoog geslagen oog vonkelt, al de zenuwen, al de lijnen om den mond zijn in beweging en trillen in den gloed des gebeds ; maar het hooge voorhoofd blijft kalm en helder, het is de zetel der kracht en der berusting.

» Na den Paus gingen al de kardinalen (naar den rang hunner orde : bisschoppen, priesters, diakens) op dezelfde wijze het kruis vereeren, met hunne lange slepende mantels, die bij dezen gang door geen sleepdrager werden gehouden.

» Na hen kwam de hertog Robert van Parma, een verdreven vorst ! Wat blijft hem beter over, dan het kruis te vereeren en in den tijd der ballingschap zoo lessen te vernemen, waarmede hij woekeren kan op den troon !

» Verder kwamen de patriarchen, de bisschoppen, de generaals of de hoofden der barrevoetsgaande ordens, enz. En middelerwijl dreunden de volle toonen van Palestrina's Improperii langs het gewelf, vanwaar de profeten en sibyllen van Michel-Angelo neêrzagen op den zoo lang voorspelden zegetocht van het kruis.

» In plechtigen optocht begaf zich, na den afloop der Kruis-vereering, de Paus naar de *capella Paolina* en bracht

het H. Sakrament naar het altaar der *Sistina* terug. Boven de « *Vexilla regis* » uit, hoorde men de stem van den Paus, die, met gebogen hoofd het Allerheiligste dragend, bad.

» Op de gewone wijze werd nu het officium geëindigd.

» Na het zingen der getijden begaf zich des avonds de Paus, door al de kardinalen gevolgd, langs de *Scala regia* naar de baziliek van St. Petrus. Daar werden van de loggia van Ste Veronica uit de groote relieken (de doek van Veronica, de lans, het H. Kruis) ter vereering voorgehouden.

* * *

» De zaturdag der goede week brengt iemand een weinig in verlegenheid. Er moet gekozen worden : *Sint Jan van Lateranen* of de *Sistina*. *Sint Jan* is aantrekkelijk ; veel ruimte, schoone plechtigheden, de doop van een dertienjarig jodinnetje door den kardinaal-officiant. Van den kant der den Corso belendende straten uit is de weg ver, maar : « alles is ijdelheid, behalve een vettura te Rome », heeft de volksheilige, St. Filippus Nerius, gezegd. Toch, de *Sistina*, waar men het meesterstuk van Palestrina, de « *messa del Papa Marcello* » kan hooren, waar men kan droomen van Peregrino, van Rafaël, van Michel-Angelo ? Ik besluit voor de Sistina : daar komt de Paus.

» Heerlijk is het als altijd. Daar jubelt het Gloria in Excelsis, daar valt de voorhang van het altaarstuk en schittert de Verrijzenis des Heeren, daar gaan de degens der garde-noble, de hellebaarden der Zwitsers, de stokken der deurwaarders weer fier de hoogte in. En hoor, het gonst in de lucht, de kanonnen van het fort San Angelo bulderen, alle klokken der Eeuwige Stad zijn in beweging.

» Na de Epistel trad de subdiaken voor den troon des Pausen, knielde en zeide : Pater Sancte, annuntio vobis gaudium magnum, quod est allelujah ! (1)

» (Inderdaad) al draagt Paaschmorgen geen vroolijk feestgewaad, al regent het sterk, ieder oogenblik schettert de trompet, de wacht komt onder de wapens, het geweer wordt geprezenteerd : daar immers rollen de kardinalen in hun rijk vergulde staatsie-koetsen, de gezanten met hun

(1) *De Tijd*, 9 April '69.

reusachtige lakeien voorbij. Daar hebt gij den Koning en de Koningin van Napels, den jeugdigen hertog van Parma, den hertog van Saksen-Meiningen in zijn eenvoudigen pruissischen luitenants-uniform, den erfprins van Monaco met zijn welgedaan uiterlijk en rijk met goud bedekte uniform. Het korps diplomatiek is bijna voltallig, zelfs, geloof ik, von Arnim, de pruissische zaakgelastigde, ontbreekt er niet.

» Maar hoor, daar jubelt het langs de gewelven : *Tu es Petrus* — de pauselijke stoet zet zich in beweging van de kapel der *Piëta* uit.. Gedurende het zingen der psalmen wordt de Paus met de misgewaden bekleed en spreekt na het zingen der *oratio* aan den voet van het altaar de gewone gebeden. Na de bewierooking neemt de Paus op den tegenover het altaar opgerichten zetel (den troon der mis) plaats. Op eens heerscht onder de zich altijd bewegende menigte een diepe stilte : vol en krachtig zingt de Paus het *Gloria in excelcis*. Twee subdiakens en twee diakens — van den griekschen en latijnschen ritus — zingen in beide talen het epistel en het Evangelie. Na het *Credo* begeeft de Paus zich naar het altaar. Nu eerst bemerkt gij hoe keurig uw plaats naast den reuzigen Zwitser is. Onverpoosd kunt gij uw blik op Pius IX laten rusten, — bij de offerande van brood en wijn, bij het plechtig bewierooken der offergaven en van het altaar, bij het heerlijke zingen der Praefatio. Aan de tooverachtige aantrekkelijkheid van dat gelaat ontrukt u niets.

» Stil, het oogenblik der konsecratie is gekomen — en het oogenblik is te heilig, te geheimnisvol om nog een blik te wagen. Op eenmaal — daar ontvangt gij als een schok in geheel uw wezen, gij schrikt op, maar met een onbeschrijfelijk gevoel van vreugde en triomfeerenden lust.

» De Paus heft de H. Hostie op, en zich omkeerend vertoont hij ze naar alle zijden aan het geknielde volk. En op eenmaal te gelijker tijd wordt de stilte, die u omgaf, gebroken, de languitgehaalde metalen toonen der fanfaren schetteren door den koepel met ontzachelijke kracht. Dat is de koningshymne, aan het mensch geworden Woord in zijn hoogste liefdegeheim toegezongen, dat is de jubelgroet der aarde, die weêr den God met ons in de handen van zijn

hoogepriester gelooft en weet. Heerlijker, indrukwekkender oogenblik beleeft men op deze wereld nooit — en geen woorden geven het immer terug.

» Doe nu een krachtige poging over u zelven en begeef u naar buiten! Daar staan op het St. Pieters-plein al de pauselijke troepen, de gendarmen, de dragonders, de zouaven enz. op het plein geschaard. Zoover gij zien kunt, bemerkt gij een tallooze menschen-massa, die alles bedekt tusschen de kolonnade, het geheele plein Rusticucci en de aangrenzende straten. Op den voorgrond, op de trappen staan de bewoners der Campagna en der bergen : een frissche, levendige, schilderachtige groep.

» Ja, hij komt. 't Is nog altijd als in Vondel's dagen :

« dan stapt hij op 't gebrom,
Het grof gebrom der domklocke uit den dom
Van 't om endt om befaemd en roemrijck Rome. »

» Door de openingen der *loggia* ziet gij den prachtigen stoet voorbijtrekken. Eindelijk schittert het kruis, de dragers plaatsen de drie prachtige tiaren op den rand van het balkon en eindelijk verschijnt op de *Sedia gestatoria* de Paus.

» De klokken houden op met luiden, alles zwijgt. Eén krachtige, welluidende stem dreunt over het plein. Vreemd, — den Paus hoort gij, verstaat gij ; van het in koor gezongen antwoord hoort gij slechts een lichten naklank. Op eenmaal — gij knielt onder een machtigen indruk, de Paus — staat op de *Sedia*, — hij heft de handen omhoog, van God de genaden vragend; hij strekt ze uit over het volk, ze mededeelend, en nog eenmaal alles wat de Christus hem gaf in de gevouwen handen, alles samenvattend, geeft hij den zegen aan de stad en de wereld, onder den driemaal herhaalden vorm van het kruisteeken, dat allen zegen bracht.

» De sterke wind voerde met de laatste toonen van 's Pausen stem zijn zegen over alle wereldstreken. God geve Nederland het ruimste deel!

» Nauwelijks klonk het « Amen » of alle muziekkorpsen hieven de Pius-hymne aan, de klokken luidden, de kanonnen bulderden, maar boven dat alles stormde het reusachtig gejuich der menigte : « Evviva Pio IX ! » (1)

(1) *De Tijd*. 13 April, Romeinsche Brieven.

Zijn Paaschverlof ging Schaepman doorbrengen te Napels en omstreken. Daarover gaf hij in zijn brieven geen verslag. Liet hij het om in Holland niet meer aanstoot te geven dan 't moest? Er waren immers brave zielen in 't vaderland die de koppen bijeenstaken om ze bedenkelijk te schudden over dien jongen priester, die, ver van zijn moeder en zijn bewakers, te Rome woonde, buiten alle gestichten, als outsider, vrij man in een vrije zuiderstad. Zou 't ook ditmaal niet uitkomen : *Roma veduta, fede perduta ?* De meesten en de besten van 't korps wenschten wel in Schaepman's plaats te wezen — maar anderen waren benauwd voor die gistingen van levensmoed en levensvreugde; zij « sidderden toen zij die ontzettende kracht in 's jongelings boezem verborgen (zich zagen) openbaren ; de voorzichtigen bij uitstek sloegen hem te Rome met angstige bezorgheid gade, maar Gode zij daarvoor eeuwige dank gebracht, Rome heeft zich toen voor immer van Schaepman meester gemaakt » (1). Er waren er zelfs die optelden uit zijn correspondenties hoe dikwijls hij zich in de Romeinsche musea waagde. « Hoe is 't mogelijk, riepen ze, hij beweegt zich tusschen al die standbeelden en heidensche kunstvoortbrengselen alsof hij in Adam niet gezondigd had ! » (2) De sullen beseften nieteens dat een Noorderling, die zoo maar ineens in 't Zuiden verplaatst, een werkkracht en een stemming als die van Schaepman behield, wat anders had te doen met zijn gedachten en gevoelens, met zijn kostelijken tijd, dan éen oogenblik zich in te laten met iets laags of iets leelijks. De bezorgheid van Jangat bracht althans voor Schaepman dit voordeel dat er onder de biechtelingen-kwezeltjes onder vorm van penitentie veel voor hem werd gebeden.

Om zijn Napolitaansche reis voor zich te houden zal hij, met een blik op Holland, zijn reden hebben gezien. Terloops uit hij zich eenmaal over « Napels, de Sirenenstad aan de blauwe zee met haar eeuwigen glimlach en het dartel lied harer golven. De blauwe hemel boven, de blauwe hemel beneden, beiden overstroomd en doorgloeid van het

(1) Zie *De Katholieke Gids*, 1892, blz. 215.
(2) Zie *De Katholieke Gids*, 1893, blz. 362.

gouden zonnelicht, de donker groene heuvelen, de verdelgende en toch weelderig bewassen vulkanen, de golf met haar schalke insnijdingen en stoute bochten, met haar zwevende eilanden en rotsen — dát is Napels : de schoone, de tot lust en weelde verlokkende natuur » (1).

* * *

Maar de groote kermisdagen voor Schaepman te Rome waren de Piusfeesten.

« Des morgens op 11 April 1869 droeg in St-Pieters op het hoogaltaar een priester de H. Mis op. Het was de vijftigjarige gedenkdag zijner eerste H. Mis.

» Om dien priester geschaard stonden de prinsen der Kerk in hun purperen plechtgewaad, de gezanten van keizers en koningen, de aanvoerders der soldaten van den H. Stoel, de afgevaardigden van alle oorden der wareld, mannen, die uitblonken door den adeldom des geslachts, der deugd of der wetenschap.

» Men wilde een konings-feest vieren, waarbij geheel de wareld den priester-koning op het schild heffen en huldigen zou. Er werd niet gerekend, niet berekend, er werd niet gevraagd, wat de tegenstanders zouden doen of de flauwhartigen zouden denken, er werd niet gezien naar hinderpalen, op eenmaal, zonder dat iemand wist hoe of van waar, klonk het door de oude en nieuwe wareld : « Wij vieren den dag van den Paus ! »

» Daar, op eenmaal, zijn de beuken van den grootsten tempel der wareld niet ruim genoeg om de menigte te omvatten, die heenstroomt naar den priester en zijn altaar. Daar gaan ter zelfder stonde beden vol liefde ten hooge voor dien éenen priester in alle oorden der wareld, onder de gewelven van Keulens dom of onder de hut van den missionnaris in de Rocky-Mountains. Als was het eensklaps duidelijk geworden, — en zelfs den met de beste bedoelingen bezielden ontging het somtijds, — wat God gewild had, dat Zijn priester in de geschiedenis zou zijn, als had een lichtstraal alle nevelen en alle duisternissen weggevaagd ;

(1) M. en B. 3e d., blz. 147.

twee honderd millioenen vierden Pius den IXen, — maar vergaten schier den Paus of den koning — en vierden alleen den priester.

» Voor één dag moest de vijand zelve zwijgen — voor èen dag moest hij bewonderend staren op den priester en afhouden van laster en hoon.

« Haec est dies, quam fecit Dominus. »

» Aan de bewoners der nog getrouw gebleven pauselijke provinciën, die behalve de ziel en lichaam vernederende dwingelandij van den priester-koning nog daarbij altijd het schouwspel moeten verdragen van de volle zegenstroomen, in den vorm van met geweld afgeperste belastingen, enz. op hun naburen, de vrije burgers van het één-Italië neërdalend; aan hen, die niettegenstaande dat alles, een zoo dwaas gebruik van de hun nog gelaten vrijheid maakten en den Paus gingen vieren, komt wel de eerste plaats, zoo niet reeds de tijdsorde het vereischte, bij een beschrijving der feestelijkheden toe.

» Op den morgen van den 9en April zag men op het prachtig binnenplein van het Vatikaan een zonderlinge schouwspel. Daar verdrongen zich de deputatiën van alle steden, dorpen en vlekken van den pauselijken staat. Onder hen bevonden zich ook Ciocciari, bewoners der Campagna of der bergstreken, forsche gestalten met gebronsd gelaat en zwarte oogen, in hun grof blauw gewaad en hairigen overbroek, met den klassieken bloemruiker in de hand. Allen droegen het geel en wit, de pauselijke kleuren, deze in zijn knoopsgat, gene los en zwierend om den puntigen hoed.

» Kar op kar met prachtige buffels bespannen rolde het plein op. Vlug en handig werden de giften afgelaten en, naar de aanwijzingen van den architekt Martinucci, sierlijk ten toon gesteld. Het was als een geïmproviseerde tentoonstelling van de landbouw- en nijverheids-produkten van 's Pausen nog overgebleven gebied. Men zag er geiten en schapen, die, onbekommerd over den ongewonen toestand, spoedig in domme dommeligheid insluimerden naast de zwarte stapels houtskolen door de kolenbranders aangebracht. Palestina voerde ijzer- en koperwerk aan in verschillende vorm, Corneto vazen in den stijl der Etrusken uitgevoerd, Rocca di Papa marmer- en steen-soorten.

» Frisch lachten tusschen groen en bloemenslingers de vruchten en groenten door de vensters der Piazza Navona of van andere oorden aangebracht. « Est, Est, Est » was het eenvoudig opschrift, dat een groep stralende flesschen droeg: Montefiascone bracht zijn wijnen aan, die de legende in alle talen verheerlijkt heeft, Maar de gevierde stad was niet zonder mededingers op het gebied der wijn-kultuur. Waar ook zou men den prijs aan toekennen, aan de met mandjes omvlochten fiaschetten van Velletri of aan de veelsoortige flesschen van Genzano ? Mocht ook dat reusachtig vat met de pauselijke en de stads-wapens van Monte-Rotondo beschilderd en vol tienjarigen wijn geen aanspraak maken op luide bewondering ? De zouaven, van daar gekomen om de feesten bij te wonen, waren fier genoeg op de flinke vertegenwoordiging hunner tijdelijke verblijfplaats.

» Ook vond men sommige opschriften, keurig genoeg om nog een plaatsjen te verdienen. Bracciano bracht den Paus heerlijk geurenden honig en frissche boter ; de sierlijk bewerkte kist droeg het opschrift: « Butyrum en mel comedet ». « Oleum effusum nomen tuum » was de leuze, die een rijken voorraad van de fijnste olie-soorten voerde......

» Vroeg op den volgenden morgen doorwandelde de Paus de gaanderijen, en wees de giften haar bestemming aan. Bijna alles werd aan de armen der Borgi Nuovo en Vecchio geschonken of voor de arme kloosters van Rome bestemd...

» Nu de baziliek in.....

» Het bronzen beeld van den eersten Paus glanst in feestgewaad. De tiaar blinkt op den schedel, de visschersring aan den vinger en in breede plooijen hangt de mantel van roode, met goud doorwerkte zijde om den klassieken vorm. Duizenden verdringen zich, om den voet van Petrus te kussen. En ieder, die dien morgen den grooten apostel begroet, valt een blijde verrassing in het oog. Naast het beeld van Petrus staan twee prachtige ronde schilden, uit groene mos, roode en witte kamelias te samen gevlochten. Het eene draagt ten opschrift :

« Tu es Petrus »

Het andere :

« Papae Regi Genua ».

» Van alle oorden der wareld bracht de telegraaf de gelukwenschen over, die opwelden uit ieder hart. Geen koning, geen vorst, die achter dorst blijven bij de beweging, die de natiën naar Rome dreef. Alleen de roover-koning is teruggebleven, maar ook dit terugblijven is weêr een triomf des Pausen. Zóo groot toch was heden de van zijn staten bijna geheel beroofde gebieder, dat de overweldiger zich te ellendig gevoelde, om met een huichelenden glimlach zijn slachtoffer een heilwensch te brengen. Want van een vasthouden aan beginselen kan bij Italië's koning geen sprake zijn. Als een echte straatroover is hij óf ruw onbeschoft óf lafhartig. Pius de IXe staat in zoo ontzachwekkende grootheid, in zoo smettelooze reinheid voor aller oogen, dat de booze hem niet naderen kan, hem zelfs niet vereerend naderend durft.

» Daar plaatste zich de Paus met gouden mijter op het hoofd, op den trap des altaars, en op eenmaal rolde het krachtig, majestueus, zonder eenige trilling, maar in den toon der hoogste zegepraal, van zijne lippen: « Te Deum laudamus, te Dominum confitemur! »

» Een stilzwijgen, als wilde men die klanken vasthouden en altijd door genieten, — dan een aarzeling van nog eenige sekonden, daar dreunden de gewelven van St. Pieter, daar zongen de honderd duizenden het antwoord: « Te aeternum Patrem omnis terra veneratur! » Wel was het hier: « omnis terra » zonder overdrijving, zonder vergrooting.

» Des namiddags ten vier ure zou de Paus de uit alle oorden der wareld toegestroomde deputatiën ontvangen. Boven het voorportaal van St. Pieter bevindt zich de uitgestrekte zaal der Loggia. Deze was geheel met rood zijden draperiën behangen, aan het uiteinde was de throon des Pausen opgericht.

» Vijf of zes duizend personen vulden de reusachtige zaal. Vooral Italië en Duitschland waren schitterend vertegenwoordigd. Daar zag men Steinle in het midden van hen, die het meesterlijk door hem geïllustreerd album met de elf folio-banden vol handteekeningen en bijna een millioen franken aan giften zouden aanbieden. Naast hem de vroegere oostenrijksche minister van staat, graaf Thun, een fiere gestalte met krachtig geteekende trekken en von-

kelenden blik; in hun rijk nationaal magnatenkostuum schitterden de hongaarsche edellieden: Apponiji en Sennijeij. De Maltezer-ridders in hun rooden wapenrok met zwarte borstbekleeding en zilveren kruis vormden een schoone groep tusschen het deftige zwarte gewaad van de vertegenwoordigers der duitsche universiteiten, die de hulde der wetenschap brachten aan de zuil des geloofs. Als krachtige vertegenwoordigers van een geloof, vast als hun rotsen, mocht men er de tyroler boeren in hun frissche kleederdracht bewonderen; naast hen stond de tyroler jongelingschap, in hare edelste leden opgekomen, voor den troon des Pausen geschaard.

» Toen volgde nog een eindelooze processie adressen waaronder een blad, waarop een bekwame hand het mirakel van Amsterdam in vier keurige tafereeltjens geteekend had. Eenige verdere bladen droegen de handteekeningen van de 108 leden der St. Josefs-gezellen-vereeniging te Amsterdam.

» Daar klonken de forsche toonen van den jubelenden zegemarsch. Beneden op het plein van St. Pieter stonden zeven muziekkorpsen en een duizendtal zangers, uit de pauselijke soldaten gekozen, in karré geschaard, die de nieuw gekomponeerde hymne van Gounod uitvoerden. Heerlijk bruischte het door de geopende ramen der Loggia: « Evvivá Pia nono, Papa e Padre al nostro amore lo conservi il cielo!

» Middelerwijl naderden de verschillende deputatiën tot den pauselijken throon. Voor elk had Pius de IXe een vriendelijk woord en een glimlach. Ieder merkte de gelukkige uitdrukking van 's Pausen gelaat op. Vooral de Italianen, met hun open oog voor iedere schoonheid, waren opgetogen. « O come é bello » (wat is hij schoon!) was schering en inslag aller gesprekken....

» En nu, mijne kinderen, geef ik u mijn vaderlijken zegen, over u allen, over uw vaderland, over uwe betrekkingen, uwe vrienden, over allen, die u leed veroorzaken. Moge die zegen u altijd en overal vergezellen tot in het uur des doods, het uur dat vroeger of later, eenmaal voor ons allen zal slaan; het uur, dat ons eensklaps uit de woelingen van dit leven zal voeren voor den troon Gods en in de eeuwigheid! Dan vooral moge de zegen met u zijn : Bene-

dictio Dei Omnipotentis. Patris et Filii et Spiritus Sancti descendat super vos et maneat semper » !...

» Den 12en April werd in de villa Borghese des middags ten één ure door den pro-minister van oorlog, den generaal Kanzler, van een schitterenden staf omgeven, eene wapenschouwing gehouden over al de troepen in Rome aanwezig. Na den afloop der revue plaatsten zich de muziekkorpsen en de zangers in het renperk, (de piazza di Siena geheeten). Onder daverende toejuichingen werd de Pius-hymne van Gounod tot tweemalen toe uitgevoord. Heerlijk klonken de volle toonen van den zegemarsch, die vol kracht en verheffing en toch gemakkelijk en populair van zangwijze schijnt.

» Toen begon het défilé. Eerst trokken de krachtige, forsche gestalten der pauselijke gendarmen in hun ernstige uniform aller aandacht. Dat verdienden de dapperen, die in vredes- of in oorlogstijd, altijd onvermoeid de verdedigers van den H. Stoel zijn. Dan volgden de italiaansche troepen en eindelijk begroette de opgetogen menigte de keurbende van het pauselijk leger, de zouaven in hun lichtgrijze uniform. Rustig en toch snel trokken zij voorbij bij het spelen hunner vlugge, opwekkende muziek. Door de gele tint heen, die de italiaansche zon op menig aangezicht wierp, zag men nog den frisschen blos van den zoon van Nederland. De gescheurde en met kogels doorboorde vaandels bewezen even krachtig als de eereteekenen op veler borst den moed van een schaar, die van Castelfidardo af tot Mentana toe altijd de eerste en de dapperste is geweest.

» In de loggia van het Vatikaan, die door de zorg van den Paus gerestaureerd werd, (loggia Pia) zijn de feestgeschenken tentoongesteld. Men verge geen uitvoerige beschrijving der 116 numero's, die de « nota degli oggetti preziosi » etc. opgeeft. Alle kunsten hadden gewedijverd om den opperherder hun waardigste hulde te brengen. Beeldhouw- en schilderkunst waren waardig vertegenwoordigd — het fijner penseel van den miniatuurschilder had al zijn toovenaarsgloed over de adressen (van alle groote steden uit Italië, Duitschland, Frankrijk) heengespreid — de goudsmeê-kunst was in de ruimste mate en in alle vormen aanwezig — de borduurnaald had in fijnheid van bewerking en zachte kleurschakering gewedijverd met het penseel.

» Het meest werd wel de opmerkzaamheid gaande gemaakt door de prachtige porseleinen vaas, een geschenk van den koning van Pruissen en in diens naam door den hertog von Ratibor, den broeder van den kardinaal Hohenlohe, den Paus aangeboden. Twee heerlijke figuren heeft de meester er op aangebracht : Rome, en de geschiedenis. In gepeins verzonken, met den blik op de losgeslagen boekrol gevestigd, zit de geschiedenis neder ; Rome, eene heerlijke vrouwen-figuur, staat met de kroon om de slapen. Zij is immers de vorstinne der geschiedenis. Op den achtergrond doemen het Coliseum en St. Pieter op.

» Naast deze vaas hingen twee prachtige misgewaden. Het eene met een rijk geborduurd kruis op rooden grond is een kunstwerk door de zusters van het arme kindje Jesus te Aken vervaardigd en aan de voeten des Pausen neêrgelegd. Het andere, zwaar van goud en zijden bloemen, is een verdienstelijk werk uit de fabrieken van Lyon, door de vrouwen en jonkvrouwen van Bologna aangeboden.

» In overgroote menigte zag men kelken en ander misgeraad. Enkele zijn in sierlijken gothischen stijl gearbeid en wijzen op een duitschen gever. Ook bewonderde men drie prachtige borstkruisen, waarvan het een door een tyroler bisschop, het andere door de Hongaren geschonken werd.

» De geestelijkheid van Engeland en Schotland zond geen adres, maar den beroemden : gold-medalion. Deze gedenkpenning van 500 pond sterling waarde werd voor deze gelegenheid door den graveur Vechte vervaardigd. Aan de éene zijde stelde hij Paus Pius den IXden voor, in het midden van alle bisschoppen de Onbevlekte Ontvangenis ten leerstuk verklarend. Boven zijn hoofd zweeft de H. Geest en men ziet de moedermaagd, staande met Adam en Eva aan hare zijde geknield. Daarnaast droeg een sierlijk bewerkt kistje ten opschrift : « Tu es pastor bonus », en : « Revertetur homo ad possessionem suam... quia jubilaeus est et quinquagesimus annus ». Het bevatte 60.000 lires in goud en was een geschenk der stad Turijn.

» Behalve meerdere kleine beeldhouw-werken bewonderde men eene madonna, halve levensgrootte, meesterlijk in marmer gebeiteld. De gedachte, die den kunstenaar had

bezield, was rein als zijn marmer, maar had tevens der onbezielde stof een leven ingegoten, dat ieder in verrukking bracht.

» De meeste bezoekers stonden om twee prachtige paneelen geschaard. Het eerste — en dit oefende een bijzondere aantrekkingskracht uit op zekere grijze uniformen — was : de slag bij Mentana door E. Lafon. Het ter voorstelling gekozen oogenblik is het : « avanti zuavi », van den kolonel Alletz. Onstuimig gaat het tegen de heuvelen op. Er is leven, gewoel, beweging op dat doek, de schilder zelf heeft gewenscht in dien kogelregen te staan. De portretten van den generaal Kanzler, de kolonels Alletz, d'Argy en de Charette zijn zeer gelijkend. —

» Deze schilderij werd op den 13den April in de zaal van het Consistorie den Paus aangeboden door de vreemde katholieke dames te Rome aanwezig. De beroemdste geslachten van Europa waren daar vertegenwoordigd. De hertoginne de Laval-Montmorency, een dochter van Josef de Maistre, las het adres voor. Daarop nam de Paus het woord en gaf zelf op onovertroffen wijze de beteekenis van het geschonken paneel aan.

» De tweede schilderij, die ook de toeschouwers lang geboeid hield en als kunstwerk ver den slag van Mentana overtrof, was « de dom van Keulen » door prof. Conrad te Dusseldorp geschilderd. Een heerlijk doek. Hoog boven al het omgevende verheft zich de koninklijke bouw in het volle middaglicht, dat door al het steenen kantwerk heenspeelt. Wat volkomenheid van vormen, wat harmonie in dat geheel ! Onwillekeurig komt u het sonnet van kardinaal Diepenbrock voor den geest... »

In vier lange brieven gaf Schaepman aan *De Tijd* relaas over die feesten. Maar dat was hem niet genoeg. Nog in 't vaderland had hij aan de beide Drs Nuyens en Van der Hurk in den zomer van '68 zijn woord van medewerker gegeven aan « de Katholiek-Nederlandsche-Brochuren-Vereeniging ».

Nuyens' brieven kwamen hem telkens op zijn vingers tikken. Juist nu had hij de kans klaar. Hij herwerkte zijn « losse herinneringen » tot een boekje : « De Pius-feesten te Rome », dat hij den 10 Mei '69 overzond aan Dr. Nuyens.

't Verscheen als nr 1 van den 2en jaargang, en 't werd door de Hollandsche Katholieken verslonden (1).

* * *

Bij de opening der Pius-feesten had ook Schaepman zijn hulde aan zijn Paus gereed : zijn tweede Pius-lied, dat hij enkele maanden te voren bij de heruitgave van zijn gedichten had beloofd. 't Heet « Het Lied des Konings » en 't is een koningslied, een echte uitbarsting van vulkanisch lyrisme : op afstand een heerlijk schouwspel; van dichterbij gloeispuitingen met sintels daarin. Hier hebt ge den jongen Schaepman geheel : zijn pathetische, dionysische kunst in al haar geweld, zonder toom, met al de schoonheid van den storm.

Schaepman heeft rondom zijn Pius het heele Rome, als een poëtische wacht, in verzen gezet :

O Rome, Rome gij, van mijner jonkheid droomen
't Volheerlijk ideaal, bron in wier levensstroomen
Als in Bethesda's bad, de dorre lijder daalt
En oprijst met een blos, waarin jong leven straalt;
Jordaan der wereld, gij, die volken, moêgezworven,
Van hun melaatschheid wascht, de leden, half verstorven,
Met manlijkheid versiert, o Rome; Koningin
Van kracht en liefde.....

En dan het Coliseum, en de obelisken, en de Catacomben en de Bazilieken, 't zingt alles mee :

Zingt Christus' gloriezang en Pius' koningslied.

De schoonheid van den storm, de chaotische schoonheid. Want Schaepman is ditmaal zijn inspiratie, nog machtiger dan in « Vondel », niet meester gebleven. Het duizelt u zelf bij de lezing. Hij zag, bij 't zingen van het « Lied des Konings » wat hij bij 't zingen van « De Paus » had gezien : rechts van hem de Kerk, links van hem de Eeuw. Maar thans de Kerk, saamgepakt in St. Pieter, rondom den jubilaris aan het altaar; en thans de Eeuw,

(1) De heele brochure werd later opgenomen in M. en B. 3e d. blz. 7-50.

gelijk zijn verbeelding ze vóor enkele dagen had gezien te Napels, waar hij stond aan de kust, en daar voor hem in de lokkende zee, het lava-eiland Capri, een stuk aarde zonder Christus' bloed, zinnezat zwemmend in de golven van wellust, zijn dartele schoonheid gedrenkt in de zonde.

Alles lacht, alles lokt naar dien sol beato, en diezelfde Vesuvius, die paradijzen schept van wulpsche weelde, bestookt de rots van Petrus met stormen van vuur. Binnen in den tempel, gebouwd op de rots, smeekt de menigte om redding. En verhoord zal ze worden : Want Pius bidt over 't brood, dat in zijn handen wordt Jezus-Christus, de reddende « God met ons ».... « De storm, gebroken op de diamanten muren der Kerk, slaat op het toover-eiland, vanwaar hij uitging, terug ; verbrokkeld... zinkt die wereld in de golven weg. »

Dit Ariadne-draadje kan men rapen uit de « Voorrede » op 't gedicht. « Een voorrede, zegt Schaepman, die een commentarius werd. » En hij zelf voelde wel dat ze dat móest zijn.

't Spreekt van zelf dat er weerom in dit gedicht meer lawaai heerscht, dan een gewoon oor voor lief nemen kan. De orkanen bulderen en bliksemen rondom de rots, wijl de menigte daarbinnen haar hymnen van vertrouwen zingt, en wijl ginder ver, in de lustwaranden, dansmuziek dartelt en cymbelen slaan.

Maar ik heb u gezegd dat Schaepman te Rome scherper oogen kreeg — oogen waarmee hij schilderen leerde : Dit gedicht geeft getuigenissen genoeg — getuigenissen die daar liggen als afgemaakt werk tusschen ruwere studies : Zie St. Pieter :

Een hooge steile rots
Verheft zich fier en vrij, door 't brandend golfgeklots
Gewasschen, niet geschokt...
Als lachend met den vloed, die om haar wanden slaat,
In wolken paarlend schuim daarhenen spat : zij staat.
Zij staat, — een breede krans van schitterende stralen,
Een levend zonnelicht, waarbij geen zonnen halen,
Vonkt om haar schedel ; wat verheven bogenrij
Bouwt op die spits zich saâm, van alle kanten vrij
Voor wie als dienaar komt ; van allen kant omgeven
Door helden, als de steen, waarin hun daden leven,

Onbuigbaar, onverwrikt; hoog in hun midden rijst
Het kruis, het eeuwig kruis, dat zegevierend wijst
Op wie uit Juda's stam, een leeuwenwelp, gesproten,
Aan 's Vaders rechterhand het juublen hoort der nooten :
De Christus overwint, de Christus heerscht, gebiedt,
O Christus! laat uw volk alleen in 't strijdperk niet! »

Twee bronnen borlen daar, twee levensvolle stroomen,
Beide uit de levenskracht des kruises voortgekomen,
Beide ook met levenskracht en levensgloed belaân,
De stroomen van de liefde en van 't geloof: daar staan.
Twee wachters aan den weg, uit Isrel's heupe stammend,
De een met zijn sleutelpaar en de ander met zijn vlammend,
Zijn aldoordringend zwaard, beide, in des Heeren kracht,
Apostlen van zijn woord en zuilen van zijn macht.

Daar gaan, bij 't blij gejuich, bij 't schettren der fanfaren
De bronzen poorten op, — wij duizelen, wij staren;
Het zwakke menschenoog, de sterfelijke zin
Drinkt als de oneindigheid bij volle togen in,
De oneindigheid in steen! hoe heerlijk slaan de golven
Dier schoonheid om u heen, tot ge, in dien stroom bedolven,
Uw kleinheid als vergeet en machtig wordt als zij,
De hoogste reuzenkracht en schoonste harmonij,
In goud en marmer hier belichaamd, die zich menglen
Met Christus 'scheppingswoord en 't jubelkoor der englen,
Dat in een gouden woord om de open grafcel dreunt,
Gij, Petrus, zijt de rots! »

In de kerk verdringen zich de menigten, die Pius komen vieren,

Waar boven Gods altaar, de tempel aller Goden
In 't hoogst der lucht zich welft, door 't meesterwoord geboden
Te stijgen naar omhoog tot Christus 'meerder lof,
Staat Petrus, Pius nu.

Dan teekent hij u in onvermoeide en onvermoeiende geestdrift zijn held :

Die trekken, door een kroon van golvend zilvren haren
Omlijst, het stralend oog, dat forsche krijgerscharen
Doet siddren en een lachje op kinderlippen brengt,
Dat koestert als de zon of als de zon verzengt.
... dat beeld van 't wonderrijke leven,
Die hemelvolle kracht, door 't aardsche kleed omgeven,

Die vormen, waar de gloed, de glorie van zijn God,
Genoten en aanschouwd, door heen breekt, voor het lot
De sluiers heeft gelicht, die 't menschlijk oog omdwalen, —
Als door de vlugge wolk der zonne morgenstralen.

Ik heb gezien, gezien! en of ik weende of bad,
Of jubelde, of wel knielde, of bevend nader trad,
Wie spreekt het? maar bij 't slaan, bij 't bonzen van mijn ader,
Ontbruiste 't aan mijn ziel: mijn koning en mijn vader!...

Charles Boissevain heeft dat later in zijn berucht Gids-artikel: «Ultramontaansche poëzie» genoemd, — en hij had gelijk. Maar hij maakte er een scheldnaam van — en in zoover had hij ongelijk, wijl juist die naam voor Schaepman's poezie als 't hoogste eerbewijs moest gelden — een eerbewijs boven hetwelk Schaepman er nooit een wenschte. De protestantsche recensent neemt den dichter erg kwalijk de vloekverzen door hem in Pius' mond gelegd (1): de Paus mag niet vloeken, en allerminst mag hij vloeken op de wereld; de hoogste liefde, waarvan hij zich de drager beweert, mag niets anders dan medelijden hebben met de dwaling.— Boissevain is naïef of hangt hier den naïeve uit. Misschien mag Pius wezenlijk niet zoo spreken gelijk in Schaepman's gedichten; maar dan staat het nog den *dichter* Schaepman vrij hem zoo te laten spreken. En eer de protestantsche kriticus Boissevain aan den katholieken dichter Schaepman zijn veto stelt, mocht hij weleens bedenken of door de grootste zijner eigen geloofsgenooten van Luther zelf tot da Costa, nooit iets per hyperbole werd gezegd, ofwel... dat hij Psalm 108 van zijn Bijbel opsla. De Heer vloekt immers ook niet. Heeft de psalmist dan gezondigd tegen de aesthetiek van Dr. Boissevain als hij Jehovah bidt om een vloek over zijn vijand: «Hij heeft den vloek gezocht; de vloek kome over hem! De zegen dien hij verwierp, zij verworpen. Hij heeft de vervloeking aangetrokken als een kleed, als water drong ze in zijn binnenste, als olie in zijn gebeente!» Dat is voor Boissevain toch ook een woord der hoogste liefde? Och, hij herleze maar eens het Lied des Konings, waar de Paus zijn jubelmis viert,

(1) Boissevain bedoelde hier «de Eeuw en haar Koning» nog meer dan het «Lied des Konings».

waar hij zingt de Praefatio de Sta Trinitate in heerlijke Hollandsche verzen vertaald, waar hij consacreert, waar hij communiceert, waar hij bidt... O zeker : « Er gaat een godsgericht langs de aarde », maar noch Pius noch Schaepman hebben de zending van « den koning met zijn sneeuwwit ros ». Geen van beiden meent het erg met de dwaling. Zelfs een protestant kan de slotverzen meebidden, zoo algemeen christelijk blijven ze in hun gloeiend geloof :

« O Christus, Koning, God en Redder ! Ja, de schimmen
Der dwaling sterven weg voor u ! Aan de Oosterkimmen
Versmelt de nevel en een gouden purpergloor
Zingt : de eeuwge morgen komt, de groote dag breekt door;
De dag der eenheid en de glorie van den koning ! »

't Is bijna een lied der verbroedering. Geef van stond af aan den dichter de hand, Dr. Boissevain, gelijk ge 't later in alle vriendschap zult doen, ofschoon ge wel weet wat ge aan hem hebt en zult blijven hebben, den Pausheraut met zijn onroestbare Thebaansche trompet : In de voorrede van dit eigenste gedicht heeft hij het voor altijd gezegd, in jeugdigen overmoed misschien, maar in de fiere bewustheid van zijn onkreukbare ultramontaansche trouw : « Wie omkeering van mij verlangt, omkeering in begrippen voor geschiedenis en leven, hij verlangt wat ik niet geven kan. Onder Gods bijstand zal, zooals geheel mijn bestaan, ook al mijn dichterlijk streven, slechts éen stempel dragen : de korte belijdenis der Catacomben « Christus alpha et omega », voltooid door het Credo in unam, sanctam Catholicam et Apostolicam Ecclesiam ».

* * *

Allengskens kon men zien dat de groote dagen van 't Concilie naderden... Uit de vier hoeken der wereld kwamen ze een voor een aan, de prinsen en de voogden der Kerk met hun staf van geleerden. Den 29en Juni 1868 was het ontwerp van programma verschenen, en sedert was 't een zwirreling van vlugschriften en tijdschrift- en dagbladartikelen. Niet enkel in Italië, maar door heel Europa. De

beweging werd rumoer toen in Februari de Civilta cattolica in haar « Cose francese » berichtte dat de niet-liberale katholieken het eens waren om de uitroeping der onfeilbaarheid toe te juichen, en dat de anderen weldra zouden zwijgen.

'tWas eigenlijk Veuillot, die van '60 tot '67 had móeten zwijgen, en die nu 's keizers politie hem weer oorlof schonk, ten overvloede gaf wat hij zoolang had gekropt. Heel stout gesproken is *heel en al* gewonnen, dacht hij. Maar Mgr. Dupanloup was nog daar; en « le journaliste égaré dans l'épiscopat » was den polemist van l'Univers wel gewassen. Montalembert zelfs voelde zich boven Veuillot, en stond hem niet altijd te woord. Ook in 't Engelsch episcopaat was er meeningsverschil, bedaarder natuurlijk, en minder in 't gezicht van 't publiek: Manning was, in de questie, katholieker dan de Paus, Newman had bezwaren en studeerde voort. Velen in Duitschland, die in beginsel voor de onfeilbaarheid waren, en ze in petto, nooit hadden betwijfeld, vonden 't oogenblik niet gekomen om ze tot een dogma te maken.

Reichensperger o. a. was onder die anti-opportunisten. Maar de Regeering die den Kulturkampf aan 't broeien was, begon er zich mee te bemoeien, Minister von Hohenlohe in zijn omzendbrief den 9en April '69 aan de Staten waarschuwde, dat Pius IX er op uit was om de Kerkheerschappij der middeleeuwen te herstellen, en Gregorius VII, Innocentius III, Bonifacius VIII wenschte te spelen; Döllinger schreef in de « Allgemeine Zeitung » namens de Duitsche wetenschap een serie artikelen tegen de onfeilbaarheid. — Nu schaarden alle weldenkenden zich, strijdvaardig, dichter om 's Pausen stoel.

Italië zelf, Spanje, Azië, Afrika en Australië vroegen de hooge afkondiging als een gunst.

Manning was al over 't jaar meer te Rome dan in zijn bisdom. Schaepman zag hem voor 't eerst in den kansel van Sta Maria di Monte Santo. De Britsche primaat predikte daar voor Engelschen en Ieren en Amerikanen. « Een gemengde schare, waarin de hooge wereld schitterde en de lagere niet ontbrak; waarin prelaten en zouaven elkaar verdrongen, maar over het geheel lag een zoo eerbiedig zwijgen, dat men onmiddellijk den indruk verkreeg van iets vreemds en

iets groots. Op den predikstoel stond een lange, slanke, edele gestalte in bisschoppelijk gewaad. Bij het grijze schemerlicht dat door den koepel binnenviel, kon men van het gelaat weinig waarnemen; men zag een voorhoofd, breed, hoog, machtig geboetseerd en toch fijn gevormd, een bleek, mager, naar beneden smaller toeloopend gezicht met fijne lippen, een edel gevormden neus en oogen, waar geheel een ziel in leefde.

Deze man sprak met eene heldere, klare stem, een stem vol warmte, vol gloed, een stem, waar meer dan overtuiging zich in openbaarde, waar geestdrift en liefde een machtigen klank aan leenden, die den hoorder doordrong. Geen gebaren bijna, een opheffen en neerlaten van den rechterarm, een klemtoon door den wijsvinger hier en daar onderstreept. Toch vormde het geheel een verheven welsprekendheid, vol ingehouden maar daarom te krachtiger kracht; een welsprekendheid die streelde en vastgreep, die nederwierp, maar ook den nedergeworpene in liefdevolle armen ontving. Deze man deed den tijd vergeten, en terwijl de schemering in dof duister overging was dat of de stem licht verspreidde, een verhelderend en verwarmend licht. » (1)

Dat was iemand bij wien Schaepman wat leeren kon. Door dik en dun baande hij zijn weg naar den Engelschen prelaat. De schrijver van « England and Christendom » vond in dien jongen Dutch een student die dat alles kende en nog een massa dingen meer. De bezoeken werden zoo talrijk en de gesprekken zoo vertrouwelijk dat Manning hem zijn heel sociaal werkplan liet inzien, en hem een maatschappelijke zending meegaf voor later in zijn Holland.

Ook bij Mgr Freppel wist Schaepman binnen te dringen. Bij nader kennismaking had hij beseft dat deze Franschman iets beters verdiende dan de scherts om de Coliseum-preek. De professor bij de Parijzer-faculteit van godgeleerdheid (2) was een groot onfeilbaarheids-ijveraar. Men had hem als consultor naar Rome geroepen en met een reuzenwerkkracht, die de beide mannen deed sympathiseeren, was hij dag en nacht in de weer om de Concilie-stukken voor te bereiden.

(1) *Centrum.*
(2) Eerst in 1870, na 't Concilie, werd hij bisschop.

Op 't eind van 1869 kwam Louis Veuillot om zich, op zijn wijze, met de Onfeilbaarheid te bemoeien. Naar hij zelf vertelt in zijn « Rome pendant le Concile » had hij vrijen toegang in 't Vatikaan, en was hij met de bisschoppen compère et compagnon. Elken Donderdag avond kwam hij bij de Maguellone op 't souper; en daar maakte Schaepman zijn kennis. Aan dien Franschman kon de jonge Hollander zien dat er — zoo niet nog hartstochtelijker — dan toch luidruchtiger ultramontanen waren dan hij zelf, een die wel niet vloekte ter eere Gods, maar die toch voor de Kerk had willen duelleeren en die zich bleef heeten: « de knuppeldrager voor de heilige Ark des Heeren. » Een fijn artist die soms grof moest wezen: hoe ware hij anders de grootste journalist van Europa geworden? 't Was de soldateske kunstenaar die Schaepman verblindde en die hem enkele jaren later, met veel genie en een tikje naíveteit, die heerlijke studie over Veuillot zou doen schrijven. « Ik ben bereid, bekende de Dr. op rijperen leeftijd, al (zijn) dwalingen, gebreken, tekortkomingen aan te wijzen, maar nooit mag of zal ik vergeten wat ik in kinderlijke dankbaarheid aan (hem) voor levensgenot of levenskracht te danken heb. Het is geen gewone gunst zulk een meester te ontmoeten en het is geen gewone tijd waarin men hem ontmoet » (1). Maar dit bleef hij getuigen: « Zij die hem nader kenden, moesten roemen op de mannelijke goedhartigheid, den schoonen eenvoud, de onweerstaanbare beminnelijkheid » van dezen gehaten en verfoeiden Ultramontaan (2).

Bij Schaepman was 't natuurlijk een zaak des harten zich te scharen bij de partijgangers der onfeilbaarheid. Maar zijn ferme dosis geestelijke electriciteit dreef hem nog meer onder de mannen van 't *contra* dan van 't *pro*. 't Werd meer gezegd dat het Vatikaansche concilie de arena was, waar de kamp zou worden beslecht tusschen de Italiaansche scholastiek en de Duitsche wetenschap; en, menschelijk gesproken, scheen het ook wel zoo. Welnu, 't was vooral in 't Duitsch college dat Schaepman zijn vrienden zocht, vrienden om er mee te krakeelen dat het stoof, en te pluk-

(1) M. en B. II, ter Inleiding, blz. XXIV.
(2) M. en B. II, ter Inleiding, blz. XXV.

haren tot hij er half kaal van afkwam. « Een groote liefde voor Rome was ons aller gemeene deel... » Maar « wat fellen, hoogklimmenden en hoogklinkenden strijd hebben wij niet telkens en telkens gevoerd. Dweepend daalden wij van den Palatijn, dweepend staken wij het forum Romanen over, dweepend kletterden wij langs den boog van Septimius Severus naar boven en, in de schaduw van Ara Coeli, midden op het plein van Campidoglio, onder het oog van den bronzen Imperator begon het spektakel met een *furor* teutonicus. Op een avond, ik blijf het mij steeds herinneren, zei ik : « Nun merken sie sich's wohl, wenn die Infallibilität nicht proklamirt wird, dann sind sie allen in zwanzig Jahren Rationalisten ! » De vuisten balden zich : « Unerhört ! », « Pfui ». Het was een vermetel en grof woord. Mijn vrienden waren de eerlijkste en edelste kerels onder Gods hemel (1). Maar de vrienden geneerden zich ook niet : « ein toller Ultramontaner, een heiszer Gregorianer » scholden hem de Duitschers.

De bisschoppen, die in 't college logeerden, en die ouder en wijzer en irenischer waren, mochten den « lieben Holländer » wel graag. Vooral Mgr. Hefele, de schrijver van de groote « Konziliengeschichte », een der sterkste anti-infallibiliteitsdoctors binnen de orthodoxie, trok hem aan. « Ik heb hem dikwijls ook nog vóor zijn verheffing tot bisschop van Rottenburg, ontmoet. » (2)

Ook Mgr Martin, van Paderborn, was daar; die sprak meer naar den zin van Schaepman, en herhaaldelijk hadden ze 't samen over hun beider vriend Reichensperger. De goede bisschop vermeide zich onder 't jonge volkje, en hoe bonter zij 't maakten hoe luider hij toejuichte : « Die Studiëntage in Rom sind die Feriëntage des Lebens ! »

Maar voor Schaepman drukke Feriëntage. Hoe hij er toen in slaagde zijn vijf zinnen bijeen te houden hebben al die hem zoowat volgden zich afgevraagd. Hij, wiens geest ik mij daar moet verbeelden als een onzer moderne centraal-telefoon-kantoren — en die ten slotte niets anders diende te wezen dan een Romeinsche student in de theologie.

(1) M. en B., 4e d., blz. XXIII en XXIV.
(2) Onder zijn verblijf te Rome, in 1869, werd de professor tot bisschop benoemd.

Enkele radicale veranderingen in zijn leven moesten er komen om het zoo uit te houden; dat voelde hij zelf wel. Vooreerst was het ondoenlijk, te blijven werken voor vijf polderboeren en te eten voor éen Italiaansch leeglooper. Welaan: Voor zijn part kon Pater Wilde er over denken wat hij wou: Schaepman zegde zijn kwartier op in de Via del Sudario, en hij ging tabernakelen in de Via del Banco di San Spirito, Nr 39, piano 1o, vlak naast St. Pieter. Daar kon hij van op zijn kamer zijn oogen den kost geven naar hartelust. Voor den anderen kost nam hij een even kordaat besluit: Hij ging voortaan op restauratie. Van waar 't hem in den geldbuidel kwam, daar hadden de paters geen zaken mee: Hij was de neef van den aartsbisschop. En bij de aankomst van Monseigneur, die als Concilievader eerlang moest verschijnen, zou Herman hem de rekening voorleggen... met de nota voor den koetsier daarbij... zijn trouwen Carlone, wiens klant hij bleef zijn leven lang, en die het met den jongen abbate al druk had, want Schaepman moest immers heel Rome zien; trams waren er niet, en tijd om te voet te gaan vond hij nooit.

Hij dacht het geraden zich zelf in staat te stellen om aan Mgr. te dier gelegenheid ook nog een derde papiertje onder oogen te brengen: een verslag over zijn studiën of zoowat. Een regelmatig college-ganger was hij zeker niet geweest, en 't schooljaar neigde naar 't eindje. Maar dat eindje was eigenlijk niets: een onschuldig examen dat hem baccalaureus maken zou; en dan nog drie jaar vóór den doctorstitel. 't Ging hem veel te traag, en de paters-jezuieten van 't Collegium romanum wilden voor niemand, ook niet voor Schaepman, van overspringen hooren... Franzelin had wel te pleiten: Schaepman bleef er bij dat éen jaar studie-aan-den-leiband voor zoo'n ouden academie-titel meer dan genoeg was. En de professors mochten ook bedenken hoe druk hij 't met het Concilie zou krijgen... Daar hij zijn zin in 't Collegium romanum niet krijgen kon, wilde hij 't elders beproeven. Hij meldde zich na 't Paaschverlof in de aloude Sapienza aan, volgde er wat zomercollege's als vrije student, snuffelde in de bibliotheek nog vol herinneringen aan 't professoraat van zijn lieveling kardinaal Wiseman, bewonderde den hof vol zuilen; ze waren van 't kostelijkst marmer, door

Giacome della Porta bewerkt, vermoedelijk naar 't plan van Michel Angelo : echte Renaissance-juweelen.... Schaepman werd opgeroepen den 24en Juni naar de doctorsproeve. Hij had zooeven nog een brief naar de Tijd geschreven en een wandeling op den Pincio gedaan.

't Examen slaagde uitstekend. De jury was eenparig : zij had a priori de overtuiging dat op zoo'n hoofd een doctorshoed wonderwel passen moest.

(Wordt vervolgd). J. PERSYN.

AVONDWOLKEN

Traag schuiven langs de lucht de logge avondwolken,
vergrijsd door 't oude wee van langgestorven tijd,
met op hun boorden nog een donkerbloedig blaken
van moede zon, die mat in zuigend Westen glijdt.

Traag schuiven ze allen voort. Ze dragen in hun diepte
gedachten van den nacht, die zwijgend wordend is,
de nacht die vreugde en smart in zelfde wa zal wikkelen,
luistrend naar 't eikgeruisch en 't lispelen van 't lisch.

Waar voert dit durend gaan u heen? Waar zult ge poozen
van rusteloozen tocht langs eindelooze baan?
Waar vindt ge een gloed waarin uw grauwe lagen raaflen,
om heel in warmte en licht van glorie te vergaan?

Uw boezems zijn bezwaard met al 't doorstreden lijden
dat binst de dagen naar den hoogen hemel kloeg,
en vochtig van de tranen, stil gestort door armen
wier snikkend kreunen troost aan 't harde leven vroeg.

Doch zacht berusten drijft ook in uw ruige lijven,
gedwee ontvangen van hetgeen beproeving gaf,
ootmoedig danken van de vrouw die niemand minde,
gelaten bidden van het kind bij 't stroeve graf.

Nog kleurt een laatste glim van 't levenslicht uw leden.
De doode zon heeft nog voor u een matten lach.
Ge schuift steeds verder, voort, al voort in eeuwig zoeken
naar 't eindlijk bloeien van den onverwelkbren dag.

O, neem me mee! Ik sta zoo eenzaam in den avond.
'k Zoek schoonheid ook die 'k zag maar nooit bereiken kon.
't Is donker; 'k blijf alleen met last van doode dagen.
O, voer me naar de liefde in 't land der éénge zon.

CONSTANT EECKELS.

DE VLOED

De golven komen forsch uit verre zee gevaren ;
ze dringen driest omhoog, ze zijgen needrig neer,
herworden en vergaan in telkens breeder baren,
en immer kuiven er al krachtiger, al meer.

Traag zijn de zoomen in het stijgend nat verzonken.
De wrakkenbrokken zijn door 't vloeden overspoeld.
Al wat daar steenig stond is in den stroom verdronken,
die levensmachtig op de lage landen woelt.

Wat zijt ge schoon nu, Schelde, ontzaglijk! Uw begeeren
zwelt gretig langs den boord en hunkert staag naar meer.
Nog is het breede bed te nauw voor u bij 't keeren,
en hobblend hupt ge, als waant ge in 't eindelooze u weer.

Uw aâm is zerp van 't zout, uit 't hart der zee gezogen.
Uw water is zoo zwart, als vol geheimen. Vaal
glimt iedre barenrug, als git van tranende oogen,
en zwaar als reuzenstem ruischt uwe eentoonge taal.

Wat zijt ge grootsch nu, Schelde. Al 't lage is schuw
[gekrompen,
vergaan in weidsche weelde. Er deint in uwe pracht
iets van de zee, de zee waarin de logge rompen
der schepen spoorloos zinke' als loensch de bliksem lacht.

't Is goed u zoo te zien, 't is heerlijk bij te komen,
al dichter, tot uw baar op mijne voeten breekt,
en mee te gaan, óp, neer, met uw geweldig stroomen,
waaruit geen mastenspriet meer van 't verleden steekt.

Zóó, al 't gebeurde wég. Slechts 't nú, het onbeknelde.
Het dreigend vreemde toe ; gesmoord het staag geklaag
dat traag, als oude vrouw, van 't vroeger schoon vertelde,
en áf de zware last die 'k door de vlagen draag.

Hoog op. Méé met den stroom. De baren schuimen. 't Leven
is machtig, spijts de wonde en spijts 't verloren bloed.
En 'k word door woesten drang ver van 't gewoon' gedreven
met iedren golfslag van den overmoedgen vloed.

Maar straks? Is 't weer een kracht die weldra zal verwoeden?
Stilt dra dat trotsch gestijg en kalmt dan weer uw loop?
Zeg, ebt ge dan terug, nog rasser dan bij 't vloeden,
met in uw troeblen schoot het lijk der schaamle hoop?

Wee! Dan zie 'k, machteloos, uw peil weer lager zakken,
dan strekt het steenig strand en bleekt weer 't schrale zand,
waaruit de stukken steken der gespleten wrakken
die zonken, reeds zoo dicht bij 't lang beloofde land.

Dan daalt weer de avond droef. Dan is uw ruischen klagen
om wat gij hebt gewild en niet volbrengen kont.
Dan rijzen riffen weer van lang-vergane dagen,
en scherper bijt uw brak in de oude, diepe wond.

CONSTANT EECKELS.

WRAAK

Jan was radermaker. En hij hamerde en beitelde zich een ruim bestaan. Hij zou tevreden zijn, als er geen houtdieven waren in de wereld.

Hij zaagde 's avonds nette blokjes om er over dag spaken en naven van te maken. Maar de nacht is donker. Jan sliep vast. En als hij 's morgens naar zijn werkplaats trok, waren de mooie « knabben » verdwenen en ook de ruwe bonken hout waren weg. Dat duurde nu al eenigen tijd, want 't was winter en arme menschen hebben ook koud. Lange donkere nachten had hij al gewaakt. Hoe graag zou hij ze in zijn vingers hebben. Hij zou ze malsch beuken als geklopte stokvisch. Gerecht, niets waard. « Ik ben mijn eigen rechter ». Maar als Jan op post stond, was er niets verdachts te zien. 't Was toch ellendig zoo 'n stelen. Of 't spoken en duivels waren, zoo onzichtbaar bleven ze.

En Jan peinsde over middelen om de blokkendieven onder schot te krijgen. Want dat hij ze niet kon vangen, dat ergerde hem 't meest.

Met een hoofd vol wraak en duister vol woede liep hij rond. Ze stalen alles. Zijn werkplaats zouden ze nog afbreken....

Om zijn morrend hart lucht te geven, vertelde hij met dreigende armen van die roovers aan zijn buren; 't meest aan die, welke hij 't minst vertrouwde. Deze lieten hem even wijs, misschien niet zonder reden; met verachting wierpen zij alle verdenking verre van zich en konden maar niet begrijpen wie zoo iets bij Jan buur ondernemen durfde. Als iemand aan het stelen geen geloof sloeg, dan kreeg Jan een kop, zoo gloeiend rood als een vurige Brabantsche kachelpot; en dien mistrouwde hij 't allermeest.

Daar men bij zulke dingen soms leelijk den spijker kon misslaan, bevond hij ten slotte dat zwijgen niet kon verbeterd worden. Met te veel daarover te kakelen en te razen, kon hij zich soms aan den duivel biechten.

Langzaam aan verkoelde zijn vlammende gramschap. Naar een gepast middel zocht hij om de schurken hun straf te doen voelen.

Op zijn breed voorhoofd vormden zich dikke rimpels van 't overpeinzen hoe hij het aan boord zou leggen om de booswichten de strop om den nek te hangen en ze te kelen.

Soms stond hij te midden van zijn werk strak voor zich uit te staren, dan weder drongen schaaf en beitels dieper in het knerpend hout, dan bonkte de hamer feller als vuurden innerlijke machten hem ten strijde, als sloeg hij reeds op de dieven als de « Duvel op Geerke ».

Geluiden van wagens en menschen gingen hem voorbij zonder dat hij ze hoorde of zag. Met zijn dagelijksch werk en zijn wraakplan hield hij zich enkel bezig. Hij dacht en herdacht maar.... Tot opeens het hem helder als licht werd.

Met geen « klemmen en voetangels » zou hij ze nog willen afschrikken, maar in de lucht moeten ze vliegen.

Op een morgen als de late winterzon met haar roodgulden stralen het werkvenstertje goudkleurde en een rozige stofbundel door het venster stak, zat Jan met een vroolijk gezicht knielend voor een hoop houtblokken.

In een twintigtal boorde hij diepe gaten, vulde ze met schietpoeder en stopte ze dan dicht met een zwaren eiken stop, zoodat niemand iets van het gevulde merken kon. Tevreden over zijn arbeid, legde hij de bommen buiten om gestolen te worden. Zoo de dieven nog den lust en den moed hadden dit hoopje hout mede te nemen, dan zou hij met voldoening hooren spreken van « ontploffingen », « in-de-lucht-springen ». Heel het dorp zou in opschudding komen. Zijn verbeelding ontwierp hem de leukste tafereelen.

Bij zijn ontwaken ging hij elken morgen eerst een bezoek brengen aan zijn ontplofbare kachelknabben. Maar als hij zag dat ze nog geen beenen gekregen hadden, kropte het spijt hem in de keel.

Was er verraad in 't spel? Zouden ze lont geroken hebben? Dat kon niet. Hij had er niemand over gesproken en niemand had iets van zijn voornemen kunnen gewaar worden.

Vurig hoopte en verlangde hij dat de dieven nog eens zouden terugkomen, al was 't maar één keer. En zij kwamen weder....

Den vijfden morgen waren de « knabben » gelangvingerd. Van tevredenheid bonsde zijn hart feller en zijn breede kaken spanden zich van blijde lachlust wijd open. Het zou nu gaan kliksemen en donderen, knetteren en knallen.

Dien dag werkte hij met lichter gemoed en schepte reeds behagen in hetgeen komen moest. Zware vermoedens had hij tegen twee zijner buren. Meer dan eens was hij er gaan buurten, nauw lettend of ze de kachel niet opstookten met zijn « knabben ». Ze leken er wonder goed op, maar vast bewijzen kon hij niet, ofschoon hij toch heel goed wist, dat die menschen dergelijk « stooksel » nergens anders dan bij hem konden halen. Ze waren immers maar klein-boeren en waar zouden zij zoo 'n goed brandhout anders vinden? En toch moest hij gebaren of hij niets bemerkte. Zoo hij er maar een enkel woordje over repte dan kon hij iets te hooren krijgen van die lui, die niet op hun mondje gevallen waren.

Het uur der wrake was nabij, en licht zou er nu komen. Hij was van plan alle avonden te gaan buurten bij de personen, die hem het meest verdacht voorkwamen. Het zou toch wel eens lukken dat hij oog- en oorgetuige was van 'n schrikkelijke ontploffing.

Bij Hans, die naar zijn meening de langste vingers had, zou hij van avond eens gaan loeren. Die man stookte als een hellevuur en meest houtblokken, die lang tegenhielden en het ijzer roodbrandden.

Achter zoo 'n kachel met gloeiende romp bleven de buurlui tot laat in den avond warmpjes zitten.

Hans' huis was van het dorp. De plaatselijke politiek werd er besproken en betwist. Er mocht in of buiten de gemeente niets voorvallen of het nieuws werd er verteld, gerekt en overlogen. Wat daar beoordeeld werd vloog 's anderendaags rond en hing aan het klokzeel.

Onder bepeinzingen kroop de dag traag voorbij. Met de zwartheid van den avond werd het Jan nu en dan benauwd om zijn lijf. Met de duisternis voelde hij ook zwarte gedaanten in zijn geest ronddwalen.

Er moesten eens menschen bij verongelukken. Had hij daar maar eerder aan gedacht! Zoo er doodelijke onge-

lukken gebeurden, had hij « menschenlijken » op zijn geweten liggen en had hij zich misschien ook nog voor het gerecht te verantwoorden. Dat zou te erg zijn. Dat waren de stoofknabbetjes niet waard. Een rilling voer hem door de leden. Angstzweet brak hem uit; hij wilde bij verschillende lieden aanloopen en hun zeggen dat ze op moesten passen met de houtknabben : er stak dynamiet in.

Maar waar ging hij dit zeggen? Hij kon misloopen en het over zijn eigen hout krijgen.

En de dieven moesten toch gestraft worden. De ontploffing zou ook wel geen vulkaanuitbarsting zijn. Het zou een grooten knal geven en de lui zouden er met den schrik afkomen. Een geweldige schok, zonder menschelijke verwondingen, zou hun leeren aan andermans goed te raken.

Pijprookend slenterde hij op Hans' woning af, die tusschen andere kleine huisjes lag, droomend in den stillen wintervrede. Uit de nederige gebouwen deunde geroezemoes van stemmen.

De maan stond als een dreigend gouden kantig zwaard aan den hemel om de dieven te straffen. Dat is het voorteeken. Snel dreven eenige lage wolken langs den slanken kerktoren over de donkere huizen.

Bij het naderen van Hans' erf werd Jan weder angstig. Een oogenblik waande hij zich mede onder de puinen bedolven en bleef weifelend stilstaan...... Dan manhaftig vooruitstappend verjoeg hij die nare en dwaze gedachten. Zoo 'n geweldige kracht konden die dingetjes niet hebben. 't Zou maar een knappende vogelverschrikker zijn. Opnieuw flakkerde de wraakzucht op, die zijn flauwe bedeesdheid overwon. Mogelijk ook werden heden avond zijn « knetterknabbetjes » niet afgestoken of konden ook ergens anders afgevuurd worden. Zijn heelen moed bijeen scharrelend ging hij op de deur aan.

Met 'n goeien avond strompelde Jan binnen in de kamer, vervuld met stemmengeruisch van de gewone buurlieden en donker-blauwe tabakswolken zich kringelend tegen de lage zoldering en liet zich zuchtend neer op een stoel bij de deur.

Jan zou dichter bij de kachel komen, meenden baas en bazin. En stoelen werden rammelend opgeschoven. Maar

Jan bleef als vastgeschroefd zitten. Hij had niet koud en als de lui goed stookten was het overal warm. Van tochtjes, van koude wist Jan heden niets af, tot groote verwondering der huisgenooten, die gewend waren dat hij immer in zijn zelfde hoekje achter de kachel kroop. Nieuws wist hij ook niet, alhoewel hij anders zijn tong niet behoefde te smeren. Er werd over weer en wind gesproken, over Klingels' koe, die op kapot gaan lag. Maar de radermaker hoorde niets; hij staarde in diepe peinzing naar de kachel en sterk inzwijgend de woorden, die snel opwelden als het vuur opeens brommend snorde onder het windgezucht en de vuurgloed op den steenenvloer zich breeder uitdeinde.

Telkens als de wind met klaag-waaiende rukken door den schoorsteen bolderde, voelde Jan zijn hart beklemmen...... Nu gaat het hachelijke ding komen..... Nu springt het heele boeltje uit elkaar..... En nog knalde niets.

Maar toen de vrouw, na drie, vier andere, het vuur nog met een nieuwen knab aanwakkerde, verschoot zijn gezicht. Ja, dat was zeker een van die gevulde..... knabbetjes. Hemel, was hij maar uit de knip weg, weg! Hij krimpte en rekte zich. Een benauwd zweet parelde op zijn breed voorhoofd. Hij voelde zich onwel, maar durfde niets laten blijken..... De heftige wind huilde en loeide door de pijp en deed het vuur knettervlammen. O wee, nu zal het komen..... Bevend op zijn stoel hield hij maar strak de roode kachel met haar brullende pijpen in 't oog.....

Het kwam als de brandklok in den nacht, als donder bij helderen hemel.

« Pang! Paaf! » knalde de barstende kachel. De waterketel tuimelde verbrijzeld ten gronde, de rillende ruiten vlogen rinkelend stuk uit hun sponningen, de warmers waren als van lood doodelijk getroffen.

Jan ijlde de deur uit, vloog huiswaarts, kroop sidderend tusschen de lakens met de zoete gedachte: « Geen dooden, maar nu zullen zij mijn knabbetjes wel laten liggen. »

De beschieting van Hans' woning ging 't dorp rond en Jan werd nooit weer bestolen.

JAAK VAN RETTIPO.

O MOEDER

O Moeder!....
mag ik als een schuchter kindje komen,
mijn handen schoontjes saamgevouwd....
voor U
mijn bangen nood eens klagen
zonder schromen?...
Ik min U zoo
en 'k wou uw bijstand...
nu.

Satan de leelike is
zoo valsch,
zoo loensch z'n lagen...
de wereldzee zoo groot,
mijn schuiteke zoo klein...
de prang
van 't hunkrend vleesch
zoo wreed en onmeedogend...
O! mag ik om uw hals
— want 'k ben zoo hevig bang —
mijn arm slaan?...
lijk een kind
— laat me 't U vragen —
mijn aanzicht duiken tegen uwe wang?

'k Zal U in eens mijn heel
verlangen laten weten...
'k Vraag U een gunst,
schoon Vrouwe vol gena:
dat Gij me uw zoet-lief-kinneke zoudt heeten,
Toe, Moeder...
knik mij toe al lachen:
« ja! »

30 Maart 1909. P. BERTRAND, ORD. CAP.

KRONIEK
VAN GELOOFSVERDEDIGING

EENIGE WERKEN OVER GELOOFSVERDEDIGING

Handboek der Katholieke Godsdienstleer, door B. DANKELMAN & J. H. WIJNEN, 8ste uitgave, Amsterdam, W. van Gulik, 1905 (476 bl.).

Handleiding bij het Katholiek Godsdienstonderwijs, door J. F. DE GROOT, S. J., 2de uitgave, Amsterdam, C. L. van Langenhuysen, 1907 (297 bl.).

Apologie des Christendoms, van W. DEVIVIER, S. J., 2de vermeerderde druk, L. Malmberg, Nijmegen 1907 (614 bl.).

Bij het meer van Geneve, met aanteekeningen van H. ERMANN, bij Otto Fritschy, Rotterdam, 1906 (336 bl.).

La situation actuelle du catholicisme en face de la science, par le chan. J. LAMINNE, prof. à l'Université de Louvain (science et foi), Bruxelles, Boulevard Anspach, 4, Passage des Postes, l'Action Catholique (47 p.).

Additamenta ad Synopsim Theologiæ pro anno 1908, auctore A. Tanquercy, 1908, Desclée, Doornijk.

Beginnen wij met twee handboeken waar de godsdienstleer in haar geheel beknopt wordt uiteengezet. De HH. Dankelman en Wijnen verdeelen hun werk in 3 deelen : 1. de Geloofsleer, 2. de Zedenleer, 3. de Genademiddelen.

Reeds in het 1ste deel wordt gehandeld over het werk onzer *heiligmaking ;* dat deel handelt gansch over de *Kerk*. Ons dunkt dat hier beter het 3de deel zou bijgevoegd worden, want het werk der heiligmaking geschiedt toch wel meest door het toepassen der genademiddelen (genade, sacramenten). De eerste bladzijden van het boek zijn gewijd aan een waarheid, die men dikwijls te veel weg laat in de handboeken over godsdienstleer : t. w. welke de laatste eindbestemming is des menschen. Ons inziens, had een onderscheid tusschen het *eerste* of *primaire* einde des menschen : (= Gods verheerlijking door Hem te kennen en te beminnen) en het *ondergeschikte* of tweede einde (= het volmaakt geluk dat de mensch hiernamaals eens genieten zal

zoo hij God getrouwelijk gediend heeft op aarde), de zaak klaarder doen uitschijnen. Merken wij op het artikel over de *verhouding tusschen rede en geloof* (bl. 55) waar klaar de beginselen worden vóórgedragen. In de verhandeling over de H. Drievuldigheid (bl. 84) hadden wij geerne wat meer uiteengedaan gezien, wat er te verstaan is door de begrippen van *natuur* en *persoon* : daaruit immers worden de meeste opwerpingen getrokken, t. w. uit de valsche opvatting dier begrippen. Ook (bl. 83) de bewijzen der H. Drievuldigheid uit het Oud Testament, zooals Gen. I, 26 « Laten *wij* den mensch maken tot *ons* beeld en gelijkenis » zouden we maar liever weglaten ; er kan meer gesteund worden op de *klare* teksten zooals : « Gaat en onderwijst alle volkeren, hen doopende *in den naam des Vaders en des Zoons, en des H. Geestes* » (Math. 28, 19). Waarom niet dit één bewijs gekozen, en langer uitgelegd?

Niettegenstaande dit boek veel goeds bevat, moeten we nochtans voorbehoud maken over zekere wijzen van spreken. Zoo b. v. (bl. 90) bevestigen de schrijvers : « *De natuurkunde heeft met volle zekerheid bewezen dat levende wezens alleen door levende wezens* KUNNEN *voortgebracht worden* » (1). Door die woorden schijnt de volstrekte onmogelijkheid der *generatio spontanea*, door de natuurkunde voor goed bewezen. Nochtans « par ces expériences, Pasteur ne fournissait pas, ainsi qu'on le répète trop souvent, *la preuve expérimentale de l'impossibilité absolue de l'autobiogenèse*. Il montrait seulement que, en se plaçant dans les conditions actuelles les plus favorables, on ne constate l'atokogenèse (= origine sans mère) d'aucun être vivant, voisin de ceux que nous connaissons aux degrés les plus inférieurs de l'échelle organique. Mais *on ne pouvait rien conclure touchant la possibilité d'une autobiogénèse, dans d'autres conditions, d'êtres vivants plus simples que nos microbes actuels* » (2).

Daarom moet er in de bewijzen van Gods bestaan altijd meest gesteund worden op de bewijzen getrokken uit de *toevalligheid* der schepselen, uit de kenteekens van *uitwerkselen* (effets) die in de schepselen liggen en eene oorzaak eischen, uit de *orde* in de natuur heerschend enz...

Op bl. 92 staat er ook een stelling die aan menigen katholiek wonder schijnen zal : « ALLE KATHOLIEKE GODGELEERDEN *zijn het eens dat door die* DAGEN *der Genesis* PERIODEN *van duizenden jaren moeten verstaan worden* » — of zouden er heden geen goed aantal

(1) Wij onderlijnen.
(2) *Le matérialisme contemporain et le problème de la vie* (p. 40), par le chan. V. GRÉGOIRE, prof. à l'Univ. de Louvain. Bruxelles, Boulevard Anspach, 4, Passage des Postes.

katholieken gevonden worden die de verklaring der *perioden* verwerpen?... Verder op bl. 109 en 101 wordt er gesproken over de ontwikkelingsleer of evolutie. Hier diende er onderscheid gemaakt te worden tusschen de *materialistische* en de *katholieke* opvatting van het evolutionisme. Met het oog op deze laatste (1), zouden schrijvers misschien zoo categoriek niet vastgesteld hebben dat deze leer *onwetenschappelijk* is. Immers vele katholieken, godgeleerden en natuurkundigen, kleven deze leer aan. Hier eenige voorbeelden : 1° ALBERT GAUDRY, membre de l'Institut, prof. de paléontologie au musée d'histoire naturelle de Paris, b.v. in zijn boek *Les Ancêtres de nos animaux dans les temps géologiques*, Paris, 1888.

2° GILSON, directeur du Musée d'Histoire naturelle de Bruxelles, prof. de zoologie à l'Université de Louvain, b.v. in *L'Unité du groupe des crustacés. Annales de la société entomologique de Belgique*, T. XLVIII, p. 433 sq.

3° WASMANN, *Die moderne Biologie und die Entwiklungslehre*, Freiburg, 1904.

4° DE LAPPARENT, o. a. in zijn voorrede tot het boek : *L'Évolution des Espèces organiques*, par Leroy.

5° J. LAMINNE, prof. à l'Université de Louvain, in zijn werk *La Theorie de l'Évolution*, Bruxelles, Dewit, 1908.

Deze lijst zouden wij nog kunnen langer maken, met er de namen bij te voegen van verscheidene Leuvensche hoogleeraren, dewelke de ontwikkelingsleer, in hare katholieke opvatting wel te verstaan, ten minste als een *wetenschappelijke* hypothèse aannemen.

We hebben deze namen aangehaald omdat wij meenen dat, in apologetiek, op de opwerpingen tegen het geloof uit de evolutieleer getrokken, er *ook* zou moeten geantwoord worden dat zulke leer in zekere mate en binnen zekere palen, door een katholiek aannemelijk is, en ten bewijze, dat er vele katholieken, en niet van de minste, deze leer aankleven : bijgevolg strijdt deze leer in haar zelve niet tegen het geloof, maar slechts dan wanneer zij door een Haeckel b. v. *misbruikt* wordt.

* * *

In zijn geloofsleer, vangt P. de Groot, S. J., aan met het bestaan van God; doch op die bewijzen zou veel meer gesteund moeten worden; 't is immers daar de grondwaarheid waarop alles berust, en waarop door het ongeloof heden meest gebeukt

(1) Zie verder J. LAMINNE, bl. 377 en 378.

wordt. (1) Daarna geeft hij ons een korte « apologetiek » : in een eerste deel handelt hij over den geopenbaarden godsdienst, en daarna over de katholieke Kerk. Alzoo komt hij aan de echte geloofsleer, waarin hij beknoptweg beurtelings spreekt over God, de schepping, de verheffing en den val des menschen, den Verlosser, de genade en de genademiddelen ; daarna komt de zedenleer, en eindelijk de voleinding. Dit boek is heel goed, doch wat kort : een *hand*boek. De bladzijden over de zedenleer in het algemeen (bl. 207-217), waar schrijver handelt over : de wet, de zedelijke handelingen, het geweten enz... zullen aan vele lezers eenige goede begrippen leeren over kristelijke zedenleer, dewelke maar al te dikwijls veronachtzaamd worden en niet genoeg bekend zijn.

Een enkele opmerking weze ons geoorloofd. Op bl. 120 duidt schrijver de gaven aan waarmede onze eerste ouders door God bevoorrecht werden ; zoo spreekt hij van de heiligmakende genade, waarmede hunne ziel versierd was, en daarna ook van de *bovennatuurlijke* gave die zij ontvingen « van de afwezigheid van allen strijd tusschen de ongeregelde begeerlijkheid en de rede ». Verder ook vermeldt hij « een andere hun medegedeelde *bovennatuurlijke* gave » te weten « de ingestorte kennis van al de waarheden die zij weten moesten, zoowel in de bovennatuurlijke als in de natuurlijke orde. » — Welnu de heiligmakende genade was voorzeker een *bovennatuurlijke* gave (don *surnaturel*) doch die andere gaven moeten niet bovennatuurlijk, maar wel *buitennatuurlijk* (dons *préternaturels*) genoemd worden. Immers « bovennatuurlijk is iets wat èn de krachten èn de eischen der schepselen (versta *aller* schepselen) te boven gaat » (bl. 119) ; buitennatuurlijk integendeel is iets dat de krachten en de eischen *des menschen* te boven ging, doch niet deze van andere wezens, zooals b.v. der engelen, die, uit hunne natuur, onsterfelijk zijn, en geen opstand kennen van zinnelijke begeerlijkheid tegen de rede.

Doch, deze kleine opmerking daarlatende, verdient het boek van de Groot in zooveel handen mogelijk verspreid te geraken.

* * *

Met het werk van Devivier, treden we meer op het eigenlijke gebied der apologetiek : de twee voornoemde werken waren meer *geloofsleer*. Men beelde zich niet in dat dit werk een

(1) Men leze daarover J. Vandermeersch, *Over het bestaan van God*, uitgegeven in *Geloofsverdediging*, *Brugge*.

slaafsche vertaling is van het welbekende Fransche werk *Apologie du christianisme*, dat reeds 20 uitgaven beleefde : het is eerder een vrije bewerking, die aan die Nederlandsche vertaling *meer* waarde geeft dan de oorspronkelijke Fransche uitgave bezat. Eene inleiding van 104 bladzijden gaat vooraf, breedvoerig handelend over het bestaan Gods, en over de ziel met hare vrijheid, hare onstoffelijkheid en hare onsterfelijkheid. Daarna begint eigenlijk de apologie. Ware ik in de plaats des schrijvers, ik noemde dit liever *apologetiek*, t. w. deze waarheden die het aanvaarden van het geloof (in zijn geheel genomen) als redelijk en verplichtend aantoonen. In het 1e gedeelte, dat handelt over den *christelijken godsdienst*, komen heel schoone bladzijden voor. Zie b.v. de verhouding tusschen rede en geloof (blz. 118-125), waar er gewezen wordt op de rol der rede in de zaken des geloofs, op de geheimen van den godsdienst, en op het middel waarop de rede met zekerheid het bestaan eener goddelijke openbaring kan leeren kennen. Een schoon gedeelte is ook ditgene dat handelt over de echtheid der Evangeliën (van bl. 131-150) : het komt van de hand van den welbekenden hgl. J. VAN KASTEREN. Op bl. 225 wordt ons het bewijs geleverd ten voordeele der goddelijkheid van Jezus' zending en zijn werk, getrokken uit de wonderdadige vestiging en verspreiding van den christelijken godsdienst : daar zou moeten gewezen worden op het werk van Harnack, die vruchteloos poogt die verspreiding als natuurlijk te doen doorgaan. (1)

In het 2e deel handelt het boek over de *Katholieke* Kerk, en bewijst dat zij de ware Kerk is. Op bl. 343 wordt beschreven de heiligheid, dewelke bijzonderlijk tot *positief* kenteeken der Kerk dient, te weten « de heiligheid van hare *leden*, en vooral de *heldhaftige* heiligheid van sommigen hunner. » Waarom dan op bl. 356-7 niet meer die heiligheid der leden *in het algemeen* doen uitkomen, door het aantoonen van al het goede dat heden b.v. rondom ons door de Katholieke Kerk gesticht wordt? Waarom voor de *heldhaftige* heiligheid niet meer gewezen op de heldhaftige werken van naastenliefde, van zelfopoffering enz., dewelke dagelijks door onze heldhaftige missionnarissen en kloosterzusters b.v. verricht worden?

Merkwaardig mogen wij ook noemen het artikel over *den*

(1) Vgl. A. HARNACK, *Die Mission und die Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*. Leipzig, Heinrichs'sche Buchhandlung, 1902. Zie ook de kritiek over Harnack's werk door E. H. CAMERLYNCK, in *Le Mouvement sociologique*, aanhangsel der *Revue Néo-Scolastique*, bl. 162-3-4, nr van Aug. 1903, alsook bl. 49 enz. van het nr van Febr. 1904.

Paus en de onfeilbaarheid (bl. 304-332). Het werd gansch bewrocht en geschreven door Dr van Oppenraby : zoo wordt b.v. het traditiebewijs voor het primaat of het oppergezag des Pausen (bl. 315-319) goed doorgevoerd.

Nadat de schrijver ons den weg leeren kennen heeft tot de alleen ware katholieke Kerk, handelt hij verder over zeer nuttige leeringen en weerlegt hij vele valsche beschuldigingen die eilaas, maar al te veel verspreid zijn : hij spreekt over het liberalisme, over de zoogezeide onverdraagzaamheid der kerk, de inquisitie, het proces van Galileï, de Bartholomeus-nacht, enz... : dat is meer apologie dan apologetiek, maar is uiterst nuttig. Eindelijk is het laatste hoofdstuk (bl. 546-606) gewijd aan de kerk en de beschaving. Uit het voorgaande besluite men hoe dit boek groote diensten bewijzen kan, en hoe het verdient aan iedereen aangeraden te worden.

Een kleine bemerking om te eindigen : als er woorden en aanhalingen van andere schrijvers aangegeven worden, zou er moeten in nota verzonden worden naar het werk en de bladzijde waaraan deze citaten ontleend zijn; zoo b. v. bl. 212 voor Pascal en Lacordaire; bl. 290 voor Freppel en Euler, bl. 319 voor Harnack enz., enz.

* * *

Een heerlijk werk van *geloofsverdediging* is het boek van *Maryan Morawski*. Wie met de huidige gedachten, zooals zij aan het geloof vijandig zijn, in voeling wil komen, leze dit boek. De vertaling *Bij het meer van Geneve*, door V. Ermann, is de Nederlandsche vertaling van een werk dat den grootsten bijval genoten heeft. De schrijver, een Oostenrijker, was binst zijn leven, eerst leeraar in de wijsbegeerte, en daarna, gedurende dertien jaren achtereen, der godgeleerdheid, aan de Hoogeschool van Krakau. Hij overleed den 6 Mei 1901.

De waarde van zijn boek wordt ons reeds hierdoor bekend gemaakt dat het, in korte jaren, uit het Poolsch, zijne oorspronkelijke taal, in verscheidene talen werd overgezet. Zoo bestaan er tegenwoordig reeds een Duitsche, een Russische, Tschechische, Hongaarsche en een Hollandsche vertaling. Naar men zegt, zijn ook thans een Serbokroaatsche en een Fransche vertaling op touw.

De Nederlandsche vertaling, welke wij hier den lezer aanbevelen, zal voorzeker, voor zorg in den vorm en in de uitgaaf, voor geen andere moeten onderdoen.

Wie ooit de *Soirées de St-Pétersbourg*, van De Maistre, las,

kan zich reeds een denkbeeld vormen van de wijze waarvan de schrijver zich bedient om zijn lezers te overtuigen : t. w. de gezellige, leerrijke samenspraak. Men denke toch niet aan een samenspraak, die verveling zou mêebrengen : de letterkundige toon en het hooge belang der behandelde onderwerpen maken het boek boeiend en aangenaam. Een heel gezelschap van verstandige, denkende lieden van alle gezindheden bevindt zich samen bij het meer van Geneve, en bespreekt in zeven avondstonden de volgende onderwerpen, die den inhoud van het boek uitmaken : 1° de godsdienstvraag in onze dagen ; 2° de moderne wetenschap en de godsdienst ; 3° God en het kwaad ; 4° het christendom onder de godsdiensten ; 5° Christus ; 6° Katholicisme en Protestantisme ; 7° Katholieke kerk en Nationale kerk.

Men ziet dat die vraagstukken ook voor ons van het grootste belang zijn.

In de hedendaagsche gedachtenwereld in alle vakken, zoowel wijsbegeerte als geschiedenis en natuurlijke wetenschappen, blijkt de schrijver gansch t' huis, en kent hun verhouding en stand ten opzichte der godsdienstvragen. De vertaler heeft ook deugdelijk werk gedaan met aan het boek een uitgebreid aanhangsel van aanteekeningen te hechten : daarin (van bladz. 252 tot 325) kan de lezer allerhande uiterst nuttige begrippen, wetenswaardigheden en mêedeelingen vernemen. Die aanteekeningen bewijzen zeker een groote belezenheid.

Zelfs in letterkundig opzicht, mag het boek, en de vertaling ook, merkwaardig heeten. Men leze b. v. (bl. 61-62) de beschrijving van het zedelijk en het physiek kwaad op deze wereld, of verder nog de prachtige Christusbeschrijvingen.

We aarzelen dus niet om het boek ten zeerste aan te bevelen, en we twijfelen er geenszins aan of dit boek zal, zoo schrijver het in zijn inleiding verhoopt, leveren : « een korten weg, waarop moderne geesten... tot overtuigingen kunnen komen, waaraan zij behoefte hebben ».

* * *

Het werk van geloofsonderricht *Science et Foi*, is reeds genoeg gekend om zijne degelijke en wetenschappelijke uitgaven. Na de verhandelingen over *La Résurrection du Christ devant la critique contemporaine*, door Hgl. Ladeuze, le *Matérialisme contemporain et le Problème de la vie*, door Hgl. Grégoire, *le Modernisme*, door kardinaal Mercier, wordt ons een nieuw gerecht

opgediend van deugddelijke, smaakvolle spijze, evenals zijne voorgangers. Ik bedoel het werk van Hgl. Laminne *La situation actuelle du Catholicisme en face de la Science.*

Er heerscht maar al te dikwijls rondom ons een dwaas, doch diep ingeworteld vooroordeel, ongelukkiglijk zelfs bij vele katholieke leeken, dat er tusschen *geloof* en *wetenschap* een noodzakelijke tegenstrijdigheid bestaat, alsof de tweede uit hare natuur aan het eerste *moest* vijandig zijn, en tot tegenovergestelde besluitselen leiden. Waaruit dit voortkomt of wie daar schuld aan draagt, zullen wij maar liefst niet onderzoeken : eene zaak is zeker, het is dat die tegenstrijdigheid tusschen godsdienst en wetenschap door zoo goddelooze als *onwetenschappelijke* schriften en bladen, zoodanig in de ooren geblazen wordt, dat velen daar ten slotte dwaas-weg geloof aan hechten.

Daar tegen is dikwijls het gezag in de Kerk krachtdadig opgekomen, en kort geleden nog, heeft paus Pius X de volgende modernistische stellingen veroordeeld :

« De vooruitgang der wetenschappen eischt dat de begrippen der kristelijke leering over God, over de Schepping, over de Openbaring, over den Persoon van het Menschgeworden Woord, over de Verlossing hervormd worden » en verder :

« Het huidige catholicismus kan met de ware wetenschap niet overeen gebracht worden, tenzij het hervormd worde in een zeker niet dogmatisch christendom, d. i. in een breed en liberaal protestantismus » (1).

Om dit heerschend misverstand eens goed uit den weg te ruimen, heeft Hgl. Laminne, reeds om zulkdanige apologetische werken vroeger bekend (2), eerst in een voordracht te Luik gehouden en thans in het huidig werkje, het standpunt willen aantoonen, dat heden de Kerk tegenover de wetenschap inneemt. In bondige en klare samenvatting worden beurtelings voor de oogen des lezers gevoerd, de stelling der Kerk ten opzichte der *wijsbegeerte* (pragmatisme, ontwikkelingstheorie toegepast op de waarheid, monisme en idealisme) — verder ten opzichte der *natuurlijke wetenschappen*, en eindelijk ten opzichte der *geschiedenis* (van het Oud en het Nieuw Verbond en van de Katholieke Kerk).

We trekken in 't bijzonder de aandacht op de 5 bladzijden, die schrijver wijdt (bl. 24-29) aan de *Evolutieleer*. In korte woorden legt hij ons voor oogen de *katholieke* opvatting dier leer, en toont

(1) 64ste en 65ste der veroordeelde stellingen, door het decreet *Lamentabili* van 3 Juli 1907.

(2) Zie b. v. zijne werken *L'Univers d'après Haeckel* en *L'Homme d'après Haeckel*, in de verzameling *Science et Religion*.

aan hoe zulke opvatting, 1° met het geloof hoegenaamd niet in strijd komt, doch 2° veeleer sommige geloofswaarheden bevestigt. Hij wijst er op hoe de katholieke evolutieleer (die een SCHEPPER vereischt voor het begin der wezens) reeds door den H. Augustinus en den H. Gregorius van Nyssa werd voorgesteld. (1) Onder de waarheden dewelke, volgens schrijver, door het recht opgevatte Evolutionisme bevestigd worden, worden de volgende aangehaald : het begin der wereld in den tijd, de noodzakelijkheid van een God bewezen door de *orde* in de schepping, en door de noodzakelijkheid eener *oorzaak* van het heelal.

Was het BRUNETIÈRE niet, die vroeger ook op dezelfde aanwending van de ontwikkelingstheorie ten voordeele der Apologetiek gewezen had, als hij beweerde dat deze leering *doelmatigheid* in de schepping aanduidde, en bijgevolg een bevestiging was der katholieke leer over een verstandige, wijze Goddelijke Voorzienigheid?

Ten slotte, mogen wij gerust beweren dat schrijver aan de *Apologetiek* een waren dienst bewezen heeft, en dat zijn werk bij elken lezer van goeden wil menig vooroordeel voor goed zal wegvagen.

* * *

Op het einde van het verloopen jaar, bracht ons TANQUEREY, schrijver van theologische werken, in zijn *Additamenta* twee verhandelingen die de apologetiek kunnen aanbelangen : over de eene, te weten over het modernisme, zullen wij niets zeggen : de lezers kennen genoegzaam deze zaak. (2) Het ander gedeelte, dat wij hier aantoonen, handelt over de *methode in apologetiek.* In 56 bladzijden overloopt schrijver de geschiedenis der apologetiek, met een woord over de verschillige schrijvers, stelsels en boeken, van de HH. Vaders af tot op onze dagen. Het is een overzicht als in vogelvlucht van de apologetiek van af de HH. Vaders door de Scholastieken heen, (waar bijzonderlijk de « Summa contra Gentiles » van S. Thomas vermeld wordt), voorbij de apologeten van sedert de Hervorming, voorbij dezen der XIXe eeuw, (Lacordaire, Newman, Deschamps enz.) tot

(1) Vgl. J. LAMINNE, *L'Idée d'évolution chez S. Augustin* in de *Revue des Sciences philosophiques et théologiques,* juillet 1908, n° 3. Vgl. ook : DE DORLODOT, *Bulletin de la Société Belge de Géologie,* T. XXI (1907), p. 312. Hayez, Bruxelles, 1908.

(2) Zie de verhandelingen daarover in *Dietsche Warande en Belfort*, Jan. en Febr. 1908, door Hgl. COPPIETERS.

eindelijk de apologeten *onzer* dagen. In dit laatste deel, wijdt hij een 8-tal bladzijden aan de *immanentiemethode* van Blondel enz.. Te recht doet hij opmerken dat deze methode alleen, zonder de *historische* bewijzen erbij, onmachtig is om het *feit* der Openbaring te bewijzen ; bijzonderlijk geldt dit voor de *bovennatuurlijke* Openbaring, die feitelijk door God aan den mensch geschonken werd.

Ons inziens had schrijver van in den beginne moeten het begrip aangeven van apologie en apologetiek, dewelke nu gestadig door malkaar vermengd worden.

Een andere bemerking voor bl. XXXIV : daar wil hij ons leeren waarin de *traditioneele* apologetiek bestaat. Men moet, zegt hij, het feit bewijzen der Openbaring, en de plicht voor den mensch dezen geopenbaarden godsdienst te aanvaarden. Daarna moet men, door uitwendige en inwendige bewijzen, aantoonen dat de *christelijke godsdienst* juist die geopenbaarde godsdienst is, denwelken de mensch bijgevolg aankleven moet.

Zulk begrip is niet volledig : met zulk een beschrijving der apologetiek zou ook een Protestant kunnen instemmen. Daarom moet er nog een deel bijgevoegd worden : de apologetiek moet daarbij nog aantoonen dat, naar Christus' wil, die geopenbaarde godsdienst moet gevolgd worden in de *Katholieke Kerk*. Zoo begreep het b.v. Devivier, in het werk hierboven besproken, en zoo moet het zijn.

In deze korte bladzijden zullen de priesters b.v. een bondig denkbeeld kunnen opdoen over verschillige methoden van apologetiek.

H. X.

WETENSCHAPPELIJKE KRONIEK

Groote studiën zijn thans overal aangestoken om den kanker, waarvan nog immer de aard onbekend is te leeren kennen. De strijd om den kanker tegen te gaan wordt ook algemeen.

De kanker-questie was aan de orde van den dag op 't Vlaamsch Natuur- en Geneeskundig Kongres, en 't was een der bijzonderste punten welke er besproken werden. Een speciaal deel der verslagen is er aan gewijd en bevat :

1° Ontleedkunde en mikroscopische diagnose van den kanker, door prof. Van Duyse (Gent) ;

2° Heelkundige kankerbehandeling, door Dr Lauwers (Kortrijk) ;

3° De serotherapie van den kanker, door Dr Bertrand (Antwerpen) ;

4° Over physische behandeling van den kanker, door Dr Gunzburg (Antwerpen) ;

5° Over het gebruik van radium tegen den kanker, door prof. Bayet (Brussel). Verslag van Dr Minne (Gent).

In de laatste vergadering der « Société scientifique » van Brussel, bepaalde zich bijna al 't werk der geneeskundige sectie tot kanker-onderzoek ; er werd ook de groote voordracht der algemeene vergadering over kanker gehouden.

Te Liverpool bestaat een bijzonder Instituut alleen voor 't onderzoeken van kanker.

Overal, en in 't bijzonder ook in België, zijn bonden gesticht met welbekende sommiteiten aan 't hoofd, om zoo beter met vereenigde krachten den kanker te keer te gaan.

De kennis van de natuur des kankers hangt meer van de natuurlijke wetenschappen af. Wie er verder iets over weten wil sla een blik op de bovengenoemde uitgaven.

't Verzorgen en voorkomen van kanker schijnt daarentegen meer de geneeskundigen aan te gaan ; en de vraag : hoe ze te bekampen kan gansch onafhankelijk van de eerste beantwoord worden. En toch ook dat antwoord schijnt meer van de natuurlijke wetenschappen te zullen komen. Twee artikelen van Borrel, verschenen in de « Annales de l'Institut Pasteur » (25 Februari 1909, 't eene betiteld « Acariens et cancer », 't andere « Acariens et lèpre », hebben voor doel de innige betrekking aan te duiden welke immer bestaat tusschen 't verschijnen van

kanker of melaatschheid; en ten andere het daarzijn van een welbekende Acariër, de Desmodex in de sebum-klieren van het vel, rond de haarwortels. De Desmodex zou die beide huidziekten overdragen, en 't vernielen der Desmodex's zou ten grooten deele de verspreiding van den kanker te keer gaan; de kanker wordt immers gewoonlijk voortgezet, dat staat vast, alleen door verplanting van kankercellen midden in een gezond weefsel, gewoonlijk vel of darmwand. De Desmodex zou volgens de arbeiden van Borrel, de overplanter zijn der kankercellen gelijk de Anopheles-mug, in warme landen, de overdrager is der Malaria-mikroben. De Desmodex is een kleine worm met vier paar pooten, aan de eerste ringen, de verdere ringen bezitten geen aanhangsels. Hij leeft gelijk wij hooger zegden in de sebum-klieren welke in vorm van kleine zakjes, bijzonder rond de haarwortels bestaan. Borrel stelt vast dat in geval van kanker of melaatschheid immer in aanvang eene groote hoeveelheid Desmodex's in de aangetaste deelen te vinden is. De aard van verspreiding van kanker door huidparasieten zou tevens uitleggen hoe hij, minstens voor 't geen de huid aangaat, meer voorkomt bij die slach van menschen die min regelmatig van water en in 't algemeen van zuiveringsmiddelen gebruik maken.

Eene heel belangwekkende studie levert ons Vialleton, hoogleeraar te Montpellier. « Un problème de l'Evolution : la théorie de la récapitulation des formes ancestrales ».

Ieder wezen, volgens die theorie, doorloopt tijdens zijne ontwikkeling de opeenvolgende vormen welke in de stammenrei voorkomen. Dit feit, wetenschappelijk vastgesteld, zou een der sterkste bewijzen leveren ten gunste van 't evolutionisme. Vialleton zoekt na hoe de eerste en groote embryologisten Michel en Serres die wet niet hebben vooruit gesteld en ze, op verre na, niet aankleefden. Hij toont verder hoe, nadat de beruchte Haeckel ze had voorgebracht, mannen zooals Kœlliker, Hense en O. Hertwig ze niet aanvaarden dan met dusdanige wijzigingen, dat de wet zoo goed als niet meer bestond.

Vialleton toont verder verscheidene feiten, uit eigen ondervinding, bij 't ontwikkelen der cyclostomen, welke tegen de recapitulatie ingaan.

De gelijkenis welke voorkomen kan, is enkel te wijten, zegt hij, aan 't feit dat ieder levend wezen van eene enkele cel voortkomt, en dus noodzakelijk eenige vormen door moet, uiterlijk dezelfde, welke het tot zijne volmaking zullen brengen.

Bij Fischer, in Iena, verscheen « Unsere Ahnen-reihe », van E. Haeckel, uitgegeven ter gelegenheid van de 350ste verjaring der Universiteit. De oude Haeckel brengt er nogmaals zijne welbekende theorie in voor en dat met even veel overtuiging als in 1874, niettegenstaande de wetenschappelijke wereld haar meer en meer den rug schijnt te keeren.

Te Chapelle aux Saints, in Corrèze (Frankrijk), hebben drie geestelijken de overblijfsels gevonden van eenen voorhistorischen mensch. M. Boule, van 't Museum te Parijs, heeft ze onderzocht en brengt ze overeen met het ras van Neanderthal en Spij.

't Schijnt daarmede uitgemaakt dat de Mousteriaansche tijd in heel west Europa een zeer laag menschenras zag leven, dat namelijk op kop en aangezicht menig dierlijk merkmaal droeg, als de zwaarte der onderkaak, de mangel aan kin, 't oversteken der wenschbrauwen, enz.

Le Dantec toont in een artikel (Rev. Sc. 6 febr. 1909) hoe Lamarck en Darwin op twee gansch tegenovergestelde wijzen tot eene evolutie-theorie kwamen.

't Uitgangspunt van Lamarck is 't vraagpunt des levens : Wat is een levend wezen. Hij is een natuurkundige die 't leven aan de physische natuur wil verbinden en dus heel de natuur één wil maken.

Darwin integendeel is van aanvang een dualist. In 't leven is een princiep dat aangenomen wordt, maar niets gemeens heeft met 't stoffelijke. Voor de vormveranderingen zoekt dus Lamarck de oorzaak in 't leven zelf. Darwin integendeel zoekt de invloed van de physische natuur op de levende wezens en denkt daar de rede hunner vormveranderingen te vinden. Le Dantec is voor Lamarck natuurlijk; ten eerste 't is een Franschman, ten tweede hij is geen dualist en schijnt 't leven door de stof te willen uitleggen. 't Darwinisme moest vallen, zegt hij, omdat het te diepe onderscheiding liet bestaan tusschen 't levende en 't niet levende.

Y. Delage heeft aan de Academie van Parijs voorgehouden hoe hij tot volmaakten vorm twee zeeappels heeft geleid welke hij kunstmatig uit niet bevruchte eieren teelde.

Sommige diersoorten zetten zich voort door ontwikkeling van niet bevruchte eieren, bijvoorbeeld bijën en boomluizen. Men had tot hiertoe hetzelfde kunstmatig bekómen bij dieren welke gewoonlijk door bevruchte eieren voortplanten, bijv.

bij verscheidene echinus-soorten; maar nog nimmer was men er in gelukt de dieren verder te kweeken als tot larve-vorm; zij gingen altijd te gronde als zij tot de definitieven volwassen vorm moesten overgaan. 't Is die overgang welke nu aan Y. Delage gelukt is in zijn laboratorium aan zee, voor zeebiologie.

Verschenen te Parijs bij Doin : « Les peuples Aryens d'Asie et d'Europe »; bij Flammarion : « La connaissance et l'erreur », door Mach, leeraar van Physica te Weenen. Dit werk zou later uit een philosophisch oogpunt moeten besproken worden. Het zelfde geldt voor l' « Evolution de la matière » en l' « Evolution des forces », van G. Lebon.

Uitgegeven bij Vuibert en Nony : « Les Microbes », door Charpentier.

J. Van Mollé.

OVER GESCHIEDENIS

In deze kroniek mag de lezer niet veel eenheid verwachten : ik wil met hem enkel een oogenblik rondkuieren langs de boekenmarkt, hier en daar een werk aanwijzen, dat het lezen waard is, en tusschendoor wat nieuws vertellen over 't geen in de laatste maanden gebeurd is of in de naaste te gebeuren staat op geschiedkundig gebied.

I.

Primo, een stondeken toevens bij de *Mélanges Godefroid Kurth* (1). 't Zijn twee dikke boekdeelen, in lachenden omslag, die den meester door zijne oud-leerlingen, zijne vrienden en vereerders bij 't einde van verleden jaar werden aangeboden, ter gelegenheid van zijn aftreden als hoogleeraar te Luik. Groote waarde heeft die bundel, zoowel ter wille van de verscheidenheid der onderwerpen, die er in voorkomen, als ter wille van de bevoegdheid der schrijvers, die ze behandelen. Enkele staaltjes slechts :

A. Fayen, lid van het Belgisch Instituut voor Geschiedenis te Rome, heeft het over een smeekschrift, in den loop der XVIe eeuw door eenige Nederlanders den Paus aangeboden, om te Rome de stichting te verkrijgen van een college, in hetwelk hunne landgenooten-priesters stoffelijken onderstand zouden vinden, om hunne studiën te voleinden in de eeuwige stad (2). Dat hun wensch onvervuld bleef is wellicht hier aan te wijten, dat de Nederlandsche stichtingen, die reeds te Rome bestonden, het plan ongunstig waren ofwel het niet eens werden over de middelen ter uitvoering. — H. Hymans, hoofdbewaarder der Koninklijke Bibliotheek van België, roept de aandacht op de oudst gekende afbeelding van Brussel in houtsnede, welke ons bewaard is (3). Zij werd gemaakt door Jan Uyttersprot, die in

(1) *Mélanges Godefroid Kurth. Recueil de mémoires relatifs à l'Histoire, à la Philologie et à l'Archéologie*, t. I, *Mémoires historiques;* t. II, *Mémoires littéraires, philologiques et archéologiques* (*Bibliothèque de la faculté de philosophie et lettres de l'Université de Liége*, série grand in-8°, t. I en II). Luik-Parijs, 1908.

(2) *Une supplique du XVIe siècle pour la création d'un collège belge à Rome*, bkd. I, blz. 233-239.

(3) *La plus ancienne vue générale de Bruxelles*, bkd. I, blz. 273-278.

Oktober 1574 een « consent » kreeg « om te mogen drucken dye figure ende situatie der stadt Brussel ». Het is eene waarlijk prachtige plaat, die vooral voor de kennis der omheining der stad ernstige waarde heeft. — Over dorpsgeschiedenis handelt J. HALKIN, hoogleeraar te Luik (1). Met genoegen stelt schrijver vast dat er bij ons veel aan plaatselijke geschiedenis gedaan wordt ; om beterswil wijst hij op de bijzonderste gebreken : aan de aardrijkskundige gegevens wordt te weinig aandacht verleend ; het maatschappelijk leven der bevolking treedt te veel in de schaduw ; te groot belang wordt gehecht aan de familiegeschiedenis der heerlijke huizen. — A. HANSAY, archiefbewaarder te Hasselt, doet de Teuten uit Limburg herleven in de XVIIe en XVIIIe eeuw (2) en H. VAN HOUTTE, hoogleeraar te Gent, heeft het over Jan Van Brouckhoven, graaf van Bergeyck (1644-1725) (3). — Baron DE BÉTHUNE, eindelijk, bibliothecaris van Kortrijk, laat ons een blik slaan op de tooneelstukjes, die vóór twee en drie eeuwen in onze onderwijsgestichten op de planken kwamen (4). Heel eigenaardig, die bijdrage : want voor onzen geest roept zij de herinnering op van onzen eigen schooltijd. Niet minder dan tegenwoordig werd er vroegertijds, vooral in de Jezuitenkolleges, « gespeeld ». DE BÉTHUNE heeft in de archieven van Kortrijk een ganschen bundel programmas gevonden, welke overigens den grondslag uitmaken van zijne korte verhandeling. Meestal waren de stukken van godsdienstigen aard en in het Latijn ; toch treft men ook onderwerpen aan uit de oudheid en zelfs uit de vaderlandsche geschiedenis. In sommige steden had het Vlaamsch een tijd lang de bovenhand op het Latijn, in andere het Fransch. De studenten waren dikwijls niet alleen de *actores* maar ook de *auctores* van 't stuk ; vrouwenrollen en zelfs dansoefeningen waren niet altijd buitengesloten.

Doch genoeg ! Want we moeten nog een woord zeggen over de inleiding der *Mélanges*, in dewelke KARL HANQUET, hoogleeraar te Luik, een beeld geschetst heeft van Prof. G. KURTH, dat uitmunt zoowel door juistheid van opvatting als door gepastheid van uitdrukking (5). Ik heb haast schrik den korten inhoud ervan aan te geven : want eene ontleding moet noodza-

(1) *Les monographies de village*, bkd. I, blz. 441-446.
(2) *Les « Teutes » en pays lorrain au XVIIe et au XVIIIe siècle*, bkd. I, blz. 335-342.
(3) *Un Colbert belge*, bkd. I, blz. 343-354.
(4) *Le théâtre dans les anciens collèges de Belgique*, bkd. II, blz. 251-266.
(5) *Mélanges*, blz. XXI-XXXVII.

kelijk den bezielenden adem dooden, welke deze heerlijke bladzijden doorvaart. Na er even op gewezen te hebben, dat het dank is aan Prof. KURTH dat er thans in onze hoogescholen praktische leergangen bestaan voor geschiedenis en philologie (1), wijst schrijver op de hoog wetenschappelijke vorming, die G. KURTH grootendeels uit zichzelf heeft weten te verkrijgen, en op de meer dan gewone wijze, waarop hij ze in zijne werken heeft laten weerspiegelen. Zijne schriften kunnen gereedelijk worden gerangschikt in drie reeksen, waarvan de eerste bevat verhandelingen van zuiver kritischen aard (2), de tweede werken van gedeeltelijke samenvatting (3), de derde proeven van zeer algemeene synthesis, die haast grenzen door de breedte hunner vlucht aan wat geheeten wordt de wijsbegeerte der geschiedenis (4). Die drie reeksen nu staan niet los naast elkander, maar steunen de eene op de andere, ja verwekken de eene de andere, door de bijzondere vaardigheid, die de eerste den schrijver hebben geschonken om hem toe te laten zich zonder vreezen te wagen aan de laatste. Brengt die opvatting reeds eene merkelijke eenheid in de schijnbaar zeer uiteenloopende werken van den meester, dan wordt die eenheid toch bepaaldelijk gevestigd door zijne krachtige persoonlijkheid : « De lui, autant que de Gaston Boissier récemment, on pourrait se demander : Se trouvera-t-il beaucoup d'hommes chez qui les qualités littéraires et scientifiques s'unissent en un équilibre si harmonieux ? En plein domaine de l'abstraction, sa pensée se fait naturellement image, avec cette surabondance qu'éviterait un styliste français, mais qu'il partage avec les peintres de chez nous, depuis Memling jusqu'à Rubens, et l'on parlerait quelquefois d'emphase, si l'emphase n'était ici le trop plein de la pensée. Tous ses livres, il les a écrits avec toute son âme, mêlant sa substance intime à la substance des choses ; ne serait-ce pas l'excuse de son émotion, s'il lui en fallait une, et

(1) Schrijver wijst er ook op, dat er sedert het bestaan dier leergangen jaarlijks ongeveer 150 historische werken van de pers komen in België, die in waarde en degelijkheid, naar het oordeel zelf der vreemde kritiek, voor de voortbrengselen der Duitsche en Fransche geschiedvorsching niet moeten onderdoen.

(2) Als daar zijn vooral zijne studiën op Luiksche geschiedschrijvers, zijne *Histoire poétique des Mérovingiens*, en zijne *Frontière linguistique*.

(3) Onder meer : *Clovis*, *Sainte Clotilde*, *Saint Boniface*.

(4) *Origines de la civilisation moderne*, en *L'Eglise aux tournants de l'histoire*. — De volledige bibliographie van G. Kurth staat in *Mélanges*, blz. XL-LXXXIX, en bevat 504 nummers. M. KURTH werd geboren te Aarlen den 11n Mei 1847.

l'explication de sa caractéristique dernière, l'éloquence ? Car qu'il écrive ou qu'il parle, qu'il tienne la lyre ou la plume, il est avant tout orateur. Les dons de la tribune et de la chaire, il les a reçus dans leur plénitude : la stature et la voix, le regard et le geste ; mais c'est un orateur chez qui l'art commence où la virtuosité finit. Sa science et sa conviction sont toute l'éloquence de ce paladin de la vérité »

Veel werd er reeds over G. KURTH geschreven : deze enkele bladzijden van KARL HANQUET zijn het beste, dat ik ken. Het is eene eer voor den leerling alzoo zijn meester te hebben begrepen, eene eer voor den meester, zulk een leerling te hebben gevormd.

2.

Terwijl alzoo rondom hem de loftrompet wordt gestoken — want geen geleerde heeft misschien in zijn leven meer hulde- en dankbetoon ontvangen dan hij — voltooit Prof. KURTH, met evenveel eenvoud als werklust, een nog onuitgegeven gewrocht — de geschiedenis van Luik — in zijn ietwat eng studievertrek van het Belgisch Instituut voor Geschiedenis te Rome, dat sedert enkele jaren staat onder zijne leiding en bestuur. Eene buitengewone bedrijvigheid heeft in dit Instituut dezen winter geheerscht :

Eerstens ter wille van het groot getal werken die er werden aangevat. Eene opsomming slechts, want later komen we hier uitvoerig op terug : Dr A. FAYEN heeft onder druk het tweede boekdeel der brieven van Johannes XXII (1316-1334) (1) en heeft reeds de studie aangevat der bullen van Gregorius XI (1370-1378) ; DOM U. BERLIÈRE legt ter pers de smeekschriften van Innocentius XI (1352-1362), die als vervolg zullen dienen op deze van Clemens VI (1342-1352), welke hij vroeger reeds uitgaf (2) ; van denzelfden Clemens worden de brieven thans onderzocht door Dr PH. VAN ISACKER, terwijl steller dezes de bullen van Benedictus XII (1334-1342) half afgedrukt, de smeekschriften van Urbanus V (1362-1370) drukvaardig en zijne brieven reeds ten deele ter uitgave voorbereid heeft.

Tweedens ter wille van de geschiedkundige voordrachten, die er om de veertien dagen gehouden werden. DOM U. BER-

(1) Het eerste deel verscheen in Oktober verleden jaar : *Lettres de Jean XXII*. Tome I, 1316-1324 (*Analecta Vaticano-Belgica*, bkd. 2). Rome-Brussel, 1908.

(2) *Suppliques de Clément VI* (*Analecta Vaticano-Belgica*, bkd. 1). Rome-Brugge, 1906.

LIÈRE sprak herhaaldelijk over den toestand der Benediktijner abdijen in de XIVe eeuw; Mgr. VAES, rector van Sint-Juliaan van Vlaanderen, handelde over de Vlaamsche liefdadige stichtingen te Rome van af de XIVe tot de XVIIIe eeuw (1). Dr A. FAYEN riep de aandacht op de betrekkingen die reeds vóór eeuwen bestonden tusschen Congoland en den H. Stoel, en M. KURTH zelf hield eene zoo geleerde als geestdriftige rede over de gemeenten in de Middeneeuwen. Een uitgelezen publiek woonde telkens de vergaderingen bij; niet alleen onze landgenooten, maar nog talrijke geleerden uit Frankrijk, Duitschland, Engeland en Nederland, die te Rome verblijven, kwamen de voordrachtgevers aanmoedigen en toejuichen.

Daareven werd vernoemd Mgr. VAES, en dat doet me gedenken de wetenschappelijke bedrijvigheid, die thans heerscht in de aloude stichting van Sint-Juliaan van Vlaanderen. Van de drie kapelaans houden er twee zich onledig met geschiedenis. De E. H. A. PASTURE bereidt een grondige en uitgebreide studie betreffende den godsdienstigen toestand der Nederlanden onder Aalbrecht en Isabella, en de E. H. H. CALLEWAERT, van Thourout, maakt de lijst op van al de bronnen, die te Rome te vinden zijn voor de geschiedenis van het bisdom Brugge. Te zamen bereiden zij ook eene gedeeltelijke uitgave van het pelgrimsboek van Sint-Juliaan gedurende de XVIIe en de XVIIIe eeuw.

Dat dit pelgrimsboek niet zonder belang is voor de plaatselijke geschiedenis kan best hieruit blijken, dat er in menige stad onzer gewesten, onder meer te Edingen, een soort broederschappen bestond met het oog op de bedevaart naar de Eeuwige Stad. Niet alle pelgrims landden overigens noodzakelijk aan in Sint-Juliaan : ook in de Nederlandsche stichtingen van het *Campo Santo dei Tedeschi* en van *Santa Maria dell' Anima* konden zij onderkomen vinden.

De geschiedenis dezer laatste instelling werd vóór enkele jaren op meesterlijke wijze geschreven door een harer kapelaans, Dr. J. SCHMIDLIN (2). Alleen werd er de rol, door onze landgenooten gespeeld, eenigszins over 't hoofd gezien en gekleineerd, en dat verwekte vanwege den bestuurder van het Hollandsch Instituut voor Geschiedenis te Rome, Dr. G. BROM, een nog al rake verdediging van onze geschiedkundige rechten in *De Katho-*

(1) Men zie een kort begrip dezer zaakrijke voordracht in *Hooger Leven* van 20 Maart 1909.
(2) *Geschichte der deutschen Nationalkirche in Rom. S. Maria dell' Anima.* Freiburg-in-Breisgau, 1906.

lijk (1). SCHMIDLIN antwoordde (2), en BROM antwoordde weer (3), ruim zoo goed zelfs als den eersten keer, wat niet belet dat zijne tegensprekers zich houden aan hunne eerste meening: er zijn praktische belangen in 't spel, en dat is eene reden te meer om zich niet licht gewonnen te geven. Wat er van zij, zooveel is zeker, dat de archieven van het *Campo Santo* (4) en van *Santa Maria dell' Anima* zeer belangrijke gegevens bevatten voor de Geschiedenis der Nederlanders in Rome. Hetzelfde geldt, alhoewel in eenigszins mindere mate, voor de stichting van *Santa Maria dell' Anima* te Napels, over dewelke eene hoogst verdienstelijke verhandeling vóór enkele weken door Dr. M. TOLL (5) werd in 't licht gegeven. Eene samenvattende studie, op al deze verspreide bouwstoffen gesteund, is een hoogst wenschelijk iets, dat we wellicht kortelings van den ijver en de belezenheid van Mgr VAES mogen verwachten.

3.

Van Rome uit gaan we thans een paar pas verschenen boeken beschouwen over vaderlandsche geschiedenis. Ik wil zeggen dat we ons overzicht zullen beginnen met eene tekstuitgave, die uit een te Rome berustend handschrift geput is.

Bedoeld wordt het werk van de Leuvensche hoogleeraren A. CAUCHIE en A. VAN HOVE: *Documents concernant la principauté de Liége* (1230-1532), *specialement au début du XVIe siècle. Extraits des papiers du cardinal Jérôme-Aléandre* (*Manuscrit Vatican latin 3881 et manuscrit de l'Université de Bologne, 9, 4, t. III*) (6). Deze handschriften waren niet heelemaal onbekend: prof. A. VAN HOVE benuttigde ze reeds op aanwijzing van prof. CAUCHIE, in zijne verhandeling:

(1) *De Nederlandsch-Duitsche stichting der « Anima » te Rome,* in bkd. CXXXII (1907), blz. 286-306, 358-380, 446-468.

(2) *Der holländische Anspruch auf die Anima vor dem Forum ihrer Geschichte,* in bkd. XXXVII der 4^e reeks (1908) van het Duitsche tijdschrift *Der Katholik*, blz. 184-201.

(3) *Der niederländische Anspruch auf die Deutsche Nationalstiftung, Santa Maria dell' Anima in Rom.* Rome, 1909.

(4) Werd onlangs uitgegeven door Mgr. P. M. BAUMGARTEN: *Cartularium vetus Campi Sancti Teutonicorum de Urbe. Urkunden zur Geschichte des deutschen Gottesackers bei Sanct Peter in Rom* (*Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte, 16^es Supplementheft*). Rome, 1908. Het is slechts eene keuze van oorkonden en geene volledige verzameling.

(5) *Die deutsche Nationalkirche S. Maria dell' Anima in Neapel.* Freiburg-in-Breisgau, 1909.

(6) Bkd. I, uitgave der *Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*. Brussel, 1908.

Etude sur les conflits de juridiction dans le diocèse de Liége à l'époque d'Érard de la Marck (1506-1538) (1). De volledige uitgave der teksten kon dus aan geene betere handen worden toevertrouwd; uit wetenschappelijk oogpunt is zij dan ook onberispelijk. Enkel het eerste boekdeel zag tot heden het licht : onze lezers zullen het ons niet euvel opnemen, dat we de breedvoerige bespreking van den inhoud tot later verschuiven.

Over een man, die met de Italiaansche wereld in nauwe betrekking leefde, schreef een der jongste doctors in de klassische philologie onzer Leuvensche Hoogeschool, TH. SIMAR. Zijn boek is getiteld : *Étude sur Erycius Puteanus (1574-1646), considéré spécialement dans l'histoire de la philologie belge et dans son enseignement à l'Université de Louvain* (2).

Voor Vlaamsche lezers is Erik van de Putte niet heelemaal een onbekende ; want zaliger VAN EVEN, van Leuven, schreef destijds over hem eene uitgebreide studie in ditzelfde tijdschrift (3), voornamelijk om zijne verdiensten als Nederlandsch letterkundige te doen uitkomen. Dr. SIMAR heeft zijn onderwerp in breederen zin opgevat, en beschouwt opvolgenlijk den wijsgeer, den schrijver, den taalkundige, den hoogleeraar en den geschiedvorscher, en tracht daarbij steeds zijne verhouding te doen uitschijnen met zijnen tijd. En daarin juist ligt de groote waarde van zijn boek.

Erik van de Putte was een man met groote natuurlijke begaafdheden; de lessen van Justus Lipsius vooreerst, zijn driejarig verblijf in Italië daarna, en ten slotte zijne zeer uitgebreide betrekkingen met de beroemdste geleerden van zijnen tijd moesten natuurlijk van aard zijn om zijne ontwikkeling te bevorderen. Indien hij het, spijts dit alles, niet boven eene zekere middelmatigheid gebracht heeft in de al te talrijke vakken, die zijne aandacht gaande maakten, dan ligt het aan twee groote oorzaken, die, hoe verscheiden ook van natuur, bij hem samenwerkten om zijne krachten te stremmen. Eenerzijds leefde hij reeds in den vervaltijd van het humanisme : bij den aanvang der XVIIe eeuw begon de stoere wetenschap met hare droge en geduld-eischende opsporingen reeds de plaats te ruimen voor een meer letterkundig streven : sierlijkheid van taal en uitdruk-

(1) Leuven, 1900.
(2) *Université de Louvain. Recueil de travaux publiés par les membres des conférences d'histoire et de philologie*, fasc. 23. Leuven, 1908.
(3) *Dietsche Warande*, 1888, blz. 221-243, 371-381, 482-497, 559-581.

king, woordenpraal en rederijkerskunst vervingen stilaan echte geleerdheid. Anderzijds was de XVIIe eeuw voor ons land een tijdperk van stoffelijke armoede, en Van de Putte, die eene Italiaansche vrouw gehuwd had met schoonen naam maar ledige beurs, en daarbij een gezin bezat van zestien zonen en dochters, verkeerde niet zelden in stoffelijken nood. Dat ontnam hem veelal de gelegenheid tot ernstige studie en dwong hem meermaals tot hooge beschermers zijn toevlucht te nemen; dezer genegenheid was echter beter te winnen door schriften in sierlijk Latijn dan door verhandelingen vol drooge geleerdheid, — en zoo heeft Puteanus, buiten zijn weten en willen, meer geofferd aan den opkomenden geest van den tijd dan hij in gewone omstandigheden zou hebben gedaan. Want steeds was hij met de beste inzichten bezield voor den vooruitgang der wetenschap en meer dan een zijner werken munt nog uit door ernstige belezenheid.

Minder doorslaande misschien dan wij het hier doen heeft Dr. SIMAR zijne meening uitgesproken over de ontoereikendheid van den Leuvenschen hoogleeraar: in zijne beoordeelingen ligt steeds iets schroomvalligs, en niet zoohaast heeft hij een afkeuring uitgedrukt, of hij tracht haar door nieuwe beschouwingen eenigszins te verminderen of te verzachten. Bij het drukken van een eersteling is echter die bescheidenheid verstaanbaar en geleidelijk zal Dr. SIMAR er toe komen, in zijne volgende werken met minder aarzeling zijn oordeel vellen: de uitgebreide kennis over het tijdvak der Renaissance, waarvan zijn boek blijk geeft, schenken hem daartoe volle recht (1).

Met de studie van P. L. WILLAERT, S. J., *Négociations politico-religieuses entre l'Angleterre et les Pays-Bas catholiques, 1598-1625,* (2) blijven we in hetzelfde tijdperk onzer geschiedenis, doch we leeren het uit een ander oogpunt beschouwen: van uit het gebied van wetenschap en onderwijs gaan we over naar dat der diplomatie.

Over het algemeen mag men zeggen, dat de regeering der aartshertogen Aalbrecht en Isabella nog betrekkelijk weinig

(1) Het zij ons toegelaten des schrijvers aandacht in te roepen op zekere uitdrukkingen die, ten onzent, sommige geesten kunnen kwetsen zonder dat wetenschap en goede verstandhouding tusschen landgenooten er iets bij winnen. Ik verwijs enkel naar het *qu'en veut-on....* van blz. 22 en het *badaud....* van blz. 79, noot 2.

(2) Verscheen in *Revue d'histoire ecclésiastique*, bkd. VI, (1905), afl. 1, 3, 4; bkd. VII (1906), afl. 3; bkd. VIII (1907), afl. 1, 2, 3; bkd. IX (1908), afl. 1, 4. Overdruk, 129 blz.

bekend is : de belangrijkste bronnen immers berusten in den vreemde, te Rome in het Vatikaan, te Weenen en te Simancas in Spanje. Reeds werden naar laatstgenoemde plaatsen, door toedoen onzer Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, gezaghebbende geleerden gestuurd Kan. LAENEN, namelijk, en prof. LONCHAY, om er de archieven te ontleden, doch tot nu toe werden hunne zeer vruchtbare opzoekingen nog tot geen historisch opstel verwerkt. Al heeft P. WILLAERT zich dan bepaald bij wat er in de archieven te Brussel te vinden is,toch is zijne studie eene welkome bijdrage tot de kennis van dit tijdvak.

Een woord over den inhoud. In twee groote hoofddeelen verdeelt hij zijn werk : *Intervention des archiducs en faveur du catholicisme,* en : *Intervention des souverains anglais en faveur du protestantisme.* Engeland en Spanje, dat de aartshertogen vertegenwoordigen, staan bij den aanvang der XVIIe eeuw tegenover elkander als twee ontzaglijke verdedigers, deze van het katholicisme, gene van het protestantisme. Vele katholieken uit Engeland wijken uit naar onze gewesten, gelijk ook vele protestanten uit de Zuidelijke Nederlanden oversteken naar gene zijde van 't water: en deze onder hen, die hun land niet verlaten, zien toch nog reikhalzend uit naar hulp en steun van den vreemden vorst, die hunne godsdienstige meeningen deelt en hunne belangen volgaarne ter harte neemt.

De Engelsche katholieken, die naar hier kwamen, waren niet altijd zeer aanbevelingswaardige personaadjes, en niet zelden berokkenden zij aan de aartshertogen zeer ernstige moeilijkheden : dat kon niet anders dan dezer tusschenkomst ten gunste der katholieken, die in Engeland bleven, bemoeielijken; toch werd er gedaan wat mogelijk was. In de woning van den Belgischen gezant te Londen werd Mis gelezen spijts de strafwetten, en de gevolmachtigde van Aalbrecht en Isabella verkreeg niet zelden de vrijstelling van talrijke gevangenen.

Toch was de werking van Engeland ten voordeele der protestanten veel krachtiger. De Belgische uitwijkelingen waren over 't algemeen bezadigde en werkzame ambachtslieden, die gemakkelijk de bescherming der Engelsche regeering bekwamen; daarbij wist England zijn invloed te doen gelden in de Noorderlijke provinciën, tot in de theologische twisten der Hollandsche Hervormden, terwijl het ten onzent, door zijn krachtdadig optreden, vrijheid van godsdienst bekwam voor de Engelsche kooplieden, en geene pogingen onverlet liet om de katholieke uitwijkelingen alhier moeilijkheden te berokkenen.

De onderhandelingen tusschen Londen en Brussel eindigden dan ook met een triomf der Engelsche staatkunde. En geen won-

der : onze aartshertogen waren slechts in schijn vrije en onafhankelijke vorsten, en genoten bijgevolg niet de helft van het gezag, dat men hun in voordeeligere voorwaarden zou hebben toegekend. Hun eenige steun was Spanje, maar Spanje zelf was te einde zijner krachten, terwijl Engeland integendeel zijne macht gedurig zag groeien. De pogingen van onze regeering hebben echter dit goed gevolg gehad, dat ze, de geloovigen sterkend en steunend ten tijde van de hevigste vervolging, de volledige uitroeiïng van het katholicisme hebben voorkomen en de mogelijkheid eener herleving voor later hebben gevrijwaard.

Bij de studie van P. Willaert sluit zich zeer nauw aan de verhandeling van Mr M. Eggen, advokaat bij het Hof van Gent : *De invloed door Zuid-Nederland op Noord-Nederland uitgeoefend op het einde der XVIe en het begin der XVIIe eeuw* (1). Wij vermelden haar des te liever, dat ze in het Vlaamsch gesteld is en door de Koninklijke Vlaamsche Akademie met goud werd bekroond.

Langs twee kanten uit verschilt zij met de voorgaande verhandeling : zij laat de staatkundige verhoudingen ongeveer onverlet, om alleen de tastbare uitslagen der uitwijking, nu niet naar het Westen, maar naar het Noorden, na te gaan ; en zij steunt niet op onuitgegeven bronnen, maar enkel op reeds gedrukte en gekende gegevens. Op dit gebied is 's schrijvers belezenheid echter zeer groot, en hij heeft daarbij de verdienste, menig reeds half vergeten boek weer voor den dag te halen. Dat hij soms, waar hij zoowel naar Roomschen als naar on-Roomschen kant uitziet, te goeder trouw sommige min vertrouwbare opgaven gereedelijk aanneemt, kan wel hier en daar een vlekje werpen op enkele deelen, maar laat de waarde van het werk in zijn geheel onverlet.

Zeer lezenswaard zijn, om het beste te noemen, zoowel het inleidend hoofdstuk over de vestiging der uitwijkelingen in Noord-Nederland in het algemeen, als de daarop volgende onderzoekingen naar hun bijzonderen invloed op taal- en letterkunde, op wetenschappelijk gebied, op handel, nijverheid en kunst. Zonder de begaafdheid en werkzaamheid der geboren Noord-Nederlanders in iets te willen kleineeren, moet men toch bekennen dat de spoedige opbloei en de groote welvaart der afgescheurde provinciën in de XVIIe eeuw voor een groot deel aan Zuid-Nederlanders te danken is ; en te recht herinnert M. Eggen in zijne voorrede (2) aan het woord van Busken Huet :

(1) Gent, 1908.
(2) Blz. VI-VII.

« Antwerpen was de moeder van Amsterdam, evenzoo Brussel die van den Haag », en aan dat van Muller : « In Holland en Zeeland concentreerden zich de beste krachten die het Zuiden groot hadden gemaakt ».

De alphabetische registers van eigennamen, die het boek sluiten, zijn van het grootste belang en verhoogen in zeer ruime mate de bruikbaarheid van het werk.

4.

Nog hadde ik in deze kroniek willen wijzen op eenige geschiedeniswerken van min plaatselijken aard, als daar zijn de geschiedenis der katholieke kloosterorden door Dr. Heimbucher (1), de studiën van A. Luchaire over Paus Innocentius III (2), de verhandeling over kardinaal Baronius, den schrijver der *Annales Ecclesiastici*, van P. G. Calenzio (3), het derde en laatste deel van de geschiedenis van het Vatikaansch concilie door P. Th. Granderath, G. J., (4), en andere ; doch ik zou dan allicht het getal bladzijden overschrijden, dat den kronisten in *Dietsche Warande en Belfort* is voorbehouden. Liever dan nog maar een paar Belgische nieuwsjes.

Van den 31n Juli tot den 5n Augustus aanstaande wordt te Luik het XXIe Congres gehouden van het archeologisch en historisch Verbond van België. Drie afdeelingen — oor- en voorgeschiedenis, geschiedenis in eigenlijken zin, oudheidkunde,— en voor ieder van hen hoogst merkwaardige verslagen in voorbereiding. Wij treffen aan, o. m., in het voorloopig programma : J. Hamal-Nandrin en J. Servais (Luik) : bijdrage tot de studie van het voorhistorische tijdperk in de Limburgsche kempen ; Dom U. Berlière : Belgen in dienst van vreemde prinsen en

(1) *Die Orden und Congregationen der katholischen Kirche,* 3 bkd. München, 1906-1908.

(2) *Innocent III. Rome et l'Italie*, Parijs 1905 ; — *Innocent III. La croisade des Albigeois*, Parijs 1905 ; — *Innocent III. La Papauté et l'Empire*. Parijs 1906 ; — *Innocent III. La question d'Orient*, Parijs 1907 ; — *Innocent III. Les royautés vassales du Saint-Siège*, Parijs 1908 ; — *Innocent III. Le Concile de Latran et la Réforme de l'Eglise*, Parijs 1908.

(3) *La vita e gli scritti del Cardinale Cesare Baronio della Congregazione dell' Oratorio, bibliothecario di Santa Romana Chiesa.* Rome, Vatikaan, 1907.

(4) *Geschichte des Vatikanischen Konzils von seiner ersten Ankündigung bis zu seiner Vertagung*, bkd. III. Freiburg in-Breisgau, 1908. Evenals voor het tweede deel, is de bewerking te danken aan P. Kirch, g. J. ; men zie onze kroniek *Brokken uit de geschiedenis der Kerk* van Juli 1907.

kerkvoogden in de XIVᵉ en XVᵉ eeuw ; prof. A. CAUCHIE en L. VAN DER ESSEN (Leuven) : benuttiging der archieven van adellijke familiën uit den vreemde ten bate onzer vaderlandsche geschiedenis ; prof. H. VAN DER LINDEN (Luik) : over de geschiedkundige aardrijkskunde van België ; J. CUVELIER (Brussel) : over de benuttiging der kleine archieven ; enz., — al onderwerpen, die van aard zijn den geschiedkundigen gezichteinder onzer schrijvers te verbreeden. Prof. G. KURTH zal spreken in eene algemeene vergadering over de rol der plaatselijke maatschappijen voor geschiedenis en verscheidene geleerden uit den vreemde zullen het Congres met hunne aanwezigheid vereeren.

Onder de laatst uitgeschreven prijsvragen onzer officieële instellingen stippen wij aan, voor de Académie royale de Belgique, prijs TEIRLINCK (1000 frank) : geschiedenis van het Vlaamsch proza tot aan de vereeniging onzer provinciën onder Filips van Burgondië, omstreeks 1430 ; prijs BERGMANN (2000 frank) : geschiedenis eener Vlaamsche gemeente van meer dan 5000 zielen ; en voor de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde (1000 frank) : een repertorium van al de boeken, verhandelingen en tijdschriftopstellen betreffende de vaderlandsche geschiedenis. Het doel der Akademie is iets te verkrijgen in den aard van het werk van PIOT voor Nederland ; of haar oogwit echter zal bereikt worden schijnt mij eenigszins onzeker. In de *Bibliographie de l'Histoire de Belgique* van Hgl. PIRENNE hebben we immers een zeer bruikbaar, zoo ook niet volledig handboek voor algemeene opzoekingen, terwijl sinds nieuwjaar het tijdschrift *Archives belges,* dank zij den ijver van prof. VAN DER ESSEN, om de drie maanden een volledig driemaandelijksch overzicht geeft van de loopende literatuur. De *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique* en de *Annales de la Société de l'Emulation de Bruges* doen hetzelfde in de beperkte mate, die past aan hun bijzonderen aard.

Wat er van zij, de groote bedrijvigheid, die alom in ons land heerschende is op geschiedkundig gebied, mag een zeer verheugend verschijnsel genoemd worden, en de wetenschappelijke zendingen in den vreemden, die nog dit jaar door de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis aan de heeren H. NÉLIS (naar Parijs), L. VERRIEST (naar Rijsel) en L. VAN DER ESSEN (naar Parma en Napels) werden toevertrouwd, kunnen den ernst van dit algemeen streven enkel verhoogen.

Rome. ALFONS FIERENS.

BOEKENNIEUWS (1)

DE GROOTE WERELD IN HET LIJDENSDRAMA. Beschouwingen over 's Heeren lijden, door Bernard Vaughan S. J., in 't Nederlandsch bewerkt door ANT. HULSMAN S. J. — Leiden, J. W. van Leeuwen.

Als de vasten uit is mag het wat laat schijnen om vastensermonen aan te kondigen. Doch is het wel ooit te laat om zich een mooi boek aan te schaffen? En dit is een mooi boek, al mocht menigeen er in ruimer mate van verwachten wat het in mindere biedt : aanvallen, hevig-apostolische aanvallen tegen de hoogere standen in Engeland, aanvallen die nieuwe wonden blootleggen benevens de *Wonden van onzen Tijd*. De Engelsche modewereld treedt ter zijde of zelfs op den achtergrond, terwijl op den voorgrond het lijden des Heeren zich afspeelt in het Oostersch licht en wetenschappelijk-achterhaalde historische kleur. En toch heeft dat droevig spel een even modern als geschiedkundig trouw voorkomen : een Engelsch Oberammergau dat heel iets anders dan een vertooning zou wezen. Vanwaar die indruk? Van het Engelsch verderf dat men, alhoewel bedekt, wegen voelt in de « zonde-wolken, aanrollende van Noord en Zuid, en Oost en West om stroomen van onreinheid over onzen dierbaren en gezegenden Heer uit te gieten? » Aan een Engelschen kop hier en daar opgesteld op rijk-gedrapeerde Romeinen- of Jodenrompen? Aan een paar Engelsche leiders die men « tierend hoort onder 't volk rondrennen, hen bezwerend zich toch niet te laten ompraten en vermurwen, maar Christus te verscheuren en naar Calvarië heen te sleepen? » Engeland voelt men overal aanwezig in het bloedige drama, het speelt een voorname rol, al blijft het meestentijds achter de schermen en al gaat het verborgen onder een ouderwetsche kleedij.

Een hoofdverdienste van deze tweede reeks sermonen, gelijk van de eerste, is het rake der teekening, het licht aanschouwelijke der voorstelling en der kleur. Men ziet het gebeuren : « Het bloed drupt van Christus' heilig aangezicht, het verft zijn sneeuwwitte kleeren bloedrood, en in roode druppels druipt het op 't groene gras » (Blz. 19). — « Een bovennatuurlijk licht omstraalt Hem (Christus in het hofje van Olijven); en als ze (de drie apostelen) zich voorover buigen om beter te zien... ja, daar onder de donkere wolken staat een engel, die Hem troost en sterkt, en Hem een kelk schijnt aan te bieden... de handen van het goddelijk zoenoffer omklemmen den beker, en Jezus ledigt hem. Ja, Hij ledigt hem tot den bodem toe! » (Blz. 20). — « 't Moet ongeveer middernacht geweest zijn toen eindelijk onze goddelijke Zaligmaker stond voor den rechterstoel van Annas, die zich eigenmachtig als rechter over Hem had opgeworpen. Slaat even uwe oogen op dien man. Als een magere uitgehongerde gier zit hij daar, met zijn gebogen snavel-

(1) Het grootste deel van deze rubriek : o. a. de recensies over Const. Eeckels, Aran Burfs, Aug. Van Cauwelaert, Th. Islees, moet naar 't volgend nr worden verschoven.

neus, zijn kleine, brandende, zwarte oogen diep onder de ruige witte wenkbrauwen flikkerend, zijn lange magere hals uit een donkeren pelsmantel omhoogkruipend, zijn verschrompelde handen klauwend, bijna knagend aan de bank, waarop hij is gezeten. Als ge hem zoo gadeslaat, begint ge u bijna te verbeelden dat hij plotseling zijn sterke vleugels zal uitslaan en van zijn rots neerschieten, om zijn klauwen te haken in 't vleesch van 't goddelijk Lam dat daar beneden staat, stom voor zijn scheerders ». (Blz. 40-41).

Het geheele is in dien zelfden levendigen, kleurrijken trant. 't Ware genoeg om P. Vaughan's Passiepreeken van soortgelijke producten te onderscheiden. Maar de gewijde redenaar is daarenboven even vroom als de vroomste, als Kardinaal de la Luzerne, b. v., om maar één Passieprediker te noemen, dien men te weinig kent. Zorgvuldige uitbeelding van zijn onderwerp dient P. Vaughan om er met zijn toehoorders gemakkelijker en dieper binnen te springen. Het lijden van Christus heeft hij niet enkel gezien, hij voelde het, zooals een priester het meevoelen moet, alvorens het aan anderen ten medelijden voor te stellen. Dat bij P. Vaughan het krachtig verbeeldingsvermogen zich niet ontwikkeld heeft ten koste van het gevoel bewijzen, o. a. zijn aangrijpende overweging van Christus' angst, afkeer en droefheid op den Olijfberg en het hartverscheurend tooneel op Calvarie waar Maria « rechtop staat vastgestoken aan het kruis met het zwaard waar de H. Simon haar van sprak ».

Niemand zal het P. Hulsman ten kwade duiden dat zijn vertaling moet onderdoen voor die der *Wonden van onzen Tijd*. Hij verdient veeleer onzen dank omdat hij de taak van P. van Nieuwenhof zaliger heeft opgenomen en ook hij ons een heerlijk Noord-Nederlandsch woord te genieten geeft. A. T.

X EMANUËL HIEL, ZIJN LEVEN EN ZIJN WERK, eene studie door HERMAN BACCAERT, uitgegeven door de(n) Nederlandsche(n) Boekhandel. — Antwerpen 1909. VIII-143. Prijs fr. 2.00.

Wanneer men dit boek aandachtig doorgelezen heeft treedt men toe tot het besluit van den schrijver : « E. Hiel werd al te vaak verongelijkt ». En geen wonder : De Franschgezinde — hier te lande almachtige — pers heeft hem met zulke hartelijke eenparigheid bespot dat de goede zijde van Hiel's leven uit het oog verloren werd.

En werkelijk er was aan dien mensch wel iets bewonderenswaardigs. Hij heeft het ver gebracht in zijn leven. Hij had een overtuiging, hij was een man, een karakter en alles te zamen genomen ook een dichter.

Het boek van H. Baccaert is in alle opzichten zeer verdienstelijk : volledig en zaakrijk met wijze « beschränkung » en volkomen beheersching van de behandelde stof; eerlijk zonder afgodische bewondering maar met het noodige greintje sympathie.

Ziehier de inhoud van het werk : Hoofdstuk I : Het leven en het werk. — Hoofdstuk II : Natuur en Geboortegrond. — Hoodstuk III : Hiel en de Vlaamsche strijd. — Hoofdstuk IV : Liefdezangen. — Hoofdstuk V : De Kinderdichter. — Hoofdstuk VI : Hiel intiem-volk en lied. — Hoofdstuk VII : De Dichter. — Slot. — Lijst van Hiel's werken.

Over het algemeen schijnt de schrijver ons heel juist te oordeelen. Wat den stijl betreft zouden wij wat meer golving gewenscht hebben. Hij schijnt ons wat eentonig-effen.

L. Dosfel.

LEVENSBERICHT VAN Dr JAN PIETER HEYE, door J. E. Van Renesse, districts-schoolopziener te Arnhem. — Wolters, Groningen, 48 blz.

Heye is ook bij ons, Vlamingen, geen onbekende. Verschillende onder zijne liedjes worden hier te lande veel gezongen. De schrijver was een vriend van Heye en schrijft met bewondering over den grooten volks- en kinderdichter, den grooten philantroop.

Uit dit boekje is veel te leeren : het leven van een goed mensch is immers eene allerbeste levensles. L. D.

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN door F. Van Rijsens, distriktsschoolopziener te Alkmaar. Geïllustreerd met 3 kaartjes en 41 afbeeldingen. Te Groningen bij J. B. Wolters, 1907. 188 bladzijden.

Dit werkje voldoet aan de eischen van zijn tijd : De geschiedenis is erin behandeld bijzonder met het oog op de sociale ontwikkeling van het volk.

Het tijdperk, dat het zelfbeheer van Holland voorafgaat, wordt in nagenoeg 50 blz. behandeld. De vestiging en de ontwikkeling van de Republiek der Zeven Vereenigde Nederlanden wordt wijd en breed verhaald.

Deze geschiedenis is geschreven van uit Calvinistisch standpunt. Ieder bladzijde draagt het kenmerk van een echt vaderlander. Wij moeten bekennen dat de Schrijver er ernstig naar gestreefd heeft de feiten onpartijdig neer te schrijven en te beoordeelen. In 't algemeen is hij er wonderwel in geslaagd.

Zijn geschiedenis van den Belgischen opstand zou in onze geschiedboeken onveranderd mogen overgeplaatst worden. Dat is zeker een groote verdienste.

Toch valt er iets af te dingen. Schrijver schijnt onbewust te zijn, dat de regeering van Albrecht en Isabella eene heropleving van handel, nijverheid en kunst in ons land teweegbracht. « De hoogeschool van Leuven was vervallen ; het Vlaamsch afgedaald tot dialect. Alleen op het gebied der schilderkunst kon het Zuiden pralen met den grooten Rubens (± 1600) en zijn leerling, den portretschilder Van Dijck. » Cf. auct. p. 98.

Eene geschiedenis van België op dergelijke leest geschoeid als voorgenoemd werkje zou veel nut stichten bij onze studeerende jeugd. M. B., S. J.

KERN DER AARDRIJKSKUNDE VAN NEDERLAND VOOR DE LAGERE KLASSEN enz., door T. Pluim, hoofd eener school te Baarn. — Groningen, P. Noordhoff, 1908.

Dit boekje, wat ruim uitgebreid om in België dienstig te kunnen zijn, toont hoe verre wij nog in zake doelmatige en tevens aantrekkelijke schoolboeken ten achter staan. Met interessanie plaatjes versierd, geeft het boekje, na algemeene hoofdstukken over de rivieren, den bodem, de nijverheid, al het

wetenswaardige van Noord-Nederland, streek na streek, stad na stad. Wonderwel doet de schrijver uitkomen, steeds inductief voortgaande, hoe bodem en vruchten, gewassen en handel en nijverheid, bedrijvigheid en bevolking natuurlijk op elkander inwerken en van elkander afhangen. Daarbij schenkt de heer Pluim ons een vragenlijst, die echter mijns inziens, indien de leeraar zijn taak verstaat, vrij onnuttig is. Hier en daar te veel statistiek en opeenstapeling van nietige kleinigheden : ziedaar al wat men aan dit werkje verwijten kan.

SYNONYME, HOMONYME, REDENSARTEN, ETC. DER DEUTSCH-NIEDERLAENDISCHEN SPRACHE, door Dr. L. WIRTH. — Groningen, J. B. Wolters, 652 blz., fl. 2.75.

Het doel van dit werk kan ik niet beter omschrijven dan met de eigen woorden van den schrijver, nl. : es umfaszt das Ergebnis erneuerter Studien und Sammlungen auf dem Gebiete der deutsch-niederländischen Synonyme, Homonyme, u. s. w. (Vorbericht).

Dit zegt genoeg dat we hier niet te doen hebben met een woordenboek in den eigenlijken zin van het woord. De schrijver heeft zijne stof over 422 hoofdstukken verdeeld, behandelt ieder maal eene volledige woordenfamilie en neemt als hoofdwoord nu eens het Nederlandsch dan weer het Duitsche woord, naar gelang dit of geen hem beter geschikt schijnt voor zijne uiteenzetting. Hierin gaat hij te werk zooals een leeraar in de klas doen zou om zijne leerlingen het juiste gebruik der Duitsche woorden in te prenten en het verschil tusschen Duitsch en Nederlandsch klaar voor oogen te leggen. Zoo b. v. § 42. Onder het woord *doel* bespreekt hij : A) *das Ziel* en *der Zweck* en luistert het verschil tusschen deze beide zinverwanten met talrijke voorbeelden op. Tusschenin komt dan « doelmatig » te berde ; daarna B) *doelen*, C) *bedoelen*, D) *bedoeld*, E) *bedoeling* en F) *erzielen*. Ieder maal tracht hij een typisch voorbeeld of eene spreekwijze uit te kiezen en voegt er steeds de vertaling in het Nederlandsch bij. Op deze manier verkrijgt men een klaar inzicht in het taalgebruik van het moderne Duitsch. Om het hanteeren van dit werk te vergemakkelijken heeft schrijver een uitgebreid register aangebracht, waarin alle besproken woorden of zinswendingen in het Duitsch of in het Nederlandsch voorkomen.

Het is oprecht het beste werk, dat in de laatste jaren op dit gebied in Nederland geschreven werd en is daarom ook geroepen om groote diensten te bewijzen aan leeraars en studenten in de Duitsche taal. Laat ik hierbij nog vermelden dat de Heer W. Uittenbogaard, van Arnhem, een boekje « Vertaaloefeningen » als toepassing op het werk van Dr. Wirth in het licht gezonden heeft. J. K.

INGEKOMEN BOEKEN TER BESPREKING :

ED. BROM : *Versen*, C. L. Van Langenhuysen, 1909, 196 blz.
STYN STREUVELS : *Reinaert de Vos, voor de vierschaar van koning Nobel den Leeuw*, opgeluisterd met teekeningen door Gust. van de Woestijne, nr 72 der *Duimpjes*uitgave, 1908, V. Delille, Maldeghem, 125 blz.

Uitgaven van J. B. Wolters, Groningen :

C. J. BROUWER en A. BAKKER : *Het voorbereidend lager Onderwijs, theoretische en practische handleiding voor aanstaande Onderwijzeressen aan eene Fröbelschool en voor het huisgezin*, met 31 platen, 2e dr., 311 blz., fl. 2.50.
Dr. C. G. N. DE VOOYS : *Historische schets van de Nederlandsche Letterkunde*, 2e dr., 206 blz., fl. 1.75.
C. TIMMERMAN : *A short English Grammar*, 88 blz., fl. 0.60.
J. LIGTHART en H. SCHEEPSTRA : *Zonder Fouten, eenvoudige taalcursus*, 3 deeltjes, 40, 80 en 80 blz., fl. 0.25, 0.30, 0.30.
C. HONIGH en G. VOS : *Van eigen Bodem* (slotbundel), 4e dr., leesboek voor hoogere burgerscholen, 381 blz., fl. 1.25.
Dr. J. DE VRIES en W. JANSSEN VAN RAAIJ : *Leesboek der vlakke Meetkunde*, 4e dr., 152 blz., fl. 1.25.
J. LIGTHART en H. SCHEEPSTA : *Van Planten en Dieren*, I, A, geïll. door Jetses, 4e dr., 84 blz., fl. 0.35.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

ONZE KUNST. Mei 1909. — *Jef Lambeaux* (Herman Teirlinck). — *Kunstberichten*, uit Amsterdam, den Haag, enz. — *Varia*. — Van dezen jaargang af verschijnt een genummerde *Prachtuitgave* à *f* 25.— per jaargang. Nadere inlichtingen verstrekken de uitgevers.

JONG DIETSCHLAND, Paaschnummer 1909. — *Uren bewondering voor groote kunstwerken* : Zeer welsprekend over Jacob Ruysdael. — Een paar sonnetten : *Uit « Onze Missielanden »*. — *De Sneeuw* : realistische schets met romantischen inzet. — *Op den Calvarie*, sonnet, maar zwakjes. Jezus heeft geen « kop ». — Nog verzen, waaronder een *In Memoriam* van A. Van den Dries; bewijst dat uit den ouden trant nog schoonheid bloeien kan. Ook in *Verbittering*, van Roel Van den Branden, staan zulke verzen. *Etsen* (Kar. Van de Vijver); ook een versje van Kar. Van de Woestijne : *Een Herder zingt*. — *Boekbesprekingen* : goede keus van boeken, maar de besprekingen zelve zijn niet alle even ernstig. — *Overzicht der Tijdschriften* : zaakrijk en aangenaam.

BIEKORF, 3, 1909. — *De Koninklijke Vlaamsche Kunst der « Arazzi » ofte Gobelins* (Remo). — 4, 1909. — *Z'n eerste winst* (P. Placid. Eykens) een geestig-godvruchtige schets. — *Plaatsnamen* (Adzo) historisch-linguistische verklaring.

DE GIDS, 1 April 1909. — *Verzen* (H. Lapidoth-Swarth. Laten we ons maar niet wijsmaken dat de dichteres is uitgezongen. — *Strafrechtspolitiek van vóór honderd jaar* (M. J.-A. Van Hamel). — *Over middeleeuwsche Tooneelvertooningen* (Dr. Leenderts) belangrijke studie steunend hoofdzakelijk op het zeer geprezen boek van onzen landgenoot Cohen. — *Reisherinneringen uit Noorwegen. III. Uit de jongste prozaliteratuur* (prof. R. Boer) over

Björnstjerne, Hamsun, Lie (den zoon van Jonas), Aanrud en Bull. — *Vertaalkunst* (P. Valkhoff) — *Dialogen* (J. De Meester), weer heel suggestief. — *Franschen over hun taal* (Mr. J. Van Hall) gezellig praatje over boeken van Stapper, Lanson, Richepin. — *Verzen* (P. N. Van Eyck) zeer zeker een eigen toon. — *In de Aanteekeningen en Opmerkingen* : « Taaltournooi in de Vlaamsche Academie » over « de uitspraak onzer taal » waarin natuurlijk ongelijk wordt gegeven aan Dr. Muyldermans tegenover Dr. De Vreese en Dr. Lecoutere. 't Ware goed partijen ook eens tegenover malkander te zetten waar het geldt bewezen diensten aan de Vlaamsche beweging en grootheid van karakter. — *Buitenlandsch Overzicht* en *Parlementaire kroniek*.

DE NIEUWE GIDS, April 1909. — *Shelley-Critiek* (K. De Raat) een 1e artikel, waarin hoofdzakelijk Adama van Scheltena's minachting wordt terechtgewezen. — *Vrouwenplicht* (W. Wynaendts Francken-Dyserinck), over den dienstplicht der vrouwen en hare rol in 't leger. — *Judith* (G. Kapteyn-Muysken) zaakrijke studie, hier en daar wat spitsvondig, over Hebbel's treurspel. — *Het Evangelie* (G. Bolland). — *Nazomer* (H. Lysen) vervolg van den roman. — *In den Avond* (Th. van Stuerde) fijnheid die ontaardt in gezochtheid. — *Vervolg der wonderlijke avonturen van Zebedeus* (Jac. van Looy) zoo overrompelend als Rabelais, maar nooit gemeen. — *Buitenlandsch politiek Overzicht* (Chr. Nuys). — *Aanteekeningen over Kunst en Philosophie* (H. Boeken) o. a. over Catulle Mendès, elk zijn goesting. — *Literaire Kroniek* (W. Kloos) over twee bloemlezingen bij Wolters verschenen : « Schrijvers en Schrifturen » (lees « Schrijfsters ») van Leopold en Taalbloei van Poelhekke. Over 't 1e veel goed; over 't 2e zooveel kwaad, dat men best doet, zooals Multatuli 't aanried in zijn tijd, met het boek kennis te maken ; verder weer een stukje rehabilitatie : Alberdingk is thans aan de beurt.

DE KATHOLIEK, April 1909. — *De Nederlandsche Minderbroeder Joannes Neyen als onderhandelaar met de Staten-Generaal* 1606-1609 (Ferr. Companns) : een zware brok geschiedenis uit den tijd van het twaalfjarig Bestand. — *De bronnen over den moord op Hypathia II. Damasius bij Suidas en de overige bronnen* (Dr L. Sicking). — *De Man van Smarten* (M. Vreeswijk) : een meditatie van een letterkundig liefhebber. — *IJslied, Sleevaart* (Th. P. G.), versjes. — *Geschiedkundig Nieuws* : o. a. over « Dr Nuyens beschouwd in 't licht van zijn tijd », 't verdienstelijk boek van Pat. Görris,

DE BEWEGING, April 1909. — *Saint-Yves d'Alveydre* (Alb. Verwey) : over deze nieuwe liefde van Alb. Verwey komt nog een vervolg. — *Gedichten* (J. Prins). — *Allard Pierson's verspreide Geschriften* (C. G. N. De Vooys) : 't Was inderdaad een der Hollandsche grooten van zijn tijd. — *Vernieuwing der Natuurwetenschap* (Is. De Vooys), vooral over Hunt Morgan's nieuw boek : « Ontwikkeling en Aanpassing ». — *Het Gevaar van het Staatssocialisme* (Daan vander Zee). — *Van Spencer's Leven* (T. J. De Boer) : juist geen piëteit voor den Engelschen denker.

STUDIËN, Jaarg. 41, Deel 71, Aflev. 3. — *Nieuwe Strafwetwetenschap* (vervolg) (F. Tummers). — *Twee Golgotha-Legenden* (J. P. van Kasteren) : van den schedel van Adam nl. en van Golgotha het middelpunt der aarde. — *De Paccanaristen en hunne school te Amsterdam* (vervolg) (F. Sträter). — *Over Luchtvaart* (Jos. van Baal) : vervolg van een opstel dat men gaarne lezen zal

omdat het zoo 'n helderen kijk gunt in de geschiedenis der Luchtvaart. — *Het Teeken van Jonas of « het » Wonder* (H. Bolsius): Wonderen der heelkunde hebben tegenwoordig heel wat te lijden van de hooge eischen der ongeloovige wetenschap. — *Uit de Pers*. — *Mededeelingen*.

LE CORRESPONDANT, 25 mars 1909. — *Le Clergé et la Liberté sous la Constitnante* (Abbé Sicard). — *Les Troubles de Perse. Les Origines de la Situation actuelle et son développement* (***). — *La Crise de l'Histoire révotutionnaire, Taine et M. Aulard* (A. Cochin). — *Le grand Tour* (M. Debrol), roman. — *La Conversion de St. François d'Assise* (J. Jörgensen). — *Le Minimum de salaire pour les femmes* (E. Defébure): La solution de la question par la loi ou par les syndicats. — *Le Centenaire des « Martyrs » de Chateaubriand* (L. Séché). — *Les Chasses à courre* (L. Fautrat), notes et souvenirs de Vénerie.

— 10 avril 1909. — *Jeanne d'Arc* (Mgr Touchet) : een zooveel als doenlijk historisch-juiste schets van « la plus prodigieuse enfant dont les annales de l'humanité gardent le souvenir ». — *Le Conflit américain-japonais et l'opinion publique américaine* (Avesnes). — *La Crise de l'Histoire révolutionnaire* (Aug. Cochin). — *Roman pour ma fiancée* (H. de Nousanne). — *Lec Idées morales d'un maréchal de Camp de l'ancien régime : Conseil du chevalier de Tarlé à son fils* (A. de Tarlé). — *Au Pays du chêne-liège* (R. d'Etian). — *Deux Livres sur Louis XIV* (de Lausac de Laborie). — *L'Art de la mise en Scène* (P. Gaultier).

REVUE DES DEUX MONDES, 1 avril 1909. — *Etienne Mayran* (Taine). — *Les Préliminaires de la Guerre* (Em. Ollivier). — *Pierre et Thérèse* (M. Prévost) : aanvang van een roman. — *La Jeunesse d'Eugène Fromentin* (Em. Faguet), vooral uit zijn briefwisseling, onlangs door P. Blanchon uitgegeven. Fromentin was een wilskrachtige melancholieker. — *Les Indigènes algériens. II La Nécessité d'un programme politique nouveau et l'Avenir des races indigènes* (Rouire). — *L'Art du M. A. est-il d'origine orientale?* (L. Bréhier) : « Au fond de l'art du M. A. comme à la base de toute la culture européenne, on trouve l'influence de l'hellénisme, modifiée par les traditions orientales. C'est à ce double courant que l'art musulman, l'art byzantin, l'art occidental doivent leur existence. » Dat is niet veel nieuws, maar de wijze van voorstelling, gesteund op de nieuwste Duitsche wetenschap is wél belangwekkend. — *La Législation française des aliénés* (J. Roubinovitch). — *Revue musicale* (C. Ballaigue). — *Chronique politique de la quinzaine* (Fr. Charmes).

ÉTUDES, 5 avril 1909. — *La Responsabilité* (Xavier Moisant) : christelijke en niet-christelijke opvatting vergeleken. — *Orpheus. En marge d'une histoire générale des religions* (L. de Grandmaison) : over een boek *à la Voltaire* van Salomon Reinach. Schrijver toont aan hoe lichtzinnig Reinach met zijn zwaarwichtig onderwerp omspringt. — *Trois Physiciens français* (Joseph de Joannis) : ditmaal over Henri Becquerel en Pierre Curie, twee al te vroeg overledenen. — *L'Action Populaire* (Gaétan de Rancourt. — *Un Persécuteur des Hébreux* (N. Lagier) : was het Ramses II of Thoutmès III die 't volk Gods vervolgde? Alles duidt op Ramses, alhoewel van zekerheid hieromtrent geen sprake kan zijn. — *Bulletin d'Ancien Testament* (G. Huvelin. — *Les Premiers Séminaires en France* (P. Schoenher) : nog een repliek ; 't is zonder einde.

— 20 Avril 1909. — Het laatste opstel alleen uitgezonderd, wordt het heele nr gewijd aan Joanna d'Arc. Een belangrijk nr, niet zoo zeer om de bijgaande platen en afbeeldingen, noch om de medewerking van vreemden, dan wel om den rijken inhoud van de zes best geslaagde artikels : *La Béatification de Jeanne d'Arc* (Mgr de Cabrières, bisschop van Montpellier) : leven der heldin en lessen die er uit voortvloeien. — *La Psychologie de Jeanne d'Arc* (Henri Joly van 't Institut) : het merkwaardigste. — *Jeanne d'Arc dans l'opinion anglaise de Shakespeare à Andrew Lang* (Herbert Thurston) : langen tijd werd ze miskend omdat ze onbekend bleef. Sedert 't begin der XIXe eeuw geen zweem van verachting meer bij geen enkelen geschiedschrijver. En 't is een katholiek, Lingard, die het koudst blijft in zijne hulde ! — *Jeanne d'Arc dans l'Art français au XIXe siècle* (Em. de Forceville) : prachtstukken genoeg maar tot nu toe geen meesterstuk. De Gelukzalige wacht nog op haren Michel-Angelo ! — *La Jeanne d'Arc de M. Anatole France* (Jean-Bapt. Ayroles). Geen honig dit vonnis : « Des assertions mensongères, des faits arrangés, des erreurs, des contresens, des incohérences, le dénigrement des sources historiques, de Jeanne d'Arc, de l'Eglise, le tout entremêlé d'ironie et de dédain, voilá le fond de cet ouvrage. C'est un pamphlet encore plus qu'un roman ». De bekende protestantsche geschiedkundige Luchaire was al niet veel zachter geweest in zijn oordeel, en Funck-Brentano verklaarde van France : « Il se met la tête à l'envers pour ne pas écrire l'histoire de la Lorraine telle que les textes la lui mettent si clairement sous les yeux, telle que la racontent les Anglais eux-mêmes ». — *Jeanne d'Arc à Poitiers* (Joseph Boubée) : tooneel in verzen. — *Sous le régime de la Séparation* (Paul Dudon) : Maartsche buien na langen guren winter, en eerste zonneschijn !

DEUTSCHE RUNDSCHAU, März 1909. — *Die Bagdadbahn* (von Hoffmaister) : Schrijver rekent nog 10 jaar eer alle moeilijkheden zullen opgelost zijn. — *August und Emma* (G. Hirschfeld), novelle. — *Zur Erdbebengefahr in Suditalien* (M. Zimmermann) mythologische und baugeschichtliche Betrachtungen. — *Aus Herders Ideen* (B. Suphan). — *Diplomatenleben am Bosphorus* (Raschdau), aus dem literarischen Nachlasz des Unterstaatssekretärs Dr Busch. — *Scheffel und Eggers : eine Dichterfreundschaft* (Joh. Proelsz), met enkele brieven daarbij van Scheffel aan zijn moeder. — *Grazia Deledda* (C. Segrè) : een waardeerende studie over de Sardinische romanschrijfster. — *Aus Katharinas Zeit* (W. Kochànowskaja), slot van de historische novelle.

STIMMEN AUS MARIA LAACH, Febr. 1909. — *Giotto's Werk zu Padua und die moderne Malerei* (St. Beissel), waarover John Ruskin indertijd zoo 'n schoon boek schreef. — *Zur Seligsprechung der Jungfrau von Orleans* (M. Meschler) : De pater bewijst door dit hooge voorbeeld hoe een katholiek nationaal en vaderlandslievend is in den besten zin. — *Der Gottesbeweis auf Grund des Entropiesatzes* (L. Dressel), namelijk de natuurwet van energie en entropie. — *Persönlichkeit* II (O. Zimmermann) : goede bedenkingen tegen de moderne « persoonlijkheid » for ever. — *Alte und neue Forschungen Haeckels über das Menschenproblem* (E. Wasmann) : men herinnert zich 't optreden van den kranigen pater vóór twee jaar te Berlijn. — *Silvio Pellico* II (A. Baumgartner).

FRANZ XAVER KRAUS
EN DE RENAISSANCE

Ten behoeve der lezers van dit tijdschrift beproefde ik het de 80 bladzijden, welke F. X. KRAUS, in het tweede boek zijner « Geschichte der Christlichen Kunst » (1) aan algemeene bespiegelingen over de opkomst en de ontwikkeling der Renaissance gewijd heeft, tot een beknopt overzicht samen te vatten. Dat boek dagteekent van 1900 en onze veelzijdige Leuvensche Meester, wijlen Hgl. ALBERDINGK THIJM gaf er in de *Dietsche Warande,* jaargang 1902, afl. 7, een uitgebreide recensie van. KRAUS was in zijn tijd professor aan de katholieke Faculteit van Godgeleerdheid der Universiteit te Freiburg i. Br. (2). Zijne bekendheid met de geschiedenis der Kerk en met de oudheidkunde, zijn weergalooze kritische vaardigheid mitsgaders zijn ontzaggelijke belezenheid stellen hem in staat, af en toe het wanbesef en de tekortkomingen van protestantsche of agnostische zoekers en vorschers, die hetzelfde onderwerp behandelden, aan te toonen. Overigens luidt zijne lijfspreuk : Geeft aan den Keizer, wat den Keizer toekomt.

« Die Renaissance ist die Wiegezeit der Gegenwart ». Men kan haar beschouwen met betrekking tot de politiek, tot de letterkunde, tot de kerkelijke geschiedenis, tot de beeldende kunst, maar bekeken van dit laatste standpunt

(1) Geschichte der Christlichen Kunst von Franz Xaver Kraus, Zweiter Band, Die Kunst des Mittelalters, der Renaissance und der Neuzeit, Zweite Abtheilung, Renaissance und Neuzeit, Erste Hälfte. Freiburg i. Br., Herder'sche Verlagshandlung, 1900. Pr. M. 8.

(2) Hij werd geboren te Triër in 1840 en overleed te San Remo in 1902. Wie over zijn gedoe en wedervaren nader bescheid verlangt, sla het nr 4 op van den jaargang 1902 der *Dietsche Warande.* Daar staat zijn bondige levensschets te lezen door P. ALBERDINGK THIJM en er wordt verwezen naar DR. KARL BRAIG : Zur Erinnerung an Franz Xaver Kraus. Freiburg i. Br., Herder'sche Verlagshandlung. 1902.

uit, levert zij den heerlijksten en den dankbaarsten aanblik op, dewijl alleman — onder welke gezindte of tot welke partij hij ook behoort — er met liefde en bewondering op terugzien kan. Sedert Pericles heeft het menschdom geen gewichtiger kunsttijdvak beleefd. (blz. 1) JACOB BURCKHARDT, MICHELET, QUINET, TAINE begroeten in de Renaissance eene verjonging van den menschelijken geest, eene ontvoogding der gedachte, een opbloei van de wetenschap, eene verfijning der beschaving, een trachten naar meer voornamen handel en wandel, welke zich in Italië gedurende de 15e eeuw voordeden, onder den drang der uit het graf verwekte Oudheid. Dergelijke bepaling zegt tevens te veel en te weinig. Zij zegt te veel, omdat zij de beweging uitgeeft voor onvereenigbaar in gronde met het Christendom: iets wat niet moet worden toegegeven. NIETZSCHE, de profeet van het wijsgeerig Nihilism, gaat nog verder. De Christus, meent hij, heeft het zwaartepunt van het levensinstinct verloren, overmits hij dit in het hiernamaals heeft verschoven. De bijzonderste verdienste nu en het echt kenmerk der Renaissance liggen daarin, dat zij dat zwaartepunt in het aardsch bestaan terugbracht. Dit geldt ongetwijfeld voor de epicuristische richting, welke sommige aanhangers der Renaissance hebben ingeslagen. Wil men echter zulke uitspraak toepassen op de beweging *in globo*, dan miskent men den aard, de inzichten en oogmerken harer beste en edelste vertegenwoordigers.

Anderzijds zegt de bepaling van JACOB BURCKHARDT e. a. te weinig. Het is valsch te gewagen van « de heerschappij der Oudheid » bij den aanvang der Renaissancekunst. Eerst later heeft de ingenomenheid met de Oudheid de overige idealen der Renaissance verdrongen. In den beginne, herkende men den Renaissancekunstenaar aan zijn onbevangen kijken op de wereld van buiten, aan zijn levendig uitbeelden, volgens eigen ervaring, van al het pakkende en verrassende wat hij daar ontwaarde en aan eene hem persoonlijk eigen gemoedsstemming. Zijn wijze van doen zweemde gewis naar de wijze van doen der Antieken, doch zijn doel was allerminst, om SPRINGER na te spreken « Zerstörung der Tradition, sondern Umkleidung in neue Formen » (blz. 3).

Dergelijke Umkleidung nu wordt men al gewaar in Dante's « Vita Nuova », waar het *Volgare* en het individualism voor de eerste maal hadden gezegepraald. Het *Volgare* was eene schepping van den Italiaanschen volksgeest en zou, na de spraak en de letterkunde, van lieverlee ook de beeldende kunst beheerschen. Volgens VENTURI nam de kunst van het Quattrocento, alles wel ingezien, van de classische Oudheid slechts het raam over en gunde daarbinnen haar bloedeigen fantaisie vrij spel. Doch met de 16e eeuw werd de Antiquitas als eenig zaligmakende bron van kunstgenade gehuldigd en van stonden aan begon het verval.

Plato had in zijn « Symposion » uiteengezet, hoe hij het onderling verband begreep tusschen het Schoone en het Goede. Het was de hooge droom geweest van de Grieken dezen samenhang te verzinnelijken. Maar zij gelukten er niet in dusdanig programma ter dege ten uitvoer te brengen. De antieke mensch immers, beroofd van het licht des Christendoms, kon zijn zedelijk ideaal niet ontwikkelen tot volle reinheid en verhevenheid. De Christene kunst vatte den verbroken draad herop en wat Plato voor den geest had gezweefd, werd door de Renaissance nagestreefd, van Giotto's dagen af tot aan Raffael's dood. En deze spanne tijds mag naar waarheid geheeten worden eene *Vita Nuova* der menschheid.

Wie het wezen van het *Volgare* verstaan wil, behoeft even met GEBHART na te gaan de « formation de l'âme italienne ». Dra valt het hem op, hoe de italiaansche volksgeest « un sens très juste des choses naturelles » bezat en slechts open oog en zin had voor tastbare werkelijkheid. Geen abstracties mochten de zuiderziel bevredigen. In Italië kennen zij b. v. de diepe, zedelijke opvatting van het Dogma niet « wie sie dem Nordländer, oft mit Uebertreibung, als selbstverständlich erscheint » en voor de « tourmente de l'infini » is het gemeen er geenszins vatbaar. (Blz. 7).

BURCKHARDT heeft betoogd en het staat buiten kijf, dat eerst aan de Renaissance de *gansche mensch* is geopenbaard geworden, door waarneming en schildering der ziel en van haar innig leven. Overweging van zielstoestanden nochtans treft ge reeds aan in Plato's « Apologie van Socrates » in

Marcus Aurelius' « Gesprekken », in de brieven van den Apostel Paulus, in Cyprianus' boek aan Donatus, in de « *ποιήματα περὶ ἑαυτοῦ* » van Gregorius van Naziance, in de « Belijdenissen » van Augustinus († 430) en niet heelemaal ten onrechte schrijft HARNACK, dat alleen Goethe's « Faust » met de « Confessiones » in vergelijking kan komen. Ook zouden deze laatsten de esthetiek het onderste boven gekeerd hebben, ware niet alle kunstleven kort na hun verschijnen, met het *excidium urbis Romae* ten onder gegaan. Eeuwen moesten nu verloopen alvorens de jonge volkeren der Middeleeuwen voldoende rijpheid van geest erlangden, om op hunne beurt met scherpziend oog, de donkere krochten van 's menschen hart te doorpeilen. Hoe onbeholpen en nuchter men destijds den drempel betrad der zielkunde, blijkt uit de biechtformulieren der vroege Middeleeuwen o. a. uit de « Confessio » van den Bisschop Ratherius van Verona. Met de brieven van Abeilard († 1142) aan Heloisa en de « Historia calamitatum suarum » zijn we reeds een groot eindweegs gevorderd en Dante weet ons eindelijk in zijne « Vita Nuova » en mede in zijne « Divina Commedia », waar hij, volgens DÖLLINGER, onder andermans trekken slechts zijn eigen portret mede deelt en zijn eigen oordeel over zich zelf, de openbaring van het Ik ten volle te schenken.

Dante's invloed op de vroeg- Renaissance en op de voortreffelijkste vertegenwoordigers der hoog- Renaissance kan bezwaarlijk overschat worden. Van hem leerde men het plastisch vermogen af en de dramatische levenswaarheid. Aan hem is het te danken, dat tot aan Raffaels dood, die rijkdom van gedachten bewaard bleef, welke in de overlevering en den geest der oudchristene en middeleeuwsche tijden zijn oorsprong had. Na 1520 heerscht allenthalve een jammerlijke ideeën-armoede. Men schildert immers gewaarwordingen in stede van gedachten en de kunst wordt nog bloot beoefend ter wille van 't genot.

De Renaissance ontdekte insgelijks de lichamelijke schoonheid. Terwijl het spiritualism der Middeleeuwen de oogen geloken hield voor de heerlijkheid van 's menschen lijf, huldigt Petrarca luidop in zijn Laura-sonetten de aanvalligheid der vrouw en graaf Baldesar Castiglione

(† 1529) in zijn « Cortegiano » looft en verheft de schoonheid van den mensch als goddelijken zonneglans. De liefde is het verlangen om in deze schoonheid vreugde te scheppen. Maar de ziel bedriegt zich, telkens als zij in zinnelijke afdwalingen valt en vergeet dat de lichamelijke schoonheid de eigenlijke oorzaak niet is van onze vergenoegdheid, doch slechts de afstraling van een hooger, geestelijke schoonheid, welke wij behooren na te streven. Daar Castiglione aldus den wortel van het kwaad niet zoekt in de schoonheid zelf, maar in de (bij ons door de erfzonde bedorven) zinnelijkheid, stemt zijne zienswijze overeen met de stellingen van Marsilio Ficino, den toenmaligen toonaangevenden wijsgeer, met de beste overleveringen der Christene Oudheid en met de opvattingen van den grooten Kerkleeraar Augustinus. Het streng ascetism der Middeleeuwen meed de wereld uit vrees en noemde graag de schoonheid van 's menschen lichaam *illecebrae*. Zoo wilde het de dierlijke neigingen bekampen waarmede de nog half barbaarsche volkeren behept waren. Ook werd de dissectie van menschenlijken voor ongeoorloofd aangezien en de oudste geneeskundige school der Middeleeuwen, die van Salerno, bestudeerde den bouw van 's menschen lichaam meestal... op de zwijnen. Geen wonder dus dat de beeldende kunst toen ter tijd verplicht was tot stijve conventioneele vormen en houdingen haar toevlucht te nemen. Dat de Renaissance door haar open zin voor menschelijke schoonheid, het tòt stand komen van ongeëvenaarde kunststukken heeft mogelijk gemaakt, was geen euvel; maar zeer te betreuren mag het heeten, dat de snoode, baatzuchtige regeeringen der XVe eeuw mitsgaders sommige onwaardige bedienaren der Kerk innerlijke kracht misten, om het zedelijk evenwicht te bewaren op den gevaarvollen weg te midden der schoone zinnelijkheid, welken deze nieuwe richting noodwendig inslaan moest. (blz. 17).

Voorts dient gewezen op de ontwikkeling van het natuurgevoel, dat men zelden of nooit in de poëtische werken der vroege Middeleeuwen bespeurt. De Provençaalsche minnezanger Bernart van Ventadour († 1195) wordt droevig te moede, wanneer hij het gebladerte ziet vallen uit de boomen. Met welke wonne de nieuwgeboren lente onze

ledematen doortintelt heeft niemand totnogtoe dieper gevat dan de *clericus vagans*, die het lied « *Tempus adest floridum* » dichtte, telk dagteekent uit de 12e eeuw. Franciscus van Assisi beschouwde de dieren van het woud en de vogelen des hemels als zijne broeders en zusters, weshalve GÖRRES hem placht een troubadour te noemen. « *Mons coagulatus, mons pinguis, mons in quo beneplacitum est Deo habitare* » waren de woorden, die zijne lippen ontvielen, toen hij voor de laatste maal zijn geliefd Alvernia aanblikte. Uit zijn zonnezang (« *Altissimo, omnipotente* ») of uit zijn « Laudes Creaturarum » verneemt ge de gansche bedoeling van zijn leven. Later gewaagde Dante, o. m. van « *il tremolar della marina* » (Purgatorio I, 115) en Petrarca in zijn sonnet « *Zefiro torna* » b. v. bewijst, hoe hij de natuur kent en bemint als eene vriendin, die de wonden heelt van het gemoed.

Tot de bestanddeelen der Renaissance behoort mede een buitengewone opgewektheid van het scheppend vermogen en de verbeeldingskracht, dank zij de voornaamheid van het gezelschap en den toenemenden invloed der vrouw, omtrent wier maatschappelijk beroep men gedurende de 15e eeuw, heelemaal nieuwe begrippen begon te krijgen. Dante — na lang dubben — vindt toch bij slot van rekening met Aristoteles, Cicero en Seneca, den grondslag der *nobilitas* in de *virtus*. Dit is een echt democratische opvatting en de Kerk had van ouds dergelijke opvatting in de hand gewerkt, doordien zij in haar schoot den nederigen zelven gelegenheid verschafte naar de gewichtigste betrekkingen te dingen. Eenige der beroemdste Renaissancepauzen, Niklaas V, Sixtus IV, Sixtus V, waren kinderen uit het volk. Ook de overwegende invloed der bedelorden, die veel volkskinderen onder hunne leden telden, droeg er niet weinig toe bij, om allerhande standsvooroordeelen uit den weg te ruimen en zulks was « dem Vordringen der Bildung und persönlicher Leistungsfähigkeit » zeer bevorderlijk. De mindere man werd opgetild tot hooger beschaving. (Blz. 25).

JANITSCHEK doolt wanneer hij schrijft : « De theologie der middeleeuwsche monniken had de vrouw gesmaad met haar uit te geven voor het doeltreffendste werktuig des duivels en de ridderwereld, die de vrouw aanbad, had haar

zoo hoog den berg opgevoerd, dat geen enkel pad meer van ginder boven, in de lieve werkelijkheid des levens nederdaalde ». Dit is overdreven. Reeds het oud Germaansch recht verleende der vrouw, nevens haren echtgenoot, toezicht over hun huis en huisraad. Het Christendom echter durfde het aan de vrouw op geestelijk en zedelijk gebied te maken tot de wederga van den man en in de 3de eeuw al gewagen Tertulianus en Cyprianus van de diepe vereering, welke men koesterde jegens de « *Virgines Deo dicatæ* ». — « Gleichwohl macht sich das emancipirte, christusfeindliche Weib der Gegenwart eines himmelschreienden Undankes schuldig, wenn es das vergisst, was es dem Christenthum und der Kirche schuldet ». We mogen vrij en gerust MONTALEMBERT's gezegde beamen : « La religion chrétienne a été la vraie patrie de la femme ; la seule où elle retrouve sa vraie liberté, sa vraie destinée, en sortant du servage de la terre d'Egypte, en échappant au paganisme, à la vie sauvage ou aux avilissements plus ignominieux encore de la dépravation civilisée ». (Blz. 28).

Het heeft al niet veel in daartegenover enkele uitspraken van middeleeuwsche monniken te stellen, b. v. de volgende : « *Mulier est confusio hominis, bestia insanabilis, castitatis impedimentum, tempestas cottidiana, laqueus diaboli, destruccio corporis, fetens rosa, tristis paradisus, dulce venenum, mors animae, pena delectabilis, dulcor amarus, naufragium viri incontinentis et omnium bonarum virtutum pervertrix est mirabilis* ». Dit zijn immers uitboezemingen meestal neergepend in eene vlaag van kwade luim en spijt over eigen ongelukkig wedervaren, en Cicero en Petrarca zelven — die anderszins toch de mooie kunne gansch niet ongenegen zijn — hebben er zich plichtig aan gemaakt.

Daarbij het leven ten hove, de ridderlijkheid en de minnehandel hadden, reeds tijdens de Middeleeuwen, de vrouw maatschappelijk op den voorgrond gesteld en zulks was niet altoos hare zedelijkheid te stade gekomen. Dat de provençaalsche troubadours een ideaal vrouwentype geschapen hebben, welke zich bij Dante tot *Beatrice* of *Donna Angelicata* ontwikkelde, is onlangs betoogd geworden. Ofschoon Dante overbekend was met de schriften van Ægidius Romanus, zijn ouderen tijdgenoot, die doceerde, dat het

puikste sieraad der vrouw gelegen is in hare terughouding, werd toch Beatrice, het droombeeld van 's dichters leven, tot het middelpunt gemaakt der « *Divina Commedia* » en heeft zij gediend om de innige verbintenis van de ideale vrouwelijkheid met de Godheid uit te drukken. Het menschdom was echter onbekwaam langen tijd ter verhevenheid zulker bergkruinen te verwijlen en Petrarca's Laura blijkt al eene nimf te wezen op zijn Theocriet's, eerder dan een engel op zijn Dante's.

Aandrift en begeestering volstaan nochtans niet, om den bloei der kunst te bestendigen. Geldelijke steun mag niet achterwege blijven. In de vroegere Middeleeuwen en zelfs in de latere Middeleeuwen, hadden de Kerk en de geloovigen uit godsvrucht de meeste kunstgewrochten besteld. Tijdens de Renaissance, meent JANITSCHEK, speelt de vroomheid nog slechts een zeer ondergeschikte rol : het kwam er vooral op aan de nagedachtenis der vrijgevige schenkers te vereeuwigen. Dat roemzucht doorgaans de beweegreden geweest is, welke de latere Renaissance tot het bestellen van kunstwerken noopte, kan niet geloochend worden. Evenmin dat naijver dikwerf de artistieke bedrijvigheid der kloostergemeenten heeft aangepord. Doch daarnevens treft ge steeds in ruime mate scheppingen aan, die uit louter devotie tot stand zijn gekomen o. a. al de schilderijen van Lorenzo il Monaco, Fra Angelico, enz.; en niet minder idealistisch was b. v. de bedoeling der pauzen, die in de reeks tafereelen van de vatikaansche Stanzen en van de sixtijnsche Kapel, der christen wereld den weg wilden verduidelijken, welken de menschheid sedert het Paradijs en den zondenval gevolgd had. Doch nevens de Kerk traden nu ook de Republieken, de Vorsten en zelfs de Tijrannen als Mecenassen op. Het volk huldigde mede de kunst en de kunstenaars en op 9e Juni 1309 b. v. werd Duccio's nieuw Duomobeeld door de straten van Firenze, onder het luiden der klokken en het schallen der bazuinen feestlijk te bestemder plaats gedragen. « Auch der arme Mann sollte des Kunstwerkes froh sein — und er ist es (in Italien) heute noch ». (Blz. 37). Naderhand slechts ontstond tweespalt tusschen de kunst en het volk. Het behandelen van onderwerpen ontleend aan de mythologie of aan de

geschiedenis der Oudheid is der Renaissance noodlottig geweest, dewijl het gemeen daar onmogelijk iets van begrijpen kon. Doch het gaat niet aan reeds van kunst- en levensverval te gewagen tijdens de 15de eeuw. Want bij het volk bleek toen de godsdienstzin nog zeer diep ingeworteld en de wereldbeschouwing, welke de hoogere standen erop nahielden, was in weerwil van hunne heidensche neigingen steeds zeer idealistisch. Op het einde der eeuw veranderde zulks en Savonarola voelde zich opgewekt, om het toenemend verderf duchtig te keer te gaan. Van echtscheiding tusschen het volksleven van het Quattrocento en het fantaisieleven zijner kunstenaars kan in elk geval geen sprake zijn. Eerst met de 16de eeuw namen de geleerden de plaats in van het volk. Men mag dit bejammeren. Maar toegeven moet men, dat ook de samenwerking van geleerden met kunstenaars grootsche en heerlijke scheppingen heeft voortgebracht. (Blz. 42).

Aan te stippen waar de Middeleeuwen in Italië ophouden en waar de Renaissance begint is schier ondoenlijk. De vraag wanneer, ten aanzien van de algemeene beschavingstoestanden, de Middeleeuwen ten einde spoeden en de moderne tijd aanvangt allerminst gelijk staat met de vraag wanneer de Renaissance voor de eerste maal opkomt of doorbreekt en zegepraalt. Wil men de hoofdmerksteenen der wereldgeschiedenis vaststellen, dan dient vóór alles gelet op de gebeurtenissen, welke het politisch en maatschappelijk leven beroerden. « Die kunstgeschichtlichen Facten sind gewissermassen nur Lichter, mit Hülfe deren sich die Wegweiser leichter lesen lassen ». Zondert ge de eene af van de andere, dan wordt ge geneigd met Renan in te stemmen als hij schrijft : « L'Italie n'a presque pas de moyen-âge ; elle resta très longtemps antique et fut de très bonne heure moderne ; le sentiment de l'infini, qui est la grande acquisition faite par l'humanité durant ce sommeil de mille années, n'existe pas pour elle. Si l'on excepte Milan et Naples, l'Italie ne renferme pas un monument considérable qu'on puisse appeler gothique et ce nom même, dans la pensée d'Italie, est synonyme de barbare ». Als hij echter beweert : « C'est que l'Italie, même chrétienne, est toujours classique et un peu païenne » en uit

het feit, dat het idealism der gothiek in Italië nooit ingeburgerd werd, besluit, dat de italiaansche natie anders niets dan het classisch realism heeft gekend, dan slaat hij den bal mis. Gestalten als deze van Franciscus van Assisi leveren ons immers het afdoende bewijs, dat het idealism niet noodwendig een gothieke en germaansche gedaante aannemen moet. (Blz. 43).

Van de latijnsche taal, de taal der Kerk en de Middeleeuwen door de voertaal van het onderwijs, stamt het *Volgare* af en dit sluit in zich een trapsgewijze overgang van de Oudheid naar de jongere eeuwen. Hiermêe is echter nog niet uitgemaakt in hoever de cultuur der Oudheid innerlijk bewaard bleef. Met Gregorius den Groote was het oud Romeinendom dood en begraven. Tijdens de 9de eeuw wordt Italië min of meer beïnvloed door de zoogenaamde karolingische Renaissance. Bobbio en Monte Cassino rijzen uit den grond. Doch tusschen de jaren 500 en 1200 hield men nooit op de latijnsche dichters, vooral Vergilius, te copieeren en ze als *libri scholares* nevens de kerkelijke schrijvers in de boekerijen te stellen. Of het oorbaar was de heidensche schrijvers te lezen, daarover liepen de meeningen wijd uiteen. Wanneer de bisschoppen van Gallië te Reims klagen over de verregaande onwetendheid der geestelijkheid van Rome, wordt door den legaat Leo te hunner verdediging aangevoerd, dat de stedehouders van Petrus en hunne scholieren noch Plato, noch Vergilius, noch Terentius, noch de overige *pecudes philosophorum* tot leermeesters hebben. Immers van den beginne af had God niet de wijsgeeren en de redenaars, maar de ongeleerden en de onbeschaafden verkoren. Alcwijn, die in zijne jeugd zoo graag « de boeken der oude wijsgeeren en de leugens van Vergilius » gelezen had, dat hij beter thuis was in de Aeneïs dan in de psalmen, wilde er op meer gevorderden leeftijd niets meer van weten en waarschuwde — doch zonder goed gevolg — zijne leerlingen voor zulke schrijvers. In de 12e eeuw gaat alle geschiedkundig bewustzijn te gronde en wordt de scholastiek heerscheres. Te vergeefs bevelen Jan van Salisbury, Jacob van Vitry en Arnold van Humbières, onder zekere bedingen, nog de studie aan der Ouden. Het lezen der heidensche

schrijvers was door de Dominicanen en de Franciscanen verboden geweest en hunne werken werden uit de school verbannen. Toch bespeurt men, langs een omweg, een terugkeer naar de Oudheid, doordien de scholastiek Aristoteles te hulp had geroepen. Aanvankelijk weliswaar liet zij zich slechts in met de denkleer, de formeele zijde zijner wijsbegeerte. Zijn gezamenlijke wereldbeschouwing, zijne natuurwetenschap en zijne politiek bleven onaangeroerd en bijgevolg kon vooralsnog de ziel der Grieksche Oudheid niet benaderd worden. Maar met de juristen der Universiteit van Bologna was het in de 12e eeuw heelemaal anders gelegen. Deze huldigden geestdriftig het romeinsch recht en de antieke staatsidee, en hunne wetboeken werden de voorboden der in optocht zijnde Renaissance. Met de Grieksche cultuur hadden de Middeleeuwen alle voeling verloren en, sedert het schisma der 11e eeuw, waren de laatste betrekkingen met Byzance afgebroken. Men zag de grieksche Oudheid nog slechts door het prisma der romeinsch-Latijnsche beschaving. De romeinsche Keizerstijd lag dichtst bij de werke en Augustus, wien men een wonderbare visie omtrent Christus' komst toeschreef, miek er het middelpunt van uit. Vergilius, de zanger van dit imperium, gold voor den grootsten dichter van 't verleden en weldra voor den profeet der toekomst. Fabius Planciades Fulgentius rept al in de 6e eeuw, van den diep mystischen inhoud der Aeneïs. Bernard van Chartres zegt van Vergilius, « *scribit in quantum est philosophus humanae vitae naturam* » en Jan van Salisbury « *Sub imagine fabularum totius philosophiae exprimit veritatem* ». Toch was men op lang na niet tot den geest zelf der Oudheid doorgedrongen. Vergilius bleek steeds een slag van toovenaar te wezen en voor de groote meerderheid van hen, die alles van een theologisch standpunt uit beschouwden, behelsde de wetenschap der Oudheid niets dan dwalingen of scheen zij overbodig in zoover zij vereenigbaar was met het Dogma. « Man muss den grossen Koryphäen der Scholastik nachrühmen, dass sie eine günstigere Vorstellung von dem Werth der natürlichen Erkenntniss gewannen. Die « Summa » des hl. Thomas von Aquino *contra gentiles* ist ein unzerstörbarer Protest gegen eine vernunftfeindliche Auffassung, die in unserem Jahrhundert

in den Verirrungen des französischen Traditionalismus einen entfernten Nachklang gefunden hat. » Zoo wordt Vergilius tot een dichterlijke allegorie van het *lumen naturale* bij Dante, die zeer wel weet wat het licht der *ragione* bereiken kan en waar het te kort schiet en door het *lumen divinum* dient bijgestaan. « Aber die freie, unumwundene Anerkennung des natürlichen Lichtes der Vernunft als Quelle der Erkenntniss und als Ordnerin der irdischen Verhältnisse, des Staates und der Monarchie, war eine grosse That, welche von da ab in das Bewusstsein der Zeitgenossen und der folgenden Geschlechter eintrat und nicht wenig dazu beigetragen hat, die Neuzeit vorzubereiten. » (Blz. 48).

Mede in de politiek is een terugkeer naar de Oudheid merkbaar. In 1148 verlangde Arnaldo van Brescia, op de puinen van het Romeinsch Capitolium, eene wereldrepubliek te stichten en door zijn bekende machtspreuk, « *omnis potestas a populo* » werd hij de theoretische grondlegger der hedendaagsche democratie. In 1347 droomde Cola di Rienzo op zijne beurt, de voormalige Romeinsche republiek terug in 't leven te roepen. De pauzen, bij hun terugkeer uit Avignon in 1377, waren niet in staat aan die intellectueele beweging een andere richting te geven en BARTOLI gaat zoover te zeggen « il Papa e l'Imperatore finiscono, perchè ricomincia l' uomo ». (Blz. 51).

Alle menschelijk trachten naar waarheid en naar kennis moet over de baan der dwaling heen. Dit axioma wordt door de geschiedenis bevestigd en ook Sint Thomas heeft het, waar het te pas kwam, gehuldigd. Het Humanism — het laatste doch gewichtigste bestanddeel der Renaissance, dat hier in aanmerking dient genomen — is ontsproten uit esthetische begeestering voor de antieke schoonheidsvormen en eerst omstreeks het midden der 15e eeuw begon het zich te beijveren, om insgelijks de wijsgeerige en zedelijke begrippen der oudheid in eer te herstellen. « Die Rehabilitation der Natur in ihre *Rechte*, die Herrschaft des Schönen wird auf die Fahne geschrieben ». (Blz. 51). Lorenzo Valla in zijn « De voluptate ac vero bono » (1430), Antonio Beccadilli in zijn « Hermaphroditus » (1431), Bracciolini in zijn « De avaritia » ; « Contra hypocrisin » ;

« Facetiae » prediken de werken des vleesches aan mitsgaders den opstand tegen de goede zeden en tegen de christelijke eerbaarbeid. Doch tegenover die liederlijke richting van het Humanism stond steeds een christelijke richting . En deze laatste wou het van de andere, daar de voornaamste toonaangevende mannen dier dagen, zooals Coluccio Salutati (1330-1406), Niccolo Niccoli, Lionardo Aretino, Leone Battista Alberti haar waren toegedaan.

In deze jongste tijden meende men, met betrekking tot de humanistische beweging en de Renaissance, opnieuw buitengewoon gewicht te moeten hechten aan den invloed der Byzantijnen en sommigen hielden zelfs staande, dat de inval der *Graeculi esurientes* tot de Renaissance heeft aanleiding gegeven. Hoe onhoudbaar dergelijke stellingen zijn blijkt te over uit alles wat hiervoren gezegd werd. Manuel Chrysoloras († 1415 op het concilie van Constance) was de eerste *praeceptor linguae graecae* voor Italië. Dat Petrarca niet hoog liep met de Grieken bewijzen deze zijne woorden : « *Athenarum vetustissimam ruinam, ut quae ab ipsa jam Ovidii aetate nihil essent nisi nudum nomen, ut postremo notissimam hunc Graecorum ignorantiam* ». Daarbij lustte het den in de scholastiek gedrilde geleerden destijds allerminst zoo maar luchtigjes het gezag van Aristoteles prijs te geven ten gunste van Plato's zienswijze. Zelfs warme Plato-vereerders als Lionardo Bruni en Marsuppini te Firenze wilden niet weten van de neo-platonische, theurgische leer, welke de Byzantijnen huldigden.

Inmiddels stichtte Cosimo de Medici gedurende de tweede helft der 15e eeuw te Firenze zijn *Accademia* en deed alle werken opzoeken van Plato en ook van Plotinus, die doorging voor den besten verklaarder en uitlegger der platonische gedachte. De eerste bestuurders dezer *Accademia*, Marsilio Ficino (1433-1499) en graaf Giovanni Pico della Mirandola — « de wandelende boekerij » — (1463-1494) stonden beurtelings onder den invloed van Gemisthos Plethon, den wijsgeerigen steller der « *Νόμων συγγραφή* » die er op uit was een splinternieuwen godsdienst te verbreiden, welke niet zou zijn de godsdienst van Christus of van Mohammed, maar een slag van oud-grieksch heiden-

dom. Marsilio Ficino echter trad op 40jarigen leeftijd in den geestelijken stand en onderwierp, naar 't voorbeeld van den H. Augustinus, zijne philosophie aan eene herziening. De overige dagen zijns levens wijdde hij aan de grootsche taak het platonism en het Christendom overeen te brengen en hij heeft hierbij stellig het eerste meer geweld aangedaan dan het tweede. Graaf della Mirandola's berucht warkluwen van 900 stellingen, ontleend aan de tooverkunst evenals aan de Chaldeesche, Araabsche, Joodsche en Grieksche theosophie, werden door Innocentius VIII veroordeeld op 5 Oogst 1486, maar de veroordeeling werd naderhand door Alexander VI ingetrokken. Dit alles hoeft aangestipt ter bevattelijkheid van de tafereelen uit de *Camera della Segnatura,* welke het Summum uitmaken der gansche christelijke kunst en onverstaanbaar zijn, wanneer men niet bij machte is de ontwikkeling van hun innigste kern, van Dante's tijd af, over Marsilio Ficino en Pico heen, tot aan Raffael toe na te gaan. (Blz. 56).

Heinrich Wölflin heeft gelijk als hij schrijft, dat de Renaissance eerst dan de Antieken recht begreep, wanneer zij opgehouden had Renaissance te wezen, d. w. z. toen de Barocco reeds vóór de deur stond en aanklopte. De ontdekkingen der 19e eeuw zijn het, die eigenlijk het volle wezen der antieke kunst in helder licht hebben gesteld en de Renaissance kende er slechts een stuk van en niet eens het beste. (Blz. 62).

De vraag in welke verhouding de Kerk staat tot de Renaissance werd totnogtoe niet op bevredigende historisch-kritische wijze behandeld. Vóór het optreden der Duitsche en der Fransche romantiek had men nog geen aanvang gemaakt met een geregelde studie der kunstgeschiedenis en kon men er derhalve niet aan denken een billijk oordeel te vellen over de eeuw, welke aan de Reformatie voorafging en over degene die er onmiddellijk op volgde. Vrij algemeen werd aangenomen — en Boissier heeft op onze dagen de verkeerdheid doen inzien dezer opvatting — dat de val der antieke cultuur aan het Christendom te wijten was. Was dit nu het geval, dan beteekende het wederopbloeien der antieke cultuur zooveel en anders niets als een overwinning op de Kerk. In zulken zin schreven Sismondi di Sismondi

en Michelet. In Frankrijk was het F. X. Rio, die eerst andere begrippen uiteenzette. In zijn boek « De l'art chrétien » bepaalt hij zich ertoe den invloed, welken de pausen van de 13e tot de 15e eeuw op de kunst uitgeoefend hebben te beschrijven. Inmiddels komt hij heftig op tegen het heidendom en zijn herontwaken en tegen alles wat naar naturalism of rationalism zweemen mag. De fransche « *fils des croisés* » der school van Montalembert en Didron zetten den strijd voort tegen de Renaissance, welke zij beschouwen als eene beweging uit den booze en langen tijd waren de « Annales d'archéologie chrétienne » het voornaamste orgaan eener richting, die de Renaissance voor onchristelijk en in zake van bouwkunst, de Gothiek voor eenig kerkelijken stijl uitgaf. In Duitschland vertegenwoordigde August Reichensperger dezelfde gezindheid. Hij was een puike kenner der Gothiek, maar zonder voeling met de kunst en de letterkunde van Italië. Alwie in de eigenlijke kunstgeschiedenis thuis bleek te wezen kantte zich tegen hem aan. De openbare meening hield het met de Gothiekers. Van lieverlee echter leerde men de Italiaansche monumenten grondiger kennen en nu gebeurde het, dat zelfs in kerkelijke kringen, omstreeks de jaren '80, de Baroccostijl opnieuw werd opgehemeld en de Gothiek op hare beurt onkerkelijk geheeten. Ten einde de oplossing dezer vragen wetenschappelijk te benaderen, behoort men te onderzoeken, vooreerst : welke, ten aanzien der beginselen, het standpunt is door het Dogma ingenomen tegenover bewuste beweging op cultuur- en kunstgebied ; ten tweede : welke de houding geweest is der kerkelijke kringen in 't algemeen ; ten derde : hoe zich het pausdom en hoe zich sommige pausen gedragen hebben. Verder dient nagegaan welken invloed de Kerk op de Renaissance en het Humanism heeft uitgeoefend en vice-versa. Op dit vice-versa nu is totnogtoe zoo goed als niet gelet geworden.

Gedurende haren optocht door de eeuwen heen was de Kerk meermaals genoodzaakt tegenover nieuwe, intellectueele bewegingen stand te nemen. Over zulke bewegingen, hare waarde en hare geoorloofdheid hadden de scholen doorgaans gauw genoeg hun oordeel klaar en de zienswijze der kerkelijke kringen was dikwijls uiteenloopend, onvast

en veranderlijk. Wat nu de Kerk zelf betreft, deze bleef steeds haar wachtwoord getrouw: Geduld en kalmte. *Patiens quia aeterna* gunde zij van ouds her alle dingen van belang den noodigen tijd om op te helderen of rijp te worden. Reeds in de 4e eeuw werd de vraag geopperd: welke houding behoort de Kerk tegenover de classische vorming aan te nemen? Destijds waren het de cappadocische Kerkvaderen, die het behouden dezer vorming voorstonden. Het verweerschrift door den H. Basilius gesteld ter gunste der studie van de heidensche litteratuur werd in de 15e eeuw door Lionardo Bruni in het Latijn vertaald en opgedragen aan Salutato. Deze bracht het voor de pinnen als een betoog tegen de monniken, die toen tegen de dichters van Griekenland vijandig gezind bleken. Zes eeuwen later was het Aristoteles, die over Spanje door de Arabieren ingevoerd, vele geesten der middeleeuwsche Kerk verontrustte. Men onthaalde den grooten heiden slechts zeer koeltjes. Sommige leeraars hadden er immers misbruik van gemaakt en met araabsch-joodsch pantheïsm doortrokken vertalingen wekten allerwegen argwaan. De synoden van 1210 en van 1215 te Parijs verwierpen de physiek en de metaphysiek van den Stagiriet, terwijl die eigenste boeken te Toulouse reeds in 1223 met toestemming der bevoegde kerkelijke overheid werden uitgelegd. Naderhand miek het gezag van Albertus den Groote in het Noorden, Aristoteles gaandeweg tot den leermeester bij uitnemendheid, doch Thomas van Aquino verbeurde ter wille van bewust leermeesterschap, nog twee censuren na zijn dood. Met het begin der moderne tijden treffen we als nieuwe bestanddeelen ter vorming, de natuurwetenschap aan en de historische kritiek. Ook tegenover deze laatsten hebben de kerkelijke kringen, zooals de veroordeeling van Galilei en de beaming van Copernic's stelsel enz. betuigen, niet altijd gelijkerwijze en niet altijd gelukkigerwijze stand genomen. Tegenover de Renaissance was de houding der kerkelijke kringen en factoren niet minder onbestendig en onzeker geweest. Zulke ongewisheden zijn licht te verklaren. Niemand immers kan bij haren aanvang voorzien waarheen de nieuwe intellectueele bewegingen willen en eerst veel later komt hun echte aard aan den dag. « Die Unsicherheit und das Tastende in der

Behandlung neu auftretender Evolutionen trifft nicht das kirchliche Princip, sondern die Anwendung desselben durch die es in bestimmten Zeiten und unter bestimmten Conjuncturen vertretenden Menschen ». (Blz. 66).

Redeneert men als volgt : Renaissance, Humanism en wederopstanding van het heidendom verschillen in den grond niet van elkander, dan moet men het tot een onheil verklaren, dat ooit de heerschappij der Renaissance de Gothiek heeft verdrongen. Beschouwt men echter de Renaissance van het Trecento en van het Quattrocento als de geleidelijke kunstontwikkeling van den Italiaanschen volksgeest, dan neemt zij terstond een ander uitzicht aan. Nevens de Romaansche en de gothieke kunst in het Noorden, rijst zij voor ons op als de groote nationale daad van een volk, dat niet alleen de evenknie was der Franschen en der Duitschers, maar het won van deze laatsten in zuiveren smaak en echten zin voor harmonievolle ruimheid. « Die Gothik construirt aus dem Einzelnen das Ganze, die Antike und die Renaissance umgekehrt aus den grossen Ganzen das Einzelne ». Het schoonheidsideaal was niet eender bij de Germanen en bij de Romanen. Het is teenemaal overbodig geschil te voeren omtrent de vraag, welk van beide het voortreffelijkst blijkt. Het eene moet het andere laten bestaan en achten. « Die Gegensätze sind in der Eigenart der Nationen begründet, sie haben, wie alle berechtigten Aeusserungen des nationalen Lebens, im Umkreis der Katholicität ihre volle Berechtigung ». Aangaande de zoogenaamde « kerkelijkheid » van den bouwtrant zelf, geve men hierop wel acht, dat nooit door de Kerk in hare ambtelijke bescheiden, zulk een of zulk andere stijl voor geoorloofd of voor alleen-aanbevelenswaardig werd uitgegeven. Evenmin heeft iemand het recht zich deswege op het Dogma te beroepen. « Auch hier, wie auf andern Gebieten, hat es sich gerächt, dass man den Ausdruck « Kirchlichheit » nicht auf das Dogma und das, was sich unmittelbar aus diesem oder aus der Idee des Christenthums ableiten lässt, beschränkte, sondern ihn auf Bildungen und selbst auf geistige und kunstlerische Moden anwandte, welche ihrer Natur nach wechselnd, weil rein menschlich, von geographischen, ethnologischen, psychologischen Bedingungen abhängig sind ». (Blz. 67).

Gaan wij thans de verhouding na waarin het Humanism staat tot de Kerk, ten einde klaar te kunnen inzien wat het opnemen der antieke kunstwereld in de Renaissancebeweging heeft beteekend voor de Kerk en de kerkelijke kunst. De drie voornaamste vertegenwoordigers der nieuwe richting gedurende het Trecento hebben eens- of anderszins kerkelijke kringen misnoegd. Het pauselijk Hof te Avignon kon Dante's ghibellijnsche « *Monarchia* » niet luchten. Het boek staat heden nog op den Index en de kardinaal-legaat Pogetto verlangde indertijd Dante's gebeente te zien tot asch verbranden. Petrarca gispt — soms blind-geweldig — in zijne « *Epistolae sine titulo* » de Curie te Avignon en Boccaccio hekelt maar al te gereedelijk geestelijken, monniken en nonnen. Van een strijd echter der jonge humanistische richting tegen de kern van het Christendom of tegen de leer der Kerk zijn nergens sporen voorhanden. Zanobi di Strada in 1358 of 1359 tot protonotarus en secretaris der breven aangesteld, was de eerste humanist in 's pausen dienst en sedert zijn tijd tot onder het pausschap van Paul III (1534-1549) telt men er niet minder dan 32.

Uit sommige bedenkelijke plaatsen van Staatskanselier Salutato's leerdicht « *De fato et fortuna* » nam de Dominicaan Giovanni di Domenico aanleiding, om in zijne « *Lucula noctis* » den strijd tegen de « heidensche wetenschappen » aan te binden. Van daar eene polemiek die, zooals zij gevoerd werd, veel verbittering verwekte maar geen zoden aan den dijk bracht. De monniken verketterden de humanisten en de humanisten wisten niet beter te doen dan de monniken aan den spotlust der tijdgenooten prijs te geven. Doch zelfs onder de kloosterlingen ontstond nu weldra verscheidenheid van zienswijze, vermits de eenen steeds « heilige onwetendheid » gevoeglijkst achtten, terwijl de anderen, b.v. de generaal der Camaldulen, Traversari, en de reguliere kanunnik van Lateranen, Timoteo Maffei, van lieverlee zochten de classische letteren aan de religie dienstbaar te maken. Ondertusschen had men te Firenze gepoogd het Humanism en het Christendom op de proef te vereenigen en verder zal worden aangeduid, hoe en in hoever het pausdom, onder Julius II, dergelijk opzet benuttigd heeft. Nevens de *Accademia* was mede te Firenze het Domi-

nicanenklooster van San Marco door Cosimo gesticht geworden en door den ernst zijner ascetische levensopvatting was het op den duur genoopt geweest zich al scherper tegen zulke humanisten aan te kanten, die in boeken, zooals de « Voluptas », de « Facetiae » of de « Hermaphroditus », de geilheid van het heidendom te koop droegen. De goede zeden hadden spoedig en jammerlijk schipbreuk geleden en niets bleek meer gewettigd dan het verzet, welke Fra Antonino († 1459), de toenmalige uitgelatenheid bood. Fra Antonino volgde als theoloog een milde, bij Gerson zich aansluitende richting. Hij haalde te wijlen de schrijvers aan der Oudheid en bejegende hen in gronde niet vijandig. Maar hij aanzag de Antiquitas geenszins voor de hoofdbron van alle denken en van alle weten, weshalve hij schier alleen stond te midden eener wereld, die dweepte met Ovidius en Vergilius. Hij was om zeggens een doode onder de levenden. Dit geldt insgelijks voor Savonarola. In zijn gedicht « *De ruina Ecclesiae* » slaakt Savonarola, reeds in 1475, bittere klachten wegens het verval der Kerk. Dit verval neemt gestadig toe dank zij de heidensche en zedelooze strekking der humanistische letteren, de verwereldlijking der geestelijkheid en den ontuchtigen levenswandel van het Roomsche Hof. Savonarola was geen ongeletterde. Hij kende de schrijvers der Oudheid en de bezorgdheid waarmede hij en zijne gezellen van San Marco Lorenzo's boekerij in veiligheid brachten, na de vlucht der Medici uit Firenze, volstaat om aan te toonen, hoe degenen zich vergissen, die hier van « domperridders » gewagen. Hij kwam op tegen de krielheid der letterkunde zoowel van de ouderen als van de jongeren en tegen de toenmalige kanseltaal, die de Schrift en de heilige Vaders ontwend, nog slechts naar Cicero, Aristoteles, Seneca en Vergilius wist te verwijzen. Toch dreef zijn ijver den geweldigen hervormer te ver en hij zag over 't hoofd datgene in de Renaissance en in het Humanism, wat de menschelijke beschaving te stade mocht komen. Zijn theologische overvlijt belette hem het echte wezen der Renaissance te begrijpen, naardien hij in haar niets anders bespeurde dan een verbloemden opstand tegen het Christendom en allerminst in staat bleek haar te beschouwen als

de *Vita nuova* van zijn eigen volk. Het frissche leven harer jeugd is het hoogste goed eener natie en Savonarola was van jongs af verplicht geweest te treuren over het verval der Kerk. Deswege wenschte hij zijn volk, ter wille der rijpende vruchten, hoe eerder hoe liever gevorderd te zien in dagen en werd niet gewaar, dat achter de jammerlijke uitspattingen der *enfants terribles* van het Humanism, een vruchtbare, voor geleidelijke en grootsche ontwikkeling vatbare gedachte school. Ook geraakte hij de voeling kwijt met den polsslag van de natie : hij mistrouwde te zeer het esthetische, dan dat hij over de omstandigheden zich heenzettend, zijn innerlijke vrijheid zou bewaren.

Meteen zijn we genoeg gevorderd om het oordeel der tegenvoeters van Gebhart en Müntz, o. a. van Jules Helbig (Revue de l'art chrétien XXXIV, 1 ss.) op den toets te brengen. Deze laatste houdt het er voor, dat de Renaissance noch kuisch geweest is, noch christelijk. Haar ideaal was zoo anti-christelijk mogelijk. Hare zedeleer bestond hoofdzakelijk hierin, dat zij de vooroordeelen der gewone zedelijkheid met voeten trad. In de helden en in de heldinnen, welke zij ons heeft voorgesteld, doet zij anders niets dan den laster verheerlijken. Te vergeefs wordt door Müntz beweerd, dat het pausdom de Renaissance voor een gapende slonde bevrijdde, doordien het haar dwong als vertolkster op te treden der godsdienstige gedachte. De Renaissance is er te allen tijde op uit geweest zich aan het gezag der Kerk te onttrekken. Ook was de sympathie, welke de pausen haar toedroegen, zoo algemeen en onvoorwaardelijk niet als men heeft aangegeven. De Renaissance had bij hare opkomst, evenals heden, geen warmer bewonderaars dan de vijanden der Kerk. Deze ondervinden wel, dat hare kunstwerken eensgezind met hen, de stoffelijkheid en de vleeschelijkheid bezingen. Zelfs waar zij op hun heiligst blijken, spreken de scheppingen der Renaissance uitsluitend tot de driften en kunneu kwalijk de ironie en het scepticism hunner makers verbergen. Als er spraak van is een waarachtig christelijke kunst weder in het leven te roepen, dan gaat het volstrekt niet aan den draad der Renaissance-overlevering herop te nemen.

Dergelijk vonnis klinkt even streng als onbezonnen.

Om het te billijken moet men, in de eerste plaats, anderhalve eeuw uit de geschiedenis der Renaissance wegmoffelen; in de tweede plaats, weigeren een onderscheid te trekken tusschen de heidensch-zinnelijke richting der beweging en de andere; in de derde plaats, de gansche beweging en de stelling welke zij inneemt in de beschavingsgeschiedenis der menschheid miskennen. (Blz. 76).

Staan we nu even stil bij den uitgang der 15e eeuw en de groote dagen der hoog-Renaissance. Na Savonarola's dood op den brandstapel, vieren de in macht herstelde Medici te Firenze meer dan ooit hunne loszinnigheid vrijen teugel. Door het opkomen der Borgia's worden het scepticism en het ongeloof nog in de hand gewerkt. De wijsgeer Pietro Pomponazzo (1462-1526) zet nu de stelling voorop, dat iets in de philosophie waar zijn kan, wat valsch is in de theologie en wil betoogen, dat de onsterfelijkheid der ziel noch door Aristoteles bewezen, noch zelfs bewijsbaar is. Destijds ook leeft te Firenze, in volle doening, de geniale Machiavelli, de incarnatie der heidensche Renaissance en een toonbeeld van verregaande zedenbederf.

Middelerwijl leidt Adriano van Corneto in zijn werk « *De vera philosophia ex quattuor doctoribus Ecclesiae* » tusschen 1492 en 1507 geschreven, de uiterste gevolgtrekkingen uit Savonarola's denkbeelden af. Hij loopt storm tegen het gansche wezen en streven der Renaissance en van het Humanism. Het « *Fides praecedit intellectum* » van Anselmus wordt opgevijzeld en de grondslagen aangegeven eener wereldbeschouwing, die den christen eigenlijk alle wetenschap ontzegt. De Kerk, heet het, is geene academie, zij bestaat uit gewone menschen. De dialectische kunst, door Aristoteles voornamelijk beoefend, moet men even zoozeer vlieden als de rhetorische kunst. De gewrochten der dichters zijn duivelsche spijs. Alle wijsgeeren zijn verdoemd en op den dag des oordeels zullen zijne redeneeringen Aristoteles niet redden. « *Ubi fides non erat, bonum opus non erat bonum* ». Zelfs onder het oud testament kon niemand zalig worden, behalve de enkelen, die zooals Mozes, Samuel, David, Abraham en Noah geloof sloegen aan de beloofde Menschwording. Alle wijsgeeren, aartsvaders der ketters, zijn in de hel. Er bestaat geen limbus, waar er « non avea pianto, ma

che di sospiri, che l'aura eterna facevan tremare » (Dante, Inf. IV). Physica, ethica, logica beteekenen niets, vergeleken bij de H. Schrift, wier gezag grooter is dan dit van al het verstand der menschen te zamen.

Men zou haast meenen hier te doen te hebben met de dweepzucht van een bekrompen monnik. Maar de man, die zulke duistere dingen neerpende, was niets minder dan een asceet. Jarenlang bleef hij de vertrouweling van den wulpschen Alexander VI, die hem tot kardinaal heeft gemaakt. Onder Julius II viel hij in ongenade. Later smeedde hij met kardinaal Petrucci eene samenzwering tegen Leo X en werd in 1521 vermoord. Kortom men mag hem heeten een sluwen konkelaar, wien « *eruditio honori, pecunia invidiae, ambitio calamati fuit* ». Met zijn boek tegen de philosophie wenschte hij Julius II, den krachtigen heerscher, een duchtigen slag toe te brengen. Deze gaf den kardinaal van Corneto zijn wederwoord in de wandschilderijen der sixtijnsche Kapel en vooral der Camera della Segnatura. Daar werd het pauselijk programma welberaamd en aanschouwelijk voorgesteld. De « Parnas » verduidelijkt het streven der gezamenlijke menschheid naar God toe, langs de baan van het Schoone en der Kunst; de « School van Athene » viert het wijsgeerig en wetenschappelijk vorschen; de « Disputa » huldigt de kennis der Godheid. Bedachtzaam wordt een gulden middelweg ingeslagen, die zich aansluit bij Pico della Mirandola's zetspreuk « *Philosophia veritatem quaerit, theologia invenit, religio possidet* ». De opname der echte Renaissance in den kring der kerkelijke gedachten beteekent zooveel als eene verruiming der beschrankte middeleeuwsche idee tot algemeenheid, eene overdracht tot volle en ware katholiciteit, te vergelijken bij de groote schrede, welke het heiden-christendom van Paulus' dagen deed, wanneer het de gemeente aan de engheid van het joodsch-christelijk standpunt ontvoerd heeft.

Het programma van Julius II had Italië en het katholiek beginsel, welke in het Noorden aan 't wankelen geraakt was, kunnen redden. Maar het kwam te laat. De geestelijkheid was verwereldlijkt, politische en aardsche bedoelingen gingen vóór godsdienstige, met het hoogste geestelijk gezag waren onwaardige mannen als Alexander VI bekleed

geworden, het openbaar geweten kwam in de war en aldus klom het bederf ten toppe eenerzijds en het scepticism anderzijds.

Na den dood van Lionardo en Raffael geeft de italiaansche kunst de ideale gedachte prijs; genieten wordt van lieverlee alles voor haar en de Barocco begint. De band wordt verbroken, die de vroeg- en de hoog-Renaissance aan de allegorie en de ikonographie der Middeleeuwen en aan Dante's idealism vastsnoerde. De Medici zegepralen te Firenze en meteen gaat de vrijheid der republiek te loor. In de politiek en in de letterkunde treden de stoffelijke belangen allerwegen op den voorgrond en Michel-Angelo, met forsche trekken in zijn « Jongste Gericht » den ondergang van de groote *Vita nuova* van Italië beschrijvende, laat den Verlosser zijn vloek uitslingeren over eene wereld van verworpenheid. De eerste, jolige gewaarwordingen van een nieuw nationaal leven zijn voorbij. De Lente, welke door Dante's « Vita Nuova » werd ingeleid, door Botticelli's « Primavera » gevierd en in Raffael's ziel zegejuichend opgevangen, heeft uitgebloeid. Italië behoudt nog slechts van de Renaissance den minst voortreffelijken kant, de slaafsche naäping der Antieken en de mythologie. Paul IV mocht zekere theologische miswassen uitroeien. De Tegenreformatie kon de geestelijkheid en hare zeden verbeteren en af en toe de kunstenaars hun zedelijk dwaalspoor doen verlaten. Maar nieuw leven in te blazen daartoe was zij onmachtig. Evenmin gelukte zij erin de oude overleveringen, in zake van bouwtrant en bouwschikking der kerken te handhaven en zij belette geenszins Urbaan VII de schoone hymnen der oudchristene en middeleeuwsche dichters uit het officie te verbannen, ten voordeele der gekunstelde, op horatiaansche leest geschoeide gezangen der 17e eeuw. Gewis zijn ook de scheppingen van *dien* tijd « kerkelijk », in zulken zin, dat zij tot stand gekomen zijn onder de oogen en onder de bescherming van het toenmalig kerkelijk gezag en dat zij de geestesrichting openbaren van de toenmalige geloovige wereld. Op elk tijdvak der kerkelijke geschiedenis immers stonden het kerkelijk bewustzijn en het kerkelijk leven niet even hoog. De heldendagen der martelaarskerk zijn voorbijgegaan en nooit meer terugge-

keerd. Insgelijks de tijden van Sint Franciscus. De Barocco-kerken der 17e eeuw en Rubens' geweldige voorstellingen bevredigden het « kerkelijk » element van toen, naar het schijnt, ten volle. Met opzicht tot de christene levensbeschouwing echter, staan zij zoover beneden de gothieke kerken en zelfs beneden Sint Pieterskerk, als de mooie epigrammen van Maffeo Barberini en van Sannazaro beneden den « *Dies irae* » of den « *Stabat Mater* » staan en als de *Dévotion aisée* te kort schiet bij de navolging Christi.

Veel werd reeds geschreven over den invloed der Kerk op de Renaissance. Totnogtoe werd schier niet gerept van den invloed der Renaissance op de Kerk, op hare theologie en op de kerkelijke wetenschap. De lezer neme mij hier een uitgebreide aanhaling niet ten kwade : ik sta immers onbeslagen op glad ijs. « Darüber kann ja kein Zweifel sein, dass die humanistische Bewegung für die kirchenhistorische Kritik (durch und seit Lorenzo Valla), für die biblische Einleitungswissenschaft (seit Santes Pagnini), die ersten Grundlagen gelegt hat. Insgleichen kann nicht bestritten werden, dass die Drücklegung der kirchlichen Quellenschriften durch die Humanisten erst die Entstehung der gesammten historischen Theologie ermöglicht hat. Bibelkritik und Patristik gibt es erst seit jenen Tagen. Aber auch die systematische Theologie blieb nicht ohne starke Beeinflussung durch die neue Bewegung. Sehen wir von Cortese und den Theologen des ausgehenden 15. wie des beginnenden 16. Jahrhunderts ab, so stehen Erasmus und Reuchlin auch als Leuchten eines theologischen Wissens da, welches von dem Humanismus total durchtränkt ist. Der grosse Erneuerer der theologische Methode im 16 Jahrhundert, Melchior Cano (gest. 1560) hat in seinen « Loci theologici » die Nothwendigkeit einer patristischen Fundamentirung der Dogmatik vorgelegt, an welche ohne das Werk der Humanisten nicht hätte gedacht werden können. Aber auch die theologische Speculation ward in ihrem innersten Heiligthum von dem freiern Zuge ergriffen, welchen die Renaissance der Menschheit zugebracht hatte. Es muss hier den Theologen überlassen bleiben, zu beurteilen, ob mit dem Molinismus eine rationalistische Tendenz in die Gnadenlehre hineingebracht wurde : sicher ist, dass die stärkere Betonung der menschlichen Willensfreiheit

ganz im Sinne der Renaissance war und auf die Wegräumung dessen hinausging, was man — mit Recht oder Unrecht — in dem Augustinisch-thomistischen Gnadenbegriff als eine Verkümmerung der menschlichen Freiheit ansah. Man mag die « Scientia media » und mit ihr das gesammte System des Molinismus und Congruismus verwerfen, aber man kann doch nicht leugnen, dass wie einst Duns Scotus so auch die Jesuiten des 16. und 17. Jahrhunderts in ihren Kampfe gegen den stricten Thomismus ein wissenschaftliches Interesse vertraten ». (Blz. 82).

Eindelijk en bovenal hebben wij aan de Renaissance het humanistisch gymnasium te danken, waarvan de door Johannes Sturm te Straatsburg gelegde grondslagen, naderhand ook door Claudius Aquaviva's « Ratio studiorum » (1584) voor het onderricht van het Gezelschap Jesu werden aangenomen.

Men kan en mag de zegepraal van het latinism over den noordschen bouwtrant betreuren en de opkomst van het romeinsch recht en van het cesarism mitsgaders de verwurging der germaansche burgerlijke vrijheid als een onheil beschouwen. Maar er dient toch toegegeven, dat de classische opleiding, wanneer de eenheid der Kerk was te te loor gegaan, een laatste middel tot geestelijke vereeniging bleef, zonder hetwelk wij in een wilde barbaarschheid zouden teruggevallen zijn en zonder hetwelk de draad ware zoek geraakt, die ons tegenwoordig met de antieke wereld en met het begin van het Christendom verbonden houdt.

Mijne taak is af. Niettemin moet mij ten slotte nog een bezwaar van 't geweten. Gestadig ben ik in den loop dezer studie verplicht geweest — ondanks mijne nauwgezetheid of soms ter wille mijner nauwgezetheid — de woorden van mijn zegsman uit hun verband te rukken, zijne volzinnen te bekorten en de belichting zijner rededeelen onderling te wijzigen. Dit is de euvelzijde van elk vulgarisatiewerk. Toch zal zij minder erg wezen, indien, zooals ik het verhoop — of heb ik misschien abuis ? — de meeste lezers zich onderweg opgewekt voelden, om aan de hand van KRAUS zelf schier of morgen de eigenste wandeling door de beschavingsgeschiedenis der menschheid te herbeginnen,

Niet eenieder zal mogelijk berusten bij alle zijne uitspraken. Maar het verklaart reeds veel van zijne eigenaardigheden, wanneer men den grooten essayist, op het einde van zijn onvoltooid gebleven werk, hoort kondschappen: « Savonarola was derwijze geaard, dat alleen het « *unum necessarium* » in werkelijkheid hem aanbelangde en het Schoone slechts om dezes wille. Hij behoort onder degenen, wier godsdienst desnoods het esthetische teenemaal ontberen kan, zonder daardoor eigenlijk in hun innigste wezen gekrenkt te worden. Ook Franciscus van Assisi was uiteraard een strenge boeteling. Vergelijkt men hem echter bij Savonarola, hoe stug en wrang schijnt deze laatste nevens den geestelijken minnezanger van Umbria, die te midden eener lente van dichterlijkheid en liefde den nachtegaal in zijne borst ontwaken en zijn zoete lied schalmeien laat. Overal treedt ons de God van Franciscus niet bloot als het hoogste Goed, maar tevens afs de opperste Schoonheid te gemoet; de stichter der Minderbroeders handelt en wandelt in een bloementuin van poësie..... Savonarola is mede op godsdienstig gebied te zeer een demokraat, om bezijden en binnen zich zelf aan het Schoone volle recht te laten wedervaren: Alles wat vorstelijk blijkt staat hem tegen, alles beoordeelt hij van zijn standpunt uit: Staat en Kunst, Leven en Jeugd. Zijn Christendom laat ons de verrukking en de weelde, welke verruimende jonge geesten te beurt valt noch kennen, noch smaken..... Gansch ingenomen met het eenig gewichtig einddoel van dit aardsch bestaan, met zijn voeten in het vallende herfstloover, vergt Savonarola van de jeugd de opoffering van een groot, wellicht van het beste deel van haar zelf. Dat is de verdelging zulker zielsgesteltenis, die alleen groot kunstwerk en waarachtig kunstleven voortbrengen kan. Want zijn zin voor Schoonheid, de frischheid zijner gewaarwordingen is het, die den kunstenaar optilt boven alles en in hem de innerlijke vrijheid verwekt en bestendigt. Het bewustzijn alleen dezer innerlijke vrijheid, dat elken mensch maakt tot een koning, en dat ik in Savonarola's methode, in zijn wijze van kinders en menschen op te leiden niet aantref, dit bewustzijn alleen baart eeuwige jeugd, dit bewustzijn alleen houdt den polsslag van het scheppende leven rad tot aan den dood. »

OM. K. DE LAEY.

IN 'T NEVELIG ONZEKER

Soms zakt in bangen geest een gore duisternis,
die lijk een zware wolk van traag-opzwoelend lijden
het troostend lichten smacht, dat lust en luister is
voor God-begeerend hart in bange ballingstijden.

Dan is de dag een nacht, dan is het leven dood,
dan is het of de groei kruipt weer in blakende aarde.
Dan proef ik korzlig zand in plaats van voedend brood,
en zwelg ik troeblen dronk uit bron die klaatrend klaarde.

Dan dool ik zonder baak door vreemde, woeste streek,
en draag in de armen 't stramme en logge lijk der hope,
voorheen zoo bloeiend rood, nu zoo verstorven bleek,
daar 't leven huivrend uit heur borst is weggeslopen.

Dan is het of uw woord, mijn God, dat mij getroost,
gesterkt heeft in den strijd, verdort als late blaren ;
en 't zoekend denken, dat aan paal van kruisweg poost,
kan dan uw zoet gelaat, uw lach niet meer ontwaren.

Ik sta alleen, alleen, en 't schreiend roepen klinkt
verlore' in 't ruime bij 't gegrinnik van den booze.
De twijfel bijstert 't spoor, en aarzlend voordrend, zinkt
de onzeekre voet in slib naar 't hellend grondelooze.

O God, 't geweer is niets, het lijden niets, 't geschrijn
van scheiden niets, 't geschroei van onvoldaan betrachten
is niets, is niets, o God, bij die onnoembre pijn
van weifiend voort te gaan door lichtverweesde nachten.

CONSTANT EECKELS.

Dr SCHAEPMAN

8 October 1868-18 Juli 1870.

III

(Vervolg)

Toen eenmaal de student was getemd, kwam de dichter weer vrij.

Den 13en Juli dagteekent Schaepman een sonnettenkrans over de Catacomben, met een opdracht aan Alberdingk. De jonge vriend biedt zijn ruiker aan den ouderen. Want « het graf heeft zijn bloemen », zegt hij,

Als nog geen Eden bood :
Wij winden ons een ruiker
Uit bloemen van den dood.

De kroon die Onze Vader
Om onze slapen vlocht,
Zijn bloemen, door het sterven
Van d'eigen Zoon gekocht.

Geloof en hoop en liefde
Zijn bloemen van het graf ; ...

En naast dat drietal prijken
Nog strijdensmoed en kracht,
Nog vriendschap en volharden,
In frissche kleurenpracht.

Zij ook die vriendschap zelve
Die ze aannam en ze bood,
Een echte bloem der graven
En — sterker dan de dood.

Die opdracht liet hij later achterwege : « ('t Waren) een heele reeks stroofen saamgestrengeld met de heiligste vriendschapsbedoelingen, maar « met kunstelooze hand ». Ik achtte

het der nagedachtenis van Thijm verschuldigd (ze) niet op te nemen. In andere stukken heb ik den meester, naar ik hoop, waardiglijk geëerd en gevierd. » (1)

Over de sonnetten zelf heeft Schaepman zich in die vijfde uitgave van zijn « Verzamelde Gedichten » ontfermd. « Een goedhartige vriend raadt mij ze op te nemen : er staan nog wel aardige ideeën in, zeide hij. Ik weet niet of iedereen met de critiek, hoe weinig streelend ze zij, zal instemmen. Maar ik heb beloofd mij te onderwerpen. » Deze veertien sonnetten behooren tot het zwak werk van den dichter. Welzeker getuigen alle voor Schaepman's technisch vermogen. Alle zijn ze in den strengsten vorm gehouden, den Petrarca-vorm. De rijmen en de strofen komen hem toegevlogen, maar er is te weinig gevoelsaandrang om in het flinke raamwerk te doen schitteren de levenskern; om uit elk sonnet te doen opschieten, zooals 't moet, een lichtende morgenstraal over een mistig zielelandschap. Men krijgt een indruk van dorheid hierom, wijl de onberispelijke vorm gerekt is over een te schralen inhoud. Gemaakte bloemen geuren niet.

De denker, de mediteerende ziel, is hier weer den dichter te sterk. En hoe zalig dat voor den christen ook zij, hier is dit bepaald een ongeluk. De abstracte gedachte mocht vooral in 't sonnet de visie niet voorafgaan ; minder dan elders mag men in een klinkertje bewijzen of betoogen ; een sonnet moet beelden, nooit preeken. Daarom zijn er onder die veertien vier die merkelijk meer waard zijn dan de andere : namelijk 6, 7, 10 en 12.

De maand daarna, in Augustus, zond hij aan zijn vriend Prof. J. A. De Rijk, in dien tijd de meest gegeerde dichter van *De Katholiek*, een vers over Maria Stuart. (2) De Rijck zelf schreef betere dingen dan dit. Toch kan men iets roerends rapen uit Maria's bede tot O. L. V. — het 3e van Schaepman's Ave's, dat echter verbleekt bij de prachtige twee van vroeger — en het slot van 't gedichtje jaagt u, in zijn eenvoud, een siddering door 't lijf :

« Om haar lippen speelde een lach
Toen de doodsbijl viel. »

(1) « Verzamelde Dichtwerken », Inl. XXXVI-XXXVII.
(2) Opgenomen in Alberdingk's Almanak 1870, blz. 237.

Ook zijn vriend C. Ed. Taurel, den zoon van den grooten Franschen graveur, die door Willem I als bestuurder der Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam was beroepen, bedacht hij met een Romeinsch gedichtje, « De Graveerstift » (1), drie stroofjes, die voor zichzelf hun titel verdienen; ze zijn geëtst, « geschilderd met het staal », een echt Potgieteriaansch vers.

In November deed Schaepman weer een tochtje naar Napels, ook voor hem un pezzo di cielo caduto in terra. Wat zijn oogen genoten voor een paneeltje van Correggio, « De Verloving van St. Katharina », gaf hij weer in een zijner beste Romeinsche gedichten; een lied, zoet- en toch mannelijk-godvruchtig, een lied gebeden met gevouwen handen voor de kuischheid, een lied door den maagdelijken priester aan zijn maagdelijke Moeder gezongen met de diepste klanken van zijn ziel :

O zoet geheim der maagdelijke minne !
O lelie fijn en zilverblank van blaadren !

Verder een enkel oogenblikje minder innigheid.

Grooter plannen werden in zijn dichtergeest geboren bij zijn dagelijksche wandelingen op den Palatijn. « Ik heb daar in de schaduw der geweldige muurblokken gedroomd van een lied der Opstanding. Er is niets van gekomen » (2) tenzij een paar zangen die hij in 1871 heeft neergeschreven, en waarover later een woordje.

* * *

't Was nu voorgoed vacantie. Dubbele brievendrukte dus voor *De Tijd*. Voortaan hield hij zich niet tevreden met nieuws over Rome te geven; hij werd van uit Rome de kroniekschrijver van 't letterkundig nieuws in Nederland. Zoo kreeg men de katholieke kritiek over de Hollandsche boekenmarkt langs Rome om. 't Waren geen ex cathedra-uitspraken, maar toch tellen Schaepman's oordeelvellingen voor het dagblad mee onder 't flinkste in die jaren, toen Huet schitterde, en toen Jonckbloet, ten Brink, Pierson en Vosmaer hun goeden tijd beleefden. Onder de Hollandsche katholieken was de Roomsche student zoowat de eenige die

(1) In Alberdingk's Almanak 1870, blz. 254.
(2) Verzamelde Gedichten, 5e uitg. inl.

zich aan letterkritiek waagde : noch *Katholiek* noch *Dietsche Warande* deden eraan mee, tenzij, per vergissing, een enkelen keer. Ook dit krantenwerk van Schaepman was meer dus dan krantenwerk ; menig Hollandsch woord, uit Rome vertrokken, werd in 't vaderland een baanbrekend idee op 't gebied van de letterkundige œsthetiek.

Ik tel van hem elf zulke brieven, van 28 September 1869 tot 14 Juli '70. Zijn eerste brief leidt in bij 't publiek : Everts' Geschiedenis der Nederlandsche Letteren. Hij drukt vooral op de zaakrijkheid, den prettig-onpartijdigen ernst van dit werk, dat toch, gezien « de naam en de stand (van den schrijver) voor onze liberale schoolcommissiën *une source impure* (zal blijven). » Terloops bekijkt hij ook wat Nederland al voor handboeken heeft van dit slag :

« Hofdijk heeft een goed boek geschreven ; Dr van Vloten en ten Brink verrijken ons met nog betere ; maar behoef ik te zeggen dat er door al die deelen en deeltjes soms een tochtje speelt dat ons katholiek gevoel minder aangenaam aandoet ? »

Toch vindt Schaepman ook bij Everts niet alles naar wensch.

« Dr. A. Pierson b.v. had als prozaschrijver wel een weinig ruimere vermelding verdiend dan de eenvoudige opgave van zijn naam. Iemand die op het gebied van godgeleerdheid, wijsbegeerte, œsthetiek en letterkundige verhalen door boekdeelen en brochures zijn plaats heeft gewonnen, verdient evengoed een schetsje zijner gaven als Mr C. W. Opzoomer of de redakteuren van *De Gids*. »

Meteen een bewijs dat bij Schaepman sympathie genoeg bestond vóór de kibbelarij met Pierson enkele jaren later.

Ook op het stuk van de Renaissance weet Schaepman zijn woordje in te brengen :

« Wij lezen (daar) van een heidensch en christelijk kunstbeginsel. Hoe juist nu ook de geheele voorstelling in die vier eerste nummers gegeven zij, mag ik toch niet ontveinzen dat zij voor elken lezer die geen bepaald meer wijsgeerige studie der letterkunde gemaakt heeft,... onduidelijk blijft.... Is er op dit punt geen gevaar voor valsche, onware en overdreven voorstellingen ? »

Nog een grief :

« Waar men beredeneerd en methodiesch geschiedenis wil schrijven, behoort men ter inleiding te verklaren wat geschiedenis, wat letterkunde en wat geschiedenis der letterkunde is. Al was het ook alleen om verkeerde definitiën te voorkomen. »

De gebruiker van 't handboek is verplicht die verklaringen elders te gaan zoeken :

« Wij blijven bij onze vaderlandsche auteurs. Alberdingk Thijm's *De la littérature néerlandaise*, is te veel geïgnoreerd om mijn docent bekend te zijn. Bij Jonckbloet... vindt hij weinig, en dat weinige is nog vrij onbeduidend; voor het opslaan van Elberts' Chronologische Handleiding, behoede een goede Engel hem en zijne leerlingen. Eindelijk opent hij Jan ten Brink, Schets eener Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, daar vindt hij veel, zeer veel. Maar de goede docent zal hier moeten handelen als de Californische goudzoeker....

De tweede brief neemt ruimer vlucht, van uit Busken Huet's bewering :

« Het behoort gezegd te worden : Vondel heeft nooit geleefd, Vondel leeft althans op dit oogenblik niet in het hart der Nederlandsche natie. »

Wel is de jonge doctor geneigd den al te vernuftigen Fantaziër gelijk te geven, maar toch moet hij, de zanger van « Vondel », luid protesteeren tegen een andere uitspraak van den literairen groot-rechter : « Bij de oprichting van Vondel's standbeeld hebben wij ons al te gader aan affectatie bezondigd. »

De lust naar Vondel gaat heen met Holland's gezondheid, met het opkomen der klimmende koorts van 't cosmopolitisme, meent Schaepman.

« Ken eerst de wereld in uw eigen borst, dan de wereld van uw vaderland; en hebt gij niet genoeg aan die beide, welnu omvat dan de wereld buiten onze grenzen; gij zult ze kunnen kennen, omdat gij juiste gegevens hebt !

» Wie was er warmer Italiaan dan Dante, en wie toch behoort meer dan hij aan de heele wereld ? Waarom is het beeld van Goethe met zijn objectief-scherpe lijnen, soms vaag en nevelachtig? Omdat het licht, waarin het ons verschijnt, geen vasten glans bezit. Goethe kende geen vaderland.

» Vrees niet dat wij met aan ons Nederland in alles vast te houden, de Chinezen van Europa zullen worden ! (Hij), die ons dit scheldwoord naar het hoofd wierp, was zelf de grootste Chinees ter wereld ; buiten de grenzen der *première nation du monde* bestond er niets meer voor hem. Tot Chinees wordt geen kind eener natie, die nog een krachtig, haar bij uitnemendheid eigen leven bezit. Wat eene natie doet sterven is slechts als tweede oorzaak het zich onttrekken aan het verkeer met hare naburen ; de kiem des doods ligt in het verdorren, in het misdadig verstikken der eigen nationale kracht. Of meent gij dat het verslinden van slecht vertaalde engelsche romans, duitsche sentimentaliteiten en fransche schandstukken ons tot meer dan Chinezen maken zal ? Dat het opvullen van de hersenen onzer jongens met alle mogelijke literatuur ter wereld, behalve met onze hollandsche, hen tot mannen stempelt ? Lees eens wat Huet een bladzijde verder dan de aangehaalde, van den hollandschen jongen, die zijn Vondel kennen zou, zegt, en gij zult het mij vergeven, zoo ik nog eenmaal het versje van den leekedichter verknoeijend uitroep :

« Verlos ons van de vreemden, Heer,
Geef ons den ouden Vondel weer ! »

Gun aan een man van vijf en twintig jaar den tijd, — en met een vaderlandsliefde beredeneerd als deze, kan hij, me dunkt, wat verrichten in zijn leven.

Diezelfde brief beveelt in de lezersgunst de uitgave van Vondel's treurspelen, waarin Schaepman zelf de hand had : Nr 1 was « Peter en Pauwels », bezorgd door Pater Koets, en waarin voor de eerste maal gepoogd wordt — zonder den stipten uitslag — jaar en dag van Vondel's bekeering te bepalen.

Uit den 3en brief blijkt hoe trouw Dr Schaepman *Les Samedis* van Pontmartin bezocht, toentertijde 't gerechtshof der Fransche letteren. Daarin verneemt hij :

« Le roman est un genre qui a ses lois ; et la première de toutes est de ne pas se mêler de ce qui ne le regarde pas, d'éviter de confondre l'imagination avec la conscience. »

Zijn bezwaren tegen die uitspraak legt hij uit :

« .... Heeft de ... fantazie eenmaal een harer gevleugelde kinderen opgeroepen, en staat deze schepping in kunst-

vorm belichaamd voor ons, dan draagt zij ook het teeken des goeds of des kwaads op het voorhoofd. De verbeelding is geen macht die verstand en geweten kan ontberen... In de onderwerping aan de wetten van geloof, rede en zedeleer vindt zij haar kracht en ook hare vrijheid. De onderscheiding die de wijsbegeerte tusschen de zielskrachten aangeeft, treedt in het leven op den achtergrond, omdat daar de ziel als de eenheid op den voorgrond treedt... (Ook zoo in den roman) dien ik een tot kunstwerk geadelde plastische beschrijving van een deel of het geheel van het maatschappelijk zieleleven in zijn innerlijke en uiterlijke vormen en uitingen noemen mocht..... De kunst is het kind der verbeelding, dat de liefde tot levensbeginsel en de waarheid tot schutsvrouw heeft... Daarom is 't mij een genot een pas verschenen Nederlandsch werk aan te wijzen, waarin de verbeelding het geweten (hier het lichtgeraaktste aller gewetens : het politieke) eerbiedigt, alle voorschriften der zedeleer huldigt en toch buiten haar gebied geen voetstap waagt. »

Hij bedoelt den roman van zijn vriend Van der Aa « Zoo wordt men Lid van de Tweede Kamer ». Dat niemand het boek thans nog leest, doet niets af van zijn waarde, van zijn geest, fijner en vooral onschuldiger dan men hem heden gewoon is.

« Gij verwacht, dat in dezen hollandschen verkiezingsroman van liberalen en konservatieven, van onderwijswet en schoolwetagitatie, van koloniale politiek, van herziening der kiestabel of iets dergelijks sprake zal zijn. » (Niets van dit alles). « Grijzen en geelen ... ziet gij optreden.... Den scherpzinnigsten geef ik te raden of de grijzen de conservatieven, of de geelen de nietliberalen zijn.... De fraaije leuzen : welvaart, voorspoed, eensgezindheid, welgezindheid, orde, rust, zijn (immers) eeuwig aktueel. »

Van toen afaan nam de Schaepman veelweter en veelschrijver zich in acht tegen de kwaal, die met de dagbladpers is geboren : tegen oppervlakkigheid. Aan 't adres van alle eng-angstvallige specialisten, die smalen op Schaepmansche alzijdigheid : oppervlakkigheid was den Doctor van toen af en zijn leven lang een gruwel. Maar grondige kennis der dingen stond voor hem niet gelijk met hedendaagsche detailstudie. Hoewel hij graag toegaf dat veel van 't geen hij weten wilde enkel bij vakgeleerden te vinden is ;... maar

daarbij moest hij uitspansel hebben en vergezichten : en dat verkoos hij zichzelven te maken.

Daaromtrent iets in zijn 4en brief :

Wij zien (in onze eeuw) de volmaakte uitdrukking van het veel-doen en alles-doen, dat bij ons de plaats van het goed-doen der vaderen heeft ingenomen. Onze hooggeroemde veelzijdigheid is... in de meeste gevallen... veeleer het gevolg eener eigenaardige zwakheid, die ons belet op één punt wil en gedachte te vestigen. Onze zucht tot verstrooiing heeft ons doen gelooven, dat wij door ons op alles te werpen van alles iets zouden meedragen, dat de grootheid onzer wetenschap zou toenemen naarmate van den materieelen omvang onzer kundigheden.... (Enkel) een (waarlijk) groot man kan vele zaken op uitnemende wijze van alle zijden beschouwen; groote mannen zijn echter zeldzaam... 't Moge aangenaam zijn, iemand te ontmoeten die over alles weet te praten — maar laat het dan toch ook bij praten blijven.... In één opzicht is onze radicale eeuw zeer goedig : zij bemint met afgodische liefde zeker gedrukt papier. Zij is geen stiefmoeder voor welk kindje ook, mits het slechts een merk op het voorhoofd drage, en hoewel het heidendom vereerend, is zij toch geen romeinsche matrone, die de wet eerbiedigde en de misvormd geborenen dooden liet. »

Dan komt de uitbrander voor J. Ph. Koelman, die in 1869 goedvond twee bundels herinneringen ten beste te geven : « In Rome, 1846-51 », een boek zooals niemand mocht schrijven die de gunst heeft genoten te Rome en van Rome te leven; en allerminst Koelman, de beeldhouwer en schilder, die onder leiding van C. Kruseman naar 't Zuiden mocht, en kon worden wat hij werd juist door zijn dertienjarig verblijf te Rome. Een leelijk boek. Hoe leelijk Schaepman het vindt, dat zegt hij u, in den toon van de Heiligerlee-brochure, een paar kolommen lang, om ten slotte Koelman's oppervlakkigheid op zijn wijze te illustreeren :

« In elke hoogere burgerschool richte men u een standbeeld op; men brenge aan de vier hoekzijden van het voetstuk de emblemen aan der schilderkunst, der geschiedenis, der staatswetenschappen, der literatuur, en ook de trofee der tijgers van Montevideo. Onder uw voet plaatse men het stervend monster des pausdoms — met of zonder Gioberti. Te groot om een individu te zijn moet gij een type worden, — daarom luide het opschrift : « Aan de geniale veelzijdigheid. »

Stemmiger klinkt en dieper gaat de 5e literarische brief. Hij wil wezen een letterkundige bespreking van Quack's « Martinus des Amorie van der Hoeven », maar feitelijk is 't een lang wijsgeerig betoog, Schaepman's eerste strijdrede tegen het egoïsme.

« Het leven (van des Amorie) is... in de volste beteekenis onvruchtbaar geweest... het egoïsme had hem wijsgeer gemaakt, ... het egoïsme heeft hem gedood.

» Egoïsme is een veel omvattend en dus al zeer onbepaald woord. Egoïsme is de wortel van iedere dwaling, van alle zonde, en egoïsme is een der kleine, hatelijke gebreken, die iemand in het maatschappelijk verkeer altijd vervelend... maken. In den grond zijn beide dezelfde, het onderscheid is slechts gradueel... Maar in al zijn schakeeringen draagt het egoïsme dit gemeene kenteeken, dat het wel ontvangen wil, maar niet *danken* : dat het wel de *gave* aanneemt, maar ze niet als *gegeven* erkent. En daar nu God alleen niets als gave behoeft aan te nemen, maar alles als recht kan eischen,... zoo is het wel geen onbezonnen gevolgtrekking, dat namelijk het egoïsme in de wijsbegeerte gewoonlijk pantheisme is.....

» Geen heerlijker verschijning bestaat er in de wereld dan de menschelijke persoonlijkheid, die kan herboren worden tot het kinderschap Gods. Daarom wordt tot die persoonlijkheid het woord gericht, aan hetwelk Clovis gehoorzaamde : « Buig het hoofd, trotsche Sicamber ! » en wel hem die zich buigt : hij wordt verheven tot weinig beneden de Engelen..... Martinus des Amorie van der Hoeven heeft het hoofd, het *ik* niet gebogen ; het riet is gebroken en door de winden verstrooid. »

Er was waarlijk reden en gelegenheid genoeg om zoo te spreken. Holland lag toen, zoowel als België en heel West-Europa, overrompeld door de gevolgen der leer dat het egoïsme de krachtigste hefboom is voor de volmaking van 't menschdom : De Manchesterianen hadden 't egoïsme voorop gesteld in de sociologie, Fruin bracht het in de œkonomische opvatting der geschiedenis, en de wijsbegeerte deed aan « ethisch materialisme », zooals Lange dat noemde. — Toen reeds wist Schaepman op zijn uur te spreken.

De literaire uiting waarin de jonge Schaepman voor 't eerst verwantschap met den jongen Van Deyssel laat

blijken is de 6e literarische brief, die Professor Opzoomer met zijn advies aan de Nederlandsche katholieken en met zijn Redevoering over de vrije wetenschap — beide pasverschenen brochures — in 't ootje neemt. Hij laat ons kijken hoe de professor

« het wijde doctorskleed afwierp en agitator werd bij de verkiezingen.... Gij glimlacht, en wilt wis eraan herinneren, dat de hoogleeraar met zijn ongevraagd advies niet zeer gelukkig is geweest. Ik geloof het gaarne. Mr Opzoomer's katholieke landgenooten mogen dan al duisterlingen zijn — half simpele, lichtgeloovige, « groene » scholieren die alles gelooven wat een hoogleeraar verkiest uit te spreken, zijn zij niet. Een paar eeuwen van vervolging en verdrukking zijn ons wel een school van geduld en volharding, niet van argelooze onnoozelheid geweest. Wat Lumeij en Lonoy, wat plakkaten en raadsbesluiten ons niet hebben ontnomen, laten wij ons door den humbug van een wijsheids-charlatan niet ontfutselen..... Klank en rook, zelfs Opzoomeriaansche, vervliegen snel. 't Is treurig, maar « de ervaring » leert het.

« De ervaring » :
's Professors wonderwoord, dat volgens hem alle wetenschaps-mirakelen der toekomst moest verrichten. — Aan 't slot van den brief wordt deze « hater der waarheid » gesteld tegenover de Kerk van wier wezen en verschijning Schaepman hier een eerste proeve van synthesis waagt met welsprekend-grondige redeneering.

* * *

Ondertusschen vergat hij ook niet dat hij het zich ten plicht had gesteld zijn lezers uit *De Tijd* op de hoogte te houden van 't geen er in 't kerkelijk Rome gebeurde. Zoo hebben wij den 26en Mei laten voorbijgaan, den feestdag van Il santo Padre Filippo, St. Philippus Neri, een der beschermheiligen van Rome en den lievelingsheilige van levenslust Schaepman. Alle Romeinen die tijd hadden — bedenk hoeveel dat zijn moet — waren dien morgen in en om de Chiesa nuova en het klooster de Oratorianen. « In het klooster bezocht men de verschillende vertrekken, door den heilige bewoond, en het kleine kapelletje, waar de

heilige in de laatste jaren zijns levens de h. mis verrichtte. In deze vertrekken... vindt men zijn stoel, zijne bank, zijn biechtstoel, zijn kruisbeeld. Aan den ingang van het kapelletje hangt nog de bel, die het teeken gaf wanneer de mis des heiligen begon.

» De Paus zou in *treno grande* naar de kerk komen. Dat verkondigden de roode, met goud omboorde draperiën, die uit alle vensters neerhingen, en het geele zand in de straten, die de stoet moest doortrekken, was gestrooid.

» De *treno grande* is een prachtig schouwspel. Voorop de fransche gendarmen te paard, met hunne zware beerenmutsen... Dan de sierlijke dragonders, gevolgd door de te voet gaande pauselijke lakeijen (de *bussolanti* of deurwaarders) in roode en zwarte kleedij.

» Daarna volgt op een witten muilezel gezeten de *Uditore di rota*, die het pauselijk voordraag-kruis voert. Eindelijk de garde-noble, een schitterende groep. Op fraaije paarden gezeten, omringen zij de pauselijke koets. Deze wordt door zes rijk getoomde en door palfreniers geleide paarden getrokken. De koets is geheel met rood fluweel bekleed en met zware vergulde versierselen voorzien. Voorop verheffen zich twee engelen, die de pauselijke tiaar dragen. Daarop volgen weer garde-nobles, en in rijke staatsiekoetsen de verschillende leden van het pauselijk hofgezin, tot eindelijk de stoet weer door dragonders en soldaten gesloten wordt...

» Na de Mis liet Z. H. in de sakristij het decreet afkondigen, waarbij het onderzoek der vier mirakelen in de zaak der zaligverklaring van den Ven. Vincentius de Laconis werd toegestaan.

» Een zonderling gezicht bood op den avond van dien dag het voorplein van St. Pieter met de piazza Rusticucci aan. De kolonnade, die het plein van beide kanten in halfrond omvat, werd nu over de geheele aangrenzende piazza uitgebreid. 't Is waar, in plaats van travestijnen zuilen had men hier groote, stevige juffers, wit geverfd en met groen omwonden ; en deze nieuwe kolonnade had slechts een dekking van zeildoek. Tusschen de zuilen en juffers werden de wapenschilden van den Paus en de kardinalen gehangen ; in de voorportalen van het Vatikaan, kon men reeds

de prachtige Gobelins, eens door Lodewijk den XIVde geschonken, bewonderen. Deze waren de voorbereidselen tot de groote processie van het H. Sacrament. Den volgenden morgen te midden van het plein stonden afdeelingen van de verschillende troepen geplaatst...

» Tegen acht ure begon de processie... Eerst verscheen een lange rij weezen uit verschillende gestichten. Sommigen geheel in het zwart, sommigen geheel in het wit gekleed, allen echter met de toga. Daarop volgden de broeders der boetvaardigheid en de geschoeide Augustijners, dan de Capucijnen. Deze in den vreemde zoo geminachte, bij het romeinsche volk zoo beminde broeders, vormden een ontzaglijk lange rij. De kruisdrager liep met neergeslagen oogen, met het voorhoofd tegen den kruisstam gedrukt, als een wandelend standbeeld, zóo verslonden in overdenking. Na eenige kleinere kongregatiën volgden drie takken van den wonderrijken boom, door St. Franciskus in de wereld geplant: de Minimen, de Conventueelen en de Observantijnen. Verder hadt gij nog de heremieten van St. Augustinus, de karmelieten en... de Dominikanen.

» Elke der veertien reguliere orden en kongregatiën werd door haar kruis of standaard voorafgegaan.

Nu kwamen zes verschillende monniksorden, alle behoorende tot den regel van den H. Benediktus. Schilderachtig... dat wit, hemelsblauw of zwart ordensgewaad.

» Terwijl dit alles voorbijtrekt buldert op eenmaal het kanon van den Engelenburg en luiden de klokken van S. Pieter. Dat is het teeken dat ook de Paus zich uit de sixtijnsche kapel begeeft.

» (Nu) komen de reguliere kanunnikken van St. Jan van Lateranen, dan het kruis der seculiere geestelijkheid, de kweekelingen van het romeinsch seminarie in violette toog en soprana, en de 52 pastoors van Rome. Verder de kanunnikken der kleine en groote bazilieken in plechtgewaad. Voor elk der groote kapittels uit draagt men een klokje, het paviljoen der baziliek en het kruis. Vooral de kruisen van S. Jan van Lateranen zijn bewonderenswaardig. Men zegt dat ze afkomstig zijn van Konstantijn en Karel den Groote.

» Eindelijk komt de pauselijke stoet. Waan echter niet

dat gij ten einde zijt; onafzienbaar nog is de breede schitterende rij. In hun rood damasten staatsiekleed naderen eerst de *bussolanti*, de roededragers van het Vatikaan, dan de verschillende prelaturen, de *Capellani d'onore* met de prachtige mijters en tiaren, eindelijk de *Uditore di rota*. Dan twee *clerici*, die de lange stokken der Penitenciërs, uit bloemenruikers als opschietend, dragen. Na de Penitenciërs zelven komen de gemijterde abten, de bisschoppen en aartsbisschoppen, de Senaat van Rome, eindelijk de kardinalen in het gewaad hunner orde. Elke kardinaal is vergezeld van zijn kapelaan, die den mijter, en zijn edelman, die den purperen staatsiehoed draagt.

» En dan — de Paus! Voor het hoogwaardig Sakrament ligt de Vader aller geloovigen neergeknield op den *talamo*, die door acht dragers wordt getorscht. Er was geen beweging op het eerbiedwaardig gelaat te bespeuren. Geheel verslonden in gebed, was de blik des Pausen kalm maar vol hoop en liefde op Hem, wiens plaats hij bekleedt en wiens eerste onderdaan hij is gevestigd...

» Daarop volgde de geheele garde-noble in groot uniform en te paard. Verder zag men nog den generaal, prominister van Oorlog, Kanzler, door een schitterenden staf omringd. In hun midden reed de vaandeldrager met de hoogwapperende banier der *Sancta Romana Ecclesia*.

» ... ('t Was inderdaad) de triomftocht van den Koning Christus. Al degenen, die de voorloopers zijn zijner zegevierende komst op aarde, allen die meewerken om de zegepraal van het daar op de wolken schitterend kruis te verkondigen, gingen nu ook hun koning vooraf. Want immers allen van den armen Capucijn af tot den kardinaal-bisschop toe hebben slechts dat éene doel : de overwinning van den Godmensch en zijne bruid, onze moeder, de Kerk ».

O. H. Hemelvaartsdag en de schitterende viering van den feestdag der H. Apostelen Petrus en Paulus kregen ook hun beurt. Dat Petrus altijd heerschen blijft en Paulus altijd straffen durft getuigde de Paus na de mis. « In het midden van St. Pieter hield de pauselijke stoet stil : Luide werden allen die leenplichtig zijn aan den stoel van Petrus of belastingschuldig aan den Paus en niet verschenen waren met hun opbrengst, met de kerkelijk straffen bedreigd. Na de voor-

lezing sprak de Paus, op de Sedia gestatoria gezeten, over alle roovers der kerkelijke goederen de vastgestelde straffen uit, en zich beroepend op vroeger door hem uitgesproken allocutiën, op de eenstemmigheid waarmede de bisschoppen voor de wereldlijke macht des Pausen waren opgekomen, herhaalde hij dat hij getrouw aan zijn eed, geen stroobreed van het eigendom van Christus' bruid afstond, en hij, wat geweld en roof ook mochten beweren, zich alleen de rechtmatige Koning achtte van het hem ontstolen erfgoed. »

's Avonds was het vuurwerk. St. Pieter stond in 't lichtelaaie van 't « cambiamento ». Op de loggia van 't Benedictijner-klooster San Calisto, juist tegenover St. Pietro in Montorio, stond Schaepman bij den feestbrand, met een heel andere dichterlijkheid dan die van keizer Nero, want aan zijn brief is te zien hoe hij het spel van vuurpijlen en vallende sterren bekeek met de nieuwsgierig-verbijsterde oogen van den Tubbergschen buitenknaap.

De solemneele stemming verslond hem niet zoo geheel, dat hij vergeten zou nota te nemen van 't sociale teeken des tijds, 't welk zich per aanplakbrieven aan de straathoeken te Rome openbaarde :

« Sedert eenige dagen staan op bijna iederen hoek der straat volksgroepen stil om een der tallooze aanplak-biljetten. Wat zoozeer aller aandacht trekt, is de aankondiging, die het opschrift voert : *Societa edificatrice di case per la Classe povera e laboriosa di Roma*. Na in het geheugen geroepen te hebben wat in andere landen op het gebied der verbetering van het lot der arme arbeiders is geschied, verklaart men hierin te Rome in dit opzicht niet te willen achterblijven. Men zal aanvangen met een gebouw, 15 woningen bevattende op den weg naar St. Jan van Lateranen. Eene leening van 537.000 lire, in aandeelen van 100, wordt ter inschrijving opengesteld. Onder de bescherming van Pius IX zal de maatschappij haar werk beginnen. Het stuk draagt de onderteekeningen van den hertog Massimi, den markies Patrizzi, de prinsen Borghese en Sancelotti, den kard. Bianchi, als bouwkundigen, en anderen.

» Of deze poging onder het volk goedkeuring vindt, is nog niet te bespeuren. Ook schijnt de noodzakelijkheid dezer maatschappij, hoe nuttig en lofwaardig, niet geheel

bewezen; hier wordt voor de armen door allen overvloedig gezorgd.

» Ik hoop dat men hier nooit arbeiderswijken bouwen zal. Hoe voordeelig zij mogen zijn voor de *hygiène*, — voor de zedelijkheid zijn ze zeker hoogst nadeelig. Hier leven de werkman en de rijke adellijke dikwijls onder hetzelfde dak. De weldadigheid wordt zóó volle gelegenheid tot werken en de naijver wordt door de christelijke liefde verdreven. Behalve in enkele koffiehuizen, meest door vreemdelingen bezocht, ziet men in de overige de bontste mengeling. De jongen, die zoo even uw schoenen poetste en voor zijn twee soldi dankte, drinkt er even goed zijn mischio als gij. De echte gelijkheid van allen bestaat hier in het leven, terwijl hier buiten de gelijkheid (en nog welk eene!) als dood beginsel in de konstitutiën geschreven is. » (1)

* * *

Eindelijk was daar de dag dat de Concilievaders uit Holland verschenen : de 6e December 1869. Dr Schaepman ontving 't hooge gezelschap : Mgr Schaepman, den aartsbisschop, Mgr Wilmer, den bisschop van Haarlem, Mgr Zwijsen, den bisschop van Breda, en Mgr van de Burgt, den president van 't Rijsenburgsche Seminarie. Mgr Zwijsen, de hoogbejaarde, nam « met zijn trouwen Dorus » in het hotel Minerva zijn intrek. De andere vier logeerden in de via Giulia, de groote straat die, van S. Giovanni naar het Palazzo Farnese, nagenoeg langsheen den Tiber loopt. Ze betrokken daar de eerste verdieping « bij den Commendatore Severi, Presidente del Rione ». « Herman, je bent mijn secretaris voor 't Concilie », had al dadelijk de Aartsbisschop gezegd. Hij had immers niet veel tijd noodig om 't geen hij in zijn krant getrouw had gelezen te leggen nevens 't geen door dienzelfden jongen nog verder te Rome was verricht en om te beseffen dat neef Doctor zijn zware taak van Concilie-secretaris gewassen zou zijn.

In de encyclika Æterni Patris van 't vorige jaar stond het doel der twintigste groote Kerkvergadering in den breede

(1) *De Tijd*, 8 Sept. '69.

beschreven : de bestrijding der moderne dwalingen en de naar de tijdsomstandigheden gewenschte herziening der kerkelijke wetgeving.

Den 8en December werd het Concilie geopend. Aan den grooten dag moest natuurlijk ook een vers gewijd, en Schaepman schreef zijn « VIII December MDCCCLXIX (1). De dichter vraagt aan de okelisk, aan de baziliek, aan de wereld, waarom ze schudden en sidderen :

« Gij wareld, zeg, wat trillingen er varen,
Wat schuddingen er omgaan door uw schoot ;
Hoe klinkt uw stem als 't hallel eeuwger snaren
Of 't smartgekrijsch van sombren stervensnood?
Zult ge ons het graf of hooger leven baren,
Gij tintelend, gij purper morgenrood? »

Maar de vragen verstommen, en het slotvers juicht :

« De groote dag, de dag der eenheid komt ! »

De Vaders trokken processiegewijze naar de Aula Concilii, den Noorderkruisarm van St. Pieterskerk. De Paus stemde 't Veni Creator aan.

« 't Feestelijk gezang rolt door de gewelven en verkondigt de blijde tijding van den aanvang der grootste gebeurtenis dezer eeuw... De aangeduide bisschop houdt de openingsrede... ». Prœsides van 't Concilie waren de kardinalen de Angelis, de Luca, Bizzarri, Bilio en Capalti ; algemeene secretaris was bisschop Feszler, van St. Pölten, een der beste « Kirchenhistoriker » van Duitschland. (2) « De eerste der kardinalen-diakens, zich tot de vergadering richtende, zegt : « Orate ». De Paus knielt aan 't faldistorium, elke der zevenhonderd Vaders knielt aan zijn zetel. Inmiddels naderen twee bisschoppen met boek en kaars, plaatsen zich naast den H. Vader, die nog in gebed verzonken ligt, na een wijle zich verheft en het gebed « Adsumus, Domine » begint... Uitgenomen den Paus zijn alle aanwezigen nog geknield; de tweede der

(1) Zie Alberdingk's Almanak, 1870, blz. 111-112.
(2) De Concilie-Duitschers die op 't gebied der geschiedenis meest naam hadden waren Hefele, Feszler en Friedrich, met wien Schaepman later zal te doen hebben.

kardinalen-diakens staat op en zegt tot de vergaderden : « Erigite vos ». Geheel de vergadering verheft zich en blijft staande. De zangers heffen den lofzang *Exaudi nos*, *Domine*... aan.... Nu zingt de Paus het gebed « Mentes nostras » en daarna heffen de zangers de litanie van alle Heiligen aan.

» Als de kring der Vaderen de litaniën der heiligen zingt, treedt dit duidelijk voor ieders oog : Daar hebt gij de geheele geschiedenis, een onafgebroken rij van getuigen, van de Apostelen af tot op onze dagen toe. Daar komen twintig eeuwen voor uw geest, door hare edelste kinderen, de heiligen der Kerk, vertegenwoordigd ; daar zijn alle volkeren en talen, alle rangen en standen der maatschappij. Daar staat onze moeder, de Bruid van Christus, de Kerk, omringd van al hare zonen, van de overwinnaars en de strijders, die overwinnaars zullen zijn. Nu zij allen om zich heeft vergaderd, nu alle eeuwen om haar geschaard zich vereenigen in één gebed, richt zij door Petrus het woord tot haar Verlosser, haar Koning en haar Bruidegom : « Gewaardig U, o Heer! deze heilige Vergadering te zegenen, te beschermen en te besturen ; wij bidden U, verhoor ons! » Onderwijl zegent de Paus driemaal de vergadering, zeggende : « Ut hanc sanctam Synodum... En verder : « Behaagt het U, Hoogwaardige Vaders te verklaren, dat deze heilige algemeene kerkvergadering begint en begonnen is? » (1).

» Het antwoord is éene harmonie : « Placet ». Van de hoogte des troonzetels klinkt door de metalen stem van den Paus... het voleindende woord « Met de goedkeuring der heilige Vergadering bepalen, bevestigen en stellen wij vast, dat het algemeen koncilie begint en begonnen is. (2).

» Daarop volgt de allocutie van den Paus. « Wat wij door wenschen en gebeden van God afsmeekten, dat mochten wij door zijne bijzondere en uitnemende vrijgevigheid verkrijgen : het door ons bijeengeroepen algemeen Concilie mogen wij met u vieren... Gij nu, Eerwaardige Broeders, zijt in den naam van Christus hier vergaderd, om met ons getuigenis geven van het woord Gods en getuigenis van

(1) Aforismen over het Concilie. *De Tijd*, 28 Dec. '69.
(2) Aforismen over het Concilie, *De Tijd*, 28 December 1869.

Jesus Christus ; met ons den weg Gods in de waarheid aan alle menschen te leeren, met ons onder de leiding des H. Geestes te oordeelen over de tegenspraak der valsche wetenschap... » (1) « Na de Pauselijke rede moeten allen die geen zitting hebben en niet genoodigd zijn bij 't Concilie de Kerkvergadering verlaten. De deuren der zaal worden door de wachters gesloten en zorgvuldig bewaakt.

» Mgr Freszler begeeft zich met den bisschop die de decreten zal voorlezen naar den pauselijken troon. De H. Vader overhandigt hun de decreten. En de lezing begint: Pius episcopus, servus servorum Dei, sacro approbante concilio, ad perpetuam rei memoriam...... De decreten worden aan de goedkeuring der Vaders onderworpen. De stemopnemers en de notarissen gaan achtereenvolgens bij de Kardinalen en Vaders en ontvangen de stemmen der vergaderden. (2)

« Men weet hoe het eerste *Schema de Ecclesia Christi* in den loop der dagen tot een geheel ander dan het oorspronkelijke geworden was. Was in dit eerste ontwerp van de onfeilbaarheid des Pausen geen sprake, in betrekkelijk korten tijd was dit leerstuk en de uitspraak van het geloof in deze waarheid onafwijsbaar op den voorgrond getreden. Niet het minst door de verwoede bestrijding, die de zaak van (wege) de gezworen vijanden der Kerk telken dage ondervinden moest. Een bestrijding zoo fel, zoo nameloos fel, dat zij de rechters en de vaders des geloofs, die naar hun geweten en naar hun plicht, hun gezworen plicht, in het Concilie hun volle meening moesten zeggen, bij de eenvoudigen niet alleen, maar ook bij mannen van hooge wetenschap en hooge deugd verdacht maakten. Immers van de zijde der bestrijders en haters nam men den schijn aan, alsof alle verzet, ook het rechtmatigste, éen en hetzelfde was en uit dezelfde beweegredenen voortsproot. » (3)

Van 10 December 1869 tot 1 September 1870 werden 89 congregationes generales gehouden, en 4 openbare zit-

(1) M. en B. 3e d. blz. 3.
(2) Beknopt weergegeven de inhoud der beide brieven aan *De Tijd* over de « Plechtige Opening van het Vatikaansch Concilie » 9 en 11 Dec. 1869.
(3) M. en B., 4[e] d., Inleid. VIII.

tingen. Van eerst afaan waren de twee kampen duidelijk : de meerderheid, geleid door de Paters Jezuieten der Curie, door Manning, Pie, Dechamps, Senestrey, Freppel, enz. beschouwde de dogmatiseering als noodwendig; de minderheid, waaronder de meeste Duitschers, met Hefele en Ketteler, de Franschen : Dupanloup, Mathieu, Darboy, de Oostenrijkers: Stroszmayer, Rauscher, Schwarzenberg, de Noord-Amerikanen : Kenrick, Vérot, zij allen waren, binnen de zuivere leer, ook aanhangers van de geloofswaarheid der onfeilbaarheid, maar achtten de uitspraak óf onnuttig, óf gevaarlijk, óf ongeoorloofd. Druk was de minderheid in de weer op de algemeene Congregatie van 28 December. Voorbeeldig eensgezind liep de tweede openbare zitting af — die van 6 Januari, waarin door de Vaders van het Concilie de geloofsbelijdenis werd afgelegd.

« Met eene stem verhieven die zevenhonderd het Credo. Credo in unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam. Ik wilde dat gij het gezien hadt, gij woordvoerders en formeerders der openbare meening, gij die ons spreekt van woelingen, scheuringen, splitsingen, van partijen in de Kerk ! » (1) Maar daarna wordt de beweging weer sterker. Elk « schema » aan de Vaders rondgedeeld broeit een nieuwe reeks vlugschriften. Door de bisschoppen der meerderheid wordt een adres aan den Paus gericht om de uitspraak van het leerstuk te vragen. Ook de minderheid besluit tot een adres in tegenovergestelden zin. (2)

* * *

De drukte der debatten verlamde Schaepman's vlugheid niet voor zijn gewone bezigheden. Nauwkeurig werd *De Tijd* op de hoogte gehouden van alles wat er in en om 't Concilie gebeurde. Mgr de Aartsbisschop en president Vander Burgt hadden ook veel nieuws uit Utrecht meegebracht, meer dan « de zwarte » had willen overbrieven, omdat er zooveel was dat hem zelf betrof. Van Heukelum had immers den 1en Zondag van den Advent in

(1) Aforismen. 28 Dec. *De Tijd* '69.
(2) Zie Duitschland en het Concilie van het Vatikaan, passim. M. en B., 3e d., blz. 51-101-

zijn aartsbisschoppelijk Museum de geestelijkheid van de stad en een tiental kunstenaars en kunstvrienden bijeengeroepen om hun uiteen te doen zijn plan voor een vereeniging ter verspreiding en beoefening der kerkelijke kunst. Hij wenschte ze te heeten de St. Bernulphusgilde, naar den naam van den twintigsten Utrechtschen bisschop (11e eeuw), die niet alleen een zegen van vrede en voorspoed was geweest voor het Sticht, maar ook een weergaloos bouwer van kerken. Van hem zijn de meeste Nederlandsche juweelen : St. Pieter, St. Jan en St. Paulus te Utrecht zelf, en vooral St. Lebuinus te Deventer. (1) Geestdriftig werd de gilde als opgericht verklaard. De aartsbisschop had het beschermheerschap aanvaard. Van Heukelum zelf was tot deken verkozen; Kloppenburg tot vice-deken; Aukes, die den ongelukkigen te Braake had opgevolgd, kreeg het secretarisambt, en Zweinenberg, de kapelaan van St. Martinus, dat van penningmeester.

Stof genoeg bij Schaep voor een fermen Nieuwjaarsbrief den 8en Januari '70 aan « de zwarte » : « Moge St. Bernulphusmostaardzaadje een reuzige boom worden, den eik van 't Noorden in takken en bladeren en kroon gelijk.....

« ... Ik geloof dat de fiere Sikambers, de anti-gothiekers, de mannen van den sleur en de eigenzinnigheid wel zullen buigen voor den nieuweren heer en hunne afgoden verbranden zonder om te zien. Dat zal een werkelijke auto da fe zijn als wij eens alle mogelijke dwaasheden door scheppende Vandalen op onzen bodem gepleegd, opstapelen en verbranden...

» ... Maak mij nu lid van St. Bernulphus, hoor ! »

En bij den brief was een feestlied voor de medeleden, een vergasting voor de eerstkomende vergadering ; enkele luid-geestdriftige strofen aan de Schoonheid :

... Door de verste levenskringen
Die den éenen Schepper zingen
Golft de Schoonheid, leeft heur kracht;
In 't geruisch der eikenblâren,

(1) Zie : Verslagen der St. Bernulphusgilde, in 't Gildeboek, 1e jr., blz. 39 en 15.

In het bruischen van de baren,
In der bloemen kleurenpracht.

Uit het hart der Levenszonne,
Aller Schoonheid rijkste bronne,
Viel een straal in 't menschenhart,
Kweekt er hooger, rijker leven
Dat weer leven mee kan geven
En den tand der tijden tart.

Heilge kunst, door God geschonken,
Kern van licht die levensvonken
Over 't veld der smarte strooit:
U zij hulde en trouw geboden.
In des levens drang en nooden
Houden we uwe vaan ontplooid. (1)

Ook met Alberdingk stokte de briefwisseling niet : ze liep hoofdzakelijk over de uitgave van Vondel's treurspelen, die nu toch zou voortgaan, en waarvan Schaepman het eerste deeltje : Peter en Pauwels, in zijn Literarische brieven al gerecenseerd had. Van Heukelum en Aukes waren voor de Maagden herhaaldelijk aangesproken; maar wijl ze 't met de nieuwe gilde te druk hadden, spande Schaepman zich alweer voor dat karweitje.

Zijn beste ontspanningsuren werden echter aan 't werk van « de zwarte » gewijd. Zijn ijver voor St. Bernulphus werd zoo groot dat hij dreigde naijver jegens den deken te worden, en in zijn lust om binnen enkele maanden in de Gilde te laten zien wat Rome hem had geleerd, zond hij als een voorbode een studie naar *De Tijd,* zes Romeinsche brieven lang. Ze heette « Een Kunstenaar », en 't was Overbeck.

Wien kon hij beter kiezen dan Overbeck, den schilder naar zijn hart, den « Nazarener », die voor Aug. Reichensperger in wedijvering met Steinle de grootste Duitsche kunstenaar was der 19[e] eeuw, den edelen grijsaard, die den 12[en] November 1869 te Rome gestorven was?

't Opstel vangt aan in den echten toon, dien godsdienstig-romantischen, den toon van Schaepman toen, maar

(1) Bewaard in handschrift bij Mgr. Van Heukelum.

vooral den toon van de vrienden die sedert het begin van de 19e eeuw in 't St. Isidoro-klooster samenzaten: Pforr, Hottinger, Cornelius, Vogel, Veit, Schadow, Romboux, Schnorr. We wonen 't vriendenfeest bij op de villa Schultheis, buiten de Porta del Popolo. 't Is tafelkransje en de Beiersche Koning troont in 't midden van de prinsen der kunst; en Rückert is ook daar, als feestdichter.

Op 't banketrelaas volgt de studie: Schaepman beschouwt zijn Overbeck in diens echte wezen: als den schilder der Bijbelstoffen, met Rückert's getuigenis:

« Die Bibel ruht in meiner rechten Hand. Das Hauptbild wird in ihr nur aangetroffen ».

« De Bijbel is een wonderbaar boek. Neemt gij het op als de eenige, uitsluitende bron van uwe individueele geloofskennis, dan wordt het dor, vaag, onvruchtbaar, een bron van twijfel voor een zuil der waarheid, een doek vol warrelende duisternissen voor een panneel vol licht en orde, een ondoordringbaar woud, waar leeuwen, panthers en wolven uw weg belagen en geen Vergilius door Beatrice afgezonden ter redding opdaagt.

Wilt gij weten hoe men waarachtig genot uit den Bijbel put? let dan eens op dat kind! Het zware boek ligt opengeslagen in den schoot der moeder, maar het kind verdiept zich niet in dorre... lezing; het beschouwt met verrukking de houtsneeplaten; het luistert met gespannen aandacht naar de verhalen uit dat boek geput, het volgt nauwkeurig den vinger, die een verheven les of een hooge waarheid aanwijst, met open mond vangt het de verklaringen, de verhalen, de bijzonderheden op, die het duistere ophelderen; het leert niet het boek maar de levende waarheid beminnen en gelooven.

.... Zal de kunst den Bijbel als de zuivere, rijke bron harer idealen in de rechterhand dragen, dan moet zij dien Bijbel aannemen, te gelijk met de overlevering, die hem vervolledigt, met de geloofsverklaringen, die den zin aangeven, met de geschiedenis die de doode letter in het leven voert, en den zwevenden geest belichaamt. Dan neme zij den Bijbel aan uit de hand der eeuwenoude en toch eeuwig jeugdige moeder, uit de hand der Kerk. »

Ter nadere beschouwing haalt hij uit Overbeck's werk het symbolisch fresco der villa Massimi: De vrouwenfiguur, Tasso's Verlost Jerusalem symbolizeerend. Schaepman vindt in de schilderij nog een dieper zinnebeeld: de

menschelijke ziel, verlost uit de dwaling, en stralend in 't gelukkige licht van 't geloof.

Uit den Bijbel zelf neemt Overbeck bij voorkeur de motieven der goddelijke liefde. Vandaar dat koning Lodewijk hem eens noemde den apostel Joannes der nieuwere kunstperiode. Zoo haalt hij veertig illustratiën uit het Evangelie.

« Het idyllische daarin heeft onzen meester het sterkst getrokken. De Zaligmaker als kind, de Verlosser de kinderen zegenend... Een mystische geur waait u tegen; zeker... niet de kinderlijke naïveteit, de in liefde opvlammende begeestering der 13e eeuw; deze man heeft meer diepte, meer fijnheid van gedachte dan spontaneïteit van gevoel; hij is een nakomeling, geen tijdgenoot van de *Kunstgenossen der Klosterschule* — toch, wie in onze dagen heeft zoo gevoelend gedacht als hij? (Zie maar eens) het goddelijk kind met het hout, door zijn voedstervader bewerkt, op de schouders; of water scheppend uit den put; of de bloemen van Mariaas hof besproeijend... Geen zweem van ijdel doordringen in de geheimen van het verborgen leven te Nazareth, maar nog minder een spoor van zeker zoetsappig-godsdienstig gevoel; een vroom en vrolijk spel der geheiligde fantasie, gemengd met den ernst die bij het goddelijke past. De lijnen der teekening verraden een eigenaardige, ik zou zeggen, mannelijke zachtheid; de gelaatstrekken spreken niet van den argeloozen, vrolijken droom der kinderjaren alleen; het beeld is de sluijer der profetie.... »

..... Italië en Duitschland samen hadden een groote zending in de kunst.

De jonge meester meende — in 1819 was die hoop zoo vermetel niet — dat van Duitschland de stem zou uitgaan, die de italiaansche vormenschoonheid en kleurenpracht door noorschen geest bezield en getemperd — die de echte kunst in het leven roepen zou. Toen schilderde hij die twee heerlijke vrouwengestalten, onder denzelfden baldakijn op den troon gezeten: de eene warm van toon en rijk aan tinten met het weelderig haar in zwarte vlechten om de slapen gelegd, met een blik waarin door den nevel der ontmoediging, de dartele levende fantazie schittert. De gevulde leest is in de fluweelen plooijen van het vorstelijk venetiaansch gewaad gehuld.... Die andere legt zoo vertrouwelijk de zachte hand op den schouder en spreekt zoo schoone taal; (zij) met het bleeke gelaat gevat in

de donkere huive, waaronder(uit) de blanke lokken heenspringen; met haar eenvoudig keurslijf zonder sieraad, maar met een wereld vol bezieling en gedachte in het hemelsblaauw oog! Dat was... het levensideaal des schilders: de geest en de vorm.... Italië en Duitschland, Maria en Marta, die beiden zelfstandig vereenigd in de heilige, vlekkelooze kunst. »

Breedvoerig weidt Schaepman uit over Overbeck's meest beroemde doek : het Magnificat der kunsten. 't Heerlijke werk uit het Städel-museum te Frankfort is thans te algemeen bekend om Schaepman's beschouwingen, die nu traditioneel geworden zijn, herop te disschen.

Bij de fontein waarom al de grooten der kunst zijn geschaard, ziet Schaepman zijn eigen vizioen in hooge, ietwat gezochte dichterlijkheid :

« Excelsior is de wet van 't menschelijk leven. Als de hoog opstuivende waterstraal der fontein springt elke... levensuiting ten hemel op. De neerspattende druppelen vallen in de heldere kom, die den blaauwen hemel met zijn stralende zon weerspiegelt. Het leven dat naar het hoogste streeft, draagt een beeld van het hoogere in zich, weerspiegelt den hemel. Wel vallen in een lageren bassin ook druppels neder en vormen een breederen spiegel, maar zij weerkaatsen niet den hemel; — in hen ziet gij de vlottende schaduwen der natuur met de blauwe lucht ver in den achtergrond... »

Schaepman heeft nog een andere liefde buiten 't beroemde stuk :

« Overbecks laatste en schoonste werk vormen de reeds bekende en beroemde kartons der zeven Sacramenten (1)... Geen symbolische, maar historische voorstellingen. Zij leveren het bewijs dat ook de historische schilderkunst in den dienst der kerk wordt verheven... dat ook voor haar het dienaresse des Heeren zijn de hoogste grootheid is... Overbeck's gave van samenstellen en groeperen schittert hier evenzeer als de aan Rafaël herinnerende zachtheid en juistheid zijner omtrekken. Het ontbreken der kleur in deze kartons was in volkomen harmonie met het eigenaardige van zijn talent. Meester in het koloriet is Overbeck niet geweest. Voor hen, die liever geen ziel bezitten

(1) Sedert 1903 zijn die kartons in 't Vatikaan. — Minister Camphausen in de jaren '70 had geweigerd ze op staatskosten aan te koopen omdat Overbeck ultramontaan was!

heet zijn kunst dan ook *Seelenmalerei*... Zoo ik de Muze van dezen christelijken kunstenaar moest afbeelden, zou ik haar voorstellen als Wiseman's St. Agnes, die in haar arm smetteloos wit gewaad met een bloeddrop tot parel aan Fabius' schitterend gastmaal verschijnt. »

* * *

Nauwelijks had hij Overbeck af, of een andere serie brieven werd in de snipperuurtjes aangepakt : Ook voor de verstrooiing der Concilievaders had Rome gezorgd, en ter gelegenheid van hun verblijf aldaar was een expositie voor kerkelijke kunst geopend. Daaraan wijdde Schaepman vijf « tentoonstellingsbrieven ».

De tentoonstelling had haar lokalen in 't klooster der Karthuizers achter Sta Maria de Angelis, met zijn heerlijke Certosa en zijn majestueus binnenplein omringd door een gaanderij, op honderd travertijnzuilen gedragen ; daar is de hof waar midden in nog de drie groenende cypressen staan geplant door den bouwmeester der zuilengang, die Michel Angelo was. « Waar vroeger de van pracht en rijkdom stralende baden van Diocletianus verrezen, waar in onze dagen de nederige, arme Karthuizer zwijgt en bidt, zal nu de kerkelijke kunst een harer triomfen vieren. »

Den 17en Februari kwam Pius IX de tentoonstelling openen, onder den luister der Concilie-hymne, « een heerlijk stuk door een van 's Pausen *capellani*, Nazareus Rosati, gecomponeerd » (1).

Vooreerst blijft Schaepman staan voor de geïllumineerde oude teksten, « vooral de exemplaren der heerlijkste initialen en miniaturen uit de bibliotheek van Monte-Cassino. Gij vindt er de geheele rij van de 6e eeuw af tot de 14e eeuw toe ».

« Niet alleen kopiën van oude handschriften maar ook echte koorboeken vindt gij hier. Het kapitel der *Basilica Liberiana* stelt het heerlijk Graduale ten toon in het jaar 1517 op last van den kardinaal Leonardus de Rovere... gedreven en geïllumineerd. De prachtige, weelderig rijke randteeke-

(1) Tentoonstellingsbrieven, *De Tijd*, 23 Febr. '70.

ningen... toonen dat de Renaissance in haar eerste jaren nog prijs stelde op kloosterwerk.

» Ook de boekerij van St Jan van Lateranen geeft enkele harer schatten te zien. Daar hebt gij o. a. een hebreeuwsch handschrift : een exemplaar der vier Evangeliën van het jaar 300 met heerlijke figuren, wier uitdrukking en draperiën een geoefende hand verraden.

» ... Als de eerbiedwaardigste door ouderdom en verdienste begroeten wij aan de spits der verschillende vertegenwoordigers van de boekdrukkunst de bekende *Tipografia Poliglotta*, gevestigd in het *Collegio de Propaganda fide*. Vooral de bekende uitgaven in Oostersche talen trekken uwe aandacht, en (nog wel het meest) door de enkele tentoongestelde vellen van den *Codex Vaticanus*, die door P. Verullona begonnen, na zijn dood door P. Cozza wordt voortgezet...

» Bijna onmiddellijk naast de drukken der Propaganda schitteren de liturgische uitgaven van Pustet te Regensburg.. Het titelblad zijner folio-editie van het *Graduale romanum* prijkt met een vrije reproductie van drie miniaturen uit het koorboek van St Gallen, St Gregorius, David en Cecilia voorstellend.

« De *Calcografia Camerale* leverde prachtige gravures van al de meesterwerken die Rome van de groote meesters bezit... Ook de *Chromo-lithografia Pontificia* mag trotsch zijn op de heerlijke platen bij Rossi's *Roma Sotteranea* gevoegd.

» In den franschen boekhandel — hebben we vooreerst Firmin Didot... Zijn smaakvolle uitgaven zijn met al de weelde der nieuwere hulpmiddelen getooid... Naast *Le Moyen Age et la Renaissance* van Paul Lacroix en Sené prijkt de nieuwe uitgave van den eerstgenoemden : *Les Arts du M. A. et de la Renaissance :* een keurige kwartijn in den italiaanschen smaak, gebonden met 16 chromo-lithografiën en eenige honderd houtsneën.

» *Les Chefs d'œuvrè de la peinture italienne* geven u de schoonste stukken van Giotto en Fra Angelico, van Rafaël en Correggio, van Lippi en Quint Metsys, van Memlinc en Royaen van der Weyden in kleurendruk terug... Al de spelingen van het koloriet, al de finesses der draperiën vindt gij op (die) platen terug.

» Naast Firmin Didot prijkt Palmé... met zijne uitga-

ven der Bollandisten, der Konciliën van Labbé en Harduin. Ook hij wil in keurigheid van letter met de Elzeviers wedijveren...

» De afwezigheid der düsseldorfsche platen betreurde ik eerst recht toen ik even voor de vitrines der parijsche firma Letaille stilstond.

» Daar waren ze weer, de echte fransche prentjes met hun koketteerende heiligen en extatische actrices. Al het kleine, het valsche, het ongeestelijke van het fransche karakter is in deze prullen neêrgelegd. *Papier de riz* en opgeplakt klatergoud moeten de waarde geven aan Madonnaas, wier sentimenteele uitdrukking alleen overtroffen wordt door haar onuitsprekelijke *niaiserie*. (1)

» Verder zijn de schilder- en beeldhouwwerken ruim vertegenwoordigd... De talrijke en schoone doeken van Michaël Widmar, met hun echt christelijken zin... en daar de beeldhouwwerken van Achtermann. Ieder herinnert zich de zonderlinge geschiedenis van den westfaalschen boerenknaap, die de groote beeldhouwer werd. En de roerende gedachten, die zich aan den naam van dezen schepper der reinste Piëta's verbinden, worden schier droefgeestig, wanneer gij bedenkt, dat deze gebogen tachtigjarige de eenige overgeblevene is van die heerlijke plejade : Overbeck, Thorwaldsen, Cornelius.

« Geen maatschappij, geen gilde, zoo ge wilt, nam hem op of verrijkte hem met gaven, die het individu zich niet zonder die omgeving verschaffen kan. Toch is hij echt kunstenaar, met weinig wetenschap misschien, maar met een diepen en rijken schat van gevoel. Hoe leeft de smart in het gelaat, in den blik, in de houding, in alle trekken en lijnen dier gezegende Vrouwe met het lichaam van den Gekruiste in haar schoot ! Hoe roerend is die wondervolle groep, dat stoute *haut-relief* der Kruisafname ! Hoe leeft hier in den steen het verhaal der Evangelies, met al zijn snijdend wee en verborgen smart en triomfeerende, offerende liefde... Wat een rijkdom in die fantasie, die zich voedt met de geheimen des Kruises...

» Tenerani is de eenige onder de italiaansche kunste-

(1) Tentoonstellings-brieven, *De Tijd*, 11 Maart 70.

naars die met Achtermann in diepte van gevoel en in zinrijkheid van voorstelling kan wedijveren. Zijn beelden in christelijk-klassieken stijl uitgevoerd, spreken tot het oog maar ook tot het hart. Zijn Engel der Verrijzenis die met ontplooide vleugelen en de bazuin in de hand daar neerzit, is waarlijk de bode des Rechters, die over de eeuwigheid beslist. Zijn opgeheven hoofd, zijn ten hemel gerichte blik zeggen u dat hij slechts het bevel afwacht van zijn Koning...

» Ignazio Giacometti is een dier nieuwere kunstenaars, aan welke noch de gave der voorstelling noch het techniesch meesterschap ontbreekt, maar die dát missen, wat wij vooral bij den beeldhouwer verlangen : kracht. Zijn *Kus van Judas* en zijn *Ecce Homo*.... De houding dier figuren is onberispelijk, de plooijen der gewaden, de lijnen der aangezichten zijn zuiver —, maar aan het geheel ontbreekt die machtige ademtocht der ziel, die de marmeren lippen doet spreken, de steenen borst doet rijzen en dalen, die in het voorhoofd gedachten legt en leven in het oog.

» Daar hebt gij de Fabiola van S. Galletti, een voortreffelijk gebeiteld beeld. Al zoudt gij meer adel verlangen in de heldin van Wiseman; al is het gebaar van dien rechterarm met den opgeheven wijsvinger wat te klein, te gezocht, te theatraal, toch is er rust in die figuur en gedachte....

» Lombardi is meer modern in zijn opvattingen. 't Is moeijelijk te zeggen wat juist dit moderne beteekent, maar bij onze nieuwere kunstrechters is het woord zeer *en vogue*. Ik geloof dat het 't eenigszins naar het booze overhellende is, wat zelfs aan de reinste gedachte niet ontbreken mag. De uitdrukking is aan het « rein menschelijke » en « gezond-zinnelijke » verwant.

» ... De Zegening der trekdieren op St Antoniusdag is een paneeltjen met een limburgschen naam, Quaedvlieg, eronder. Gij (geniet) het fijne, keurige, losse penseel van den landgenoot, die hier eer nog een miniatuur dan een schilderwerk leverde.

» Over 't algemeen boeten de kunstenaars thans voor de zonden der ouders. Sinds vroegere geslachten én de echte klassiek én de kunst der midden-eeuwen over boord wierpen, sinds het wachtwoord klonk :

» Dies Linienspiel thut meinem Auge weh
Mit seiner Zierlichkeit und seiner Weichheit;
Ich sehne mich nach Fratzen, Zerrgebilden.
. . . .
Ich fordre Leben
Verzückung, Wonnerausch und Schmerzenskrampf! »

» Sinds dien tijd is de echte geest der kunst verdwenen. Wij zoeken, ja, maar zelden vinden wij. Er ligt iets in de atmosfeer onzer dagen, dat ons de kracht tot ijverig zoeken ontneemt. De oude kunstenaar had voor 2/3 deel van zijn leven slechts één leus : Entsagung, zelfverloochening. Hij bleef leerling en leerde altijd voort, en was meer dan gelukkig, zoo hij eens op den avond van zijn leven meester werd gegroet. Maar wij, wij zijn meesters van den beginne af, en op het einde blijkt het dat wij minder zijn dan de oude leerling der kloosterschool. (1)

» Ziehier een voorstelling : Onder de buitengaanderij van eene oostersche woning, in halfmoorschen stijl zit op een met geel zijden kussens bedekten divan een jonge man. De lijnen van het eenigszins ovaal gelaat zijn niet zonder zekeren adel, de spitse kinbaard is *distingué* en het hoofdhaar vrij onberispelijk. Toch is er iets in dat geheele voorkomen wat de man als laag, gemeen, oneerlijk kenteekent. Hij is een welopgevoed doorbrenger, een egoïst met bekrompen ideën en razende hartstochten, zooals hij daar zit met de linkerhand rustende in zijn schoot, met de rechter streng terugwijzend opgeheven ; een ijdele pronker met zijn rood onderkleed en zijn groene mantel, met den lichten gazen sluijer om den hals geslingerd. Aan zijne voeten zit een deerne met in tranen drijvende oogen, met het lange gouden hoofdhaar, loshangende over een vrij doorzichtige chemisette, die rug en borst bedekt. Over hare voeten is een oranjekleurig kleed geworpen. Tot haar richt onze held zijn bestraffenden vinger niet, maar tot de andere ranke gestalte in het zwarte kleed, die zoo stout het van zwarte haren omgolfde... hoofd opheft en de onbeschaamde oogen zoo vol op den jongen man rusten laat. Zij wijst op de toebereidselen tot een keurigen maaltijd, en het snibbige verwijt dat

(1) Tentoonstelliugsbrieven, *De Tijd*, 13 April 1870.

van hare lippen kwam, gold de lamlendige dweepster, die daar aan 's jongeling voeten rust.

» Hoe de ellendige, die dit stuk schilderde, deze cabaret-scene betitelde? Ik wil zelfs door het herhalen van den titel geen deel hebben aan de hier moedwillig gepleegde profanatie...

» In de zaal der Academia de S. Luca hangt een schilderij voorstellende Judith... Verbeeld u een jonge vrouw, zittende op een soort van rustbed met een zwaard in de vermoeid neerhangende rechterhand. Hoe zij aan dat zwaard komt, weet het wezen zelf niet. Anders was zulk een kop niet denkbaar... Toen kwam mij op eenmaal het epos der echte Judith voor den geest. Ik zag de heldhaftige vrouw, die, in stille teruggetogenheid levend, met het haren kleed om de leden, vastend en biddend hare dagen doorbracht...

» In de gaanderij is het vrij wat frisscher en aangenamer dan in de Saloni. Daar is ook weer echte, christelijke kunst. De oude meesters hebben er de overhand. Daar bewonderen wij een Schoreel of den een of anderen ouden Vlaamschen meester. Daar roert ons de ernst van Giovanni Bellini, en de lachende kinderen, de kuische Madonnaas van Francesco Francia en Fra Bartolomeo storten vrede in ons gemoed, en wij laten onze oogen weiden aan hun frissche kleuren, hun zachte, maar flink getrokken lijnen. Ook zijn er nieuwere meesters... wier geest bij al het zoeken naar schoonheid, de hoogste schoonheid niet heeft vergeten. Hoe heerlijk is die schilderij van Flatz; de eerste ontmoeting van Maria en haar van den dood verrezen zoon! Het warme, kinderlijke hart van Türder spreekt hier even luid als zijne onder romeinschen hemel verkregen kunstvaardigheid. Is 't wonderschoone « Adore te devote, latens Deitas » ooit in roerender vormen, in zachter kleuren vertolkt geworden? Nog hebt gij er een schoon doek van Max Hanschild, den Venetiaanschen veldheer Mousin voorstellend, die, zegepralend uit den krijg met de Turken terugkeerend, zijn intocht in S. Marco houdt. Wat een gloed, wat een leven in dat geheel, wat verscheidenheid van houding en groepering, wat een heerlijk licht! En, wilt gij iets meer modern, daar hebt ge een priester, die

van het bedienen eens kranken terugkeert. Dat is het leven op de daad betrapt, het leven vol eenvoud en godsvrucht, zooals gij het in een romeinsche achterbuurt bespieden kunt. Ook zijn er portretten van den Paus — maar daarover spreek ik liever niet, want bij deze portretten mocht ik er altijd over morren, dat dezen Paus geen Rafaël geschonken is. » (1)

* * *

In deze tentoonstellingsbrieven treedt voor 't eerst op « Corvinus », het type uit Fabiola dat Schaepman later naar verdienste telkens weer omlauweren zal. Hier is 't nog maar een schets; Corvinus in wording, *in fieri,* maar zooveel te klaarder blijkt hier zijn verwantschap met *le petit Français* uit l'*Univers* van dien tijd, met *Coquelet* uit *les Odeurs de Paris*, *le Parfum de Rome*, enz. van Veuillot. Met de jaren zullen die familietrekken vervagen en wordt Corvinus meer en meer Hollander.

» Mag ik hem u voorstellen (dien eersten Corvinus) ? Corvinus behoort tot een zeer oud geslacht, dat op dit oogenblik nog vele leden telt. Zijn stamvader is de bekende Corvinus, zoon van Tertullus, stadsprefekt van Rome tijdens Keizer Diocletiaan. Deze voorvader was een grof, onbesneden, dikhoofdig persoon. Hij haatte Pancratius, den jongen Christen, dien hij op deze plek gevangen nam ; hij haatte Cassianus, zijn ouden meester, dien hij wreedaardig vermoordde ; hij haatte alles, wat beschaafder, reiner en verstandiger was dan hij. Hij stierf in razernij en wroeging.

» Zóo gevaarlijk zijn zijne jongere telgen niet. Langzamerhand hebben de eeuwen deze ruwe natuur geslepen, maar de oude haat zit er nog diep en krachtig in. Op de bureaux der dagbladschrijvers vindt gij zijne nakomelingen meest terug. Daar laten zij nog altijd de panthers los tegen de Pancratiussen en laten Cassianus door schooljongens folteren, tot eindelijk de schooljongens moede worden maar Corvinus niet. Nog altijd koopen zij de Afraas om en meenen dat minnedranken en tooverkruiden de Fabiolaas voor hen zullen winnen. Dikwijls ook gaan de roeden over hun rug... »

* * *

(1) Tentoonstellingsbrieven, *De Tijd*, 11 Mei 1870.

In de ergste drukte van 't Concilie bracht hem de post ten Kate's nieuw dichtwerk « De Planeeten ». Om veel dingen stak het hem erg tegen ; dat wilde hij weeral in 't lang en in 't breed in *De Tijd* vertellen.

Zijn landgenooten stonden paf over zoo 'n leven. 's Morgens op 't Conciliesecretariaat ; 's namiddags de stad in met Vander Burgt — hij gaf zijn President aanschouwelijk onderricht in Fabiola's topografie ; 's avonds, tot 's nachts, in lezing en schrijfwerk verdiept.... 't Werd snikheet; en de siroccolijders vonden Herman toch altijd overeind.

« Neef, je bent een stoommachine », was elken dag de constateering van den aartsbisschop.

Als onder de jacht van een stoommachine zijn dan ook die ten Kate-brieven geschreven :

Schaepman doet zijn best om uit de katholieke kritiek alles te persen wat ze tegen 't protestantsch gedicht van ten Kate kan hebben. Ook zou men al zeer goed gemutst moeten zijn om hier van eigenlijke kritiek te spreken en ten Kate had beter gedaan eenvoudig te negeeren dan verstoord te wezen. Er is hier quœstie van een haarkloovende twistzoekerij tusschen een priester en een dominee veeleer dan van een ernstige studie door een dichter over een dichter. « Een hamerend stuk », zei Schaepman later, toen hij nog eenmaal terugdacht aan het ding : 't was een euphemisme om te bekennen dat hij door blinden ijver gezondigd had. Jammer dat er zooveel talent aan die vijf brieven verspild is; maar gelukkig dat Schaepman zichzelf heenwerkt, over deze minder aardige polemiek, tot beschouwingen die een meer platonisch godsdienstige vergelijking van ten Kate's werk met dat van grooteren hem ingeeft : Hij legt « De Planeeten » nevens « La Vida un Sueño » ; en hij gaat na hoe, nu hier dan daar, de elementen uit der dichters visie te voorschijn komen.

« ... Bij Calderon zijn de elementen met echt leven bezield... Het water treedt op en brengt de schelp met water uit den Jordaan gevuld ; de Aarde brengt koren en druiven, het vuur de tot de brood gebakken tarwe ; de Lucht geeft de woorden die in 's Heeren naam gesproken, het Sakrament voltooijen. Het Sakrament, het uitwendig teeken der inwendige genade ; in wijderen zin de zinnelijke gedaante des geestes, het grootste bewijs van de alomvattende kracht der Verlossing, dat zoo diep

menschelijke en zoo hoog dichterlijke Sakrament, ziedaar wat aan de Verlossing des heeren ten Kate ontbreekt. Dat alles bezat Calderon. en omdat hij daarmede wist te woekeren, schiep hij zijn elementen tot personen : Behoef ik te bewijzen van hoe groot een invloed de gedachte aan en de kennis van het Sakrament in de Verlossing voor dit gedicht « de Planeeten » ware geweest ? Een bewijs dan. Op de planeet Venus ontbreekt het water. Geen water, geen doopsel ! had Calderon gezegd, en hij had een hymne aangeheven over het Sacrament, dat alle vlekken afwascht.

... Op de planeet Venus geen lucht, geen gehoor, geen stem ; — dan kon daar het woord niet worden gesproken dat bindt en ontbindt... niemand had daar de stem kunnen hooren van den roepende in de woestijn of van Hem, die sprak : ik ben de Weg, de Waarheid, het Leven ! »

Ten Kate beproefde een zelfverdediging in zijn aanteekeningen, waar hij de vraag poogt op te lossen, « of poëzij en natuurwetenschap elkander kunnen verdragen ». In ten Kate's antwoord vindt Schaepman veel noodeloozen omhaal. En hij heeft gelijk. Hij wil het korter uitmaken, en veel mooier.

« Zeker, poezij en natuurwetenschap kunnen elkander verdragen, maar alleen op voorwaarde dat de poezij de natuurwetenschap geheel beheersche... dat de wetenschap zelve poezij worde. Zooals gewoonlijk : een conciliatie die beide partijen zelfstandig laat is onmogelijk ; het eene lid moet opgaan in het andere...

» Niet geheel mijne schuld is het zoo de fiere gestalte van Dante hier als het levend bewijs mijner stelling optreedt. Daar hebt gij, in Dante, den godgeleerde, den wijsgeer, den geschiedkenner, den natuurkundige. Alles heeft deze reuzengeest omvat : ...de wetenschap van den mensch, van de aarde, van de sterren ; maar dat alles beheerscht en overheerscht de poëzij.

» De Divina Comedia is, zoo ge wilt, een epos ; maar het is tevens een leerdicht, een drama, een lierzang, een legende, een idylle : het is een godgeleerde verhandeling, een wijsgeerig betoog, een handboek voor staathuishoudkunde, een kronijk, een levensbeschrijving ; neen, het is niets van dat alles : het is het gedicht dat de werelden omvat. De schatten, door alle wetenschappen vergaderd, heeft Dante's poëzij opgenomen, en, ze omvormend, heeft zij hun geschonken wat zij alleen kan

geven: den stralenkrans der schoonheid, den zegelafdruk van het ideaal.

» Gij kent de sproke van Bernard de Palissy... Daar staat hij voor den wijdgapenden oven, de door geen tegenspoed ontmoedigde kunstenaar. Zijn laatste proeve is in dien oven geborgen; nu geldt het te weten of het aardewerk de kleuren en vormen behouden, of het fijne glazuursel, helder en doorschijnend, dien rijkdom bekleeden zal. De oven gloeit en de kunstenaar waakt. Voedsel, meer voedsel voor het vuur! De lichte brandstof is verteerd. Dan het huisraad gegrepen — weg vlamt het in de gloeiende zee! Nog twee seconden en het werk is gereed: geen brandstof, geen huisraad meer? — Dan de kleederen.... 't is het laatste offer.

» Fel slaan nog eenmaal de vlammen omhoog, maar de gloed vermindert, de hitte vergaat, de vonken verstuiven in asch. Met bevende hand neemt de meester zijn vaas uit den gebluschten oven en met bonzend hart en vochtig oog beschouwt hij zijn kunstwerk, stralend in onverwelkbare kleuren, schooner dan zijn verbeelding het ooit had getooverd....

» De dichter kneedt zijn kunstwerk... maar de hoogste, de noodzakelijke wijding des vuurs ontbreekt. Daar plaatst hij zijn leemen vorm in den oven en werpt in het vuur alles wat wetenschap en leven hem aan brandstof geschonken heeft. Hij spaart niets zoolang zijn begeestering voedsel behoeft: Maar ziehier dan ook zijn triomf. Niet de vaas van Bernard Palissy, het kostbare, schoone, maar ledige bekleedsel brengt hij te voorschijn, maar de kostbare urn van Psyche met het aroma der onsterfelijke schoonheid gevuld.

» Laat de wetenschap de brandstof leveren voor den vuurgloed der poëzij; laat de poëzij alles verteren en alles omvormen, om het weer te geven in het onsterfelijk gedicht. »

Het best in zijn polemische kritiek wordt Schaepman als hij zichzelf resumeert, en er rond voor uitkomt waarom hij aan ten Kate een hekel heeft:

« Het christelijk karakter van ten Kate is bij uitnemendheid halfslachtig. Hij is geen « heele. »

En zoo is en blijft hij, ten Kate, ook een « schemerig dichter ».

Hij zingt het zelf:

« In de scheemring zag de geestdrift allereerst haar ideaal ».

« Zoo ten Kate hier van ondervinding spreekt, dan heeft hij tot mijn spijt, minder tot mijne verwondering, nog nooit een ideaal gezien.

» De vrije voorstellingen, de nevelachtige beelden, de aandoeningen zonder oorzaak en zonder doel, de halfbewuste, de streelende smart, dat alles wat in het schemeruur de ziel des kunstenaars ovestelpt, is niet het ideaal... Schemeren is, o zoo comfortable, en ten Kate is de uitgelezen type van het litterariesch *comfort*. Vraag hem geen eigen ideën... Aan zijn arbeid kleeft geen zweet en geen bloed... De fout ligt niet in het overnemen der gedachten van anderen, maar hierin dat deze niet des dichters eigen gedachten worden.

« Om in twee woorden alles te zeggen : de dichter zij een *heel* en een *zelfstandig* man. »

Ook over Goethe heeft Schaepman te Rome reeds zijn woordje gesproken; en 't moet liever niet verloren spoelen in de Lethe van 't krantengeschrijf :

» Ik weet niet wat vóór bijna twee jaren prof. Opzoomer op de gedachte bracht, om Goethe te kerstenen. Dan moest immers diens « Italienische Reise » niet bestaan. Hoe grijnst u het liebe alte Heidentum op iedere bladzijde tegen. In de inleiding tot Goethe's Gedichte zegt K. Goedeke : « Nach der Italienischen Reise trat in Goethe's Gedichte das sinnliche Element naïv und unbefangen hervor. » Wij mogen ons wel gelukkig voelen tot een eeuw te behooren, die voor de leelijkste dingen zulke lieve woorden heeft. In onze naïveteit zouden wij aan de Römische Elegien een anderen naam gegeven hebben.

» Hoe het zij, met open oog heeft Goethe Rome's kunstwereld doorlezen en vooral de antieke met fijnen smaak geproefd. Te gelijk heeft hij de volkszeden op enkele punten gelukkig bespied, met vinnige maar juiste trekken geteekend, ja, soms in twee of drie woorden de natuur als op zijn blad vastgehecht. Hoe dikwijls ontmoet men in Rome's straten zijn « Chinees » !

» Waar echter Goethe, de met zoo scherpe oogen begaafde reiziger, den bodem des Christendoms betreedt, wordt hij blind. Met belachelijken hoogmoed stapt hij voort op de hooge beenen van zijn gestreeld zelfbewustzijn en — struikelt bij iederen tred. In den Paus vindt hij zich teleurgesteld, omdat deze den gouden mond niet opent en eenigen humanitairen onzin uitkraamt, maar als een gewoon priester de mis leest ; St. Filippus Nerius maakt hij tot een humorist — wat wilt ge meer.

« Corruptio optimi pessima » (1).

(1) Blinden en Zienden te Rome, *De Tijd*, 25 Oogst '69.

* * *

Overal waar een preek was te hooren van een echt redenaar, was Herman Schaepman onder 't publiek. Voor geen geld zou hij Manning of Ketteler of Hettinger of Mermillod of Pie of Bougaud verzuimd hebben. Hoor hem b.v. over Mgr. Berteaud :

« Tijdens het oktaaf van Driekoningen hield de bisschop van Tulle in de Kerk van St. Andrea della Valle eene redevoering. Zelden misschien heeft men zulk een onooglijken redenaar gezien. Een kleine, ineengedrongene, door een oudachtige zwaarlijvigheid niet verfraaide gestalte. Een onregelmatig gelaat, waarom de grijze lokken onordelijk heenslingeren; terwijl de oogen, door de zware oogleden bijna altijd bedekt, de verwarde lijnen door geen bezielden blik tot harmonie brengen of verlevendigen. Bevend, strompelend, met de handen als naar eenigen steun vooruittastend, betreedt deze man het gestoelte. Hij staat — hij vangt aan te spreken, — hoe is alles veranderd ! Voor uw oogen wordt die gestalte grooter, machtiger steeds, — de vloed van harmoniën, die over de hoofden golft, doet u alles vergeten. Een wonderbare verschijning : een reus en een kind, een adelaar en een duive, een vlammende Cherub en een gezellig *causeur;* dan zingend, dan weenend, nu donderend, dan troostend, nu leerarend, straks schertsend. » (1)

* * *

Het meerendeel der Vaders was buiten 't Concilie te Rome stichtend en ijverig bezig. « Geestelijke oefening op oefening vulde de kerken met bisschoppen, priesters, geloovigen. » (2) In allerhande talen weerklonk uit de preekstoelen het welsprekende, éene, ware woord.

Merkwaardig onder vele dagen was te Rome de uitvaart van Montalembert, die den 18en Maart in Sta Maria Transpontina werd gecelebreerd. De plechtigheid gebeurde op eigen kosten van den Paus : al had Montalembert nog

(1) Over diezelfde preek schreef ook Veuillot in zijn *Univers* (Zie « Rome pendant le Concile » I, 137 enz.).
(2) M. en B. III, 70.

zoo hevig de opportuniteit bestreden, hij was in alle rechtzinnigheid een groote trouwe zoon der Kerk.

***

Cataldi had al dikwijls zijn « poeta ollandese » verzocht op een vergadering der Arcadia, ge weet wel, die Academia op 't einde van de 17e eeuw gesticht, om namens de zuivere Italiaansche beschaving het letterverval te keer te gaan. In een baroken tijd, versmachtend onder hyperbolen en metaphoren, wenschten de herders, die op villa's en in tuinen vergaderden, natuur en eenvoud weer te brengen in reinheid en frischheid van vorm. Nog altijd blijft ze voortleven, die Arcadia, waarschijnlijk omdat ze niet door een bestuur wordt geregeerd, maar enkel een custode erkent, belast met het aanduiden van de plaats der bijeenkomst. Ook Goethe liet zich opnemen in den smaakvollen kring; hij heette er herder Megalio Melpomenio.

Schaepman bleef aarzelen... tot Goeden Vrijdag 1870. Toen trok hij met de Maguellone en Cataldi, zijn beide peters, naar de zitting op de hoogte van 't Campidoglio.

« Gij zult eens zien », had Don Stefano gezegd, « gij zult eens zien : het zal een mooie zitting zijn, qualche cosa di nobile... »

» Zoo togen we dan op den bewusten avond naar de groote zaal van het Kapitool, waar in den winter de Arcadische broederen samen kwamen.

» De vergadering was zeer talrijk en druk bezocht. De *Custode generale* was er reeds en ontving ons met een van warme vreugde stralend gezicht. « Hier, hier », zeide hij en gaf ons plaatsen in de eerste rij. Aan Cataldi kwam die onderscheiding zeker toe en hij was ook spoedig in gesprek met leeken, prelaten en bisschoppen. Want het gehoor was een zeer gemengd gehoor. Ik zag rond en ik voelde dat ik de jongste was. Gedrukte stemming.

» Op eenmaal ontstond er beweging. Don Stefano begaf zich naar den ingang der zaal. Geschommel en gefluister. De *Custode generale* verscheen weder, geleidende aan zijn rechterhand een man van rijzige, slanke, magere

gestalte, aan de purperen belijnsels en knoopjes van zijn soutane, aan het purperen kapjen op zijn hoofd en den gouden borstketen kenbaar als Kardinaal. Iedereen was opgerezen. « Il papa futuro », zei Cataldi, natuurlijk « sotto voce ». « De Aartsbisschop van Perugia, Joachim Pecci », fluisterde de Maguellone. Nu wist ik iets.

» Een schraal man, maar rank en krachtig. Een geheel wit hoofd, zilveren haren, ivoren gezichtskleur. Een forsch voorhoofd, forsche beenderen in het gelaat, teekenachtig, krachtig en vol karakter. Een forsche mond ook, maar verfijnd en geadeld door een plooi en een glimlach; vernuft en wijsheid, levensversmading en levensverwinning.... wat niet in dien glimlach school?

» Dat was de « nobile sorpresa » van Don Stefano.

» Er hadden eenige voorstellingen plaats — waarom zou ik niet verhalen dat ik toen voor het eerst den ring van den Kardinaal Pecci heb gekust? — en de zitting begon.

» Een paar strofen van den *Stabat Mater*. Daarna voordrachten of voorlezingen: Italiaansche sonnetten afgewisseld door enkele Latijnsche hymnen, een elegie, een canzone of een canto in terza rima. Alles werd eerbiedig aangehoord, maar — het was in de Goede Week — geen toejuichingen. Alles had tot onderwerp: 's Heeren Lijden.

» Na eenige oogenblikken stilte verrees de Kardinaal. Statig en kalm ontvouwde hij eenige lange, smalle stroken papier en ving aan.

» Hij sprak over het Christendom en de Kunst.

» Niet over het onderwerp in het algemeen, maar over het Christendom, dat een nieuw ideaal, het ideaal van het zegevierend lijden, in de kunst had gebracht.

» Zeggen dat ik mij den vollen inhoud der rede herinner, ik waag het niet, ik mag het niet. Maar wel mag ik belijden, dat ik nooit de schoonheid en de kracht van het woord « in lingua di *Si* » zoo had hooren klinken, nooit den harmonischen gang der Italiaansche periode zoo had zien voortschrijden, bewegen in de maat der hoogere gedachte. Dit is voor mij onvergetelijk: na de vergelijking van den lijdenden Christus met Prometheus en Hercules en Laocoon, een laatste vergelijking: de Christus op Golgotha tegenover Apollo, den glimlachenden, den Niobiden moordenden Zonnegod.

» Op dien avond heb ik voor het eerst in den Kardinaal Pecci den dichter mogen huldigen. » (1)

De volgende week kreeg l'illustrissimo Dottore Ermanno Schaepman een diploma waarop te lezen stond dat hij in Arcadia « Tearco Tornaceo » heette, en dat het hem twintig zilveren scudi kostte.

* * *

Langs om drukker ging het op 't Concilie. « In meer dan 35 congretationes generales werd het schema onderzocht op de meest degelijke en doortastende wijze. Zooals het eindelijk werd behandeld bevatte dat schema vier hoofdstukken en eenige canons. Het handelde alleenlijk over het primaat van Petrus. Het vierde hoofdstuk betrof de onfeilbaarheid. Het waren vermoeiende, bijna afmattende zittingen. Zij vingen ten 9 ure, later ten 8 ure aan en duurden tot na den middag. De beraadslagingen betroffen het geheele schema, maar de kern, waarom alles zich bewoog, was de uitspraak over de onfeilbaarheid. (2)

Tusschendoor maakte Schaepman nog wat gedichtjes : feestverzen voor thuis, zijn Madonna en zijn Monte Pincio : beide zijn leste en beste Romeinsche liedjes. 't Zouden pereltjes heeten, was de eerste strofe van « Madonna » niet verongelukt door :

« Wat zaligend aanschouwen
» Verhemelend genot ! »

en bedierf een dergelijke gemeenplaats ook de tweede strofe van « Monte Pincio » niet.

Waardig brengt zijn « Madonna » Rafaëls « Lieve Vrouw met het bijbellezend kind » in woorden. Met bewonderenswaardige gevatheid zijn de meest passende schrifuurteksten er ingewerkt. 't Is als viel er een weerschijn van 's meesters innigel kleuren op elke strofe ; en uit het slotversje schiet op de heele poëzie van Rafaëls doek :

(1) Gedichten van Leo XIII, in 't Nederl. vertaald, met inleiding van Dr. Schaepman, blz. IX-X.
(2) M. en B., 4e d. ter inl. VIII, IX passim.

Daar welde een nieuwe hymne
In 't maagdelijke hart :
« Wie weet der liefde diepten
Wie meet der liefde smart ».

Beter nog misschien is « Monte Pincio », dat stemmig-zachte lied, met die melodieuse rimpeling aan de oppervlakte, gedragen op hevige roeringen in de diepte — tonen die de dichter eerst onder zuiderluchten vinden kon, en die uitkomen op den krachtigen kreet aan 't vaderland : Weldra kom ik terug. Echt Meibloeisel, die beide gedichten.

Maar 't zware werk van de Meimaand was de voorbereiding van 's Aartsbisschops rede als Concilievader : Den laatsten der maand kwam ze aan de beurt. Herman had zijn beste pen uitgehaald en zijn schoonste Kuilenburger Jezuïeten-Latijn.

Hij schijnt geschreven te hebben onder den indruk van Montalembert's « faillibilisme » ; hij moest het bestrijden, maar daarom had hij den genialen sympathieken man niet minder lief. Zijn 7e brief « Aforismen over het Koncilie », de flinkste van alle, geeft nagenoeg in hoofdzaak den inhoud der Latijnsche rede weer.

« Dat uit den schoot der Kerk zelve het woord « inopportun » het eerst is opgegaan, verontschuldigt onze rationalistische raadgevers niet. Dezen priesters der absolute rede past geen napraten, nog veel minder nabazuinen.

» De Kerk is nu eenmaal een bovennatuurlijke instelling, wier geschiedenis niet langs het gewone pad loopt, wier daden niet door gewone natuurlijke wetten worden geregeld. Daar is, in menschelijken zin, geen spraak van opportuniteit of onopportuniteit.

» Langs dien nieuwgebaanden opportuniteitsweg, zou men er waarlijk toe komen om in het geheele leven des Verlossers niets anders te zien dan een aaneenschakeling van inopportune daden, op de meest ongelegen oogenblikken gepleegd.

» Om zijn romanheld te redden, moest Renan dan ook tot de godslasterende aantijging van lieve, kleine logens in onverstaanbare dubbelzinnigheden overslaan.

» 't Is niet ondenkbaar, dat in de eerste dagen na 's Heeren hemelvaart de opportuniteitsvraag onder den een of anderen vorm, in den geest der apostelen is opgekomen. Te Jerusalem, zoo luidde het stellig gebod, mochten zij blijven. Konden zij

echter te Jeruzalem reeds nu niet hun prediking beginnen? « Neen », zóó heeft de tolk van het welgekozen oogenblik gesproken, « neen, laat de prediking van den Christus nog wat rusten; de gemoederen zijn nog te veel beroerd door de voorvallen der laatste dagen; als de kalmte is teruggekeerd zullen de vooroordeelen verdwijnen; de vijandschap zal ophouden; dan is het de tijd, dan kunt gij prediken, dan zal het christendom zijn weg maken, zóó het er een te maken heeft. »

« Zeker, » — voegde de liefde tot de arme, verdoolde menschheid, de liefde tot een gemakkelijk en ongestoord leven er bij, « zeker, uw prediking moet nog geen plaats hebben. Bedenk het eens, hoevelen, die zich nu half tot uw Christus getrokken voelen, zullen terugdeinzen voor zulk een openbaar, zulk een luidruchtig optreden! « In stilte, in het verborgen ontkiemt het zaad, dat de heerlijkste vruchten voortbrengt. Zie toch geen onbesuisden ijver voor echte begeestering aan! »

. . . .

» Het menschgeworden Woord heeft de wet, die de opportuniteit regelt, uitgesproken: « Niet aan u lieden staat 't, de tijden en oogenblikken te kennen, die de Vader in Zijne almacht heeft vastgesteld; maar gij zult in u ontvangen de kracht van den over u komenden H. Geest, en gij zult Mij getuigen zijn in Jeruzalem en in geheel Judæa en Samarië en tot het uiterste der aarde! » De Paus is de onfeilbare getuige van Christus; hij weet dat hij moet getuigen, hij bekommert zich niet om het waar of wanneer of hoe.

Geknield bij het kruis van Christus, trekken alle verschijningen der wereld hem voorbij: de farizeën en schriftgeleerden, de hoofdlieden en de soldaten, de beulen en de beulsgetuigen.

Hij ziet dat alles, hij bidt, de geest wordt vaardig over hem en hij spreekt! . . . .

Zeker, de opportuniteits-vraag wordt nooit door de Kerk over het hoofd gezien. De maatschappij, die ordelijk is en welgeregeld bij uitnemendheid, pleegt geen onordelijke daden, die met de harmonie der wereldgeschiedenis in weêrspraak zijn. Men bedenke wel, dat juist van de Kerk, als moeder en koningin, de wereldgeschiedenis uitgaat, om met haar in harmonieuzen gang terug te keeren tot God.

Haar koningschap is een waarborg voor de wijsheid en kracht.... Dat zij moeder is, geeft ons het recht, noch aan haar toegevendheid, noch aan haar liefde te twijfelen.

Ook ligt die harmonie niet altijd voor het menschelijk oog bloot; die harmonie is allerminst altijd reeds vóór het feit gesteld is, te bespeuren. Maar sla de geschiedenis op en ontken

dan, zoo gij het kunt, dat elke daad, door de Kerk bedreven, de geschiedenis volmaakt en zóó juist op het gunstig oogenblik invalt, dat het *Digitus Dei* eene onmiskenbare waarheid wordt. »

De Romeinsche zomerzon stoofde en priemde langs om onverdragelijker. Al de vier Nederlanders, de jongste natuurlijk uitgezonderd, voelden zich áf. Mgr Zwijsen moest het opgeven. Den 3en Juni had hij de « veniam discendi a Concilio » verkregen en vertrok hij naar 't vaderland.... niet zonder hartzeer : Herman Schaepman was zijn lieveling geworden en hij bleef het: de groote menschenkenner hechtte toen reeds veel aan de uitspraken van den jongen Doctor en onderhield zich met hem over de meest vertrouwelijke zaken.

« Ook de President van Rijzenburg begon een rechtmatig verlangen te voelen naar zijn studenten en zijn lommerrijke lanen.

» Op 15 Juni begon de bijzondere beraadslaging over het vierde hoofdstuk. Zij scheen niet te kunnen eindigen. Als men somtijds meende aan het einde te zijn, begon het begin opnieuw en de lijst der ingeschreven redenaars toonde altijd nieuwe namen.

» Het weder werd steeds drukkender. Ook de geestelijke dampkring was zwoel. Wat de Bisschop van Brixen in eene der laatste bijeenkomsten zou uitspreken ging reeds in vervulling : « Videntes clamabunt foris, et angeli pacis amare flebunt. »

» In de via Giulia begon men te denken aan verhuizen. Immers Mgr Wilmer en de President zouden naar het vaderland terugkeeren. De Aartsbisschop, als lid der deputatio de fide, wilde op zijn post volharden.

» Er werd reeds gezocht naar een andere, kleinere woning.

» Voor den eerbiedwaardigen bisschop van Haarlem was het een zware tijd. Zoolang het te dragen viel wilde hij 't dragen en blijven. Zijn gezondheid leed zichtbaar, te meer daar het blijmoedig vertrouwen op een spoedige uitkomst ontbrak...

» Maar het onverwachte kwam.

» Op Maandag 4 Juli waren op den gewonen tijd de Aartsbisschop en de Bisschop van Haarlem naar St. Pieter

gereden. De President en ik vergezelden hen. Wij bleven nog wat rondzien in de baziliek, maar begaven ons toch na een goed half uur naar buiten om ons rijtuig op te zoeken en verder daarvan een aangenaam en nuttig gebruik te maken voor een tocht buiten de stad. » Zooveel die beiden konden, waren ze samen. En Schaepman bleef getuigen van zijn president « Hij heeft mij door leer en leven tot een katholiek priester gevormd, en naast hem heb ik te Rome de vorming voltooid, die den Roomschen strijder maakt. »

» Wij waren juist ingestapt — het was omstreeks negen ure — toen Pietro, onze kamerdienaar — hij wilde geen minderen titel voeren — ons met levendige gebaren naar de trappen van St. Pieter wees. Daar wemelde 't van Bisschoppen, die verzeld of onverzeld, naar buiten traden. Daar was iets geschied... wat?

» Met allen spoed stormden wij de trappen op en vonden al spoedig onze Hoogwaardigheden. Wat was er geschied? Iets onaangenaams kon het niet zijn. Ieder gelaat zag vroolijk, het vroolijkste wel dat van Mgr Wilmer.

» De vergadering was begonnen met de mededeeling, dat eenige ingeschreven sprekers van het woord hadden afgezien. Dat was een goede tijding, maar er waren er nog velen en de vloed kon weder wassen.

» De beduchtheid bleek ijdel.

« Achtereenvolgens zagen twee en veertig Vaders af van het woord. Toen sloot Kardinaal de Luca de beraadslagingen over Hoofdstuk IV en daarmede die voor de geheele *Constitutio dogmatica prima de Ecclesia Christi*. Hier mogen nu de Acta spreken : « Universalis hic factus est lætantium et plaudentium clamor. »

» Het was een goede dag na zooveel dagen van moeilijk te torsen geduld. Men zag het einde komen. Want niemand kon meer twijfelen, of na de vaststelling van de constitutie over het primaat zou de groote meerderheid der Bisschoppen verlof krijgen tot tijdelijk heengaan van Rome.

» De Aartsbisschop was gelukkig dat het verblijf in de eeuwige stad kon worden onderbroken ; de Bisschop van Haarlem zag zijn hoogste wenschen vervuld. Het zou nu, zooals hij zoo dikwijls zeide, toch wezen ; samen uit, samen thuis. Maar dit was het minste, het mindere ; het meerdere,

het hoogste: hij zou nu het heerlijke woord kunnen uitspreken, waarom hij zoo lang en zoo kloek had volhard: zijn placet over de onfeilbaarheid.

» De gebeurtenis was verrassend.

» Zij was echter nog iets anders dan dat.

» Men kan verschillende omstandigheden en redenen aanvoeren, die tot het besluit hebben gevoerd. De roomsche zomer heeft zijn invloed doen gelden. De verwikkelingen tusschen Frankrijk en Pruisen, de naderende, voor goede zieners steeds onvermijdelijker oorlog, hebben hier invloed geoefend. De minderheid, die om overwegingen soms buiten de zaak zelve gelegen, zal hebben ingezien, dat een meerderheid van meer dan vier vijfden even weinig van haar overtuiging een brandoffer kon maken als zij van de hare. Dit alles mag zijn. Het is toch een verrassing, verrassend als een mirakel, dat op éen zelfde oogenblik, zonder eigenlijk voorafgaande overleggingen, mannen van allerlei richting, mannen als Schwarzenberg, Simor, Dupanloup, Clifford, Place van Marseille, Haynald van Colocza, Stroszmayer, van het woord afzien, dat Darboy van Parijs wegblijft en dat evenzeer Franchi, Meurin, de la Bouillerie, de Dreux-Brézé zwijgen. Men wil het nooit toegeven, maar men weet het toch te goed: er zijn ook in de wereldgeschiedenis geheimen, teekenen en wonderen... Behalve de tochten en stormen gaat nog een Geest door de lucht.

» Dit eene heeft de vierde Juli 1870 bewezen; er was hier op dit Concilie geen ijdelheid van wetenschap, geen hoovaardij des geestes. Er is gestreden, maar de strijd ging om de zaak. Dat adelt en verheft den strijd tot een strijd voor den Heere.

« De dagen werden nu kort. Men gevoelde dat de groote openbare zitting, de vierde, niet lang meer kon uitblijven. Er moest in comité generaal (een der congregationes generales) worden gestemd, herhaaldelijk. Bij de stemmingen konden wijzigingen worden voorgesteld; die wijzigingen moesten worden onderzocht; over die wijzigingen moest weder verslag worden uitgebracht. Dan volgden weder stemmingen. De *Deputatio de fide* hield bijna dagelijksche zittingen, zoo op 7, 8, 9, 11 Juli, op 13 Juli twee zittingen zelfs. Er was levendigheid, beweging, rumoer;

natuurlijk ontbrak het niet aan gissingen en berekeningen. Iedereen wist iets en, gelijk dit meer pleegt te geschieden, eigenlijk wist niemand iets.

« Daar kwam Zaterdag, de 16e Juli.

« De 80e Congregatio generalis werd geopend. Verslagen werden uitgebracht. De Prins-bisschop van Brixen sprak over het vierde hoofdstuk : De Onfeilbaarheid. Het slot van zijn rede was aangrijpend.

Toen werd met zitten en opstaan gestemd.

» De Congregatio scheen geëindigd.

» Maar er verhief zich een stem, die van Mgr. Jacobini, den tweeden secretaris van het Concilie. Hij las voor het kloeke, krachtige protest tegen de twee laatste schotschriften, die tegen de Kerkvergadering waren geslingerd : *Ce qui se passe au Concile* en *La dernière heure du Concile.*

» Toen verzocht de Kardinaal de Angelis, de eerste Voorzitter, allen, die met het protest instemden, op te staan. Allen die tegenwoordig waren, verhieven zich van hun zetels.

» Nog eens zitten en opstaan.

» Allen rezen weder op.

» Het bleek toen dat allen éenstemmig waren in het protest tegen logen en laster, tegen geschiedvervalsching, schaamteloos in het volle licht gepleegd.

» De openbare zitting werd aangezegd op Maandag 18 Juli.

» Aan de Bisschoppen, die het verlangden, werd zonder schorsing of verdaging van het Concilie tot 11 November verlof gegeven. » (1)

» De 18e Juli brak aan.

» In opgewekte stemming, maar toch in eenige spanning over de dingen die komen zouden ging het reeds vroegtijdig naar St. Pieter. De zitting was aangezegd op 9 ure. Maar de lange,lange rij van rijtuigen, het aanleggen van paramenten in de baziliek, dit alles vorderde geruimen tijd... (2)

« Een bonte menigte golfde door de beuken van St. Pieter. Weinig toeristen waren daaronder zichtbaar; de

(1) M. en B., 4e deel, ter inl. x-xii.
(2) M. en B., 4e d., inleiding xii.

klimmende hitte had ze verdreven. Men zag (er) meest « eenvoudig volk ». Trasteveranen en landlieden uit de Campagna, vrouwen en kinderen, monniken, priesters en soldaten. Enkele bekende persoonlijkheden bewogen zich onder de menigte of hadden plaats genomen bij het graf van St. Pieter, tegenover den ingang der Koncilie-kapel. » (1)

« Op 't bepaalde uur ving de plechtigheid aan. Kardinaal Barili las de stille mis « van den H. Geest ». Na de H. Mis verscheen de Paus. » (2)

» Daarbij kletterde de regen uit de zwarte, zware wolken neder, soms rolde een donderslag en flitste een bliksemstraal. Het was half-donker onder den koepel van Michel-Angelo. Maar voor wie het geluk had daar bij het hoogaltaar eene plaats te vinden, hij vergat den storm die tegen de reuzenmuren bonsde, voor hem was het licht.

» Opengeslagen stonden de breede vleugeldeuren der voor het Koncilie afgeschoten kapel. (3) (Deze) bood het gewone, plechtige schouwspel. De lange rijen van gemijterde Vaderen in het roode plechtgewaad, hier en daar door den drager van een Oostersche tiaar onderbroken... (4) en langs die lange rijen... zocht en vond het oog die éene gestalte, dat éene grijze hoofd, zoo kalm en met zoo nederige fierheid opgeheven onder den gouden mijter, zoo rustig en zoo levend. zoo gebiedend en zoo biddend te gelijk. Men wees elkaar... de meer bekende bisschoppen aan, — eenige plaatsen waren ledig..... (5)

« Daar hoorde men de hooge stem van den Kardinaal Capalti, die het Evangelie zong : Mattheus XVI ; 13-19, het antwoord van Simon Bar-Jona, de belijdenis van den Zone Gods, de eeuwige inzetting, de eeuwige belofte.

» Toen de laatste woorden van het Evangelie hadden weerklonken, knielde de Paus, knielden de Bisschoppen, knielde geheel de schare en de machtige bede steeg op :

« Veni, Creator Spiritus ! »

. . . .

» Het vertrek der beide Hollandsche bisschoppen was

(1) M. en B., 3e d., blz. 53-54.
(2) M. en B., 4e d., inl. blz. XIII.
(3) M. en B., 3e d., blz. 54.
(4) M. en B., 4e d., inl. blz. XIII.
(5) M. en B., 3e d., blz. 54.

eerst des Zaterdagsavonds vastgesteld en met het oog op de hitte was besloten Maandagavond over Florence naar Turijn te gaan. Gelukkig was er niet veel meer op te ruimen, de kisten met boeken waren reeds bij den expediteur....

» Maar... het voornaamste bleef nog: Er moest voor den reispenning worden gezorgd. Op Zondag viel hieraan niets te doen.

» Zoo geviel het, dat ik, ook al had het gunstige lot mij eene kaart bezorgd, mijn President niet naar de loge der theologen kon vergezellen. Toen de « Veni Creator » werd aangeheven, vloog ik naar de Piazza, een rijtuig in, en verder naar het plein van S. Luigi de' Francesi naar het het kantoor van Schmitt, Nast-Kolb, op 't welk onze crediet-brief luidde. Dit kantoor was tevens het Wurtembergsche Consulaat.

» Toen ik de spreekkamer betrad, stond ik tegenover Mgr von Hefele, bisschop van Rottenburg....

« Na groet en ringkus moet ik hem wel met een zeer groot vraagteeken op het gezicht hebben aangekeken. Hij zeide toch onmiddellijk: « Ja, mein lieber Holländer, ich bin nicht da in St Peter, keiner von den unsrigen ist da. »

« Das ist ja traurig, Bisschöflichen Gnaden, am schönen Tage der Einheit.... »

« Ach », zeide hij, « *Placet* sagen ging nicht, *non placet* auch nicht. »

» Ik moet er wel een beetje bedrukt hebben uitgezien, want hij nam mijne hand en zeide: « Nun lebewohl! Wenn's einmal entschieden ist, dann wird man sehen. » (1)

» Toen ik in St. Pieter terugkwam, was het decreet over de onfeilbaarheid — juister over het primaat van Petrus en zijne eigenschappen — voorgelezen.

» De namen der Vaders werden opgeroepen (2) en de *Placet*'s klonken door storm en onweder heen. (3) Soms vloog ons het hart naar de keel:

Ultrajectensis........ Placet

en een wijl later:

Harlemensis......... Placet,

(1) M. en B., 4e d., inleid. XIII en XIV.
(2) M. en B., 5e d., blz. 130.
(3) M. en B., 4e d., inleid. XIV.

en verder ging het placet op placet, (1) door de bisschoppen uitgesproken, door de stemopnemers herhaald. (2) Met ieder placet nam de stilte toe en werd de beweging dieper, machtiger... (3)

» Het was woelig en zwart rondom de *Confessio*. Men vernam dat er toch tweemalen een *Non placet* geklonken had. Eindelijk zwegen de stemmen.

» Mgr Fessler, de secretaris, steeg tot den pauselijken troon en verkondigde den uitslag. (4)

» Alles zweeg en stond roerloos. Een groot, koninklijk woord zou worden gesproken, men wist het, men luisterde. Ieder wilde dien klank hooren en bewaren in zijn ziel als een gedachtenis aan de klanken der eeuwigheid. (5)

» In al zijn majesteit rees Pius de IXe op. Een zonnestraal brak door den storm. (6) De handen werden voor de borst gevouwen, al biddende bevelend : de koninklijke stem weerklonk, helder, weergaloos helder (7) :

« Decreta et canones, qui in constitutione modo lecta continentur placuerunt Patribus omnibus, duobis exceptis, Nosque, sacro approbante Concilio, illa et illos, ut lecta sunt, definimus et Apostolica auctoritate confirmamus... (8)

» En op dit oogenblik schoot een volle gouden zonnestraal door den zilvergrijzen dampkring, een boodschap van de eenige en eeuwige zon. (9)

» Het was een geweldig aangrijpend oogenblik. Bekenden en onbekenden drukten elkaar de hand. Geheel het leven, ook het physieke, scheen door een schok geroerd, door een onvertaalbare trilling bewogen. Men was één oogenblik lang ergens anders dan in de wereld. Onze brave du Chastel scheen mijn rechterhand te willen vermorzelen. (10)

(1) M. en B., 5e d., blz. 130-131.
(2) M. en B., 3e d., blz. 54.
(3) M. en B., 5e d., blz. 131.
(4) M. en B., 4e d., inleid. XIV.
(5) M. en B., 3e d., blz. 54.
(6) M. en B.. 4e d., inl. blz. XIV.
(7) M. en B., 5e d., blz. 131.
(8) M. en B., 4e d., inl. blz. XV.
(9) M. en B., 5e d., blz. 131.
(10) M. en B., 4e d., inl. blz. XV.

» Een gejuich barstte los, zoo oogenblikkelijk, zoo vrij, zoo ongedwongen, — een juichen dat als uit de diepste borst van ieder der aanwezigen losbrak, als een lang ingehouden stroom van vreugde en liefde, een kreet van geloof en zegepraal. De grafsteen was afgewenteld en het geloof der katholieke wereld rees levend en onsterfelijk, schooner dan de zon, in vollen gloed omhoog. Wat maakte het of daarbuiten de storm loeide en dreunde, of de bliksem joeg en de donder ratelde; wat maakten die geruchten van oorlog en verdelging, van strijd en vervolging? (1)

» (Nu) richtte Pius zich tot de Vaderen van het Concilie:

« Groot is het gezag in den Hoogsten Opperpriester gevestigd. Dit gezag, Eerwaardige Broeders, verdrukt niet maar verheft, verwoest niet maar bouwt, vermeerdert vaak de waardigheid en maakt de liefde sterk, en bevestigt en beschut de rechten der broederen, die zijn de Bisschoppen. Mogen daarom zij, die nu in beroering oordeelen, bedenken : niet in den stormwind is de Heer.... daarom : moge God de geesten en de harten verlichten, en wijl Hij alleen de groote wonderen werkt, verlichte Hij geesten en harten zoo, dat allen kunnen naderen tot den Vader, den onwaardigen Stedehouder van Christus op aarde, die hen bemint, liefheeft en één met hen hoopt te zijn.

» Mogen wij aldus door den band der liefde verbonden den strijd des Heeren kunnen strijden, opdat niet alleen onze vijanden ons niet bespotten, maar ons eerder vreezen, opdat eens de wapenen der boosheid vallen voor het aanschijn der waarheid en allen eens met den H. Augustinus mogen zeggen : « Heer, Gij hebt mij geroepen tot uw wonderbaar licht en zie : Ik zie! » (2)

» (En) daar hief de stem van denzelfden Pius de onsterfelijke Godshymne « Te Deum laudamus » aan (3), en op éénmaal viel het geheele Concilie, viel geheel de ontelbare menigte in door een storm van geluk en geestdrift bewogen :

« Te Dominum confitemur ».

(1) M. en B., 3e d., blz. 55.
(2) M. en B., 4e d., ter inleid. blz. XVI.
(3) M. en B., 3e d.. blz. 55.

« Het was de eerste jubelende belijdenis van een reeds lang en trouw beleden waarheid, die nu in volle klaarheid over de wereld klonk (1) (in een zang) zooals slechts doodsverachting en levenskracht zingen doen. Wat dacht men aan strijd ? Was het niet of St. Michaël met zijne Engelen daar boven ons zweefde, in vlammende wapenrusting, met uitgetogen zwaard gereed om den strijd te strijden door Christus en zijn stedehouder der wereld en hare machten aangezegd ? (2)

» De menigte stroomde uit St. Pieter weg. De President zou voor de Bisschoppen zorgen, ik had nog te doen. In de portiek ontmoette ik Louis Veuillot. Hij straalde van geluk. « Enfin, enfin ! zeide hij. En na eenige oogenblikken : « et... nous aurons la guerre ».

« Hélas — zei ik. — Hélas, pour vous ! »

« Comment... ? »

« Mais vous serez battus, malheureux ».

« Impossible ! » zei Veuillot, heel boos.

» Maar wij scheidden toch met den ouden, vriendelijken handdruk.

» Na nog het een en ander te hebben geregeld, na de vertaling van het vierde hoofdstuk der *Constitutio* aan *De Tijd* te hebben verzonden, ons laatste middagmaal in Rome.

» Na het middagmaal kwam mijn oude vriend Dr Ant. de Waal mij nog even groeten. Wij gingen nog een teug water drinken uit de Fontana di Trevi — ieder Roomsche reiziger weet wat dit beteekent (3) — en we klonken nog eens in den Vicolo delle Coppelle met den Moscato van Sor Angelo.

» Te zes ure begon de tocht naar het Vaderland.... »

* * *

Acht iemand het noodig nog verder bewezen te zien dat het Vatikaansche Concilie het hoofdmoment in Schaepman's opvoeding is geweest ;

(1) M. en B. 4e d., inleid. blz. xv.
(2) M. en B. 3e d., blz. 55.
(3) Ter opheldering van Schaepman's woord voor dezen die geen « Roomsche reizigers » waren : Hij die bij zijn heengaan een handpalm drinkt uit de Fontana di Trevi, keert vast nog naar Rome weer.

dat Rome, 't Rome van dien tijd, het proefterrein was voor zijn prachtige gaven ;

dat hij daar alleen vinden kon en vond de levende gemeenschap met de grootste, de diepste en de schitterendste geesten van zijn eeuw ;

dat hij zoo voor zijn geest en zijn hart veroverde de kennis en de liefde der hoogste geestelijke en wereldlijke vraagstukken, een cosmopolitisme in den idealen zin ;

dat de Voorzienigheid, op een wijze die ditmaal ver van verborgen was, er voor zorgde aan de Hollandsche kerk te schenken een man, die alleszins beslagen zou wezen voor zijn roeping en zijn taak ?...

670 dagen was hij te Rome. Lang zijn de bladzijden aan die dagen gewijd — naar de meening van sommige Vlamingen ál te lang. Naar mijn bescheiden meening — en wat is er koppiger dan een bescheiden meening ? — zou er een hoofdstuk ontbreken aan de geschiedenis der Nederlandsche hersenkracht en levensgeestdrift, moest vergeten blijven wat Herman Schaepman te Rome heeft gewerkt.

Voor hem zelf, al dien tijd *vidit coelos apertos,* heeft hij de hemelen open gezien. En nooit, zelfs in zijn donkerste dagen niet, nooit meer zouden ze zich sluiten voor hem.

J. Persyn.

KUNSTKRONIEK

KUNST VAN HEDEN. — CARPEAUX, STOBBAERTS, ARTAN,
SUZE BISSCHOP-ROBERTSON, JAN TOOROP. —
DE BEELDHOUWER STRIJMANS. —
DE TERUGBLIKKENDE TENTOONSTELLING VAN JEF LAMBEAUX ENZ. —
ONTHULLING VAN HET VERSTRAETE-MONUMENT.

Voor ditmaal kan ik nog geen gevolg geven aan het voorgestelde plan om enkele Brusselsche schilders in vogelvlucht te behandelen (alleen Stobbaerts komt hiervoor in aanmerking), want de vele tentoonstellingen dezen winter waren te belangrijk, om niet voor ditmaal nog den gewonen Kroniekvorm te behouden.

Ten eerste komen we nu pas uit *Kunst van Heden*, van 13 Maart tot 18 April. De kring begint meer en meer, in België niet alleen, maar ook in 't buitenland, den toon aan te geven. Een open, wijde blik voor al wat schoon is, een groote gestrengheid tegenover halfkunst, die vloek van ons land, — waar het kosteloos academische onderwijs ook zijn schaduwkant heeft, — zit dan ook bij de inrichters voor.

Om met het beeldhouwwerk te beginnen was er o. a. een zeer belangrijke inzending van den Franschen beeldhouwer Carpeaux, den zoon van een metselaar, geboren te Valenciennes 14 Mei 1827, gestorven te Courbevoie 11 October 1895, die zooals de Bom zei, alles is wat men onder Fransch verstaat; het Fransch van het luchtige, blijde zonnige — hier niet vluchtige — Zuiden, den ernst niet, enkelde blijheid van 't leven; niet met den zwaren, bijna Teutoonschen ernst van Corot, van Millet en Rodin, niet 't fransch van de cathedralen, ook niet 't poenige fransch van 't tweede keizerrijk. — Lieve kunst, die ons een prettig gevoel geeft, weldoend door strenge studie, en met de opperste bevalligheid van lijn. Lachend keken die aanminnige vrouwen en kinderkopjes hier en daar om de hoekjes der ernstiger geschilderde kunst. Svelt-zwevend, in de eerste zaal, met 't liefste kindje aan zijn voeten, verhief zich 't jonge mannenlijf van den *Genius van den Dans*, het *Meisje met de schelp*. En de *gewonde Amor* naar het oudste zoontje van Carpeaux. En vooral de portretten waren mooi, van zijn vrouw, van de

Prinses Mathilde, den Admiraal Tréhouart en dat geestige, ultra verfijnde hoofdje, als van een lenig hazewindje van Mlle Eugénie Fiocre. Bescheiden mag ik misschien opmerken dat het fronton voor het *paviljoen van Flora* recht aan Michel Angelo is ontleend! Het ontwerp van Vloors, de Vlaming die van alle Antwerpsche-beeldhouwers het meest onder Franschen invloed staat, is mij bij nader bezien niet minder goed vevallen. Het was enkel het groote ontwerp dat hij hier had. — Wat hij aan Vlaamschheid heeft ingeboet,— niet zijn echt Vlaamsche lenigheid en verve, en de groote figuur van het meisje dat bloemen werpt achter het monument, hoewel eenigszins gewrongen van houding, vind ik dan ook heel mooi. Het is echter niet volkomen juist, zooals de Bom zegt, en Vloors zelf beweert dit ook niet, dat hij nooit iets anders heeft gemaakt dan *dit* ontwerp en de *Schaal met de Sirenen*. Dan zou men bijna aan spiritistische mirakelen gaan gelooven; want zelfs een mediumiek mensch, wat Vloors ontegenzeggelijk is, krijgt zonder hard werken niet zoo 'n grondige kennis van 't menschenskelet; trouwens ook zijn schilderwerk, waarvan hij zelf meer houdt is skulpturaal en hij heeft indertijd aan de Academie al veel geboetseerd. Na nog eens grondig bezien van andere ontwerpen vind ik inderdaad dat 't zijne 't beste was, al is 't, als alle menschenwerk niet volmaakt. Maar ook dat van Deckers had groote verdienste en dat van een bescheidene, die in den prijskamp niet eens genoemd is, evenzeer. Zijn naam noemen mag ik niet, maar 't werd ingezonden onder 't motto « Hij leerde zijn volk zingen » en Benoit *lijkt* hier beter dan bij Vloors. Deze kunstenaar is al te bescheiden.— In dezen tijd van hurry, Amerikaansche reclame en weggrissen voor de neuzen der anderen weg, gaat hij die niet meegrist, met leege handen henen.— En als de zon van de glorie dan eindelijk opgaat, schijnt ze over een gedolven graf. Dit trekt deze stille in den lande zich echter weinig aan! Hij werkt rustig verder in zijn mooi atelier, waar de klimop door 't dak groeit en maakt zijn schuchtere meisjeskopjes, in hun krans van licht gelokte haren, zijn aandoenlijk reine graffiguren en zou uiterst geschikt zijn om een Madonna te maken voor een onzer cathedralen. Hij maakte onlangs een Lievevrouwken voor de school in de de Bomstraat, dat wonder van gothiek in innig huwlijk met de allerstrengste hygiene-eischen van dezen tijd.

Frans Huygelen was niet op zijn dreef op deze tentoonstelling, hij is verleden jaar met zijn Taxander hier veel beter geweest; het torsken was niet kwaad, recht geïnspireerd op de ouden, maar 't vrouwenbeeldje dat een kind omhoog heft, was te haastig afgemaakt; zelfs indien men niets dan de natuur

aanbidt moet men een kind geen leelijk plat neusje en gezwollen tandpijn-wang geven! (1) Wauters, naar den smaak van velen, was meer vreemd dan mooi, maar in dat kinderkopje zat toch wel kracht en ook de heel leelijke vrouw deed op grooten afstand niet kwaad. Enkel werk echter voor artisten en de keus van een dergelijk model is geoutreerd en smakeloos.

Om nu tot de schilders over te gaan, was Stobbaerts er enkel met twee van zijn kleinere stukken : *Voormiddag in den stal van een Hoef,* een juweeltje, een liefkozing met 't penseel, zooals niemand buiten hem dat kan, en *Mirza's Opschik*, een poedelhond die gekamd wordt, zwakker in de menschenfiguur, maar toch met echte schilderskwaliteiten. De Stobbaerts, die zich hier vertoont, dien we verleden jaar in zijn groote inzending te Brussel en te Antwerpen hebben bewonderd, is echter de echte Stobbaerts wél, maar de heele niet. Men voelt dat ik hier spreken ga over die *akten*, waar George Eekhoud in *Onze Kunst* 't al over heeft gehad. Het *Huwelijk van Venus en Vulkaan* en *In den Rozentuin*, gestalten geschilderd als in een droom en toch met al de aardsche sappigheid van Rubens, met al de aristocratische teerheid van Van Dyck, — dat geheel voltooide kopje van Vulkaan was b.v. onbeschrijfelijk! En die misschien nog volmaakter *Verzoeking van St. Antonius*, met 't geestige roze zwijntje! Zie dat is geen schilderen meer, dat is streelen met de kleuren. Dat is bijna niet meer menschelijke kunst. — Geen wonder dat hij ze niet toont... 't Publiek zou er tittel noch jota van begrijpen! Maar toch is 't zijn plan, een heel vaag plan nog maar, — om binnen enkele jaren, de kroon te zetten op zijn kunst — een apotheose van zijn leven te geven. Daarmee zal hij dan de kunstenaars verheugen, de wereld verbazen, 't publiek doen gapen en daar zal dan op 't affiche staan den naam van Ridder of Baron Stobbaerts, edelman bij de gratie Gods niet alleen, niet enkel *par droit de conquête*, maar *par droit de naissance.*

Ra, ra, wat is dat?... Meer zeggen mag ik niet. De hoogsten in den lande houden zich met 't onderzoek bezig. Alleen heeft 't me even verbaasd dat een, die zich zelf zoo hoog gesteld had, zoo scheen te hechten aan een adelijken *naam!*

Ik belde aan zijn huis Rue Vifquin, 54, in een dier sterk dalende straten in Schaerbeek en werd ontvangen door zijn dochter, die vroeger zelf ook geschilderd heeft, doch zich nu enkel wijdt aan de verzorging van haar ouden vader. Maar al

(1) Hij was daarentegen voortreffelijk in de buste van zijn vrouw in den *Cinquantenaire*.

gauw kwam hij zelf de trap af en ik zag een niet grooten, uiterst bewegelijken man, met sneeuwwitte haren en heldere bruine oogen in een nog bijna jongensachtig rond gezicht. Hij praatte rad aan een stuk; ik hoefde hem niets te vragen. Fransch en Vlaamsch dooreen. Hij zei dat hij geen enkele taal *goed* kon en daar was iets van waar. « Moi je parle par les couleurs. » En hij schetste een gebaar in de lucht.

't Is zijn schuld niet dat zijn opvoeding is verwaarloosd. Hij was een arm, verlaten kind, uit een allerarmst of liever verarmd gezin, want vroeger schijnen de Stobbaerts in beteren doen te zijn geweest; van daar in hun huisje, dat stuk van Jordaens, waar George Eekhoud 't over heeft en waaraan hij een zekere occulte invloed op zijn talent toeschrijft, hoewel, bij al zijn schildersverve, Stobbaerts toch veel teerder en fijner is dan Jordaens. Hij is den 18den Maart 1838 geboren, was wees op zijn zesde jaar en nadat zijn familie hem alras had geloost, moest hij, nog heelemaal een kind, maar zien hoe hij zich redde! Wat hij weet heeft hij zich zelf geleerd. Achtereenvolgens kwam hij bij allerhande bazen, die hem op alle mogelijke wijzen exploiteerden : een meubelmaker, een specialiteit in deksels op tabaksdoozen, een gevelschilder, een decorateur.

« Na een poos stond hij echter », zooals George Eekhoud zegt, « weer op de kasseien en schilderde, op deksels van sigarenkistjes, tableaukes na gravuur, die hij soms, maar soms ook niet, voor vijf frank verkocht. Vervolgens kwam hij bij een schilder, die een paletjongetje zocht, maar alras, ziende dat de jongen meer talent had dan hij, hem 't schilderen opdroeg en er zelf met zwier zijn naam onder zette, zooals 't ook wel eens geschiedt in de edele literatuur.

Stobbaerts begon nu echter ook voor eigen rekening te schilderen. En zonder eenige voorlichting, zonder bezoek aan de academie, of misschien juist daarom, was hij in 1857 zóó ver, dat hij zijn eerste schilderij kon ten toon stellen, dat terstond aangekocht werd door Lord Mackensie.

Later heeft hij de academie nog een poosje bezocht, maar omdat hij zich met 't onderwijs dáár niet kon vereenigen, nam Leys hem onder zijn hoede, samen met de Braekeleer.

Van toen af begon hij zich ook wat op zijn verdere geestelijke ontwikkeling te bevlijtigen, leerde voor 't eerst Fransch en las met een vriend samen Conscience n. b. in 't Fransch! en tegenwoordig spreekt hij bijna altijd Fransch, maar hij denkt in 't Vlaamsch en was blij Vlaamsch te kunnen spreken. Hij is ook op en top een Antwerpenaar gebleven, maar omdat, evenals van de Braekeleer, de Sinjoren zijn werk niet verkozen te koopen,

was hij wel gedwongen naar Brussel te gaan, waar hij nu met den koning en zijn rijksgrooten verkeert.

Dat Antwerpen hem verloor was niet de schuld van Stobbaerts; hij exposeert hier altijd als hij wordt gevraagd en was ook aan 't banket van *Kunst van Heden*.

Zijn eigenlijk meest bekende genre is dat der dieren, die hij zoo lief heeft. We herinneren ons de prachtige *Slachtplaats*, die hij verleden jaar hier gehad heeft, *De Keuken van een Dierengek*, *De Maaltijd*, een prachtige doorkijk in een stal, die hij op zijn ezel had staan, *Het Toilet van Azor*; hij schildert ze om de dieren zelf, niet om er een verhaaltje van te maken of ze op te doen treden als acteurs in een drama, zooals Jozef Stevens deed. Hij verstaat geheel de ziel der dieren, zooals Rembrandt in zijn enkele dierstudies ze heeft verstaan.

Rembrandt is zijn afgod, hoewel hij hem in hoofdzaak maar uit afbeeldingen kent (hij heeft weinig gereisd): « de Italianen hebben Titiaan, de Spanjaarden hebben Velasquez en wij hebben Jordaens en Rubens, maar hoog, hoog boven die allen, zooals de hemel boven de aarde troont, stijgt Rembrandt. Rembrandt is de grootste schilder die ooit heeft geleefd. » — Zijn droom zou zijn om Rembrandt's huis te bezoeken, *diep gebogen en met den hoed in de hand*. Dat zou ik willen zien, den grootsten schilder van zijn tijd, die den grootsten van alle tijden huldigt! —

***

Onder de overige, heel mooie inzenders in *Kunst van Heden*, noem ik verder in de eerste plaats Artan, een Belgisch schilder, niet een Belg, van Fransche afkomst, die in den Haag geboren is en wiens moeder een Portugeesche was. Zijn grootvader was uit Troyes, Champagne, afkomstig en officier in de legioenen der Fransche republiek. De zonen dienden, na het herstel der Oranjes, alle drie in het Nederlandsche leger, en een er van, Edouard Artan de Saint-Martin, was adjudant van Prins Frederik, broeder van Willem II.

Eerst was Louis Artan ook voor den militairen dienst bestemd, maar toen hij op 't punt stond om tot officier te worden bevorderd, kreeg hij er genoeg van en werd schilder en wel voornamelijk zeeschilder. Eerst schilderde hij uitsluitend den zoom van de zee, lage kreupelboschjes, duinhellingen, drijfzand golvend in den teeren schijn van de maan. In 1867, werd hij door de zee overwonnen en begon die prachtige hymnen aan de zee te zingen, als ze zachtjes kabbelt onder de scheidende zon, als ze woest over de pier stormt, als ze in de branding breekt op 't strand of opbeukte tegen den golfbreker of de

Bretonsche kusten. « Lorsqu'un très léger mouvement réunit le ciel et la mer, Artan comme par intuition, plus par intuition qu'à force d'étude, car on n'analyse pas aisément ces formidables gestes d'eau, le comprend et tente de le fixer. L'impression de cette vie piquante est curieusement rendue dans la *Mer au Crépuscule*. La mer est sombre et mélancolique sous l'immense ciel ténébreux. C'est une admirable œuvre dramatique, vraie, absolument réelle. » Alzoo de Bosschere, een Vlaming, die niet dan haspelend Vlaamsch verstaat, in *Onze Kunst*.

In 1863 kwam Artan naar België, en vestigde zich te Etterbeek. Tusschen '73 en '74 woonde hij in Antwerpen en vertrok toen naar Parijs. Na '82 werkte hij vooral te Panne en stierf te Nieuwpoort den 24sten Mei 1890. Hij was in *Kunst van Heden* met een 25 doeken, waaronder bijna alle zeestukken: Maaneffekten, een Pier in de Branding — de zachte vermenging in de lage landen — van het strand met de zee. En met een héel mooi landstuk « Mastklimmen ». Prachtig van kleur en heel, in den goeden zin, modern.

Een heel eigenaardig schilder is Lamorinière, dien ik al lang in verschillende museums bewonderd had en dien ik blij was nu eens op mijn gemak te kunnen bestudeeren, al valt hij niet algemeen, ook niet bij kunstenaars, in den smaak; wellicht omdat zijn schilderwijze zoo eigenaardig en afgescheiden van de hunne is; ieder figuurtje, ieder beestje, iedere boom staat los, is een gegeventje op zichzelf, hij geeft niet enkel de geheel indruk maar verzorgt tot in het peuterige alle onderdeelen en toch is het eindeffekt niet klein en bereikt hij soms een soortgelijke werking als de dieper en inniger Boulenger, met een geheel verschillende schilderwijze. Hij is blind, zooals men weet, en heeft sedert jaren niet meer gewerkt. Van hem zei Heymans in *Belgische Kunst des neunzehnten Jahrhunderts*: « Lamorinière, in seiner Präcision, die derjenigen der mittelalterlichen Miniaturisten kaum nachsteht, verschaffte der Malerei tatsächlich weder mehr Originalität in der Auffassung, noch mehr Erhabenheit in der Form. Im übrigen ein bedeutender, in seinen Anfangswerken von Fourmois beeinflüssten Künstler ». Er is een zekere hardheid en droogheid in zijn manier, die sterk van de vaak vage lijnenloosheid der menigte afwijkt, maar hij is ernstig en gewetensvol en bezit een groote mate van oorspronkelijkheid.

Dit doet ook 't werk van mijn landgenoote Suze Bisschop-Robertson. In haar, de ernstige, stoere werkster, vinden we vereenigd vele kwaliteiten der Barbizon-school, de groote Franschen, niet de franschelijken, waarop onze moderne school zich heeft gesteund, iets van de oude Italianen en ook van onze groote Zeventiende-eeuwers, ik heb herhaaldelijk aan Hals

gedacht, vooral in dat prachtige doek *Ernstige Lectuur*. Men kan nauwlijks gelooven dat men voor 't werk van een vrouw staat, er is een forsheid, misschien soms al te groote forsheid in die toets, in dat stout opkwakken van de kleurenknoedels, krachtiger en gedurfder dan van vele mannen. Mijn eenige bedenking is dat de meeste harer inzendingen meer op schetsen lijken dan op afgewerkte stukken (1).

Bij de overige inzenders kunnen we om het beperkt karakter van de kroniek maar met enkele woorden stilstaan.

Mertens was ditmaal weggebleven, waarom weet ik niet, waarschijnlijk omdat hij 't te druk had met zijn plafond voor de opera, Luyten is uit den kring getreden en heeft op zijn eentje tentoongesteld bij Forst (2). We achten dit een groot verlies voor den kring, die een van zijn beste leden mist en een verlies voor Luyten, die deze goede gelegenheid om voor 't publiek, dat ten slotte toch koopen moet, derft. Zijn plaats is nu ingenomen door Hens, ditmaal niet als genoodigde, maar als vast lid in den kring aanwezig. Hens en Baseleer die affiniteiten hebben, hoewel misschien onbewust, zou ik willen vergelijken bij twee schelpen, de eene met de rijke, warme blauwrose tinten der Indische zeeën, de andere van 't koeler Noorderstrand.

Beide hebben iets genacreerds in hun koloriet. Hens prachtig vooral in het opdoemen van een witte kiel door blanker nevelen, als een groote schoone vogel die over 't water aan komt zweven, of een geestverschijning van een schip, tusschen de altijd wat te zware, keiachtige wolken; Baseleer verinnigd-weemoedig, aangrijpend weergevend de droefheid onzer Hollandsche kusten vooral, ook soms met iets verbitterds, iets wrangs, zooals er ook in de ziel van den man schijnt te huizen. Hij is echter den laatsten tijd zeer vooruit gegaan.

Vaes was in zijn inzending, vooral van een *Jonge Moeder* iedereen behalve Walter Vaes. Alles was ontroerend schoon, behalve die Dame in hard gras-groen, die mij niet kan bekoren; die roode

(1) Suze Robertson is geboren te Rotterdam in 1857. Ze is dus even oud als Breitner en begon evenals hij met de middelbare akte te halen en les geven. Ze is ontegenzeggelijk onze grootste artiste « de eenige vrouw » zegt Mej. Marius, wier vrouwelijkheid zich in haar kunst niet als zwakheid maar als kracht betuigt.

(2) Hij was bij Forst, ongelukkig net in die hatelijke Carnavalsdagen met veel van het werk, dat we van hem kennen, hier reeds vaak genoemd en enkele heel mooie nieuwe studies, verleden jaar in Hollandsch-Brabant genomen, in heel teergrijzen toon waarin al de kracht van den Meester-Schilder sprak; wat techniek betreft, telt de kring er zoo maar weinigen. —

visch op die omgekeerde porceleinen kom was echter een droom, de bloemen bijna schooner dan levende bloemen, de rog een poëem; er leeft geen der jongeren die zoo kan *schilderen*, die zóo de techniek onder de knie heeft als Vaes, maar 't is of hij heeft willen zeggen: zóo kan ik 't, en zóo kan ik 't, jullie kunt 't zóo niet. De volgende maal zouden we graag Walter Vaes zelf weer ontmoeten! Crahay was heel mooi in *Schemering* en *Visschersbooten* en prachtig in zijn akwarel op de waterverf-tentoonstelling: *Garnalenvisschers*, druilende visschers-paarden aan een avondlijk strand.

Een van de heel aantrekkelijke Walen is Alfred, Napoleon Delaunois « dessen Kirchen-intérieurs und Klostergalerieen mit Poesie durchtränkt sind » een leerling van Meunier. Hij schildert kerken waar we 't licht in zien trillen, witte monniken onder een onweer dreigende avondhemel, en geeft de essentie van het landschap en het wezen der dingen weer met een kijk, die alleen van hem en niemand anders is. De hier aanwezige *Kerk* was prachtig, heerlijk ook zijn akwarel van twee oude vrouwtjes tusschen twee machtige pijlers van een oude cathedraal. Andere verdienstelijke, buiten Antwerpen wonende schilders waren Ensor, prachtig in zijn stilleven, idioot in die twee leelijke naakte monsters in een allerbanaalst salon, Rysselberghe (Parijs), van wien ik persoonlijk niet hou, om zijn vervelend gestippel, maar die anders toch wel eens goed kan zijn, was hier verschrikkelijk, Eduard Verstraeten (die ook wel eens stippelt, maar minder hinderlijk) met zijn mooie *Nood der Pauwen* en die eind April te Brussel exposeerde, Mej. Anna Boch met mooie *Sneeuwballen*, en groot geziene *Noordzee*, Heymans met een zeven stukken, waaronder heel mooi een Hollandsche wei; *Zomernacht* zou ook schoon zijn geweest, zonder al die naakte gestalten.

Bizonder is me het echtpaar Wytsman bevallen, die onlangs ook in den *Libre Esthétique* te Brussel zijn geweest; vooral de gebloemde landschappen van de vrouw zijn prachtig.

Last not least, Jacob Smits, die nu eindelijk beter binnen mijn gezichtsvlak begint te vallen en prachtig was vooral in zijn *Portret van den Heer G. Jansen, vrederechter te Moll* en *Gouden luchten*, een heerlijk effekt, enkel verkregen met een groote plas dik opgesmeerd geel, met een blauw-groen-mauve streep er door.

Van de beide Kampfen, vond ik den landschapschilder Eugeen wel heel mooi, hoewel hij bij de Hollanders en Vlamingen niet kan halen, maar Arthur Kampf vervelend; aangezien ik verder volstrekt niets van ze af weet, onthoud ik me van commentaar.

***

In Holland heeft ook allerlei belangrijks plaats gegrepen op 't gebied van historie en door dat der historie op de *Kunst*. — Onze lieve Koningin heeft een kindje gekregen — een rijsje uit den ouden Jessestam. — En 't volk, heeft zich op aandoenlijke wijze uitgeput in geschenken, waaronder een prachtige wieg der thans loyale Amsterdammeren, een kunstwerk, waarvan een afbeelding verscheen in *Onze Kunst*.

Jozef Israëls, de eerwaardige patriarch, onder de Joden en onder de schilders, werd den 29sten Januari van dit jaar 85 jaar. « De grijsheid is een sierlijke kroon, zij wordt op den weg der gerechtigheid gevonden ». Zijn lichaamskracht is weinig, zijn kunstkracht in 't geheel niet verzwakt, — integendeel verinnigd en verreinigd tot iets teeders — iets geestelijk-subtiels, zooals hij die vroeger niet zoo heeft bezeten, bij 't nader trekken van 't komende licht.

Hij is zijn leven lang geweest, heeft nooit anders willen wezen, dan een zeer geloovige Jood « Jood is geen scheldwoord, Juda beteekent leeuw, » brulde da Costa eens van den kansel) doorkneed in den talmud, doorkneed in het Oude Testament, dat Rembrandt bezielde en steeds de gelegenheid aangrijpend om uiting te geven aan zijn nederig en kinderlijk geloof, waar hij als mensch bijna de hoogste stufen der menschelijke eere bereikt heeft. In alle opzichten eerbiedwaardig en door de heele wereld geëerd. Christelijk in zijn daden, zij 't niet in zijn confessie, christelijker dan vele christenen zijn.

Hij is te Groningen geboren (1824), zijn vader had een kleinen effektenhandel, waarvoor Jozef eerst ook zou worden opgeleid, maar op aandringen van een Groninger Maecenas Mr. de Witte, werd hij bij Kruseman op 't atelier besteld en bleef wel tot in de veertiger jaren sterk onder diens romantischen invloed, (Kruseman verkondigde als axioma dat men geen leelijke menschen schilderen mocht, omdat 't den smaak bedierf) ! Zelfs in zijn wereld-bekende *Gang langs 't Kerkhof*, is dat romantisme nog zeer voelbaar en heelemaal er zich los van gemaakt heeft hij nooit, want hij schildert altijd graag een aangrijpend gegeven, waarbij hij echter nooit in de anecdote valt. — Dit zeggen reeds de titels : *Alleen op de Wereld*, *Als men oud wordt*, *een Zoon van 't Oudevolk* enz. — In Amerika, de Amerikanen houden van een verhaaltje, had hij dan ook zijn grootste succes, maar zijn kunst is er toch eene die wel de velen, maar die ook de enkelen boeit en in zijn schilderwijze geeft hij uitstek Hollandsch werk. Voor twee jaar heb ik hem nog gezien, met de Rembrandtfeesten, met den prachtigen ouden kop, die voor een Eleazar of Aäron zou kunnen dienen, op 't heel kleine en

teedere lijf. Hij was natuurlijk overal vergezeld van een schare eerbiedig luisterende bewonderaars met wie hij zich levendig pratend, onderhield.

Bij diezelfde gelegenheid zag ik ook de, den 23sten Maart van dit jaar, op Eik en Duinen begraven, Sientje van Houten, de vrouw van den Zeeschilder Mesdag. Ze was als haar man te Groningen geboren (1834), en was, zegt Mej. Marius « Een artieste van veel gemoedsbeweging, die op grootsche wijs de wijde eenzaamheid, de ontzettende verlatenheid van heide en duin wist voelbaar te maken, zooals zij praalvolle voorwerpen in haar zeer moderne stillevens wist overeind te stellen en in haar kleinere vruchtenstukjes uitmuntende dingen gaf».

Acht en tachtig jaar oud, overleed verder den 3den Maart j. l. Mevr. Ronner-Knip, die voor vijftig jaar Holland verliet om zich te Brussel te vestigen. Ze schilderde voornamelijk katten, een enkele maal honden, en ik herinner me dat er, toen ik een kind was, geen Arti-tentoonstelling kon zijn zonder haar poesjes, liefst kleine en heel ondeugende, die de wijzers van een pendule braken, aan een fraai geschilderd zijden gordijn hingen, onder een Smyrnaasch tafelkleed kwamen uitpiepen. Alles voorwendsels voor 't schilderen van een gloei-warme en rijke kleur, want zij was, als bijna alle Hollanders een geboren coloriste. Die katjes waren innig lief, maar ze hadden als eenig gebrek, evenals de portretten van Thérèse Schwartze, in hun donzige lijfjes geen geraamte. 't Publiek, zich hiervan onbewust, savoureerde echter zeer haar kunst. Ze was de leerlinge van haar vader, J. E. Knip. Haar dochter, Mej. Alice Ronner, heeft veel meer *backbone* en een wijdscher en veel meer omvattend talent.

Eindelijk heeft Jan Toorop, de onlangs katholiek geworden schilder, een tentoonstelling gehad van bijna zijn geheele *Œuvre* in den Larenschen kunsthandel. Ik heb voor mijzelf nooit heel erg weggeloopen met dezen artist (technisch een der hoogst begaafden), van wien ik maar eens een stuk heb gezien, in zijn atelier, *De Droom van het Kind,* dat mij voorkwam inderdaad van hemzelf te wezen en niet onder invloed van anderen, vooral van zijn vrouw, te zijn gemaakt. Bovendien ontbreekt hem vaak, zooals de correspondent van *Onze Kunst* terecht zei, wat de Hollanders aan kleurgevoel verwachten en is hij te litereer en wil altijd met zijn vaak onmogelijk uitgerekte poppen met vampyrachtige slingerarmen, iets beweren of instrueeren en dat werkt vervelend op den duur en is na een jaar of wat verouderd. Daarentegen is hij een uiterst knap teekenaar, die zich zelf graag moeilijke teekenproblemen opgeeft, welke hij dan met groote vaardigheid oplost. Bizonder lief zijn zijn geteekende

kinderkopjes *Elsje Lukwel* o. a. en terecht beroemd zijn portretten van Dr Ariens, van andere R. C. Geestelijken, van Dr Boutens, Willem Rooyaards, enz. Hij gaat nu geheel op in zijn nieuw geloof en is nog vuriger, maar gelukkig toch niet mystieker geworden. Ik heb hem eens gezien. Hij is een buitengewoon groote man, een reus met blauw-zwart haar en heel zachte bruine kinderoogen en in zijn heele optreden ligt iets kinderlijks, niettegenstaande zijn groote kracht. Typisch Hollandsch is er weinig aan hem, behalve de manier waarop hij intoneert, en zijn groote eenvoud. Zijn vrouw is of was (ik weet niet of ze nog leeft) een heele blonde, bijna witblonde Engelsche, van het vrouwentype dat in zijn composities overheerscht en dat symbolisten, zooals Khnopff ook, aantrekt. Hij zelf heeft een bleek Hindoegezicht, want hij heeft een mengsel van Hollandsch-Indisch en Hindoebloed in de aderen, wat veel van het exotische in zijn kunst verklaart. Hij is in 1860 te Poerworedjo op Java geboren en was de eerste, zegt Mej. Marius, die het neo-impressionisme uit Frankrijk en van de Brusselsche « Twintigen » naar Holland overbracht. Hij heeft deel uitgemaakt van dien kring.

En eindelijk hebben we onlangs in de zaal Buyle een kunst gehad van andere sterren ! Ik zou die hier niet noemen indien 't werk van 't medium Frau Wilhelmine Assmann niet inderdaad kunstverdienste had gehad. Het waren meerendeels zeer schoone, orchideeachtige bloemen, enkele ook niets dan mooie kleuren, enkel in grillige vakken verdeeld, waarvan 't medium zei dat ze zoo op aandrang van geesten teekende met gekleurd krijt. (Ik heb haar niet gevraagd of de geesten die pastelstiftjes ook meebrachten !) Ze kwam me voor als een eenvoudige, wat zenuwachtige Duitsche vrouw, wél ter goeder trouw, die in waaktoestand zei niet te kunnen teekenen en door een schilder, die zijn werk bij zijn leven niet had kunnen afmaken, werd geïnspireerd ! Ik vraag me af waarom die geesten zich altijd op zoo prozaïsche wijs, door middel van knarsende kasten en draaiende tafelpooten uiten en immer naar deze aarde heendringen, waar het, te oordeelen naar die mooie bloemen, op een andere zooveel aangenamer verblijven is !

April 14. '09. A. W. S. v. L.

Naschrift :

Op 't oogenblik (tot 7 Juni), wordt er in den feesthal gehouden een retrospectieve tentoonstelling van een deel van 't werk

van Jozef Lambeaux, o. a. zijn prachtige *Kus*, werk uit zijn eersten tijd, verschillende ontwerpen voor den *Brabo*, een paar heerlijke vrouwenportretten, een heel schoone van *Z. M. Leopold*, een paar aardige en buitengewoon levendige kindergroepen en zijn terecht berucht-beroemde *Verleiding*, (een onderdeel der menschelijke driften)... — en de *Faun* ! — *Onze Kunst* had bij die gelegenheid een Lambeaux-nummer uitgegeven en er is een pastoor-inteekenaar geweest, die deze aflevering terugzond, omdat hij zoo iets *choquants* niet verkoos in zijn huis. En al moest men hierom even lachen, toch was die handeling van een priester Gods en der reinheid, consequent. Hoe hooge kunstverdienste het werk ook heeft, Lambeaux was wat techniek betreft inderdaad een der grootsten, grooter dan de Vigne, bijna grooter dan Rodin, — is die Faun toch geen werk dat men openlijk ten toon stelt ! Er kunnen kinderen komen, aankomende jongens, op wie dergelijke *verbeeldingen* heilloos kunnen werken « wee u zoo gij een van deze kleinen ergert ! » Een volwassene zal 't niet schaden, daarvoor is de uitvoering te schoon (zie bijv. den rug van dien Faun eens !) en de voorstelling te aarts-gemeen — het loopt inderdaad de spuigaten uit ! Een voorstudie voor den Faun, enkel de kop, is echter prachtig. Treurig de geest, de geest van zulk een man, die toch boven duizenden, boven millioenen begaafd was, die zich enkel in *zulke* voorstellingen — vermeien kon, en die op zulk een wijs « rekenschap van zijn rentmeesterschap heeft gegeven », denkt men niet aan die oude legenden der middeleeuwen, van menschen die hun ziel aan den duivel hadden verkocht ? — En is 't niet of de duivel hem is komen halen ? — Van al de tentoongestelde dingen heeft geen mij zoo aangegrepen als zijn eenigszins in de karikatuur uitloopend zelfportret. Zie die wanhoop op dat toch zoo door het genie, dat van God is, bezielde gezicht !

Hij was een dier menschen van wie men zich niet voor kan stellen dat ze dood zijn. Hij was zoo geheel van de aarde aardsch. Maar aan menschen past geen oordeel en Gods liefde is zoo oneindig groot. —

Hoe heel anders was 't met Theodoor Verstraete, voor wien, nu veertien dagen geleden (16 Mei), het monument in het Park werd opgericht. Die verkeerde hier al in den hemel, altijd met zijn mysterieuse gepeinzen over 't geheim van 't leven, de natuur en den dood. — Het was een kleine, heel aandoenlijke plechtigheid, op dien zachten, licht omnevelden lentedag. De maagdeliefjes lagen als pinkoogende sterretjes in 't gras en al de boomen hadden 't kleed van hun jonge, zijige blaadjes aan.

Vele, vele van onze schilders, van België's meest glorievolle namen waren daar bijeen. Het eerst kwam Stobbaerts, die

vroolijk rondliep te lachen of 't enkel een feestje gold en de jongste was van allen. Daarna in optocht kwamen de anderen (van 't stadhuis).

Het eerst sprak Schepen van Kuyck. Hij sprak heel goed en evenals bij de volgende sprekers, ging alles gelukkig in het Vlaamsch; hij was de eerste, die in naam van Antwerpen, een ruiker bloemen neerlei aan den voet van 't monument. Daarna sprak de heer Franck, een zeer verdienstelijk advokaat en kunstbeminnaar, die menig *struggling artist* een helpende hand toesteekt. Hij sprak nog beter Vlaamsch dan de Schepen, in sierlijke wél gekozen perioden, enkel een beetje theatraal. Het best, het hartelijkst, het innigst sprak Door Verstraete's oude vriend Emiel Claus. Hij was ouder geworden en onder de felle voorjaarsluchten kwamen al de rimpeltjes van den welhaast zestigjarige wreedelijk uit. Maar hij heeft een heel sympathiek gezicht en een mooie stem en door zijn van aandoening trillende woorden kon men hooren hoe hij hem had liefgehad, « den Door », die door zijn stoere aanhouden zijn vrienden opwekte en altijd maar gezegd had: « Werken jong ». Heel aangedaan was ook Farasyn met zijn ruige, eerlijke gezicht, die sprakeloos een groote bos bloemen voor zijn ouden vriend had meegebracht.

Maar alle spraken ze van Door Verstraete in 't leven en daarna van Door Verstraete in 't graf. Tusschen elk der sprekers in, zong telkens heel luid een kleine, zwarte vogel, — een merel, in een hoogen boom. Als een der sprekers begon, zweeg hij of hij luisterde; zoodra die zweeg, verhief hij tusschen de groene aarde en de lenteluchten, zijn jubelend, klaterend vogelenlied. Toen heb ik gedacht aan Door Verstraete in den hemel. (1)

Op de Lambeaux- en aquarellistententoonstelling, ingericht door Strymans en Deckers, kom ik later op terug en vermeld tevens spoedig de belangrijke Meunier-tentoonstelling te Leuven en de lente-expositie in den Cinquantenaire.

28 Mei. A. W. SANDERS VAN LOO.

(1) 't Monument zelf viel me niet mee. Men mag een gegeven paard niet in den bek zien en de heer Charlier, erfgenaam van van Cutsem, heeft zijn best gedaan. Op een afstand gezien, aan 't begin van 't smalle laantje, maakt de algemeene uitlijn ervan wel een mooi effekt, maar de Verstraete-figuur is al te klein en te plomp, zonder verinniging en 't is of hij met zijn een been vastzit in de steen, een rare manier om Rodin na te apen! Terwijl de onvoldoend omsluierde juffrouw, de *Muze der Kempen*, al te veel lijkt op een negerin. Het mooist is de afbeelding van Verstraete's eigen schilderij! En het denkbeeld is wel aardig.

BOEKENNIEUWS

ONZE DICHTERS DER HEIMAT, proeve van Dichterstudie door ARAN BURFS, uitgegeven door de Vlaamsche Boekhandel, te Brussel, 1909.

Wat een lokkend boek : lijvig, toch niet log, prettig-stemmige band, donzig-zacht papier, mollig-mooie letter, en portretten zoo waarlijk illustreerend dat men den uitroep : die ook al ! smoort in 't smakelijke van 't beeld zelf.

Dit boek nu getuigt voor den smaak van een Vlaamsch uitgever. En 't verdiende zooveel zorg. Want het is de gezelligheid zelf. Men leest, en de 300 bladzijden vliegen er door, zonder dat men één oogenblik den lust gevoelde eventjes naar iets anders te luisteren. Wát hij ook vertelle, door zijn hóe heeft Aran Burfs de gave u te boeien. Ook is er in Vlaanderen geen enkel critisch werk dat met zulk een aanstekelijk brio is geschreven. Zoo heeft Aran Burfs met dit boek ons volk een grooten dienst bewezen. Hij is gekomen tot zijn lezers met een geestdrift, op zichzelf reeds een deugd. Want geestdrift hebben wij immer te kort, en Aran Burfs brengt er ons een vollen voorraad. Dat is de groote verdienste van zijn boek, en in naam daarvan zal hem veel worden vergeven, vooral de onbesuisdheid in die geestdrift zelve.

Als de lezers-luieruren heen zijn, als men zich niet verder laat gaan bij 't genot van 't lijdelijk luisteren waartoe de praatpret van dit boek toch zoo noopt — als men begint te redeneeren — dan komt men niet altijd uit.

Vooreerst is daar Aran Burfs' willekeur, waarmee hij onze mannen al of niet als Heimatdichters doopt. 't Is Aran Burfs ontgaan dat alle echte, vooral alle groote kunst Heimatkunst is. Het nationale element is in zulke kunst altijd. Nu, in de hoogste kunst is de dichter meest onrechtstreeks, *onbewust* nationaal, maar juist die onbewustheid maakt deel uit van de grootheid zijner kunst; ware hij met opzet nationaal, meteen zou hij zakken. Welnu juist de opzettelijk nationalen, de oppervlakkigsten, heeft Aran Burfs hier verheerlijkt. Zij die de beste variaties maken op : « Mijn Vlaanderen », op « Waar Schelde en Leie vloeien », worden de echtste dichters in Vlaanderen. Dat is ketterij, feitelijk onschadelijk omdat ze zoo naïef is. De kritiek geeft hier onbehoorlijke afmetingen aan dichters, die binnen hun kader heel goed figuur kunnen maken, maar die door de engheid van hun horizont, uit noodzakelijkheid des middels, niets anders kunnen zijn dan Heimatdichters, in den zin van dichters om den dorpstoren. Moest er thans geen andere poëzie mogelijk zijn, dan die van Aran Burfs, dan ware 't met haar gesteld als met de Hollandsche vóor een halve eeuw, toen de huiselijkheid en de onderonsjes en Piet Hein 't ideaal waren. De ideeën van Burfs over kunst zijn niets anders dan een bezoek van die Hollandsche strooming aan Vlaanderen.

Al het lyrisme van Burfs kan niets afdoen van de strenge bepaling des dichters, die om haar waarheid zoo machtig veel lyrisme bevat en een steviger basis wezen zou voor een heel boek geestdrift als dit : De dichter — in de groote beteekenis — is de krachtige voeler en ziener, de klare zegger van de vagere gedachten, gevoelens, verzuchtingen der menschheid. Doet hij dat met den geestesdraai van zijn volk, in de taal van zijn volk — dan is hij nationaal. Nationalisme is niets anders dan een vorm van individualisme. En zelfs bij hen die zweren op Kloos' allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie moet geen protest oprijzen tegen de dichtersbepaling van zooeven : Hoe trouwer een mensch zich uitspreekt, hoe menschelijker hij is, nietwaar, en door hoe meer menschen hij zal begrepen worden.

Wat zou Aran Burfs in Vlaanderen doen b.v. met een Dante, of met een Goethe, of met een Heine. Dante, die met zijn poëzie nog een anderen extra-vaderlandschen rit heeft gedaan dan Elias met zijn wagen ! Hij toch was de gloeiende Ghibellijn, in zekeren zin té goed een Italiaan.— Goethe, wien Pater Baumgartner met reden vaderlandsliefde ontzegt, was ten slotte toch de dichter van de nationaalste poëzie der Duitschers : tal van zijn balladen, zijn « Götz », zijn « Faust » vooral. En Heine, de smaler op zijn land en op zijn landgenooten, was meer dan eenig ander misschien, juist door zijn minachting, de wekker van dien Duitschen geest, die thans de wereld verbaast. — Wat Burfs met die drie zou hebben gedaan ? Wel, 't zelfde wat hij deed met Gezelle-op-zijn-heerlijkst, met Rodenbach, met Van Beers, met Wazenaar, met Godfried Hermans, met Van de Woestijne, met Eeckels ; er over gezwegen ofwel er langs heen gepraat.

Bedenk maar eens dat Burfs' boek werd vertaald. Zou men in Frankrijk, Duitschland, Engeland denken over onze poëzie zooals zij het verdient ?

Een bewijs te meer hoe gevaarlijk het is, hoe onnoozel soms, zoo heel luchtigjes een thesis te kiezen.

Maar hier blijf ik bij : Aran Burfs heeft het heel goed, heel deugdelijk, heel moreel vooral, gemeend. En daarom kon hij in zijn blijde geestdrift over veel dichters beter schrijven dan zij het verdienen. Aran wil de meening van den pas gestorven Swinburne huldigen : « 't Is mij onbegrijpelijk waarom iemand aan kritiek zou doen tenzij om het genoegen zooveel mogelijk goeds te zeggen. » Alles wel, maar dan moet men zijn mannen ernaar kiezen. Kritiek als in 't welsprekende boek van Burfs is heel zeker meer schilderachtig dan juist. En om juistheid is het toch vóor alles te doen.

Waar hij 't best schrijft oordeelt hij 't oppervlakkigst. De inleiding b.v. brengt ons gedachten-pompwater op gouden woordenschalen : Waar hij met de modernen handgemeen wordt, relt en matst hij in 't wilde, tot hij ervan hijgt — zonder feitelijk iemand te raken. —

In plaats van zoo aan te lengen, rondom van Oye o. m., ware diens kunst niet veel duidelijker geteekend, met b.v. te zeggen : Zijn beeldend vermogen is niet evenredig met zijn gedachtengehalte.

't Beste van 't boek wil me schijnen de karakteristiek van de la Montagne, van de Mont en van de Clercq. Dat is gezond-

waardeerend. (1) Elders is hij veelal te vaag lyrisch en te onvastredeneerend om oordeelkundig te zijn.

Waar hij met reden mag laten spreken sympathie en geestdrift, waar hij bewonderen mag is Aran Burfs een meester — een meester daarbij van 't malsche proza, poezelig om te aaien — maar in de eigenlijke kritiek is hij een leerling uit een *zeer* middelbare school.

Ik wensch den hartelijken kerel dat hij, onder degelijker studie, beware dezelfde geestdrift, uitschetterend, lijk thans in een moedigen strijdkreet, die klinkt als een toast bij blij kristalgerinkel.

J. P.

VERZEN, door AUG. VAN CAUWELAERT. De Vlaamsche drukkerij, Leuven.

Ware ik dichter, 'k speelde liever troubadour voor der menschen deur, dan 't publiek mijn verzen voor te brengen, aldus gedrukt. Vooral de sonnetten verdienen compassie, zij die om hun teerheid nog bijzondere zorgen vragen. Ze liggen daar, gemartelrekt, met hun twee kwatrijnen en éen terzine op een eerste bladzijde, en hun tweede terzine, heel alleen, op een andere. Zoo komt de uitgever tot een boek van 96 bladzijden; maar de dichter zelf moest de schoonheid liefhebben overal, ook in de wieg voor zijn wichtjes.

Nu, dit is vast: 't Boekje is veel beter dan het er uit ziet.

Niet het eerste gedicht is van aard om zich met het stoffelijk onding te verzoenen. Breede tafereelen als « Leven » mocht deze dichter niet aan. Blind voor 't overige mag ons niet maken 't gestraal van twee prachtverzen:

« De moegewrochte peerden brieschten naar den hemel »

en:

De schepen... met zonnelicht bevlagd.

Dit is zoo schoon als Hugo's:

Mais le beau Canaris... arbore l'incendie.

Maar juist dat beeld doet er ons aan denken ter vergelijking met « Leven » nog naar iets anders bij Hugo te gaan; naar 't gelijkaardige Ce qu'on entend sur la montagne; en 't zal dadelijk blijken dat niet in den romantieker, wel in den moderne, de verzen Machwerk zijn. Zie eventjes na:

De hemelkoepel rees gelijk een berg van licht,
en immer groeide 't onafzienbaar zongezicht....

Met het volgend versje « Lentelied » komt men er beter in. Maar 't is bloedeigen Gezelle.

Eerst in « Kastanjeboomen » wordt men heusch eigen klank gewaar, en eigen kijk, met iets vinnigs zelfs daarin. Wel is hier en daar Gezelle weer om bijstand aangeroepen, maar er zijn

(1) Met enkele uitzonderingen. Uit zijn lieveling de Clercq haalt hij aan: « Aardebrand », maar bij de eerste strofe reeds moet ik vragen: Wie staat er zoo, de *dichter*, of de *molen*?

Terloops hier nog dit: De terzinen van Gyssels' Kaerline, — 't eenige goede dat er blijft in dit sonnet — leunen te veel aan tegen De Geyter's: « 't Is bij nacht en maneschijn... » — Naar mijn lust hoor ik in Mercelis' Koewachter te duidelijk Pol de Mont's Noorsche jongen.

heele strofen toch, die spontaan naar boven komen op echten dichteradem, niet sterk, tengertjes veeleer, maar toch veerkrachtig :

Zoo meengen blijden zomerdag....
Geen bolsters meer....
Maar God is daar....

Eigen-teere stemming ligt nog meer in : « Avond » Het bloesemt en geurt in dit gedichtje, en lang kan men blijven staan bij de slotstrofe, als bij een openbottende bloem wierookend van poëzie :

En 't wordt me, of uit den lentenacht
met maagdlijk-ranke leden
en stillen stap, een zusterziel
zal komen toegetreden.

Tusschen staaltjes van gemaakte verfijning (St. Agnes), van voos-modezuchtige techniek (Avond nr 2), van schemerige, onzuivere visie (Zomer, Kerstnacht,) glanst daar weer « Maannacht », het zilveren-schoone, « Zomergloed », het Gezelliaansche, maar in zijn navolging toch warm-aanschouwelijke, en « Avondliedeke », waarin men waarachtig een ziel hoort ruischen in onvervalscht rhythmengekabbel.

Uit de eerste helft van 't boekje spreekt een licht-aandoenlijk mensch met broos-teere stemmingen ; een die kostelijke oogenblikken kent van zacht schoonheidsgenot ; maar een mensch die nog jong is en meent dat hij dichten moet telkens als hij door een kadansje wordt aangedaan.

Uit de tweede helft van 't boekje spreekt niet meer dezelfde mensch : hier hoort men een man, gemaakt door het lijden ; stalen veerkracht steekt er in dien geest, in dat gevoel, in dat woord. Als deze dichter zegt wat hij voelt te moeten zeggen over zijn vader en zijn moeder, die hij heeft zien doodgaan, maar die altijd bij hem zijn — dan hooren we een stem, die we in Vlaanderen zelden hebben gehoord. En al werd hier van de Woestijnsche invloed vermoed, en al valt ook soms iets van Boutens in ons oor, stellig staan we hier voor iemand die in alle oprechtheid geeft de vrucht, in zijn edel gemoed door de smart gerijpt, — een vrucht met een blos daarover die zoo licht niet welken zal.

Aug. Van Cauwelaert kon meer leeren in de ouderen dan in de jongeren. Hij zelf zal wel bekennen dat hij nog moet leeren. Want iemand die geeft wat hij gaf in « Van de lieve Doode » heeft gaven genoeg om zichzelf te schatten en om in te zien dat hij de hoop wekt op iets, waarvan dit bundeltje maar een bescheiden belofte is. J. P.

DE VERLOREN SONE, naar den Antwerpschen druk van Godtgaf Verhulst uit het jaar 1655, uitgegeven door Dr. G. J. Boekenoogen, met zeven afbeeldingen. — E. J. Brill, Leiden 1908. 68 blz., fl. 0.80.

Dit bundeltje vormt nr XI van de « Nederlandsche volksboeken ». Pro memoria verschenen daarin totnogtoe : 1. Den droefliken Strijt van Roncevale, 2. Historie van Floris ende Blancefleur ; 3. (ter perse) Historie vanden Ridder metter Swane ; 4. Historie vanden reus Gilias ; 5. Historie van Male-

gijs ; 6. Historie van Jan van Beverley ; 7. (ter perse) Dat Dyalogus of Twisprake tusschen Salomon ende Marcolphus ; 8. Historie van Turias ende Floreta ; 9. Een suverlyc Exempel hoe dat Jesus een Soudaens Dochter wech leyde wt haren lande ; 10. Historie van den jongen geheeten Jacke.

Over dit nr 10 werd ook in *Dietsche Warande* te zijner tijd verslag gegeven.

De verloren Sone is een volksboek in gedramatiseerden dichtvorm. Beurtelings hooren we : d'oudtste Sone, den Vader, den Verloren Sone. Dan de verschillende tooneelen : Hoe den verloren Sone onder 't Roekeloos Gheselschap quam ; hoe den verloren Sone met de werkelooze ende met dat verdorven kint int bordeel ghinck ; hoe den verloren Sone syns vaders juweelen ende silveren werck gaet stelen ; hoe den verloren Sone zijns Vaders Silverwerck int Bordeel draeght ende onnuttelycken verdoet ; hoe den verloren Sone van sijnen Vader zijns kints ghedeelte van alle zijns Vaders goedt ontvanght ; hoe den verloren Sone al zijn goet onnuttelycken met dobbelen ende lichte vrouwen overbrenght ; hoe hem die vrouwen naeckt ontcleeden, ende wech iaechden ; hoe hem den verloren Sone verhuerde om de Verckens te bewaren, ende hoe hij van grooten hongher met de Verckens at ; hoe den verloren Sone sijnen Vader te voet valt, ende hoe hem synen Vader in gratie ontfanght, ende hem alle zijn misdaet vergheeft ; hoe den Vader des Huysgesins een groote feest ende Maeltijds hiel om dat sijnen verloren Sone weder t'huys comen was.

De middeleeuwsche kinderoogen zien de evangelische parabel gebeuren als een voorval uit hun eigen dagen. Alles naïef aanschouwelijk : Hoor maar : (blz. 34)

Den Knape

U broeder die is t'huys comen
Al naeckt en bloot gelijck de rabouwen
Maer mij dunkt int aenschouwen
Dat u vader mits dien sonder spaeren
Verionckt is van thien jaren
Ende om te verblijden sijn vrienden alras
Heeft hij doen dooden 't Calf dat inden stal was
En doen bereyden een maeltijt groot.

In de zeer verzorgde bijlagen van Dr. Boekenoogen maken we kennis met de verschillende uitgaven van het volksboek en met de onderlinge verhouding der verschillende drukken. Verder vernemen we dat ons boekje niet een oorspronkelijk Nederlandsch werk is, waar een navolging van een Fransche moralité, veel grooter dan de Nederlandsche bewerking. De moralité dagteekent waarschijnlijk uit de jaren 1535-40 ; de eerste Nederlandsche bewerking zal niet veel jonger zijn. 't Fransche stuk zou uit een der talrijke Latijnsche drama's van den Verloren Zoon zijn vertaald. V. W.

AMSTERDAM BIJ DAG EN NACHT door Justus van Maurik, IIIe druk. — Uitgaven van De(n) Nederlandsche(n) Boekhandel te Antwerpen. — Fr. 0.75, 129 bladzijden.

Weer zooals in de vorige bundels dezelfde tranenlach, dezelfde mengeling van pret en verdriet, dezelfde « poezie » die

schuilt in de alledaagsche dingen, het zelfde nederdalen tot de laagste volksklassen.

In dit boek vooral gaat de schrijver om met den lageren man of de volksvrouw. Wij wandelen over de vischmarkt, hooren al de liefelijkheden welke de vrouwtjes aldaar naar elkanders hoofd slingeren, dalen in de herbergen en in de volksslaapsteden. « De slaapstee van Koo ».

Niet vies te zijn, hoor lezer.

Om daar te verblijven moet men waarlijk *Gorki* of *Brusse* of *Van Maurik* zijn.

Het besluit dat is dat die Heer Van Maurik een weergaloos-braaf mensch moet geweest zijn want hij heeft de eenvoudigen bemind, en was genadig in zijne oordeelvellingen, bedenkende dat veel, zeer veel zal vergeven worden aan hen die armoede en verdriet in hun leven hebben geleden.

Zijn blik over de zielen is wel de echt-christelijke, de blik vol genegenheid, spiegel van een hart bereid om alles te vergeven. L. Dosfel.

I. OUDE VLAAMSCHE KINDERFEESTJES, door Jacob Stinissen; met penteekeningen van Leo Primavesi.

II. OUDE VLAAMSCHE VOLKSVERMAKEN, door denzelfden schrijver; met penteekeningen van denzelfde. — Uitg. De Vos en vander Groen, Apostelstraat, 14, Antwerpen, 1909.

III. LICHT EN DUISTERNIS of Oplossing van de voornaamste moeielijkheden tegen den katholieken godsdienst uitgebracht, ten gebruike van alle Christenen, door P. Buisink, pastoor. — Uitg. Werk van den H. Carolus-Borromeus te Geeraardsbergen, 1909; 302 blz.; 0,45 fr.

IV. LINDA. Verhaal in verzen, door Hend. Muyldermans, onderwijzer. Uitg. Vict. Delille, te Maldeghem, 1908. Bij den schrijver, Wilgestr., 3, te St-Pieters-Jette; 2 fr.

I-II. Deze vier boekjes zijn bepaald uitgaven voor het volk. Edoch, de twee eerste zijn inzonderheid voor onze schooljeugd geschreven, al zal menigeen nochtans, van rijperen ouderdom, ze met zekere belangstelling nog doorbladeren. De schrijver gewaagt eerst van eenige winterfeestjes, van die « blijde verrassingen », welke met Sinterklaas, Buitensluit, Kerstmis en Allerkinderen », oud en jong in 't huishouden verheugen. In het tweede deel is er spraak over Nieuwjaar, Driekoningen, Halfvasten, Paschen en St-Marten, die in den almanak des volks met een kruisken worden aangeteekend, omdat zij voor de jongeren zulke eigenaardige vermaken meêbrengen, en voor de ouderen zoo 'n aangename herinneringen oproepen. Onder den drang van die herinneringen heeft de heer Stinissen deze boekjes opgesteld. Die kinderfeestjes en gebruiken maken deel uit van het volksleven; zij zijn doorwasemd met een frisschen geur van volkspoëzie; zij veraangenamen het familieleven, en worden op lateren dag eene bron van verkwikkend zielsgenot. Doch, eilaas! de modegeest van onzen tijd vindt ze veel te naïef, te kinderachtig, en, onder zijnen kouden invloed en schamperen spotlach dreigt er veel van te verdwijnen; veel ja is reeds uitgestorven,

en de luidruchtige volksvermaken, die hunne plaats innemen » zijn meestal ook de dood van het voorvaderlijk familieleven en van onzen oud-christenen volksgeest. Dit betreurt de heer Stinissen te recht, en door zijne bijdragen wil hij helpen redden wat nog te redden is. Wij onderzoeken niet, of er bij die aanteekeningen nog niet wat anders te zeggen valt. Het doel van den schrijver is loffelijk, en aan zijne boekjes wenschen wij veel bijval in onze schoolwereld.

III. Het werk van Pastoor Buisink is van geheel anderen aard. De Schrijver stelt zich een apologetisch doel voor, en antwoordt kort en klaar op eene menigte drogredenen, welke eene goddelooze drukpers heinde en verre tegen den godsdienst verspreidt. Zeker zal de geest der duisternis altoos slimmer zijn dan de kinderen des lichts; zijn werk van laster en bederf vereischt immers niet veel inspanning, daar hij alle middelen goedkeurt, en de oneerlijkste eerst, om Kerk en godsdienst te ondermijnen in de samenleving. Doch laten wij hem vrij spel, waar gaan wij dan heen? Zijne huichelarij moet dus ontmaskerd, zijne driestheid ingetoomd... en daarom tand voor tand, oog voor oog, waar hij den godsdienst aanvalt in zijne leering of in zijne bedienaars. Vooral onze jonkheid worde gewapend met bondig, snedig antwoord op de listige opwerpingen der tegenstanders, en te recht roept de heer Buisink het gezag daarbij in van den Apostel Petrus : « Wees steeds gereed te antwoorden » om u te verdedigen tegenover elk, die u reden vraagt van dit » geloof, dat u de eeuwige goederen doet koopen ».

Licht en Duisternis is een degelijk volksboek, dat men niet in eenmaal uitleest, maar bij deeltjes; dat men zich te nutte maken kan in hoogere catechismuslessen en in patronaten; dat ook de dagbladschrijvers en sprekers met vrucht zullen raadplegen. Hopen wij, dat eene volgende uitgave wat zorgvuldiger zal gereinigd wezen van taalvlekjes en drukfouten. Ik sla het boek open b.v. op blz. 159, en daar stoot ik op : « een bewijs *die* geene tegenspraak duldt... op den *weg* gaan laden (lees : ... rug laden)... *hebben moeten doen verliezen*.... te*n* allen opzichte... noodzakelij*ke*-wijze... *vanaf* welk tijdstip »... O ja, de stijl riekt soms wat al te zeer naar het Fransch en moest zeker meer gekuischt. Dit belet echter niet, dat wij het werk aanbevelen.

IV. « Linda » is een verhaal in verzen. Linda en Hendrik beminnen elkaar ; doch Linda voelt de tering haar aangrijpen : Zij wil den jongen niet ongelukkig maken, zij zal terug naar het dorp gaan om hare gezondheid, zoo mogelijk, te herstellen. Kan zij de 25 jaar over, dan zullen zij zich in den echt verbinden. Ondertusschen komt Hendrik in betrekking met eene jonge, rijke weduwe, die op hem verliefd is : hij weerstaat ; doch die teleurgestelde liefde wreekt zich, althans wil zij zich wreken ; hare booze plannen worden echter verijdeld, en het achtste hoofdstuk eindigt met Linda's en Hendriks huwelijk.— « Linda » is een romantisch verhaal, en eenigen zullen er bijvoegen : al te schoon om te kunnen gebeuren. Het is eenvoudig ineengewerkt, boeiend zelfs ; doch sommige samenspraken, vooral in het begin, schijnen me wat lang getrokken. Aan waarheid en natuurlijkheid mag in geenen deele te kort gedaan worden : onthoude dit wel ieder romandichter! De heer M. heeft het blanke vers boven het proza verkozen, en zekerlijk van meer

dan eene bladzijde kan met lof gesproken. Doch de vereischten voor 'n novelle in verzen zijn zóó streng! Wat anderen ook mogen denken, ik zage liever den heer M. voortgaan met zich in 't proza te oefenen : ik meen dat hij daar meer aanleg voor heeft ; — en *goede* prozaschrijvers zullen er nimmer te veel zijn. Wij wenschen den jongen schrijver moed en volherding — en ook ondersteuning! J. M.

UITMUNTENDHEID VAN MARIA'S ONBEVLEKTE ONTVANGENIS, of EEN PAARL- EN LELIEKROON AAN DE ONBEVLEKTE MARIA, door P. Fr. P. D. A. T. (O. S. F.). — Tongeren, Vranken, 1909.

Onder die lange reeks initialen schuilt de naam van den dichter van « Godwin en Adeltrude », Eugène Toussaint, indertijd leeraar op 't Bisschoppelijk College te Brugge en nu lector in het Minderbroederhuis te Reckheim. Zelfs indien men 't vooraf niet wist dat de schrijver van bovengemeld werk een dichter is, zou men er niet veel bladzijden van moeten lezen om gewaar te worden dat men te doen heeft met een dichterlijk begaafde ziel ; immers, middenin zijn dogmatisch betoog, wordt de geestdrift hem te sterk af en toe, en hij grijpt naar zijne harp en slaat er zijne liefde uit en zijne vereering voor Gods heilige Moeder, in den klank der echte poëzie. Zijn proza ook is meer dan een dorre doorloopend voorstellen, bewijzen en staven. Overal doorheen straalt de diepe ingenomenheid met zijn onderwerp, hij schrijft *'con animo*, ja *'con amore*, en zijn Paarl- en Leliekroon, gewint erdoor de verdienste van te zijn een werk van innige toewijding. Poëzie ten dienste eener heilige zaak.

Hoofdzakelijk is dit een dogmatisch werk, waarin, benevens de leerstellige verklaring van de Onbevlekte Ontvangenis, de uitmuntende schoonheid van Maria grondig wordt bewezen. Zijn onderwijs wil de schrijver aanschouwelijk maken en daartoe haalt hij uit de Verschijningen van Maria aan Joannes, (Apoc. XII, 1.) en aan de H. Brigitta eene zinnebeeldige voorstelling. De Onbevlekte Ontvangenis wordt vergeleken met eene kroon waarin « zes parelen afwisselen met zes leliën, d. i. zes goddelijke gaven beantwoordend aan zes persoonlijke deugden ». waardoor Maria die ingestorte gaven verwerkt en volmaakt tot persoonlijke verdiensten. Uit die voortreffelijkheid van Maria vloeit hare macht tot voorspraak, die wordt samengevat in de benaming van den H. Bernardus : « *omnipotentia supplex.* »

Tot bekroning van het werk wordt een oratorio-gedicht eraan toegevoegd. Maria wordt voorgesteld als een steeds stijgende daglicht, dat de duisternis der erfzonde verdrijft ; haar Geboorte is de dageraad, hare Boodschap het stijgen van het licht, en haar Moeder-worden de zegepralende middagzon.

Tot slot een Te Deum, waarbij door een wereld- en een hemelkoor beurtelings wordt hulde gebracht aan de Onbevlekte Maagd.

Het werk is doorzaaid met allerlei teksten over de Moeder-Maagd en geeft uitlegging over de vele wijzen waarop Maria wordt aangeroepen. De gezonde leering der Heilige Kerk wordt gestaafd en de eeredienst voor Maria, hoe hoog ook opgehemeld, blijft in ondergeschikte verhouding met de aanbidding die wij aan God verschuldigd zijn.

De taal zit vol kern en vol kleur, en past als waardig kleed voor de dichterlijke opvatting der gedachte. Wat wellicht minder voldoet is dat hier en daar de hoofdstukken, in getal overvloedig, nevens malkaar geplaatst staan zonder verhouding of logisch verband.

Deze Parelkroon is tevens een heerlijk stuk als toevoeg aan de Mariaansche letterkunde en blijft voor priesters en voor geloovigen een uitmuntende bronne met stoffen tot geestelijke overweging. CÆS. GEZELLE.

APOLOGIE DES CHRISTENDOMS van W. DEVIVIER, S. J., vrij bewerkt naar de 20e Fransche uitgave en voorafgegaan door een verhandeling over het bestaan van God en de onsterfelijkheid der menschelijke ziel. L. C. G. Malmberg, Nijmegen.

Deze Nederlandsche bewerking is naar de 20e Fransche uitgave. Wie ook kent het Fransch werk van Pater Devivier niet?

We hopen dat deze tweede druk van de Nederlandsche bewerking, die we hier aankondigen, zeer welkom zal zijn en in onze colleges zal gebruikt worden. De Nederlandsche bewerking is zeer goed.

En aan dezen die zouden opwerpen dat het boek 600 bladzijden groot is, dus te groot om in handen gegeven te worden van de studenten onzer colleges, zullen we antwoorden dat de tijd moet uit zijn waarin aan de jongens wel gezeid werd dat ze braaf moeten leven als ware christene menschen, maar waarin hun niet genoeg de gronden van het Christendom werden onderwezen. J. V.

HET BOEK DER ZIEKENVERPLEEGSTER, Dr TIMBAL. — René Fonteyn, Leuven.

Verleden jaar kregen we van den schrijver een Fransch werk : *Le Livre de l'Infirmière*, dat met buitengewonen bijval onthaald werd. Daarom heeft de schrijver nuttig werk gedaan met ook in het Vlaamsch dit boek te doen vertalen en uit te geven : zoo kwam het onlangs van de pers. Het boek bevat in 230 bladzijden alles wat er, in theorie en in praktijk, van een goede en verstandige ziekenbezorgster vereischt kan worden ; 68 platen komen nog de raadgevingen en leeringen ophelderen.

Niet alleen voor ziekenbezorgsters, maar ook voor anderen, brengt het werk van Dr Timbal allernuttigste kennis. Stippen we aan b.v. het gansche hoofdstuk over het menschelijk lichaam, van blz. 1 tot 27, waar wij met ons gewrichten, spieren, zenuwstelsel enz., enz. kortweg doch grondig kennis maken.

Daarbij bevat het zeer praktische raadgevingen in geval van ziekten, besmettelijke en andere, ongevallen enz., die dagelijks te nutte kunnen gebracht worden. Doch het zal wel overtollig zijn dit boek veel aan te prijzen, daar Dr DEBAISIEUCX zelf, de bekende hoogleeraar van Leuven, wien Dr Timbal sinds verscheidene jaren in zijne heelkundige operaties ter zijde staat, dit boek met een hoogst vereerend voorbericht heeft willen inleiden. Sluiten wij met eenige woorden van Hgl. Debaisieux : « Dr Timbal heeft een welgepaste keus gedaan in de onontbeer-

lijke en nuttige kennis, die men van een goede ziekenverpleegster vereischen mag. Het uiteenzetten zijner gedachten is eenvoudig en beknopt, zooals het bij een dergelijk onderwijs past.... Dr Timbal zal.... een nuttig werk geschreven hebben. Ik ken hem genoeg om te mogen verzekeren dat hij geen ander doel heeft willen bereiken. » J. B.

MITTEL UND WEGE ZUR BESCHLEUNIGUNG DER SESZHAFTMACHUNG VON LANDARBEITERN, von LUCIAN PITSCH, Königlicher Baurat. — Berlin, Paul Parey, 1909. 53 bladzijden. Prijs : 2 Mark.

Overal nu wordt er geklaagd over gebrek aan werklieden in den landbouw. Een der middelen overal aangewezen is aan de landbouwwerklieden een huis met een stuk land bezorgen. In dit werkje wordt uiteengedaan hoe men dat zou kunnen doen.

Op de groote hoeven van Midden- en West-Duitschland komen van einde Maart af heele benden Poolsche werklieden uit Oostelijk Pruisen, uit Posen, Silezië, Rusland en Oostenrijk en de Duitschers zien daarin natuurlijk een gevaar voor de Duitsche nationaliteit. Om die reden ook zouden ze willen het landwerk met eigen volk gedaan krijgen. De schrijver denkt dat onrechtstreeks het leger zou kunnen meewerken tot het bezorgen van werklieden aan den landbouw : hier zouden de jonge mannen die afstammen van landbouwwerklieden en kleine boeren in 't oog gehouden worden en als ze zich goed hebben gedragen, zouden ze bij 't verlaten van het leger bevoordeeligd worden om met gemak van betaling, een huis en een stukske land te kunnen verwerven. Dat land zou, meent de schrijver, moeten voldoende zijn om aan den eigenaar en voornamelijk aan zijn gezin wat werk te geven, maar verder zou het grootste deel van den tijd gebezigd worden op de groote hoeve. Een der ernstige opwerpingen van de groote grondeigenaarsom te midden hunner landerijen stukskes land te verkoopen is dat de eigenaars daarvan dan toch niet gedwongen zijn bij hen te werken, dat ze nog altijd naar de nabijgelegen stad of nabijgelegene nijverheid kunnen trekken.

Schrijver meent dat het huis en het land ook zou kunnen voor een zeker getal jaren verhuurd worden. Staat, provincie en gemeente zouden moeten tusschenkomen in de kosten van gebouw en land en de kooper zou zijn koopprijs met kleine afkortingen moeten kunnen aflossen.

Aan de landbouwwerklieden gelegenheid geven om eigenaars te worden van huis en een stukske land is natuurlijk zeer voordeelig in alle opzichten : Alleman zal het hierin wel eens zijn met den schrijver, maar we vreezen dat de lezers 't ook eens zijn om te zeggen dat dit doel door het hierbesproken boekske eigenlijk niet veel naderbij geschoven wordt. E. V.

NATUURLIJKE HISTORIE. J. W. BOERMAN en K. W. KUIP. I. *Dierkunde*, II. *Plantkunde*, 237 en 208 blz., elk fl. 1.75. — J. B. Wolters, Groningen.

Een leerboek over die vakken, zoo degelijk en zoo verzorgd, kregen we in 't Fransch nooit onder oogen. Wat jammer, dat

men de smalers op Nederlandsche schoolwerken niet met hun neus tegen zulke uitgaven kan doen aanloopen!

In hun voorbeeldige schikking der stof zijn de schrijvers er vooral op uit om de klassikale behandeling te vergemakkelijken en heldere begrippen te leggen in den geest. Zoo ergens dan is hier eenheid in de verscheidenheid : alle dieren, alle planten, die hier bestudeerd worden, zijn typen in hun soort. De beschrijving zelf is uitstekend. en is er altijd op uit om het nauwe verband aan te geven tusschen bouw en levensvoorwaarden of levenswijze.

't Werk is ingericht voor een vierjarige studie. Daarom is de leerstof duidelijk in vier deelen gesplitst.

De 1e cursus omvat de onontbeerlijke bijzonderheden over 't menschelijk lichaam als inleiding, en de studie der belangrijkste vertegenwoordigers van de zoogdieren.

De 2e cursus weidt uit over enkele vogels, over het reptiel, de amphibie en den visch, en wordt besloten met een systematische behandeling der inlandsche zoogdieren.

In den 3en cursus worden naar ditzelfde stelsel de vogels en de visschen bestudeerd. Verder krijgen we typen van niet-gewervelde dieren; tot het oogenblik daar is om over te gaan tot een breedvoeriger behandeling van het menschelijk lichaam.

Het 4e leerjaar draagt bijzondere zorg voor practische begrippen over de spijsvertering, de ademhaling en de bloedsomloop, met een vergelijkende studie van deze levensverrichtingen bij de lagere diersoorten. Zelfs beschouwingen over het alkoholisme zijn hierbij zeer doelmatig te pas gebracht.

Naar dezelfde methode zijn de vier leerjaren der plantkunde geschikt. De 1e cursus brengt den leerling in nadere kennis met een veertiental algemeen verspreide, typisch verscheiden planten.

In den 2en cursus komen de belangrijkste plantenfamilies aan de beurt, met de Latijnsehe benamingen noodig tot het determineeren.

De 3e treedt in bijzonderheden over de meest bekende loofboomen en over enkele typen van lagere planten; en verder over vorm- en levensleer der plant.

Het 4e leerjaar weidt uit over de voeding en de ademhaling der plant en wat daarmee in verband staat.

Dit model-leerboek berust op de uitkomsten van de meest bekende vakgeleerden : van Hugo de Vries, Dr J. J. Le Roy, Dr H. Bos en Dr J. Ritsema-Bos.

Aan Vlaanderen eens te meer te laten zien dat het in zijn taal naar omhoog wil. V. W.

HOCHDEUTSCHE SPRACHSCHULE FÜR NIEDERLÄNDER, ANLEITUNG ZUM RICHTIGEN GEBRAUCH DER DEUTSCHEN SPRACHE, J. A. LEOPOLD. — 10e Auflage. J. B. Wolters, Groningen, 270 blz., fl. 1.90.

Een Duitsche spraakkunst is vanzelf nog dorder dan alle andere. De uitstekende professor Leopold heeft de kunst achterhaald dit zeer geleerde werk te maken tot een prettig-bevattelijk handboek, waarin niet alleen de schooljeugd der hoogere klassen, maar ook alwie op verderen leeftijd zich in het Duitsch wil

volmaken, een zoo vriendelijk als stevig-beslagen vade-mecum zullen hebben. Het aangename van dit leerboek ligt vooral in de bewonderenswaardige adaptatie der oefeningen aan de spraakkundige theorie. Voor zoo iets is Leopold allicht eenig. E. W.

DE BEGINSELEN VAN HET HOOGDUITSCH, door H. M. LEOPOLD. — J. B. Wolters, Groningen. 1e d., 5e dr., 184 blz., fl. 1.25.

Dezelfde diensten als het werk van daar straks aan de ouderen zal dit boek aan de jongeren bewijzen. Met zoo weinig mogelijk pedanterie worden hier de hoofdregels van het Duitsch, zonder te letten op de uitzonderingen, in de jeugdige hoofden gebracht. Na iederen regel worden tal van toepassingen gegeven, en die toepassingen zijn grootendeels samenhangende stukjes, goed geschikt om de belangstelling van den leerling levendig te houden, en om zijn geheugen ter hulp te komen. Ook aan de thema's, voor het Duitsch vooral onmisbaar, is de noodige plaats ingeruimd. Het hulpmiddel van typographisch verschil in de gebruikte letters is met veel zorg en methode toegepast.
E. W.

RAFFIAWERK EN RIETVLECHTEN, door GERARDA LYLY. — Groningen, P. Noordhoff, 1908. Pr. fl. 1,50.

Dit bezorgd boekske handelt over huisvlijt onder een nieuwen vorm, t. w. : vlechtwerk in raffia of in riet. De uitleg, door schoone platen beholpen, is duidelijk en aangenaam om volgen, zoo men terzelfdertijd hand aan 't werk slaat. De aan te leeren werkjes : manden, poppengerief, brievenhangers enz. bieden dat voordeel aan boven andere « Frœbel » bezigheden, dat zij het behouden waard zijn. Spijtig dat het boekske niet aanduidt waar men in België de noodige grondstof kan bekomen.
F. M.

METHODENLEER. *Een studieboek voor Candidaat-Hoofdonderwijzers en een leidraad bij de Schoolpraktijk* door B. LAARMAN, Deel I, de Vaardigheidsvakken. — Groningen, P. Noordhoff, 1908.

Iemand, zooals de heer B. Laarman, die met zulke vaste indeeling, zulke bondigheid, en klaarheid, kortom zulke flink doorgevoerde methode zijn onderwerp behandelt, heeft wel het recht over Methodenleer het woord te voeren. Zelden heb ik een boek gelezen dat met evenveel duidelijkheid zulke ingewikkelde en vaak tot nu toe weinig geklasseerde zaken aan den lezer schonk. De schrijver handelt over de verschillende vaardigheidsvakken, het beginnend en daarna voortgezet leeronderwijs, het onderwijs in schrijven, stellen, spraakkunde, muziek, en teekenen. Ongenadig streng onderzoekt de heer Laarman, voor elk dier punten, den aard en omvang van dit onderwijsvak, de grondstellingen der methodiek, uit de zielkunde afgeleid, bespreekt daarna een beknopt leerplan, den leergang, — de leertrappen, — vormen, en — middelen, — geeft eindelijk om te sluiten de geschiedenis van de Methodenleer voor elk der besproken onderwijsvakken.

Het boek is niet alleen een leiding in zake leermethode voor de onderwijzers der lagere scholen, maar het duidt tevens aan wat er van een goed schoolboek vereischt wordt, en schenkt daarbij eene ernstige bibliographie, zoodat ieder onderwijzer voortaan, indien hij dit boek verstandig wil gebruiken, in den donkere niet zal moeten rondtasten jaren en jaren, alvorens den rechten weg gevonden te hebben.

Het boek van den heer B. Laarman verdient meer, veel meer dan eene gewone ernstige aanbeveling. J. F.

INGEKOMEN BOEKEN TER BESPREKING :

VLAAMSCHE HOOGENSCHOOL-COMMISSIE : *Verslag over de Vervlaamsching der Hoogeschool van Gent 1909*. Nr 23, uitgave van het Algemeen Nederlandsch Verbond.

DE KATHOLIEKE ZIEKENVERPLEGING nr 7 en 8. Maandschrift gewijd aan de wetenschappelijke en zedelijke vorming der ziekenverplegers. Turnhout, drukkerij der Vakschool van het St. Victors Gesticht.

Uitgaven van J. B. Wolters, Groningen :

Dr A. VAN BERKUM, *Fransch-Duitsch-Engelsch*. Leerboek voor Handelsscholen. 340 blz., fl. 1.90.

G. ELGERMA, *Lezen en Verwerken*, opstellen over letterkundige werken. 260 blz., fl. 1.90.

M. G. VAN NECK, *Preparatory English Prose*. 9e druk. 144 blz., fl. 0 90.

M. J. KOENEN, *Uit onzen Taalschat :* het Admissie-Examen. 4e dr. 88 blz , fl. 0.50.

HARDENBERG, *Illustratief Teekenen*. 2e druk, fl. 1.25.

KOENEN, *Verklarend Zakwoordenboekje der Nederlandsche taal*. 51e dr. 126 blz., fl. 0.35.

J. BOK, H. DOUMA, M. H. LEIN, *Door Spreken tot Lezen*. 6 deeltjes, in linnen, elk fl. 0.30.

Uitgaven van P. Noordhoff, Groningen :

A. L. DE BONT, *Schoolatlas der Algemeene en Vaderlandsche Geschiedenis*. 3e dr , fl. 1.90.

ID. *Geschiedkundige Schoolatlas van het Vaderland*. 3e dr., fl. 0.60.

JAC. M. VOS, *Van oude tijden tot heden,* geschiedenis van ons Vaderland, 10e dr., 268 blz., fl. 1.90.

Dr M. G. DE BOER, *Leerboek der Algemeene Geschiedenis*, 1e deel, 3e dr., 230 blz., fl. 1.50.

D. AITTON, *De Fransche Revolutie en de 19e eeuw*, 3e dr., 225 blz., fl. 1.25.

* * *

Nederlandsche Schrijvers voor het Middelbaar Onderwijs. Nr 10 : J. R. Snieders, L. Van Hoof-Roelants, Hoogstraten. 56 bl., fl. 0.25.

P. F. ANDREAS A. S. M. *Slachtoffers der Fransche Omwenteling ;* Leven en Marteldood der 16 Karmelietessen van Compiègne. 3e uitg. Desclée, De Brouwer en Cie, Brugge, 94 blz.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

ONZE KUNST. Juni 1909. — *De Zeeschilder Louis Artan* (J. de Bosschere). — *Kunst van Heden* (J. Schmalzigaug). — *De Wieg aan Hare Majesteit Wilhelmina, Koningin der Nederlanden, door de vrouwen en meisjes van Amsterdam geschonken* (S. v. H.) — *Kunstberichten*, uit Amsterdam, Antwerpen, den Haag, enz. — *Boeken en Tijdschriften.* — Inhoud van het eerste halfjaar 1909. — *Prachtuitgave* à f. 25.— per jaargang. Nadere inlichtingen verstrekken de uitgevers.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN DER KONINKLIJKE VLAAMSCHE ACADEMIE, Maart 1909. — *Verslag der Maartvergadering* (o. a. over Incunabel-bibliografie, een voorstel van Prof. de Vreese). — *Kleine verscheidenheden :* nr XI « Blaemte zegghen » (Edw. Gailliard) = kwaad spreken. — *Het Onontbeerlijke voor de vervlaamsching van het Gerecht* (Mr. P. Bellefroid). — *Koninklijk besluit, houdende regeling van het Salsmans-fonds.* — *Handelingen van de bestendige Commissie voor het Onderwijs in en door het Nederlandsch ;* nr 9 : *Vondel's Lucifer* (Gust. Segers).

DE NIEUWE TAALGIDS, 3e afl. 1909. — *Over het « Taalgevoel »* (A. Kluyver) : hoe moeilijk het is ook voor den best bedrevene een andere dan zijn moedertaal te schrijven. — *F. Haverschmidt :* Piet Paaltjens (A. De Vletter) ziet meer dan Dr Dijserinck in hem den man van weemoed. — *De Verschijningen in da Costa's slag bij Nieuwpoort* (G. A. Nauta). — *« Zuiver » schrijven* (J. K.) : heel behendig pro Kollewino. — *Taaleenheid in spreken, schrijven en spellen* (J. H. van den Bosch) : nog voor de vereenvoudiging. — *Wanbegrippen omtrent taal en spelling in het parlement* (C. G. N. De Vooys) : naar aanleiding van de spellingdebattten in de Tweede Kamer.

DE VLAAMSCHE GIDS, Mei-Juni 1909. — *Het Proza in de Vlaamsche Letterkunde* (M. Sabbe), door onze heele letterkunde heen, zoo zaakrijk als 't kan in vogelvlucht, en heel gemoedelijk. — *Ontboezeming* (J. M.). - *Schetsen* (Edm. Verstraeten), bijna etsen. — *Verzen* van K. Casteels en van J. M. Brans. — *De Slag bij Gaver* (V. Fris) : een stevige brok geschiedenis. — *Een Blik op de geschiedenis van de verdichting der permanente gassen* (C. De Jans). — *Scandinavische Kroniek* (D. Logeman-Vander Willigen).

DE GIDS, Mei 1909. — *Sprotje heeft een dienst* (M. Scharten-Antink) : een vervolg op « Sprotje » even eenvoudig-boeiend. We zien Margo liever alleen schrijven dan in samenwerking met haar man, die zeker zijn verdiensten heeft, maar in een ander vak. — *Tafelkout* (***) : inderdaad, over politiek en letterkunde, en sociologie in vrouwenquœsties. — *Over Taine* (G. Busken Huet) : Zoo goed als zijn vader het zou gedaan hebben, misschien minder geestig maar toch in denzelfden geest. — *Reisherinneringen uit Noorwegen* (R. C. Boer) : thans over de jongste prozaliteratuur : Arne Garborg, Jens Tvedt, RasmusLöland. Uit

de heele studie blijkt dat Boer niet enkel met liefde heeft gereisd, maar ook met toewijding gestudeerd. — *Henrik Ibsen en het Huwelijk* (M. Meijboom). — *Vacantie-kampen voor Jongens en Meisjes* (G. Polvliet), om buiten de gezondheid te herstellen, die in de stad zoozeer wordt ondermijnd. — *Aanteekeningen en Opmerkingen.* Een geestig antwoord van Scharten aan van Elring over diens Bilderdijkstudie. — *Dramatisch Overzicht* (J. N. Van Hall). — *Muzikaal overzicht* (H. Viotta) : over Haydn, ter gelegenheid van den 100en verjaardag van zijn dood. — *Parlementaire Kroniek* en *Buitenlandsch Overzicht.*

DE NIEUWE GIDS, Mei 1909. — *Leo en Gerda* (A. W. Timmermans), vervolg van den roman. — *Ostwald's Natuurphilosophie* (Dr. H. Réthy) : ditmaal over logika, tijd en ruimte, warmte, licht en geluid. — *Shelley-Kritiek* (K. H. De Raaf) : aangenaam en grondig, vooral over The Cenci. — *Eenheid in ons Bibliotheekwezen* (J. D. C. van Dokkum) : als ge daar klaagt, wat moeten wij sakkeren. — *Het Modernisme tegenover de Onfeilbaarheid* (C. van Erven Dorens) : aan de hand van Albert Jounet's : Le Modernisme et l'Infaillibilité. — Nu staat de Paus zeker bot ! — *Het Evangelie* (G. Bolland) : een « vernieuwde » poging tot aanwijzing van den oorsprong des Christendoms. = *Vervolg der wonderlijke Avonturen van Zebedeus* (Jac. van Looy) : het bouquet. — *Literaire Kroniek* (W. Kloos) : Lof-kroniek over Shelley ; Kloos kan nog niet heen over Scheltema's aanranding. — *Algernon Ch. Swinburne.*

DE BEWEGING, Mei 1909. — *In Obitum Ch. Alg. Swinbusne* (G. Gossaert) : een goed vers, in 't metrum door Swinburne zoo geliefd. — *Saint Yves d'Alveydre* (A. Verwey) : nog over dien artist-socioloog, dien droomer van de Synarchie. — *Rijk, Gemeente en openbare Bibliotheek* (Dr. H. E. Greve) : dezelfde die onlangs over dit vak een zeer degelijk boek liet verschijnen. — Verzen van Penning, onzen blinden dichter. — *Allard Pierson's Verspreide Geschriften* (C. G. N. De Vooys) : een zorgvuldige studie, waarin wel wat veel gewicht op de karakterzwakheid van dezen hartelijken geleerde wordt gelegd. — Twee Gedichten van A. Verwey. — *Sociale Hygiene* (Is. P. De Vooys). — De Ibsen-vertaling van Mevrouw Clant van der Myll (B. A. Verbinnen) : meer blaam dan lof.

STUDIËN, Deel 71, Aflev. 4. — *Over allegorische en symbolische Kunst* (P. Zeegers), (slot volgt). — *Een eigenaardig soort Luchtpompen* (Ant. Mulder). — *De Vliegmachine* (Jos. van Baal) : heldere uiteenzetting. — *Geestelijke Mei-liederen* (H. Duurkens) : middeleeuwsche mystiek. — *De Paccanaristen en hunne school te Amsterdam* (F. Sträter) : slot van die belangrijke studie. — *De H. Donatus patroon tegen onweêr* (L. van Miert) : een martelaar wiens overblijfselen in 1652 naar 't nieuw-Jezuïeten-college te Munstereifel werden overgebracht. Om het plechtig ontvangen der relikwie bij te wonen stroomde het volk toe uit de omliggende plaatsen. De inwoners van Euskirchen echter werden door een opstekend onweêr belet tot de bedevaart toe te treden. P. Heerde, die ze moest aanvoeren, stelde zich en hen onder de hoede van den H. Donatus. Niet te vergeefs, want zie, de bliksem slaat in de Kerk, treft den priester aan het altaar, overdekt hem met

brandwonden, en toch denzelfden morgen nog, zonder geneesmiddel of spijs gebruikt te hebben, legt P. Heerde te voet den drie uren langen weg af naar Munstereifel. Van daar de devotie tot den H. Donatus als beschermer tegen het onweder.

SINT LUCAS, (nr 9) Maart 1909. — *Redevoering van Z. E. Mr Mercier* : over Kunst en Geloof. — *Rothenburg* (Jonkvrouw Anna van der Schueren). — *Jos. Alberdingk Thijm* (Jan Stuyt). — *Sic temposa, sic... artes* : de Kunst krijgt voet in het gewone leven, in stee van zich te verliezen in hooger sferen. — *Varia* : de school van Beuron ; de herstelling van Notre-Dame de la Treille te Rijsel ; de glasschilderkunst in België ; een museum voor Nijverheidskunst te Antwerpen ; de Nijverheidskunsten, enz...

ÉTUDES, 5 mai 1909. — *Le R. P. Portalié* (La Rédaction) : in hem verliezen de *Études* een harer oudste en trouwste medewerkers, beslagen gelijk niemand wellicht in Frankrijk, in zake Godgeleerdheid van den H. Augustinus. — *Un peintre chrétien. Bartolomé Estoban Murillo* (1618-1682) (Joseph Tustes) : 't vervolgt. — *La Responsabilité* (Xavier Moisant). — *Le sursant de la Vieille Turquie* (13-24 avril) (***) : indrukken op een ooggetuige. — *De la Poésie, d'un Poète et de « la République » de Platon* (André Ducaire) : veel lof voor August Angellier en zijn jongste dichtwerken, *les Dialogues* en *les Episodes*. — *La Grève des Postiers* (Henri Leroy) : uit die staking is gebleken hoe gevaarlijk een syndikaat uitsluitend van werklieden worden kan. Doch vredelievend kan het ook zijn. « En tout cas, si cette situation est périleuse, en soi elle n'a rien d'injuste ; les ouvriers, les employés sont libres de s'organiser entre eux, pourvu que leur droit respecte des droits égaux ou supérieurs. Le syndicalisme avec la grève des postiers a ecrit une page de son histoire qui lui fait honneur. Ne pensons pas l'arrêter dans son chemin, puisque aussi bien toute opposition serait inutile ; et si nos sentiments sont partagés entre la crainte et la confiance, que cependant la confiance l'emporte sur la crainte. » — *Bulletin d'Ecriture sainte. Nouveau Testament* (Jules Lebreton). — *Bulletin de Morale. Idéal et Pragmatisme* (Lucien Roure).

REVUE DES DEUX MONDES, 15 avril 1909. — *Le Retrait de la candidature Hohenzollern* (E. Ollivier). — *Pierre et Thérèse* (Marcel Prévost) : vervolg van den roman. — *Le Dernier des Attiques* (M. Croiset) : Menander, een ál te uitgerafelde studie over iemand, wiens wezen, gezien 't weinige dat we van zijn werk bezitten, zeer problematisch blijft. — *La Langue française et les Révolutions de l'Orient* (An. Leroy-Beaulieu) : Pour les Orientaux la France apparaît, malgré tout, la dispensatrice de l'esprit nouveau, esprit de liberté, d'égalité, de progrès, de justice. — *Une Héroïne Cornélienne.— Jacqueline Pascal* (V. Giraud) : Pascal's zuster had minder genie dan hij, maar meer hart en meer deugd. — *Une Biographie anglaise de Jeanne d'Arc* (M. T. de Wyzewa) : Een paralleel tusschen 't werk van Lang en dat van France : de Engelschman gelooft in 't mirakel ; de Franschman blijft een koele rationalist. — *Revue Dramatique* (R. Doumic). — *Chronique politique de la quinzaine* (F. Charmes).

STIMMEN AUS MARIA-LAACH, April 1909. — *San Marsco zu Venedig.* — *Eine Studie über den Wert der Stileinheit* (Steph. Beissel). — *Abwendung des Blitzschadens durch wohlfeilere Blitzableiter* (L. Dressel). — *Das zweite Gesicht* (Jules Beszmer): toch curieuse gevallen. — *Der H. Irenäus u. die romische Kirche* (G. A. Knelle): te veel speciaalstudie. — *Alte und neue Forschungen Haeckels über das Menschenproblem* (E. Wasmann) — Rezensionen, o.a. over Kuhn's Allgemeine Kunstgeschichte.

THE CONTEMPORARY REVIEW, February 1909. — *The two power Standard* (H. St. Jevons). — *Invasion considered from the nautical standpoint* (M. Mariner): De Engelschen praten zooveel over de hersenschim dat zij ze dwingen een wezenlijkheid te worden. — *Messina* (H. Jerrold): pakkend, door een ooggetuige der verwoesting. — *Providence and Earthquake* (The editors) zet den mensch op zijn plaats tegenover de Godheid. — *Mendelsohn in 1909* (E. Newman): zijn faam is weer aan 't rijzen. — *Trade Unions and Parliamentary Representation* (A. Henderson a. R. Macdonald). — *The Love of wild Nature* (H. Ellis). — *Historic fact and christian Doctrine* (Rev. W. Selbie). — *English Literature and the Indian Student* (Tau). — *German Emigration and the Expansion of Germany* (J. S. Mann): de uitwijking vermindert, hoewel de aangroei, vooral in Oost-Duitschland kolossaal is.

— March 1909. — *Ministers and their Critics* (E. T. Cook). — *European Federation:* an Interview (Ch. Lowe). — *M. Anatole le Braz and the Awakening of Brittany* (E. Rhys): de anti-klerikale beweging in Fransch Bretagne, weeral in naam van den vooruitgang natuurlijk. — *Constitutional Reforms in India* (G. K. Gokhale): Geen volledige zelfregeering, maar de aanvaarding van Hindoustaniërs in de koloniale raden. — *The Lepers of Molokai* (J. London). — *Spiritual Healing* (Dr A. Schofield). — *The Exorcism of Hydrophobia* (E. L. Butcher). — *The pessimistic Tendency of Pantheism* (W. Urquhort). — *The young Generation in Germany* (Eulenspiegel): Een poging tot verzoening tusschen Jong-Engeland en Jong-Duitschland. — *Joan of Arc, M. Anatole France and Mr. Andrew Lang* (W. Stephens). — *The Future of Manchuria* (Ch. Watney).

OMROEPER

DE FEESTEN waarmee de Alma Mater de 75^{e} verjaring van hare heroprichting heeft gevierd, zijn harer waardig geweest. Nooit zag men een prachtiger monstering der katholieke krachten van ons land. 't Was een betooging zoo veelvuldig van uiting en beteekenis als het hedendaagsche Belgische leven zelf in zijn volsten en hoogsten zin.

Drie dagen heeft men gefeest; den 9^{en}, 10^{en} en 11^{en} Mei. Den Zondag trok de reusachtige stoet door de stad, onder de gouden meejubeling van een heerlijke lentezon: duizend vaandels van katholieke maatschappijen uit het heele land brachten hulde aan de beginselen die de Alma Mater heinde en verre zaait en kweekt.

Dien zelfden dag werd de tentoonstelling geopend der werken van Const. Meunier, die langen tijd te Leuven woonde; thans herrees hij daar in de glorie van zijn machtige kunst die de tragedie van den arbeid heeft gebeiteld.

Minister Descamps-David onthulde ook dien dag het standbeeld van Justus Lipsius.

Ook den Zondag vergaderde de katholieke Vlaamsche Landsbond te Leuven. Daar heeft Dosfel met al de bezieling van den dichter en al het karakter van den strijder voor de Hoogeschool en haar doorluchtige Meesters zijn Vlaamsch hart uitgestort en hun de waarheid gezegd, met eerbied zooals 't moest. maar met klem, ook zooals 't moest. En als men in deze beteekenisvolle Leuvensche feesten naar het meest beteekenisvolle oogenblik zoekt — dan vindt men dat in deze rede.

's Maandags was 't Te Deum in St. Pieterskerk. In stoet trokken er heen : al de professors in plechtgewaad, de vreemdelingen-genoodigden, vertegenwoordigers van allerhande geleerde korpsen, en 13 gemijterde bisschoppen en abten.

De Maandag was ook opgeluisterd door de redevoeringen van den Rector magnificus en van den Kardinaal-Aartsbisschop. Beide voorzeker merkwaardige stukken. Zooals altijd wist zijne Eminentie de heilige verhevenheid zijner ideeën met herderlijke zalving te doorbalsemen en te sieren met de bloemen van zijn dichterlijkheid.

Den grootsten kunstluister der feesten brachten de muziekopvoeringen : « Katharina », van Tinel, en « les Béatitudes » van Cesar Franck. « Katharina », naar 't getuigenis van kenners, is in geenen deele Tinel's meesterstuk. Nevens de nobele strengheid van zijn kunst zijn daar ook momenten van toegeving aan een gemakkelijke mode, zijn groote gaven en zijn bewonderenswaardige technische kennis onwaardig. — Cesar Franck mystisch oratorio is bekend genoeg.

« Wanneer we deze feesten vergelijken bij die van 25 jaar geleden, dan bemerken wij toch dat, alhoewel nog in kleine mate, het Nederlandsch officieel erkend werd. » (*Hooger Leven*).

Gezien de boventallige bladzijden van dit n^{r}, zal de « Inhoudstafel voor 't eerste halfjaar » eerst in de volgende aflevering worden medegedeeld.

INHOUDSTAFEL

VOOR HET EERSTE HALFJAAR 1909

I

VERHANDELINGEN & VERHALEN

VERZEN

KRONIEKEN

II

NAAMLIJST DER SCHRIJVERS

DIE IN HET EERSTE HALFJAAR 1909 MEDEWERKTEN

René Adriaensen
M. E. Belpaire
P. Bertrand
Em. Broes
Arth. Coussens
Dés. De Kock
Mr. Om. K. De Laey
Joz. De Voght
F. Dewitte
Constant Eeckels
P. Pl. Eykens
Dr. Alfons Fierens
Gust. Hens
P. Hildebrand
Dr. J. Kleyntjens
L. Lambrechts
Dr. Fr. Meeus
Kan. Dr J. Muyldermans
Dr. J. Persyn
A. W. Sanders van Loo
P. Soens
A. Taelman, S. J.
Prof. Fr. Van Cauwelaert
Dr. J. Van Mollé
J. Van Rettipo
Prof. J. Vercoullie
A. Verstreken
Prof. E. Vliebergh
Al. Walgrave, pr.

III

BOEKENNIEUWS

LIJST DER BOEKEN IN HET EERSTE HALFJAAR 1909 BESPROKEN